

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 35 (74) № 2 2024

Частина 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

Головний редактор:

Досенко Анжеліка Костянтинівна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, завідувачка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського (головний редактор).

Члени редакційної колегії:

Бикова Ольга Миколаївна – кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, доцентка кафедри міжнародної журналістики факультету журналістики, Київський університет імені Бориса Грінченка;

Гадомський Олександр Казимирович – доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славистики, Опольський університет, Ополь, Польща;

Маркова Мар'яна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романської філології та компаративістики, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка;

Свенцицька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської та романо-германської філології, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського;

Ткаченко Тетяна Іванівна – доктор філологічних наук, доцент;

Юксель Гаяна Заїрівна – кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри журналістики, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 14 від 23 травня 2024 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського». Серія: Філологія. Журналістика» зареєстровано відповідно до Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1136 від 11.04.2024 року.

**Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
зі спеціальностей 035 – Філологія, 061 – Журналістика відповідно до Наказу МОН України
від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)**

**Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)**

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

**ISSN 2710-4656 (Print)
ISSN 2710-4664 (Online)**

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Жулавська О. О.

КОГНІТИВНА ОПЕРАЦІЯ ВІДТВОРЕННЯ СИНЕСТЕЗІЙНИХ МЕТАФОР
ЯК ОДНЕ ІЗ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ СТРАТЕГІЇ ОДОМАШНЕННЯ..... 1

Мосієвич Л. В.

ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИ В УКРАЇНОМОВНОМУ ВОЄННОМУ ДИСКУРСІ
ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ..... 9

Сачковська Ю. І.

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕФОРМУЮЧИХ ТЕНДЕНЦІЙ А. БЕРМАНА
В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ..... 14

Сливка Л. З.

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ МУЗИЧНИХ ТЕРМІНІВ..... 21

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

Скорофатова А. О.

ІНВЕКТИВНИЙ ДИСКУРС: СТРАТЕГІЯ ДИСКРЕДИТАЦІЇ ТА МОВЛЕННЄВІ
ТАКТИКИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СТАТЕЙ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ
«УКРАЇНСЬКА ПРАВДА» ТА «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ» (2013–2024 РР.))..... 29

ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Василишин М. Б.

ЕЛЕМЕНТИ НЕОРЕАЛІЗМУ У ПРОЗОВІЙ ТВОРЧОСТІ БРАНИМИРА ЩЕПАНОВИЧА. 36

Масло О. В., Волкова І. В.

КУЛЬТУРНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ
НАРОДНИХ КАЗКАХ..... 43

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Ап'ікіна І. В., Мельник Т. М.

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНІВ Е. ГЛІБЕРТ..... 50

Hasanli M. M.

THE FABLE STYLE IN AZIZ NESIN'S SATIRES..... 55

Gahraman A. F.

THE ROLE OF ENGLISH FICTION IN THE FORMATION OF NATIONAL THINKING..... 61

Дроздовський Д. І.

АВТЕНТИЧНІСТЬ СЕНСІВ ЯК ОДНА З «ОЗНАК ЧАСУ» В РОМАНІ
«СУБОТА» І. МАК'ЮЕНА..... 67

Zeynalova G. E.

LITERARY PORTRAIT GENRE IN AZERBAIJANI CRITICISM..... 76

Макаренков О. Л.

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПЕРСОНІФІКОВАНИХ ОБРАЗІВ
ПРИРОДИ В УКРАЇНОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ ЛІРИКИ Г. ГЕЙНЕ..... 81

Науменко Н. В. ОСОБЛИВОСТІ РОМАННОЇ ОПОВІДІ В РОМАНІ «ШУМ І ЛЮТЬ» ВІЛЬЯМА ФОЛКНЕРА.....	89
Proskurina N. Yu., Kravets O. M. FEATURES OF THE TEMPORAL-SPACE DIMENSION IN DORIS LESSING'S NOVEL "THE CLEFT".....	97
Sadikhova R. THE ROLE OF HEYDAR ALIYEV IN THE DEVELOPMENT OF LITERATURE AND CULTURAL LIFE IN THE SOUTHERN REGIONS OF AZERBAIJAN.....	102
Соколовська С. Ф., Тараба І. О. ЛЕССІНГ І ТЕАТР: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТІЛЕСНОСТІ У ВИКОНАВСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ.....	107
Khankishiyeva Z. A. THE JOANNE KATHLEEN ROWLING PHENOMENON IN CONTEMPORARY ENGLISH CHILDREN'S LITERATURE.....	114
ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ	
Герасимчук В. А. АНТРОПОЦЕНТРИЧНІ ТА СЦІЄНТИСТСЬКІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ У ГУМАНІТАРНОМУ ЗНАННІ.....	119
ФОЛЬКЛОРИСТИКА	
Коваль Г. В. МІЖ ПАМ'ЯТТЮ ТА ЗАБУТТЯМ: РОЛЬ ФОЛЬКЛОРУ В ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ЗОНИ.....	125
Шкляєва Н. В., Николюк Т. В. НАЙДАВНІШІ ТРАДИЦІЙНІ СТРАВИ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ ТА ЗАХІДНОЇ ЧАСТИНИ ВОЛИНИ В НАРОДНИХ ОПОВІДАННЯХ ТА КУЛІНАРНИХ РЕЦЕПТАХ.....	130
ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ	
Бабенко В. С. УКРАЇНСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ЦЕРЕМОНІЇ НАГОРОДЖЕННЯ «ОСКАР» У 2024 РОЦІ ЯК ПРОЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ В СВІТОВІЙ НАРАТИВНІЙ МАТРИЦІ...	137
Косюк О. М. КУЛЬТУРА ЯК КОМУНІКАЦІЯ У КОНТЕКСТІ ПАЛЕСТИНО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ: ЧАСТИНА ПЕРША.....	146
Косюк О. М. ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ МИНУЛОГО У «П'ЯТОМУ ЕПІЗОДІ» ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ (2023–2024) МІЖ ГАЗОЮ ТА ІЗРАЇЛЕМ: ЧАСТИНА ДРУГА.....	153
Літвінчук І. С. ЕТИКА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	161
Пожарицька О. О., Зеленський В. Ю. ВІД ТЕПЕРІШНЬОГО ДО МАЙБУТНЬОГО: ЛІНГВАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ДОНАЛЬДА ТРАМПА В ТВИТТЕРІ.....	166

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

Горчикова А. О., Зубарець А. В.

БЛОГИ ЯК ДЖЕРЕЛО РЕГІОНАЛЬНОЇ МЕДІАКРИТИКИ (НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОГО ОНЛАЙН МЕДІА «ЧЕТВЕРТА ВЛАДА»)..... 172

Загороднюк В. С.

ТЕМАТИКА МАЗЕПІАНИ В ІСТОРИЧНІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ (НА МАТЕРІАЛІ ЖУРНАЛУ «ЛОКАЛЬНА ІСТОРІЯ»)..... 178

Лаврик О. В., Гнатенко С. А.

«ВІЙСЬКОВА» / «ВОЄННА» ЖУРНАЛІСТИКА: ОСОБЛИВОСТІ ПОТРАКТУВАННЯ ПОНЯТЬ У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРІ..... 184

Путрашик В. І., Марчук Г. І., Плеханова Т. М.

ЦИФРОВА ЖУРНАЛІСТИКА ТА ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОГО УЯВЛЕННЯ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ..... 189

Сазонова Ю. О.

МЕДІАТИЗАЦІЯ СПОРТУ ЯК КАТАЛІЗАТОРА ГУМАНІЗМУ, МИРУ ТА ДРУЖБИ В УКРАЇНСЬКІЙ СПОРТИВНІЙ ПРЕСІ 196

Synieokyi O. V., Vorobyov A. V., Synieokyi A. O.

CLASSIC ROCK MAGAZINES IN HISTORICAL MEDIA-DISOURSE (BASED ON THE MATERIAL OF FOREIGN SPECIALIZED MUSIC PUBLICATIONS OF THE 1960S AND 1980S)..... 201

Теленков Д. В., Катеринич П. В.

МІЖ ІНТЕРАКТИВНІСТЮ ТА ІНФОРМАЦІЙНИМ: УКРАЇНСЬКІ ТЕЛЕВІЗІЙНІ НОВИНИ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ..... 209

Шульська Н. М., Зінчук Р. С., Гундерук О. О.

ОБРАЗ ЛЮДИНИ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРІ: ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЇ І ЖУРНАЛІСТСЬКА ЕТИКА..... 217

ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Бондаренко О. О.

ГЕНОЦИДНА РИТОРИКА РФ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ..... 223

Бондарчук А. О.

СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ У ФОКУСІ СПРИЙНЯТТЯ МЕШКАНЦІВ ГРОМАД..... 230

Гайкова А. Р., Дніпровська Т. В.

МОВА МЕДІА У НОВОМУ ТЕЛЕБАЧЕННІ: ЯК ЖУРНАЛІСТИ ЗАХОПЛЮЮТЬ УКРАЇНОМОВНИЙ YOUTUBE..... 236

Horchikova A. O., Smus A. H.

FEATURES OF REALIZATION OF COMMUNICATIVE FUNCTION IN BLOGS OF UKRAINIAN JOURNALISTS..... 243

Досенко А. К.

КРОСМЕДІЙНІСТЬ ЯК ОЗНАКА МУЛЬТИМЕДІАПЛАТФОРМНИХ МЕДІА..... 248

Ільченко О. А.

РОЛЬ ЗМІ У ФОРМУВАННІ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ ТА КОЛЕКТИВНОЇ СВІДОМОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АНКЕТУВАННЯ)..... 254

Мельничук Я. Г., Григораш Ю. В., Ганцюк Т. Д. ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ У КІНЕМАТОГРАФІЇ (НА МАТЕРІАЛІ КІНОСТРІЧКИ «SPANGLISH»).....	259
Погрібна О. О., Надточій О. Л. ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМНО-ПРОМОЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІТЕРАТУРНИХ АГЕНЦІЙ В УКРАЇНІ.....	264
Федоренко О. Д., Ковтун Н. О. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОГО ІМІДЖУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ.....	270
Цапок О. М., Коваль С. В. ЗАПОБІГАННЯ ФІШИНГУ ЯК СКЛАДНИК ЦИФРОВОЇ БЕЗПЕКИ ОБЛІКОВИХ ЗАПИСІВ МЕДІЙНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	276
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	282

CONTENTS

TRANSLATION STUDIES

Zhulavska O. O.

COGNITIVE OPERATION OF RETENTION AS ONE OF THE TRANSLATION SOLUTIONS WITHIN THE DOMESTICATION STRATEGY..... 1

Mosiyevych L. V.

THE ROLE OF METAPHOR IN UKRAINIAN WAR DISCOURSE AND ITS TRANSLATION INTO ENGLISH..... 9

Sachkovska Yu. I.

IMPLEMENTING A. BERMAN'S DEFORMING TENDENCIES IN THE LITERARY TRANSLATION..... 14

Slyvka L. Z.

THE WAYS AND STRATEGIES OF TRANSLATING MUSICAL TERMS..... 21

STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS

Skorofatova A. O.

INVECTIVE DISCOURSE: THE STRATEGY OF DISCREDITATION AND SPEECH TACTICS OF ITS IMPLEMENTATION (BASED ON THE MATERIAL OF THE ARTICLES OF THE UKRAINIAN MEDIA "UKRAINSKA PRAVDA" AND "UKRAINSKYI TYZH DEN" (2013–2024))..... 29

SLAVIC LITERATURE

Vasylyshyn M. B.

ELEMENTS OF NEOREALISM IN PROSE WORKS BY BRANIMIR ŠĆEPANOVIĆ..... 36

Maslo O. V., Volkova I. V.

CULTURALLY MARKED VOCABULARY IN UKRAINIAN AND POLISH FOLK TALES..... 43

LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

Anikina I. V., Melnyk T. M.

GENDER ISSUES IN E. GILBERT'S NOVELS..... 50

Hasanli M. M.

THE FABLE STYLE IN AZIZ NESIN'S SATIRES..... 55

Gahraman A. F.

THE ROLE OF ENGLISH FICTION IN THE FORMATION OF NATIONAL THINKING..... 61

Drozdovskyi D. I.

AUTHENTICITY OF SENSES AS ONE OF THE "SIGNS OF THE TIMES" IN IAN MCEWAN'S SATURDAY..... 67

Zeynalova G. E.

LITERARY PORTRAIT GENRE IN AZERBAIJANI CRITICISM..... 76

Makarenkov O. L.

THE PECULIARITIES OF NATURE PERSONIFIED IMAGES ARTISTIC REPRESENTATION IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF H. HEINE'S LYRIC POETRY... 81

Naumenko N. V. SPECIFICATIONS OF NOVEL NARRATION IN WILLIAM FAULKNER'S <i>THE SOUND AND THE FURY</i>	89
Proskurina N. Yu., Kravets O. M. FEATURES OF THE TEMPORAL-SPACE DIMENSION IN DORIS LESSING'S NOVEL "THE CLEFT"	97
Sadikhova R. THE ROLE OF HEYDAR ALIYEV IN THE DEVELOPMENT OF LITERATURE AND CULTURAL LIFE IN THE SOUTHERN REGIONS OF AZERBAIJAN.....	102
Sokolovska S. F., Taraba I. O. LESSING AND THE THEATRE: CONCEPTUALISATION OF CORPOREALITY IN THE PERFORMING ARTS	107
Khankishiyeva Z. A. THE JOANNE KATHLEEN ROWLING PHENOMENON IN CONTEMPORARY ENGLISH CHILDREN'S LITERATURE.....	114
LITERARY THEORY	
Herasymchuk V. A. ANTHROPOCENTRIC AND SCIENTISM RESEARCH METHODS OF HUMANITIES.....	119
FOLKLORISTICS	
Koval H. V. BETWEEN MEMORY AND OBLIVION: THE ROLE OF FOLKLORE IN PRESERVING THE CULTURAL IDENTITY OF PERSONS DISPLACED FROM CHORNOBYL.....	125
Skliaeva N. V., Nykoliuk T. V. THE OLDEST TRADITIONAL DISHES OF THE POPULATION IN THE WESTERN FORESTS AND THE WESTERN PART OF VOLYN IN FOLK STORIES AND CULINARY RECIPES	130
SOCIAL COMMUNICATIONS: THEORY AND HISTORY OF SOCIAL COMMUNICATIONS	
Babenko V. S. UKRAINIAN REFLECTION OF 2024 "OSCAR" CEREMONY AS A MANIFESTATION OF NATIONAL SUBJECTIVITY IN THE GLOBAL NARRATIVE MATRIX.....	137
Kosiuk O. M. CULTURE AS COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF ISRAELI-PALESTINIAN CONFLICT: PART ONE.....	146
Kosiuk O. M. REFLECTIONS OF THE PAST IN EPISODE 5 OF INFORMATION WAR (2023–2024) BETWEEN GAZA AND ISRAEL: PART TWO.....	153
Litvinchuk I. S. ETHICS AND EFFECTIVENESS OF COMMUNICATION IN MODERN SOCIETY.....	161
Pozharytska O. O., Zelenskyi V. Yu. FROM THE PRESENT TO THE FUTURE: DONALD TRUMP'S LINGUISTIC STRATEGIES ON TWITTER.....	166

THEORY AND HISTORY OF JOURNALISM

Horchikova A. O., Zubarets A. V.

BLOGS AS A SOURCE OF REGIONAL MEDIA CRITICISM (THE CASE OF THE RIVNE ONLINE MEDIA OUTLET “CHETVERTA VLADA” (FOURTH ESTATE)).....172

Zagorodnyuk V. S.

MAZEPIAN TOPIC IN HISTORICAL JOURNALISM: PROBLEMS AND PROSPECTS (ON THE MATERIAL OF THE MAGAZINE “LOCAL HISTORY”) 178

Lavryk O. V., Hnatenko S. A.

“MILITARY” / “WAR” JOURNALISM: FEATURES OF THE CONCEPT IN MODERN MEDIA SPACE.....184

Putrashyk V. I., Marchuk H. I., Plekhanova T. M.

DIGITAL JOURNALISM AND THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON SHAPING PUBLIC PERCEPTIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR.....189

Sazonova Yu. O.

MEDIATIZATION OF SPORTS AS A CATALYST OF HUMANISM, PEACE AND FRIENDSHIP IN THE UKRAINIAN SPORTS PRESS.....196

Synieokyi O. V., Vorobyov A. V., Synieokyi A. O.

CLASSIC ROCK MAGAZINES IN HISTORICAL MEDIA-DISOURSE (BASED ON THE MATERIAL OF FOREIGN SPECIALIZED MUSIC PUBLICATIONS OF THE 1960S AND 1980S).....201

Telenkov D. V., Katerynych P. V.

BETWEEN INTERACTIVITY AND INFOTAINMENT: UKRAINIAN TV NEWS IN THE DIGITAL AGE.....209

Shulska N. M., Zinchuk R. S., Hunderuk O. O.

THE IMAGE OF A PERSON WITH A DISABILITY IN THE UKRAINIAN MEDIA SPACE: PECULIARITIES OF NOMINATION AND JOURNALISTIC ETHICS.....217

APPLIED SOCIAL AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

Bondarenko O. O.

GENOCIDAL RHETORIC OF RUSSIAN FEDERATION IN THE MODERN INFORMATION SPACE.....223

Bondarchuk A. O.

SOCIAL ISSUES OF IVANO-FRANKIVSK REGION IN THE FOCUS OF COMMUNITY RESIDENTS’ PERCEPTION.....230

Haikova A. R., Dniprovska T. V.

THE LANGUAGE OF MEDIA IN THE NEW TELEVISION: HOW JOURNALISTS CAPTURE UKRAINIAN-SPEAKING YOUTUBE.....236

Horchikova A. O., Smus A. H.

FEATURES OF REALIZATION OF COMMUNICATIVE FUNCTION IN BLOGS OF UKRAINIAN JOURNALISTS.....243

Dosenko A. K.

CROSSMEDIA AS A SIGN OF MULTIPLATFORM MEDIA.....248

Ilchenko O. A.

THE ROLE OF THE MEDIA IN THE FORMATION OF MASS CONSCIOUSNESS AND COLLECTIVE CONSCIOUSNESS OF MILITARY SERVICEMEN (BASED ON SURVEY MATERIALS).....254

Melnychuk Ya. H., Hryhorash Yu. V., Hantsiuk T. D. REFLECTION OF THE SPEECH ETIQUETTE NATIONAL AND CULTURAL SPECIFICITY IN CINEMATOGRAPHY (ON THE MATERIAL OF THE MOVIE “SPANGLISH”).....	259
Pohribna O. O., Nadtochii O. L. FEATURES OF ADVERTISING AND PROMOTIONAL ACTIVITIES OF LITERARY AGENCIES IN UKRAINE.....	264
Fedorenko O. D., Kovtun N. O. TRANSFORMATION OF EXTERNAL IMAGE OF THE PRESIDENT OF UKRAINE V. ZELENSKY IN THE CONDITIONS OF A FULL-SCALE INVASION.....	270
Tsapok O. M., Koval S. V. PHISHING PREVENTION AS PART OF THE DIGITAL SECURITY OF JOURNALISTS’ ACCOUNTS IN THE WARTIMES	276
INFORMATION ABOUT THE AUTHOR.....	282

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25:81'373.612.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/01>**Жулавська О. О.**

Сумський державний університет

КОГНІТИВНА ОПЕРАЦІЯ ВІДТВОРЕННЯ СИНЕСТЕЗІЙНИХ МЕТАФОР ЯК ОДНЕ ІЗ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ СТРАТЕГІЇ ОДОМАШНЕННЯ

Стаття присвячена встановленню, опису та детальному аналізу випадків відтворення межох стратегії одомашнення культурно збіжних та культурно специфічних когнітивних моделей синестезійних метафор, вилучених з англо-українських перекладів художніх текстів. У статті були сконструйовані когнітивні моделі, які лежать у підґрунті оригінальних та перекладених синестезійних метафор, визначена відносна частота вживання синестезійних дескрипцій, їхня конвенційність та ступінь вкоріненості когнітивних моделей у свідомості представників американської та української лінгвокультур. Були зроблені висновки щодо культурної збіжності/незбіжності аналізованих когнітивних моделей. Стратегію одомашнення розуміємо як комплекс дій, спрямований на такий переклад, який наближає текст оригіналу до норм та правил мови перекладу, робить його відповідним смакам більш широкого кола цільової аудиторії, та пристосовує до культурних традицій цільової сторони. Синестезійну метафору тлумачимо як різновид концептуальної метафори, тобто як продукт когнітивної операції картування або проектування, під час якої більш абстрактна концептуальна структура ідентифікується в термінах більш конкретної ментальної сутності. Когнітивну модель розуміємо як порівняно сталу когнітивну структуру, що організує наш досвід взаємодії зі світом, а когнітивну операцію – як свідому, так і неусвідомлювану ментальну діяльність, змістом якої є ре-структуризація, ре-інтерпретація, новий спосіб картування нашого досвіду. Когнітивну операцію відтворення, визначаємо за М. Шуттлеворфом як переклад, що майже не змінено, хоча незначний ступінь перефразування може бути присутній. Отже, перекладач застосовуючи різноманітні способи та прийоми перекладу, відтворює синестезійні дескрипції, актуалізовані в оригінальному тексті, акцентуючи увагу на семантичних ознаках, що висвітлюються в когнітивних моделях і сприяють втіленню комунікативних смислів автора оригінального тексту.

Ключові слова: когнітивні перекладацькі студії, інструментарій когнітивної лінгвістики, кількісні методи корпусного перекладознавства, концептуальна метафора, когнітивна модель.

Постановка проблеми. Сучасні когнітивні перекладацькі студії все більшу увагу приділяють перекладу концептуальних метафор. Це передбачає як використання теоретичних положень та інструментарію когнітивної лінгвістики, так детальний аналіз когнітивних структур та операцій, які складають підґрунтя для прийняття перекладацьких рішень. Застосування інструментарію когнітивної лінгвістики дає змогу запровадити когнітивний базис під поняття перекладацької стратегії та дослідити, як саме корелюють когнітивні моделі синестезійних метафор в оригі-

нальних текстах та їхніх перекладах, і які когнітивні операції лежать у підґрунті перекладацьких рішень у межах дотримання перекладачем певної стратегії перекладу. Можливості корпусного аналізу вихідного та цільового текстів, дають змогу визначити відносну частоту вживання аналізованих оригінальних та перекладених дескрипцій, та математично встановити культурно збіжні/незбіжні когнітивні моделі, які лежать у підґрунті синестезійної метафори. Зазначене вище визначає новизну роботи. Поєднання якісного когнітивного аналізу англо-українського перекладу

синестезійних метафор та кількісних методів корпусного перекладознавства визначають актуальність проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

І хоча дослідженню перекладу концептуальних метафор присвячена значна кількість праць як закордонних так і вітчизняних науковців, зокрема, А. Альвареза [12], Л. Коваленко та А. Мартинюк [21], З. Ковьєчеша [22; 23], П. Ньюмарка [28], О. Ребрія [9], К. Шефнер та М. Шуттельворфа, [34; 35] та ін., синестезійні метафори, та культурно збіжні/незбіжні когнітивні моделі, що лежать у їхньому підґрунті, ще не були детально розглянуті в перекладацьких студіях.

Постановка завдання. Мета статті – встановлення і опис випадків відтворення когнітивних моделей синестезійних метафор у тексті українського перекладу англomовного художнього тексту в межах дотримання перекладачем стратегії одомашнення.

Втілення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- сконструювати когнітивну модель оригінальної та перекладеної синестезійної метафори;
- визначити чи вкорінена когнітивна модель у свідомості представників американської та української лінгвокультури, тобто чи є когнітивна модель культурно збіжною/незбіжною;
- встановити випадки відтворення моделей синестезійних метафор у тексті англо-українського перекладу художнього тексту, що втілюють стратегію одомашнення.

Об'єктом дослідження є англomовні та українськомовні синестезійні метафоричні дескрипції, які актуалізуються в оригінальному тексті та відтворюються у тексті перекладу, а предметом – семантичні ознаки, що висвітлюються в когнітивних моделях і сприяють втіленню комунікативних смислів автора оригінального тексту.

Матеріалом дослідження слугують 219 метафоричних синестезійних дескрипцій та їхні переклади українською мовою, які відтворюють оригінальні метафоричні моделі. Дескрипції вилучені зі сформованого авторкою корпусу англomовних текстів художньої літератури сучасних авторів та їхні переклади, віднайдені у відповідному українськомовному корпусі, а саме: «Шоколад» Джоан Гарріс [18] та переклад Володимира Полякова [3], «П'ять четвертинок апельсину» Джоан Гарріс [19] та переклад Дар'ї Москвітіної [2], «Пісня льоду та вогню» Джорджа Мартіна [26] та переклад В'ячеслава Бродового [7], «Щиголь» Донни Тартт [36] та переклад Віктора Шовкуна [11], «Таємна

Історія» Донни Тартт [37] та переклад Богдана Стасюка [10], «Несказане» Селесте Інґ [29] та переклад Анастасії Дудченко [5], «Усюди жевріють пожежі» Селесте Інґ [30] та переклад Анастасії Дудченко [6], «Все те незриме світло» Ентоні Дорр [15] та переклад Олександри Гординчук [4].

Дослідження спирається на діяльнісну концепцію перекладу, відповідно до якої переклад розуміється як «продуктивна (само) рефлексивна творча діяльність перекладача» [9, с. 82], характеризує як «діяльнісний (процесуальний), так і продуктивний (мовотворчий та текстотворчий) аспект перекладу» [9, с. 75]. Ця концепція поєднує структурно-семантичний перекладацький аналіз та когнітивний перекладацький аналіз на рівні когнітивних моделей синестезійних метафор оригінального та перекладного текстів, а також перекладацьких процедур як когнітивних операцій, які корелюють із певними стратегіями перекладу. Для встановлення частотності вживання та культурної збіжності/незбіжності синестезійних метафор використовуються корпуси англійської мови: «The Corpus of Contemporary American English (COCA)» [14] та корпус української мови «General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian» (Grac v.17) [17], які налічують у своїй базі близько 100 мільйонів слововживань як письмового так і усного мовлення кожний.

Виклад основного матеріалу. У когнітивних перекладацьких студіях процес перекладу вивчається з позицій розуміння та пояснення рішень, що приймає перекладач у проблемних ситуаціях. Зокрема, дуже популярним є вивчення процесу перекладу з допомогою протоколів «думки в голос» (*TAP – think aloud protocol*) [38], через спостереження процесу перекладу на екрані комп'ютера та «реєстрацію натиску клавіатури» (*keystroke logging*) [20], через «відстеження руху ока» (*eye-tracking*) під час роботи перекладача [16], залучаючи можливості корпусних студій та поєднуючи дослідження процесу перекладу та аналіз «продукту» перекладу [13]. В аспекті перекладу метафор основним результатом цих досліджень став висновок, що переклад метафор, незбіжних у лінгвокультурах оригіналу й перекладу, займає більший проміжок часу через необхідність пошуку релевантного джерельного домена [13].

У сучасних вітчизняних перекладацьких студіях численні науковці приділяють увагу вивченню перекладу метафор та проблем, пов'язаних із прийняттям перекладацьких рішень у цьому процесі. Науковці, такі як В. Демецька, В. Карабан, Л. Коломієць, В. Комісаров, І. Корунець, М. Кочерган,

М. Кронгауз, В. Прозоров, О. Селіванова та ін. здебільшого розглядають метафору як мовне явище або стилістичну фігуру. Представники когнітивного перекладознавства, спираючись на доробок когнітивної лінгвістики, а саме теорію концептуальної метафори (Дж. Лакофф, М. Джонсон [24]), розглядають метафору одночасно з позиції діяльнісного (процесуального), так і продуктивного (мовотворчого та текстотворчого) аспекту перекладу» [9, с. 75–82].

Концептуальну метафору розуміємо за Дж. Лакоффом і М. Джонсоном як продукт когнітивної операції картування або проектування, де більш абстрактна концептуальна структура (домен/концепт цілі) ідентифікується в термінах більш конкретної (вкоріненої в нашому тілесному досвіді) ментальної сутності (домена/концепту джерела) [24, с. 210]. У **синестезійних метафор** домен/концепт джерела й домен/концепт цілі є базовими. Базові домени (за Р. Ленекером) являють собою «царини потенціального досвіду, які уможливають концептуалізацію і появу конкретних концептів» [25, с. 43–45]. До базових доменів відносять «простір, час, царини неаналізованого досвіду, асоційованого з різними чуттями: кольоровий простір (спектр кольорів, які ми здатні сприймати), звук (спектр звуків, які ми здатні сприймати), температура, смак і запах і тому подібне» [там само, с. 44]. Усі інші домени будь-якого ступеню складності належать до небазових доменів [там само, с. 45].

Перекладацький аналіз у нашій роботі здійснюється на основі методики Л. Коваленко та А. Мартинюк [21], яка дає змогу не лише виявляти когнітивні моделі, що лежать у підґрунті англійських та українських висловів, які вербалізують метафори, а і встановлювати, яку когнітивну операцію застосував перекладач. **Когнітивну модель** тлумачимо як порівняно сталу когнітивну структуру, яка організує наш досвід взаємодії зі світом, а **когнітивну операцію** – як свідому, так і неусвідомлювану ментальну діяльність, змістом якої є ре-структуризація, ре-інтерпретація, новий спосіб картування нашого досвіду.

У фокусі нашої уваги перебуває когнітивна операція **відтворення**, яка тлумачиться як *переклад, що майже не змінено, хоча незначний ступінь перефразування може бути присутній* [35, р. 126]. Іншими словами, у мові оригіналу й мові перекладу вживаються однакові когнітивні моделі метафор, або їхня **конкретизація** («більш втілені» концепти замінюють «менш втілені» в одній і тій самій когнітивній моделі) [25, р. 68].

Однак, у межах *стратегії одомашнення*, перекладач може вдаватися до зміни частин мови, генералізації, конкретизації або інших прийомів перекладу синестезійних метафоричних дескрипцій для наближення тексту оригіналу до норм та правил мови перекладу [39, р. 240–244] та щоб відповідати смакам більш широкого кола цільової аудиторії та бути пристосованим до культурних традицій цільової сторони [8, с. 98–100].

Результати кількісного аналізу показують, що в межах стратегії *одомашнення* відтворюється 14% від усіх синестезійних метафор, що піддаються когнітивній операції *відтворення*. Відтворюються такі базові когнітивні моделі: зорові відчуття є дотикові відчуття (45%), слухові відчуття є дотикові відчуття (40%), нюхові відчуття є смакові відчуття (5%), слухові відчуття є зорові відчуття (5%), зорові відчуття є смакові відчуття (5%). Усі базові когнітивні моделі є культурно збіжними, адже вони є зрозумілими представникам вихідної та цільової лінгвокультур, що підтверджується ступенем конвенційності метафоричних дескрипцій, які актуалізують ці базові моделі. Специфікації базових когнітивних моделей є культурно збіжними або незбіжними. Вважаємо, що синестезійна дескрипція, відносна частота якої дорівнює менш ніж 0,01 на мільйон токенів є не конвенційною та, як результат, не вкоріненою в представників однієї з лінгвокультур, що свідчить про її культурну незбіжність (специфічність).

Розпочнемо наш аналіз із прикладів відтворення в межах стратегії одомашнення культурно незбіжних когнітивних моделей. Проаналізуємо приклад, де відтворюється синестезійна метафора підґрунті якої лежить базова когнітивна модель нюхові відчуття є смакові відчуття, що специфікується культурно незбіжною когнітивною моделлю нюхові відчуття неприємного запаху є відчуття гіркового смаку.

I lifted the lid and a cloud of pungent, bitter steam hit me in the face. The pot was filled with limp, almond-shaped leaves, boiling away in about half a gallon of blackish water [37]. – *Я підняв віко – і хмара різкого, гіркового запаху ошпарила обличчя. У казані в літрах двох чорнуватої води варилося якесь жоване листя мигдалевидної форми* [10].

Описуючи спогади Річарда Пейпена щодо дивної поведінки його одногрупників Донна Тартт подає ситуацію, коли Річард побачив, що один із його одногрупників Френсіс варив відвар, пояснивши що то для прийняття ванни. Відкривши мідний казанок Річард побачив, що в ньому вариться щось незрозуміле і його обдало

паром, що передає словосполучення *bitter steam* [гірконого запаху]. Прикметник *bitter*, буквальне значення якого – *having a harsh, disagreeably acrid taste* [різкий, неприємно терпкий смак] [27; 31], а переносне *producing one of the four basic taste sensations* [одне із чотирьох основних смакових відчуттів] [27; 31], у поєднанні з іменником *steam* [водяна пара; випар] [40] актуалізує синестезійну метафору, що ґрунтується на когнітивній моделі нюхові відчуття неприємного запаху є відчуття гірконого смаку. Відносна частота вживання дескрипції *bitter steam* у корпусі сучасної американської мови СОСА дорівнює 0,00 [14], що свідчить про те, що аналізована дескрипція є неконвенційною та некоріненою в представників американської лінгвокультури.

Під час перекладу, вдаючись до контекстуальної заміни перекладач перекладає іменник *steam* як *запах*, тим самим наближаючи текст оригіналу до української лінгвокультури та спрощуючи розуміння тексту україномовним читачам. Значення прикметника *гіркий* – *який має своєрідний їдкий, різкий смак* [1] у поєднанні з іменником *запах* відтворює синестезійну метафору, що ґрунтується на когнітивній моделі нюхові відчуття неприємного запаху є відчуття гірконого смаку. Відносна частота вживання перекладеної дескрипції дорівнює 0,12 [17], тобто в представників української лінгвокультури дескрипція *гіркий запах* є конвенційною та вкоріненою, а отже, й культурно незбійною. Незважаючи на те що дослівне відтворення оригінальної дескрипції *bitter steam* [гірка пара] є можливим, воно звучить не природньо, до того ж, відносна частота його вживання дорівнює 0,00 на мільйон токенів [17], тому перекладач вимушено обирає варіант перекладу *bitter steam* [гірконого запаху] тим самим вдаючись до стратегії *одомашнення та відтворюючи* оригінальну синестезійну метафору.

Синестезійна метафора, в підґрунті якої лежить базова когнітивна модель слухові відчуття є зорові відчуття, що специфікується когнітивною моделлю слухові відчуття слабого голосу є зорові відчуття тонкого як серпанок об'єкту відтворюється в такому прикладі.

“Yes, I see,” said Andy, in the wispy, irritating voice which had driven so many bullies to shove him to the sidewalk out in front of our school over the years [36]. – *Так, я розумію, – сказав Енді своїм тонким, нестерпним голосом, який протягом не одного року спонукав шкільних хуліганів спихати його на хідник із танку перед нашою школою* [11].

Енді був дуже тендітним хлопцем зі слабким здоров'ям та життєвою енергією, тож і голос у

нього був відповідний, дуже схожий на жіночий, слабкий та тоненький, який зазвичай у хлопців у школі викликав лише негативні почуття та бажання булінгу. Цей голос авторка описує як *the wispy, irritating voice* [тонким, нестерпним голосом]. Значення прикметника *wispy* – *consisting of small, thin pieces; not thick* [такий, що складається з дрібних тонких частин; не густий] [27; 31], *a thin strip or fragment, something frail, slight, or fleeting* [тонка смужка або фрагмент чогось, щось слабке, незначне або швидкоплинне] [27; 31]. Ці значення свідчать про належність дескрипції до домену зорових відчуттів, та в поєднанні з іменником *voice* актуалізують синестезійну метафору, у підґрунті якої лежить когнітивна модель слухові відчуття слабого голосу є зорові відчуття тонкого як серпанок об'єкту. Відносна частота вживання аналізованої дескрипції за даними корпусу сучасної американської мови СОСА дорівнює 0,00 [14], що вказує на те, що представники англомовної лінгвокультури не асоціюють слабкий голос з об'єктом, який складається з тонких частин, а ми можемо стверджувати, що метафора є авторською, живою.

Прикметник *wispy* перекладається українською мовою – *легкий як серпанок; тонкий як серпанок; клоччастий; клочкуватий* [40]. Дослівний переклад оригінальної дескрипції *тонкий/легкий як серпанок голос* звучить не природньо, до того ж відносна частота вживання цієї дескрипції дорівнює 0,00 на мільйон токенів [17], тому перекладач вимушено вживає прикметник *тонкий* – *який має невелику, незначну товщину* [1]. Це наближує текст до традицій та норм мови перекладу та полегшує розуміння читачам, які не асоціюють слабкий голос з об'єктом, який складається з тоненьких частин, є тонким як серпанок або клочкуватим. Отже, перекладач *одомашнює* синестезійну метафоричну дескрипцію *тонким голосом, відтворюючи* базову когнітивну модель слухові відчуття є зорові відчуття, що специфікується когнітивною моделлю слухові відчуття слабого голосу є зорові відчуття тонкого як серпанок об'єкту. Відносна частота вживання перекладеної дескрипції дорівнює 0,12 [17]. Це вказує на те, представники україномовної лінгвокультури асоціюють слабкий голос із тонким об'єктом, і що така метафора є для них близькою та зрозумілою.

Розглянемо приклад відтворення синестезійної метафори у підґрунті якої лежить базова когнітивна модель зорові відчуття є дотикові відчуття, що специфікується когнітивною моделлю зорові відчуття розлюченого погляду є відчуття дотику до гострої поверхні.

“*She always talked about that storm,*” I said. My father – phone to his ear – **glanced at me sharply**. “*When the city was shut down that time.*” [36]. – Вона завжди згадувала ту заметіль, – сказав я. Мій батько, притискаючи слухавку до вуха, **подивився на мене гострим поглядом**. – Коли місто геть паралізувало [11].

Ситуація, під час якої батько Тео подивився на нього саме у такий спосіб як це зазначено в тексті оригіналу *glanced at me sharply* [подивився на мене гострим поглядом] сталася, коли Тео жив у батька. Програвши велику суму грошей він змусив хлопця телефонувати адвокату та під дивним приводом просити, щоб той надіслав Тео гроші. Розмову Тео з містером Брейсгьордлом він підслуховував, і поглядом давав Тео зрозуміти, щоб той не сказав зайвого. Саме цей погляд авторка описує в тексті. Вживаючи дескрипцію *glanced at me sharply* [подивився на мене гострим поглядом] авторка актуалізує синестезійну метафору у підґрунті якої лежить когнітивна модель зорові відчуття розлюченого погляду є відчуття дотику до гострої поверхні Прислівник *sharply* походить від прикметника *sharp*, який має пряме значення – *adapted to cutting or piercing, having a thin keen edge or fine point* [пристосований для різання або проколювання, мають тонкий гострий край або тонке вістря] [27; 31], та переносне значення *affecting the senses or sense organs intensely* [такий, що сильно впливає на почуття або органи чуття] [27; 31]. Треба зазначити, що відповідно до англomовних лексикографічних джерел дієслово *to glance* має значення *to take a quick look at something* [глянути побіжно на щось] [27; 31]. Отже, аналізована дескрипція чітко описує, що батько перебуваючи розлученим кидає дуже швидкий погляд на сина щоб той не бовкнув зайвого. Відносна частота вживання цієї дескрипції, за даними корпусу СОСА дорівнює 0,03 на мільйон токенів [14], що свідчить про досить низький ступінь конвенційності та вкоріненості дескрипції у представників англomовної лінгвокультури.

Під час перекладу перекладач замінює дієслово з більш вузькою семантикою *to glance* – «глянути швидко» [40] на дієслово з більш широкою семантикою (в минулому часі) «подивитися» [40], а прислівник замінює на сполучення «прикметник + іменник». Відповідно до Академічного тлумачного онлайн словника української мови прикметник *гострий* має значення *який має колючий кінець або ріжучий край; здатний колоти або різати та який сильно діє на органи чуття (нюх, смак, зір, слух і т. ін.)* [1]. Тож, в результаті пере-

кладу з’являється синестезійна дескрипція **подивився на мене гострим поглядом**, яка відтворює когнітивну модель зорові відчуття розлученого погляду є відчуття дотику до гострої поверхні. Водночас перекладена дескрипція відповідає нормам мови перекладу та наближує текст читачам, спрощуючи його розуміння та *одомашнюючи* його. Вкоріненість аналізованої дескрипції підтверджується відносною частотою її вживання, яка дорівнює 0,45 на мільйон токенів [17]. Зважаючи на те, що дослівний переклад оригінальної дескрипції – *різко глянув на мене* є прийнятним для носіїв української лінгвокультури, а відносна частота дорівнює 0,01 на мільйон токенів [17] засвідчує його конвенційність можна зробити висновок, що рішення перекладача щодо застосування граматичної зміни та відтворює оригінальну когнітивну модель та її специфікацію в межах стратегії *одомашнення* є довільним та швидше за все виявляє творчу перекладацьку діяльність.

Розглянемо приклад відтворення синестезійної метафори в підґрунті якої лежить універсальна когнітивна модель зорове відчуття є смакове відчуття, що специфікується когнітивною моделлю зорове відчуття негативних емоцій є відчуття кислого смаку:

The men exchanged sour glances. “Look all you want,” the other one said... [26] – Чоловіки кисло перезирнулися. – Глядіть, скільки заманеться, – відповів інший [7].

В оригіналі автор описує ситуацію, коли один із героїв «Гри Престолів», Тиріон, висловив бажання подивитися на Стіну Нічної Варти, тому що вважав, що іншої okazji вже не трапиться. Він збирався їхати на південь і ніколи вже не повертатися до розташованої на крайній півночі Стіни. Чоловіки з Нічної Варти поставилися до його ідеї негативно і навіть вороже, тому що цим вчинком він лише додавав їм роботи (його треба було підняти ліфтом, а всі мали свої справи). Саме такі емоції й передавали їхні погляди, які автор описує із допомогою словосполученням *sour glances*.

За англomовними тлумачними джерелами прикметник *sour* має пряме значення: *having a sharp acid taste, like the taste of a lemon or a fruit that is not ready to be eaten* [такий, що має різкий кислий смак, подібний до смаку лимону або фрукту, який ще не достиг для споживання в їжу] [27; 31] та переносне значення щодо погляду, обличчя або усмішки: *unfriendly or looking bad-tempered (sour look/face/smile)* [не товариський або такий, що виглядає не привітним] [27; 31]. Дякуючи цим значенням, означуючи іменник *glances*, прикметник

sour актуалізує когнітивну модель ЗОРОВЕ ВІДЧУТТЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ Є ВІДЧУТТЯ КИСЛОГО СМАКУ. Відносна частота вживання аналізованої дескрипції *sour glances/looks* дорівнює менш ніж 0,01 на мільйон токенів [14], тому що *трапляється* ця дескрипція в корпусі лиш тричі в художніх текстах 1991 року, 1998 року та 2016 року видання. Це свідчить про не конвенційність дескрипції та не вкоріненість метафоричної моделі у свідомості представників англomовної лінгвокультури.

Під час перекладу, ця когнітивна модель ЗОРОВЕ ВІДЧУТТЯ НЕГАТИВНИХ ЕМОЦІЙ Є ВІДЧУТТЯ КИСЛОГО СМАКУ зберігається, хоча перекладач замінює конструкцію *прикметник + іменник* на *прислівник + дієслово (в минулому часі)*. Значення прислівника *кисло* походить від прикметника *кислий*, який є еквівалентом оригінального прикметника *sour*, тобто має буквально значення: «*який має своєрідний гострий смак, схожий на смак оцту, лимона тощо*» [1], та значення, яке характеризує погляд: «*який виражає незадоволення, пригніченість, нудьгу, сум (про обличчя, настрій, голос і т. ін.)*» [1]. Вдаючись до граматичної трансформації заміни частини мови у словосполученні *кисло перезирнулися* перекладач наближає текст до перекладної лінгвокультури та норм мови перекладу та створює в читача комунікативний ефект подібний до тексту оригіналу. Відносна частота вживання перекладеної дескрипції *кисло перезирнулися* дорівнює 0,06 на мільйон токенів [17], тобто ступінь вкоріненості аналізованого словосполучення в українській лінгвокультурі вищий ніж в англomовній. До того ж буквально переклад оригінальної дескрипції обмінялися кислими поглядами звучить зрозуміло для читачів цільового тексту, а відносна частота дорівнює 0,02 на мільйон токенів [17]. Тобто, перекладач мав можливість вжити буквально переклад, але ми спостерігаємо його довільний вибір та застосування граматич-

них трансформацій, когнітивної операції *відтворення* синестезійної метафори в межах стратегії *одомашнення*, що є проявом творчої діяльності.

Висновки. Отже, у межах перекладацької стратегії одомашнення синестезійних метафор зазвичай відтворюються такі базові когнітивні моделі зорові / слухові відчуття є дотикові відчуття, нюхові / зорові відчуття є смакові відчуття, слухові відчуття є зорові відчуття. Відтворення синестезійних метафор, у підґрунті яких лежать культурно незбіжні когнітивні моделі спричиняють певні труднощі для перекладача. Для вирішення цих труднощів перекладач вимушено приймає рішення щодо застосування лексичних та граматичних трансформацій, які не суперечать когнітивній операції відтворення та суголосні під перекладацькій стратегії одомашнення. Відтворення синестезійних метафор, у підґрунті яких лежать культурно збіжні когнітивні моделі не викликає труднощів у перекладача, а навпаки, наділяє його правом вибору варіантів перекладу оригінальної синестезійної метафоричної дескрипції. Тож, незважаючи на можливість вживання буквально перекладу оригінальної дескрипції, перекладач робить вибір на користь застосування лексичних та граматичних трансформацій, які передбачені когнітивною операцією відтворення. Відтак дотримується перекладацька стратегія одомашнення, а текст перекладу наближується до норм та традицій цільової мови, що полегшує його розуміння та сприйняття читачами, а перекладач виявляє свою продуктивну творчу діяльність.

До *перспектив* дослідження відносимо детальний аналіз культурно збіжних та незбіжних когнітивних моделей, що піддаються таким когнітивним операціям як видалення, заміна та привнесення в межах перекладацької стратегії одомашнення як вияву творчої діяльності перекладача.

Список літератури:

1. АТОСУМ. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 01.02.2024).
2. Гарріс Джоан. П'ять четвертинок апельсину. Переклад Д. Москвітної. Харків. Книжковий клуб: «Клуб сімейного дозвілля», 2019. 352 с.
3. Гарріс Джоан. Шоколад. Переклад Володимира Полякова. Харків. Книжковий клуб: «Клуб сімейного дозвілля», 2023. 400 с.
4. Дорр Єнтоні. Все те незриме світло. Переклад Олександри Гординчук. Харків. Книжковий клуб: «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 320 с.
5. Інґ Селесте. Несказане. Переклад Анастасія Дудченко. Наш формат, 2023. 248 с.
6. Інґ Селесте. Усюди жевріють пожежі. Переклад Анастасія Дудченко. Наш формат, 2018. 312 с.
7. Мартин Джордж. Пісня льоду та вогню (Гра престолів). Переклад Вячеслав Бродовий. 2012. URL: <http://ice-and-fire.in.ua/page/agot/> (дата звернення: 25.03.2019).

8. Подміногін В. Дихотомія перекладацьких стратегій очуження та одомашнення в історії європейського перекладу // Наукові записки, 2008. №89. С. 98–102.
9. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
10. Тартт Донна. Таємна Історія. Переклад з англ. Б. Стасюка. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 560 с.
11. Тартт Донна. Щиголь. Переклад з англ. В. Шовкуна. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 816 с.
12. Alvarez A. On Translating Metaphor. *Meta: Translation Journal*, 1993. P. 479–490.
13. Alves, F., Pagano, A., Neumann, S., Steiner, E., & Hansen-Schirra, S. Translation units and grammatical shifts: Towards an integration of product- and process-based translation research. In G. M. Shreve & E. Angelone (Eds.), *Translation and cognition*. Amsterdam, Netherlands: John Benjamins, 2010. P. 109–42.
14. COCA. Corpus of Contemporary American English. URL: <https://www.english-corpora.org/coca/> (дата звернення 06.02.2024).
15. Doerr, A. *All the Light We Cannot See: A Novel (Reprint)*. Scribner, 2014.
16. Göpferich, S., Jakobsen, A. L., & Mees, I. M. (Eds.). *Looking at eyes. Eye-tracking studies of reading and translation processing*. Copenhagen, Denmark: Samfundslitteratur. 2008. 208 p.
17. Grac v.17 - «General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian». URL: <http://uacorpus.org/?fbclid=IwAR0Kqfl1p0P2CiPtj6Ihki2pSEhMq7zL0VGA12ZypVF1H1JcI3qppMniY8>. (дата звернення 10.02.2024).
18. Harris, Joanne. *Chocolate*. London: Black Swan. 2007. 384 p. URL: https://royallib.com/book/Harris_Joanne/Chocolat.html (дата звернення 15.11.2018).
19. Harris, Joanne. *Five Quarters of the Orange*. Transworld Digital. 2002. URL: <https://royallib.com/> (дата звернення 01.07.2020)
20. Jakobsen, A. L. Logging target text production with Translog. In G. Hansen (Ed.), *Probing the process in translation: Methods and results*. Copenhagen studies in language, 24. Frederiksberg, Denmark: Samfundslitteratur. 1999. P. 9–20.
21. Kovalenko L., Martynyuk A. English container metaphors of emotions in Ukrainian translations. *Advanced education*, 2018, Iss. 10. P. 190–197.
22. Kövecses Zoltán, ‘Conceptual metaphor theory and the nature of difficulties in metaphor translation’, in Donna R. Miller; Enrico Monti (eds) *Tradurre Figure / Translating Figurative Language*, Quaderni del Centro di Studi Linguistico-Culturali, Atti di Convegno CeSLiC - 3, Bologna: AMSActa, 2014. P. 25–41.
23. Kövecses Zoltán. *Metaphor. A Practical Introduction*, London/New York : Oxford University Press, 2002/2010. 285p.
24. Lakoff, George, Johnson, Mark, *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago, 1980. 191 p.
25. Langacker, R. *Cognitive Grammar. A basic introduction* // Oxford University Press, 2008. 562 p.
26. Martin, George R. R. 1996. *A Song of Ice and Fire (A Game of Thrones)*. New York: Bantam Books. URL:https://royallib.com/book/R_Martin_George/a_game_of_thrones.html (дата звернення 25.03.2019).
27. MWOD. The Merriam-Webster.com Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com> (дата звернення 04.02.2024).
28. Newmark, P. *A textbook of Translation*. New York and London: Prentice Hall, 1995. 292 p.
29. Ng, C. *Everything I Never Told You (Reprint)*. Penguin Books, 2014
30. Ng, C. *Little Fires Everywhere: A Novel (Reprint)*. Penguin Books, 2019.
31. OUP. Oxford University Press (n.d.). *Definitions, Meanings, Synonyms, and Grammar by Oxford Dictionary on Lexico.com*. URL: <https://www.lexico.com> (дата звернення 07.02.2024).
32. Risku, H. *Cognitive Approaches To Translation*. *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Blackwell Publishing Ltd. 2013. P. 192–203.
33. Risku, H. *Translatorische Kompetenz: Kognitive Grundlagen des Übersetzens als Expertentätigkeit*. Tübingen, Germany: Stauffenburg. 1998. P. 48–58.
34. Schäffner, Christina, Schuttelworth, Mark. *Metaphor in translation. Possibilities for process research*. John Benjamins Publishing Company, 2015. P. 95–109.
35. Schuttelworth, Mark. *Translational Behaviour at the Frontiers of Scientific Knowledge: A Multilingual Investigation into Popular Science Metaphor in Translation*. *Translator* 17 (2), 2011, p. 301–323.
36. Tartt Donna. *The Goldfinch*. Little, Brown and Company, New York, 2013. 1030 p.
37. Tartt Donna. *The Secret History*. Knopf, 1992, 523 p.
38. Tirkkonen-Condit, Sonja, Jääskeläinen, Riitta, (Eds.) *Tapping and Mapping the Processes of Translation and Interpreting*. John Benjamins, Amsterdam and Philadelphia, 2000. P. 53–68.
39. Venuti L. *Strategies of translation* // *Routledge Encyclopedia of translation studies*, N.Y. 2001. С. 240–244.
40. Multitran dictionary. Multitran. URL: <https://www.multitran.com>. (дата звернення 10.02.2024).

Zhulavska O. O. COGNITIVE OPERATION OF RETENTION AS ONE OF THE TRANSLATION SOLUTIONS WITHIN THE DOMESTICATION STRATEGY

The article is devoted to establishing, describing, and analyzing cases of retention of culturally convergent and culturally specific cognitive models of synesthetic metaphors extracted from English-Ukrainian translations of fiction texts within the domestication strategy. In our research, we constructed cognitive models that underlie the original and translated synesthetic metaphors and determined the relative frequency of synesthetic descriptions, their conventionality, and the degree of embeddedness of cognitive models in the minds of representatives of American and Ukrainian linguistic cultures. The conclusions regarding the cultural universality/specificity of the analyzed cognitive models were drawn. We understand the domestication strategy as a complex of actions aimed at a translation approximating the original text to the norms and rules of the target language, making it suitable for the tastes of a broader range of the target language readers, and adapting it to the cultural traditions of the target language linguoculture. Synesthetic metaphor is interpreted as a conceptual metaphor, as a product of the cognitive operation of mapping or project, during which a more abstract conceptual structure is identified in terms of a more concrete mental entity. We understand a cognitive model as a relatively stable cognitive structure that organizes our experience of interaction with the world and a cognitive operation – both conscious and unconscious mental activity, the essence of which is re-structuring, re-interpretation, a new way of our experience mapping. According to M. Shuttleworth, we define the cognitive operation of retention as an almost unchanged translation, although a slight degree of paraphrasing may be present. Therefore, using various translation methods, the translator retains synesthetic descriptions actualized in the original text, focusing on semantic features highlighted in cognitive models and contributing to the embodiment of the communicative meanings of the author of the original text.

Key words: *cognitive translation studies, toolkit of cognitive linguistics, quantitative methods of corpus translation studies, conceptual metaphor, cognitive model.*

Мосієвич Л. В.

Запорізький національний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАФОРИ В УКРАЇНОМОВНОМУ ВОЄННОМУ ДИСКУРСІ ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Стаття розглядає значення метафори у воєнному дискурсі 2022–2023 років та труднощі її перекладу англійською мовою. Метафори відіграють ключову роль у формуванні дискурсу, особливо в контексті війни. Маючи когнітивну природу, метафора слугує ментальним та мовним інструментом для розуміння й передачі складних концептів.

Основним матеріалом нашого дослідження слугувала антологія «Воєнний стан», де містяться тексти відомих українських авторів, які написали свої твори після початку повномасштабної війни. Дослідження підкреслює виклики, що виникають під час перекладу воєнних метафор через культурні та мовні відмінності між мовами. Метафори, які засновані на культурних традиціях, історичних подіях або суспільних цінностях, викликають труднощі при перекладі, оскільки вони часто не мають прямих еквівалентів в англійській мові. Крім того, метафоричні висловлення у воєнному дискурсі насичені емоційними та психологічними ознаками, що додає складнощів до процесу перекладу. Переклад таких метафор англійською мовою потребує уважного розгляду для збереження їх значення та емоційного звучання.

Стаття підкреслює важливість розуміння теоретичних основ перекладу метафор та використання відповідних технік перекладу для точного передавання нюансів метафор у міжкультурних комунікаційних контекстах. Ефективні стратегії перекладу, такі як збереження метафоричної образності, заміна еквівалентними метафорами або надання пояснювального контексту, є важливими для збереження змісту воєнних метафор. Концептуальні метафори з досліджуваного матеріалу представлені фітоморфними, зооморфними та антропоморфними видами.

У нашому дослідженні ми продемонстрували, що зазвичай метафора зберігається і відтворюється буквально англійською мовою. Однак випадки відсутності метафори або її нейтралізації в перекладі також були зафіксовані.

Ми визначили функції метафори в воєнному дискурсі: емоційне навантаження, політичний вплив, відчуття підтримки та єдності серед населення, символічне значення. На відміну від художнього тексту, метафори в документальному воєнному дискурсі зазвичай більш об'єктивні та конкретні, оскільки їхня мета полягає в передачі фактів та інформації через образи.

Ключові слова: воєнний дискурс, концептуальна метафора, концепт, переклад, функції.

Постановка проблеми. Війна в Україні зумовила розквіт документальної воєнної прози, яка містить воєнні метафори. Хоча більшість таких метафор мають універсальний характер та асоціації, вони відбивають культурні та політичні особливості суспільства, які не завжди мають прями еквіваленти в іншій мові або можуть втрачати своє емоційне навантаження при перенесенні в інший культурний контекст. Особливу складність представляє собою переклад метафори, оскільки її «перехід» з однієї мови в іншу вимагає від перекладача відображення її оціночної, змістової і естетичної складових [8, с. 97].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблема перекладу метафор в різних дискурсах розглядалась багатьма науковцями, зокрема, Л. Дмитрук [9], Л. Кричевською [3], М. Сливкою [5], С. Скрильником [6], Н. Чумаковою

[7]. Українська дослідниця Єлісеєва С.В. розглядала переклад концептуальних одно- та двокомпонентних метафор у воєнному дискурсі, але в межах англо-українського перекладу, при цьому не зазначаючи, на якому матеріалі ґрунтується дослідження [2].

Постановка завдання. Метою статті є виявлення основних принципів перекладу концептуальної метафори у воєнному україномовному дискурсі 2022–2023 років. Для досягнення мети були поставлені наступні завдання: схарактеризувати сучасну класифікацію концептуальних метафор, визначити основні способи перекладу метафор, дослідити функції концептуальної метафори в україномовному воєнному дискурсі, проаналізувати способи перекладу воєнних метафор англійською мовою.

Матеріалом нашого дослідження слугувала україномовна антологія «Воєнний стан» [1], яка

містить репортажі дуже різних людей, об'єднаних війною, та її англломовний переклад [12].

Виклад основного матеріалу. Особливість метафори полягає у вираженні характерних рис предмета на базі подібності з іншим. В когнітивній лінгвістиці метафору трактовано як ментально-мовне явище та акцентовано її пізнавальний потенціал. Поняття «когнітивна метафора» першим ввів М. Блек, вказавши, що метафора є не мовною прикрасою, а засобом мисленнєвої діяльності людини. Одним із фундаментальних досліджень метафори в когнітивістиці є праця американських вчених Дж. Лакоффа та М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо». Дослідники переконливо доводять, що метафора є способом людського мислення, вона пронизує все наше життя, а концепти керують нашою свідомістю та впливають на нашу повсякденну дійсність [10, с. 25].

Дж. Лакофф і М. Джонсон розділяють концептуальні метафори на наступні три категорії:

1. *Oriental Metaphor* (орієнтаційна метафора).

Такі типи просторових відносин виникають внаслідок того, що людині властиво тіло певної форми, що взаємодіє з матеріальним світом. Орієнтаційні метафори надають концепту просторової орієнтації: [10, с. 35–36].

2. *Ontological metaphor* (онтологічна метафора).

Онтологічна метафора – це тип метафори, або образне порівняння, що використовується для позначення абстрактних понять в значенні більш конкретних. Онтологічні метафори використовуються у різних ситуаціях, і різноманітні види метафор відображають різні цілі.

3. *Structural metaphor* (структурна метафора).

Структурна метафора – це метафорична система, в якій одне складне, як правило, абстрактне поняття представлене з точки зору якоїсь іншої конкретніше вираженої концепції. Джерела структурних метафор, так само як орієнтаційних та онтологічних, лежать в систематичних кореляціях між явищами, фіксованими в нашому досвіді та пам'яті [10, с. 97].

Українська дослідниця Одинецька О. зазначає, що для сучасних ЗМІ типовими є наступні види метафор [4, с. 45–46]:

– Антропоморфна метафора, яка бере натхнення з людської сфери життя. Її різновидами є соціоморфна метафора, що моделює світ за подібністю до сфер суспільного життя, мілітарна, що змальовує дійсність у вигляді війни, тощо. Наприклад, *щорічне загострення в газових стосунках, заручниця парламентських торгів* тощо.

– Природоморфна метафора, яка бере початок зі сфери природи. Поділяється на зооморфну, фітоморфну, ландшафтну: *муркотять камерами, гніздиться у підсвідомості*.

– Артефактна метафора, яка походить від предметів. У межах цього типу розподіляється на архітектурну та метафору механізму. До них можна віднести: *закласти фундамент стабільності, розпочати будівництво майбутнього*.

Переклад метафор може викликати труднощі через культурні та лінгвістичні відмінності між мовами. Тому перекладач повинен мати розуміння теоретичних аспектів дослідження метафори. Основні труднощі перекладу метафор пов'язані з тим, що вони часто базуються на унікальних аспектах культури, і їх відтворення в іншій мові може бути важливим завданням. Наприклад, метафори, пов'язані із традиціями, обрядами або історією, можуть втрачати свій зміст при перекладі. Метафоричні вислови можуть мати семантичні особливості, які не мають прямого еквівалента в іншій мові. Виникає необхідність вибору або створення аналога, що може призвести до втрати відтінків і значень. Метафори часто багатозначні, один і той самий вираз може мати різні тлумачення в різних контекстах. Перекладач повинен враховувати це різноманіття значень і намагатися передати їхню глибину та варіативність. Ще певні труднощі при перекладі метафор виникають через те, що метафори часто використовуються для вираження почуттів, емоцій та абстрактних ідей. Переклад не завжди може передати той самий емоційний тон. Процес перекладу метафори ґрунтується на дотриманні одного з наступних правил:

– збереження того ж метафоричного образу, але природного для носіїв іншої мови;

– заміна метафори іншою метафорою-еквівалентом; – переклад метафори порівнянням;

– збереження того ж метафоричного образу з додаванням пояснюючої інформації, щоб основа порівняння метафори стала зрозумілою;

– переклад метафори перефразовуванням [11, с. 33].

Розглянемо переклад україномовних метафор в воєнному дискурсі.

...*Вісім років по тому війна перейшла у повномасштабну фазу, поширювала всі регіони України, вбила десятки тисяч людей і прокотилась відлунням в усьому світі, ставши найбільш задокументованою війною в історії людства, та ще й транслюваною наживо через усі доступні нам засоби комунікації. / Eight years ago, the war in Ukraine escalated into full-scale conflict, devastat-*

ing every corner of the country, causing the deaths of tens of thousands, and leaving its mark on the world [12, V. Sheiko Unspeakable War].

Метафоричний вираз «пошрамувала всі регіони» відноситься до антропоморфної метафори та означає, що війна завдала шкоди та травмувала багатьох людей. Асоціація війна=шрам має негативну конотацію та пояснює трагічні наслідки війни: шрам, біль, травма. В мові перекладу (МП) метафора не зберігається, а замінюється прикметником *devastating*, який має значення *causing a lot of damage and destruction*.

Схожий образ *війна=рубець* бачимо в наступному прикладі: *для нас кожна з них – кровоточивий рубець на серці*. / *Each one is an open wound in our hearts* [12, A. Aliev Cenk]. В мові оригіналу (МО) метафора має більш негативну конотацію через прикметник *кровоточивий*. В МП його змінили нейтральним – *open*. Проте, схожість образів зберігається.

Наступна метафора також відноситься до антропоморфної: *Війна випила тебе насухо*. / *The war drank you dry* [12, Yulia Taira Paievska Call Sign («Fash»)]. Метафора «випити насухо» вказує на виснаження, втрату сил, душевну та фізичну виснаженість внаслідок військових подій. Асоціація війна=пустота має негативну конотацію та означає, що війна забирає, лишає. Англійською мовою метафора перекладається дослівно.

Асоціація війна=танк є цілком закономірною: обставини війни та політичної влади принесли серйозні зміни і травми, які порівнюються із руйнуванням, яке може викликати танк, проходячи через територію: *Друга світова і радянська влада пройшлася їхніми родинами, як гусеничний танк*. / *The Second World War and Soviet rule had left their mark on their families* [12, M. Savska I love you, Dad]. Не зрозуміло, чому перекладач не відтворив дослівно метафору в МП, адже негативний образ танку співпадає в обох культурах. Метафора відтворена описово, зображуючи причинно-наслідкові події: танк залишає сліди, відзнаки.

Метафора «тотальний блекаут серця» пов'язана з енергетичними проблемами в Україні, коли рашисти бомбили електростанції, та українці подовгу залишалися без світла. Метафоричний вираз вказує на відчуття повної відсутності емоційної реакції, зацікавленості чи емпатії, якби серце "вимкнене" або втратило здатність реагувати. Образ війна=темрява абсолютно зрозумілий для кожної культури, тому метафора перекладено дослівно: *Так, мабуть, виглядає тотальний блекаут серця*. / *This is probably what a total blackout*

of the heart looks like [12, Y. Musakovska People Like These].

Метафора «війна проковтнула нас» має аналогію із ковтанням. Автор висловлює ідею того, що війна спожила, поглинула або вбила частину чогось (можливо, життя, ресурси, спокій) так само, як і звір може ковтати свою жертву: *Війна проковтнула нас, і ми також носимо її в собі, та мій організм досі не перетравлює це відчуття, він відторгає страх, біль і бездонне горе*. / *The war swallowed us, and we also carry it within ourselves, but my body still doesn't digest this feeling; it rejects fear, pain, and boundless sorrow*. [12, A. Chekh Music for a soldier]. Образ війна=звір зберігається в МП, метафора перекладено дослівно.

Метафора «загарбання мозків» означає не лише фізичне або територіальне вторгнення, але й спроби Росії впливати на свідомість чи перекручувати інформацію власним способом для досягнення своїх цілей або впливу на громадську думку: *... Найбільше останнє, бо, крім загарбання територій, Росії завжди йдеться про загарбання мозків*. / *The most important is the last one, because, in addition to the conquest of territories, the Russian invasion has always been about the conquest of minds* [12, Y. Andrukhovych What pain we should expect]. Метафора співпадає з англійським відповідником.

Фітоморфна метафора «гербарії контактів розсипаються» означає те, що з початком війни українці перестали спілкуватися зі своїми російськими родичами, друзями через непорозуміння: *Старі гербарії контактів розсипаються, соціальні бульбашки лускають*. / *Old herbariums of contacts are crumbling, and social bubbles are flaking*. [12, K. Kalytko Love and Tenderness]. Образ контакт (людина)=гербарій асоціюється з недовговічністю та нестійкістю.

Зооморфна метафора характеризує працю саперів: *Їхні руки – великі жваві павуки*. / *Their hands are big lively spiders*. [12, O. Kotsarev Bucha]. Асоціація сапер=павук є логічною, тому що руки саперів майстерно та ефективно виконують роботу, схожу на ту, яку виконують павуки, що використовують свої нитки для творення складних конструкцій. Метафора перекладено дослівно в МП.

Вираз «розривається на клапті» метафорично передає відчуття стресу, горю: *Коли я думаю про Маріуполь, моя свідомість немовби розривається на клапті*. / *When I think of Mariupol, my consciousness seems to be torn apart*. [12, V. Sheiko Unspeakable War]. В МП метафора перекладено дослівно і зберігає розгублені почуття.

Багатство спогадів, які складаються разом, надають безмежність сприйняттю: *Коли ми кажемо «Буча» або «Ізюм», у цих словах також безодня, зіткана з фотографій, сліз і слів, із ненормальної нормальності життя, яке продовжується в наших деокупованих містах. / When we say Bucha or Izyum, these words also contain an Abyss woven from photos, tears, and comments, from the abnormal normality of life that continues in our de-occupied cities.* [12, V. Sheiko Unspeakable War]. Цей метафоричний вираз перекладено дослівно. Образ війна=безодня залишається в МП. В цьому реченні також є ще одна стилістична фігура – парадокс. Парадокс полягає у використанні суперечливих ідей чи термінів для створення враження суперечності чи неочікуваності. Фраза «ненормальна нормальність» є своєрідним парадоксом. «Нормальність» і «ненормальність» здаються суперечливими, але в даному контексті вони об'єднуються, щоб передати важкість обставин.

Метафора може створювати іронічний ефект, наприклад: *...орда огидних росіян, як у книзі «Володар пернів», мчить у Середзем'я, щоб загнати його мешканців у рабство та заборонити сонце назавжди. / It felt as if hordes of orks were invading Middle Earth, determined to enslave its inhabitants and banish the sun forever, just as described in the Lord of the Rings.* [12, P. Zalmayev War: From black and white to color]. Метафора «орда росіян» може символізувати якусь негативну чи загрозливу силу, використовуючи історичні асоціації та конотації. Зазначимо, що епітет «огидних» не переходить до МП, замість цього перекладач вирішив трансформувати словосполучення на ще більш образливе слово – orks. Метафора «заборонити сонце» також створює іронічний ефект, вказуючи на щось абсурдне та неможливе. В МП вона відтворюється через дослівний переклад.

В метафорі може використовуватися стилістично знижена лексика: *Країни, де всі «хлебнули говна»*

і нарешті вирішили пити воду. Вираз «хлебнули говна» має переносне значення і вказує на те, що в країнах сталася складна ситуація або криза, а вислів «пити воду» використовується в переносному сенсі для прийняття рішення виходу з цієї кризи. Метафора допомагає зрозуміти складний контекст та створює образність у висловлюванні. В англомовному перекладі метафори перекладаються описово: *The country where everyone has already endured enough hardships but still tries prioritize their health and well-being.* [12]. Слід зазначити, що описовий переклад ніяк не завадив передати зміст фрази.

Ми дослідили, що метафори допомагають читачам зрозуміти різні концепти шляхом використання аналогій. З одного боку, вони можуть використовуватися для підкреслення агресивних дій або загрози, що виходять з боку Росії, з іншого боку, для підкреслення рішучості та солідарності українського народу у відстоюванні своїх прав. Метафори також посилюють емоційне навантаження тексту, роблячи його більш особистим. Вони також можуть підсилити риторичну, наприклад, порівняння ворога з хижаком.

Висновки. Таким чином, метафора відіграє ключову роль в україномовному воєнному дискурсі. Вона допомагає відобразити емоційний стан українців, їх почуття, біль, розгубленість. В основі досліджуваних нами метафор були образи: війна = шрам, звір, танк. Дуже важливим є аспект відтворення метафори при перекладі. В матеріалі дослідження ми довели, що зазвичай метафора зберігається і відтворюється дослівно в англійській мові. Спорадичні випадки відсутності метафори або нейтралізації її при перекладі також були зафіксовані. Через свою ефективність у вираженні емоційного заряду та символічного значення, метафори відіграють важливу роль у воєнному дискурсі. Однією з найважливіших задач для перекладача є максимальне збереження метафори при перекладі її змісту та емоційного забарвлення.

Список літератури:

1. Воєнний стан: Антологія. Чернівці : Видавець Померанцев, 2023. 368 с.
2. Єлісеєва С.В. Концептуальна метафора у воєнному дискурсі та її переклад. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Філологія. 2019. № 38. Том 1. С. 138-140.
3. Кричевська Л. А. Особливості перекладу концептуальної метафори у кліше англомовного наукового тексту. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер.: Філологічна.* Вип. 36. 2013. С. 326-328.
4. Одинецька Л. В. Роль метафори в засобах масової інформації. *Актуальні проблеми теорії соціальних комунікацій : збірник наукових праць / НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск VI «Журналіст, видавець і редактор: проблеми фахової діяльності».* Київ, 2017. С. 44-48.
5. Сливка М. Відтворення стилістичних особливостей і функцій оригінальних метафор у перекладі. *Сучасні дослідження з іноземної філології.* № 17. Ужгород, 2019. С. 165-170.

6. Скрильник С. В. Метафоризація у перекладі художніх текстів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса, 2015. № 14. С. 250-253.
7. Чумакова Н. В. Особливості перекладу метафори та метафоричних виразів в англійській та українській мовах (на матеріалі науково-технічних текстів) *Наукові праці істор. фак. Запоріж. держ. ун-ту*. Вип. XXI. Запоріжжя, 2007. С. 536-537.
8. Ясинецька О. А. Переклад метафори як мовна репрезентація концептуальних картин світу. *Філологічні трактати*. 2010. № 1. С. 96-100.
9. Dmytruk, Liliia Peculiarities of metaphor rendering in the process of literary translation. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 32(71).2021. pp. 12-16.
10. Lakoff G., Johnsen M. *Metaphors we live by*. London : The university of Chicago press. 2003. P. 6-106.
11. Newmark, Peter. *A Textbook of Translation*. Harlow : Pearson Education Limited, 2008. P. 33-37.
12. *State of War: Anthology*. Chernivtsi: Publisher Svyatoslav Pomerantsev, 2023. 256 p.

Mosiyevych L. V. THE ROLE OF METAPHOR IN UKRAINIAN WAR DISCOURSE AND ITS TRANSLATION INTO ENGLISH

The article explores the significance of metaphors in war discourse and the challenges translators face when translating war metaphors into English. Metaphors play a crucial role in shaping discourse, especially in the context of war. With their cognitive nature, metaphors serve as mental and linguistic tools for understanding and conveying complex concepts. The research material was the anthology "State of War," which contains texts by well-known Ukrainian authors who wrote their works during a full-scale war.

The research underscores the difficulties encountered in translating war metaphors due to cultural and linguistic disparities, emphasizing the importance of employing effective translation strategies to preserve their essence. One strategy commonly employed is to maintain the metaphorical imagery as closely as possible while ensuring it remains comprehensible and impactful to the target audience. Furthermore, this entails not only linguistic proficiency but also a deep understanding of the cultural contexts and historical references underlying the metaphors. While typically preserved literally, cases of metaphor absence or neutralization in translation have been documented.

Additionally, sometimes the metaphor contains stylistically lowered vocabulary, but in the translation, it becomes neutral. The functions of metaphors in war discourse, including emotional loading, political influence, and fostering a sense of unity, are identified. Unlike in fictional texts, metaphors in the documentary war discourse investigated by us tend to be more objective and specific, serving the purpose of conveying facts and information through imagery. Moreover, metaphorical images create an atmosphere of tension and drama, lending elements of belles-lettres text to documentary prose.

Conceptual metaphors from the investigated material are represented by phyto-morphic, zoomorphic, and anthropomorphic types. Additionally, war metaphors often draw on familiar images from nature, sports, or everyday life to make the subject matter more tangible.

Key words: conceptual metaphor, concept, functions, war discourse, translation.

Сачковська Ю. І.

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕФОРМУЮЧИХ ТЕНДЕНЦІЙ А. БЕРМАНА В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті йдеться про деформуючі тенденції Антуана Бермана та їхню роль під час здійснення художнього перекладу. Антуан Берман – це французький філософ, літературний критик і перекладач, відомий своєю діяльністю у галузі теорії перекладу. Один з його важливих внесків у цю галузь – це концепція деформуючих сил або тенденцій (déformations), яка впливає на переклад. У своїх роботах А. Берман наголошує на тому, що переклад – це не просто передача слів з однієї мови на іншу, а складний процес, під час якого між оригіналом і перекладом відбуваються різні перетворення та втручання. Такий підхід допомагає краще розуміти складність перекладу і показує, що переклад не може бути повністю об'єктивним, оскільки завжди існує вплив деформуючих факторів на його результат. Автор виокремив 12 деформуючих тенденцій, кожну з яких ми у статті проаналізували. Ми, вслід за науковцем, вважаємо, що так звані деформуючі сили або тенденції неминуче проявляються у тексті перекладу, що частково зумовлено також етноцентричністю кожної мови та культури.

Творчість Михайла Коцюбинського відзначається багатством стилів, глибиною психологічного аналізу та важливістю для розуміння української культури та національної ідентичності. М. Коцюбинський відомий своєю здатністю відтворювати внутрішній світ персонажів з глибоким психологічним проникненням. Його твори часто пронизані внутрішніми конфліктами, моральними дилемами та стражданнями героїв. Крім того, він відомий своїм реалістичним підходом до зображення українського життя та села. Його оповідання та романи мають живі, вірні зображення мешканців села, їхніх звичаїв, традицій та щоденного життя. Символізм та міфологія також важливі елементи творчості Коцюбинського, які додають його творам глибину та символічний зміст. Для статті ми обрали повість «Дорогою ціною» та новелу «Intermezzo» в оригіналі українською мовою та у перекладі англійською мовою. Зіставний перекладознавчий аналіз прикладів засвідчив, що переклад творів Михайла Коцюбинського англійською мовою може бути викликом для перекладачів зокрема, через культурні особливості, мовні нюанси, поетичність та семантичні відтінки. Отримані результати доводять, що певні деформуючі сили, описані в роботах Антуана Бермана, такі прослідковуються у текстах перекладів. Серед таких деформацій є стирання просторіч, порушення виразів та ідіом. Ці результати були досить очікуваними, оскільки діалекти та ідіоми є надзвичайно забарвленою культурою індивідуальністю, що важко передати в перекладі.

Ключові слова: художній переклад, екологічний переклад, деформація, деформуючі сили, деформуючі тенденції, стосунки людина-природа, переклади Коцюбинського, Антуан Берман.

Постановка проблеми. Антуан Берман – французький теоретик перекладу та перекладач, який вважав, що під час перекладу відбувається «суд над чужоземним», тобто переклад – це не просто посередництво, а процес постійної взаємодії з «іншим», «чужим», і, відповідно, з іншими менталітетом, культурою, відтак нівелювання «чужого» і надання йому подоби «свого» призводить до хибного його тлумачення. Він заявляв, що існують деформуючі сили, які впливають на процес перекладу і призводять до змін, відхилень або розмиття оригінального тексту. Ці сили можуть бути культурними, історич-

ними, політичними, а також пов'язаними з лінгвістичними особливостями мови.

Дослідник у своїй статті виокремив 12 деформуючих тенденцій, які перешкоджають проникненню чужої культури в текст перекладу, що, на його думку, негативно відбивається на якості такого перекладу. Ця робота є суголосною з концепцією екологічного перекладу, метою якої є створення екологічного перекладу, яку ми досліджуємо у інших своїх напрацюваннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переклад – це процес, але і сам результат цього

процесу ми називаємо перекладом. Так само, перекладач є водночас інтерпретатором джерельного тексту і співавтором тексту вихідного.

В. Радчук стверджує, що «усякий переклад, зроблений людиною, є інтерпретацією» [2, с. 108–121]. Відповідно, під час аналізу перекладів, а також і під час самого процесу перекладання варто брати до уваги його (перекладання) антропоцентричну природу: переклад перебуває під впливом мовно-психологічної особистості перекладача, який приймає певні творчі, чи то професійні, рішення. В ідеалі – задля досягнення адекватності.

Наприклад, А. Берман підходив до трактування перекладу з філософської точки зору, – вважаючи деформації, здійснені перекладачем художнього твору, такими, що «переважно несвідомі» [4, с. 286]. Психологічний підхід до аналізу перекладів допомагає пролити світло на ці процеси, оскільки психіка бере найактивнішу участь в процесах перекладу. Перекладачі можуть звільнитися від обмежувального впливу системи деформацій завдяки контролю, керуванню собою. Однак, так звані деформуючі сили або тенденції неминуче проявляться у тексті перекладу, що частково зумовлено також етноцентричністю кожної мови та культури. Відтак, перекладач повинен прагнути принаймні мінімізувати прояви деформацій тексту перекладу внаслідок інтерпретацій. Безумовно, кожна мова нерозривно пов'язана з її культурою, а через мову, культурно-марковані одиниці в ній, культура має змогу репрезентуватися, тому перекладачеві варто прагнути не лише адекватно відтворити їх та їхнє значення, а й зберегти «чужорідність» у тексті перекладу. Тобто, дослідник говорить про можливість і доцільність залучення певних структур, елементів мови оригіналу мовою перекладу. О. І. Чердиченко вважає, що деформації «сприяють збереженню національної та стилістичної своєрідності оригіналу, розширенню виражальних можливостей цільової мови і культури» [3, с. 160].

Антуан Берман – відомий захисник «чужого» у перекладі і вплинув на інших вчених, таких як Лоренс Венуті, який переклав його відоме есе «Переклад та випробування чужим». У своїй праці А. Берман виокремив 12 деформуючих сил: раціоналізація, уточнення, розширення, облагородження, якісне збіднення, кількісне збіднення, порушення ритмів, порушення основних систем значень, порушення мовних шаблонів, деформація системи просторіч або їхня екзотизація, деформація сталих виразів та ідіом і припинення

накладання мов. Деформації пов'язані між собою, можуть переходити одна в одну, їх може бути навіть більше, ніж перелічено вище, – список не є остаточним. Автор, можна сказати, пропонує здійснювати аналіз перекладів на предмет виявлення згаданих сил, чи то пак тенденцій.

Охарактеризуємо кожну з деформацій.

Раціоналізація виявляється у зміні абзацного поділу і розділових знаків, у переробці синтаксичних структур та ін. Як вважає А. Берман, конструкції, що мають вільний нефіксований порядок слів, при перекладі зазнають переформулювання перекладачем. У наслідку оригінальний прозовий твір у перекладі втрачає свою глибину, своє багатоголосся.

Уточнення – наступна деформуюча сила, яка тісно зв'язана з попередньою, адже впливає з неї: часом, перекладач вдається до надмірних експлікацій, забуваючи, що часом уточнення зайві, а саме, – коли за задумом автора оригіналу щось і має бути неочевидним, неоднозначним. Тоді текст знову ж таки втрачає свою глибину. Однозначність замість багатозначності та описовий переклад є властивими для деформації уточнення і відтак, спричиняють до наступної – розширення.

Фактом є те, що практично завжди переклад є ємнішим за оригінал, оскільки раціоналізація й уточнення передбачають розширення тексту за рахунок розгортання тих елементів змісту, які в оригіналі були стиснуті. Такого роду збільшення обсягу тексту А. Берман називає «порожнім», вважаючи, що в смисловому плані воно нічого не дає. «Таке розширення – не більше, ніж порожні слова, що приглушують голос автора» [4, с. 288]. Більше того, розширення порушує ритмічну структуру твору.

Облагородження – іншими словами, поетизація або риторизація – для поезії і прози відповідно – має місце тоді, коли перекладач прагне до «перепишування», створення «елегантного» варіанту перекладу, використовуючи першотвір за «сировину», а це нічого спільного з перекладом немає.

Згадаємо Лоренса Венуті, який у своїх напрацюваннях писав про категорію «fluency» – тобто легкості читання та сприйняття тексту перекладу. Варто визнати, що за цією легкістю розуміння перекладу почасти може ховатися власне доместикація джерельного тексту. За Венуті, тяжіння до доместикації є наслідком культурного імперіалізму Великобританії та США, котрі «агресивно одномовні, несприйнятливі до чужоземного, але звиклі до легких та прозорих перекладів, у яких непомітно приписуються англійські цінності, які читач може зчитати і самовдоволено

розпізнати маркери своєї культури у тексті чужої культури» [5, с. 15]. Легкий переклад економічно більш вигідний, прибутковий для редакторів та видавців – адже читачеві подобається легкість, читабельність тексту; відтак, вони є добре споживаними на книжковому ринку, тоді як іноземні тексти, у яких проявляється опір – категорія *resistance* – є знехтуваними. І не лише: знехтуваними та маргіналізованими у результаті є і вихідна культура, постать автора і роль перекладача у процесі створення перекладу.

Якісне збіднення – деформація, спричинена відтворенням слів і словосполучень оригіналу такими еквівалентами, які не володіють тією ж силою, тим же багатством символів, що змушують текст «промовляти» до нас, відповідно, потрібний образ для адекватного сприйняття реципієнтом культури мови перекладу не створюється. Автор також зауважує, що найчастіше такі заміни є несвідомими. З іншого боку, факт збіднення має місце тоді, коли не вдається відтворити багатство виразів або художніх засобів на фонетичному рівні внаслідок несхожості мов.

Кількісне збіднення – це лексичне збіднення оригіналу внаслідок перекладу. А. Берман вважає, що хороша проза є лексично «надмірною» – вдаючись до опису явищ або понять, письменники часто користуються рядом синонімічних слів і виразів. Перекладач же в процесі відтворення може вдатися до звуження синонімічного ряду.

Порушення ритмів – ця деформуєча сила більше стосується перекладу поезії і драми. Однак А. Берман говорить про існування ритмів і в прозі, які перекладач порушує при недбалій зміні порядку слів, зокрема. За приклад слугує переклад книги М. Грессе «Фолкнер. Хронологія», коли в оригінальному уривку було вжито 4 знаки пунктуації, перекладач зумів використати 22 знаки, 18 з яких були комами.

Порушення основних систем значень: кожен літературний твір вміщує в собі «основний» текст, тобто певну мережу, сітку, систему значень, якими пронизаний сам текст – це слова, вирази, що створюють певну атмосферу художнього твору, отже, мають конкретну мету, яку варто розгледіти.

Порушення мовних шаблонів – систематичний характер тексту вбачається радше у використанні певних типів речень, переважанні тих чи інших часових форм, аніж у використанні різноманітних тропів, до прикладу. Перекладений текст характеризується своєю несистемністю, адже раціоналізація, уточнення, розширення та інші деформації порушують систематичний характер тексту.

Порушення системи просторіч або їхня екзотизація: автор стверджує, що хороша проза виходить корінням з народної мови, адже просторіччя більш образні, ніж «окультурена» мова. На думку вченого, стирання просторіч, іншими словами, діалектів, є серйозною шкодою тексту. Найчастіше це стирання виявляється у невідтворенні зменшувально-пестливих форм, у заміні дієслівно-іменникових конструкцій на конструкції з субстантивами. Прийнятим способом екзотизації говірки є виділення її у тексті курсивом. А ще – перекладають такі одиниці діалектними одиницями мови перекладу. Дослідник, однак, впевнений, що ні один зі способів не здатен відтворити «народну мову, яка міцно чіпляється за свій ґрунт і повністю протистоїть будь-якому прямому перекладу іншою мовою» [4, с. 294]. У цьому випадку переклад можливий лише між двома «окультуреними» мовами.

Порушення виразів та ідіом: тут автор підкреслює проблеми, з якими стикаються перекладачі, коли мають справу з ідіоматичними виразами та культурно-специфічними мовними елементами. У перекладі ідіоматичні вирази – це фрази або конструкції, значення яких неможливо зрозуміти лише з окремих вжитих слів. Натомість їхні значення походять із загального контексту та культурних умов, пов'язаних із джерельною мовою. Ці вислови часто відображають унікальні культурні, історичні та соціальні аспекти мови.

А. Берман стверджує, що коли перекладачі стикаються з ідіоматичними виразами у вихідному тексті, вони стикаються з дилемою: як точно передати значення та вплив цих виразів мовою перекладу, не жертвуючи ясністю чи автентичністю. «Знищення» виразів та ідіом означає ризик того, що перекладачі можуть ненавмисно спотворити або втратити оригінальне значення та культурний резонанс цих мовних елементів під час процесу перекладу. «Звичайно, прислів'я може мати відповідники в інших мовах, але ці еквіваленти не перекладають його. Перекладати – це не шукати еквівалентів» [4, с. 295]. Загалом, тут автор підкреслює важливість культурної чутливості, лінгвістичного знання та творчої адаптації під час перекладу ідіоматичних мовних елементів, забезпечуючи збереження багатства та автентичності оригінального тексту в перекладеній версії.

Припинення накладання мов: тут дослідникові йдеться про збереження багатоголосся оригінального твору при перекладі. У багатомовних текстах, особливо в тих, що мають історію перекладу чи культурного обміну, різні мови можуть

переплітатися або накладатися, створюючи складний лінгвістичний ландшафт. Це накладання може бути результатом таких факторів, як двомовність, перемикання кодів, переклад або вплив кількох мовних традицій в одному тексті. За А. Берманом, ця деформуюча сила «змушує» перекладачів приховувати або не помічати окремі мовні шари, присутні в вихідному тексті під час процесу перекладу. Це стирання відбувається, коли перекладачі віддають перевагу одній мові чи мовній традиції над іншими, потенційно стираючи цінні мовні та культурні нюанси в процесі.

Загалом, ці деформуючі тенденції служать основою для розуміння складнощів і викликів, притаманних процесу перекладу, підкреслюючи потребу перекладачів обережно та чуйно орієнтуватися в мовних і культурних відмінностях. На нашу думку, варто ще зауважити, що осмислюючи деякі з них, можна дійти висновку, що адекватне відтворення авторського ідіостилу теж є надзвичайно важливим.

Постановка завдання. Наше дослідження ґрунтувалося на концепції А. Бермана про деформуючі сили або тенденції в перекладі. Завданням цієї розвідки було за допомогою методу зіставного перекладознавчого аналізу прикладів продемонструвати ту чи іншу міру впливу деформуючих сил, за А. Берманом, при перекладі з однієї мови на іншу.

Виклад основного матеріалу. Твори Михайла Коцюбинського займають важливе місце в українській літературі та вважаються невід'ємною частиною культурної спадщини України. Його творчість відзначається глибоким психологічним проникненням, виразними образами та реалістичним зображенням українського життя на початку ХХ століття. Основні риси творчості Михайла Коцюбинського включають:

- психологічну глибину: М. Коцюбинський досліджував людську психологію, відтворюючи в своїх творах внутрішній світ персонажів, їхні суперечності, страждання та моральні конфлікти;
- реалізм: Його оповідання і романи відзначаються живими та вірними зображеннями українського села, його мешканців, їхніх звичаїв, традицій та повсякденного життя;
- символізм і міфологію: У творчості М. Коцюбинського зустрічається символічне зображення природи та людини, використання міфологічних образів та мотивів;
- ліричність: Багато творів М. Коцюбинського пронизані ліричною мелодією, розміреним ритмом та поетичною мовою.

Деякими найвідомішими творами Михайла Коцюбинського є «Intermezzo», «Тіні забутих предків» (“Shadows of Forgotten Ancestors”), «Скрипка» (“The Fiddle”), «Дорогою ціною (“At a High Price”) і «Цвіт яблуні» (“Apple Blossoms”).

У ході аналізу було надзвичайно цікаво спостерігати, як при перекладі згаданих творів англійською мовою перекладачі впораються з психологічною глибиною письма автора та його персонажів.

Для аналізу було обрано повість «Дорогою ціною» та новелу «Intermezzo», а також варіанти перекладу англійською мовою «At a High Price» та «Intermezzo» у виконанні Ларі Прокопа та Олексія Сологубенка (Lari Prokop and Olexiy Solohubenko) і Абрахама Мистецького (Abraham Mistetsky) відповідно.

Перейдімо до аналізу прикладів, які стали для нас найбільш цікавими.

Мабуть, найчастіше перекладачі мали справу з тенденцією стирання системи просторіч. Це не дивно і очікувано, адже мова творів М. Коцюбинського є характерною для часових рамок, які обіймає його творчість.

Складним завданням є відтворення діалектних слів та виразів з української англійською, адже ці мови не є схожими, тому перекладний текст не зберігатиме просторічних особливостей джерельного тексту:

Уривки, які містять застарілий займенник *сеї* [9]:

«*Се* було одно з тих незчисленних «треба» або «Фактично стаєш невільником *сього* многоголового звіра» [7, с. 41] у перекладі не відтворюють його:

«*It was one of those innumerable “mysts”*» і «*You actually become a captive of this multiheaded beast*» [15, с. 325].

У новелі «Intermezzo», серед усього іншого, зустрічаємо багато слів на позначення рослин, зернових, трав та іншого. Очевидно, це свідчить про намагання автора показати єднання головного героя з природою, а також стосунки між людиною і природним світом. Нашу увагу привернув такий випадок: лексична одиниця «*хліб*» була відтворена англійською як «*corn*»:

«*Мої дні течуть тепер серед степу, серед долини, наливої зеленим хлібом*» [7, с. 45] –

«*My days now flow amidst the steppe, amidst a valley covered with green corn*» [15, с. 329].

І ще: «*Гладжу рукою соболину шерсть ячменів, шовк колосистої хвилі*» [7, с. 45] –

«*My hand strokes the sable-like fur of barley ears, the silk of the wave of corn*» [15, с. 330].

У словнику бачимо, що це дещо застарілий варіант слова на позначення лексеми «*зерно*»:

British, somewhat old-fashioned: a plant (such as wheat or barley) that produces seeds which are used for food also: the seeds of such a plant [12; 13]. На перший погляд, вживання наче виправдане, адже діалектний варіант домальовує загальну картину твору оригіналу. Однак, на наш погляд, не зберігається образність словосполучень «*зелений хліб*» чи «*колосиста хвиля*», які для кожного українця чи українки є символічними, адже називають зерно, збіжжя, яке було і є цінним і найголовнішим для селян; в перекладі до читача вони не «промовляють». Тому тут нам йдеться про якісне збіднення варіанту перекладу в порівнянні з оригіналом. Також, в американському варіанті англійської мови *corn* – це *кукурудза* – (*mainly US*) *a tall plant grown in many parts of the world for its yellow seeds, which are eaten as food, made into flour, or fed to animals* [11], що може створити двозначність, особливо якщо читач не має українського походження чи бекграунду.

У наступному прикладі розберемо стирання просторіч і порушення виразів та ідіом:

«*A паня біла, біла, трясця трясє її, а вона руки заломила та: «Ромцю, каже, тікаймо звідси, бо ті хлопці заб'ють нас, як мого дідуся в Умані»* [6, с. 325].

У перекладі маємо:

«*And the lady was pale, so pale, shivering from fright. She wrung her hands and said: 'Roman, let's flee from here, or else those serfs will beat us to death like they did my grandfather in Uman...'*» [15, с. 194].

Відтворення фразеологізмів, зокрема, належить до деформацій, за А. Берманом, які мають справу з порушенням виразів та ідіом. Фразеологізм «*трясця трясє*» позначає почуття страху, холоду або тривоги, яке зазвичай супроводжується дрожжям тіла. Цей вираз використовується для опису фізичних або емоційних станів, коли людина відчуває сильне збудження або страх. Англійський переклад відтворює лиш буквально значення ідіоми, гублячи образність виразу, який називає надприродну істоту, яка здійснює негативний вплив на тіло людини.

Відтворення звертання *Ромцю* ми класифікуємо як стирання просторіч. Лексема *Ромцю* – це пестливо-зменшувальна форма імені. Як ми згадували вище, такі форми у перекладі практично ніколи не вдається відтворити. Цей приклад слугує доказом цьому.

Направду, у тексті твору «Дорогою ціною» можна зустріти безліч приказок та фразеологізмів, адже автор відтворював тогочасну розмовну українську, яка багата народними висловленнями.

Одним із таких є: «*При своїй небозі добре і в дорозі*» [6, с. 330], яке у перекладі відтворюється за допомогою вислову «*misery loves company*» [15, с. 201]. Таке відтворення нам здається виправданим і таким, що цілком доносить до читача значення оригіналу. Слова «*при своїй небозі добре і в дорозі*» автор використовує, щоб наголосити, що у будь-якій скрутній ситуації людям легше, коли рідна душі людина поруч. А значення ідіоми «*misery loves company*» знаходимо таке: «*people who are unhappy like to share their troubles with others*» [16].

Далі розглянемо відтворення такого фразеологізму:

«*Ну, хай же він не суниться, мов сич на гіллі, й веселіше гляне на свою Соломію, ...*» [6, с. 330], –

«*Let him not look so downcast like an owl on a branch. Let him look more gladly at his Solomia...*» [15, с. 201].

Український фразеологізм «*суниться мов сич на гіллі*» [10] вживається у значенні «*похмурий, невдоволений, понурий*» і означає, що людина у напруженій ситуації стає схожою на сича, який сидить на гіллі і не може втрутитися у ситуацію чи втекти від неї. Вона відчуває безсилля і не може знайти вихід з ситуації.

У англійській мові аналогом фразеологізму «*суниться мов сич на гіллі*» може бути вираз «*like a deer caught in headlights*». Цей вислів описує ситуацію, коли людина або тварина відчувають надзвичайний страх чи стан заціпеніння, аналогічно до того, як олені можуть замерзнути на місці, коли їх освітлюють фари автомобіля у темряві. А обраний перекладачем варіант «*like an owl on a branch*» не є фразеологізмом у мові перекладу, відтак не несе того культурного навантаження, що фразеологізм у мові джерела. Тому у цьому випадку також можна констатувати деформацію, яку класифікуємо як порушення виразів та ідіом.

«*Та чого ми тут стоїмо? – схаменувся він ураз, – день як бик, і вже он курить щось шляхом...*» [6, с. 330].

«*And why are we standing here?, he said, collecting himself. The day is well on, and something's already raising dust on the road...*» [15, с. 201].

Вираз «*день як бик*» використовується для опису дуже жаркого і спекотного дня, коли температура надзвичайно висока, сонце палить, і погода може бути нестерпною для багатьох людей. У фразі використовується образ бика, який асоціюється з силою і спекою, щоб підкреслити інтенсивність та нестерпність спеки у такий день.

Обраний варіант перекладу англійською мовою, на жаль, не містить ідіоми, так само як і

не містить анімалістичного компоненту. Аналогом в англійській мові для виразу «*день як бик*» може бути вираз «*hotter than a bull's backside*» або «*hotter than a bull in a pepper patch*». Обидва ці вислови використовуються для опису надзвичайно спекотних днів, коли температура надзвичайно висока і погода нестерпна через інтенсивну спеку.

Цікаво проаналізувати відтворення такої культурно-марковані одиниці, як «очіпок»:

«*Таж як хто підгледить твої очінок, не мине нас халепа*» [6, с. 331].

«*If somebody notices your kerchief, trouble won't pass us by*» [15, с. 202].

У Словнику української мови знаходимо тлумачення, що *очінок* – це старовинний головний убір заміжньої жінки у формі шапочки, часто з подовжнім розрізом ззаду, який зашнуровують, стягуючи сховане під ним волосся [8]. Тепер звернемося до Кембриджського словника, який визначає лексему *kerchief* як: *a square piece of cloth worn around the neck or on the head* [14]. Варто визнати, що англійський варіант не передає того, про що у своїх працях згадують дослідниці Тетяна Некряч та Юлія Чала, – асоціативний шлейф – «це уся сукупність соціокультурних та історичних асоціацій, які поєднуються з певним поняттям чи концептом у представників певної культури на конкретному історичному етапі» [1, с. 8–9]. Тобто так, слово перекладено, але ось цей асоціативний шлейф у перекладі відсутній, і ба більше, його надзвичайно складно відтворити мовою перекладу, адже йдеться про багаторічну традицію покривання голови та волосся заміжніх жінок на теренах України минулих віків. Цю деформацію ми теж класифікуємо як порушення виразів та ідіом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загалом, слід зазначити, що переклад творів Михайла Коцюбинського англійською мовою може бути викликом для перекладача через кілька причин:

– Культурні особливості: Твори Коцюбинського відображають українське село та його традиції, що може бути важко передати англійськомовній аудиторії без втрати оригінального контексту та смислу.

– Мовні нюанси: Стиль та мовний рівень творів Коцюбинського можуть бути важкі для передачі на англійську мову, особливо якщо вони містять архаїчні вирази, діалектні відтінки або специфічні лексичні конструкції.

– Поетичність: Багато творів Коцюбинського пронизані ліричністю та поетичною мовою, що може бути складно відтворити точно у перекладі.

– Семантичні відтінки: Оскільки українська мова має свої унікальні відтінки та семантику, деякі аспекти смислу можуть бути втрачені або змінені під час перекладу.

Незважаючи на ці труднощі, ми знаємо переклади творів Михайла Коцюбинського англійською мовою, які намагаються передати його талант та важливість для української літератури. Перекладачі зазвичай використовують різні стратегії, щоб максимально точно передати значення та красу оригінальних творів. Однак, певні деформуючі сили, які описав Берман, таки прослідковуються у текстах перекладів, що і виявила наша розвідка. Це, зокрема, стирання просторіч і порушення виразів та ідіом. Отримані результати є досить прогнозованими, адже щодо просторіч – існування різних діалектів в культурі по-своєму унікальне і не може бути відтворено; а вирази та ідіоми – це ті пласти лексики, які також є максимально забарвлені культурними особливостями кожного народу, що, буває, складно піддається правильному трактуванню і, відтак, перекладу. Втім, під час здійснення аналізу цікавих нам одиниць, наводимо приклади і вдалих перекладацьких рішень.

Перспективним видається подальший аналіз наявних перекладів англійською мовою творів Коцюбинського з метою виявлення та осмислення різних деформуючих тенденцій та їх впливу на сприйняття та інтерпретацію тексту.

Список літератури:

1. Некряч Т. Є., Чала Ю. П. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі. К.: Кондор, 2013. С. 8-9.
2. Радчук В.Д. Що таке інтерпретація? *Нова філологія*. Запоріжжя: ЗДУ, 2001. № 1 (10). С. 108-121.
3. Чердиченко О.І. Про мову і переклад. К.: Либідь, 2007. С.160.
4. Berman Antoine, Translation and the Trials of the Foreign. The Translation Studies Reader / ed. by L. Venuti. L. : Routledge, 2004. P. 284-297.
5. Lawrence Venuti, The Translator's Invisibility. A History of Translation : Routledge, 1994. 368 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

6. Коцюбинський М. Дорогою ціною. Київ : Наук. думка, 1988. Т. 1. С. 323-373.

7. Коцюбинський М. *Intermezzo*. Київ : Наук. думка, 1988. Т. 2. С. 41-52.
8. Очіпок – тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн. СЛОВНИК – тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=очіпок> (дата звернення: 19.03.2024).
9. Сей – тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн. СЛОВНИК – тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=сей> (дата звернення: 19.03.2024).
10. Сич значення слова, рід, транслітерація, переклад, кількість літер. Словник української мови. Транслітерація імені, прізвища. URL: <https://slova.com.ua/word/сич> (дата звернення: 19.03.2024).
11. Corn. Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/corn> (date of access: 19.03.2024).
12. Corn Definition & Meaning | Britannica Dictionary. Encyclopedia Britannica | Britannica. URL: <https://www.britannica.com/dictionary/corn> (date of access: 19.03.2024).
13. Definition of corn. Merriam-Webster: America's Most Trusted Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/corn#:~:text=1%20chiefly%20dialectal%20:%20a%20small%20hard%20particle,in%20Britain%20and%20oats%20in%20Scotland%20and%20Ireland> (date of access: 19.03.2024).
14. Kerchief. Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus. URL: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/kerchief> (date of access: 19.03.2024).
15. Mikhailo Kotsyubynsky. *Fata Morgana and Other Stories*. Kiev, Dnipro Publishers. 1980.
16. Misery loves company. Cambridge Dictionary | English Dictionary, Translations & Thesaurus. URL: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/misery-loves-company> (date of access: 19.03.2024).

Sachkovska Yu. I. IMPLEMENTING A. BERMAN'S DEFORMING TENDENCIES IN THE LITERARY TRANSLATION

The article deals with Antoine Berman's deforming tendencies and their role in literary translation. Antoine Berman is a French philosopher, literary critic and translator, known for his work in the field of translation theory. One of his important contributions to this field is the concept of deforming forces or tendencies (déformations) that affect translation. In his works, Berman emphasizes that translation is not just the transfer of words from one language to another, but a complex process whereby various transformations and interventions occur between the original and the translation. This approach helps to better understand the complexity of translation and shows that translation cannot be completely objective, since there is always an influence of certain damaging factors on its result. The author singled out 12 deforming tendencies, each of which we analyzed in the article. Along with the researcher, we believe that the so-called deforming forces or tendencies will inevitably appear in the translated text, which is partly due to the ethnocentricity of each language and culture.

Mykhailo Kotsiubynskyi's work is characterized by an abundance of styles, depth of psychological analysis, and importance for understanding Ukrainian culture and national identity. Kotsiubynskyi is known for his ability to reproduce the inner world of characters with deep psychological insight. His works are often permeated with internal conflicts, moral dilemmas and the suffering of the characters. In addition, he is known for his realistic approach to depicting Ukrainian life and the countryside. His stories and novels have vivid, faithful depictions of the villagers, their customs, traditions and daily life. Symbolism and mythology are also important elements of Kotsiubynskyi's work, which add depth and symbolic meaning to his works. For the article, we chose the short story «At a High Price» and the short story «Intermezzo» in the original Ukrainian language and in English translation. A comparative translation analysis of the examples proved that the translation of Mykhailo Kotsiubynskyi's works into English can be a challenge for translators, in particular, due to cultural features, linguistic nuances, poetics and semantic nuances. The obtained results prove that certain deforming forces, described in the works of Antoine Berman, can still be traced in the translated texts. Among such deformations are the erasure of colloquialisms, violations of expressions and idioms. These results were quite expected, since dialects and idioms construct an extremely culturally colored individuality, which is difficult to convey in translation.

Key words: *literary translation, ecological translation, deformation, deforming forces, deforming tendencies, human-nature relations, translations of Kotsiubynskyi, Antoine Berman.*

Сливка Л. З.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ МУЗИЧНИХ ТЕРМІНІВ

У статті проаналізовано термінологію як одну із складових, що давно привертає увагу дослідників, як лінгвістів, так і фахівців в інших галузях. Причина цього очевидна, оскільки, термінологія – це пласт лексики, в якому з найбільшою очевидністю втілюється когнітивна функція мови. Пильна увага до термінології пов'язана зі спробами зробити мову науки точною, ясною та однозначною. З'ясовано, що термінологія – це шар лексики, який найбільшою мірою піддається цілеспрямованій регулювальній діяльності.

Оскільки музика має свою власну мову, то і музичні терміни використовуються для передачі певних концепцій, емоцій, технічних аспектів та інших аспектів музичного виразу. Неадекватний переклад може призвести до втрати сенсу, характеру та емоційної сили оригінального твору.

З'ясовано, що серед аспектів, які потрібно врахувати розрізняють: точність термінів, емоційний вираз, технічні аспекти, історичний та культурний контекст, характер та стиль.

Переклад терміну передбачає передачу оригінального поняття в іншу мову, зберігаючи при цьому зміст та стиль. Визначено, що для повного розуміння оригінальної ідеї важливо вибирати відповідні терміни та лексичні одиниці у мові перекладу, але у випадках, коли одне слово має декілька значень, процес ускладнюється. Головна мета професійного перекладу полягає в точному передаванні інформації.

В даній розвідці розглянуто різні методи перекладу термінології, включаючи використання еквівалентів (повних та часткових), лексичні трансформації, лексико-семантичні трансформації та граматичні трансформації. В процесі перекладу фахівцю потрібно правильно вибрати прийом перекладу для забезпечення точного відтворення значення конкретної терміносистеми.

Провівши ґрунтовне дослідження музичної термінології серед способів перекладу музичних термінів у даній статті, виокремлено: використання еквівалентів (повна в часткова), лексичні трансформації (транскодування, експлікація, практична транскрипція, транслітерація, калькування, транспозиція), лексико-семантичні трансформації (конкретизація, диференціація, модуляція), граматичні трансформації (граматичні заміни, додавання, вилучення).

Ключові слова: музичний термін, спосіб перекладу, лексичні трансформації (транскодування, експлікація, практична транскрипція, транслітерація, калькування, транспозиція), лексико-семантичні трансформації (конкретизація, диференціація, модуляція), граматичні трансформації (граматичні заміни, додавання, вилучення).

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві роль термінології зростає дедалі вищими темпами. Це пов'язано з бурхливим науково-технічним прогресом, який не тільки вимагає дедалі більшої й більшої кількості нових термінів, а й збільшує роль термінології в повсякденному, спеціальному та неспеціальному спілкуванні людей різних соціальних та вікових груп, професій тощо.

Термінологія досить давно привертає увагу дослідників, як лінгвістів, так і фахівців в інших галузях. Причина цього очевидна: термінологія – це пласт лексики, в якому з найбільшою очевидністю втілюється когнітивна функція мови. Пильна увага до термінології якраз і пов'язана зі спробами зробити мову науки точною, ясною та

однозначною. Термінологія – це той шар лексики, який найбільшою мірою піддається цілеспрямованій регулювальній діяльності.

Музична термінологія становить значний інтерес для наукових робіт у сфері лінгвістики. Безперечно, що інтерес учених-музикознавців і мистецтвознавців до питань деяких галузей музичного мистецтва великий, однак, дослідницьких робіт учених-лінгвістів із вивчення цієї терміносистеми недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вивчення та дослідження перекладу термінів досі є актуальною, що стосується також проблеми термінотворення, шляхів розвитку терміносистеми кожної галузі знання. Ця проблема є

вельми важливою, бо порівняльний аналіз перекладу термінів дає змогу визначити його закономірності в межах досліджуваної терміносистеми. Виходячи з цього, необхідно вивчити музичну термінологію української мови в зіставленні з англійською мовою, виявити процеси її розвитку, специфіку функціонування в системі мови.

Термінознавство в даний час є лінгвістичною дисципліною, що активно розвивається. Спеціальні дослідження з музичної термінології як до спеціальної підмови належать таким відомим українським і зарубіжним дослідникам, як О.О. Бережна, Л.П. Білозерська, Л.В. Бразюліс, В.Ю. Дорофєєва, А.Л.Загайкевич, І.О. Звірховська, О.А. Мировський, А.Г. Нехворосна, О.І. Панченко, О.Я. Ростовський, С. Бротон (S. Broughton), Дж.П. Беркхолдер (J.P. Burkholder), Р. Філіп (R. Philip) та інші.

Вивчення лексико-семантичних особливостей української та англійської музичної термінології відіграє ключову роль у розкритті її специфічних рис та глибшому розумінні цієї складної галузі. Детальний аналіз термінів та їхніх значень в музичній лексиці допомагає виявити унікальні властивості та взаємозв'язки між ними, що в свою чергу сприяє більш глибокому розумінню музичного мистецтва та музикознавства.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення способів перекладу музичних термінів. Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступного завдання – дослідити способи та стратегії перекладу музичних термінів.

Виклад основного матеріалу. Точний та адекватний переклад музичних термінів є надзвичайно важливим аспектом при адаптації музичних творів до інших мов. Музика має свою власну мову, і музичні терміни використовуються для передачі певних концепцій, емоцій, технічних аспектів та інших аспектів музичного виразу. Неадекватний переклад може призвести до втрати сенсу, характеру та емоційної сили оригінального твору.

Серед аспектів, які потрібно врахувати розрізняють:

– Точність термінів. Музичні терміни мають конкретні значення та конотації. Переклад, який відхиляється від оригінальних термінів, може призвести до неправильного розуміння структури та інтенцій музичного твору [1, с. 2]. Наприклад, *allegro* у класичній музиці означає «швидко», але також може вказувати на певний характер чи настрої, які повинні бути відтворені в перекладі.

– Емоційний вираз. Багато музичних термінів пов'язані з емоційним виразом музики. Напри-

клад, *lamentoso* означає «сумно» чи «жалюгідно» і вказує на певний настрій. Переклад, який не здатен точно виразити цю емоцію, може зменшити імпакт музичного виразу [6, с. 21].

– Технічні аспекти. Деякі музичні терміни пов'язані з конкретними технічними вимогами до виконавця. Наприклад, *staccato* означає грати короткими, виділеними нотами. Некоректний переклад може призвести до неправильного виконання музичних пасажів [6, с. 22].

– Історичний та культурний контекст. Деякі музичні терміни мають корені в певних історичних або культурних контекстах. Вони можуть мати специфічні смисли, які не завжди можна відтворити без втрати в перекладі. Наприклад, термін *rubato* походить з італійської мови і означає «вкрадений». Однак, у музичному контексті він вказує на специфічну техніку виконання, коли виконавець тимчасово змінює темп музики для більшої експресії та виразності. У перекладі «вкрадений» не вдасться передати справжній сенс терміну та його історичне використання. Адекватний переклад «вільний ритм» чи «тимчасове змінення темпу» відображає більш точне значення та допомагає зберегти історичний та музичний контекст [5, с. 54].

– Характер та стиль. Музичні терміни можуть вказувати на певний характер або стиль музики. Наприклад, *cantabile* означає «співочно» і позначає м'який, ліричний стиль гри. Невдалий переклад може змінити сприйняття характеру твору [4, с. 176].

Таким чином, ми можемо сказати, що збереження змісту та характеру музичних творів при їх адаптації до інших мов вимагає дбайливого підходу до перекладу музичних термінів. Особливо важливо сприймати музичний твір як цілісний образ, де кожен музичний термін має своє місце та значення. Професійний музичний перекладач повинен мати розуміння як мовних, так і музичних аспектів для того, щоб передати не тільки слова, а й дух та есенцію музики.

Переклад терміну передбачає передачу оригінального поняття в іншу мову, зберігаючи при цьому зміст та стиль. Для повного розуміння оригінальної ідеї важливо вибирати відповідні терміни та лексичні одиниці у мові перекладу, але у випадках, коли одне слово має декілька значень, процес ускладнюється. Головна мета професійного перекладу полягає в точному передаванні інформації.

Існують різні методи перекладу термінології, включаючи використання еквівалентів (повних та часткових), лексичні трансформації, лексико-семантичні трансформації та граматичні транс-

формації. В процесі перекладу фахівцю потрібно правильно вибрати прийом перекладу для забезпечення точного відтворення значення конкретної терміносистеми.

Музика як мистецтво існувала з давніх часів, і представники різних культур розробляли свої терміни для позначення основних понять у цій галузі. Тому використання еквівалентів є першим і найбільш ефективним засобом відтворення музичної термінології при перекладі.

Повні еквіваленти – це українські відповідники, які в більшості випадків є моноеквівалентами англійських термінологічних одиниць, збігаються з ними за значенням та лексичним складом. До повних еквівалентів належать наступні:

– musician «музикант»: «*Learning how to read music is essential to a musician, especially one who wants to share his music with other musicians or discover what other musicians are playing*» [7, с. 30]. – «Навчання тому, як читати музику має важливе значення для музиканта, особливо того, хто хоче поділитися своєю музикою з іншими музикантами або дізнатися, що грають інші музиканти»;

– form «форма»: «*Most popular and classical music is composed using specific forms. A form is a structural blueprint used to create a certain type of music*» [7, с. 31]. – «Найпопулярніша і класична музика складається з використанням конкретних форм. Форма – це структурований відбиток, який використовується для створення певного типу музики»;

– pitch «висота»: «*Although all the other parts of music (pitch, melody, harmony, and soon) are pretty darned important, without the beat, you don't really have a song*» [7, с. 34]. – «Хоча всі інші параметри музичного твору (висота, мелодія, гармонія тощо) є досить важливими, без ритму пісня не існує»;

– composer «композитор»: «*From the non, when composers wrote a piece of music, they could give musicians an exact number of beats per minute to be played*» [7, с. 248]. – «Відтоді, коли композитори писали музичний твір, вони могли давати музикантам вказівку на точну кількість ударів в хвилину, яку потрібно відтворити»;

– bridge «міст»: «*The B section is the bridge, a contrasting section that prepares the listener or performer for the return of the original A section*» [7, с. 289]. – «Секція B – міст, контрастний розділ, який готує слухача або виконавця до повернення до початкового розділу A»;

– full orchestra «повний оркестр»: «*The keyboard-notation link was fostered because of the ease of composing for full orchestras on the keyboard*»

[7, с. 31]. – «Посилання на музичну клавіатуру при нотуванні поширилося через просту складання творів на клавіатурі для повних оркестрів».

Часткові еквіваленти включають в себе українські відповідники англійських термінологічних одиниць, які збігаються за значенням, але можуть мати деякі відмінності в лексичному складі. Іноді ці еквіваленти можуть бути прийнятними лише в конкретному контексті:

– tempo «темпо»: «*You can create varied sound in whatever for my or choose by playing with tempo, dynamics, and instrument to recolor*» [7, с. 31]. – «Ви можете створювати різноманітні звучання у будь-якій обраній формі, граючи з темпом, динамікою та тоном інструменту»;

– beat «доля»: «*A beat is a pulsation that divides time into equal lengths*» [7, с. 35]. – «Доля – це пульсація, яка ділить час на рівні довжини»;

– field holler «трудова пісня»: «*Around the turn of the 20th century, field holler, church music, and African percussion had all melded into what is now known as the blues*» [7, с. 289]. – «На рубежі ХХ століття трудові пісні, церковна музика та гра на африканських ударних інструментах об'єдналися в те, що зараз відоме як блюз»;

– turnaround «поворот»: «*If the song continues on to a new verse, the V chord at the end of the song is called the turnaround*» [7, с. 289]. – «Якщо пісня продовжується новим віршем, V акорд у кінці пісні називається поворотом».

Лексичні трансформації, які застосовуються при перекладі музичної термінології, включають транскодування, експлікація, практичну транскрипцію, транслітерацію та калькування.

Транскодування передбачає передачу початкового слова на підставі звуків або літер мови перекладу, зберігаючи фонематичну або графематичну структуру оригінального слова. У цьому контексті можна виділити чотири види транскодування:

1) транслітерування, яке передбачає відтворення форми початкового слова за допомогою літер латинського алфавіту так, ніби воно вимовляється в оригінал: *The Odesa National Academic Opera and Ballet Theatre – Одеський національний академічний театр опери та балету, fortissimo – фортецісцімо*;

2) транскрибування, що полягає в передачі звукової структури слова вихідної мови за допомогою літер мови перекладу: *франц. chanson – шансон, ісп. flamenco – фламенко*;

3) змішане транскодування, яке об'єднує елементи транскрибування та транслітерування *нім. Kapellmeister – капельмейстер*;

4) адаптивне транскодування, де форма початкового слова модифікується так, щоб вона більш відповідала фонетичній або граматичній структурі мови перекладу: *итал. crescendo* – *крешендо*.

Також можна передавати значення термінів шляхом їх опису, відомого як експлікація. Цей метод часто використовується для перекладу авторських термінів-неологізмів. Замість терміну *crescendo*, який означає поступове зростання гучності музичного виконання, можна використовувати опис: «поступово збільшуючись у гучності».

Проте варто зауважити, що описовий переклад може втратити частину емоцій та виразності, яку має оригінальний музичний термін, тому в нотаціях або спеціалізованому тексті важливо використовувати відповідні терміни або їх еквіваленти. Однак, згідно з Л.В. Бразюліс, недоліком прийому є його громіздкість, яка значно ускладнює текст. Лінгвісти також відзначають, що описовий переклад не відповідає нормі стислості терміна [2, с. 4].

Практична транскрипція застосовується як засіб відтворення звукової форми слів мови оригіналу засобами мови перекладу, особливо в разі перекладу новітніх термінів. Це пов'язано з тенденцією до запозичення термінів у такий спосіб на сучасному етапі:

– *jam* «джем»: «*The only people who can pull off a spontaneous jam well are those who know music thoroughly enough to stack chords and not as next to one and others or they make sense to listeners*» [7, с. 32]. – «Спонтанний *джем* зіграти можуть лише люди, хто знає теорію музики достатньо ґрунтовно для того, щоб поєднувати акорди та ноти такими чином, щоб вони мали сенс для слухачів»;

– *beat* «біт»: «*Without a discernible beat, you have nothing to dance or nod your head to*» [7, с. 34]. – «Без відчутного *біту* вам ні під що танцювати або навіть хитати головою»;

– *distortion* «дісторшн»: «*The electric guitar provided the opportunity to use such musical devices as distortion, which were previously unavailable to your average blues man with an acoustic guitar*» [7, с. 293]. – «Електрогітара надала можливість використовувати такі музичні пристрої, як *дісторшн*, які раніше були недоступними для середнього блюзмена з акустичною гітарою».

Практична транскрипція також використовується при відтворенні окремих термінів іншомовного походження:

– *metronome* «метроном»: «*Perhaps the easiest way to practice working with a steady beat is to buy a metronome*» [7, с. 36]. – «Мабуть, найпростіший спосіб попрактикуватися з постійним ритмом – це придбати *метроном*»;

– *cronomètre* «хронометр»: «*His first prototype consisted of a simple weighted pendulum and was called a cronomètre*» [7, с. 248]. – «Його перший прототип складався з простого зваженого маятника і називався «*хронометр*»»;

– *etude* «етюд»: «*An etude is a brief musical composition based on a particular technical aspect of music designed to help instruct the performer through musical exercise*» [7, с. 287]. – «*Етюд* – це коротка музична композиція, заснована на певному технічному аспекті музики, покликана допомогти натренувати виконавця через музичну вправу».

Транслітерація використовується як спосіб передачі графічної форми слів з мови оригіналу за допомогою засобів мови перекладу, особливо при перекладі слів, запозичених з інших мов.

– *octave* «октава»: «*Even Pythagoras got into the act by creating octave scale similar to the one that musicians and composers still use today*» [7, с. 29]. – «Долучився навіть *Піфагор*, створивши шкалу *октав*, подібну до *мієї*, яку зараз використовують музиканти та композитори»;

– *sonata* «соната»: «*You can choose from many different classical and popular forms, including sonatas, concertos, 16-bar blues*» [7, с. 32]. – «Ви можете обирати різні класичні та популярні форми, зокрема *сонати*, концерти, 16-тактний блюз»;

– *bongo* «бонго»: «*If you don't, clapping or smacking your hand against bongos or your desktop works just as well*» [7, с. 35]. – «Якщо ні, плескаючи або стукати руками по *бонго*, або просто по поверхні стола – також непогано»;

– *prestissimo* «претіссімо»: «*Music that's played very, very slowly, or grave, can impart a feeling of extreme sombreness, whereas music played very, very quickly, or prestissimo, can seem maniacally happy and bright*» [7, с. 247]. – «Музика, яка грає дуже, дуже повільно або *грейв*, може викликати відчуття надзвичайного суму, тоді як музика, яка грає дуже, дуже швидко, або *претіссімо*, може здатися надзвичайно щасливою і яскравою»;

– *minim* «мінім»: «*Like the concept of the minim (refer to the previous section), both musicians and composers warmly received the metronome*» [7, с. 248]. – «Як і у випадку з *мінімом* (див. попередній розділ), і музиканти, і композитори тепло прийняли *метроном*»;

– *fortissimo* «фортіссімо»: «*Fortissimo (ff) means that the rest of the selection is to be played ver yloudly*» [7, с. 251]. – «*Фортіссімо (ff)* означає, що решту твору потрібно грати дуже голосно»;

– duplet «дуплет»: «*Duplets work like triplets, except in reverse*» [7, с. 85]. – «Дуплети працюють як тріплетти, лише навпаки».

Використання трансформації калькування в текстах з теорії музики дозволяє відтворити музичну термінологію поелементно, адаптуючи її до мови перекладу.

– musical instrument «музичний інструмент»: «*From what historians can tell, by the time the ancient world was beginning to establish itself – approximately 7000 B.C. – musical instruments had already achieved a complexity in design that would be carried all the way into the present*» [7, с. 29]. – «Як можуть розповісти історики, з того часу, як стародавній світ почав утверджуватися – приблизно 7000 років до н.е. – музичні інструменти вже досягли високої складності дизайну, яка перенеслася і в сучасність»;

– music theory «теорія музики»: «*In other words, the purpose of music theory is to explain why something sounded the way it did and how that sound can be made again*» [7, с. 29]. – «Іншими словами, мета теорії музики – пояснити, чому щось звучало так, як воно звучало, і як цей звук відтворити».

– deceptive cadence «оманлива каденція»: «*A deceptive cadence leads from the V/v chord to any chord other than the I/I chord*» [7, с. 241]. – «Оманлива каденція веде від акорда V / v до будь-якого акорда, крім акорда I/i»;

– musical phrase «музична фраза»: «*With a half-cadence, the musical phrase ends at the point of tension, the V/v chord itself*» [7, с. 241]. – «З напівкаденцією музична фраза закінчується в точці напруги, самим акордом V/v».

Дослідник Д.В. Фурт пише, що «у випадку, коли словник не дає чіткого еквівалента тому чи іншому терміну, або у випадках коли застосування калькування, транслітерації чи описового перекладу недоречне, можливими також є інші прийоми перекладу» [3, с. 279].

Іншим прийомом перекладу термінів є транспозиція (перестановка) – переклад зі зміною порядку компонентів словосполучення. Наприклад: *harmony progression* – послідовність гармоній, *orchestral octave* – октава в оркестровому виконанні тощо.

Серед прийомів перекладу безеквівалентних термінів, існує метод конкретизації. Цей підхід використовується для перекладу слів, які в мові призначення мають більш конкретне та вузьке значення, ніж у вихідній мові. Наприклад, *quadrangle name* – конкретна назва квадрангла, *accompaniment* – супровідна музична партія.

Застосування цього методу перекладу обумовлене тим, що в українській мові відсутні адекватні еквіваленти для слів англійської мови, які мають широкий спектр значень. Зазвичай словники надають кілька можливих відповідників, кожен з яких передає лише одне з багатьох спеціалізованих значень іншомовного слова. Під час перекладу таких непарних термінів може бути використано кілька методів одночасно, таких як використання транскрибування разом з описовим перекладом, калькування разом з транслітерацією або транскрибуванням тощо [3, с. 279].

Лексико-семантичні трансформації при перекладі музичної термінології у текстах з теорії музики включають в себе такі процеси як конкретизація, диференціація та модуляція.

Трансформація конкретизації при перекладі полягає у заміні слова із більш вузьким значенням словом із більш широким, називаючи родові поняття через видові. Наприклад, заміна *musical* на «нотний» при перекладі терміну «musical stave» «нотний стан»: «*Fifteenth-century French composers began adding as many lines as they needed to their musical staves*» [7, с. 31]. – «Французькі композитори п'ятнадцятого століття почали додавати до своїх нотних станів стільки ліній, скільки їм було потрібно».

Диференціація значень виникає тоді, коли одне слово має кілька можливих відповідників в українській мові, і ці відповідники лише частково охоплюють спектр значень цього слова в англійській мові. У такому випадку перекладач повинен вибрати відповідний варіант перекладу в залежності від контексту. Пропонуємо розглянути деякі термінологічні одиниці, які потребують диференціації:

– chord «акорд»: «*In the following sections, we go over the basic information you need to start learning how to read music, build chords, and compose with forms*» [7, с. 30]. – «У наступних розділах ми переходимо до основної інформації, яка вам потрібна, щоб навчитися читати музику, створювати акорди та складати форми»;

– impulsive decay «імпульсне затухання»: «*An impulsive decay belongs to instruments that need to be played continuously, or in pulses, in order to continue sounding*» [7, с. 262]. – «Імпульсне затухання властиве інструментам, гра на яких характеризується постійністю, або в з ритмами постійного звучання».

Трансформація модуляції в перекладі означає заміну лексичної одиниці іншою лексичною одиницею, яка має зв'язок з оригінальним терміном через причинно-наслідкові або інші асоціативні

зв'язки. Наприклад, у випадку терміна «double-reed», який характеризує інструмент із двома отворами для вдунання повітря, український переклад «двокрилий» використовує асоціативний зв'язок з числом два (два крила) для передачі цього поняття: «*Similarly, pictographs and funerary ornaments have shown that by 3500 B.C., Egyptians were using harps as well as double-reed clarinets, lyres, and their own version of the flute*» [7, с. 29]. – «Аналогічно, піктограми та похоронні прикраси демонструють, що до 3500 р. до н.е. єгиптяни використовували арфи, а також двокрилі кларнети, ліри та власну версію флейти».

У наступному випадку, іменник «value» було власне передано як «тривалість», і це є найбільш доцільним перекладом, особливо враховуючи той факт, що розмова йде про характеристику тривалості або довжини звучання ноти на основі її розміру і форми. Переклад відображає ідею, яку автор оригінального тексту намагається висловити: «*The note value, indicated by the size and shape of the note, determines this length*» [7, с. 35]. – «Тривалість ноти, позначене її розміром і формою, визначає цю довжину».

До граматичних трансформацій при перекладі музичної термінології включаються граматичні зміни, додавання та вилучення. Граматичні заміни означають заміну частини мови або синтаксичної конструкції. Під час перекладу музичних термінів, граматичні заміни можуть включати заміни у площині частини мови, зокрема:

– bone flute «кістяна флейта», де іменник замінений прикметником: «*For example, some of the bone flutes found from that time period are still playable, and short performances have been recorded on them for modern listeners to hear*» [7, с. 29]. – «Наприклад, деякі кістяні флейти, знахідки того періоду, все ще грають, і на них записані короткі виступи, які можуть почути сучасні слухачі»;

– rhythm sticks «ритмічні палички», де іменник замінено прикметником: «*When figuring out how to follow the beat, rhythm sticks (fat, cylindrical, hardwood instruments) come in real handy*» [7, с. 35]. – «Якщо подумати, як слідувати за ритмом, ритмічні палички (товсті, циліндричні, дерев'яні інструменти) стають справді корисними»;

Особливим випадком застосування граматичних заміни є часткова детермінологізація терміну, як у випадку із перекладом терміну classical music в наступному реченні: «*Or when you can look at a piece of classical music and find yourself looking forward to playing through it for the first time*» [7, с. 32]. – «Або коли ви можете подивитись на фрагмент

класичного музичного твору і з нетерпінням чекаєте на те, щоб зіграти його вперше».

У цьому випадку було об'єднано термін «прикметник + іменник» з елементом «твір», і створено нову фразу «класичний музичний твір».

Трансформація додавання означає введення додаткових елементів у текст перекладу з метою точного передачі значення, яке міститься в оригінальному тексті.

Додавання використовується у випадку, коли термін потенційно може бути сплутаний із терміном іншої науки, наприклад, keyboard «музична клавіатура»: «*With the invention of the keyboard came the beginning of modern musical notation – written music*» [7, с. 31]. – «З винаходом музичної клавіатури пов'язаний початок сучасного нотного письма – написаної музики».

Додавання також використовується при необхідності зв'язати інформацію між собою, наприклад, bass sustain pedal «сустейн-педаль, яка підтримує басы»: «*Some other pianos have a bass sustain pedal as their middle pedal*» [7, с. 255]. – «Деякі інші фортепіано мають сустейн-педаль, яка підтримує басы».

При перекладі термінології можуть також додаватися прийменники для з'єднання або зв'язку різних елементів термінології. Наприклад, talking instrument «інструмент, що говорить»: «*This is why lead instruments are sometimes called talking instruments*» [7, с. 258]. – «Ось чому інструменти, що виконують головні лінії, іноді називають інструментами, що говорять».

Трансформація вилучення є протилежною до додавання і полягає в вилученні зайвих семантичних елементів з тексту перекладу. Це спрощує текст перекладу і дозволяє уникнути відволікання уваги від головної ідеї або основного контексту. Наприклад, tonal qualities «тональності»: «*A lot of un answered questions remain about ancient music, such as why so many different cultures came up with so many of the same tonal qualities in their music completely independent of one another*» [7, с. 29]. – «Про давню музику залишилося багато питань без відповіді, наприклад, чому так багато різних культур, будучи повністю незалежними один від одного, винайшли стільки однакових тональностей у своїй музиці».

Таким чином, серед способів перекладу музичних термінів виокремлено: використання еквівалентів (повна в часткова), лексичні трансформації (транскодування, експлікація, практична транскрипція, транслітерація, калькування, транспозиція), лексико-семантичні трансформації

(конкретизація, диференціація, модуляція), граматичні трансформації (граматичні заміни, додавання, вилучення).

Висновки. Серед способів перекладу музичних термінів виокремлюють: використання еквівалентів, лексичні трансформації, лексико-семантичні трансформації та граматичні трансформації.

Багато музичних термінів можна відтворити в перекладі, використовуючи повні або часткові еквіваленти. Повні словникові еквіваленти найкраще передають значення терміну, але при використанні контекстуальних еквівалентів потрібно враховувати специфіку контексту і семантику кожного окремого терміну.

Лексичні перекладацькі трансформації включають транскодування, експлікацію, практичну транскрипцію, транслітерацію, калькування, транспозицію. Транскодування використовується для передачі початкового слова на підставі звуків або літер мови перекладу, зберігаючи фонематичну або графематичну структуру оригінального слова. Експлікація застосовується для перекладу авторських термінів-неологізмів, а транспозиція – для перекладу зі зміною порядку компонентів словосполучення. Транскрипція та транслітерація найчастіше використовуються для передачі вимови або написання запозичених або нових термінів.

Калькування є доцільним у випадках, коли можливий по елементний переклад термінів, використовуючи еквіваленти для кожного з їх компонентів.

Лексико-семантичні трансформації включають в себе конкретизацію, диференціацію та модуляцію. Конкретизація дозволяє перекладачу деталізувати поняття, виражені термінами, щоб зробити текст більш інформативним. Використання диференціації дозволяє точно передавати значення термінів, уточнюючи значення певних одиниць для відтворення основного смислу. Модуляція дає можливість перекладачеві відтворити асоціативні зв'язки, які вкладені в образні терміни, шляхом використання логічних зв'язків між мовними одиницями та явищами, які вони позначають.

Грамматичні трансформації, які використовуються при перекладі англійської музичної термінології на українську мову, включають граматичні заміни, додавання та вилучення. Грамматичні заміни, зазвичай, передбачають перетворення іменниково-іменникових та дієприкметниково-іменникових словосполучень на прикметниково-іменникові відповідно до української мови. Додавання є ефективним способом пояснення значення терміну. При цьому як додавання, так і вилучення використовуються для адаптації терміну до граматичної системи української мови.

Список літератури:

1. Бережна О.О. Особливості лексичних та граматичних трансформацій під час перекладу англійської термінології галузі мистецтвознавства. Вчені записки: Перекладознавство. № 32 (71), 2021. С. 1–6.
2. Борщ І. В. Особливості перекладу сучасних термінів комп'ютерної сфери з англійської українською мовою. Нова філологія. 2011. № 45. С. 175–177.
3. Філь О. М. Особливості засвоєння англійської комп'ютерної термінології лексичними системами української та польської мов: 103 когнітивний аспект. Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Серія : Філологічні науки. 2013. Кн. 4. С. 284–287.
4. Broughton S. World Music: The Rough Guide. Rough Guides, 1994. 720 p.
5. Georgakopoulou A. Discourse analysis: an introduction. Edingburgh: Edinburgh Univ. Press, 1997. 208 p.
6. Nunan D. Introducing Discourse Analysis. Penguin English, 1993. 134 p.
7. Pilhofer M., MM, Holly Day. Music Theory for Dummies. 4th edition. Hoboken: John Wiley & Sons, Inc., 2019. 430 p.
8. Музична імпровізація. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BC%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_\(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BC%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0))

Slyvka L. Z. THE WAYS AND STRATEGIES OF TRANSLATING MUSICAL TERMS

Terminology, as one of the components that has long been a focus of research for linguists and specialists in other fields due to its role in embodying the cognitive function of language, is analysed in this article. Attention to terminology is crucial in making scientific language precise, clear, and unambiguous. Terminology was identified as a layer of vocabulary particularly susceptible to targeted regulation.

As music has its own language, musical terms are used to convey specific concepts, emotions, technical aspects and other aspects of musical expression. It is crucial to accurately translate these terms to avoid losing the meaning, character, and emotional power of the original work.

It was discovered that among the aspects that need to be taken into account are: accuracy of terms, emotional expression, technical aspects, historical and cultural context, character and style.

The term 'translation' refers to the rendering of an original concept into another language while maintaining its meaning and style. It was determined that to ensure a full understanding of the original idea, it is crucial to select appropriate terms and lexical units in the target language. However, when a word has multiple meanings, the process can become complicated. The primary objective of professional translation is to accurately convey information.

Different methods for translating terminology, such as using equivalents (both full and partial), lexical, lexical-semantic and grammatical transformations were discussed in this article. The specialist must choose the appropriate translation method to ensure accurate reproduction of the meaning of a specific term system.

After conducting a comprehensive study of musical terminology, various methods of translating musical terms are identified in this article. These methods include the use of equivalents (full or partial), lexical transformations (such as transcoding, explication, practical transcription, transliteration, calque translation, transposition), lexical and semantic transformations (specification, differentiation, modulation) and grammatical (grammatical substitutions, additions, omissions) transformations.

Key words: *musical term, translation method, lexical transformations (transcoding, explication, practical transcription, transliteration, calque translation, transposition), lexical and semantic transformations (specification, differentiation, modulation), grammatical transformations (grammatical substitutions, additions, omissions).*

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.2'373.47:070

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/05>**Скорофатова А. О.**

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ІНВЕКТИВНИЙ ДИСКУРС: СТРАТЕГІЯ ДИСКРЕДИТАЦІЇ ТА МОВЛЕННЄВІ ТАКТИКИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СТАТЕЙ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ «УКРАЇНСЬКА ПРАВДА» ТА «УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖДЕНЬ» (2013–2024 РР.))

Статтю присвячено аналізу масмедійного дискурсу щодо його інвективності, зокрема досліджено використання стратегії дискредитації та мовленнєві тактики її реалізації. Означено поняття мовної агресії, мовного насилля, інвективності та інвективи (у широкому та вузькому значенні); класифіковано інвективи у масмедійному просторі (інтелект-інвективи, соціоморальні інвективи, політ-інвективи, націонал-інвективи, професіонал-інвективи, зоо-інвективи, секс-інвективи, жаргон(арго)-інвективи, евфемізм-інвективи, каламбур-інвективи, інвективи-порівняння з історичними одіозними особистостями та літературними персонажами, інвективи-лихослів'я та ін.); проаналізовано використання однієї з основних комунікативних стратегій інвективного дискурсу – стратегію дискредитації на прикладі статей українських ЗМІ «Українська правда» та «Український тиждень» (2013–2024 рр.); систематизовано мовленнєві тактики нанесення образи, кепкування та приниження як реалізації стратегії дискредитації (пряма образа (експліцитна та імпліцитна), непряма образа (метафора, алюзія, прихована антитеза, написання власних назв з малої літери), розвінчування амбіцій (використання лексичних одиниць з позитивною конотацією у невідповідному контексті, алюзія, антитеза, взяття у лапки), навішування ярликів (перехід власних імен політиків у загальні, детермінологізація, псевдотермін, метонімія, паронімічна атракція, використання «домашнього» імені, прізвиська, присудання до імені прізвиська, інвективне спотворення імені або прізвища тощо); розроблено схему аналізу інвективного тексту. Аналіз мовленнєвої стратегії дискредитації переконав у тому, що дієвим засобом морального знищення є інвектива когнітивного й семантичного плану, що сприяє бажаному сприйняттю політичних реалій, але це може бути достатньою підставою для юридичної кваліфікації розглянутих мовленнєвих дій як таких, що принижують честь і гідність особи.

Ключові слова: інвектива, інвективний дискурс, дискредитація, мовленнєві стратегії та тактики дискредитації.

Постановка проблеми. Активне використання різноманітних комунікативних тактик стратегії дискредитації, зокрема в політичному дискурсі в масмедійному просторі активізувало науковий інтерес до розгляду засобів інвективності, зокрема щодо лінгвістичного та юридичного статусу інвективи, що й визначає **актуальність** дослідження інвективного дискурсу для сучасної лінгвістики, особливо її прикладних галузей – юридичної лінгвістика, психолінгвістики та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інвективний дискурс українських засобів масової інформації, комунікативні стратегії мовної агресії, спрямовані на приниження, образу та дискредитацію адресата, ще мало досліджені в українському мовознавстві. Науковий інтерес до інвективи означений окремими працями (статтями, монографіями, словниками), об'єкт дослідження яких становить некодифікована лексика (Л. Мацько, Я. Радевич-Винницький, Л. Ставицька [5],

М. Ткачівська [6; 7] та ін.), мовленнєва агресія та засоби її вираження (Г. Завражина [1]), інвектива в українській мові (жанрова специфіка, функціональний статус, стилістична маркованість) (С. Єрмоленко, Л. Топчий [8], С. Форманова [11] та ін.), гендерний аспект послугування лайливою лексикою та інвективою (Л. Корнєва [2], С. Форманова [11]), інвективний потенціал антропонімів у англійськомовному політичному дискурсі (О. Кузик [3]).

Постановка завдання. Метою статті є аналіз масмедійного дискурсу щодо його інвективності, зокрема дослідження використання стратегії дискредитації та мовленнєвих тактик її реалізації. Досягнення зазначеної мети передбачає реалізацію таких завдань: означити поняття мовної агресії, мовного насилля, інвективності та інвективи (у широкому та вузькому значенні); класифікувати інвективи у масмедійному просторі; проаналізувати використання однієї з основних комунікативних стратегій інвективного дискурсу – стратегії дискредитації на прикладі статей українських ЗМІ «Українська правда» та «Український тиждень» (2013–2024 рр.); систематизувати мовленнєві тактики нанесення образи, кепкування та приниження, які реалізують стратегію дискредитації; розробити схему аналізу інвективного тексту.

Виклад основного матеріалу. Як за **мовної агресії** (вислови, мета яких полягає не в переданні якої-небудь інформації, а в провокуванні в адресата негайної негативної реакції), так і за **мовного насилля** (форма психічної деструктивної дії на особу адресата за допомогою вербальних дій) ми стикаємося з явищем мовної (мовленнєвої, вербальної) інвективності. **Інвектива** (в широкому значенні) як мовленнєве явище (подія), що реалізує певні комунікативні й експресивні інтенції автора, – це вербальна атака, не завжди об'єктивована лихослів'ям, націлена на реалізацію мовної (вербальної) агресії, що є одним із виявів мовного насилля над особистістю. **Інвектива** (у вузькому сенсі) – це спосіб існування словесної агресії, який в конкретній соціальній (під)групі сприймається як різкий, знецінюваний або табуований; вербальне порушення етичного табу, здійснене некодифікованими (забороненими) засобами. Існують такі **різновиди інвектив**: інтелект-інвективи (*дурень, бовдур, надовбень, йолоп, телепень*); соціоморальні інвективи (*покидьок, хамло, мерзотник, негідник*); політ-інвективи (*расист, обструкціоналіст*); націонал-інвективи (*кацапи, жиди, негри, чорні*); професіонал-інвективи (*м'ясник, коновал, різник*); зоо-інвективи (*баран, осел, свиня, корова*); секс-інвективи (*педик,*

фемка); жаргон-інвективи (*пацук, шістка*); евфемізм-інвективи (*жінка легкої поведінки*); каламбур-інвективи (*демокради, прихватизатори*); мат-інвективи; інвективи-порівняння з історичними одіозними особистостями та літературними персонажами (*донжуан, ловелас, казанова*) та ін.

Комунікативні стратегії інвективного дискурсу можуть реалізувати різні мовленнєві тактики: наприклад, пряма й непряма образа, навішування ярликів, нагнітання вмотивованих і невмотивованих звинувачень, відповідь запитанням на запитання, негативна реклама (антиреклама) тощо. Інвектива не тотожна образі. З точки зору правового простору мови **інвективність** і інвективні засоби виконують функцію вербалізації мовної агресії або мовного насилля, направлених проти особи (групи осіб, організації і ін.) для образи або нанесення шкоди честі, гідності та діловій репутації, тобто просто використання інвективних слів і виразів ще не дає підстав для правового втручання, що можливе лише за умов: 1) адресування інвективного виразу конкретній особі або групі осіб; 2) прямого наміру принизити чи дискредитувати; 3) інвективна лексика характеризує не окремі вчинки або слова цієї людини, а в цілому її як особистість; 4) вираз використано публічно.

Розглянемо одну з основних комунікативних стратегій інвективного дискурсу – **стратегію дискредитації**, спрямовану на підрив довіри до когось/чогось, авторитету чи значення когось/чогось. Успіх стратегії дискредитації треба оцінювати за результатами мовленнєвого впливу: об'єкт дискредитації почуває себе несправедливо ображеним та приниженим. Серед основних **мовленнєвих тактик** (МТ) нанесення образи, кепкування та приниження виділяємо такі:

МТ-1. Пряма образа «Він дурень (зłodий, шахрай, непрофесіонал, хворий...)». Тактика передбачає **експліцитну** негативну характеристику особи. В образливих висловлюваннях такого типу знаходимо применшення інтелектуальних, моральних, професійних, фізичних якостей опонента. **Імпліцитна** семантика образи, кепкування, збиткування формується за допомогою різних спеціальних прийомів:

– **порушення максими кількості**: *«Маленькі перебільшення мають тенденцію накопичуватися. Чомусь у репортажах українських медіа про «назву однієї з вулиць Кембриджа іменем Тараса Шевченка» забували згадати, що йдеться про символічне перейменування на один рік для відзначення 200-річчя з дня народження поета. А також що це невеличкий, хоч і центральний*

провулок між корпусами факультетів права, історії та лінгвістики» (Український тиждень, № 43, с. 7);

– **встановлення бажаних причинно-наслідкових зв'язків:** «Тому і бізнесу, і суспільству треба дати якийсь справедливий і зрозумілий механізм, як гарантувати свою роботу. Щоб ми не мобілізували тільки тих, хто реально працює «в білу», і тому їх видно. А щоб всі розуміли, що зараз такий час: або ти працюєш на бюджет, і так утримуєш армію, або ти служиш у війську. Третього не дано», – додає Шурма» (УП, 14 лютого 2024);

– **нав'язування прихованого дедуктивного висновку:** «Покажемо у цьому сенсі став і останній візит Януковича на 67-му сесію ГА ООН у Нью-Йорку. Видання Ріната Ахметова «Сьогодні» – один з основних рупорів нинішньої влади – аносувало його так: «Президент уже втретє бере участь у головному оонівському форумі, але загалом це вже його п'ята поїздка до США як глави держави... Хоча для Януковича візити до США не рідкість, нинішньому надається важливе значення». У такий спосіб створюється враження про неабияку міжнародну активність Януковича «як не рідкість», його здатність «вирішувати питання» з очільниками провідних держав і міжнародних організацій (Український тиждень, № 39, с. 4);

– **антитеза:** «У відповідь МЗС із неприхованою іронією зазначило: «За великим рахунком, на даний момент для нас пан Тейшейра вже не є послом Європейського Союзу в Україні, тому його думка скоріше має хвилювати Республіку Острови Зеленого Мису (Кабо-Верде), ніж громадян та представників влади в Україні». Малося на увазі: «...та вали вже звідси, тобі тепер місце хіба що на африканських архіпелагах». Але нікому в МЗС і на думку не спало, що за багатьма показниками Україні до тієї тропічної республіки ще далеко: за рівнем подолання корупції вони на 41-му місці у світі (ми на 152-му); за індексом демократії – на 23-му (проти нашого 79-го); за показником економічної свободи – на 66-му (ми 163-ті)» (Український тиждень, №39, с. 7); «У такий спосіб уряд сподівається знайти фінансування для дефіциту державного бюджету й повернення боргів. Але незалежні експерти вбачають у цих намірах насамперед задоволення апетитів лояльних до влади олігархів і "Сім'ї"» (Український тиждень, № 39, с. 5);

– **наведення семи:** «Кабмін запланував великий розпродаж державних активів. За інформацією Тижня, схвалено законопроект, що передбачає скорочення списку стратегічних державних

підприємств, які не підлягають приватизації, від майже 1500 до 300» (Український тиждень, № 39, с. 5);

– **взяття в лапки – сигнал прихованої іронії й збиткування:** «Створена ніби для широкого і всебічного діалогу, Конституційна асамблея досить широко виправдала всі песимістичні прогнози на тему своєї «кишеньковості» щодо Банкової» (Український тиждень, №39, с. 7); «Мені досі соромно за те, що я робив у Грузії, Чечні, Криму. Я служив у Криму. Підрозділ я вам не скажу, але зі своїми «побратимами» я 100% зустрівся в Бахмуті – ми у перехопленнях почули, який підрозділ проти нас воює» (Українська правда, 18 лютого 2024);

– **використання в одному контексті стилістично неоднорідних одиниць:** «Наприкінці серпня генії української дипломатії жбурлялися необдуманними словами у спину посла ЄС в Україні Жозе Мануела Пінту Тейшейри, бо перш ніж вирушити з дипломатичною місією до Республіки Кабо-Верде в Африці, він дав інтерв'ю, в якому доволі критично висловився про те, що нині діється в Україні» (Український тиждень, № 39, с. 7); «У Міністерства закордонних справ України є всі шанси бути перейменованим на хорображених хлопчиків, адже останнім часом у своїй роботі дипломати дедалі частіше керуються принципом „сам дурень!» (Український тиждень, № 39, с. 7); «Складається враження, що останнім часом функції МЗС зводяться до того, щоб вигідним для Банкової чином трактувати заяви світових лідерів стосовно нашої держави й «відгакуватись» від критики Заходу» (Український тиждень, № 39, с. 7).

МТ-2. Непряма образа «Він подібний до...». Ця тактика по суті реалізує стратегію когнітивного плану: її мета – створення бажаних для мовця асоціацій, порівнянь. Прийоми:

– **метафора:** «Українська машина часу – це старий роздובаний «Запорожець» із дорогим кітчевим тюнінгом. У нього втиснули людей і вирушили у минуле, не запитавши дозволу. Вони платять за проїзд, дратуються, виголошують промови про соціальну несправедливість і продовжують рух у зворотньому напрямку. Водій повсякчас ігнорує людський чинник і займається своїми справами. Його різкі повороти змушують пасажирів падати долілиць. Він байдуже підкурює сигарету і вмикає шансон. Чиясь рука відразу тягнеться по навушники – не чути, не сприймати. Інші впізнають знайомі мотиви й тішаються причетністю до спільного культурного коду. Авто

раптово гальмує. Хтось, полегшено зітхнувши, виривається із салону. Решта починає штовхати авто вперед» (Український тиждень, № 39, с. 82);

– **алюзія** (особливий прийом текстотворення, який полягає у співвіднесенні змісту тексту з прецедентним фактом, історичним або літературним): «Зрештою, нинішня влада наслідує радянську дипломатичну культуру, тож може й **«кузькіну мат»** згадати, й **черевика зняти, й постукати ним погрозливо перед зловісним Заходом**» (Український тиждень, № 39, с. 7); «На ужгородському напрямку. Пригоди **бравого депутата Тищенка**» (назва статті) (Українська правда, 15 березня 2024); «7400 ракет з початку війни станом на січень 2024 року було випущено росією по житлових будинках, садочках та школах, лікарнях та пологових будинках, церквах, офісах, торгових центрах України. Тисячі смертей. Сотні **«крокусів»**» (Українська правда, 25 березня 2024) – алюзія на теракт в ТРЦ «Крокус сіті хол» у країні-агресорі; «Роспропагандисти вже підхопили маячня путіна про **«українське вікно»**, через яке мали втекти бойовики. А отже мобілізації **на росії** бути. Тепер її є чим пояснити населенню» (Українська правда, 25 березня 2024) – алюзія на використання носіями російської мови виразу «на Україні» з акцентом на територію, а не державу;

– **прихована антитеза**: «Наша влада намагається виставити себе для Заходу захисником різноманітних свобод в Україні. Політкоректність, мультикультурність і толерантність – це, звісно, про нас. Про кого ж іще?» (Український тиждень, № 39, с. 70); «На її місце було призначено одного із запеклих критиків влади – **Гіоргі Тугуші**, який до цього скандалу працював омбудсменом (ця посада в Грузії має назву «народний захисник»)» (Український тиждень, № 39, с. 19);

– **написання власних назв з малої літери**: росія, рф, путін та ін.

МТ-3. Розвінчування амбіцій «Він не подобний до...., хоча й претендує». Тактика реалізується через прагматичну інтерпретацію висловлювань, що містять приховані семантичні компоненти:

– **використання лексичних одиниць з позитивною конотацією у невідповідному контексті** (наприклад, з образливо-принизливим значенням): «С це **«пупкоподібний»** напрям провладного мистецтва. Як красивих пупиків пропонують зобразити портрети самих **героїв натискань кнопок у парламенті**, їхніх дружин, тець, коханок та дітей. І, звісно, це чудовий подарунок на дні народження та загальнонаціональні свята. Напевно, вони себе справді відчують такими»

(Український тиждень, №39, с. 70). «А потім були ток-шоу на центральних каналах. **Героїні** нарядно сиділи в студіях й отримували свої дивіденди від розголошу» (Український тиждень, № 39, с. 71);

– **алюзія**: «Країна, яка сіє **«Крокуси»**. Що далі?» (назва статті) (Українська правда, 25 березня 2024);

– **антитеза**: «Потім була серія картин якоїсь молодої художниці, де політики постали у вигляді **ельфів** з різноманітними іграшками та всілякими дитячими причандалами навколо. Хоча ельфичність облич і загальна усипучість тих робіт ніяк не приховували загального враження, що нас трохи дурять і це все ж таки натуральні **упири**» (Український тиждень, № 39, с. 70); «Цю **новітню ракету, заявлену росіянами як гіперзвукову, розроблену для ураження великих кораблів, збили над Києвом під час нещодавньої масованої атаки Росії на Україну. Причому в КНДІСЕ кажуть, що тоді були дві ЗМ22, і жодна з них не досягла цілей**» (Українська правда, 23 лютого 2024); «У громадян сусідньої країни в голові спокійно співіснують дві взаємовбивчі тези: **«тероризм ІДІЛу проти росіян – це погано, але російський тероризм проти українців – це добре»**. І сьогодні **терорист №1** намагається отримати **співчуття цивілізованого світу. Нелюд просить людяності**» (Українська правда, 25 березня 2024);

– **взяття у лапки**: «А перед самісіньким підписанням закону про мову гарант запросив до себе **«представників інтелігенції»**» (Український тиждень, № 39, с. 14); «Перший віце-прем'єр-міністр Валерій Хорошковський, який чимало докладався до створення іміджу **«ліберального просвіропейського політика»**, в середині вересня під час конференції «Ялтинська європейська стратегія» (YES) запевняв **екс-держсекретаря США Кондолізу Райс, що всі політичні сили в Україні мають рівний доступ до ЗМІ**» (Український тиждень, № 39, с. 10).

МТ-4. Навішування ярликів. Тактика реалізує глибинну стратегію когнітивного плану: за окремою деталлю, подробицею (іноді абсолютно незначною) слухачу (читачу) допомагають зробити висновок про властивості об'єкта. Ярлик не пояснює об'єктивних властивостей особистості, мікросоціуму, а блокує множинність інтерпретацій особистості. Різновиди:

– **перехід власних імен політиків у загальні**: «Зростають апетити пацанів від влади. Уже їм **забагнулося такої відвертої лукашенківщини, щоб увесь світ щиро позаздрив нашій демократії**» (Український тиждень, № 39, с. 14); «Адже голо-

вна задача полягає не в тому, щоб дати комусь відкупитись, а щоб створити стале джерело надходження грошей для утримання армії. Щоб у ситуації, коли американський Конгрес чи якийсь черговий європейський Орбан заблокують допомогу, Україна могла сама мати достатній ресурс принаймні на утримання війська» (Українська правда, 14 лютого 2024);

– **детермінологізація** (поняття, які втратили характеристики наукових дефініцій й знижені у використанні до рівня образи (уклоніст, путініст, демократ)): «На перший погляд, ніби все «по-лівому». Дівчата і називають себе **феміністками**, і хрест спилили, і цицьки заголили за свободу Pussy Riot. Але треба поглянути, кому все це вигідно?» (Український тиждень, № 39, с. 71);

– **псевдотермін**: «Упорядники списку відзначили так званіх **лідерів прогресу** (дипломатичні місії, які лібералізують процес видачі віз) та **лідерів занепокоєння** (держави, до яких стало важче потрапити)» (Український тиждень, № 39, с. 6); «Ці чітко керований **маріонеточний протест і неошароваричина** і є абсолютним **провладним мистецтвом**» (Український тиждень, № 39, с. 71); «Що таке **«бронь»** в обмін на податки, кого вона може стосуватись, скільки коштувати й головне, чи не буде це історія про **«відкупитись від війни»**, розбиралась "Українська правда"» (Українська правда, 14 лютого 2024);

– **метонімія**: «Новим гуру й водночас **гаманцем опозиції** став Іванішвілі – проросійський блазень із кількома мільярдами доларів (його персональні доходи більші за весь бюджет Грузії)» (Український тиждень, № 39, с. 19);

– **паронімічна атракція** (народна етимологія): **демокради, пропагандони, прихватузатори**: «Але це в теорії, а на практиці куди подіти одного окремо взятого інспектора **Мінздоху**, санітарного лікаря, дільничного міліціонера, а також уже згадану дівочку-суддю районного суду на теренах від Охтирки до Сваляви? Адже їм у відповідь на лояльність делеговано всю повноту влади в 45,5-мільйонній країні» (Український тиждень, № 42); «Що я побачив нового в "Цирконі"? – розмірковує Кульчицький. – Чіпи, електроніка, як у всіх інших ракетах – іноземна. А конструктивно – загальна схема. Коли дивилися на американські ракети, там все зроблено акуратно, чітко. А тут що? Все **«дуракоустойчиво»**, потужно, метало-містко» (Українська правда, 23 лютого 2024).

Майстерно використовує прийом паронімічної атракції М. Соколян в оповіданні «Як знищити піпучо» [4], зокрема використовуючи такі

лексеми: **абищописець, гопляки** («Почалося все досить ординарно: один з підлеглих Темея, нещодавно звільнений ним за якусь незначну провину, виступив з відкритим листом до всіх **абищописень**, де він відкривав народові правду про неналежне поводження Темея з казенними **гопляками**. Себто типова розтрата й використання службового становища»); **абищописня, пантаганат** («Сталося так, що серед **абищописень** виявилось кілька таких, що належали суперникам **пантаганата**, який фінансував виборчу кампанію Темея»); **арбешазня** («Темей, підозрюючи, що ініціатори всієї цієї бучі можуть мати матеріальні докази, не став подаватися зі скаргою до **арбешазні**, але значуще усміхався на запити колег та **абищописців**, примовляючи: «Ви ж знаєте, ця вулична **абищописня** кого завгодно ладна обілляти брудом, аби лишень галас підняти». Йому вірили, йому співчували»); **Дряпоправа** («Але ж сталося так, що жертвою Темеевої бузи став **головний абищописець «Дряпоправа»**, тієї самої **абищописні**, що опублікувала страмну статтю»); **ляляція** («Виходило так, що Темей просто помстився за розкриття ганебної **ляляції**. Та ще й так недекатно. Громадський осуд не змусив на себе чекати»); **координатор, кирбайба** («Після цього лише лінива **абищописня** не написала про «небезпечний» стан здоров'я **координатора**. Суперники, що раніше боялися гніву **пантаганата**, тепер скористалися нагодою на повну **кирбайбу**. Критика полилася рікою, були згадані всі колишні помилки та огріхи Темея, усі його службові романи та неетичні висловлювання»); **лопенічний труп, хляпс, птурок, лакуляма, набобія** («Одним словом, невдовзі з державної арени ногами вперед було винесено **лопенічний труп** координатора Темея. З координаторської посади він вилетів, мов **хляпс із птурка**, та й навряд чи після такої **лакулями** йому світила якась пристойна позиція в **набобії**. Йому залишилося лише змінити ім'я і тікати світ за очі. Так він, власне, і вчинив»);

– **використання «домашнього» імені, прізвиська, присудження до імені прізвиська, інвективне спотворення імені або прізвиська тощо**: «З приводу моїх статей у газеті «Поступ» відбулося близько трьох десятків судових засідань, і всі їх видання прогало. Щоправда, я при цьому не потерпів, бо редакція брала відповідальність на себе, стверджуючи, що **Юзьо Обсерватор** – збірний псевдонім. І хоча всім було відомо, хто справжній автор, адвокати позивачів знімали свої претензії до автора. Треба також віддати належне суддям, які не звертали уваги на ті

космічні суми, які мали б отримати позивачі, і вдіяли їм воістину юдині срібняки» (Український тиждень, № 39, с. 14); «Натомість ми почули про те, що гарант розпорядився створити робочу групу з метою «забезпечення всебічного функціонування української мови». І то нічого, що до неї увійшли **Підрахуй із Моською**, який усіх, хто боронить українську мову, обзиває «націо-фашистами» (Український тиждень, № 39, с. 14).

За результатами дослідження нами розроблено **схему аналізу інвективного тексту**, яка включає такі компоненти:

1. Різновиди наявних у тексті інвектив: інтелект-інвективи, соціоморальні інвективи, політ-інвективи, націонал-інвективи, професіонал-інвективи, зоо-інвективи, секс-інвективи, жаргон-інвективи, евфемізм-інвективи, каламбур-інвективи, мат-інвективи, інвективи-порівняння з історичними одіозними особистостями та літературними персонажами та ін.

2. Наявність евфемізмів та дисфемізмів.

3. Наявність вульгаризмів у функції інвективи.

4. Аналіз наявної в тексті інвективної лексики за шкалою лексичної інвективності (цінічна форма, непристойна за внутрішньою формою, табуована непристойна лексика, непристойна за формою, непристойна за змістом, нейтральні слова, вирази, які набувають негативного значення в певній ситуації).

5. Аналіз мовленнєвих тактик дискредитації, образи й приниження та засобів їх реалізації у тексті:

5.1. Пряма образа:

5.1.1. Експліцитне вираження.

5.1.2. Імпліцитне вираження:

– порушення максими кількості;
– встановлення бажаних причинно-наслідкових зв'язків;

– нав'язування прихованого дедуктивного висновку;

– антитеза;
– наведення семи;
– взяття в лапки;
– використання в одному контексті стилістично неоднорідних одиниць.

5.2. Непряма образа:

– метафора;
– алюзія;
– прихована антитеза;
– написання власних назв з малої літери.

5.3. Розвінчування амбіцій.

– використання лексичних одиниць з позитивною конотацією у невідповідному контексті;

– алюзія;
– антитеза;
– взяття у лапки.

5.4. Навішування ярликів.

– перехід власних імен політиків у загальні;
– детермінологізація;
– псевдотермін;
– метонімія;
– паронімічна атракція (народна етимологія);
– використання «домашнього» імені, прізвиська, приєднання до імені прізвиська, інвективне спотворення імені або прізвиська тощо.

5.5. Інші тактики.

6. Загальні висновки.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, аналіз мовленнєвої стратегії дискредитації переконує у тому, що засобом морального знищення є не стільки лайка та пряма негативна оцінка, скільки прийоми когнітивного й семантичного плану, що сприяють бажаному сприйняттю політичних фактів і фігур. Це може бути достатньою підставою для юридичної кваліфікації розглянутих мовленнєвих дій як таких, що принижують честь і гідність особи.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні інвективного дискурсу засобів масової інформації в контексті висвітлення подій та реалій російсько-української війни.

Список літератури:

1. Завражина Г. В. Мовленнєва агресія та засоби її вираження в мас-медійному політичному дискурсі України : автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2008. 22 с.
2. Корнева Л. Гендерний аспект комунікації. *Філологічні науки* : зб. наук. пр. Полтава, 2013. Вип. 13. С. 106–113.
3. Кузик О. Інвективний потенціал антропонімів у політичному дискурсі англійських засобів масової інформації. *Південний архів (філологічні науки)*. № 67 (2017). С. 212–216.
4. Соколян М. Цурпалки. К. : Смолоскип, 2003. 17 с. URL: <https://litmir.club/br/?b=226470>.
5. Ставицька Л. Українська мова без табу. *Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми*. Київ : Критика, 2008. 454 с.
6. Ткачівська М. Культурно-емотивні закономірності відтворення лексики обмеженого вжитку в українсько-німецькому художньому перекладі. Спеціальність 10.02.16. Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Харків, 2021. 36 с.

7. Ткачівська М. Мовні «заплави» або лихослів'я (перчений хліб перекладача). *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2014. № 3. С. 50–57.
8. Топчий Л. Про інвективний фонд сучасної української мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2023. № 59. Том 3. С. 79–82.
9. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/>.
10. Український тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/>.
11. Форманова С. Інвективи в українській мові: монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 336 с.

Skorofatova A. O. INVECTIVE DISCOURSE: THE STRATEGY OF DISCREDITATION AND SPEECH TACTICS OF ITS IMPLEMENTATION (BASED ON THE MATERIAL OF THE ARTICLES OF THE UKRAINIAN MEDIA “UKRAINSKA PRAVDA” AND “UKRAINSKYI TYZHDEN” (2013–2024))

The article is devoted to the analysis of mass media discourse regarding its invectiveness, in particular, the use of discrediting strategy and speech tactics of its implementation are investigated. The concepts of linguistic aggression, linguistic violence, invectiveness and invective (in broad and narrow senses) are defined; invectives in the mass media space classified, such as intellectual invectives, sociomoral invectives, political invectives, national invectives, professional invectives, zoo invectives, sex invectives, jargon (slang) invectives, euphemisms invectives, puns invectives, invectives which are a comparison with historical odious personalities and literary characters, abusive invectives, etc.); the use of one of the main communicative strategies of invective discourse – the strategy of discreditation – is analyzed using the examples of the articles of Ukrainian media “Ukrainska Pravda” and “Ukrainskyi Tyzhden” (2013–2024); the speech tactics of insulting, mocking, and humiliation as the implementation of the strategy of discrediting are systematized, namely: direct insult (explicit and implicit), indirect insult (metaphor, allusion, hidden antithesis, uncapitalizing), debunking ambitions (using lexical units with a positive connotation in inappropriate context, allusion, antithesis, quoting), labeling (transition of proper names of politicians into common ones, determinologization, pseudo-terms, metonymy, paronymic attraction, use of a “home” name, nickname, joining a nickname to a name, invective distortion of a name or surname, etc.); an invective text analysis scheme is developed. The analysis of the speech strategy of discreditation convinces that an invective of a cognitive and semantic level is an effective mean of moral destruction which contributes to the desired perception of political realities, but such speech acts can be qualified juridically as a disparagement of another person’s honor or dignity.

Key words: *invective, invective discourse, discreditation, speech strategies and tactics of discreditation.*

ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

УДК 821,163.41.02 "19"

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/06>

Василишин М. Б.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЕЛЕМЕНТИ НЕОРЕАЛІЗМУ У ПРОЗОВІЙ ТВОРЧОСТІ БРАНИМИРА ЩЕПАНОВИЧА

Сербська література 60–70-х рр. ХХ ст. була позначена приходом двох генерацій письменників, багато в чому взаємно суперечливих, творчість яких була реакцією на традиційну літературу соцреалізму. Письменники першої генерації (Данило Кіш, Бранимир Щепанович, Борислав Пекич, Мірко Ковач) продовжили основний напрямок прозової творчості попередників. Їхніми основними ознаками були: тяжіння до універсальних тем, естетизм, формалізм, конструктивізм, ретельно культивовані засоби художнього виразу. Друга генерація, проза якої отримала назву «неореалістична», «проза нового стилю», «проза дійсності» тяжіла до своєрідної відмови від домінуючих естетизму та формалізму (Драгослав Михаїлович, Видосав Стеванович, Милисав Савич, Мирослав Йосич Вишич, Живоїн Павлович). Ці письменники повертаються обличчям до конкретної життєвої реальності, наполягають на документалізмі та авторській достовірності. Предметом їхнього опису стає периферія суспільства, усе брудне та неестетичне. На перший план виступає раціоналізм, насичення тексту діалектизмами, жаргонізмами, розмовними (вуличними) елементами.

Поглиблений психологізм, а також трагічна візія життя, що виникла як реакція на домінуючі в літературі того часу оптимістичні картини в творах представників соцреалізму, стали однією з основних ознак сербської неореалістичної прози, але також і спільним визначником екзистенційної позиції обох генерацій письменників. Попри різне нарративне втілення ідей, трагічне, позбавлене надії світобачення часто об'єднує письменників-неореалістів із деякими представниками першої генерації.

У статті запропоновано аналіз деяких поетичних домінант творчості Бранимира Щепановича, представника першої генерації (на прикладі його роману «Повен рот землі»), та творів основних представників неореалістичної школи, які входять до концепції «прози нового стилю» (Видосав Стеванович, Драгослав Михаїлович). Аналіз та співставлення поезики згаданих письменників свідчить не лише про присутність неореалістичних елементів у романі Б. Щепановича, а й про спільне з неореалістами метафізичне підґрунтя, одним із основних проявів якого є трагічне сприйняття світу і пошуки сенсу існування.

Ключові слова: сербський неореалізм, «проза нового стилю», Бранимир Щепанович, Драгослав Михаїлович, Видосав Стеванович.

Постановка проблеми. Упродовж усього існування світового літературного надбання художні твори були свідченням не лише мистецького доробку окремої людини, а й образами певного періоду чи цілої епохи. Подібно до того, як упродовж історії суспільство боролось за виживання і в цій боротьбі трансформувалося відповідно до обставин, у яких перебувало, так і писемне мистецтво, якщо дивитися метафорично, схоже на людину, яка бореться за виживання в духовному сенсі.

Вивчаючи літературу з історичного, теоретичного та критичного кута зору, ми беремо до

уваги суспільні обставини, які вплинули на створення певного твору, тоді як естетичні та художні аспекти виводять його поза історичні тенденції та роблять позачасовим. Іншими словами, сербську літературу можна найкраще зрозуміти, якщо знати історичне тло, яке супроводжувало її розвиток і тим самим впливало на створення художніх творів. Тобто для розуміння специфіки формування поезики «прози дійсності», чи її іншого означення – неореалізму слід мати на увазі складну літературну картину того часу, і не лише в Сербії, а й у інших республіках СФРЮ. Тогочасні художні

твори мали за мету зобразити цілісну картину не лише суспільства, але й становище людини в цьому суспільстві. Взаємовідносини суспільства і людини, пошуки сенсу життя і трагічна візія світу стали одними з основних літературних ознак 60–70-х років ХХ століття. Творчість представників неореалістичної течії значно змінила літературну картину в Сербії ХХ століття, багато в чому зумовивши подальший розвиток сербської прози. Бранимира Щепановича відносять до першої генерації письменників згаданого періоду, але аналіз деяких поетичних домінант його роману «Повен рот землі» дасть змогу засвідчити наявність у його прозовій творчості елементів неореалізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний за обсягом і не менш вагомий за значенням творчий доробок сербських письменників-неореалістів, а також творчість Бранимира Щепановича, який належить до іншої літературної генерації, залишається поки що практично невідомим в Україні. Цим зумовлений брак наукових розвідок про творчість письменників.

Постановка завдання. Мета статті – на основі аналізу найістотніших наративних особливостей деяких творів Б. Щепановича, Д. Михайловича, В. Стевановича віднайти типологічні риси подібності творчого дискурсу письменників, які належать до різних генерацій.

Виклад основного матеріалу. Дивлячись на сербську прозу другої половини ХХ століття, неможливо оминати увагою духовний стан суспільства тогочасної Югославії, де практично одноосібно панував комунізм. Звичайно, така ситуація відобразилася на літературі та мистецтві загалом, і в однопартійній системі, в якій панував культ національно-визвольної боротьби та однієї людини, з'являються твори, які пропагують конкретну ідею (Д. Чосич, О. Давичо, М. Лалич). Іншими словами, твори, написані в 50-х роках ХХ століття, були пронизані національно-визвольною свідомістю та конкретними ідеями, таких творів було багато, та надзвичайно важко знайти й виокремити серед них щось «інакше» й автентичне.

У повоєнній сербській прозі домінували міфічний шаблон світу, портрет героїчної постаті, піднесений тон, а тематично вона спиралася на національно-визвольну боротьбу, оспівування свободи й жертвності заради тієї свободи. На початку 50-х рр. набуває популярності роман, основні концепти якого пов'язані з народно-визвольною боротьбою («Весілля» М. Лалича, 1950, «Сонце далеко» Д. Чосича, 1951, «Пісня» О. Давичо, 1952, «Пролом» Б. Чопича, 1952 є провідними творами

сербської літератури згаданого періоду). До слова, проза цього періоду розвивається навколо двох полюсів: реалістичного і модерністського.

У 60–70 роках з'явилися дві нові генерації письменників. Письменники першої генерації продовжили основний напрямок прозової творчості попередників (Данило Кіш, Бранимир Щепанович, Борислав Пекич, Мірко Ковач). Їхніми основними ознаками були: тяжіння до універсальних тем, естетизм, формалізм, конструктивізм, ретельно культивовані засоби художнього виразу. Впровадження нових оповідних норм, створення нового смаку, а також використання просторіччя, народної, вуличної мови, за допомогою якої з реалістичними подробицями описується життя, об'єднує оповідне коло письменників, які належать до «прози дійсності». Це друга генерація письменників, проза якої отримала ще назву «неореалістична», «проза нового стилю», вона тяжіла до своєрідної відмови від домінуючих естетизму та формалізму (Драгослав Михайлович, Видосав Стеванович, Милицав Савич, Мирослав Йосич Вишнич, Живоїн Павлович). Ці письменники повертаються обличчям до конкретної життєвої реальності, наполягають на документалізмі та авторській достовірності. Протиставлення «прози дійсності», або «прози нового стилю», як її назвав Любіша Єремич, до повоєнної прози, відчувається через зображення людини, і це зображення реалізовано передусім через мову та реалістичні деталі. «Проза дійсності» розвивається таким чином, що замість оспівування системи та суспільства маємо картину світу конкретної людини та її внутрішнього світу, де домінують страх, самотність і думки про смерть; замість героїчної постаті – «маленька людина», загублена у навколишньому світі, а мова – сира, автентична, з діалектичними та фольклорними елементами. У прозі дійсності важливою є саме та «маленька людина», реалістична деталь і мова твору. За цими трьома ознаками можна тлумачити будь-який твір цього періоду.

Корені «прози дійсності» чи «оновленого реалізму» знаходимо вже у творах деяких письменників 50-х роках ХХ століття, а саме у Миодрага Булатовича, Антоніє Ісаковича. Спираючись на фантастичний реалізм Миодрага Булатовича («З'ява дияволів» (1955), «Червоний півень летить до неба» (1959), а також на психологічну та поетичну основу, яку можемо бачити в романах М. Лалича «Облава» (1960) та «Лелейська гора» (1957), ми отримуємо новий тип прозового твору з елементами реалістичної деталізації, що часто сягає натуралізму, містить проблему відчуження,

втрати та відновлення сенсу в людині. У Драгослава Михайловича, Видосава Стевановича і Милисава Савича, які найповніше мірою презентують «прозу дійсності», ми зустрічаємо стиль письма без «ліричних і метафоричних конструкцій, урізану і часто спрощену оповідь – оповідь, нафосно присвячену повсякденному мовленню, іменам, обличчям і сценам сучасного життя цієї країни»¹ [2, с. 25]. Тоді як Д. Кіш, Б. Щепанович, Б. Пекич, М. Ковач універсальні теми, які стосувалися трагедії людського життя, шукали в ситуаціях, що були об'єктивними і не знаходилися в безпосередній дійсності, у Д. Михайловича, В. Стевановича та М. Савича така проблематика була найкраще реалізована саме через суб'єктивне переживання навколишнього світу, її вони найкраще наблизили до читача через чисту, сиру, необроблену мову, через насичення тексту діалектизмами, жаргонізмами, розмовними (вуличними) елементами. Проте сама тема трагізму людського життя – це те, що об'єднує ці два покоління письменників. Якщо додати сюди ще «одвічну проблему форми», як наголошує Данило Кіш, якого вважають найвизначнішим письменником цієї генерації, і критичне ставлення до суспільної дійсності, стає зрозумілим, що цей тип літератури не має жодного відношення до реалізму, в якому «правда» співпадає з об'єктивною реальністю, але глибока трагічна візія людської долі висвітлюється через деталь реальності, через «потворне» і темне. Тому тут немає місця ні для міфологізації світу, ні для створення соціальних героїв. Важливим є звичайний світ зі звичайними долями, і саме в цій буденності полягає унікальність такої прози.

Одним із перших неореалістичних прозових романів, що містить усі ці елементи, є роман Драгослава Михайловича «Коли цвіли гарбузи» (1968). У 1969 році за його мотивами Д. Михайлович створив драму, яку після п'яти вистав було знято з репертуару театру через жорстку політичну критику, адже сербська літературна критика повоєнних років залишалася традиційною, позитивістською, заангажованою. У 1984 році драму повернули до репертуару Національного театру. Наведені факти, пов'язані з цим романом, важливі саме тому, що вони були типовим шляхом, яким рухалася тогочасна «проза дійсності» в ідейному і соціологічному плані. Головний герой згаданого роману Д. Михайловича – Люба Сретенович Чемпіон, шведський емігрант, колишній боксер і хуліган із белградського мікрорайону Душановац, розповідає свою історію мовою, сповненою діа-

лектизмами, просторіччям, позбавленою поезизації, алегоричних, гіперболічних і метафоричних думок. Все максимально спрощено, як і світ, який оточує Любу Чемпіона. Це не є світ алегоричних символів і ситуацій, винятковості світу Д. Михайловича полягає саме в його буденності. Герой Д. Михайловича – маргінал, який перебуває у конфлікті з патріархальним середовищем, історією та владою, потерпає від наслідків системи і таким чином приходиться до усвідомлення власної трагедії та відчуженості. Через цей роман, написаний простою мовою, Д. Михайлович акцентує на образі «маленької людини» та її долі у світі та суспільстві, що є деструктивними і жорстокими щодо неї. У такий спосіб він підняв філософську тему, яка стосується стосунків людини і суспільства, де суспільство перемагає, але не в історичному, а в екзистенційному сенсі. Це те саме суспільство, в якому існує герой Видосава Стевановича Воїн Кукувія зі своїм запитанням «Хіба кожен не має бути байдужим, щоб пережити сьогоднішній день і побачити завтрашній?» [8, с. 55]. Саме в цій байдужості, але й примиренні зі світом полягає трагедія героїв «прози дійсності». У романі В. Стевановича «Тестамент» через сильний натуралістичний опис міста Ніби та його мешканців перед нами постає картина світу, в якому єдине, що залишається людині, – це змиритися з долею. Те місце навіть посланець диявола покинув, бо збагнув, що люди краще за нього впораються зі самознищенням і руйнуванням. У цій опозиції людина – суспільство страждає передусім людина – той кафкіанський герой, який винен у всьому і ні в чому водночас.

Суть життя такого героя чудово розкривається у романі Бранимира Щепановича (1937–2020) «Повен рот землі», за який він у 1974 році отримав Жовтневу літературну премію м. Белграда. Б. Щепанович належав до першого покоління письменників сербської літератури 60–70-х років, які серед іншого через зображення об'єктивної дійсності підкреслювали унікальність пошуку сенсу людського життя і знаходили в цьому пошуку лише трагізм і відчуження. Б. Щепанович зі своєю схильністю до параболи та алегорії цим твором наблизив свою прозу до другої генерації сербських письменників, покоління представників «прози дійсності» як за формою, так і тематично, але з тією відмінністю, що мова його твору – літературна, без народних елементів. Цей твір, який за формою більше схожий на новелу, ніж на роман, стисло, але переконливо подає картину співіснування людини та суспільства – їхні конфлікти

¹ Тут і надалі переклад цитат зі сербської українською наш.

і взаємозв'язки. Розповідь у романі ведеться з двох ракурсів – почергово прослідковується хід думок головного героя та інших, хто перебуває з ним у опозиційних стосунках. У той час як «інші» послуговуються технікою оповіді в «я-формі» (один з персонажів передає нам колективну думку), то думки і почуття головного героя подано головним наратором – всезнаючим оповідачем, який і вводить нас у розповідь. Головний герой роману – Безіменний, який повертається у рідне місто. Він дізнався про те, що має смертельну недугу і через це готовий вчинити самогубство. Автор одразу вводить нас у внутрішні хвилювання головного героя. З опису того, як він схвильований їде потягом і спостерігає за своїм відображенням у брудному склі у купе, стає зрозумілим, що це не традиційний герой, який розповідатиме нам історію свого життя, свого минулого і майбутнього. Нам не відоме ні його ім'я, ні рід діяльності чи життя загалом – маємо лише факт перспективи його неминучої смерті. З іншого боку, ми спостерігаємо за двома людьми, які таборують у горах Чорногорії. Ми дізнаємось про них через «я-форму» – один із цих двох туристів розповідає про усе, що відбулося. У романі чітко визначено час – дія відбувається від сходу до заходу сонця, на початку ми також дізнаємося, що все трапилось одного серпневого дня: *«Загорнуті у грубу вовняну ковдру, ми лежали нерухомі й мовчазні, наче сп'янілі від терпкого запаху лісу, який крізь розкрите крило намету був схожим на згорнуту чорну змію»* [9, с. 7].

З того моменту, коли Безіменний виходить із поїзда, зустрічає пару туристів і не вітається з ними (упущення культурного коду), починається зав'язка. Ця відсутність культурного коду свідчить не про певні риси характеру героя, а про факт утечі від людей, а отже й від життя. *«У тому його бажанні заблукати кудись подалі й відокремитися від світу, доки не повірять, що більше йому не належить, – не було ні ненависті, ні заздрості до людей. Він хотів лише врятувати себе від усіх можливих принижень, яких не міг би уникнути в інший спосіб, незалежно від того, чи він сам благатиме про чиєсь співчуття, чи буде змушений його прийняти»* [9, с. 25].

Фактом переслідування Безіменного двома туристами Б. Щепанович не наголошував на самогубстві та його запобіганні як головному мотиві цієї гонитви, цим він акумулював страх перед життям і світом у своєму герої, спочатку показавши нам його пасивне ставлення до життя, а через його готовність покінчити життя самогубством створив образ відчуженого героя, який прагне спокійного

кінця життя; зрештою, він не бачив початку цього життя, та й середину його не прожив так, як би хотів. Отож, щоби *«впіймати»* смерть, у якій він був *«єдино впевненим»*, він мав *«утекти від того, що все ще прив'язувало його душу до життя»* [9, с. 38]. Таким чином ми бачимо боротьбу та спробу вижити у ситуації, коли він змушений тікати подалі від усього, що представляє життя, а це суспільство, втілене в тих людях, які його переслідували. Доки Безіменний тікає від них, вони женуться за ним з власних мотивів, щоби нагадати собі про своє існування, а також зберегти себе живими в тому дикому просторі, який вони, власне, культивують цією гонитвою і таким чином ставлять на ньому відбиток культури суспільства. Через такі стосунки між індивідом і суспільством ми бачимо лише культуру зв'язку людей – вони женуться, щоб жити, він тікає, щоб втекти від такої культури (чи безкультур'я) і життя. Ні вони не знають, чому він тікає, ні він не знає, чому вони переслідують його, але їх пов'язують, окрім простору, однакові почуття подиву, злоби й, зрештою, ненависті. Це почуття, які пов'язують ціле суспільство, і в цій універсальності можна побачити зв'язок, у якому людина не може виявити свою унікальність, і таким чином це поглиблює її відчуття самотності та відчуженості. Людина не унікальна, вона існує в групі інших таких самих людей: без переслідувача немає переслідуваного і навпаки. Це свідчення нерозривного зв'язку між людиною і суспільством, без якого немає ні художнього твору, ні життя загалом. *«Тоді, хто зна з якого дива, він відчув, що між ним і цими двома людьми існує якийсь дивний і, можливо, уже непорушний зв'язок. Він не знав, що би це могло бути, і, напевне, тому у чистому небі, ніби у якомусь нескінченному дзеркалі, довго намагався викликати якийсь далекий і темний спалах своєї пам'яті, який би допоміг йому зрозуміти, або, принаймні, вловити сенс того можливого зв'язку»* [9, с. 57].

Саме цей «темний спалах», як «нескінченне блакитне коло» у Мілоша Црнянського чи «чорні смуги у грудях» у Мехмеда-паші Соколовича з роману Іво Андрича, робить людину наповненою, бо позначає її початок, кінець і середину, збагачену якоюсь метою, а герой роману Б. Щепановича її не знайшов, і це робить його типовим героєм «прози дійсності». Він не бачить свого призначення у суспільстві, відчуває себе переслідуваним і вигнанцем з боку суспільства, а також страждає від його наслідків. У цьому полягає абсурдність його існування. Поки Безіменний, тікаючи, думає про

безглуздість свого життя, переслідувачі знаходять єдиний сенс свого життя у гонитві за ним, і вона стає їхньою одержимістю. Образно кажучи, у світі переслідувачів і гнаних усі думають лише про одне – як задовольнити егоїстичні пристрасті. Поки вони знаходять у ньому сенс, вони почуваються живими, і життя без цього безглузде, а світ чужий і небезпечний. У героїв «прози дійсності» ми також бачимо цю боротьбу за виживання. Люба Чемпіон із роману Д. Михайловича бореться, незважаючи на те, скільки нещастя випало на його долю, мешканці міста Ніби з роману В. Стевановича живуть своїм життям, попри те, скільки разів було знищено їхнє село, живуть з усвідомленням, що *«зло не в світі, а в людині; сам його придумав, сам ним і користуйся»* [8, с. 105], тоді як у Воїна Кукувії його внутрішня боротьба рефлектує на зовнішній світ і таким чином створюється причинно-наслідковий зв'язок, у якому панує конфлікт.

Така боротьба за життя у світі, в якому людина не хоче жити так, ніби вона назавжди стала жертвою суспільства та його устрою, є парадоксом, але й справжньою екзистенційною проблемою людини – як жити та виживати в навколишньому середовищі, яке вона повинна прийняти, попри те, що вона відчуває себе в ньому зовсім чужою? І доки світ її переслідує, ламає і знищує, людина відчуває провину за своє бажання жити і виживати. Цей кафкіанський момент присутній і в Б. Щепановича, і саме в цьому суть його роману. Поки Безіменний прагне покінчити зі своїм життям, переслідувачі прагнуть його від цього вберегти – він робить їм послугу, тому що вони почуваються наповненими через цей тваринний потяг, тоді як вони зробили йому послугу навзаєм, повернувши йому (спочатку всупереч, а потім через страх, через боротьбу) його волю до життя. Через споглядання героя природи, яка переміщує його з тієї невідомої гори у якийсь метафізичний простір, досягається естетичний момент у творі, суттєвий для прози цього стилю – крім безглуздості, відчуження та утопічної філософії, цей момент несе в собі чисте відчуття духовного, через яке реалізується художнє вираження. У романі Д. Михайловича «Коли цвіли гарбузи» ми бачимо потужні реалістичні деталі, які даються через описи конфлікту між суспільством та особистістю, що переходять у натуралізм, а через цвітіння гарбузів ми спостерігаємо зв'язок подій і природи, у В. Стевановича описи місць (приміром, уже згадане місто Ніби) межує з фантастикою (це місто часто руйнується, але також повертається до свого первісного ідилічного стану, незалежно від того, які

люди в ньому живуть). На відміну від цих письменників, у Б. Щепановича ми зустрічаємо злиття людини з природою, що робить її могутнішою. У цьому злитті вона більше не відчуває себе самотньою, крихітною і безпорадною, як раніше. *«Після тривалого мовчання хтось сказав: «А що, як той чоловік узагалі не існує?» У тому несподіваному запитанні, яке спочатку могло видатися нам безглуздим, було щось страшне й небезпечне, що перевищувало можливості нашого розуміння»* [9, с. 91].

Своїми сумнівами у меті гонитви переслідувачі довели, що неважливо, хто за ким і як женеться, важлива лише сама гонитва, яка, зрештою, є однією з багатьох у цьому світі, і реалізуються вони в різний спосіб, і всі вони однаково безглузді, як безглузде й існування взагалі. Тому Безіменний став переможцем у смерті та переможеним у житті, тоді як, з іншого боку, переслідувачів здолала смерть, залишивши їх без сенсу життя. *«Його рот був повний землі та якоїсь смердючої трави. Але це вже не мало ніякого значення. Він уже належав землі: його довге світле волосся змішалось із травою, а квітковий пилок, принесений вітром, прилипає до його живота, стегон і великих кінцівок, змінюючи таким чином колір його шкіри»* [9, с. 101]. З повним ротом землі Безіменний став землею, яка нічого не запитує, яку не турбує суспільство, перед якою мовчать і схилиються, і яка залишається незмінною, тож, зрештою, зрозумілою стає його усмішка, у якій *«переважав вираз якогось дивного, і, можливо, лише до нас зверненого співчуття»* [9, с. 101].

Попри те, що дія відбувається у часовому проміжку від сходу до заходу сонця, в одному і тому самому місці (гора в Чорногорії, точне місцезнаходження якої ми не знаємо), але просторово невизначеному, роман є надзвичайно динамічним, оскільки ми стежимо за подією з двох ракурсів і таким чином вникаємо у філософію суспільства та індивіда з обох боків. Таким чином, Б. Щепановичу вдалося метафорично зобразити відчуженість людини від суспільства, але також і її тісний зв'язок із ним. Це одна з основних рис «прози нового стилю», яка характерна цьому роману, – герой – особистість, «загублена», незрозуміла іншими і ними ж звинувачена у тому, що є такою, приречена на суспільство, без якого цей світ не існує.

Тоді як у Д. Михайловича персонажі та суспільство подані конкретно, такими, якими вони є насправді, з простою, народною мовою, яка рясніє діалогами, Б. Щепанович світ свого героя представив метафорично через образ гори, а суспільство, яке його оточує – через гонитву за

ним. У такий спосіб Б. Щепанович є ближчим до В. Стевановича та його опису міста Ніби у романі «Тестамент» – сама назва місця вказує нам на щось уявно-образне, тоді як у Щепановича гора (яка, загалом, у культурній семантизації простору позначає некультурний простір – незайману природу) є конкретним простором, що є основою для алегоричної картини, яку розвиває автор через переслідувачів і переслідуваного.

«Тут колись (яке сягає безмежжя, тих часів, коли море відступило і щось постало з нічого) були дрімучі, темні, віками непрохідні ліси, міфічні місця проживання фей, велетнів, лісових матерів, людиноподібних звірів, непохованих мерців та інших напівіснуючих істот, чийх імен ми не знаємо. Зі зникненням міфу, із усамітненням кожного з нас, чи зникли також ті істоти? Чи вони ховаються десь у нас, дрімають під нашою свідомістю, очікуючи моменту, щоби з'явитися, знову сформувати свою дивну процесію? Ми неймовірно глибокі, ми колодязі, що сягають до центру землі, до початку всього, до кінця життя» [8, с. 107]. У творах В. Стевановича присутній «фантастичний реалізм» (цим терміном письменник сам охарактеризував свою творчість), через який ми досягаємо меж людської свідомості, пристосованої до реального світу як такого, що звукує горизонти і не дозволяє людині проникнути у глибини буття, попри те, що її природа насправді така, що може досягти навіть «до центру землі». Однак людині залишився лише отой ліс Б. Щепановича без міфічних і фантастичних істот, який окупували негідники, які бажають покінчити з одним людським життям, щоб урятувати сенс свого власного. У цій точці В. Стеванович і Б. Щепанович і сходяться і розходяться водночас – у обох творах світ представлений алегорично, його картина розвивається через безліч малих, які, зібрані в ціле, утворюють один оберг боротьби за виживання. Тоді як у В. Стевановича картина світу дається як уявна, на тлі якої розгортається розповідь про суспільство та особистість, у Б. Щепановича ми маємо конкретне зображення простору (у якому відбувається дивне переслідування людини), що веде нас до уявного перебігу подій, простору небуденного і незвичайного, але з іншого боку і реалістичного за змістом, якщо

перенести його з алегоричного образу на реальну боротьбу за виживання. Тут простежуються дві сторони характеристики світу з точки зору оповідача «прози дійсності» – критика суспільства через опис спотвореного середовища, яке виживає попри абсурдність свого існування (у В. Стевановича) з одного боку, і використання реального простору для нетипової ситуації, через яку проглядаються стосунки між суспільством та індивідом, через який ми бачимо прокляття й абсурдність людської долі. В обох випадках важлива людина та її виживання. Наскільки це виживання залежить від середовища, яке оточує людину, настільки і середовище залежить від неї. Саме з цього взаємозв'язку виникає життя, закінчується цим зв'язком і продовжується через цей зв'язок. Питання лише в тому, як цей зв'язок буде представлено. У «прозі дійсності», як бачимо, цей зв'язок може бути представлений конкретно (Д. Михайлович), уявно-образно (В. Стеванович) і алегорично (Б. Щепанович). Усіх трьох письменників пов'язує між собою зображення трагізму людської долі, яку ми спостерігаємо через різну стилізацію та використання мови. Це знову повертає нас до загальної характеристики «прози нового стилю», яка за допомогою мови описує та репрезентує світ, у якому ми всі живемо, тільки наші бачення цього світу різні. Чи це бачення, представлене через могутні реалістичні деталі («Коли цвіли гарбузи» Д. Михайловича), чи в уявному місті, яке страждає від наслідків історії та виживає, попри те, що воно прокляте («Тестамент» В. Стевановича), чи це алегоричний образ дрімучого лісу, через який герої, влаштувавши гонитву, не знаходять сенсу, – не важливо, бо, врешті-решт, має значення лише особистість і трагедія її існування та виживання.

Висновки. Отож, аналіз поетичних домінант у романі Бранимира Щепановича «Повен рот землі», письменника, який не належав до генерації «прози нового стилю», засвідчив не лише присутність у його прозовій творчості неореалістичних елементів, а й спільне з неореалістами метафізичне підґрунтя, одним із основних проявів якого є трагічне сприйняття світу і пошуки сенсу існування.

Список літератури:

1. Василичин М. Неореалістична проза в сербській літературі 60-70-х років ХХ століття: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.03 Львів.: 2004. 17 с.
2. Јеремић Љ. Нова српска приповетка. Београд: Књижевна омладина Србије, 1972. 320 с.
3. Михайлович Д. Коли цвіли гарбузи. Київ: Факт 2008 р. 128 с.
4. Недич М. Стара и нова проза: огледи о српским прозаистима. Београд: Вук Караџић, 1988. 341 с.
5. Рибникар В. Могућности приповедања: Огледи о новијој српској прози. Београд: БИГЗ, 1987. 263 с.
6. Deretić, Jovan, Istorija srpske književnosti. Beograd: Nolit. 1983. 706 s.

7. Jeremić Lj. Proza novog stila: kritike i ogledi. Beograd: Prosveta, 1978. 353 s.
8. Stevanović V. Testament: roman u 52 bdenja. Beograd: Srpska književna zadruga. 1986. 240 s.
9. Šćepanović B. Usta puna zemlje. Beograd: Beogradsko izdavačko-grafički zavod. 1977. 101 s.

**Vasylyshyn M. B. ELEMENTS OF NEOREALISM IN PROSE WORKS
BY BRANIMIR ŠĆEPANOVIĆ**

Serbian literature of the 60s and 70s of the 20th century was marked by the appearance of two generations of writers, in many respects mutually contradictory, whose works were a reaction to the traditional literature of socialist realism. Writers of the first generation (Danilo Kiš, Branimir Šćepanović, Borislav Pekić, Mirko Kovač) continued the main direction of prose works of their predecessors. Their main features were: appeal to universal themes, aestheticism, formalism, constructivism, carefully cultivated means of artistic expression. The second generation, whose prose was called "neo-realistic", "new style prose", "prose of reality" gravitated towards a kind of rejection of the dominant aestheticism and formalism (Dragoslav Mihailović, Vidosav Stevanović, Milisav Savić, Miroslav Josić Višnjić, Živoyin Pavlović). These writers turn their faces to the actual reality of life, insist on documentary and authorial authenticity. The subject of their description is the periphery of society, everything dirty and non-esthetic. Rationalism, filling the text with dialectisms, jargonisms, colloquial (street) elements comes to the fore.

In-depth psychologism, as well as a tragic vision of life, which arose as a reaction to the optimistic pictures dominant in the literature of that time in the works of representatives of socialist realism, became one of the main features of Serbian neorealist prose, but also a common determinant of the existential position of both generations of writers. Despite the different narrative embodiment of ideas, tragic, hopeless worldview often joins neorealist writers and some representatives of the first generation.

An analysis of some poetic dominants in the work of Branimir Šćepanović, a representative of the first generation (on the example of his novel "Mouth full of Earth"), and the works of the main representatives of the neorealist school, which fit to the concept of "new style prose" (Vidosav Stevanović, Dragoslav Mihailović) is made in the article. The analysis and comparison of the poetics of the mentioned writers testifies not only to the presence of neorealist elements in B. Šćepanović's novel, but also to the common with the neorealists metaphysical background, one of the main manifestations of which is the tragic perception of the world and the search for the meaning of existence.

Key words: *Serbian neorealism, new style prose, Branimir Šćepanović, Dragoslav Mihailović, Vidosav Stevanović.*

УДК 82-344:398.21(477+438)(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/07>

Масло О. В.

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Волкова І. В.

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

КУЛЬТУРНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКИХ ТА ПОЛЬСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ

У статті окреслено культурно марковану лексику українських та польських народних казок, що засвідчує специфіку духовної культури народів. Проаналізовано історію збирання та впорядкування народних казок українськими та польськими вченими, наявність казкових мотивів та образів у творчості українських письменників; описано роботи, де казка є об'єктом пильної уваги як фольклористів, так і мовознавців та літературознавців. Доведено, що вона є одним із найдавніших джерел національно-мовної картини світу, невичерпним джерелом розуміння поведінкової моделі певного народу, стереотипів мислення.

Розглянуто онімний простір української та польської народної казки. Доведено, що, окрім основної функції, топоніми можуть сприяти виникненню асоціацій із соціально-економічними умовами, історичними подіями. Доведено, що в польській народній казці топоніми трапляються частіше, ніж в українській; кількісну різницю вмотивовано історичними реаліями. Показано, що антропоніми в українських народних казках є більш частотними, мають різні варіації, а також здрібніло-пестливі форми; у них яскраво експлікована фонові інформація. Антропоніми є своєрідним джерелом пізнання культурного середовища. Доведено, що форми імен як в українській казці, так і в польській не відбивають соціальний статус героїв. Система іменування засвідчила особливості стародавніх уявлень народів.

У польських народних казках, як і в українських, більшість подій відбувається в хаті, замку, мурованому будинку, але вони позбавлені додаткових конотацій. Казки мають багато спільних сюжетів про живу чи молодильну воду, ліниву дочку. Українська народна казка, на відміну від польської, репрезентує розгалужені семантичні коди родинної обрядовості.

Опрацьовано міфологічну картину світу казок, виявлено, що вони відтворюють загальнонародну позалінгвальну дійсність.

Проаналізовано вербальні семантичні коди календарно-побутових обрядодій, представлені як язичницькими, так і християнськими компонентами, що яскраво репрезентовані в українській народній казці.

Польські та українські народної казки в часовому вимірі репрезентують мислення, експлікуючи його у слова-знаки, представлені через культурно марковану лексику. Сюжетно-композиційним, а також лексичним компонентом національного забарвлення в казках є елементи, що містять фонову інформацію, культурну, історичну, світоглядну, яка є формулою сприйняття світу українського та польського народів.

Ключові слова: культурно маркована лексика, вербальні семантичні коди, онімний простір, антропоніми, топоніми, теоніми, слова-реалії.

Постановка проблеми. Казка є внутрішнім культурним текстом, що репрезентує своєрідність нації на різних етапах її історичного буття, адже саме фольклорний текст зберігає архаїчну картину світу, відтворюючи побут, мислення, вірування.

Незважаючи на те, що більшість європейських народних казок має спільні сюжети, вони відрізняються наявністю культурно маркованої лексики, що є індикатором приналежності до нації.

Український та польський культурні тексти об'єднує не тільки спільна історія, а й концепт свободи, що набуває в обох візіях різних трансформацій.

Актуальність дослідження зумовлена його спрямованістю на розкриття змістової сторони національно маркованої лексики шляхом розкодування культурних текстів, яскравим зразком яких є насамперед народна казка.

Культурно маркована лексика виконує текстотворчу функцію, відповідно входить до спосо-

бів та засобів формування національно-мовної картини світу.

Методологічною основою дослідження є ідеї В. фон Гумбольдта та О. Потебні про мову як виразник народного духу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Текст народної казки постійно перебуває в центрі літературознавчих, фольклористичних, лінгвістичних досліджень. За останні десятиліття в мовознавстві та літературознавстві значно розширилося поле дослідження народної казки, адже вона є одним із найдавніших видів фольклору, містить архетипічні риси людського мислення. Праці науковців II пол. XX ст. указують на те, що казковий текст є «конструктором універсальної моделі світу, загальнолюдського універсума» [4, с. 225].

Так, стилістичний аспект казки вивчали О.І. Лещенко, О.М. Тронська, Р. Волков, структурний – В.Я. Пропп, Є.М. Мелетинський, Т.А. Коротич, С.А. Швачко; міфологічний – Ф.І. Буслаєв, М.І. Чумарна, В.Ф. Давидюк, фонетичний – Т.І. Сасенко, М.П. Дворжецька, лінгвістичний – Н.Я. Мاستилко, Н.Ф. Єрмеєва, Ю.В. Мамонова. «Метафоричною формулою, в якій закодовані древні знання», уважає казку М.І. Чумарна [7, с. 5]. На думку Н. Б. Годзь, казки «зберегли у своїх текстах елементи вербальної магії, секретів сакрального слова і ритму» [2, с. 49]. Дисертація О.В. Масло присвячена аналізу національно-культурного компонента в лексиці українських народних казок. Л. Дунаєвська та О. Таланчук вивчали особливості російської та української народної казки. І. Хланта досліджував мотив шукання правди в казках східних слов'ян. Польські науковці також досліджували українську народну казку: Гелена Капелусь [8] та Касіян Ян-Мірослав [9].

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у висвітленні особливостей національно-культурної інформації в лексико-семантичній системі українського та польського фольклорного тексту.

Виклад основного матеріалу. Мотиви казок знаходимо в давній українській літературі: І. Вишенський, Л. Баранович, І. Галятовський, Ф. Прокопович. У період розвитку романтизму, коли в Харкові з'являється гурток «Любителів народної словесності», до якого в різні часи входили І. Срезневський (який і був натхненником гуртка), І. Розковшенко, Л. Боровиковський, Федір і Орест Євцькі, О Шпигоцький, А. Метлинський, М. Костомаров, О. Корсун, Я. Щоголів, зацікавлення фольклором набуває вже системного характеру. Видаються збірники із різноманітним

матеріалом: «Запорожская старина» (1833–1838) – чотири випуски (І. Срезневський) – фольклорний та історико-літературний збірник, уміщено думи та пісні про війну 1648–1654 років, перекази; «Український альманах» – уміщено одинадцять народних пісень, балади та думи. Також з'являється низка видань, у яких є розвідки з історії, етнографії, фольклористики, славістики: альманах «Сніп» (ред. О. Корсун), «Український журнал» (ред. О. Склабовський), у якому наявні статті про усну народну творчість, побут, звичаї українців. Спираючись на фольклорний матеріал, І. Кулжинський порушує проблему давності української мови порівняно з іншими слов'янськими мовами. Його стаття була вміщена в одному з номерів цього видання. Журнал «Молодик» (І. Бецький), де також, окрім історико-літературного матеріалу та перекладів, друкувалися українські народні пісні та казки (саме тут М. Костомаров надрукував казки «Торба», «Лови», і це вважається першим виданням казок на Слобожанщині); «Южный русский сборник» (А. Метлинський). І. Срезневський друкує кілька казок в альманасі «Галатея», І. Головацький публікує народні казки в альманасі «Вінок русинам на обжинки».

Етнографи, фольклористи, письменники започатковують записування та літературну обробку народної казки: М.А. Цертелєв, М.О. Максимович, І.І. Срезневський, Л.І. Боровиковський, М.І. Костомаров, П.О. Куліш (з'являється зібрання українських казок «Українські народні предання»; «Записки о Южной Руси», де уміщує казки, передані Л.М. Жемчужниковим), Г.Ф. Квітка-Основ'яненко (четвертий випуск збірки О.М. фанасєва розпочинається казкою «Лисичка-сестричка», записаною «в Харьковском уезде Г.Ф. Квіткою»), І. Бодяньський, І.Я. Рудченко, збірка К. Шейковського «Руськи народни казки і прыказкы, байкы й прибаюткы, быльци й небыльци, прыкладкы й нисенитныци» містила дві народні казки; Марко Вовчок, І. Манжура, Б. Грінченко («Етнографічні матеріали, зібрані в Чернігівській та сусідній з нею губерніях»), «Малоруські народні перекази і оповідання» М.П. Драгоманова мали 41 казку; другий том «Трудов етнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» П. Чубинського присвячений лише казковому матеріалу (292 казки, серед яких 34 були записані на Слобожанщині). Отже, зібраний фольклорний матеріал став своєрідною зброєю проти російського імперіалізму, культурним спротивом, який засвідчив інакшість українського народу.

Казкові мотиви наявні у творчості І.П. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, О. Стороженка, Панаса Мирного, Лесі Українки, М. Коцюбинського, І. Франка та ін. Отже, народна казка продовжує жити у творчості письменників XIX – поч. XX століття, зазнаючи цікавих трансформацій у літературі.

Серед польських фольклористів О. Кольберг фіксував фольклор не тільки українців, але й білорусів, чехів, словаків; М. Мошинська, С. Рокоссовська записували українські народні казки, зберігаючи основні мовні особливості. Важливою українознавчою працею О. Кольберга є «Wołyń. Obrzędy, melodie, pieśni». У Кракові за рецензією В. Гнатюка було видано збірник С. Здіарського «Матеріалів антропологічних, археологічних та етнографічних». Казки були записані 1897 р. в с. Налужі українською мовою латинською транскрипцією. Також деякі українські народні казки польською перекладає В. Гродзінська, М. Долінська, близько сотні казкових сюжетів переклав польською Касіян Ян-Мірослав «Na przełęczu św. Szwabów: 150 ukraińskich basni, gadek, humoresek i podań ludowych / Wybrał, przełożył i opracował Jan Mirosław Kasjan». У збірнику подано словник, польські відповідники українських назв місцевостей.

Важливий внесок у збирання та впорядкування фольклорного матеріалу Польщі, а також українських територій, що межують з Польщею, зробив О. Кольберг. Так, у другій половині XIX століття польський фольклорист та етнограф Оскар Кольберг упорядковує записи під загальною назвою «Народ, його звичаї, пісні і так далі» («Lud, jego zwyczaj, pieśni etc»). З 1865 до 1890 року друкуються 23 томи казок Кольберга, до видання також увійшли записи його попередників.

Першими збирачами та систематизаторами фольклорного матеріалу Польщі були З. Доленга-Ходаковський, В. Залеський, Ж. Паулі, Р. Бервинський, Р. Зморський. Перший друкований збірник польських народних казок та легенд в обробці К. Вуйтицького вийшов 1837 року. Зоріан Доленга-Ходаковський, археолог та етнограф, записував багато українських та польських пісень, повір'їв і казок. Значний внесок у дослідження польської народної казки зробив літературознавець та фольклорист Юліан Кшижановський. Спираючись на покажчик польських казок, опрацював відповідники їх в інших європейських народах. Польська літературознавця та фольклористка Гелена Капелузь досліджувала польсько-українське пограниччя, а також українські казки, зібрані О. Кольбергом. «Сто народних казок» упорядкували

Г. Капелузь та Ю. Кшижановський, головна увага приділена тут побутовій автентичній польській казці. Казкові сюжети та образи використовують у творчості також і польські письменники (Казімеж Пшерва-Тетмаєр, А. Міцкевич).

Наприкінці XIX століття в Польщі з'являються фольклористичні та етнографічні журнали, що друкують народні казки, наприклад, «Wisła».

Вахніна Лариса Костянтинівна упорядковує книгу «Польські народні казки», подавши зразки як польською, так й українською мовами, досліджує фольклористичну діяльність Юліана Кшижановського та Гелени Капелузь у контексті польсько-українських наукових взаємин.

Отже, казка завжди була об'єктом пильної уваги як фольклористів, так і мовознавців та літературознавців, адже є одним із найдавніших джерел національно-мовної картини світу, невичерпним джерелом розуміння поведінкової моделі певного народу, стереотипів мислення.

Культурно маркована лексика є ідентифікатором нації, містить слова-реалії, що відображають специфічні риси побуту, традицій, менталітету. Ономастичні реалії казок найяскравіше відображають час і простір. Топоніми, зафіксовані в казках, відтворюють культурно-історичні асоціації, в українській народній казці згадуються рідко: *Київ, Кременчук, Лебедин, Кирилівка, Дніпро, Десна, Чорне море, Крим*; урочище *Кожум'яки, Бессарабія*. «На Бессарабію заробляти гроші» ходили два парубки (Грінч. II, 130). Наприкінці 17 ст. утікачі з Правобережжя рятувалися саме в Бессарабії, а на півдні оселяється й частина запорозьких козаків та селян після 1812 року.

У польській народній казці топоніми трапляються частіше: *Оструда, Ворини, Устка, Свеце, село Бистре, Істебна, Тухольські ліси, Відень, багатії з Липтова, Ольшатин, Цешин, Домбрувно, Домбровське озеро, оз. Вдзидзе, Гданськ, Грудек, Битом, Каиуби, Олькуш, Краків, річка Ніда, Вда, Вісла; Мазури, Слесін, Конінський повіт* та ін. «Дійшла про Яносіка чутка аж до самого цісаря у Відень», «Багатії з Липтова .....надсилали на нього скарги». Є казки, наприклад, «Як мельники сварилися», де детально описується місцевість із вказівкою декількох топонімів. На нашу думку, кількісна різниця вмотивована історичними реаліями. Україна довгий час перебувала під владою Російської імперії, відповідно значущість топонімів в українській народній казці стає несуттєвим семантичним кодом.

Антропоніми в українських народних казках є більш частотними, мають різні варіації, а також

здрібніло-пестливі форми: *Івашко, Івась, Іванко, Йван, Йвасик; Маруся, Марусенька; Меланка, Мелашка; Параска, Горпина, Пигинка; Пріська; Оленка, Петрусь, Кулінка, Грицько, Івась, Горпинка.*

Християнські імена: *Петро, Гриць, Омелько, Павло, Ганна, Пилипко, Василь, Остап, Андрій, Мирон, Юрій, Настя, Олена, Катруся, Маруся, Горпина, Хвеська, Пріська, Куліна, Хівря, Клим, Кіндрат, Оврам, Кірик.*

Неканонічні імена: *Соловей, Семиліточка, Середа, Ум, Щастя, Трьомсин.*

Прізвиська є відапелятивними назвами, а також іменами-композиціями: *Щавидуб, Вернивода, Загативода, Рознихагора Попельох, Мороз, Полізун, Музика, Хилька Голод, Посуха, Прудимус, Прутивус, Голопуз, Лежень Товчикамінь, Сучимотузки, Вернигора, Вертигора, Вернидуб, Незнайко, Загородній, Крутивус, Ряднинка, Бідило, Окпило.* У польській казці: *мельники Доброгост (людина мирної вдачі) та Немир (був жадібний та сварливий), Смолка (демінутив від смола); Харлак (кволий), рибалка Промика, король Бімбас (bitbaś – легковажно ставитися до когось, чогось), швець Дратва (похідне від нитка), Кудла (неохайна).*

Двочленні імена: *Іван Багатий, Іван Богодавець, Іван Голий, Іван Світайло-Попельник, Іван Вечірній, Іван Полуношний Іван Кухаревич (син кухаря), Іван Попович (піп охрестив), Іван Сученко; Василь Безрідний, Кирило Кожум'яка, Данило Нещасний, Марко Багатий, Настя Самокрастя, Іван Знайда, Іван Нещасний, Іван Насмішко, Іван Швець.*

Запозичені імена є нечисленними: *Мурза, Далмат, Булат* та інші. У польській народній казці згадується німецький лицар *Дітріх*, адже польська історія знала кілька хвиль осадництва німців з 14 століття, з 13 століття на території Польщі з'являється Тевтонський орден.

В антропонімах української народної казки яскраво експлікована фонові інформація: *Телесик, Котигорошко, Дохна-Прахна, Безсмертельний Козьолок.* Національні особливості «приховані» за межами лексичного значення.

У польських народних казках найчастіше уживаються такі імена та демінутиви: *Міхал, Мешко, Янек/Яносік/Ясек, Яцек/Яцусь, Антек, Флорек, Дітріх, Грабош, Гавел, Кароліна, Кароль, Густек, Куба, Катажина/Кася, Мацей, Бартек, Всемил, Валек, Войтек* та ін. У казках представлені й прізвища: шляхтич *Твардовський*, мельник *Маренський*.

Загалом форми імен як в українській казці, так і в польській не відбивають соціальний статус героїв. Наприклад, доньки царя мають імена *Оленка та Мінька* (Чуб., 468), мельник *Маренський*.

Назви міфічних істот. Серед найменувань міфічних істот українських та польських казок виявлено чимало ідентичних. Але часто не збігаються описи. Наприклад, незнайомиць (чорт, диявол) у польській народній казці «Жива вода» зображений як чоловік у чорному жупані старовинного німецького крою, рудобородий, має загострений капелюх. Водяник як хлопчик у червоному одязі. В українській народній казці водяник зображений як дід із довгою бородою та волоссям із водоростей.

Але казки мають і специфічні міфічні образи: *Злидні; Кобиляча голова* в українській казці пов'язана із уявленням народу про смерть; *Мара* – близька до Кобилячої голови; *Ох* – дух землі, що живе в могилі або пеньку і забирає людей, які нарікають на долю (ніби, зітхаючи, кличуть: «Ох») [3, с. 126]. Подібний сюжет, коли батько віддає свого сина в найми, маємо в польській народній казці «Водяник». У польських народних казках згадуються часто карлики, які наділені магічними властивостями й можуть перетворюватися на інші істоти, наприклад, у птаха («Тітелітури»), у казці «Карлик та ведмідь» карлик мав «голову, мов казан, очі – як у жаби, рот величезний, ще й вуха відстовбурчені, мов лопухи». У казці «Справедливий карлик та вовк-самітник», навпаки, карлик віддає справедливі накази вовкам, яких очолює, та карає скнару бондаря. Також є чаклуни *Злість та Заздрість*, відьми, які можуть не тільки шкодити, але й допомагати герою. Тотожними в обох казках є функції *Злиднів* (українська казка) та *Біда* (польська казка). Але Біда тонка, мов лозина, голова завбільшки з горіх, ноги, наче соломинки («Густекова біда»). В українській казці Злидні – маленькі ненажерливі істоти. «Повилазили злидні з-під печі (а їх було аж дванадцять), посідали на віз і поїхали» («Про злидні»). Густек позбавляється біди, заманивши її в кістку, Злидні в українській казці можуть бути заточені в дереві або запаковані в ріжок. В українських казках трапляється прислів'я: «Багатство – дочасне, а злидні довічні».

В українських народних казках вербальні семантичні коди календарно-побутових обрядодій представлені як язичницькими, так і християнськими компонентами. Частотними тут є християнські свята: *Різдво (Святий вечір, Багата кутя, Коляда); Богоявлення/Йордан; Великдень (Великий піст, пуцання/«заговляти на піст»); день святого Василя, Благовіщення, Петрівка, Спас, Друга Пречиста, Здвиження, м'ясниці, Покрова.* Лексеми на позначення Великодніх свят: *Великдень, Паска, крашанки.* «Прийшов він до бага-

того брата, а в того таке печуть, таке варять, на *святу Вечерю* гостей сподіваються» (Лук'ян., 42), Вовчик та лисичка, прийшовши під хату, просять: «Діду, благословіть *колядувати!*» (Манж. 7). «Як у Києві на *Йордан* посвятають воду у Дніпрі, а вода в пекло потече, то ви там усі й погинете (Лук'ян., 32). «підходить уже *Пуцання*», треба «заговляти на *піст*» (Чуб., 396), «Коли, саме на *Благовіщення*, прилізла та золота гадюка до неї» (Основа, 104). «От кажуть люди, щоб до *Юра* було сіно і в дурня, а як до Благовіщення дозимував скотину, а на Благовіщення хоч на лубочку вивези на луку, то вже не здохне» (Возн. I, 58); «І се добре: будуть ягнятка та вовничка, буде що мені у *Спасівку* прясти» (Грінч. II, 133); «Треба нам лагодитись на поле їхати та просо косити, та в'язати, бо, бач, уже за того й *Друга Пречиста*» (Чуб., 537), «Одна дівка пішла шукать оріхів на *Здвиження*» (Основа, 104), «от цей парубок у м'ясниці оженився» (Грінч. II, 131).

Центральним концептом національно-мовної картини світу українських народних казок є хата, що вербалізується значною кількістю лексем та розгалуженою системою синонімічних утворень, набуває символічного звучання. У хаті живуть не тільки прості селяни, але й навіть святі, сонце, пани, королі, змії: «королівська дочка визирає з *хати*» (Чуб., 89), дочка царя «взяла часи і понесла до себе в *хату...*» (Грінч. I, 176), «у *хаті* в змія вечерея на столі стоїть» (Чуб., 158); Сухобродзенко до «тої *хатки* сотворив молитву, св. Юрій одчинив» (Чуб., 312). Хата є компонентом фразеологізмів у казках: «держатися хати», «моя хата скраю». Хата в українських казках, на відміну від польських, є цілим усесвітом родинного життя, маленькою «державою» приватного життя. На нашу думку, таке бачення, відтворене в казках, полягає у відсутності своєї держави, відповідно, світ українця акумулюється в просторі, де вона є безпосереднім господарем.

У польських народних казках більшість подій відбувається також у *хаті*, *замку*, *мурованому будинку*, але вони позбавлені додаткових конотацій.

Казки мають багато спільних сюжетів про живу чи молодильну воду, ліниву дочку, трьох братів, серед яких є дурний, якому вдається або когось врятувати, або щось здобути, але відрізняються казки національним колоритом. Так, якщо в українських казках найчастіше не окреслюється професія героїв: «Був один цар і мав трьох синів. Два були розумні, а один дурний» («Молодильна вода»), то у подібній польській казці «Жива вода» старший син був солдатом, середній вчився, «Суботня гора» – старший вивчився грати

на органі, середульший служив у війську, менший – простий селяк. Попри спільність сюжетів української казки «Молодильна вода» та польської «Суботня гора», маємо чарівну гору, на якій і можна дістати молодильну воду, але в польській казці на Суботній горі є загадкове дерево із срібним листям, на якому сидить зачарований золотий сокіл, який приносить вдовиному сину золотий глек для води. Саме ця казка, на нашу думку, відбиває давні польські вірування в міфічну істоту Рарога, який міг зображуватися як сокіл, який приносить людям щастя. Насамперед Рарог у польській міфології – дух вогню, але в казці він набуває іншого значення. Зустріч вдовиного сина із соколом приносить йому щастя.

Герої в польських казках перетворюються частіше на паничів, королів. *Панна*, *панич* уживаються й в українській народній казці для образної характеристики дівчини чи парубка. Але є і використання слова *козак* для окреслення чоловічої краси. «Парубок стояв такий козак, що кращого у світі не знайти» (Возн. I, 10), «дівця-красавиця, що ні її написати, ні її намалювати, тільки доброму *козаку* у казці сказати» (Чуб., 325). Козак також постає як хоробрий, мужній парубок. У казці «Лев та чоловік» лев, зустрівши *козака*, зрозумів, «що то за чоловік, що страшніший від нього» (Чуб., 112), дядько орла до чоловіка: «Чуткою чувать, *козака* у вічі видать» (Яйце-райце, 8). Частотним є і звертання *козаче* до чоловіка. Козак є компонентом сталих зворотів у казках: «сюди-туди обертається, *козацького* ума набирається»; «Я *козак* не без долі, зайшов сюди по неволі».

Українська народна казка, на відміну від польської, репрезентує розгалужені семантичні коди родинної обрядовості: *весільні*, *родинні*, *поминальні* – представлені назвами дійових осіб, відповідними реаліями, акціональними елементами обряду.

Весільні обрядодії: *подавати рушники*, *старостів посилати*, *дати гарбуза*, *обмінюватися хлібом*, *частувати за столом*, *бгання короваю*, *заручини*, *посаг*, *весільний поїзд*, «*посад молодих за столом*», *перезва*. «Тільки *пришлеши за рушниками*, так і подаю», – каже царівна Безщасному Данилу (Манж., 62); «принесли вони водки *сватання* пити. *Запивши могоричок*, вони полягали спати...» (Драгом., 337), «послав брат *старостів*, висватали вони дівку» (Чуб., 71); у казці «Незнайко» «зійшлися бабусі, *ліплять шишки*, *коровай*» (Манж., 53), «з кухні *весільний коровай* принесли: такий запашний та рум'яний. А зверху, випечені з тіста *голуб і голубка* сидять, дзьобиками,

як живі ворущать – голуб голубку поцілувати хоче» (Лук'ян., 143), батько «посагом за дочкою дав невеличку скриню та подушки» (Чуб., 544), «тиждень *перезва* їздила від одного до другого» (Возн. II, 111). **Весільні чини** представлені мовними одиницями: *старости, свати, молодий, молода, дружки*. Весільна фразеологія в казках: *взяти хліб, подати рушник, взяти рушник, стати на рушник, гарбуза давати*.

Родинна обрядовість: *родини, хрестини, бабка/бабка-повитуха/бабувати, хрещеник, кум: «бабку звать бабувати»* (Чуб., 360). «Мене в куми просять», – каже лисичка ведмедю; ведмідь питає: «Як же твого хрещеника звать?» (Возн. I, 41).

Поховально-поминальні обрядодії. *Голосіння/плачі, печатати могилу, поминки/обіди*. Лісний сторож шукає «плачку», «щоб поголосила за ста-

рухою», адже «по звичаю по покійниці треба було голосити, аголосить булонікому» (Березов., 73–74), недобру куму «не запечатавши так і вкинули в яму» (Кул., 16); «царівна скликає всіх старців і калік на *обід-поминки*» (Чуб., 131).

Висновки і пропозиції. Отже, тексти польської та української народної казки в часовому вимірі репрезентують мислення, експлікуючи його у слова-знаки, представлені через культурно марковану лексику. Сюжетно-композиційним, а також лексичним компонентом національного забарвлення в казках є топоніми та антропоніми, назви міфічних істот, вербальні семантичні коди календарно-побутових обрядодій, що містять фонову інформацію, культурну, історичну, світоглядну, яка є формулою сприйняття світу українського та польського народів.

Перелік скорочень:

Возн. – Українські народні казки. В трьох книгах. Упорядкував академік М.Возняк. Книга I, II, III. Київ, 1946, 1947, 1948 рр.

Грінч. I – Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Выпуск I. Б.Гринченко. Чернигов, 1895. С. 144–218.

Грінч. II – Українські народні казки. Упорядкував Б.Грінченко. Київ, 1994. 184 с.

Драгом. – Малорусские народные предания и рассказы. Свод Михаила Драгоманова. Київ, 1876. 434 с.

Кул. – Записки о Южной Руси. Издал П.Кулиш. Т.2. С.-Петербург, 1857.

Лук'ян. – Українські народні казки. З народних уст записала Марія Лук'яненко. Б.м.: Прометей, Б.р. 143 с.

Манж. – Сказки, пословицы и т.п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губернии И.И.Манжурой, Харьков., 1890 р. 153 с.

Основа. – Основа. Южнорусский литературно-учёный вестник. Санкт-Петербург, 1862.

Чуб. – Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край. Т.II. Петербург, 1878. 688 с.

Яйце-райце – Яйце-райце. Народня казка. Изданіе книг продавца издателя Ф.А.Логансона. Київ, 1892. 24 с.

Список літератури:

1. Вахніна Л. Фольклористична діяльність Юліана Кшижановського і Гелени Капелуш у контексті польсько-українських наукових взаємин другої половини ХХ – початку ХХІ століття. *Слов'янський світ*. 2017. Вип. 16. С. 48–57. *Режим доступу:* http://nbuv.gov.ua/UJRN/slv_2017_16_5.

2. Годзь Н.Б. Ментальні особливості українців через призму казок. *Вісник ХНУ «Глобалізм. Суспільство. Особистість»*. Серія: Теорія культури і філософські науки. 2002. № 562. С. 49–54.

3. Дяченко Л.М. Спільне й відмінне в семантиці назв міфічних істот в українській та російській мовах. *Проблеми зіставної семантики*. К., 2001. Вип. 5. С. 124–127.

4. Пилипенко-Фрицак Н.А. Аксиологія просторово-часових категорій в волшебних казках. *Система і структура східнослов'янських мов*. Київ: Знання України, 2004. С. 125–230.

5. Польські народні казки / упоряд., вступ. слово та пер. з польсь. Марії Пригари. Київ: Веселка, 1980. 143 с.

6. Польські народні казки (польською та українською мовами) / упорядник і перекладач Вахніна Лариса. Київ: Етнос, 2004. 215 с.

7. Чумарна М.І. Мандрівка в українську казку: Приказкове коло. Львів: Каменяр, 1994. 79 с.

8. Kapelusz Helena. *Ukraińskie bajki w zbiorach Kolberga*. *Український календар на 1980 р.* Варшава. С. 149–152.

9. *Kasjan Jan Mirosław. O repertuarze gatunkowym ukraińskich bajek ludowych*. Usta i pioro: Studia o literaturze ustnej i pisemnej. *Toruń*, 1994. S. 47–49.

10. *Sto baśni ludowych* / Helena Kapelusz (opr.). Warszawa: Państwowy Instytut Państwowy, 1957. 414 S.

**Maslo O. V., Volkova I. V. CULTURALLY MARKED VOCABULARY
IN UKRAINIAN AND POLISH FOLK TALES**

The article outlines the culturally marked vocabulary of Ukrainian and Polish folk tales, which proves the specificity of the spiritual culture of the peoples. The history of the collection and arrangement of folk tales by Ukrainian and Polish scientists, the presence of fairy-tale motifs and images in the works of Ukrainian writers is analyzed; works where the fairy tale is the object of close attention of both folklorists and linguists and literary scholars are described. It has been proven that it is one of the oldest sources of the national-linguistic picture of the world, an inexhaustible source of understanding the behavioral model of a certain people, stereotypes of thinking.

The anonymous space of Ukrainian and Polish folk tales is considered. It has been proven that, in addition to the main function, toponyms can contribute to the emergence of associations with socio-economic conditions and historical events. It has been proven that toponyms occur more often in Polish folk tales than in Ukrainian ones; the quantitative difference is motivated by historical realities. It is shown that anthroponyms in Ukrainian folk tales are more frequent, have different variations, as well as small and caressing forms; they have clearly explained background information. Anthroponyms are a unique source of knowledge of the cultural environment. It is proved that the forms of names in both Ukrainian and Polish fairy tales do not reflect the social status of the heroes. The naming system testified to the peculiarities of the ancient ideas of peoples.

In Polish folk tales, as well as in Ukrainian ones, most of the events take place in a house, a castle, a brick building, but they are devoid of additional connotations. Fairy tales have many common plots about living or rejuvenating water, a lazy daughter. The Ukrainian folk tale, in contrast to the Polish one, represents extensive semantic codes of family rites.

The mythological picture of the world of fairy tales was elaborated, and it was found that they reproduce the extra-linguistic reality of the whole nation.

Verbal semantic codes of calendar and household rites, represented by both pagan and Christian components, which are vividly represented in Ukrainian folk tales, are analyzed.

Polish and Ukrainian folk tales in the temporal dimension represent thinking, explicating it in word-signs, presented through a culturally marked vocabulary. The plot-compositional, as well as the lexical component of the national coloring in fairy tales are elements containing background information, cultural, historical, worldview, which is a formula for the perception of the world of the Ukrainian and Polish peoples.

Key words: *culturally marked vocabulary, verbal semantic codes, onymic space, anthroponyms, toponyms, theonyms, real words.*

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821.111-312.9.091:7.046.2(100)

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/08>

Анікіна І. В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Мельник Т. М.

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ГЕНДЕРНА ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНІВ Е. ГІЛБЕРТ

Статтю присвячено аналізу та інтерпретації гендерної проблематики у романі Елізабет Гілберт «Місто дівчат». Останнім часом спостерігається зростання інтересу до гендерних тем у літературознавстві та суспільних науках. Стаття про гендерну проблематику у романах Е. Гілберт може зробити свій внесок у цю активну дискусію та сприяти подальшому розвитку гендерних досліджень в літературній науці. Очевидно, що література є відображенням суспільства та його цінностей. Дослідження гендерних аспектів у художніх творах дає можливість розкрити те, як автори відображають та відтворюють гендерні стереотипи та проблеми, а також, які можливі способи вони використовують для їхньої критики.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні того, які ідеї та підходи до гендерних питань пропонуються Елізабет Гілберт у романі «Місто дівчат», і як авторка відтворює процес самореалізації та пошуку ідентичності в контексті гендерної динаміки. Дослідження такої теми дає можливість розкрити, як Е. Гілберт ставиться до гендерних аспектів у своїх творах.

Встановлено, що гендерна проблематика роману Е. Гілберт «Місто дівчат» охоплює низку тем: руйнування гендерних стереотипів, специфічні прояви гендерної дискримінації, особливості жіночого сприйняття життєвих явищ. У романі імпліцитно простежується децю негативне ставлення до стереотипу, що чоловіки мають вищий соціальний статус у суспільстві, ніж жінки. Водночас експліцитно маніфестуються заклики до жінок ставати вільними та щасливими через руйнування гендерних стереотипів. Авторка привертає також увагу читачів до соціальних норм та цінностей, критикує соціальні очікування стосовно поведінки чоловіків та жінок у суспільстві, психологічних та соціальних аспектів взаємовідносин.

Ключові слова: гендер, гендерне літературознавство, гендерна проблематика, Елізабет Гілберт, роман, стереотип.

Постановка проблеми. Гендерне літературознавство зосереджується на особливостях літературної творчості, яка обумовлена гендерною ідентичністю авторів. На думку Н. Зборовської, предметом гендерного літературознавства є соціокультурне конструювання «жіночого» і «чоловічого» та різні форми фізіологічної зрілості, виявлені в тексті [9, с. 294]. Інші дослідники поділяють цю думку та наголошують, що гендерне літературознавство має вивчати гендерні образи світу, засновані на маскулітних і фемінних стереотипах [1; 5].

Гендерні дослідження охоплюють проблематику і тематику, сюжет і структуру, системи персонажів (моделі поведінки, внутрішній світ, пси-

хологію, типологію), мовлення (дискурс героя і героїні), конфлікт, суб'єктивну конструкцію (автор, наратор, позиція героя), хронологію, стилістику, авторське розуміння, читацьку рецепцію. Т. Дороніна виділяє такі напрями досліджень у гендерному літературознавстві, як: «гендерна природа літературної творчості, з'ясування її метафоричної системи, руйнування гендерних стереотипів в інтерпретації літературних творів (переважно їхньої метафоричної системи), вивчення специфічних проявів гендерної дискримінації, дослідження специфічних проявів жіночої/чоловічої близькості, визначення особливостей жіночого/чоловічого сприйняття життєвих явищ та їх відтворення в літературному жанрі

автобіографії (мемуарів)» [7, с. 315], які вважаються досить перспективними.

Деякі з виокремлених Т. Дороніною гендерних питань чітко простежуються у творчості Елізабет Гілберт, авторки відомої книги «Їсти, молитися, кохати». Ця книга, а також інші твори Е. Гілберт, викликали значний інтерес і обговорення, зокрема у контексті гендерної проблематики, що охоплюють теми самореалізації, пошуку себе, особистого щастя та задоволення. З погляду гендерної проблематики, ці теми можуть бути особливо важливими через те, що у соціокультурному контексті жінки частіше стикаються з певними очікуваннями, стереотипами та обмеженнями.

Аналіз гендерної проблематики в романах Е. Гілберт може допомогти краще розуміти, як письменниця відтворює та відображає реалії життя жінок у сучасному світі, а також як вона працює з ідеями гендерної рівності та емансипації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гендерне питання досліджується науковцями різних галузей, що свідчить про його важливість. Психологи присвячують свої розвідки гендерним особливостям професійної самореалізації жінок [8; 12; 16]. О. Козачишина досліджує гендерний чинник у художньому тексті, а також лінгвістичні прояви гендерних характеристик англомовних художніх текстів [10; 11]. Гендерні стереотипи серіальної реальності в аспекті медіасоціалізації вивчає О. Вознесенська [3]. Вплив засобів масової комунікації на трансформацію гендерних установок розглянуто у роботах К. Насонової [13] та О. Балалаєвої [2]. Зі свого боку, Л. Риженко досліджує тенденції розвитку гендерного питання на сторінках періодичної преси [14]. О. Сидоренко, О. Бондаренко та М. Садимака зосереджують свою увагу на гендерних наративах в масмедіа [15]. Історія гендерної лінгвістики в Україні окреслена у колективній монографії [5] та у роботі І. Головашенко [4]. Гендерний напрямок у літературознавстві студіюють Т. Дороніна [7], О. Бажан [1] та інші науковці.

Попри значну кількість розвідок, присвячених дослідженню гендерного аспекту, аналіз його відтворення у творах світової літератури залишається актуальним.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у з'ясуванні того, які ідеї та підходи до гендерних питань пропонуються Елізабет Гілберт у романі «Місто дівчат», і як авторка відтворює процес самореалізації та пошуку ідентичності в контексті гендерної динаміки. Дослідження такої теми дасть можливість розкрити, як Е. Гілберт

ставилася до гендерних аспектів у своїх творах і який вплив це може мати на загальну культуру сприйняття гендерних питань.

Виклад основного матеріалу. Гендерна проблематика у художніх творах відображає різноманітні аспекти стосунків, ролей та ідентичності у суспільстві, що охоплює стереотипи, соціокультурні очікування, боротьбу за рівність, ідентичність та близькість.

Як вже зазначалося, у сучасних художніх творах представлені різні перспективи гендерних питань, відображення традиційних гендерних ролей, їхньої критики та їхнього переосмислення. Автори використовують літературу, кіно, театр або інші мистецькі форми для висвітлення гендерних проблем і проведення дискусій щодо них. Зокрема Вірджинія Вульф, Тоні Моррісон, Маргарет Етвуд, Елізабет Гілберт та інші висвітлюють гендерні питання у своїх творах з різних поглядів, що дозволяє читачам отримати всебічне уявлення про цю проблематику. Наприклад, в романах чи оповіданнях представлені герої, які виходять за рамки традиційних гендерних ролей, або стикаються з проблемами, пов'язаними зі своєю гендерною ідентичністю. Літературні твори можуть спонукати до обговорення стереотипів або проблем дискримінації за гендерною ознакою. Один з таких романів «Місто дівчат» Елізабет Гілберт [6].

Творчість Елізабет Гілберт часто фокусується на темах самовдосконалення, духовності, пошуку щастя та креативного життя. Вона стала важливим голосом самодослідження та життєвого успіху для багатьох людей у всьому світі. Після успіху роману «Їсти, молитися, любити» Е. Гілберт написала інші книги, серед яких роман «Місто дівчат», дії якого відбуваються в театральному світі Нью-Йорка 1940-х років. Вівіан Морріс, відчайдушну 19-річну дівчину з хорошою сім'єю, відраховують з університету за погану успішність, і вона переїздить до Нью-Йорка, до своєї ексцентричної тітки Пег, яка керує трупною театру бурлеску. Вівіан опиняється у натовпі танцівниць, акторів і плейбоїв, які прагнуть не помічати війну, що насувається, і вдаються до різноманітних розваг. Даний роман про дівчат і жінок, які обирають азарт, сексуальне задоволення, чисту насолоду, протиставляючи все це безпеці, самозреченню, сорому.

У романі «Місто дівчат» Елізабет Гілберт розглядає проблему гендеру у декількох аспектах. З одного боку, авторка окреслює вияв стереотипів гендерних ролей у суспільстві, а з іншого – закликає до розуміння та визнання жіночої індивідуальності в усій її комплексності. У творі Е. Гілберт

висловлює своє ставлення до чоловіків вустами головних героїнь.

У романі трапляються контексти, де авторка крізь призму соціологічного аналізу стереотипів гендерних ролей і механізмів соціального тиску критикує ці стереотипи, які прив'язують успіх чоловіків до їхніх навичок або до зовнішніх ознак. Авторка вказує на те, що чоловіки часто мають переваги в суспільстві, навіть якщо вони не виявляють особливих здібностей або професійних навичок. Е. Гілберт висміює несправедливість цих стереотипів та наголошує на важливості оцінки людини за її здібностями та досягненнями, а не за зовнішніми ознаками чи захопленнями: *«А коли якийсь чоловік вміє порядно грати в гольф чи в теніс, то кар'єра йому, вважай, забезпечена. Ну хіба він любить за комір закласти»* [6, с. 182]. Наведений приклад відображає культурні очікування щодо мужності, соціального статусу та професійного успіху. Такі стереотипи можуть виникати з соціальної конструкції гендерних ролей, де певні характеристики сприймаються як типові для «успішних» чоловіків.

У творі Елізабет Гілберт часто наголошує на важливості цінностей та поваги у взаєминах, наприклад, у контексті: *«Чоловік, який завойовує всіх жінок, але не цінує жодної? Отакого треба уникати»* [6, с. 199]. Авторка попереджає, що чоловік, який може легко завойовувати увагу чи зацікавленість жінок, але не має поваги до них або не цінує їх як особистість, є небажаним партнером. Е. Гілберт привертає увагу до важливості поваги, взаємності та глибокого зв'язку у стосунках, а не лише на зовнішніх або тимчасових аспектах привабливості. Авторка ніби попереджає, що такий чоловік може бути «шкідливим» для жінки та взаємин в цілому. Іншими словами, Е. Гілберт вказує на результат певних соціальних чинників, таких як маскулітний стереотип або низький рівень емпатії. Ціннісний дисонанс може виникнути між зовнішнім успіхом у привабливості партнерів та внутрішнім недоліком у взаємоповазі. З погляду гендерних стосунків ці слова можуть відображати динаміку влади та контролю у відносинах. Чоловік може використовувати силу чи соціальний статус для досягнення своїх цілей, нехтуючи потребами або емоціями партнерів.

Авторка привертає також увагу читачів до соціальних норм та цінностей: *«Честь – то все, що є в чоловіка на всьому білому світі, але якщо тобі випав шмат грошей, то можеш обідрати як липку брата і продати у бордель сестру»* [6, с. 259]. Елізабет Гілберт наголошує на тому, як соціальні умови та матеріальні чинники можуть впливати на

мораль та цінності особистості. У цьому випадку «честь» представляється як основа індивідуальної ідентичності, але зазначається, що гроші можуть змінити ці цінності. Це може бути вказівка на те, що під впливом матеріальних можливостей людина може відмовитися від своїх моральних принципів та діяти нечесно. З погляду аналізу соціальних норм та цінностей авторка критикує суспільство і його схильність до матеріального та зловживання владою або грошима. У наведеної цитаті відображається недовіра до системи цінностей, де гроші або соціальний статус часто переважають над честю та мораллю.

Наступна цитата розглядається крізь призму гендерних стереотипів, соціальних норм та самовираження: *«...для жінки нема лішого способу виглядати вишукано й елегантно, як у чоловічому костюмі»* [6, с. 421]. З погляду гендерних стереотипів ці слова можуть вказувати на те, що у суспільстві існує переконання, що жінка повинна виглядати вишукано й елегантно, а також що вона повинна носити лише жіночий одяг. Авторка пропонує виходити за межі цих стереотипів, пропонує більш прогресивний підхід, за якого жінка може виглядати стильно і вишукано у чоловічому костюмі. Імплицитно простежується ідея про те, що жінка у чоловічому костюмі є символом гендерної рівності. Варто зазначити, що у сучасному суспільстві існує зростаючий інтерес до гендерних нейтральних мод, адже існує одяг та парфум унісекс. Це може бути пов'язано з розширенням ідентичності та виразності через одяг, а також з бажанням зруйнувати традиційні гендерні ролі та норми. Нагадаємо, що дії аналізованого роману відбуваються у 40-х роках ХХ ст. Сьогодні ми можемо говорити про зміну гендерних уявлень та соціальних норм у суспільстві, а також про пошук нових способів самовираження через одяг.

Елізабет Гілберт розглядає гендерні стереотипи крізь призму психологічних та соціальних аспектів взаємин, про що свідчить контекст: *«За своє життя я зустріла чимало чоловіків, які начебто розлучалися, але так і не змогли довести розлучення до кінця»* [6, с. 427]. У соціальному аспекті ці слова можуть вказувати на загальне явище, коли процес розлучення може бути складним та тривожним. Існує багато чинників: фінансові аспекти, діти та соціальний тиск. Деякі пари можуть мати труднощі в прийнятті рішення про розлучення через низку причин, включаючи страх перед невідомим, нездатність вирішити конфлікти або надії на поліпшення стосунків. З погляду психології ці слова можуть свідчити про існування складних емоційних

динамік у відносинах і процесі розлучення. Деякі пари можуть відкладати процес розлучення через страх самотності або невизначеності, сподіваючись, що справи можуть поліпшитися. Інші можуть стикатися зі складністю вирішення конфліктів чи подолання емоційних перешкод. Інтерпретація цих слів може охоплювати широкий спектр соціальних та психологічних чинників, які впливатимуть на процес розлучення. З іншого боку, все може бути набагато простіше – чоловіки обманюють, говорячи про розлучення із жінкою, щоб утримати біля себе своїх коханок.

Спонування до самовизначення та самореалізації жінок незалежно від їхнього статусу або відносин з чоловіками простежується у словах: «...коли жінки збираються самі й жодного чоловіка на горизонті не видно, вони не мусять бути кимось – вони можуть просто бути» [6, с. 434]. Е. Гілберт вказує на те, що жінки не повинні відчувати тиск або обмеження у своїх можливостях через чоловіків. Замість цього вони мають право на свою власну ідентичність, самостійність і свободу бути самими собою, незалежно від того, чи присутні чоловіки у їхньому житті.

Гендерний стереотип стосовно чоловіків експліцитно простежується у лаконічному ствердженні: «Але чоловіки повинні бути сміливі» [6, с. 506]. З погляду психології ці слова можуть вказувати на соціальні очікування стосовно поведінки чоловіків у суспільстві. У багатьох культурах існує стереотип, що чоловіки повинні виявляти сміливість та впевненість у собі. Цей стереотип може виникати з історичних, соціальних та біологічних чинників і відображати традиційне уявлення про чоловічу роль у суспільстві як сильної та впевненої особистості. Також ці слова можна інтерпретувати через призму гендерних стереотипів, де сміливість часто сприймається як характеристика, яка властива виключно чоловікам, тоді як жінки частіше асоціюються з іншими якостями, такими як чутливість або емоційна вразливість. Такі стереотипи можуть впливати на очікувану поведінку та роль чоловіків у суспільстві.

Наступну фразу можна порівняти з прислів'ям або девізом феміністок: «Шлюб – не така вже й знахідка для жіноцтва» [6, с. 424]. Для жінок існують певні очікування та обмеження у шлюбних відносинах, які можуть вважатися несправедливими або обтяжливими. Ці слова відображають певне ставлення до процесу емансипації та

боротьби за гендерну рівність з боку Елізабет Гілберт. Авторка, яка двічі була заміжня, хоче донести до читачів, що шлюб не завжди є панацеєю або головною метою життя жінки.

На важливий етап у житті кожної жінки, коли вона вирішує припинити відчувати сором за себе і свої власні потреби, бажання та ідентичність вказують слова: «Хай там як, а в житті кожної жінки настає час, коли їй просто набридає безкінечно соромитися. І тоді вона вільна стати тією, якою насправді є» [6, с. 432]. Авторка говорить про те, що існує момент, коли жінка дозволяє собі бути самою собою, не приховуючи своїх істинних почуттів та бажань від світу. Це момент визволення, коли вона відкриває для себе свою силу і потенціал, відчуваючи себе дійсно вільною та особливою.

Критику стереотипів та очікувань, що існують у суспільстві стосовно поведінки та характеру жінок, знаходимо у контексті: «А жінки повинні бути невинні... Світ неправильний. Кожна людина має свій характер – і все. З людьми різне стається...» [6, с. 506]. Авторка привертає увагу до несправедливості та неправильності ідеї про те, що жінки мають бути невинними створіннями. Е. Гілберт стверджує вустами героїнь, що кожна людина має свою унікальну особистість, характер і досвід, і суспільство повинне приймати цю різноманітність без упереджень, стереотипів чи обмежень. Таким чином, авторка закликає до того, щоб суспільство було більш відкритим та толерантним до індивідуальності кожної людини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Гендерна проблематика роману Е. Гілберт «Місто дівчат» охоплює низку тем: руйнування гендерних стереотипів, специфічні прояви гендерної дискримінації, прояв жіночності, особливості жіночого сприйняття життєвих явищ. У романі імпліцитно простежується дещо негативне ставлення до чоловіків через надання їм суспільством більшого соціального статусу, ніж жінкам. Водночас експліцитно маніфестуються заклики до жінок ставати вільними та щасливими через руйнування гендерних стереотипів.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні гендерних мотивів та цілей Е. Гілберт у створенні її романів, що може ґрунтуватися на аналізі авторських інтерв'ю щодо ставлення до гендерних питань та способів їхнього втілення у творах.

Список літератури:

1. Бажан О. М. Кореляція феміністичної та гендерної критики як різновидів новітнього літературознавства. *Шевченкознавчі студії: збірник наукових праць / Київський ВПЦ університет*. Київ, 2012. Вип. 16. С. 152–163.
2. Балалаєва О. Проблема гендерного балансу в українських медіа: реалії та перспективи. *Міжнародний філологічний часопис: науковий журнал*. 2019. № 2. Т. 10. С. 97–103.
3. Вознесенська О. Медіасоціалізація: гендерні стереотипи серіальної реальності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. № 1(1). С. 22–26.
4. Головашенко І. О. Історія становлення теорії гендеру: дослідницька практика та міждисциплінарне дослідження. URL: conf.vstu.vinnica.ua/humed/2008/txt/golowashenko2.php
5. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика: колективна монографія. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич: Коло, 2014. 472 с.
6. Гілберт Елізабет. Місто дівчат. Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 536 с.
7. Дороніна Т. О. Гендерний напрямок у літературознавстві: теоретико-методологічні основи та практика інтерпретацій. Гендерний розвиток у суспільстві: конспекти лекцій / відп. ред. К. М. Левковський; наук. ред.-упор. С. П. Юдіна. Київ, 2005. С. 283–351.
8. Дубиніна М. І. Гендерні особливості професійної самореалізації жінок. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 3. С. 24–27.
9. Зборовська Н. В. Психоаналіз і літературознавство: посібник. Київ, 2003. 392 с.
10. Козачишина О. Л. Гендерний чинник у художньому тексті. *Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки*. 2005. Вип. 68. С. 3–13.
11. Козачишина О. Л. Лінгвістичні прояви гендерних характеристик англомовних художніх текстів (на матеріалі американської прози ХХ): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2003. 20 с.
12. Коханова О. П., Бурячок Є. Р. Вплив гендерних стереотипів на самореалізацію жінок. *Modern research in world science*. 2023. С. 859–865.
13. Насонова К. Вплив засобів масової комунікації на трансформацію гендерних установок. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. № 27. С. 90–95.
14. Риженко Л. Тенденції розвитку гендерного питання на сторінках періодичної преси. *Образ*. 2016. Випуск 2(20). С. 98–103.
15. Сидоренко О., Бондаренко О., Садимака М. Гендерні наративи в мас-медіа: фемінітиви vs маскулінативи. *Філологічні трактати*. 2022. № 1. Т. 14. С. 124–134.
16. Ткалич М. Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організації: дис. д-ра психол. наук: 19.00.10. Київ, 2016. 500 с.

Anikina I. V., Melnyk T. M. GENDER ISSUES IN E. GILBERT'S NOVELS

The article is devoted to the analysis and interpretation of gender issues in Elizabeth Gilbert's novel "City of Girls". Recently, there has been a growing interest in gender issues in literary studies and social sciences. The article on gender issues in Gilbert's novels can contribute to this active discussion and contribute to the further development of gender studies in literary studies. Obviously, literature is a reflection of society and its values. The study of gender aspects in works of fiction can reveal how authors reflect and reproduce gender stereotypes and problems, as well as what possible ways they use to criticize them.

The purpose of the study is to find out what ideas and approaches to gender issues are offered by Elizabeth Gilbert in the novel "City of Girls" and how the author reproduces the process of self-realization and search for identity in the context of gender dynamics. The study of this topic can reveal how Gilbert treats gender aspects in her works. It has been established that the gender issues of E. Gilbert's novel "City of Girls" cover a number of topics: the destruction of gender stereotypes, specific manifestations of gender discrimination, the manifestation of female sexuality, and the peculiarities of women's perception of life phenomena. The novel implicitly shows a somewhat negative attitude toward the stereotype that men have a higher social status in society than women. At the same time, there are explicit calls for women to become freer and happier through the destruction of gender stereotypes. The author also draws readers' attention to social norms and values, criticizes social expectations regarding the behavior of men and women in society, psychological and social aspects of relationships.

Key words: gender, gender studies, Elizabeth Gilbert, novel, stereotype.

Hasanli M. M.

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of the Azerbaijan National Academy of Sciences

THE FABLE STYLE IN AZIZ NESIN'S SATIRES

Aziz Nesin (1915-1995), an eminent luminary of Turkish literature during the Republic era, stands as the foremost maestro of satire. Across all three literary domains, he has remarkably contributed diverse works in various genres, significantly enriching Turkish literature for over half a century. Aziz Nesin has notably wielded his satirical pen in the service of the populace, establishing a pioneering style of satire, a watershed moment in the annals of Turkish literature. Despite amassing a prolific corpus comprising nearly two thousand narratives, over ten novels, plays, adult fables, children's literature, and poetry, his literary oeuvre has regrettably remained at the periphery of scholarly scrutiny. His ascendancy in popularity and consistent top-tier status in literary sales, while noteworthy, has not correspondingly mirrored an equivalent level of scholarly discourse and investigation. In this regard, despite being a perennially sought-after author and frequently occupying the pinnacle of best-seller lists, the profound intellectual and artistic depth of Aziz Nesin's literary contributions awaits a more comprehensive exploration in academic discourse. The renowned writer has produced an expansive repertoire, encompassing an array of two thousand narratives, over ten novels, plays, adult fables, children's literature, and poetry. However, the scholarly investigation into his multifaceted contributions remains a relatively uncharted territory within literary criticism. Despite consistently ranking among the most widely read and best-selling authors, frequently claiming the apex of literary charts, Aziz Nesin's nuanced literary prowess and its critical analysis have not received the scholarly attention commensurate with his popular acclaim. Nevertheless, his enduring popularity extends beyond national confines, earning him recognition and reverence on the global literary stage. The themes encapsulated in his works continue to exude gravitas and relevance, maintaining their intellectual and social pertinence even within contemporary contexts.

Key words: Aziz Nesin, satire, satirical fable, narrative, literary criticism.

Introduction. Aziz Nesin emerges as the harbinger of innovative literary genres in Turkish literature, introducing novel forms such as the photo-novel and satirical fable. He positioned the latter as an elevated instrument of satire, labeling it as "fables for adults." While some narratives draw inspiration from folklore, the predominant corpus is crafted in the folkloric narrative style, embodying Aziz Nesin's distinctive satirical perspective. The intersection of folklore and contemporary themes within his satirical fables adds a layer of complexity and depth to his literary expression. In 1958, Aziz Nesin consolidated a selection of these satirical fables in the publication "In One of the Countries," followed by another compilation titled "Hoptrinam" in 1960. The satirical luminary adeptly communicated ideas that defied direct articulation through allegorical representations, thereby fashioning narratives that resonate with immediacy and conciseness. This article endeavors to scrutinize Aziz Nesin's satirical fables, delving into the thematic intricacies elucidated by the author's incisive satirical pen within the realm of literary criticism.

Aziz Nesin (1915–1995) stands as a preeminent luminary not only within the realm of Turkish literature

but also garners international recognition as one of the foremost maestros of humor and satire throughout the annals of world literature. His prolific oeuvre, spanning all three literary domains, encapsulates a repertoire of diverse works, encompassing over two thousand stories, thus significantly enriching Turkish literature for more than half a century.

In the broader context, societal satire within Turkish literature began to crystallize during the late 19th century and the early decades of the 20th century. Nonetheless, Aziz Nesin, in a departure from conventional norms, elevated literary mirth to the vanguard of his creative expression, discerning humor as a means and contemplation as the paramount objective. Translated into a staggering 37 languages, his works exhibit an incisive critique of societal frailties and imperfections through the prism of satire. Consequently, he not only embellished Turkish literature for over five decades but also earned the epithet "Molla Nasreddin" of his epoch.

Degree of Problem Elaboration. Commencing his literary journey at a tender age, Aziz Nesin devoted his entire lifespan to an arduous crusade aimed at the enlightenment and purification of the

populace. Enduring the rigors of his early life, his trajectory metamorphosed him into a socialist-minded individual, with this socialist ethos permeating every facet of his creative endeavors. Consequently, his creative output remained largely untethered from literary scrutiny and scholarly investigations, notwithstanding emerging as one of the most prolific, widely read, and cherished literary figures of his time. Despite the extensive circulation and popularity of his works, comprehensive scholarly inquiries into Aziz Nesin's life and creativity were relatively scant during his lifetime. Only a handful of biographical essays, memoirs, and articles were published, predominantly exploring aspects of his life and creativity. Notably, Firudin Andach's monograph "Laughing Thought, Dissident Personality" (2015) represents the first comprehensive exploration of Aziz Nesin's life and creativity. Additionally, various authors such as Tahir Alanqu, Mehmet Kaplan, Demirtash Jeyhun, Oner Yaghji, Ataol Bahramoglu, and Farid Ongoren have contributed essays, memoirs, and articles that illuminate diverse facets of Aziz Nesin's life and creativity. While some of his works were translated into Azerbaijani from 1962 onwards, scholarly investigations exploring the multifaceted dimensions of Aziz Nesin's satirical creativity are limited. Thus, the proposed topic represents a novel and innovative scholarly inquiry.

Aziz Nesin pioneered the introduction of the photo-novel and narrative style within Turkish literature. The tradition of satirical narratives predated Aziz Nesin in global literary discourse. Eminent German authors like E.T.A. Hoffmann and V. Hauff employed satirical narratives as a trenchant instrument for exposing societal foibles during the 19th century. According to Aziz Nesin, the narrative format wields greater efficacy in provoking contemplation compared to conventional stories, rendering it a superior satirical "arsenal." Conversely, narratives afford a more convenient avenue for critiquing latent societal, socio-political, and economic frailties. During an interview with the journal "New Literature" in 1970, Aziz Nesin remarked about his satirical narratives penned in the narrative style, asserting that "readers are so impacted that it is not as effective when you overtly state the subject" [4, p. 188].

Aziz Nesin compiled his satirical narratives, denominated "Fables for Adults," in the volumes "In One of the Countries" (1958) and "Hoptrinam" (1960). Although drawing inspiration from sources such as fables, representations, jokes, and anecdotes, these works are distinctive satires reflective of the author's personal imagination.

Main section

The Effectiveness of the Genre of Allegorical Narratives

In the works of Aziz Nesin, his fondness for folk tales originated during his childhood through the narratives concocted by his mother Hənifə and the Greek-origin neighbor, Amina Khanum. Born during the most turbulent period of the First World War in 1915, Aziz Nesin's childhood and early youth were marked by the poverty resulting from the war's hardships. The collapse of the Ottoman Empire subjected the people to severe trials. The traumatic events of the time left the people yearning for the past beautiful days and aspiring for a prosperous future. These aspirations were expressed through individuals' imaginations, symbolically embodying hopes for brighter days ahead. Aziz Nesin's mother Hanifa and the tales she shared, along with those told by Amina Khanum, served as a means to animate their future aspirations.

Hanifa Khanum, Aziz Nesin's mother, was the first child of a poor family in the Ordu province, situated in the Black Sea region. However, her father's remarriage burdened the family financially, and as a result, the arrival of Hanifa further strained their economic situation. Encouraged by her mother, Hanifa's father handed her over as a servant to Salim Bey, the fleet commander of the Naval Forces. From the age of 6 to 13, Hanifa lived with Salim Bey and his family on Heybeliada, experiencing the longing for her natural family.

During those years, Aziz Nesin's father, Abdulaziz, worked as a gardener, and after establishing a family with Surayya Khanum, they faced challenges and engaged in tailoring to provide better care for their children. The difficult living conditions led to struggles with a prevalent and debilitating disease, and due to the fear of infection, Əbdulaziz hesitated to embrace his natural children once they were born. Aziz Nesin, in a poem dedicated to his mother, mournfully remembers her premature death at the age of 26.

Reflecting on his childhood memories, Aziz Nesin attributes the expansion of his imaginative horizons to the tales told by the Greek-origin Amina Khanum, whom he fondly refers to as the "tale mother." He emphasizes that these narratives were not just tales but rather realities portrayed in a symbolic manner, narrated as tales. Aziz Nesin even acknowledges that he, too, has embraced the art of storytelling: "I have made up stories about myself as well. 'Do not expose yourself,' is a frequent theme in Aziz Nesin's writings, often appearing in his daily life, meetings with readers, and interviews with journalists." When

asked why he wrote so much, Aziz Nesin replied, "If there were 10 or 20 people in my family, I would write twice as much."

Aziz Nesin constantly faced challenges due to his worldview and socialist ideas, with his works being frequently censored, collected en masse, and facing bans in schools. Despite these obstacles, financial struggles only passed through his mind, compelling him to write consistently, resulting in over 50 years of prolific writing. After exploring various motifs of ancient Greek-Roman legends, Aziz Nesin ventured into the path of "tales for adults" from 1958 onwards, drawing inspiration from both Western and Eastern folk tale motifs to express contemporary societal flaws and shortcomings through allegorical narratives. He believed that his tales for adults possessed a stronger critical force than satirical stories.

Stories in the style of folk tales

The author not only utilized folk tale themes in his short stories but also incorporated them into his dramatic works. In 1957, he wrote the play "Would You Be Like Them?" inspired by one of his mother's narrated folk tales. It is noteworthy that Aziz Nesin has a counterpart play, "Pırlı Nağıl," based on his folk tale "Pırlıdan Bal" and written for children. Aziz Nesin's satirical folk tales have a traditional introductory (tekerleme) and concluding structure based on the conventional preamble formula of folk tales. The traditional formula of "there was one, there wasn't one" for folk tales is transformed by Aziz Nesin into forms like "there was one, there wasn't a thousand. If it's yours, it's not mine; if it's mine, it's not yours" and others. In the analysis of "Thousand and One Nights" style tales, he starts like Eastern tale narrators with the formula "News and oral tradition narrate that...". Before delving into the tale, the satirical author sometimes warns his readers that they might encounter his own characters: "Like bead to bead, place to place, husband to husband, wife to wife; We tell a tale, someone gets offended! Our tongue slips, your name is mentioned, someone gets upset!" Falling three almonds from the sky and the folk tale ending where heroes eat them and continue with "they reached their goal, we also reached the feast" is replaced in Aziz Nesin's satire with a sarcastic ending like "they reached their goal, we also reached the tax exemption." In his tales, Aziz Nesin employs satire to expose the comical situations into which some people fall while striving to achieve the advanced, cultured, free, and democratic conditions seen in developed countries, a vision he ardently desires for his own people. In stories like "Dangir-Dungur," "Let's Progress, Rise, and Prosper," "The Land of Snoring

People," and "Hoptrinam," the author satirically reveals the ironic outcomes of some individuals who aspire to emulate the progress of developed nations, only to find themselves in ludicrous predicaments. In Aziz Nesin's satirical piece "Dangir-Dungur" (1960), people without knowledge and laziness who try to produce new machinery (tools) after observing the development and scientific achievements of other nations are criticized.

In the satirical narrative "Dangir-Dungur," the denizens of an undisclosed territory engage in agricultural and mercantile pursuits, leading serene lives. Subsequently, they become informed that life is more comfortable in the recognized world of a familiar country, attributed to the possession of motorized vehicles. The inhabitants of the unknown realm embark on a venture to fabricate their own machine by studying the mechanisms employed by denizens of the known world. As their enthusiasm intensifies, they incrementally expand their endeavors. However, their ambitious iron apparatus overtakes all cultivable and pasture lands, thereby impeding their former activities. Furthermore, the constant emission of "danqır-dunqır" sounds becomes a source of annoyance day and night. Nevertheless, they rejoice due to their perceived progress. A pivotal aspect to underscore is that individuals in the recognized world leverage their machines to supplant manual labor, while the denizens of the unknown realm, conversely, become engrossed in perfecting the machine, consequently neglecting their antecedent occupations.

Conversely, the unidentified individuals, by professionalizing machine repair, persist in their original occupations. In this narrative, Aziz Nesin astutely underscores the complexities of scientific and technological advancement through the lens of satire. The author had previously addressed a comparable theme in his satirical tale titled "Reserve Part," published in 1955. We encounter a facetious situation exemplified by the family of Həmid ağa, where rural inhabitants attempt to substitute tractor labor for manual work. The phrase "Hamının tarlasında bir traktor leşi" (a tractor carcass in everyone's field) signifies that the incident is not isolated to Həmid ağa but is emblematic of a widespread occurrence [9, p. 265].

The writer critiques the political landscape of his time and censures certain inept politicians and their behaviors in narratives such as "Dayanın yurddaşlarım" ("Endure, my fellow citizens"), "Qarğaların seçdiyi padşah" ("The king chosen by crows"), "Özünü tanımayan kral" ("The king who does not know himself"), "Dünyanın ən böyük kralı və taxtabiti" ("The world's greatest king and

taxpayer"), "Nişan alan eşşək" ("The engaged donkey"), "Sədrəzəm eşşək" ("The prime minister donkey"). Through these satirical tales, Aziz Nesin subjects political figures to the scrutiny of his critical narrative.

Aziz Nesin also has interesting satirical stories such as "The share of the lion," "A Chinese Tale," and "The Will of the Deceased," where he criticizes the unjust principles of the tax system, condemns exploitation of the people, and critiques bribery.

The satirical story "The Will of the Deceased" is particularly intriguing for Azerbaijani readers. This is because it shares the same content with the poetic satire "Hacı and Molla Affairs" ("Köpəyə əhsan") by the great Azerbaijani satirist, "the last poet of the old world, the first poet of the new world" [10, p. 4], Seyid Azim Shirvani (1835–1888). Both works have the common theme of criticizing bribery and hypocritical religious servants. In both works, the owner, upon the death of his dog, bribes the mullah to bury the dog as a human according to Muslim customs. Although the mullah initially opposes, claiming it is a sinful act, he praises the dead dog after receiving the bribe. In "The Will of the Deceased," when Mullah Gasim Efendi hears that his dead dog, Qarabash, left him a "will" of 500 gold coins: "... let's fulfill the will of the deceased. There is a great reward," he says [5, p. 104].

On the other hand, S.A. Shirvani exposes the corrupt mullah more sharply in his satirical poem. Upon learning about the "will" of 50 sheep left by the Boz's (the deceased dog's) owner to the mullah, he responds, "Don't say 'dog,' we are one of the same. Thus, I sacrifice for the dead" [10, p. 115]. This indicates that even in the 19th century, deceptive religious servants and corrupt mullahs, who bothered S.A. Shirvani, continued to exist in the second half of the 20th century and became the subject of criticism for Aziz Nesin. Of course, we cannot claim that Aziz Nesin read or heard S.A. Shirvani's mentioned work and was influenced to create a prose version. However, the idea that S.A. Shirvani drew on an ancient Eastern narrative or anecdote, or that Aziz Nesin adapted the same folklore example seems more plausible and logical.

Allegorical Narrative Style Stories

In the fables crafted for adults by Aziz Nesin, the incorporation of allegorical and fantastical satirical elements imparts a heightened efficacy. Characteristic of folktales addressing the realm of animals, the narrative fables of Aziz Nesin exhibit symbolic nuances, with a distinct preference for allegorical representations of sheep and goats as emblematic of oppressed and downtrodden individuals. Noteworthy is Nesin's exploration of the transformative process

wherein a sheep, subjected to daily humiliations, beatings, and tasks exceeding its capacity, gradually metamorphoses into a wild wolf, symbolizing the alteration of one's nature when deprived of intrinsic values within a societal context.

Aziz Nesin strategically centers the issue of "sheep turning into a monster" as the principal subject of his satirical narrative in the work titled "Toros canavarı" ("The Toros Monster"). Originating in 1953, Nesin subsequently adapted this narrative into a play in 1962. The central character, Nuri Pakurek, emerges as a cunning and composed figure navigating through familial challenges. Following a rent increase, the court ruling in Nuri's favor triggers the landlord's ire, compelling him to resort to extreme measures to evict remaining tenants, thereby intensifying the Pakurek family's struggles.

Aziz Nesin's satirical expressions are acutely directed toward the tragicomic circumstances emanating from the prevalent social problems of the era, encompassing issues such as unemployment and homelessness. Through his compassionate satire, Nesin frequently characterizes the Turkish populace, constrained by financial limitations and compelled to frequently change rented residences, as "migrants in their own country." This portrayal emphasizes the persistent state of societal transience experienced by the Turkish people [7, p. 73].

The author extends his portrayal of the challenges faced by those compelled to live as tenants, diligently striving for homeownership yet grappling with financial constraints, through various other narratives. In "Toros canavarı," the character Nuri, the family patriarch, is reluctantly driven to file a complaint due to the exacerbation of the already challenging life of his family by the landlord, who, in turn, fears legal repercussions. This multifaceted narrative serves as a poignant commentary on the socio-economic predicaments and struggles inherent in the fabric of Turkish society during the specified period.

Aziz Nesin consistently faced police scrutiny due to his political standpoint. Expressing dissatisfaction both for this reason and due to the deficiencies of the legal protection system of his era, or rather its lack of organization, Nesin criticized the operational regimen of the police in several stories, such as "How Hemi the Elephant was Apprehended," "Homeland Debt," "The Evidence Evaded," "There's No Escape from the Hook," and others. In "The Toros Monster" as well, we encounter the image of an innocent citizen who fears the police. Nuri Bey, justified yet apprehensive about falling into an unjust situation, gradually knocks on the door of the law. Eventually, he is

apprehended under the suspicion of being the sought-after Toros Monster, a notorious criminal. Everyone, whether acquainted or not, begins to believe that Nuri Bey is indeed the criminal, and they start to fear the "Toros Monster Nuri." The alteration in the attitude of those close to him places Nuri Bey in an inexplicable predicament. Consequently, Nuri Pakürək begins to believe voluntarily that he is a criminal and starts to play this role. In Nesin's words, "Nuri Pakürək believed that he was a monster with all his might. He trembled at the sight of his own shadow. He wanted to escape from himself. He had so internalized being a monster that he went in front of the mirror like a real monster, making strange noises, banging on the walls, and biting the boards of the floor..." [6, p. 23]. When the real Toros Monster is apprehended and his innocence is revealed, Nuri Bey continues to be perceived as a monster. "Whether he liked being a monster too much or he was really a monster, that remained unclear" [6, p. 24]. Thus, the satirical writer underscores how the environment and existing conditions can metamorphose a lamb into a wolf, emphasizing the intricacy of living without succumbing to becoming a wolf. The same theme is addressed in the fable "We Humans." The writer portrays the denizens of a corrupt society, devoid of morality and justice, as peculiar creatures—human-bodied, but with strange animal heads. The central character of the story, the "man of the house," wakes up one morning to see his family in the guise of strange creatures. Overwhelmed by fear, he rushes into the street, and when he encounters everyone in the same monstrous state, he screams for help. The "creatures" apprehend him and take him to a mental institution, assuming he is insane. When a camel-footed, cancer-bodied doctor suggests he examine the patient, the man sees himself as an even more terrifying creature—an ogre with donkey ears and suppurating features. Horrified, he "recovers" and sees everyone again as normal human beings. This narrative, "We Humans," serves as an intriguing satirical example at the intersection of Eastern and Western motifs, resonating with the effects of Franz Kafka's "The Metamorphosis."

When examining Aziz Nesin's narratives, Firudin Andach observed that "his critiques were not exclusively directed towards the deficiencies within the social fabric. By elucidating the shortcomings, fallacies, and inadequacies of individuals, he fulfilled an informative, influential, and directive role" [8, p. 46]. The narrative "Madam Monkey" portrays a woman who idolizes foreign actresses and ultimately relinquishes her human characteristics, transforming into a monkey and being labeled as "Madam Monkey"

in the zoo. The didactic poem titled "Be Human, My Children" carries an ethical theme, where various animals serve as paradigms for their offspring, urging them to meticulously observe and emulate the conduct of their elders to become virtuous creatures. Indeed, they mature imitating rabbits, fish, ducks, etc., receiving commendations and validation from their progenitors. Likewise, human beings dispense similar counsel to their progeny. Consequently, offspring who emulate their parents distance themselves from genuine humanity and receive accolades akin to those bestowed upon their ancestors. The author underscores that, to provide a positive model for future generations, elders must first rectify themselves, exercise restraint over their actions, and distance themselves from deleterious traits.

In another allegorical fable, where Nesin satirically addresses the notions of justice and conscience within the symbolic realm of animals, the narrative "Mr. Ox and Mr. Ahmed" unfolds. Ahmed, a prosperous and thrifty merchant involved in the commerce of barley, wheat, and straw, registers a complaint when the shoes he procured for his son prove to be defective. This grievance is relayed through a sequence: from the seller to the shoemaker, and from the shoemaker to the tanner. The tanner, detecting the fault in the ox whose hide lacks quality, ultimately traces the series of events back to Ahmed. The response from the ox redirects the narrative back to Ahmed. Nevertheless, Ahmed remains oblivious to his own faults because, compelled by familial deceit akin to others, he engages in comparable actions. Through this fable, Aziz Nesin communicates that all conflicts are intertwined with human actions, and if everyone conscientiously fulfills their duties, order can prevail.

In addition to his allegorical narratives, the discourse on individuals endowed with elevated moral qualities and a conscientious disposition is evident in the satirical composition entitled "Hazrat Isa and Two Men." An aesthetically inclined surgeon articulates the aspiration to contribute positively and extend benevolence, expressing this inclination to Hazrat Isa. However, harboring the belief that humanity, in general, lacks compassion and conscience, he enters into a dispute with an automobile mechanic who asserts the contrary and challenges him by staking his entire fortune. Metamorphosing into a wolf, the surgeon engages in self-mutilation, testing his own blood and mucus, all in an effort to obtain the mechanic's wealth. In an extreme measure to impede a benevolent fellow traveler, he resorts to murdering him and perceives himself as triumphant in this ruthless act. This transformation is rooted in his recent

endeavor to exhibit benevolence to Hazrat Isa and attain paradise, where, propelled by selfish motives, the surgeon exemplifies, in his own portrayal, the merciless and uncompassionate nature inherent in people through the act of killing another.

Conclusions. The fundamental characteristic of folk narratives lies in their artistic manifestation of societal aspirations for equity, the triumph of benevolence over malevolence, and the depiction of an ideal socio-cultural milieu. In this context, folk narratives often culminate in a felicitous denouement, characterized by the establishment

of justice. Aziz Nesin, however, transfigures his protagonists, selected for their ruminative and didactic roles within the genre, into subjects of satirical derision, exposing them to ludicrous predicaments. Ultimately, the forces representing malevolence, negativism, immorality, and deception emerge victorious. Through the utilization of a satirical narrative style, the satirical virtuoso not only critiques the inadequacies of the Turks but also scrutinizes the foibles inherent in the broader human condition, employing his narratives as a medium for critiquing human nature.

Bibliography:

1. Aleksandr Tsoi. Aziz Nesinin mizah felsefesi // Türk edebiyatında mizah sempozyumu, 13-15 Mayıs 2016. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2019. 892 s.
2. Ataoğulları Behramoğlu. Aziz Nesinli anılar. İstanbul: Tekin yayınevi., 2016. 144 s.
3. Aziz Nesin. Hoptrinam (mizah masalları). İstanbul: Karikatür yayınları. 1960. 97 s.
4. Aziz Nesin. İnsanlar konuşa konuşa (söyleşiler). İstanbul: Nesin yayınevi. 2018. 280 s.
5. Aziz Nesin. Memleketin birinde. İstanbul: Nesin yayınevi. 2014. 144 s.
6. Aziz Nesin. Toros canavarı. İstanbul: Nesin yayınevi. 2018. 160 s.
7. Aziz Nesinin anıları: Böyle gelmiş böyle gitmez, Yol, Yokuşun başı, yokuş yukarı. İstanbul: Nesin yayınevi. 2017. 840 s.
8. Feridun Andaç. Gülen düşünce, muhalif kimlik: Aziz Nesin. İstanbul: İnkılap kitabevi. 2015. 304 s.
9. Mehmet Kaplan. Hikaye tahlilleri. İstanbul: Dergah yayınları, 2017, 484 s.
10. Şirvani Seyid Əzim. Seçilmiş əsərləri. Üç cilddə. III cild. Bakı, Avrasiya press, 2005. 288 s.
11. Tahir Alangu. Cumhuriyetten sonra hikaye ve roman (1940–1950), Cilt:3. İstanbul matbaası. 1965. 863 s.

Гасанли М. М. БАЙНИЙ СТИЛЬ У САТИРАХ АЗИЗА НЕСИНА

Азиз Несин (1915–1995), видатний корифей турецької літератури епохи республіки, виступає як видатний маєстро сатири. В усіх трьох сферах літератури він чудово написав різноманітні твори в різних жанрах, значно збагативши турецьку літературу протягом понад півстоліття. Азиз Несин особливо орудував своїм сатиричним пером на службі у населення, започаткувавши новаторський стиль сатири, переломний момент в анналах турецької літератури. Незважаючи на накопичення плідного корпусу, який включає майже дві тисячі оповідань, понад десять романів, п'єс, байок для дорослих, дитячої літератури та поезії, його літературний доробок, на жаль, залишився на периферії наукової уваги. Його популярність і постійний статус вищого рівня в продажах літератури, хоч і заслуговують на увагу, не віддзеркалюють еквівалентного рівня наукового дискурсу та дослідження. У зв'язку з цим, незважаючи на те, що Азиз Несин є постійним затребуваним автором і часто займає вершини списків бестселерів, глибока інтелектуальна та мистецька глибина літературного внеску Азіза Несіна чекає на більш повне дослідження в академічному дискурсі. Відомий письменник створив широкий репертуар, який охоплює масив із двох тисяч оповідань, понад десять романів, п'єс, байок для дорослих, дитячої літератури та поезії. Проте наукове дослідження його багатогранного внеску залишається відносно невивченою територією в літературній критиці. Незважаючи на те, що він постійно входить до числа найбільш читаних і найбільш продаваних авторів, часто претендуючи на вершини літературних хіт-парадів, нюансована літературна майстерність Азіза Несіна та її критичний аналіз не отримали такої уваги науковців, яка б відповідала його загальному визнанню. Тим не менш, його незмінна популярність виходить за національні межі, забезпечуючи йому визнання та шанування на світовій літературній арені. Темі, закладені в його роботах, продовжують випромінювати значущість і актуальність, зберігаючи свою інтелектуальну та соціальну актуальність навіть у сучасному контексті.

Ключові слова: Азиз Несин, сатира, сатирична байка, оповідання, літературна критика.

Gahraman A. F.

Azerbaijan University of Languages

THE ROLE OF ENGLISH FICTION IN THE FORMATION OF NATIONAL THINKING

The article is devoted to the role of English literature, its significant influence on the formation of civilization. The role and significance of English literature in the modern world has not been exhausted. It cannot be associated solely with cultural history. English literature has always been in tune with the spirit of the people with the rhythm of popular movements, with the struggle for liberal values. It is no coincidence that today one of the most relevant concepts in humanities is the concept of "other." English literature remains "different" to the world as a whole and continues to preach those truths that have phylogenetically shaped the English mentality. This article shows that the concepts of "other" and "tolerance" should be considered in close connection. Fiction is one of the fundamental ways for humans to comprehend the world. If the national mentality is not just a beautiful phrase, but a real one, which has some essential concepts behind it, then its features should be reflected in fiction one way or another. The phenomenon of fiction is strange in itself. Phylogenetic understanding of this phenomenon does not allow us to unambiguously qualify it as epistemological or aesthetic. That is why researchers define a variety of qualitative characteristics of literature, noting that it has cognitive, educational and aesthetic significance. It was not by chance that we used the word strange to describe the phenomenon of fiction. In literary criticism, as is known, there is a term defamiliarization, introduced by the formalists. In the light of defamiliarization, perceived not as a separate technique, but as the essence of fiction, this type of art may well be regarded as a kind of reflection or reflective thinking. The world created by the artist of words is based on the infinity of life, but his creative imagination transforms this infinity of life in accordance with his own vision. The images created by the writer also have prototypes in reality, but as a product of creative imagination, or creative thinking, they can be much more accurate, adequate reflections of reality than dead casts.

Key words: *eurocentrism, ideology, struggle for liberal values, manifested realities, English mentality, totalitarianism, the collective subconscious, fiction, mentality, tolerance.*

Introduction. Perhaps this is precisely the state of affairs that is reflected by the current phrase that everyone, many, if not all, can feel and know, but only geniuses can express it. Apparently, as a result of such an artistic and figurative depiction of reality, the artist manages to convey what is characteristic, not accidental, but important, essential. Thus, the greatest minds of mankind over the course of many centuries returned to the affirmation of the intelligible, its significance and significance, not at all less, and, perhaps, greater than the sensually perceived world.

In the development of the current attitude towards fiction, in our opinion, Eurocentrism has historically been of great importance. Moreover, Eurocentrism should be considered in this context as a completely logical process. The face of the modern world is determined by such phenomena as globalization and westernization. On the one hand, the world is becoming more and more virtually unified. On the other hand, such actual unity of the world is determined by the dominance of Western values. The question is why

Western values, Western lifestyle, Western mentality began to dominate the modern world? The answers to this question can be very different and primarily positive or negative, but it is impossible to deny the fact itself. The impossibility of denying the very fact of the priority of Western European culture creates a very simple model for the spread of such a priority, which in this case risks becoming a notorious priority. In other words, if Westernization dominates in the modern world, then in all areas of culture there is a tendency to establish the priority of the West.

The purpose of the article is to show peculiarities of English literature and its effect to philosophical thinking.

The main problem. Eurocentrism in philosophy and culture is a concept according to which the development of genuine values of science, art, philosophy, literature, etc. occurs only in Europe. The origins of E. can be seen in the contrast between the Greco-Roman civilization and the "barbarians." In the middle centuries. E. was inherent in the ideology

of Catholicism, which viewed Rome and the papacy as the spiritual center of the earth. Early bourgeois Europe also had a religious background and often masked the colonialist aspirations of the capitalist countries of Europe. E.'s ideas were characteristic of the philosophy of Hegel, who represented the Prussian Empire as the bearer of freedom and true culture, and the views of the French. E.'s ideas received a certain refraction in the theories of Spengler and Toynbee, which denied continuity and the possibility of connections between autonomous cultures. The concept of E. performs the ideological function of protecting the "European", i.e. capitalist, civilization, apologetics of the bourgeois way of life, justification of neo-colonialism. A peculiar reaction to this concept was "Oriental-centrism", which asserts the borrowed, uncreative nature of European culture, the theory of "negritude" about the superiority of the values of black culture, etc. Progressive thinkers in Europe, starting with the Enlightenment, had a negative attitude towards Europe and put forward ideas about a single universal human and cultural history. Continuing the line of Montesquieu, Voltaire, Herder, Goethe and others on the issue of general cultural progress, Marx and Engels noted that "the fruits of the spiritual activity of individual nations become the common property [6]. National one-sidedness and narrow-mindedness are becoming more and more impossible, and from the multitude of national and local literatures one world literature is being formed". We cited this excerpt from the Internet because it characterizes the Marxist understanding of Eurocentrism, which is supposedly incompatible with Marx's ideology. However, it is not. For example, Wikipedia (Internet) states that "Notable Eurocentrism was also characteristic of Marx's concept, which left open the question of the relationship between the Asian mode of production and the European ones – ancient, feudal and capitalist". In our opinion, this is not even the case. The essence of the problem is that Marx and Engels considered socialism to be possible only in the developed capitalist countries of the West. Eurocentrism as an ideology, thus, turns out to be the bearer of the falsity that is inherent in any genuine ideology. "Ideology is "false" (not "lying"!)" consciousness; This is not a way of conscious deception, but a way of unconscious self-deception. The function of ideology is to imperceptibly, and therefore painlessly, replace in a person's mind the genuine, but "unsightly" motives of his behavior with illusory, but at least morally acceptable motivations for him. Fiction represents, perhaps, the most ideologically oriented type of reflection. Moreover, this consciousness can only

be false against the background of others. For the ethnocultural community itself, this is a necessary specificity, that specificity into which reflection in the form of artistic images has resulted. What is important for fiction is its unconsciousness. Let us remember how Leo Tolstoy was accused of moralizing and, accordingly, a departure from the principles of artistry. They said that Tolstoy was truthful in his works of art, but when he began to philosophize, he was wrong in everything. The artist's mission is to create a world of artistic images that is adequately superimposed on reality. Moreover, the world of artistic images represents this reality as convex in all its features and guises. Here is what J.-P. Sartre writes about this, but in a different connection: "And from now on, any attempt to enslave readers is a threat to the very talent of the writer. If we take, for example, a blacksmith, then such a reality as fascism will affect his private life, but will not necessarily affect his work, but for a writer, fascism will affect both, and it will affect his work more than his life" [5, p. 63].

In other words, the writer fails to express his thoughts discursively. He, of course, has the ability to express his thoughts coherently. An artist cannot be denied this ability. The essence of the problem is different. A writer manages to influence mass consciousness only when he creates a world of artistic images. Disregarding specific individuals, we can generalize what has been said by saying that fiction as a form of reflection and a way of influencing the minds and feelings of the audience is a much more effective phenomenon than political and ideological discourse. Consequently, fiction presents the world from a completely different, unusual perspective, and the system of artistic images exaggerates the manifested realities. Eurocentrism believes that fiction originated in Western Europe, meaning prose by fiction. Consequently, we are talking about large epic canvases representing the world in its entirety. English literature has always been in tune with the spirit of the people, its pulse beat simultaneously with the rhythm of popular movements. In our opinion, the energy set by Chaucer can be traced throughout the development of English literature. It is a powerful stimulus for the development of theater in the person of W. Shakespeare, H. Marlowe, J. Gaywood, S. Daniel and other playwrights, T. More and F. Bacon, such realists as T. Smollett, J. Swift, D. Defoe, W. Scott, C. Dickens, R. Stevenson, T. Hardy, W. Thackeray, O. Wilde, the Bronte sisters, A. Conan Doyle [1]. Here, finally, we need to remember the great writers of the last century, such as J. Galsworthy, B. Shaw and many others. A great seafaring nation creates

great literature, which imparts its creative power. Already in the 17th century, the British created a great humanitarian culture, as if there had been no barbarian centuries. The beginning of the 17th century can be considered as the post-Shakespearean era, when many of Shakespeare's innovations had already become canons.

Thus, English fiction truly has a priority place in world literature. This situation is determined both by the history of the people, the history of civilization, and the history of culture and literature itself. The enterprise and energy of the people who discovered the lands, created new England on them, developed industry and science, and formed the very spirit of the discoverer, was adequately reflected in fiction. Even Robinson Crusoe can be considered a symbol of a pioneer, an example of a man who civilized the world. We see a different, fantastic embodiment of this image in Gulliver, who, both among the giants and among the Lilliputians, actually defends the English mentality. Even famous novels about pirates have a huge optimistic effect on the reader. All these images are extremely attractive, they teach initiative, cultivate will and character, and create a cult of an inquisitive mind. It is believed that this literature is intended for children and youth. But the great English writers did not have children in mind. The fact that the world gave them youth speaks volumes about the great educational power of English literature. Truly, the fiction produced by the English people is a tremendous civilizing force. All classical English literature reflects this people's struggle for human rights. And here it is appropriate to again recall the words of Voltaire: "I hate you, but I will give my life so that you can express and defend your opinion." This is a completely special spiritual aspiration that defines the essence of freedom. It is in this context that the people's struggle for the rights of the individual should be understood. On the other hand, for example, habeas corpus, like many other clauses of human rights, reflects the principles of civil society. After all, by protecting the rights of each individual member of society, we to some extent reduce our rights, which is the main principle of civil society. Where another's freedom begins, my freedom ends. Finally, the struggle for liberal values and the affirmation of these values is widely reflected in English literature. One Soviet leader was once asked how he felt about liberal values, to which he replied that he had always been against any liberalism. The time of troubles had already begun, and the Soviet partocrat, on the one hand, did not want to look like some kind of Russian bear, a supporter of totalitarianism. But, on the other

hand, he tried in every possible way to emphasize that nothing human was alien to the Bolsheviks. Perhaps the situation was not without a comical tone, but one should not deny the significance of its content. In our opinion, English literature, more than any other, reflects the essence of artistic creativity as the most important way of reflection. It may seem that there is nothing unusual here, but it is absolutely necessary to distinguish two directions, even two intellectual guidelines, in this area [2]. It is no coincidence that in world literary criticism and philosophy, debates regarding the main purpose of fiction have continued for a long time. As you know, there were supporters of pure art and those who opposed them. In our opinion, this discussion itself was devoid of logical basis in the sense that fiction simply cannot, by its nature, be devoid of reflective content. If we accept our initial thesis that fiction cannot be formed and exist outside of reflection, outside the reflective consciousness of the individual, then it is right to question the thesis of pure art. Here it is appropriate to again raise the question of ideology in its broad aspect, i.e. the way R. Barth understood its content. There can be no discourse outside of ideology. After all, the formation of discourse occurs on an ideological basis. Consequently, the very absence of ideology is nothing more than ideology. The aesthetics of postmodernism affirms the need to include the position of the narrator in the model of perception of literary text and discourse. And there is a lot of justice in this. For example, the reception of Shakespeare in England has historically shaped Shakespearean discourse. In other words, the image of Shakespeare in the English mentality is adequate not only to the work of the great poet, but also to the discourse that was the historical and cultural reaction to this work. When we say Shakespeare, not only his work is actualized, but also everything that we have heard about him since childhood. Our enthusiastic responses to his work on a subconscious level accommodate the standard ideas of other people. In general, perhaps the collective thinking of the British is shaped by this ideology. In this regard, the thesis about the priority of Europe in the formation of such a method of reflection as fiction looks especially dubious. On the other hand, our idea of pure art turns out to be just as dubious. No matter how pure it may be, it must be ideologically colored and, as a result, represent some reflection on an event in intellectual life. After all, reflection is not only a thought about an event, but also a thought about a thought. English literature fully allows for its analysis as an integral discourse. Starting from its very first samples and

up to the present day, it reveals a single ideology of perception and assessment of the surrounding life. We can safely say that it is characterized by the spirit of discovery, experimental exploration of the surrounding world, and the spirit of contradictions. If we try to use psychological terminology, then English literature by its nature is extroverted literature, it is directed outward. Its reflexive nature is associated with the analysis of one's own feelings of perception of the world. In this sense, the content and logic of English fiction is opposed to the logic and principles of postmodernism. It is known that the cornerstones of postmodernism are principles such as absolute relativism and epistemological mistrust. Both are in direct contradiction to the spirit of English literature that we are talking about.

The essence of the problem, in our opinion, lies in the very fact of distrust of old knowledge. And such distrust must necessarily be motivated by previous prosperity. When a calm and well-fed existence ends, society looks for the reasons for the end, still hoping for the restoration of the golden age. Only a few minds understand that a change of milestones has occurred, and nothing will return. Understanding the essence of changing milestones on a subconscious level stimulates a crisis of knowledge. In general, the mechanism of the crisis of fathers and children is triggered, but in the event of the end of the known world and the beginning of a completely new one, as was the case at the beginning of the twentieth century, not only the crisis itself becomes more severe, but also its understanding. Therefore, decadence is quite natural, since it is not a common aesthetic phenomenon. Decadence is first and foremost a state of mind. It is our deep conviction that postmodernism, which is talked about so much today, is not a modern phenomenon at all. The origins of postmodernism should be sought in the decadence of the late 19th and early 20th centuries.

The "Brilliant galaxy" of English writers, the expressive and eloquent pages of whose works revealed to the world more political and social truths than did all professional politicians, publicists and moralists combined, showed in their creations all layers of the bourgeoisie, starting with the highly respected rentier and holder securities, which looks at any business as something vulgar, and ending with a small shopkeeper and a clerk in a lawyer's office. Dickens and Thackeray, Miss Brontë and Mrs. Gaskell portrayed them as full of conceit, pomposity, petty tyranny and ignorance, and the civilized world confirmed their verdict. Here, by the way, we may recall that the novels of O. Balzac at one time revealed the essence of the

economic foundations of the state more subtly than all the works on political economy combined. This is obvious evidence that fiction at all times performed one of its main functions – educational. That is why it can be considered one of the forms of social reflection. The writer grows into a representative of social thought, an exponent of the mood of the era. Postmodernism, with its epistemological mistrust, can be viewed in different ways. One thing is clear. In this phenomenon, unless it is sincere and does not have the character of a far-fetched game, the collective subconscious is manifested. If writers such as S. Butler appear in literature, therefore, the standards of national behavior change. No matter how original a writer is, he cannot be alone. Usually, a writer expresses the thoughts and sentiments of many. Many feel, but cannot say, the writer speaks for everyone. In the formation and development of English literature, researchers identify various stages, among which a special place belongs to romanticism and realism. Thus, it is noted that "English literature has come a long way of development, inherent in any national literature. It reached a particular peak in the 19th century, during the period of formation and development of romanticism. Representatives of the "Lake School" (Wordsworth, Coleridge, Southey) were the first in English literature to proclaim new principles of literary creativity, returning national features to it. The banner of romanticism was picked up by Byron, Shelley, Rossetti, Keats, giving readers an amazing, magical world full of honor, valor, beauty and nobility" [6]. It is very important that English literature not only fulfills its most important function of adequately reflecting the objective world, but preaches nobility and honor. At first glance, this combination also gives the impression of a paradox, but the paradox is seeming. The fact is that an objective reflection of the contradictions of reality educates in itself. Features of reality that cannot be analyzed in the works of economists, philosophers, politicians and educators are revealed in a completely unexpected way in the space of art work. An accurate reproduction of reality, moreover, a convex presentation of details is educational in itself. If reality causes disgust, then in a certain sense the aesthetic function of fiction is neutralized. As for the educational and cognitive functions of fiction, they are always sharpened. Moreover, even in the absence of clearly expressed reflection, a talented depiction of reality in all its contradictions not only equips the addressee with knowledge, but also educates him.

It is characteristic of English literature of the nineteenth century that an adequate representation

of reality is accompanied by the proclamation of the principles of goodness and justice. The work seems to split into two. The depiction of life (and the more talented, the stronger) fosters aggression in a person. The world is merciless, therefore, a person must be fully armed, fight for his place under the sun without sentimentality. However, English literature preaches nobility, which is where its greatness lies. It is characteristic that the replacement of romanticism with realism also did not lead to a decline in morals in the space of fiction. Researchers point out: "But gradually realism began to replace romanticism, which spread in the second half of the 19th century, which is usually called "critical." The rejection of modernity with its reduced moral criteria makes realism similar to romanticism, but if the romantics called the reader into a fictional world, then representatives of realism (Dickens, Thackeray, etc.) try to give pictures of the development of the individual and society, explore the cause-and-effect relationships of phenomena" [6].

Realism, according to the well-known definition of V.G. Belinsky, is nothing more than the depiction of typical heroes in typical circumstances. Today, this classic definition is sometimes called into question. In particular, it is quite legitimate to assert that the subject of fiction can also be atypical. Of course, a writer can talentedly depict something that is not typical of life, but occurs and, therefore, has the right to manifest itself within the artistic space. But I still want to agree with the great critic [3]. After all, it is the typical that catches people's eyes. Another thing is that a brilliant writer with a heightened sense of perception is able to notice both the atypical and barely noticeable. He shows something that few people realize exists, but after getting acquainted with a literary work, people begin to see what is depicted in life. If so, if the writer really orients his addressee, then he still depicts the typical. In English realistic literature, despite the harsh nature of the pictures of life and revealing colors, the humanistic current also does not weaken. Moreover, "at the end of the 19th century, romantic works appeared again, this is due to the fact that the feeling of the tragedy of life prompted artists to seek peace of mind in an environment abstracted from major social problems. Such writers (Collins, Stevenson, Conan Doyle, etc.) began to be called "neo-romantics" [6]. In our opinion, in English literature there is a characteristic triune model consisting of romanticism, realism and neo-romanticism. The connecting factor within this model is the life-affirming spirit of this national literature. Romanticism, like realism, is inherent in the English people themselves. It is an essential constituent of the English national

mentality and is only reflected in fiction. Literature did not invent it, it expresses it. In this regard, it is legitimate to raise one more issue. Literature does not exist outside of language [4]. The content of English literature, the expression that we admire, is expressed in language, presented in linguistic forms. It seems to us that the global significance of English literature must be considered in close connection with the English language. Or, conversely, the importance of the English language in the modern world, the actual function it performs as a world language should be regarded as a consequence of the priority of English literature. In our opinion, it was the great English literature, preaching the principles of democracy and liberalism, that provided the English language with a priority position in the world. It is also characteristic that English is officially only one of six international languages, along with Spanish, Arabic and, etc. But there is some kind of unspoken agreement in the world to speak English with foreigners. This situation is certainly motivated by the world's attitude towards the English mentality.

Conclusion. In our opinion, the role and significance of English literature in the modern world has not been exhausted. The significance of English literature cannot be associated solely with cultural history. We would not follow Huntington and talk about a clash of civilizations. But at the same time, it would be naive to deny the contrasts. After all, even in the modern world, the divergence of views on the essence of things, on priorities, on the path of cultural development are not the same. It is no coincidence that today one of the most relevant concepts in humanities is the concept of "other." And English literature remains "different" to the world as a whole. Consequently, its role is not exhausted. She must continue to preach those truths that have phylogenetically shaped the English mentality. It is also not accidental that such a concept as "tolerance" is actualized in the modern world. In our opinion, the concepts of "other" and "tolerance" should be considered in close connection. It is the "other" and its reality, not ephemerality, that suggests the actualization of tolerance. After all, tolerance presupposes the presence of something not just different, but something that does not coincide in its essence with me, that contradicts me. In this case, the essence of tolerance is manifested in the fact that I discover in myself not just condescension towards others and the incomprehensible, but an understanding of the pattern and naturalness of the existence of something incomprehensible to me in this world. Tolerance represents one of the great principles of human coexistence in the world. Its content is

entirely humanitarian and humanistic in nature. The history of our modern times says that the level of development of civilization is not at all a measure of morality. In the modern world there remains cruelty, despotism, violation of human rights, ignorance of creative initiative, a swamp of social life and slavery of the spirit. It is our deep conviction that fiction today successfully fights against everything that humiliates humanity. English literature is in the vanguard of this struggle. Postmodernism, of course, plays a huge role in the modern world, and primarily as an intellectual,

spiritual and moral state. The epistemological mistrust discussed above, of course, constitutes the reality of the state of the psyche of modern man. However, postmodernism does not deny the humanistic role of fiction. Epistemological mistrust cannot break the "spell" of fiction. Fiction acts and influences a person on a subconscious level, including the mechanism of work of very ancient archetypes. And this is impossible to resist. Perhaps even because of this, fiction is even more in demand today, and great English literature is at the forefront of this struggle.

Bibliography:

1. English literature. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/4815659.pdf>
2. Fowler, R. *Linguistic Criticism*, New York: Oxford University Press. 1986
3. Marson, E.L. *Literature and its Study in A University Context*, University of New England. 2009.
4. Radhika O'Sullivan. *Literature in the Language Classroom. The English Teacher*. Vol. XX. 1991.
5. Sartre J.-P. *What is literature?* Translated from the French by Bernard Frechtman. New York: 1950.
6. *The Oxford Companion to English Literature*, ed. Margaret Drabble. (Oxford: Oxford University Press, 1996.

Гахраман А. Ф. РОЛЬ АНГЛІЙСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ

Стаття присвячена ролі англійської літератури, її істотному впливу на формування цивілізації. Роль і значення англійської літератури в сучасному світі не вичерпані. Її не можна асоціювати виключно з історією культури. Англійська література завжди була співзвучна духу народу, ритму народних рухів, боротьбі за ліберальні цінності. Не випадково сьогодні одним з найактуальніших понять в гуманітарних науках є поняття «інший». Англійська література залишається «іншою» по відношенню до світу в цілому і продовжує проповідувати ті істини, які філогенетично сформували Англійський менталітет. У даній статті показано, що поняття «інший» і «толерантність» слід розглядати в тісному зв'язку. Художня література-один з фундаментальних способів пізнання світу людиною. Якщо національний менталітет-це не просто красива фраза, а реальна, за якою стоять якісь суттєві поняття, то його особливості повинні так чи інакше відобразитися в художній літературі. Феномен художньої літератури дивний сам по собі. Філогенетичне розуміння цього явища не дозволяє однозначно кваліфікувати його як гносеологічне чи естетичне. Саме тому дослідники визначають різноманітні якісні характеристики літератури, відзначаючи, що вона має пізнавальне, виховне та естетичне значення. Ми не випадково використовували слово «дивний» для опису феномена художньої літератури. У літературознавстві, як відомо, існує термін Остраненіє, введений формалістами. У світлі остраненія, що сприймається не як окремий прийом, а як сутність художнього твору, цей вид мистецтва цілком можна розглядати як різновид відображення або рефлексивного мислення. Світ, створений художником слова, заснований на нескінченності життя, але його творча уява перетворює цю нескінченність життя відповідно до власного бачення. Образи, створені письменником, також мають прототипи в реальності, але як продукт творчої уяви або творчого мислення вони можуть бути набагато більш точними, адекватними відображеннями дійсності, ніж мертві зліпки.

Ключові слова: *євроцентризм, ідеологія, Боротьба за ліберальні цінності, маніфестовані реалії, Англійський менталітет, тоталітаризм, колективна підсвідомість, фікція, менталітет, толерантність.*

УДК 821.111.09(043.7)

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/11>**Дроздовський Д. І.**

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України

АВТЕНТИЧНІСТЬ СЕНСІВ ЯК ОДНА З «ОЗНАК ЧАСУ» В РОМАНІ «СУБОТА» І. МАК'ЮЕНА

Стаття присвячена романові «Субота» (2005) І. Мак'юена, який проаналізовано в аспекті нарративних і світоглядних особливостей, властивих ситуації переходу постмодернізму в нову художню конфігурацію, яку запропоновано розглядати в парадигмі метамодернізму. Мета: визначити специфіку світогляду головного героя, лондонського нейрохірурга Генрі Пероуна, професійну діяльність якого досліджено на тлі його родинних невдач і нездатності зрозуміти побутові аспекти життя. Розвинуто наукові рефлексії Л. Мірошниченко (дослідження 2023 р.) щодо інтерпретації роману в категоріях «прикмет часу», властивих початку ХХІ століття. Методи: структурно-семіотичний, герменевтичний, компаративістичний.

Результати та висновки. У статті уточнено запропоновану Л. Мірошниченко систему «прикмет часу», зокрема через звернення до категорії автентичності, яка дає можливість окреслити нові сенси, представити новий погляд на реальність, зокрема на систему історичних і біологічних процесів, що визначають розвиток цивілізації. Погляд на війну в Іраку, релігійні конфлікти, екстремізм і тероризм представлено не лише в системі політичних і суспільно-історичних координат, а через звернення до психології, теорії еволюції, зокрема дарвінізму, особливостей мозкової діяльності тощо. Усе це дає підстави говорити про поєднання в фокусі оповідача світоглядних підходів, які зазвичай вважаються антагоністичними, належними до різного типу дискурсів.

Значення: метамодерністська настанова на створення нового сенсу й виявлення автентичності уможливорює зведення світоглядних полярностей, оскільки з такої взаємодії генеруються нові сенси, які забезпечують автентичність буття, глибинне розуміння реальності та пов'язаних із нею процесів і явищ. Генрі репрезентує два типи розуму: професійна досконалість у роботі з пацієнтами й під час хірургічних операцій на мозку кореспондує із нездатністю персонажа зрозуміти власних дітей, знайти з ними спільну мову, усвідомити їхню систему цінностей, дати визначення естетичним явищам тощо. Порушений комплекс проблем і тематично-мотивних вузлів дає можливість розширити наявний на сьогодні комплекс теоретичних поглядів стосовно інтерпретації роману британського письменника й визначити конфігурації переходу постмодернізму в нову художню якість саме шляхом розгляду цього твору в річищі метамодернізму.

Ключові слова: Іен Мак'юен, сучасний британський роман, метамодернізм, автентичність, постпостмодернізм.

Постановка проблеми. Роман «Субота» (2005, українською мовою твір переклав Віктор Мотрук, якого не стало в лютому 2024 р.) І. Мак'юена, на нашу думку, вкладається в парадигму метамодерністського дискурсу, якому властивий особливий світоглядний синкретизм, що поєднує полярні світоглядні настанови. Філософські погляди й світоглядні підходи головного героя роману Генрі Пероуна оприявнюють таку модель світосприйняття, яку доцільно розглядати як метамодерністську. Власне, проблематика роману «Субота» так само дотична до метамодерністської парадигми світосприйняття в єдності біологічного, фізіологічного та метафізичного, естетичного, зокрема реалізованих у концепті «хисткого світу», за якого війна й

катастрофи є не примарним явищем, а частиною буття. «Головний герой відчувається беззахисним у реальності, коли Лондон, як і сотні інших міст, чекає на свою бомбу. Його стривожена уява наснажує візії жаху» [9, с. 72].

Якщо під постпостмодернізмом традиційно розуміється загальна система напрямів і стилевих конфігурацій, репрезентованих у річищі сучасної літератури після 2000-го року, то під метамодернізмом розуміємо окремих літературно-мистецький напрям, який має епістемологічну основу й систему властивих йому рис. Концепт *автентичності* постає одним із ключових у парадигмі метамодернізму: його експлікації в літературному лоні дають підстави класифікувати аналізований

матеріал у парадигмі модерністської поетики. Сьогодні метамодернізм часто реалізує себе як ключовий напрям у парадигмі постпостмодернізму.

У пропонованій статті ми розрізняємо ці поняття, оскільки в попередніх роботах дослідили, що в лоні британської романістики після 2000-го року доцільно розмежовувати постпостмодернізм від метамодернізму, який не став ключовим літературним напрямом, а сучасний британський роман оприявнює систему рис і «прикмет часу», що виходять за межі метамодерністської поетики, естетики й філософії. Водночас «Суботу» потрактуємо в парадигмі метамодерністських шукань, наголошуючи на визначальності концепту «автентичного буття» для світоглядної й наративної моделі роману.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представлена в розвідці концепція роману й окреслені дискусійні аспекти щодо його трактування в парадигмі метамодерністських шукань значною мірою зумовлені літературознавчою студією Лілії Мірошніченко «2000-ні: прикмети часу в романі Іена Мак'юена «Субота»» (2023 р.). Науковиця зауважує, що «Мак'юен змушує читача визнати, що субота перестала бути простором лише приватним і що годі вважати, що глобальні негаразди стосуються не кожного. Наш теперішній спільний досвід суботи – у ситуації повномасштабної війни – змушує визнати слухність точки зору автора» [9, с. 74].

О. С. Анненкова в розвідці «Література в оптиці катастрофи: катастрофічність людського буття та індивідуальної свідомості в сучасному британському романі» наголошує, що «Мак'юен передає «моменти буття», рефлексії і саморефлексії героя у найтонших деталях, показуючи, як він нібито роздвоюється між настроями відчаю і надії, між вірою в те, що цей світ є прекрасним, і розумінням того, що він є жахливим, і хитання Пероуна оголюють внутрішню сутність сучасної людини: навіть ті, хто здатен міркувати, розуміти і співчувати, не позбавлені страхів, помилок і слабкостей, наслідки яких не передбачити. Випадкова зустріч з важко хворим злочинцем Бакстером стане для лікаря серйознішим випробуванням і перевіркою на міцність його переконань і поглядів» [3, с. 149]. І. Мак'юен справді вдається до психологічного розкриття головного героя, який роздвоюється між відчаєм і надією, добром і злом, вірою і розчаруванням, що загалом відповідає філософії та світогляду метамодерністського типу [1; 2; 8; 10].

Аналіз оповідачем глибинних мотивацій і представлення докладної психологічної характеристики персонажів є однією з особливостей роману

«Субота». Тео, син Генрі, стверджує, що коли ми переймаємося суттєвими питаннями, все має жахливий вигляд і немає на що сподіватися. Однак, коли людина фокусується на менших, ближчих речах, як, наприклад, нові знайомства, проекти або розваги, все видається яскравішим і привабливішим. Такий підхід акцентує на важливості забувати про складні проблеми та зосереджуватися на радощах життя. Тео зазначає: «Коли ми переймаємося великими речами – політичною ситуацією, глобальним потеплінням, всесвітньою бідністю, – все це виглядає справді жахливо, і ніщо не стає кращим, і нема на що сподіватися. Але коли я думаю про щось менше, щось ближче – ну, там, про дівчину, з якою я щойно познайомився, про оту пісню, яку ми з Чесом хочемо зробити, про катання на сноубордах наступного місяця, тоді все виглядає класно. Тому моїм девізом буде: думай про незначне» [6, с. 37].

О. Анненкова підкреслює, що автор уважно розкриває глибини емоцій та моральних дилем головних персонажів, показуючи їхню внутрішню сутність та аналізуючи конфлікти. Зустріч зі злочинцем – серйозне випробування для нейрохірурга. Т. Кушнірова зауважує, що «роман «Субота» («Saturday», 2005) – так само яскравий приклад міметизму, спроба схопити об'єктивну даність людського «Я» (свідомості та підсвідомості). В романі об'єктом інтелектуального та художнього копіювання постають складні процеси всередині людського мозку. Мак'юен наважується підійти до них як літератор, заперечуючи думку про те, що художня (метафорична) мова та наукова мова – це інь і янь, яким ніколи не зійтися. Це не постмодерністське змішування жанрів і стилів, точок зору і мовних кліше, а спроба передати через метафору й інтенційований художній простір об'єктивну реальність, яку можна верифікувати» [5, с. 88]. Дослідниця аналізує «Суботу» як роман із виразними рисами міметизму: твір передає об'єктивну картину людського «Я» через складні процеси в мозку. Оповідач поєднує художню та наукову мову, прагнучи передати об'єктивну реальність через метафору. Це свідчить, на нашу думку, не стільки про постмодерністське змішування жанрів, скільки про спробу репрезентації складних мозкових процесів за допомогою літературного дискурсу, який стає гібридним і прагне оприявити *автентичність буття* персонажів.

Постановка завдання. Метою статті є окреслення світогляду головного героя, лондонського нейрохірурга Генрі Пероуна, в системі ключових проблемно-тематичних вузлів метамодерністської філософії.

Виклад основного матеріалу. У романі «Субота» експліковано персонажа (Генрі Пероун), який перебуває у двох вимірах: сцієнтиському, тобто науково-медичному, що виявляє професійну ідентичність, і побутово-життєвому – цей вимір розкривається, зокрема, через показане в романі спілкування з родиною. Друга модель репрезентує відповідно до фокусу оповідача іронію стосовно нездатності головного героя в побуті виявляти власні унікальні розумові здібності, якими Генрі може похвалитися в операційній. У такій дихотомії реалізується іронічна складова роману, яка генетично пов'язує твір із традиціями британської постмодерністської літератури: непересічний розум Генрі підважено завдяки наявності скептичного оповідача, інтелектуальні здібності піддано якщо не критиці, то показано, що й вони не дають можливості знайти відповіді на всі запитання стосовно буття. Генрі постає звичайним чоловіком, який прагне бути щасливим. «Родина робить Генрі Пероуна щасливим, але вона не може захистити від ворожого світу. Світ постав у всій своїй некерованості двічі у романі – після аварії літака (яку читач сприймає як синеєдоху терористичної атаки) і того, що сталося одразу після неї, тоді, коли Бакстер увірвався у його дім» [9, с. 73]. Його розум, який, безперечно, можна вважати непересічним саме в професійному плані, виявляє свою безпорадність щодо успішної реалізації життєвих сценаріїв: персонаж виявляє нездатність у плані емпатії, в аспекті розуміння інших членів родини, передусім дітей, які для нього є закритими книжками.

Метамодернізм зводить полярні крайності, поєднуючи емоційність із іронічністю. Роман «Субота» фактично пропонує два модуси буття: який пізнається раціонально на основі біологічних законів, розуміння природи процесів життєдіяльності, й також життєвого плину, який не піддається раціоналізації на основі науково-раціонального розуму, що притаманний Генрі. І. Мак'юен вказує на розвиток сучасної генетики, яка демонструє те, що батьки тепер мають обмежений вплив на характер своїх дітей. Письменник образно порівнює генетичний процес із розіграшем карт, де результат залежить від випадкових факторів у момент запліднення [6, с. 28].

Л. Мірошниченко має рацію, наголошуючи: «Відображений у свідомості Генрі світ упродовж роману трансформується – якщо на початку це світ, що його він хоче відкривати, то наприкінці це світ, від якого він змушений захищатися. Досвід суботи змусив розхитати в ньому затятого раціоналіста, як і визнати власну безсилість перед загрозами світу.

Він не пішов на демонстрацію з глобальним порядком денним, але він спробував зупинити Бакстера, який загрожував його родині» [9, с. 73].

Розглядаючи роман «Суботу» в парадигмі уявлень і підходів метамодернізму, можемо простежити важливі аспекти еволюції жанру роману у творчості британського письменника І. Мак'юена, виявляючи конфігурації змін, що відбуваються загалом у романістиці початку ХХІ ст. Безперечно, можна погодитися, що у творчості І. Мак'юена спостерігаємо перехід від постмодерністського роману до роману постпостмодерністського, який кореспондує з напрямом метамодернізму. Хоча, як ми писали раніше [4], жанрова модель «Суботи» не вичерпується тільки цим напрямом.

Світоглядна парадигма роману «Субота» дає можливість залучити напрацювання теорії метамодернізму до цього твору. Такий ракурс допоможе краще пояснити кореляції між розумом іронічним і розумом, який утверджує автентичність, намагаючись поринути в ті царини буття, які стосуються онтології (автентичного буття персонажа). Важливо зауважити, що «обидва покоління Пероунів сходяться у формулюванні загрози та викликів, що їх старший із сарказмом називає «обов'язковим меню початку двадцять першого століття», де «фірмовими стравами сьогодення» є обговорення загрози війни в Іраку, Ізраїлю та Палестини, диктаторів і демократії» [9, с. 73]. Як зазначає дослідник філософії метамодернізму О. Манюков, «новизна автентичності у метамодерні народжується крізь спробу, поєднану з інформованою наївністю. Першим є крок визнання того, що нам неймовірно складно висловити щось дійсно нове, а другим – подолання страху озвучувати банальні, клішовані та загальновідомі речі, механічно повторювати за іншими домінанті думки з приводу тієї чи іншої проблеми, явища, історичної події. Третій крок – формулювання думок і власного судження. Метамодернізм є одним зі способів творити нове, взявши за основу досвід постмодерну. В роботах фундаторів метамодерну ми одразу бачимо, що вони мотивують нас розуміти реальність по-новому, тобто по-метамодерному, ще до її перетворення на відчутну для загалу дійсність; шлях до нової дійсності прокладається завдяки зміні розуміння світу як такого, яким він має бути у 20-х роках ХХІ століття. А постмодерні та метамодерні цінності мають найбільше допомагати нам в успішному вирішенні проблем глобалізації» [7, с. 103].

Поняття автентичності постає визначальним у метамодерністській парадигмі. Так, українські й

зарубіжні науковці, зокрема дослідники філософії метамодернізму й теоретики культури сучасного періоду, звертаються до аналізу категорії *автентичності* як центральної для метамодернізму. В парадигмі нинішньої культури автентичність також передбачає і своєрідне уникнення емоційних суджень, прагнення персонажів ґрунтуватися на тих законах і закономірностях, які мають стосунок до наукового знання, тобто які репрезентують об'єктивну систему уявлень про реальність, наскільки це може бути загалом об'єктивно верифіковано. На думку Л. Мірошниченко, «образ пінчонівської ентропії, хоч і не згадується прямо, присутній у тексті роману імпліцитно й прочитується в оцінках гуманітаріїв і, зрештою, в думці самого Генрі про антитетичність теперішнього світу й світу його нащадків, хоча вголос він стверджує навпаки. Він лікар і сучасні пристрої допомагають йому рятувати життя людей» [9, с. 71].

Водночас оповідач у «Суботі» не заперечує того, що розум, прагнучи пояснити, отологію буття і зокрема такі естетичні феномени, як поезія чи малярство, в парадигмі нейромистецтва і нейропідходів до мистецьких явищ поки що не здатний до кінця це зробити, і тому в світі є місце для *метафізичного*, детермінованого «вищою закономірністю». Водночас Л. Мірошниченко звертає увагу на те, що в романі «ілюмінація, яку герой бачить на вулицях Лондона, постає синекдохой поступу науки та технологій, що їх він схвалює аж до ейфорії. Технологічну еволюцію, яка включає розвиток штучного інтелекту, Мак'юен зробить осердям роману 2019 року «Свій серед машин» (*Machines Like Me*), змодельовавши один із сценаріїв міжвидової взаємодії людини та машини у постгуманістичну епоху. За рік до того в оповіданні «Дюссель...» (*Dusell...*) письменник прокреслив психологію як домінуючу траєкторію такої взаємодії» [9, с. 72].

Попри це, в «Суботі» оприявнена певна недовіра до можливості все пояснити за допомогою розуму.

Апелюючи до метамодернізму, варто наголосити, що в метамодернізмі розум може поставати потужним інструментом осмислення дійсності через зведення полярностей і формування на такому конфігуративному перетині нових сенсів автентичного буття: «Метамодерна автентичність розкривається крізь витончений, завжди щонайменше двополярний процес парадоксального поєднання протилежностей та примирення суперечностей. Якщо ми будемо розглядати людину як місце зустрічі протилежностей, то автентичність

такої людини буде полягати в умінні вибудовувати компромісне бачення, розглядати питання з різних поглядів, які можуть кардинально відрізнятись» [9, с. 104].

Так, у «Суботі» Генрі не просто осмислює дійсність, а є творцем здорових у буквальному сенсі слова людських організмів: він вирізає пухлини в мозку, проводячи складні операції, що загалом засвідчує високий рівень його фахової компетентності. Поруч із цим персонаж, як і оповідач, виявляє нетипове ставлення до соціальних та історичних феноменів, задекларованих у романі. Як підсумовує Л. Мірошниченко, «прикмети часу у романі виразні і є авторською стратегією репрезентації смислових контурів першого десятиліття XXI століття. Добираючи маркери життя сучасного лондонця – мешканця одного з центрів світу, Іен Мак'юен у такий спосіб мовить і про не-лондонців у посткатастрофічній реальності 2000-них, яка наступила після 11 вересня. Очікування нової глобальної катастрофи підважує раціоцентризм протагоніста – дарвініста-еволюціоніста, апологета біологічного детермінізму, секуляриста, який врешті вимушений засумніватися в їхній дієвості, але й не пропонує альтернативи, осмислюється ним радше як театральне дійство, як психоемоційний стан» [9, с. 73].

Водночас зауважимо, що, на нашу думку, оповідач, залучаючи до своїх міркувань наукові терміни, що стосуються біології, хімії, нейробіології, фізіології мозку тощо, акцентує і на явищах естетичної природи, показуючи, що вони не менш важливі й наявність літератури та мистецтва в історії цивілізації, можливо, також детермінована біологічними чинниками, які до кінця ще неможливо вивчити.

Відповідно до підходів метамодернізму в романі не відбувається абсолютизації раціонального погляду на світ: оповідач не переконує читачів у тому, що існує тільки один об'єктивно верифікований наукою погляд на природу речей. І в цьому полягає особливість метамодерністської настанови, яка реалізована в світоглядних матрицях оповідача «Суботи» І. Мак'юена. Погоджуємося з Л. Мірошниченко в тому, що хоча «минула лише чверть XXI століття, але потреба з'ясувати, у чому це століття продовжує попереднє, а які нові смисли його визначають, є одним із фокусів художнього інтересу англійського роману» [9, с. 68]. Саме тому погляд на цей роман із позиції фіксації й вивчення конфігуративних переходів постмодерністського роману в постпостмодерністський видається перспективним і потрібним у

річищі теорії літератури дослідницьким фокусом. «Субота» дає можливість систематизувати ті нарративні й світоглядні відмінності, які, власне, визначають траєкторію згаданих вище конфігуративних переходів, що кореспондують із транзитивністю зображеного у творі світу. У романі «хиткість підсилює непередбачуваність як чинник, який більше визначає життя протагоніста, ніж він того свідомий. Падіння літака, аварія, в яку він потрапив, – все це маркери некерованості на противагу контролю, який Генрі має у своїй професії нейрохірурга – і коли діагностує, і коли лікує пацієнтів. Крім того, домінанта непередбачуваності позірно контрастує зі структурою оповіді – вкрай вираженою, хронологічно послідовною (лінійною, з деякими флешбеками), зі співмірними за обсягом частинами та гармонією, яку підсилюють твори класичної музики – Баха, Шуберта. Автор переконливо демонструє контроль над фікційним світом (хоча не так радикально, як у романі «Спокута»), у той час як протагоніст цього позбавлений» [9, с. 72].

Крім *хиткості* світу загалом, на чому акцентує Л. Мірошніченко, звернімо увагу, що Генрі не може впорядкувати власного життя на побутовому рівні. Він, попри непересічний професійний розум нейрохірурга, не розуміється на почуттях власних дітей. Їхнє життя, їхні цінності видаються головному персонажеві роману «Субота» незбагненними. Генрі має високий фаховий рівень як нейрохірург. Поява цього персонажа в романі зумовлює залучення значної кількості термінів, які потрапляють у читачький рецептивний простір. Усе це сприяє загальній медикалізації нарративу, про що вже йшлося в наших попередніх дослідженнях. «Медикалізація в зображенні цього мотиву є спробою вийти на рівень універсалізації проблеми, її розуміння в аспекті генетичному, а отже, еволюційному» [4, с. 52]. Медикалізація оповіді спрямована на підвищення універсальності в розкритті соціополітичних та історичних проблем, які оприявлено в романі. І. Мак'юен розкриває глибший зміст дарвіністської еволюції й концепту детермінізму через призму наукових теорій, що сприяє більш повному розумінню оприявлених у творі явищ (війна, екстремізм, релігійні стереотипи та упередження тощо). «Надмір суб'єктивного, впорядкування світу згідно з власними потребами, нездатність сприйняти власну незначущість. На думку Генрі, таке мислення належить тому спектрові, на самому краєчку якого, здійснюючись, як покинутий храм, лежить психоз. І таке мислення могло стати причиною пожежі літака. Глибоко

віруюча людина з бомбою в підборі черевика. Серед переляканих пасажирів багато хто, мабуть, молиться – ще одна проблема стосунку – своєму власному богові, благаючи заступництва. А якщо будуть жертви, то в того самого бога, який визначив їхню долю, незабаром проситимуть у жалобі розради. Пероун вважає це вартим подиву, людським вибриком поза межами моралі» [6, с. 21].

Здатність Генрі раціонально сприймати реальність, раціоналізувати різні явища не допомагає в побутовому житті. Він, можна припустити, як і мільйони інших, має ті самі переживання, прагнення й задоволення. Побутове життя персонажа не видається особливим на відміну від його професійного життя, у якому Генрі має повагу й визнання.

Проте питання про те, чи щасливий Генрі, залишається не до кінця проясненим у романі. Генрі переживає екстатичне захоплення від сексуального життя з дружиною, але його стосунки з дітьми до самого фіналу роману поверхові. Л. Мірошніченко, описуючи побутові аспекти життя Генрі, звертає увагу на інтертекстуальні кореляції «Суботи» зі знаковим модерністським романом В. Вулф: «Вулф'янський інтертекст на поверхні (про імпліцитне – згодом): 51-річна Клариса Деллоуей готується до вечірнього приймання, 48-річний Генрі теж готується до вечері у родинному колі, щоправда привід не урочистий – ще одне «возз'єднання сім'ї». Він сам готуватиме страви для найдорожчих для нього в цілому світі людей – дружини Розалінди, сина Тео та доньки Дейзі, яка приїде з Парижа зі своїм коханим; буде й тесть, а от мати долучитися не зможе. Генрі потрібно придбати все необхідне для вечері, але перед цим – усталені суботні справи: сквош із колегою з лікарні, відвідини хворої матері у будинку для літніх людей. Так само як місіс Деллоуей, Генрі Пероун упродовж дня рухається рідним Лондоном (але на відміну від Деллоуей, яка прогулюється, Генрі за кермом свого мерседеса); обоє лондонців з різницею у понад сто років реагують на подієвість сучасної столиці, розмірковують про себе і про час, в якому живуть. Як і у Вулф, у Мак'юена рефлексія героя – це результат контакту з навколишнім світом» [9, с. 69].

Хоча в оповіді, на думку Л. Мірошніченко, представлено традиції модерністського художнього дискурсу, наголосимо, що цей твір оприявнює також і метамодерністські тенденції, типологічно пов'язані зі сцієнтистським медикалізованим дискурсом, сконструйованим навколо головного персонажа. Дослідниця звертає увагу на цікавий

аспект: «У вуста головного героя Мак'юен вклав власні міркування про релігію. На відміну від свого ровесника Джуліана Барнса, який стоїть на позиціях рівновіддаленості від двох виборів, Мак'юен ідентифікує себе як затятого секуляриста і в публічному просторі (симпатик лоббі еволюціоністів-дарвіністів, певний час очолював найбільшу з тих організацій, які гуртують атеїстів, – «Британські гуманісти»), і в просторі власних художніх творів. У цьому романі призначеним атеїстом є нейрохірург, який покладається не на волю Божу, а на силу науки та фактор випадковості» [9, с. 71].

Водночас у романі оприявлена криза раціональності. Діти Генрі не виявляють надмірного раціонального погляду на природу речей, проте і син, і донька мають стосунок до світу мистецтва (іраціонального), який для Генрі незбагнений передусім як автономне естетичне явище. Попри це, лондонський нейрохірург не відмовляє мистецтву в його епістемологічному статусі; він прагне пояснити появу мистецтва в людському житті з погляду біології, теорії боротьби за виживання. Поезія дає можливість створювати нові сенси, що в плані нейрофізіології є результатом сполучуваності нейронів у несподіваний спосіб: їх нові поєднання і утворюють несподівані зв'язки, які конструюють нові сенси. Проте поезія не сприймається ані самими поетами, ані її реципієнтами з погляду нейробіології, а передусім як автономне естетичне явище, яке має цінність у собі. Мистецтво постає джерелом творення сенсів і автономної реальності естетичного характеру. Саме естетична природа дарує насолоду реципієнтам. У таких полярних поглядах на мистецтво як явище естетичне і як феномен нейрофізіологічний, формується погляд оповідача метамодерністського типу. Загалом оповідний фокус наближається до метамодерністського за своєю природою, поєднуючи полярні концепти, принаймні такі, як і раніше не сприймалися в єдності.

Несподіваним видається трактування тероризму в романі. «Розумієте, тільки терор утримує націю в єдності, вся система основана на страху, і ніхто не знає, як це зупинити. Тепер прийдуть американці, можливо, з неправильних причин. Але Саддам і БААСівці підуть» [6, с. 62]. У романі позиціонується думка про те, що терор та страх утримують націю в єдності. Наголошено на можливих негативних наслідках приходу американців до Іраку, але водночас акцентовано на важливості припинення чергового вияву або ж циклу насильства. Наведена вище цитата з роману відображає складність політичної ситуації, змушуючи читача

задуматися над такими концептами, як влада, контроль та мораль.

Крім того, оповідач пояснює природу тероризму з позиції релігії, психології, нейрофізіології. На нашу думку, романи І. Мак'юена доцільно розглядати під кутом зору трансформаційних конфігурацій в аспекті переходу постмодернізму в постпостмодернізм, якому притаманні світоглядні й наративні риси метамодерністської поетики і філософії, що загострює мотив кризи раціональності в сучасному світі. Персонаж, котрий має унікальні фахові здібності, не здатен зануритися в світ своїх дітей, він відчуває відчуженість у комунікації з ними, не розуміє їх життєвого вибору. Лише гострий драматичний момент у житті Перону змінює його погляди у фіналі. Здається, Генрі починає інакше ставитися до дітей, починає розуміти їхні естетичні музичні вподобання не лише як вияв належності до андерграунду, бажання протесту тощо, а як потребу знайти сенс у житті. Таке намагання віднайти змістову стабільність, вийти на рівень розуміння життя в його буттєвому сенсі робить роман постпостмодерністським (власне, метамодерністським). Наявність фахових компетентностей і першокласних умінь ще не забезпечує розуміння персонажем глибинних законів життя, які дають можливість побудувати його на принципах, здатних наблизити Генрі до щастя.

Мотив перетворення власного світогляду, здатність знайти щастя і розуміти справжні цінності в житті є одним із ключових мотивів «Суботи». Поруч із раціональним баченням світу, без якого неможливо опанувати тонкощів фаху, потрібне також інтуїтивне відчуття дійсності. І саме цю здатність розвиває й поглиблює мистецтво. В цьому так само вбачаємо метамодерністський світогляд протагоніста й оповідача, котрий водночас залучає до роману терміни зі світу медицини і котрий не заперечує форм інтуїтивного осягнення світу або ж метафізичного досвіду. Лише наявність припущення про те, що є щось за рамками фізичного буття, уможливило ціннісне переінакшення життєвої траєкторії персонажа. А це, відповідно, забезпечує можливість досягнути бажаного щастя, а не лише успіхів у професійній кар'єрі, які напряму з особистим щастям не пов'язані.

Метамодерністський погляд на світ, на думку дослідників передбачає осмислення глибинних мотивацій і психологічних процесів, які стосуються сприйняття реальності. Саме такий аспект представлено в романі «Субота». Прагнення розкрити психологію персонажів у єдності нейрохірургічного і мистецького дискурсів є важливою

рису аналізованого роману І. Мак'юена. Така стратегія відповідає метамодерністському типу рефлексії. Генрі прагне зрозуміти, що відбувається на глибинному рівні сприйняття реальності, його зацікавленість поезією допомагає збагнути, що наразі немає можливості пізнати всі аспекти функціонування мозку. І це дає підстави залишитися персонажем дискурсу раціональності, який водночас припускає: у тих лакунах *непізнаного* може критися те, що зазвичай визначається в категоріях метафізичного досвіду і співвідноситься з *трансцендентальним*.

Метамодерністський аспект «Суботи» полягає в намаганні персонажа й оповідача зрозуміти мотивації героїв, внутрішні інтенції, які неможливо сфальшувати. Зовнішній бік комунікації і загалом соціальних кореляцій між персонажами часто побудований на імітації. У такому разі розмови і сказані слова не відповідають тому, що персонажі думають насправді. Потреба зафіксувати внутрішню думку, розкрити глибинну спонуку чинити так, а не інакше, постає одним із завдань оповідача, котрий прагне донести до реципієнтів усю складність людської природи, зокрема за допомогою занурення в царину нейрофізіології мозку. Медицина є тим фундаментом, який виявляє *автентичність* буття.

Поняття автентичності є одним із ключових концептів у дискурсі метамодернізму. Автентичність почувань, автентичність емоцій, автентичність самовираження в мові – ключові концепти, які визначають дискурс метамодернізму. Оповідач показує читачам, що мовлене не дорівнює внутрішньо відчутому, глибинно пережитому. Як зазначають дослідники, «в сучасному світі сформувалася та міцно закріпилася така соціальна ситуація в якій людям стало складніше не вдавати із себе того, ким в дійсності вони не є й, водночас, стало важче проживати власне життя у його неповторності. Запитання «як жити?», «(я)ким бути та ставати?» є онтогносеологічно невичерпними з академічного погляду та є важливими для реалізації глибинних потреб індивіда в осмисленні вимірів власного Я. Тому реконцептуалізація уявлень щодо особистісної автентичності є важливим кроком і з погляду теорії, і з погляду практики, оскільки це не лише збагачує науку, а й допомагає людям ліпше збагнути спрямування самоідентифікації, самовизначення, знаходження свого місця на планеті.

На нашу думку, пошук автентичності є лейтмотивом метамодернізму» [7, с. 2–3]. Крім того, поняття внутрішньої думки кореспондує в романі

з уявленням про автентичну природу людини. Автентичність, з одного боку, пов'язана з тим, що відбувається на рівні нейропроцесів. З'єднання нейронів, створення нового сенсу – здається, що саме в нових зв'язках, які виникають через несподвані сполучення нейронів і які оприявлені у вербальному вираженні, криється автентичність. Нові утворення слів часто трапляються в поезії, яка побудована на метафорах та інших засобах художності, що є формою переінакшення реальності, її сприйняття через подібність або суміжність явищ (*метафора* – «*пере*-несення» з давньогрецької мови).

Пошук автентичності, усвідомлення, у яких формах криється автентичність, є одним із чинників оповідної моделі «Суботи». У будь-якому разі форми внутрішнього монологу, який притаманні Генрі Пероуну, його бажання зрозуміти, що керує вчинками дітей, що є справжньою цінністю в житті сина й доньки, по-своєму визначають потребу з'ясувати, у яких формах представлена автентичність. Така постановка питання типологічно пов'язує роман «Субота» з метамодерністським дискурсом.

Висновки. Роман «Субота» І. Мак'юена оприявнює метамодерністські риси, виявляючи в наративному фокусі оповідача світоглядний синкретизм. Генрі Пероун виявляє метамодерністське світосприйняття, а загальна проблематика роману репрезентує метамодерністський підхід до наративного поєднання в одному дискурсі біологічно-фізіологічного та естетично-метафізичного (інтуїтивно-чуттєво-метафізичного) первнів.

Досліджено, що в романі зображено персонажа, який розкривається в науковому й життєво-побутовому вимірах, виявляючи професійну та особистісну ідентичність. Спілкування Генрі з родиною розкриває іронію оповідача стосовно недоліків головного героя. Проаналізовано, що в романі дихотомія між науково-професійним і побутово-життєвим вміло використовується для створення іронічного підтексту, що виявляє кореляції роману з традиціями британської постмодерністської літератури.

«Субота» відображає еволюційну динаміку творчості І. Мак'юена й візуалізує конфігурації переходу постмодернізму в метамодернізм, виявляючи зміни, які спостерігаємо в романістиці початку ХХІ століття.

Світоглядна парадигма аналізованого роману дає можливість застосовувати метамодерністський підходи для аналізу твору й розуміння його епістемологічної значущості. Такий підхід висвітлює

кореляції між розумом іронічним та розумом, який прагне до автентичності й виявлення онтологічних аспектів світобудови.

Доведено, що поняття автентичності важливе в метамодерністській парадигмі. Водночас варто відзначити загальну недовіру оповідача до здатності розуму повністю пояснювати явища навколишньої дійсності (наприклад, поезію як іманентне явище естетичного буття тощо).

Аналізуючи «Суботу» І. Мак'юена з погляду філософії метамодернізму, відзначаємо, що в

цьому творі раціональне уявлення про світ не абсолютизується. Оповідач не прагне переконати читачів у єдиному можливому об'єктивному погляді на світ, що загалом характерно для метамодерністської концепції зображення дійсності. Аналіз конфігуративних переходів від постмодернізму до постпостмодернізму на прикладі «Суботи» відображає тенденції в розвитку сучасної літератури, даючи можливість систематизувати наративні та світоглядні відмінності еволюційного процесу в річці британської романістики ХХІ ст.

Список літератури:

1. Abramson S. Ten Basic Principles of Metamodernism. HuffPost, 2015. URL: https://www.huffpost.com/entry/ten-key-principles-in-met_b_7143202 (дата звернення: 01.03.2024).
2. Andersen L. R. Metamodernity: Meaning and Hope in a Complex World. Copenhagen: Nordic Bildung, 2019.
3. Анненкова О. С. Література в оптиці катастрофи: катастрофічність людського буття та індивідуальної свідомості в сучасному британському романі. *Катастрофа як об'єкт літературної рефлексії: колективна монографія*; за ред. О. О. Корнієнко, Т. А. Пахаревої, О. М. Костюк, О. А. Юдіна. Київ: Український державний університет імені М. Драгоманова, 2023. С. 118-152.
4. Дроздовський Д. Містерія й карнавал як метаформи постпостмодерністського британського роману. *Філологічний дискурс*. 2019. №9. С. 47-64.
5. Кушнірова Т. Модернізм і постмодернізм у зарубіжній літературі: навчально-методичний посібник. Полтава: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, 2018.
6. Мак'юен І. Субота (пер. з англ. В. Дмитрук). Львів: Кальварія, 2007.
7. Манюков О. Метамодернізм у пошуках нової автентичності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – Філософія (Галузь знань 03 – Гуманітарні науки). Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2023.
8. Манюков О. Розуміння людської дивідуюальності в політичному метамодернізмі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії»*. 2022. Вип. 66. С. 27-37. DOI: <https://doi.org/10.26565/2226-0994-2022-66-3>
9. Мірошніченко Л. 2000-ні: прикмети часу в романі Ієна Мак'юена «Субота». *Сучасні літературознавчі студії*. 2023. № 20. С. 67-74.
10. What is Metamodernism and Why Bother? Meditations on Metamodernism as a Period Term and as a Mode; electronic book review. Electronic book review, 2016. URL: <https://electronicbookreview.com/essay/what-is-metamodernism-and-why-bother-meditations-on-metamodernism-as-a-period-term-and-as-a-mode/> (дата звернення: 01.03.2024).

Drozdovskiy D. I. AUTHENTICITY OF SENSES AS ONE OF THE “SIGNS OF THE TIMES” IN IAN MCEWAN’S SATURDAY

In the paper, I. McEwan's Saturday (2005) is analyzed in the aspect of narrative and worldview features that determine a specific transition of postmodern fiction into a new configuration. Main objective is to outline the specifics of the worldview of the main character, the London neurosurgeon Henry Perowne. The scope of problem-thematic issues represented in the novel is revealed in the discourse of metamodern philosophy that makes it possible to clarify the available interpretive models regarding the analyzed novel and to determine the features of the configurational transitions of postmodernism into a new phenomenon. L. Miroshnychenko's model (2023) regarding the interpretation of the novel in the categories of "signs of the times" has been discussed as an important feature that outlines British fiction at the beginning of the XXI century. Methodology: structural and semiotic method, the hermeneutic and comparative approaches.

Results/findings and conclusions. The author has clarified the system of "signs of the times" proposed by L. Miroshnychenko, in particular by referring to the category of authenticity that makes it possible to outline new meanings, to present a new perspective on reality, and on the system of historical and biological processes that determine the development of civilization. The view on the war in Iraq, inclusive of religious conflicts, extremism and terrorism, is presented not only in the system of political or socio-historical coordinates, but

also through references to psychology, the theory of evolution (specifically Darwinism), features of brain activity, etc. All this gives reason to underline the combination in the narrator's focus of worldview approaches that were usually considered antagonistic, polarising, and belonging to different types of discourses.

Significance. It is emphasized that the metamodern orientation to the creation of a new meaning enables the reduction of such polarities, since new meanings are generated from such interaction that ensure the authenticity of being, and a deep understanding of reality and related processes and phenomena. For example, Henry represents two types of mind: professional excellence in working with patients, and in neurosurgery, contrasted with the inability of the character to understand his own children, to find a common language with them, to understand the system of their values, to define aesthetic phenomena that in general play an important role in the civilization history. The disturbed scope of problems and thematic-motif units makes it possible to expand a set of theoretical views available today regarding the interpretation of the British novel, and to determine the configurations of the transition of postmodernism into a new quality precisely by involving the metamodern approach.

Key words: Ian McEwan, contemporary British novel, metamodernism, authenticity, post-postmodernism.

Zeynalova G. E.

PhD student in the program of candidate of philological sciences
Baku State University

LITERARY PORTRAIT GENRE IN AZERBAIJANI CRITICISM

The purpose of the presented article is to provide information about the history of the genre of literary portrait, to show its characteristic features and at the same time talk about the study of this genre in Azerbaijani literary criticism. It is noted that the literary portrait, which is one of the modern genres of criticism, is one of the most common types in world theoretical and aesthetic thought. Since most critics turned to this genre. Following this, the literary portrait began to be widely used in Azerbaijani literary studies.

Method and methodology: The article uses historical-comparative and theoretical methods, methods of description and content analysis of texts. The main feature of the genre of literary portrait, which is one of the forms of criticism and literary criticism, is of great interest, but requires serious creative search, which determines the creation of an image of a literary personality and the assessment of creative individuality.

Novelty: For the first time in the domestic scientific literature, existing theoretical materials on the genre of literary portrait in Azerbaijani literary criticism have been analyzed and examples related to this genre, but actually related to the genre of literary essay, have been given.

Result: As a result, the meaning is summarized with the fact that among modern types of Azerbaijani literary criticism there are unique types of the literary portrait genre. Analyzing existing examples, it is shown that the fact that the mentioned genre reflects the features of other genres is accompanied by a number of errors. It is noted that in literary criticism, based on the content of the examples given, those belonging to various literary genres are sometimes mistakenly called a literary portrait. Although it shares some similarities with other forms of criticism, overall it is of great importance as a genre in its own right.

In summary, it is noted that most researchers call the literary portrait genre a syncretic genre, since the literary portrait genre contains shades and characteristics of an artistic style, as well as a scientific and theoretical style. In general, it is noted that the main object of the genre of literary portrait is the creative heritage of the artist, and the remaining issues raised are assessed at this level.

Key words: criticism, genre, literary portrait, literary essay.

Introduction. Main feature of the literary portrait genre, which is one of the forms of criticism and literary studies that arouses great interest, but requires serious creative searches, is the creation of the image of a literary personality and the evaluation of creative individuality. The foundation of this genre was laid by the French writer Charles Saint Beauvais who lived in the 19th century. Charles St. Beauvais, who tried to revive the moral and psychological face of the author in his first literary portrait examples, and later emphasized creativity in his works, also defined the theoretical framework and patterns of the genre. It should also be noted that the critics after Sh.S. Bov also preferred creativity in their works written in this genre.

The purpose of the presented article is to provide information about the history of the genre of literary portrait, to show its characteristic features and at the same time talk about the study of this genre in Azerbaijani literary criticism. It is noted that the

literary portrait, which is one of the modern genres of criticism, is one of the most common types in world theoretical and aesthetic thought. Since most critics turned to this genre. Following this, the literary portrait began to be widely used in Azerbaijani literary studies.

Novelty: For the first time in the domestic scientific literature, existing theoretical materials on the genre of literary portrait in Azerbaijani literary criticism have been analyzed and examples related to this genre, but actually related to the genre of literary essay, have been given.

Stage of knowledge of the topic. If the portrait in literature is a description of the appearance of the hero, his age characteristics, then in literary criticism, the portrait, in the words of A.P. Grossman, aims to describe "the most expressive features of the creative appearance" [1, 113]. "Literary portrait author writes his works based on 3 principles, biography, the

author's world of art and the author's real activity in the context of the art world. Depending on the tasks and principles of criticism, one of them may prevail" [1, 113]. The author of the portrait can also use memoir and biographical materials, literary context. The author of the book "History and Theory of Literary Criticism", considers the following genres of literary portraiture:

a) critical biographical sketch: the inclusion of creativity in the biographical outline of the writer's life, the ratio of biographical facts and creative moments. Documents, letters, memories are usually widely used here;

b) portrait – the preface precedes any work, provides the necessary historical, literary and psychological analysis of the writer's work, brings the reader to the "necessary" perception [1, 113].

Main matters. At the same time, it is noted that the literary portrait genre has not yet been fully mastered in literary criticism, on the one hand, it is associated with the biographical genre, and on the other hand, with various artistic journalistic and critical genres (essay, review, monographic article, foreword, obituary). The literary portrait genre is devoted to the personality, life, fame, and contributions of great writers. It is possible to find examples of the literary portrait genre written in various volumes, from large-volume articles to monographic studies, both in Western literature and in Azerbaijani literary studies.

The works written in the genre of literary portraits are sometimes given figurative names because they reflect shades of artistry as well as scientificity. For example, academician Bekir Nabiyev wrote "The flag didn't come down" about M.A. Rasulzadeh, "The poet victim of our independence" about A. Javad, "The wandering poet" about Almas İldırım, "The caravan of life was looted" about Mikayil Mushfig, etc [6].

Although this genre is widely used in Azerbaijani literary studies, there is little information about its theory. Thus, although the "Encyclopedic Dictionary of Literary Studies" of A. Mirahmadov, a prominent researcher of classical heritage, provides information about the term portrait, the literary portrait genre is not mentioned. This was reported only in Professor V. Sultanli's book "Azerbaijani Literary Criticism" and Gurbat Mirzazade's article "Literary Portrait Genre in Criticism". G. Mirzazadeh, who considers the literary portrait to be a genre that can be used in all fields of literary studies, summarizes the opportunities and perspectives of the genre, as well as the structural features in general as follows:

1. Literary portraits written on the occasion of the anniversary;

2. Literary portraits completed in the form of scientific articles, portrait essays, which highlight the factor of literary identity in the research conducted in the direction of literary history;

3. Literary portraits intended especially for anthologies and the history of criticism.

At the same time, the author of the article compares the characteristics of the literary portrait and the jubilee article.

In world literature, the book "Literary Portraits" by the French critic Andre Morouan can be cited as one of the authors who published a series of essays in the genre of literary portraits in book form. In the literary criticism of Azerbaijan, the book "Fikrin Karvani" compiled by the folk writer Elchi, for which he is the editor and the author of the foreword, attracts attention as a collection of literary portraits. Thus, in this book, brief portraits-essays are collected about prominent representatives of literary criticism, starting with Mirza Fatali Akhundov, the founder of Azerbaijani dramaturgy, and ending with modern literary critics. The author notes in the foreword of the work that these portrait essays, which serve a single methodological concept, create a broad idea of the idea-aesthetic, scientific-theoretical development of the critical history of Azerbaijan. Along with this, the book "Literary Portraits" by Professor Yavuz Akhundlu, which contains the works of prominent artists who wrote in various literary genres and genres and spoke about the lives and works of prominent artists belonging to various literary movements, their literary history and services to the people and the nation in a broad sense, is also of the same type. Here, articles have been collected about twenty-five outstanding representatives of Azerbaijani literature of the last century, and the creative achievements and shortcomings of writers who lived and created in the turbulent, contradictory and complex conditions of the era, especially during the persecutions and exiles of the 20s and 30s, were discussed.

One of the interesting literary portraits included in the book is about Huseyn Javid, who has a unique place among the powerful figures of the 20th century Azerbaijani literature, who started his literary activity in the complex socio-political conditions of his time, and went through a rich and multifaceted creative path. Satisfied with brief information about the biography of H. Javid, Y. Akhundlu gives priority to the dramatist's work, talks extensively about the poet's lyrics and dramatic works. Speaking about the lyrics, which are one of the main directions of H. Javid's creativity, the author wrote that the works written in this genre are expressed in the poetic forms of ghazals, couplets,

lyrical songs. The contrasts between personality and time indicate that human sadness, sympathy for simple people, love for small children, and respect for women occupy an important place in his work.

As for the analysis of works written by Huseyn Javid in the drama genre, the main goal of the author is to show the rise of ideas and artistry of the thinker poet, to draw attention to the process of gradual refinement and clarification of his humanist-democratic ideas.

Writing that Huseyn Javid's creativity is an art that instills in people noble feelings, enlightened deeds, high moral qualities, and calls them to the future, the author gave brief information about the dramatist's plays "Sheyda", "Uchurum", "Sheikh Sanan", "Iblis", "Khayyam", noted that most of his protagonists are either legendary heroes or historical figures, and the ideas of many of these images have a universal essence.

Y. Akhundlu, who provided detailed information about the biography of Yusif Vazir Chamenzaminli, a prominent representative of the 20th century Azerbaijani literature, limited himself to a few sentences about the writer's stories: "Yusif Mirbaba oglu Vazir (Chamanzaminli) was born on September 12, 1887 ... in Shusha. Y. Vazir's father... was a person who was seriously involved in the education of children" [2, 44]. "Y. Vazir's stories are distinguished by the variety of topics. The author criticized the negativity of the times in his stories "Shahgulu's Good Work" (1907), "Ticket to Heaven" (1909). "Wrath of the Khan". In the stories of "1905", the writer's hatred of social inequality is clearly felt" [2, 45]. He spoke extensively about his large-scale novels such as "Students", "Girls' Spring", "Between Two Fires".

In the brief article dedicated to the Azerbaijani poet Ahmet Javad, the author gave information about his life and creativity, as well as his social activities: "Ahmed Javad Mahammadali oglu Akhundzade was born on May 5, 1892, in Seifali village of Shamkir district. His father was an akhund"... The first poems of A. Javad, who started his work in 1908, were in the folk spirit [2, 55]. While talking about the poet's work, he touched upon his poems written on socio-political, nature, love and patriotism themes. In different years, Ahmed Javad translated some Russian poems, world famous English writer Shakespeare's verse tragedy "Othello", Turkish writer A. Hamid's drama "Indian Girl", Georgian poet Shota Rustaveli's "Wrestler wearing tiger skin". He noted that Ahmed Javad translated the latter with high skill.

In the article dedicated to the poet Mikayil Mushfiq, who has a rare innate talent and boundless love for his country and people, he gave information about his difficult and tumultuous life, and talked about his creativity and artistically rich poems covering a short

period of only ten years. "M. Mushfiq's creativity covers a short period of only 10 years. His endless passion for poetry since childhood, his in-depth study of classical poetry... strengthened his innate talent"... Mushfiq's first poems were still weak in terms of artistry. "Yaram", "Homeless", "In the Shadows" and other poems show that he spent a period of searching [2, 162]. In the article, Yavuz Akhundlu gave a place to the poet's works written for children, as well as his translations.

From the above, it can be seen that the writings included in critic Yavuz Akhundlu's book "Literary Portraits" are essay in nature and do not meet the requirements of the literary portrait genre. Although the articles published in individual books and press agencies are called literary portraits, we often see that they are not scientific essays.

Although the book "Azerbaijani Writers" published in 1958 is written as a collection of literary portraits, in our opinion, the works reflected here are essays and do not meet the requirements of the mentioned genre. It should also be noted that the articles in the book about prominent representatives of the 20th century Azerbaijani literature are clearly influenced by the Soviet ideology. Let's focus on the following examples to justify this conclusion. For example, Mammad Mammadov, the author of an essay written about the powerful dramatist Jalil Mammadguluzade, writes: "C. Mammadguluzade was welcomed by the Soviet authorities as a native structure... At this time, writer continues to regularly publish the magazine "Molla Nasreddin" with great enthusiasm, despite some shortcomings. He turns it into a body fighting against internal and external enemies of the Soviet state" [3, 32]; or Kamran Mammadov in his essay on Abdurrahim Bey Hagverdiyev notes: "... Hagverdiyev expressed the people's tendencies towards freedom and democracy in his works before the October Socialist Revolution, and in his stage plays and stories written after the establishment of Soviet power in Azerbaijan, he described free Soviet Azerbaijan, reflected the truths of socialism" [3, 39]. The works written about other authors reflected in the book are also of this type.

It should be noted that the works written in this genre should not consist of dull and dry information, but should contain shades of the text with figurative thinking as well as scientificity. Only the facts of life and creativity in most cases allow not only to create a portrait of outstanding personalities, but also to obtain scientific information about them. If the author of a literary portrait personally knows the hero he is writing about, it is easier to portray him comprehensively and objectively. In the absence of personal acquaintance, small memories, scientific writings, letters, interviews

about the personality and character of the writer or poet written about help the author in reviving this portrait.

In our opinion, the work written by the honored scientist Yashar Garayev about "Mirza Ibrahimov" is one of the interesting examples written in the literary portrait genre. From the very first sentences of the work, the critic began to create a portrait of Mirza Ibrahimov: "Every morning he walks from one to the other of the two neighboring buildings on the street named after Khagani. The familiar sound of restrained, quiet, pedestrian steps is heard from the corridor of the Institute named after Nizami" [4, 627].

Shades of imagery belonging to the literary portrait genre can also be seen in the following sentences: "Yes, he walked that way throughout his life. It has been on the road for half a century. Just like in the fairy tale: he bought an iron staff, put on an iron lamp and went on a journey. But roads. He is always ahead of the wayfarer, and only he is ahead of the way – time itself gallops its horse. Hand-in-hand with the roads and time, this wise traveler still gets the power of life from the soil" [4, 629].

In the article, Yashar Garayev expressed his opinions about M. Ibrahimov's works "Life", "Big support", "The coming day", "Parvana", and also talked about his scientific creativity.

There are interesting articles of this genre in the book "Caravan of Thought", which attracts attention as a collection of literary portraits. One of them belongs to the folk writer Anar. Anar's teacher, Jafar Jafarov's place in his life, wrote in a sincere language: "Since when did I know him?" Is it possible to determine when he remembers his uncle, uncle, closest family member? I opened my eyes and recognized him as the intimate person of our family, my father's close friend, "Uncle Jafar" [5, 333]. He talked about his teacher's character as a person and his position as a critic. In the literary portrait, J. Jafarov comes alive in our eyes as a person who is humble as a person, free from flattery, cheap flattery, hypocrisy, arrogance, and envy, brave as a critic, consistent in his opinions, principled, and stable in his convictions. At the same time, Anar included memories of J. Jafarov in the work and added pieces from his diary.

Mammad Jafar Jafarov was one of the authors who wrote in literary portrait genre in Azerbaijani literary studies. In the "Literary Portraits" section, included in the first volume of his Selected Works, there are articles dedicated to Mirza Fatali Akhundov, Hasan Bey Zardabi, Mirza Alakbar Sabir, and Jalil Mammadguluzade.

The author wrote about Jalil Mammadguluzadeh, who is known not only in Azerbaijan, but also in the whole cultural world as a herald of progressive ideas,

that his great fame was caused on the one hand by his artistic works written with high skill, and on the other hand by the satirical collection "Molla Nasreddin", which he published and edited. The critic noted that the main creative ideas are sincere philanthropy, internationalism, the celebration of the ideas of spiritual friendship, brotherhood, solidarity between peoples, rooting out national oppression, rooting out superstition, superstition, religious and national bigotry, and developing education and culture, and contented himself with a little information about the life of the playwright, gave more priority to his artistic activity. Evaluating the narrative "Stories of Danabash Village" as a satirical novel, Mammad Jafar talked about both his artistic works and articles. Although MC Jafarov called this work a literary portrait, in our opinion, this article is also a literary essay and does not meet the requirements of the portrait genre. The author's article about Hasan Bey Zardabi is of the same nature.

Although the preface of Academician Bekir Nabiyev's book "Shoreless Sea" states that the work consists of portrait-articles written by the author, we also found examples written in the genre of jubilee articles and reports. (The author of the foreword is Nikpur Jabbarli) Thus, in the article "World knows that you are mine..." dedicated to the famous folk poet Samad Vurgun, the author himself mentions that it is his jubilee article. In addition, the academician's essay dedicated to Fikret Goja called "Poet's individuality" is also a speech he gave at the Agdash cultural house. The book dedicated to Ismayil Shikhli, the essay "Vugar va zamat massamasem" tells about the life and creativity of the prose writer, about the author's beginning with poetry, and later becoming famous as a prose writer, his diary during the war, "Separated Ways", "Dali Kura", "My "dead world" novels, and in our opinion, this article is written in the genre of an essay, not a literary portrait [6].

One of the interesting literary portraits reflected in B. Nabiyev's writings is the "Shoreless Sea" written about Nigar Rafibeyli. At the beginning of the work, the author gives information about the turbulent life of the poetess and revives her portrait before the eyes of the readers with a small story. So, when the Rafibeyli family was persecuted by "Bolshevik" Azerbaijanis at that time, a poem called "The Sun will rise from the East" by the poet and critic Mikayl Rzaguluzade was found in their house. Aliheydar Garayev, who is mentioned in some sources as an agent of the communists in Musavat, and of Musavat in the communist party, mercilessly criticizes Nigar Rafibeyli for this poem. However, in such a difficult situation, the poet never turned to any office or editor and never asked who was the real author of this poem,

which was written in response to the amendments to the law of nature, which is the law of nature, where the sun rises from the east, comparing Lenin and the October revolution led by him to the sun, which led to the destruction of a young and talented Azerbaijani intellectual. B. Nabiyev notes that Nigar Rafibeyli, who was a child of his time, followed the same path as most of his fellow writers, and wrote works with public content. He wrote about her works on this topic: "In general, Ms. Nigar was able to write honestly, without any fuss or outward pomp, even on very important social and political issues" [6, 398]. In the article, the correspondence of the poetess with Rasul Rza and Anar was also given, in addition, it was mentioned that she had important services in the field of Azerbaijani literary translation.

Result: As a result, the meaning is summarized with the fact that among modern types of Azerbaijani literary

criticism there are unique types of the literary portrait genre. Analyzing existing examples, it is shown that the fact that the mentioned genre reflects the features of other genres is accompanied by a number of errors. It is noted that in literary criticism, based on the content of the examples given, those belonging to various literary genres are sometimes mistakenly called a literary portrait. Although it shares some similarities with other forms of criticism, overall it is of great importance as a genre in its own right.

In summary, it is noted that most researchers call the literary portrait genre a syncretic genre, since the literary portrait genre contains shades and characteristics of an artistic style, as well as a scientific and theoretical style. In general, it is noted that the main object of the genre of literary portrait is the creative heritage of the artist, and the remaining issues raised are assessed at this level.

Bibliography:

1. Grossman, A.P. Theory and history of literary criticism – Baku: Baku State University Publishing House. 2011. 124 p.
2. Axundlu, Y. Ədəbi portretlər / Y.Axundlu. Bakı: Elm, 2009. 411 s.
3. Musayev, Q. (red.) Azərbaycan sovet yazıçıları / red. Bakı: Azər nəşr, 1958. 261 s.
4. Qarayev, Y. Seçilmiş əsərləri: [beş cildə] / Y.Qarayev. Bakı: Elm, c. 5. 2016. 727 s.
5. Elçin (tərt. ed.) Fikrin karvanı: / Bakı: Yazıçı, 1984. 346 s.
6. Nəbiyev, B. Seçilmiş əsərləri: [beş cildə] / B.Nəbiyev. Bakı: Çinar-çap, c. 4. 2009. 554 s.

Зейналова Г. Е. ЖАНР ЛІТЕРАТУРНОГО ПОРТРЕТУ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ КРИТИЦІ

Мета представленої статті дати інформацію про історію жанру літературного портрета, показувати його характерні особливості і водночас розповісти про вивчення цього жанру в азербайджанському літературознавстві. Зазначається, що літературний портрет, що є одним із сучасних жанрів критики, є одним із поширених видів у світовій теоретико-естетичній думці. Оскільки більшість критиків звернулися до цього жанру. Після цього літературний портрет став широко використовуватися й у азербайджанському літературознавстві.

Метод та методологія. У статті використані історико-порівняльний та теоретичний методи, методи опису та контент аналізу текстів. Головною особливістю жанру літературного портрета, який є однією з форм критики та літературознавства, викликає великий інтерес, але вимагає серйозних творчих пошуків, що обумовлює створення образу літературної особистості та оцінка творчої індивідуальності.

Новизна. Вперше у вітчизняній науковій літературі проаналізовано існуючі теоретичні матеріали про жанр літературного портрета в азербайджанському літературознавстві та наведено приклади, пов'язані з цим жанром, але що фактично належать до жанру літературного нарису.

Результат. У результаті узагальнюється сенс про те, що з сучасних видів азербайджанської літературної критики існують унікальні типи жанру літературного портрета. Аналізуючи існуючих прикладів показується, що той факт, що згаданий жанр відбиває особливості інших жанрів, супроводжується низкою помилок. Зазначається, що у літературознавстві за змістом наведених прикладів належать до різних літературних жанрів, іноді помилково називають літературним портретом. Незважаючи на те, що він має деякі подібні риси з іншими формами критики, загалом має велике значення як самостійний жанр.

У підсумку зазначається, що більшість дослідників називають літературний портретний жанр синкретичним жанром, оскільки жанр літературного портрета містить у собі відтінки та характеристики художнього стилю, а також науково-теоретичного стилю. Загалом наголошується, що основним об'єктом жанру літературного портрета є творча спадщина художника, а інші питання, що порушуються, оцінюються на цьому рівні.

Ключові слова: критика, жанр, літературний портрет, літературне есе.

Макаренко О. Л.

Запорізький національний університет

**ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
ПЕРСОНІФІКОВАНИХ ОБРАЗІВ ПРИРОДИ
В УКРАЇНОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ ЛІРИКИ Г. ГЕЙНЕ**

У статті досліджено особливості художньої репрезентації персоніфікованих образів природи в україномовних перекладах лірики Г. Гейне. Встановлено, що цілісна концепція поетичної творчості Г. Гейне романтична. Вона являє собою вияв його найпотужніших почуттів до прекрасного – кохання до жінки, любові до природи. За темпоральним чинником, ця творчість складає перетворення особливостей його ліричної майстерності від «Книги пісень» (1816–1827) до «Романтики / Romanzero» (1848–1851). Художній образ поети створюють за допомогою лексем, детермінованих як відчуттями, так і культурним контекстом життя поета, зокрема глибинна обізнаність Г. Гейне з питань юриспруденції корелює з його природною здатністю відчувати, описувати словами детерміновані соціальною комунікацією зміни у психічних станах і процесах людини. Встановлено, що україномовні переклади творчості Г. Гейне суть феномену літературного виміру німецько-української акультурації, яка почалась з величчя перекладацької майстерності представників української культури ХІХ ст., в особі Л. Українки, І. Франка, П. Куліша, Б. Гринченка, В. Кобилянського та інших, і продовжує захоплювати митців сучасності. Це сприяє творенню Української нації в умовах критичних викликів. Підсумовано, що образи природи у ліриці Г. Гейне антропоморфні, символічні і психологічні, що характерно для такого напрямку у мистецтві як німецький романтизм. Наголошено, що в україномовних перекладах послідовно і вдало передано використані поетом художні засоби (метафори, персоніфікації, психологічний паралелізм та ін.), через які перекладачі відобразили поетичний код олюднення тварин, ландшафтів, стихій, погодних явищ та інших феноменів природи. Г. Гейне насичує свою лірику характерною для цього виду поезії лексикою емоційного забарвлення. Визначено, що репрезентовані в україномовних перекладах лірики Г. Гейне антропоморфні образи природи являють собою необхідний психологічний контекст для відображення психічних станів та емоційно-чуттєвих переживань ліричних героїв. Поет увиразнює це за допомогою пейзажних замальовок, де основними стають асоціації з предметами і явищами навколишнього світу. Стилі окремих україномовних перекладів однак їх не насичення демінутивами у місцях, де Г. Гейне їх не використовував.

Ключові слова: антропоморфізм, образ природи, персоніфікований образ, поезія, репрезентація, художній переклад.

Постановка проблеми. Ефект від знайомства і/або вивчення поезії Крістіана Йоганна Генріха Гейне / Christian Johann Heinrich Heine (життя 13.12.1797–17.02.1856) передбачає стійке захоплення вишуканістю і багатством її лексичних засобів, стилістичних і синтаксичних фігур, виразністю і влучністю експресії ліричного героя тощо. Не даремно один з україномовних перекладачів його лірики, великий український поет М. Рильський згадував ім'я Гейне в одному ряду з майстрами античної поезії: «Серед шалених прерій і в тундрі, де сивіє бідний мох, нам світить Гейне, Тютчев, Архілох» [1, с. 78]. Складність особистості і світогляду Г. Гейне простежується на розбіжностях вимірів його поезії та прози, романтичної лірики та гострої полеміки, контрасти

виражених у творах почуттів – кохання і ненависті тощо [2, с. 1].

Поезії Г. Гейне відповідають канонам романтичної поезії. Його природа або антропоморфізована, олюднена, персоніфікована (романтичний пейзаж), або забарвлена в темні, нічні кольори (риса романтичного пейзажу), або віддзеркалює переживання героя (психологічний пейзаж). Всі ці ознаки оригінальної поезії Г. Гейне намагалися відтворити в своїх перекладах різні фахівці. Враховуючи величезну кількість таких перекладів, в межах одного дослідження просто неможливо вичерпно їх всі охарактеризувати, тому ми зосередимо увагу на деяких, окремих показових прикладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературні переклади українською робіт Г. Гейне

започатковані ще за його життя появою у 1853 році поезії «Жінка» в журналі «Зоря галицька» та переспівів лірики німецького автора, «забарвлених локальним українським колоритом» [3, с. 172], у творчій інтерпретації О. Навроцького, В. Шашкевича, Осип-Юрія Федьковича. Роботи Г. Гейне перекладали Л. Українка, І. Франко, Б. Грінченко, В. Кобилянський та інші українські митці. Його стиль презентації художніх образів здійснив помітний вплив на художні засоби і стиль письменників наступних поколінь, зокрема Л. Українки, яка спільно з М. Славинським (Ставинським, Ставиським, Максименком та ін. псевдоніми) переклала вірші «Книги пісень», романи і «Німецьке море» (переклад 1894 р. і його перша публікація 1900 р.), «Атта Троль. Раткліф. Балади» (вперше опубліковано 1903 р.) [4, с. 79, 80, 82].

Творчість видатного представника світової літератури Г. Гейне в українській перекладацькій спадщині ґрунтовно досліджувалась національними та зарубіжними літературознавцями – С. Аткинс, Дж. Вікоффом, К. Декером, М. Москаленком, Д. Наливайком, В. Хорунженко та іншими представниками літературної критики. Складність художнього перекладу детермінувала значний інтерес наукових кіл до вивчення різних його аспектів і проблем, зокрема С. Ю. Вапірова, К. М. Василюк, О. Єфименко, О. А. Каниболоцької, О. Л. Клименко, Т. О. Козлової, О. Маленко, О. О. Ніколової, О. Таран, С. Шуляк та ін. Наявна доктрина дозволила нам виокремити предмет нашої дослідницької роботи, де за результатами осмислення наявного тематичного матеріалу можливим стає формулювання оригінальних висновків, що можуть містити пізнавальний потенціал та складати характерну для такого типу робіт теоретичні цінність.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити особливості художньої репрезентації персоніфікованих образів природи в україномовних перекладах поезій Г. Гейне.

Виклад основного матеріалу. Пріоритетність образного складника в лінгвохудожній моделі аналізу перекладеного тексту визначається тим беззаперечним фактом, що «саме в образі сконцентрована смислова та естетична інформація художнього тексту, і спроби проникнути в неї варто починати з пошуків образу». В рамках образного складника досліджуються відносини між текстом оригіналу й текстом перекладу як ієрархічно побудованими системами образів. Точкою перетину між цими двома системами є образ перекладача, який ми визначили за аналогією з образом автора у функціональному ключі як стратегію перекладу, зумовлену специфікою інтерпретації першотвору, в якій зміст, «закладений» автором, комбінується зі змістом, «доданим перекладачем» [5, с. 250].

Авторське світосприйняття, репрезентоване в художній творчості, нерозривно пов'язане із само-

бутністю національної культури, в рамках якої письменник пізнає світ [6, с. 174]. Гейне починав писати в той час, коли в Німеччині лірична поезія переживала розквіт. Історія переживань ліричного героя образно передає світосприйняття молодого поета, котрий перебуває у глибокому розладі з навколишнім середовищем. Епоха романтизму зробила лірику традиційним жанром німецької літератури. Його поезія стала вищим досягненням німецького романтизму. Ліричні вірші насичені ознаками повсякденності, котрі змушують повірити у щирість почуттів. Крізь ліричну схвильованість постійно проривається іронічна інтонація. Герой знаходить у собі сили посміхнутися, навіть, коли його почуття не поділяють, жити далі й знову кохати [7].

Справжнє знайомство з творчістю видатного європейського автора розпочинається наприкінці ХІХ століття з двох перших збірок поезій Г. Гейне видана в бібліотеці «Всесвітні твори» під редакцією О. Пчілки в перекладах Л. Українки і М. Стависького під однойменною назвою «Книга пісень» (вибрані твори) та збірки «Вибір поезій» Г. Гейне в перекладі І. Франка, що вийшли у Львові в 1892 році [8, с. 151]. Інтерпретація Л. Українки істотно поглибила образ німецького поета. На зміну романтичній одноплановості ранніх українських перекладів прийшла багатогранність, у якій стали відчуватися обриси справжнього Гейне [9, с. 184]. Переклад «Книги пісень» був закінчений Л. Українкою ще у 1890 р. У Львові видати книжку 1892 р. допоміг І. Франко – він наглядав за друком, правив коректуру. Дев'ять Лесиних перекладів гейневської лірики датуються 1888–1891 роками, наприклад, вірш 23 «Чого так поблідли ті рожі ясні ...» (додаток А), «В тебе й діаманти й перли». Львівський журнал «Зоря» став джерелом першопублікацій ранніх творів і перекладів Л. Українки, що увійдуть до її збірки перекладів «Книги пісень» Г. Гейне [4, с. 73]. У цей самий період журналі «Зоря» і «Календар просвіти» опублікували переклади творів Г. Гейне, а саме: «Коли тебе кине дружина...», «Як в воді доби нічної...» і ще сім робіт авторства М. Славинського, зокрема й під псевдонімами С. Лавинський, М. Головатий. З 1890 р. Л. Українка і М. Славинський вже спільно, а не поодиночки перекладали українською мовою першотвори Гейне [10, с. 153]. У збірці перекладів «Книга пісень Гейне» представлена не повністю, автори свідомо не включили до неї вірші, раніше перекладені українською мовою І. Франком, М. Старицьким і В. Шашкевичем. Всіх перекладів подали обоє 143: з них Л. Українка – 92, а М. Стависький – 51 [11, с. 57].

«Книгу пісень» Г. Гейне написав за 11 років, продав рукопис видавцю Ю. Кампе з м. Гамбург за 50 лудорів, який її вперше опублікував у 1827 р. й далі перевидав, тільки за життя автора ще 12 разів. Мотивами лірики цієї роботи для великого Г. Гейне

стала гамма його глибинних переживань від високого світлого почуття, але нещасливого кохання до його двоюрідних сестер Амалії й Терези [12, с. 47]. Отже, вірші цієї збірки викликають непідробну цікавість дослідників. На особливу увагу заслуговує художня репрезентація персонафікованих образів природи в україномовному перекладі віршів частини «Ліричного інтермецо» / «Lyrisches Intermezzo» (1822–1823) Г. Гейне.

Л. Українка зробила першу вдалу спробу втілити засобами української мови не тільки зміст, а й поетичну форму ліричних творів Гейне. Переклади 92 поезій з «Книги пісень», які належать її перу, малюють образ юного Гейне, побачений очима нашої поетеси. Л. Українка вловила не тільки романтичні настрої раннього Гейне, які привертала увагу її попередників, а тонко відтворює у своїх перекладах віршів з «Ліричного інтермецо» гейневський гумор, що виливається часом у примхливі образи (вірш 8: Es stehen unbeweglich Die Sterne in der Höh, Viel tausend Jahr, und schauen Sich an mit Liebesweh... / На небі нерухомо Зірки ясні стоять Літ тисячі і любо Зглядаються, зорять...), у нотки гейневської гіркоти, що прориваються крізь уявну ідилію і знищують її (вірш 26: Wir haben viel füreinander gefühlt, Und dennoch uns gar vortrefflich vertragen. Wir haben oft «Mann und Frau» gespielt, Und dennoch uns nicht gerauft und geschlagen... / Колись ми з дівчиною двоє кохалась, Одначе поводитись завжди гаразд; Не раз «в чоловіка та жінку» ми грались, – Ні сварки у нас не було, ні образ...) [9, с. 184], а також його жаль, глибинні страждання і невтішність від нерозділеного кохання, наприклад, вірш 20:

Das ist ein Flöten und Geigen, Trompeten schmettern drein; Da tanzt den Hochzeitreigen Die Herzallerliebste mein. Das ist ein Klingen und Dröhnen, Von Pauken und Schalmein; Dazwischen schluchzen und stöhnen Die guten Engelein.	Сопілки й сурми грають, І скрипочка заводить; Ох, то ж моя кохана Танок весільний водить! Там бубни й джоломійки Бриняють, дзвенять, лунають; Там добрі янголята І стогнуть, і ридають...

Для її перекладів характерна присутність артефактів суто української культури, наприклад як ось у попередньому вірші Л. Українка згадує «джоломійку» – музичний інструмент Бойків, з групи аерофонів, що використовують бойки (верховинці, горальці, підгіряни – етнографічна група українців або у Словаччині русинів, що живуть на північних і південних схилах Карпат / «Бойківщина» від річок Лімниця й Тересва на сході до річок Уж і Ослава на заході, у Словаччині від річок Ціроха й Пчолінка до кордону з Україною).

Малюнок 1. Джоломійка [13, с. 106]

У перекладах Д. Загули максимально збережені художні засоби, які персонафікують природу згідно романтичних уявлень Г. Гейне про світ.

Стоять неповоружно зірки в височині і дивляться так тужно закохано-сумні. Ведуть вони розмову, в ній стільки гарних слів, та жоден з філологів їх мови не зрозумів. А я тую мову вивчив, і вже не забуду, ні! Граматикою служило обличчя любки мені.	Es stehen unbeweglich Die Sterne in der Höh', Viel tausend Jahr', und schauen Sich an mit Liebesweh. Sie sprechen eine Sprache, Die ist so reich, so schön; Doch keiner der Philologen Kann diese Sprache verstehn. Ich aber hab' sie gelernet, Und ich vergesse sie nicht; Mir diente als Grammatik Der Herzallerliebsten Gesicht.

Як слушно відзначає проф. О. О. Ніколова, що тут перекладач намагається максимально зберегти художні засоби (метафори, епітети порівняння), використані в оригіналі автором з метою «олюднити природу». Показовими в цьому плані є такі тропи: «Es stehen unbeweglich / Die Sterne in der Höh / Viel tausend Jahr', und schauen / Sich an mit Liebesweh». «Стоять неповоружно / зірки в височині / і дивляться так тужно / закохано-сумні». Зірки зображені як живі істоти, які можуть сумувати. «Sie sprechen eine Sprache, / Die ist so reich, so schön; / Doch keiner der Philologen / Kann diese Sprache verstehn». «Ведуть вони розмову, / в ній стільки гарних слів, / та жаден з філологів / їх мови не зрозумів». Зірки здатні вести розмови, які не доступні розумінню людей. В оригіналі Г. Гейне створюється нерозривний зв'язок між світом людей та явищ природи, між окремою особистістю закоханого ліричного героя та всім космосом, що абсолютно відповідає романтичній концепції людини як мікрокосму. Ліричний герой здатен бачити явища природи в незвичному світлі, здатен розуміти їхню мову саме завдяки

силі кохання: «Ich aber hab' sie gelernet, / Und ich vergesse sie nicht; / Mir diene als Grammatik / Der Herzallerliebsten Gesicht». Перекладач чудово розуміє необхідність збереження цього враження цілісності людини та природи. Він дуже точно вказує, що граматику, тобто правилам спілкування із Всесвітом ліричного героя навчила його кохання. обличчя любки мені» вивчив, / і вже не забуду, ні! / Граматикою служило / «А я тую мову [14; 15].

Ще один приклад того, як природні явища можуть олюднюватися поетом є вірш «Auf Flügeln des Gesanges».

На крилах пісні, коханко, тебе понесу в той край, там, де над луками Гангу я знаю куток, як рай. Де внічку в місячнім світлі рожево сади цвітуть, де лотоси розквітлі на рідну сестричку ждуть. Фіалки ніжно хихочуть і дивляться всі до зірок, а рожі нишком шепочуть до себе пахучих казок. А мудрі, смирні газелі слухати йдуть у садки; здаєка шумлять веселі хвилі святої ріки. Там сядемо вдвох із тобою під пальмовим листом, щоб пити щастя в спокою і снити блаженний сон.	Auf Flügeln des Gesanges, Herzliebchen trag' ich dich fort, Fort nach den Fluren des Ganges, Dort weiß ich den schönsten Ort. Dort liegt ein rothblühender Garten Im stillen Mondenschein; Die Lotosblumen erwarten Ihr trautes Schwesterlein. Die Veilchen kichern und kosen, Und schau'n nach den Sternen empor; Heimlich erzählen die Rosen Sich duftende Märchen in's Ohr. Es hüpfen herbei und lauschen Die frommen, klugen Gazell'n; Und in der Ferne rauschen Des heiligen Stromes Well'n. Dort wollen wir niedersinken Unter dem Palmenbaum, Und Liebe und Ruhe trinken, Und träumen seligen Traum.

Услід за проф. О. О. Ніколовою звертаємо увагу на те, що перекладач зберігає персоніфікації, що олюднюють образи зірок та квітів, надаючи їм людських характеристик. При цьому показовим є той факт, що дія ліричного вірша відбувається не в рідній поету країні – а в країні екзотичній, далекій. Алей там природа діє та відчуває, як жива істота. Практично повністю на персоніфікації побудовано вірш «Die Lotosblume ängstigt». Квітка лотоса показана як жива істота, яка здатна відчувати як людина. «Sich vor der Sonne Pracht, / Und mit gesenktem Haupte / Erwartet sie träumend die Nacht. / Der Mond, der ist ihr Buhle. / Er weckt sie mit seinem Licht', / Und ihm entschleiert sie freundlich / Ihr frommes Blumengesicht. / Sie blüht und glüht und leuchtet, / Und starret stumm in die Höh'; / Sie duftet und weinet und zittert / Vor Liebe und Liebesweh». Перекладач максимально наближається до ори-

гіналу, використовуючи такі метафори як «Лякає лотос-квітку те сонце золоте, / вона схилиє голівку / і мрійно вечора жде. / її коханок-місяць / промінням збудить зі сну, / вона ж йому любо одкриє / несмілу вроду ясну» [14; 15]. Знову персоніфікація не є цінною сама по собі, а лише як художній засіб передачі почуттів героя, насамперед його кохання.

Приєднуємось до думки К. Ніколенко про те, що природа в Г. Гейне є не просто фоном для зображуваних подій, а вона набуває концептуального значення, дозволяючи письменникові висловити погляди не тільки щодо природних сфер, а й щодо існування людини у світі, суспільства, культури, призначення мистецтва. Природні явища у ліриці поета через алегорії, символи, уособлення та інші виражальні засоби сприяють розкриттю психології людських переживань, увиразненню образу ліричного героя. У зображенні природи Г. Гейне спирається на глибинні традиції германського фольклору, що органічно поєднуються із традиціями античної міфології, язичницькими образами й символами, а також мотивами, пов'язаними з різними релігіями світу (християнство, індуїзм та ін.). У художній свідомості письменника природа є важливим джерелом народної мудрості й виявленням самого життя, в якому поєднуються різні початки – світло й темрява, життя і смерть, розквіт і згасання та ін. [16, с. 95].

Дуже важливим прийомом олюднення природи у Г. Гейне є співставлення переживань ліричного героя та явищ природи. Автор створює відчуття нібито природа здатна співчувати стражданням ліричного героя. Г. Гейне використовує прийом психологічного паралелізму, який майстерно передає перекладач. Квіти (die Blumen), птахи (die Nachtigallen) та зірки (Die goldnen Sternelein) зображуються як істоти, здатні допомогти закоханому.

А як малі квіти знали б у грудях рани мої, зі мною заридали б загоїли б біль мені. А як соловейки знали б, який я хворий, сумний, то весело заспівали б, розважили б смуток мій. А як моє горе знали б на небі зірки ясні, то з неба позлітали б подати потіху мені. Та їм це знати не сила, відомий мій біль лиш одній, вона ж бо сама розбила, розбила серце мені.	Und wüßten's die Blumen, die kleinen, Wie tief verwundet mein Herz, Sie würden mit mir weinen, Zu heilen meinen Schmerz. Und wüßten's die Nachtigallen, Wie ich so traurig und krank, Sie ließen fröhlich erschallen Erquickenden Gesang. Und wüßten sie mein Wehe, Die goldnen Sternelein, Sie kämen aus ihrer Höhe, Und sprächen Trost mir ein. Die alle können's nicht wissen, Nur Eine kennt meinen Schmerz; Sie hat ja selbst zerrissen, Zerrissen mir das Herz.

Витончену красу поетичності художніх образів зустрічаємо у віршах з твору «Подорож на Гарц» 1824 р. Г. Гейне у перекладі О. Черняхівського [17, с. 42–44, 46, 48–49; 15, с. 166–173].

На ослінчику дівчатко, Я держу її ручки; Оченята – сині зорі Квіт рожевий – устоньки. І в тих любих синіх зорях, Бачу я небесний світ, І кладе лілейний пальчик Хитра на рожевий квіт. ... У вікно рука зелена Від ялини стукотить, Місяць, той підслухач тихий Шибки світлом золотить. ... Та в моїх блакитних зорях Ясне проміння сія Рожі-устоньки палають Люба дівчина мовля: ... Так цвіли картини- мрії На тих рожах устоньках І блакитнеє промінне Грало в синіх зіроньках ... Річі всі в хатині тихий Щиро дивляться на нас, - І здалось мені, що бачив Шафу й стіл я вже не раз. ... Чи ти бачиш, любко мила? Північ міниться й тремтить! Давня скеля пробудилась, Став з ялиною шумить. ... Зорі, мов великі сонця, Погляд любий, палкий шлють. В келих лілії великий Променисті хвилі лпють	Auf dem Schemel sitzt die Kleine, Stützt den Arm auf meinen Schoß; Äuglein wie zwei blaue Sterne, Mündlein wie die Purpurros. Und die lieben, blauen Sterne Schaun mich an so himmelgroß, Und sie legt den Liljenfinger Schalkhaft auf die Purpurros. ... Tannenbaum, mit grünen Fingern, Pocht ans niedre Fensterlein, Und der Mond, der stille Lauscher, Wirft sein goldnes Licht herein. ... Aber meine blauen Sterne Strahlen auf in hellerm Licht, Und es glüht die Purpurrose, Und das liebe Mädchen spricht: ... Also blühen Märchenbilder Aus des Mundes Röselein, Und die Augen gießen drüber Ihren blauen Sternenschein. ... Und im stillen Zimmer alles Blickt mich an so wohlvertraut; Tisch und Schrank, mir ist als hätt ich Sie schon früher mal geschaut. ... Siehst du, Kindchen, wie schon dämmert Und erbebt die Mitternacht! Bach und Tannen brausen lauter, Und der alte Berg erwacht. ... Und die Sterne, groß wie Sonnen, Schaun herab mit Sehnsuchtglut; In der Liljen Riesenkelche Strömet ihre Strahlenflut.

Особливості художньої репрезентації антропоморфних образів природи у цьому перекладі віршів Г. Гейне простежується у демінутивах (лат. *diminutivum*) відносно найдорожчого, яке викликає щирі, тонкі ніжні почуття, а саме: дівчатко / die Kleine, ручки / den Arm, оченята / Äuglein (змен-

шувальна форма від *das Auge* – око), устоньки / Mündlein (зменшувальна форма від *der Mundrot*), пальчик / die Finger, зіроньки / Sternenschein (*die Sterne*), любко мила / das Kindchen (малюк, дитинка). Г. Гейне використав зменшувально-пестливі суфікси німецької мови: *-chen* і *-lein*. Усі іменники з цими суфіксами у німецькій мові середнього роду. Граматичні форми усіх цих слів у вірші, зокрема їхні афікси, в оригіналі не марковані Г. Гейне як пестливі, проте О. Черняхівський переклав їх саме у такій формі, відобразивши піднесений тон як самого поета, так і його характерного стилю у ліриці.

Такий підхід можна назвати наслідуванням перекладацького стилю юної Л. Українки, де, за слушною оцінкою В. Коптілова, помітне надмірне захоплення зменшено-пестливими формами слів «Коли настав чудовий май, Садочків розвивання, Тоді у серденьку моїм Прокинулось кохання» (дивись додаток А, вірш 1). Щоправда, ще більшою мірою це властиво перекладам М. Ставицького: «Злякалася квітонька-лотос Проміннячка ясного дня, Схилила голівоньку долі, Жде вечора й тихо куня!». В оригіналі тут нема жодної пестливої форми, хоч німецька мова дає можливість широко використовувати їх. Лише зрідка вдається обом перекладачам наблизитися до своєрідної ритміки німецького поета [9, с. 184; 18, с. 5]. З останнім твердженням В. Коптілова не погоджуємося, оскільки ритміка у перекладах Л. Українки максимально наближена до ритму віршування Г. Гейне. Більше цього, відсутність ритміки не пояснюється тільки через відзначену ним надмірність демінутивів. Розумінню логіки репрезентації персоналізованих образів природи в україномовних перекладах Л. Українки і М. Ставицького поезій Г. Гейне додають оцінки М. Драгоманова у його листі 1893 р. до Л. Українки: «Переклади з Гейне читаються легко. Це вже багато, тільки досить далеко переложені. Особливо злість Гейне не вийшла, може, через те, що ви з М. С[лавинським] добрі люди» [19, с. 191].

Передача настрою поета і характеристика людини традиційно для Г. Гейне відбувається через образи природи, що тонко зміг передати у перекладі українською О. Черняхівський, а саме: 1) ніжність очей асоціюється із зорями – «Оченята – сині зорі / Äuglein wie zwei blaue Sterne»; 2) губи дівчини – зі світлом і ніжними кольорами квітів, тендітних за природою; з світлолюбними рожами, які завжди ростуть на добре освітлених схилах, узліссях – «Квіт рожевий – устоньки / Mündlein wie die Purpurros»; Рожі-устоньки палають / Und

es glüht die Purpurrose; 3) витонченість і білосніжність руки дівчини – з лілеєю – «лілейний палець / den Liljenfinger».

Метафоричністю у цьому вірші відзначається також персоніфікація ялини, місяця, речей у хатині, Півночі, скелі, водойми, зірок, лілій, а саме: 1) гілка ялини уособлюється з рукою, а місяця – з гавою – «У вікно рука зелена від ялини стукотить, місяць, той підслухач тихий / Tannenbaum, mit grünen Fingern, pocht ans niedre Fensterlein, und der Mond, der stille Lauscher»; 2) речам надаються спроможності бачити, тремтіти, пробуджуватись – «Річі всі в хатині тихій щиро дивляться на нас / Und im stillen Zimmer alles blickt mich an so wohlvertraut», «Північ міниться й тремтить! Давня скеля пробудилась, став з ялиною шумить / Und erbebt die Mitternacht! Bach und Tannen brausen lauter, und der alte Berg erwacht»; 3) зірки набули можливостей дивитися з любов'ю і палкістю, а квіти – пити за допомогою власних келихів – «Зорі, мов великі сонця, погляд любий, палкий шлють. В келих лілії великий променисті хвилі ллють / Und die Sterne, groß wie Sonnen, Schaun herab mit Sehnsuchtglut; in der Liljen Riesenkelche Strömet ihre Strahlenflut». Словом келих (у вірші це «Riesenkelche» - велика чаша, кубок; der Kelch), здебільшого, українці позначають склянку, яка звужується донизу з широкою основою та довгою ніжкою. Водночас в сфері ботаніки його використовують для номінації зовнішньої, зазвичай зеленої частини оцвітини, що охоплює пелюстки (der Blütenkelch – сукупність чашолистків) [20, с. 192, 365].

Висновки. Отже, цілісна концепція поетичної творчості Г. Гейне романтична. Вона являє собою вияв його найпотужніших почуттів до прекрасного – кохання до жінки, любові до природи. За темпоральним чинником, ця творчість складає перетворення особливостей його ліричної майстерності від «Книги пісень» (1816-1827) до «Романтики / Romanzero» (1848-1851).

Художній переклад являє собою авторську герменевтичну діяльність зі встановлення єдності ментальних, аксіологічних, естетичних та інших смислів текстів мови оригіналу і подальшої їхньої еквівалентній передачі мовою перекладу. Результат перекладу ліричних творів має максимально зберігати структуру оригінального вірша і стилістичні засоби, які використав автор. Ліричний твір є складною системою знаків художнього світу різного функціонального призначення, які корелюють зі знаками невід'ємними від природи чуттєвих образів своїх авторів, будучи опосередковані словами як матеріальним носієм образності, що вира-

жають ідею і зміст. Суть і зміст смислових навантажень цих чуттєвих образів митці передають через концепт і поняття відповідно. Художній образ вони створюють за допомогою лексем, детермінованих як відчуттями, так і культурним контекстом життя поета, зокрема глибинна обізнаність Г. Гейне з питань юриспруденції корелює з його природною здатністю відчувати, описувати словами детерміновані соціальною комунікацією зміни у психічних станах і процесах людини. Повне уявлення про структуру образів природи у ліриці вимагає вивчення їхньої периферії – образних і ціннісних складників, синтаксичних фігур тощо.

Україномовні переклади творчості Г. Гейне суть феномену літературного виміру німецько-української акультурації, яка почалась з величі перекладацької майстерності представників української культури XIX ст., в особі Л. Українки, І. Франка, П. Куліша, Б. Гринченка, В. Кобилянського та інших, і продовжує захоплювати митців сучасності. Це сприяє творенню Української нації в умовах критичних викликів як від зовнішньої агресії російської федерації та її співучасників, так і від вкорінених корупційних викривлень всередині нації. Природа в творах Г. Гейне відіграє важливу роль. Вона часто не просто тло, на якому розгортаються події, а ніби жива істота. Образи природи антропоморфні, що цілком відповідає романтичній концепції світу та природи. Пейзажі Г. Гейне є романтичними, символічними та психологічними, що вбачається як в оригінальних текстах його віршів, так і у їхніх україномовних перекладах Д. Загули, Л. Первомайського, Г. Кочура та ін. В україномовних перекладах послідовно і вдало передано використані поетом художні засоби (метафори, персоніфікації, психологічний паралелізм та ін.), через які перекладачі відобразили поетичний код олюднення тварин, ландшафтів, стихій, погодних явищ та інших феноменів природи, які невідомим чином знайшли своє відображення у душі автора віршів. Г. Гейне насичує свою лірику характерною для цього виду поезії лексикою емоційного забарвлення. Експресію також майстерно зберегли перекладачі. Репрезентовані в україномовних перекладах лірики Г. Гейне антропоморфні образи природи являють собою необхідний психологічний контекст для відображення психічних станів та емоційно-чуттєвих переживань ліричних героїв. Поет виразнює це за допомогою пейзажних замальовок, де основними стають асоціації з предметами і явищами навколишнього світу: 1) загальні явища природи – зірки / Die Sterne, Місяць / Der Mond,

хмара / die Wolke, небо / der Himmel, гора / der Berg, скеля / der Fels, річка / der Fluß (особливо багато асоціацій з річкою Рейн / der Rhein) тощо; 2) різні види дерев – ялиця / die Tannen (лат. Abies), смерека, ялина / die Fichten, der Tannenbaum (лат. Picea), дуб / die Eichen (лат. Quercus) та ін.; 3) різ-

номанітні птахи – соловей / die Nachtigall, жайворон / Die Lerche, снігур / Der Gimpel, фенікс / Der Phönix та ін. Стили перекладів гейневської лірики О. Черняхівського, Л. Українки і М. Ставицького єднає їхнє захоплення демінутивами у місцях, де Г. Гейне їх не використовував.

Список літератури:

1. Гальчук О. Антична література: навчальний посібник. К.: Вид-во Київ. славістичного ун-ту. 2008. 210 с.
2. Soros A. G. 'Jewish Dionysus': Heinrich Heine and the Politics of Literature: A dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy in History. University of California. Berkeley. 2018. 222 с.
3. Матузова Н. Генріх Гейне. Нарис життя і творчості. К.: Дніпро, 1984. 175 с.
4. Стащенко, Н. До історії публікацій та критичних оцінок перших поетичних збірок Лесі Українки. *Леся Українка і сучасність*: Зб. наук. пр. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. Т. 6. С. 70–86.
5. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2012. 376 с.
6. Брікнер Т. В. Мовний образ природи в художній прозі Івана Франка: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. спец. 10.02.01. Львів. Львівський НУ ім. І. Франка. 2020. 276 с.
7. Гуржій І. О. 225 років від дня народження Генріха Гейне – німецького поета, публіциста та критика пізнього романтизму. 2022. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/node/6051>
8. Матвійшин В. Український літературний європеїзм: монографія. К. :ВЦ «Академія», 2009. 264 с.
9. Коптілов В. Гейне на Україні. *Всесвіт*. 1973. № 2. С. 183–190.
10. Гордон Я. Леся Українка і Генріх Гейне. *Вітчизна*. 1947. № 2. С. 152–168.
11. Очеретяний В. В. Громадсько-політична та наукова діяльність М. А. Славинського (1868–1945 рр.): дис. на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук : спец. 07.00.01. Запоріжжя. 2009. 217 с.
12. Бовсунівська Т. «Книга пісень» Генріха Гейне як любовний роман. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2002. № 2. С. 47–48.
13. Хай М. Й. Музично-інструментальна культура українців як складова формування національного світогляду. *Аспекти історичного музикознавства*. 2020. Вип. XIX–XX. С. 94–119.
14. Heine H. *Neue Gedichte*. Hamburg : Hoffmann und Campe. 1844. 426 s.
15. Heine H. *Werke und Briefe in zehn Bänden*. Herausgegeben von Hans Kaufmann. Textrevision und Erläuterungen von Gotthard Erler. 2. Auflage. Band 1. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag. 1972. 212 s.
16. Ніколенко К. Концепт «природа» у збірці «нові поезії» Г. Гейне. *Філологічні науки*. 2016. № 22. С. 89–96.
17. Гейне Г. Подорож на Гарц. Переклад О. Черняхівського з передмовою і поясненнями д-ра І. Франка. Львів: Накладом Українсько-руської видавничої спілки, зареєстрованої спілки з обмеженою поручкою у Львові. 1902. С. V+88.
18. Гейне Г. Книга пісень. Пер. Л. Українки, М. Ставицького. Львів: Тов-во ім. Шевченка. 1892. 103 с.
19. Драгоманов М. Недруковані листи до Лесі Українки. *Червоний шлях*. 1923. № 4-5. С. 187–200.
20. Kluge F. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 22nd ed. Berlin/New York: de Gruyter. 1989. lxxv + 822 pp.

Makarenkov O. L. THE PECULIARITIES OF NATURE PERSONIFIED IMAGES ARTISTIC REPRESENTATION IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF H. HEINE'S LYRIC POETRY

The article reveals the peculiarities of artistic representation of personified images of nature in Ukrainian translations of Heinrich Heine's lyric poetry. It has been established that the overall concept of H. Heine's poetic work is romantic. She is a manifestation of his most powerful feelings for beauty – love for women, love for nature. According to the temporal factor, this work is a transformation of his lyrical skill features from the "Book of Songs" (1816–1827) to "Romantics / Romanzero" (1848–1851). It is emphasized that the essence and content of the semantic loads of sensual images are conveyed by artists through the concept and concept, respectively. They create an artistic image with the help of lexemes determined both by the feelings and the cultural context of the poet's life, in particular, H. Heine's deep knowledge of jurisprudence correlates with his natural ability to feel and describe in words the changes in the mental states and processes of a person determined by social communication. It has been established that the Ukrainian translations of Heinrich Heine's works are the essence of the literary dimension phenomenon of German-Ukrainian acculturation, which began with the great translation skill of Ukrainian culture representatives of the 19th century, in the person of L. Ukrainka,

I. Franko, P. Kulish, B. Grynchenko, V. Kobylyanskyi and others, and continues to fascinate contemporary artists. This contributes to the creation of the Ukrainian nation in conditions of critical challenges both from the external aggression of the Russian Federation and its accomplices, and from entrenched corrupt distortions within the nation. It is concluded that the images of nature in H. Heine's lyrics are anthropomorphic, symbolic and psychological, which is characteristic of such a trend in art as German Romanticism. This can be seen both in the original texts of his poems and in its Ukrainian translations by D. Zagula, L. Pervomaiskyi, G. Kochur, and others. It is emphasized that the Ukrainian translations consistently and successfully convey the artistic means used by the poet (metaphors, personifications, psychological parallelism, etc.), through which the translators reflected the poetic code of humanizing animals, landscapes, elements, weather occurrence and other natural phenomena, which in an unknown way found its reflection in the Heinrich Heine's soul. His lyrics are full of an emotional color lexemes that are characteristic of it. The translators skillfully preserved the expression. It was determined that the anthropomorphic images of nature represented in the Ukrainian translations of H. Heine's lyrics represent the necessary psychological context for reflecting the mental states and emotional-sensual experiences of the lyrical heroes. The poet expresses this with the help of landscape sketches, where associations with objects and phenomena of the surrounding world become the main ones: 1) general phenomena of nature – stars / Die Sterne, Moon / Der Mond, cloud / die Wolke, sky / der Himmel, mountain / der Berg, rock / der Fels, river / der Fluß (especially many associations with the river Rhine / der Rhein), etc.; 2) trees – fir / die Tannen (lat. Abies), spruce, fir / die Fichten, der Tannenbaum (lat. Picea), oak / die Eichen (lat. Quercus), etc.; 3) birds – nightingale / die Nachtigall, lark / Die Lerche, Eurasian bullfinch / Der Gimpel, phoenix / Der Phönix, etc. The styles of Heine's lyrics translations by O. Chernyakhivskyi, M. Stavyskyi and some other poets are united by their fascination with diminutives in places where H. Heine did not use this.

Key words: anthropomorphism, nature image, personified image, poetry, representation, artistic translation.

Науменко Н. В.

Національний університет харчових технологій

**ОСОБЛИВОСТІ РОМАННОЇ ОПОВІДІ В РОМАНІ «ШУМ І ЛЮТЬ»
ВІЛЬЯМА ФОЛКНЕРА**

Від самого моменту свого виникнення і впродовж усієї історії роман вирізняється тяжінням до експерименту, який виявляється в суположенні різних точок зору та подеколи несподіваних переплетеннях численних сюжетних ліній, ретроспективах і візіях майбутнього в межах одного твору, суміщенні мовних масивів і образних вимірів у творенні образу конкретного персонажа та його оточення.

У статті простежено формування особливостей романної оповіді та риси експериментаторства, оприявлені у творі Вільяма Фолкнера «Шум і лють» (“The Sound and the Fury”), опублікованому у 1929 році. Новизну структури роману спостережено передусім у тому, що письменник розвиває загалом нескладний сюжет повісткування у чотирьох різних за формозмістом наративних парадигмах: по-перше, з метою показати одну й ту саму подію та пов’язані з нею колізії очима трьох братів – німого, але чуйного олігофрена Бенджі; неоромантичного за внутрішньою сутністю неврастеніка Квентіна; колись успішного «тверезого» ділка Джейсона та афро-американки Ділсі. Кожен персонаж має свою свідомість, характер та бачення дійсності, що їх виразно помітно у формозмісті твору – застосуванні різноманітних мовленнєвих і образних конструкцій задля показу єдиної події.

По-друге, три частини з чотирьох засновано на прийомі «потoku свідомості», внаслідок чого априорі складно простежити певну послідовність та логічність у мові персонажів, однак при уважнішому прочитанні можливо виокремити їхнє ставлення до свого довкілля та інших людей і встановити основні мовностилістичні способи його показу. Своєю чергою, утверджено, що специфіка фолкнерівського «потoku свідомості» у «Шумі та люті» полягає не лише в іманентній для цього прийому спонтанності мовлення (перший та другий розділи), а й наявності певних мисленнєвих концептів (третій розділ), і це, разом із контрастним до перших трьох четвертим розділом, створює широкую картину тогочасного американського світу.

Ключові слова: роман, американська література, творчість В. Фолкнера, «потік свідомості», образ, мова, оповідь.

Постановка проблеми. «...It is a tale / Told by an idiot, full of sound and fury, / Signifying nothing» [16, р. 179]. Ці рядки з шекспірівського монологу Макбета, які дали назву романові Вільяма Фолкнера «Галас і шаленство» (інші українські назви – «Шум і лють», «Крик і шал», 1929), певною мірою визначають своєрідність його оповіді. За словами автора, він хотів розповісти «історію» – історію зубожіння й занепаду колись щасливої родини Компсонів, мешканців американського Півдня, – прагнучи якомога глибше проникнути в свідомість і підсвідомість своїх героїв, показати події, пов’язані з родиною, через процес суб’єктивного відчуття й сприйняття дійсності.

Роман як епічний жанр характеризується численними типологічними особливостями (зосередження на долі особистості, на процесі становлення та розвитку її характеру, що свого часу дало підстави Г. Гегелєві назвати роман епосом приватного життя), проте впродовж тривалого періоду своєї

еволюції він набув багатьох рис. Приклад Вільяма Фолкнера є неймовірно цікавим поєднанням збагачення форми вдалим літературним експериментом [1, с. 45], новим прийомом, з абсолютно утилітарною необхідністю якомога адекватніше (наскільки це взагалі можливо) зобразити хід думок двох досить специфічних героїв роману: Бенджаміна Компсона – 33-річного чоловіка, що все життя потерпає від не означених автором проблем із психікою (за різними версіями це – олігофренія, ідіотія або аутизм [20]), та Квентіна Компсона – його брата, який у певний момент починає розмірковувати про самогубство. Саме заради того, щоб спробувати продемонструвати читачеві ту складність та своєрідність бачення світу психічно хворою людиною та провести його ментальними маршрутами, переживаннями та враженнями, що через них Квентін прийшов до думки про суїцид, Фолкнер і застосовує інструмент «потoku свідомості», з чим упорався майстерно [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те що «The Sound and the Fury» доволі довго не був предметом детальної уваги українських літературознавців, за останні 15 років фолкнерівський архітвір досліджують під різними кутами зору, в тому числі компаративним. Лише 2018 року його було видано в українському перекладі О. Мокровольського за назвою «Шум і лють» (тому в даній статті твір цитовано саме під цим заголовком).

На думку науковців, кожна з точок зору, представлених у романі, не лише розкриває неповторну індивідуальність оповідача; через взаємодію й зіставлення цих точок зору читач наближається до осягнення об'єктивної сутності події. Усе це зумовлює, за визначенням сучасної дослідниці творчості Фолкнера Наталії Лазаревич, головну особливість репрезентації персонажів: у перших трьох частинах оповідачі є «ненадійними» (згідно з англійським терміном «unreliable narrator» за класифікацією Дж. Блум), і лише в останній частині з'являється позатекстовий наратор, і таким чином у творі постають щонайменше чотири точки зору, які мало в чому збігаються. При цьому, в перших трьох частинах характер повісткування теж є одним із засобів репрезентації персонажа-наратора. Зовнішність персонажів не деталізована [див. 23, р. 87]: зокрема, про Кедді і її доньку Квентіну відомо тільки, що вони вродливі, але опису їх не подано [6, с. 114].

Головними рисами композиції роману Тамара Денисова визначила оригінальну структуру фрази, що в ній «зібрано не лише теперішнє, а й минуле, на якому воно тримається»; вільну гру з часом, зокрема витворення замкненого в просторі й розімкненого в часі хронотопу; множинність голосів, застосування принципу суміщення точок зору; організацію оповіді як багатопарової цілісності через застосування повторів, лейтмотивів, ключових образів, символіки [3, с. 218–219].

Зображуючи руйнування сім'ї, Фолкнер показав дві сторони цього процесу: існування певних традицій та виникнення нового (що може бути сприйняте двоїсто: як деструкція та хаос, або як постійний плін життя, розвиток історії). Ставлення письменника до «нового життя» є амбівалентним: він і хоче змін, і боїться їх. Єдина людина з персонажів роману, якій певним чином вдалось влаштуватися у житті, – це Джейсон Компсон. Але, за спостереженнями критиків, він «досягає цього лише ціною втрати душі» [5, с. 579]. Отже, у романі відбито спробу персонажів врятувати своє «я» в суспільстві, яке «продалося новому».

З другого боку, у «Шумі та люті» є і критична позиція щодо минулого. Фолкнер спочатку розповідає історію з точки зору трьох братів Компсонів, а згодом дає відсторонений погляд на речі, який втілюється через образ афро-американки Ділсі, служниці у домі Компсонів. Кожен із трьох братів намагається виробити свою модель поведінки перед мінливим життям, дати власне тлумачення подій – зокрема, й активно варіюючи мовні засоби, – але їхні претензії виявляються неспроможними. З цього погляду минуле нібито й було «земним раєм», але таким, що таїв у собі певну порочність, що призвела світ до краху [5, с. 579].

На відміну від нелінійної розповіді у перших трьох частинах, наротив четвертої частини характеризується послідовністю і причинно-наслідковою логікою. Таку структуру оповіді сучасні науковці ототожнюють із чотирма Євангеліями, де три книги (від Матвія, Марка та Луки) «синоптичні», тобто розповідь ведуть відсторонені наратори, а останню (від Івана) оповідає безпосередній свідок і учасник подій [8, р. 427].

Постановка завдання. Мета цієї роботи – на основі послідовного прочитання розділів роману «Шум і лють» установити особливості його формозмісту, наротивної структури та принципи чергування точок зору у тексті, вивести на цьому ґрунті основні мовностилістичні засоби творення образу кожного з оповідачів, а також утвердити поняття часу та його символів як головних сюжетних концентрів повісткування.

Виклад основного матеріалу. Чотиричастинну структуру роману автор пояснює так: «Вся ця повість постає вже в першій частині... Я написав другий і третій розділи, щоб пояснити перший, – і побачив, що цього не досить...» [15, р. 45]. Тому було написано й четвертий розділ, у якому голос було надано сторонньому розповідачеві; він являє собою синтез подій і вражень, викладених у перших трьох частинах.

Ґрунтуючись на не так давно сформульованому в американській психологічній практиці понятті «спіральної динаміки», яке «виділяє й описує парадигми мислення, а також пояснює, як мислення розвивається від одних парадигм до інших» [7], можемо зробити висновок, що й оповідь у «Шумі та люті» будується такими самими «спіралями»: читач від першого ряду подій і осіб, зовсім йому незнайомих, переходить до пізнання другого ряду явищ, які вже певною мірою йому відомі. Здійснивши подорож однією й тією самою романною територією чотири рази, український читач починає сприймати багатопарову й різноча-

сову ситуацію в родині американців Компсонів як щось близьке й зрозуміле [24, р. 59].

Починається роман із подій, датованих **7 квітня 1928 року**. Їх викладено у внутрішньому монолозі олігофрена Бенджі Компсона, якому в цей день виповнилося 33 роки (*«тридцять літ, як отакій пристрій»*), як його описує Ластер, син Ділсі [10, с. 15]. Монолог насичений несвідомою тугою за минулим (найперші спогади героя пов'язані ще з 1898 роком), за щасливим дитинством, пахощі та звуки якого зринають час від часу в його пам'яті.

Всі спогади Бенджі сконцентровано навколо його сестри – Кедді. Вона, джерело тепла, любові й ніжності, – моральне опертя родини Компсонів, без чого остання приречена на крах. Герой передбачав біду інтуїтивно, лише побачивши сестру в новому капелюшку, з квітами й довгою вуаллю на голові, – а найстрашніше, що він *«більше не чув духу дерев»* [10, с. 13]. Для героя-олігофрена не існує ні часової послідовності подій, ні причинно-наслідкових зв'язків між ними. Проте окремі епізоди як минулого, так і теперішнього фіксуються в його свідомості з точністю фотографії, й у цьому плані перша частина роману є *«найоб'єктивнішим викладом деяких подій із життя Компсонів»* [8, р. 425].

Епізоди прогулянки Бенджі й Ластера колишніми володіннями (Бенджиними луками), зустріч із Квентіною та її новим приятелем, сцена на кухні, де негритянка Ділсі готує вечерю, та в їдальні, де родина зібралася за іменинним столом, – своєрідний кістяк оповіді. Попри те, що їхній плин переривається екскурсами в минуле, вони спрямовані до логічного завершення (моменту, коли Кедді вийшла заміж за Герберта Геда і виїхала з дому), й це впорядковує суб'єктивний хаос відчуттів героя.

Поштовхом до минулого, в якому Бенджі відчував аналогічний досвід, є знайоме слово, предмет чи почуття:

«Я йду попід парканом, де проходять школярки зі своїми ранцями.

– Агей, Бенджі! – гукає Ластер. – Катай назад, сюди!

«Ну яке тобі пуття з того, що ти стовбичиш тут і видивляєшся крізь хвіртку на дорогу? – Ті-Пі мені. – Адже міс Кедді далеко від нас заїхала. Все: заміж вийшла та й покинула тебе. Тож ніц тобі не допоможе, якщо отак триматимешся за хвіртку та плакатимеш. Вона ж тебе не почує!» [цитуються в перекладі О. Мокровольського, 2018. 10, с. 16].

Важливу роль відіграє курсив, яким набрано певні епізоди першого розділу: він показує й «мішанину» в голові Бенджі, й окремі часові зсуви. При цьому Фолкнер «навмисно виділяв кур-

сивом і сцени минулого, й сцени теперішнього – не для того, щоб показати, що відбулося, а щоб дати читачеві передбачити черговий перебіг у думці» [19]. Це особливо очевидно, якщо зважати на етимологію слова «курсив», із латинського – «біжучий».

Виділивши курсивом часові плани, які накладаються один на один, Фолкнер витворив також цілу систему ключових слів і образів, які, з одного боку, орієнтують читача, а з другого – підкреслюють конкретність, властиву мисленню Бенджі:

- образ Кедді для нього пов'язаний із пахощами дерев;

- для епізоду зміни імені Морі (Maury) на Бенджі (*«Бенджамін – це з Біблії»*), пояснює Кедді ключовими мотивами є дощ, вогонь у каміні та люстро [10, с. 18];

- весілля Кедді асоціюється зі вбранням нареченої та льохом, де Ті-Пі п'є «саспрелеву»;

- похорон пана Компсона – «запах смерті», виття собаки та похмуре пророцтво Роскуса [10, с. 10].

Завдяки авторові герой, німий від народження, отримує голос, а отже – здатність висловити почуття в бодай алогічній, але розповіді. Жодного разу не вдаючись до прямої авторської характеристики, письменник і розкриває психологію й світобачення Бенджі, й відтворює образи головних та епізодичних героїв роману, стосунки між ними. Монологічна за своєю природою оповідь іноді набуває поліфонізму завдяки діалогам, через які увиразнюється кожна постать у романі.

Внутрішній монолог Бенджі – це потік свідомості, в якому якнайхимерніше переплітаються минуле й майбутнє. Своєрідність мовлення героя виражено й лінгвістично. З усіх дієслів англійської мови вживається лише форма минулого тривалого часу Past Progressive (подія, що розгортається в точковому моменті минулого [2, с. 29–30]), але завдяки якій цей самий точковий момент розмикається у широкий часопростір [12, р. 37; 21, р. 267]. Аби показати скороминущий, практично блискавичний характер вражень і подій, герой постійно удається до звуконаслідувань і вигуків: «хап», «глип», «швиргиць» тощо. Синтаксис – елементарно простий (називні, односкладні речення), фрази поєднуються в довгі ланцюги через сполучник «і» (певною мірою алюзія до біблійної мови): *«Кедді обняла мене, і та блискуча вуаль обняла, і я більше не чув духу дерев, то й заплакав»* [10, с. 13].

Проте прості фрази відбивають складність почуттів героя – через тавтологію (повторення реплік на кшталт *«пахла Кедді, мов дерева»*, *«Вона пахла деревами»* та *«Я заплакав»*),

плеоназм («*оповила мене руками*»), інверсії («*Кедді каже*», «*Вона деревами пахне*» [10, с. 22]), нанизування сенсорних образів («*Ось я розгледів вікна, там дерева шемрають. Та ось і пільма вся пішла гладенькими, яскравими плямами...*» [10, с. 22]).

Не випадково саме з першою частиною Фолкнер пов'язував саму назву роману: «Історію розповідає ідіот у першій її частині» [15, р. 38]. Ж.-П. Сартр стверджував, що, висловлена іншим оповідачем, історія «перестає існувати, перетворившись на зовсім іншу історію, без галасу й шаленства» [14, р. 87].

Другу частину роману датовано **2 червня 1910 року**. Це – внутрішній монолог старшого брата, студента Квентіна, «романтичного самогубця» [11, р. 56]. Розповідь також побудовано як потік свідомості, проте алогічність мислення тут глибоко вмотивована, впливає з напруженого психічного стану людини.

Фолкнер застосовує потік свідомості в мовленні від першої особи, що зумовлено особливостями людської пам'яті: минуле в ній не завжди впорядковано, багато випадає з поля зору, можливі часові зсуви. Хоча спогади кожного з оповідачів – Бенджі й Квентіна – досить різні, їх єднає те, що кожен зовнішній натяк (слова, пахощі, предмети) шляхами складних асоціативних градацій приводить героя в минуле, а всі асоціації неодмінно концентруються навколо Кедді [13].

Поява в Джефферсоні спокусника сестри – Дальтона Еймса, спроба Квентіна помститися за честь дівчини, розмова з батьком та нареченим Кедді, весілля – всі ці епізоди, виникаючи в пам'яті Квентіна, перебивають одне одного у гранично напруженому темпі, який передає всю глибину внутрішнього сум'яття героя. Проте зовні він лишається спокійним і безпристрасним, на відміну від Бенджі, який сльозами й розпачливим мугиканням силкується повернути колишню Кедді.

Заміжжя сестри Квентін сприймає не як гріхопадіння, а як зраду. Як і для Бенджі, втрата Кедді для Квентіна рівноцінна втраті всього. Проте якщо для молодшого брата Кедді була лише джерелом тепла й ніжності, опікуючись ним мов мати, для старшого вона – втілення честі й гідності Компсонів. Для обох братів її падіння – катастрофа, яка загрожує тим моделям світу, індивідуальним для кожного з героїв, витвореним їхньою уявою. Бенджі намагається залишити сестру хоча б у спогадах; Квентін же задля цього готовий навіть на самообмовлення, зізнання в інцесті:

«Бо що, коли б отак зразу та головою в пекло. Що, коли б отак зразу й край-кінець усьому. Якби

все отак узяло та й пропало. І нікогісінько на світі – тільки ми з нею удвох. От коли б ми з нею спромоглися вкоїти щось таке жажливе, щоб усі-всі з пекла повтікали, а позоставили тільки нас двійко. Я скоїв кровозмішення, Отче! Я сказав то я скоїв а не Дальтон Еймс...» [10, с. 23–24].

Серед чуттєвих асоціацій у житті Квентіна, так само як і Бенджі, важливу роль відіграють пахощі. Абстрактний «запах дерев» із першої частини набуває конкретизації в другій: спогади оповідача пронизані ароматом жимолості (honeysuckle) – «*дух жимолості, це, як на мене, найпечальніший запах*» [10, с. 43–45, 48]. Сенсорні образи як у Бенджі, так і у Квентіна часом постають у вигляді складних неологізмів: «*Авжеж, авжеж, – заавжежжав дядечко Маврі...*» [10, с. 5], «*Вона випурхнула з дзеркала, з гущі духмянощів*» [10, с. 23], «*гарвардсько-інтелектуальні начебто набутки*» [10, с. 25], «*циферблатлице годинника*» [10, с. 36], «*мухозасиджений план містечка*» [10, с. 42].

Ольга Боднар, зіставляючи прозу Фолкнера та Валерія Шевчука, актуалізує поняття «сенсорного враження», яке, на думку М. Фрідмана, «майже повністю позбавляє існування носія монологу (monologue)», до того ж часто зустрічається не тільки розрив синтаксичних подібностей – фраз, речень, а й слів, що не висловлюються, замовчуються [1, с. 52]. Внутрішній монолог Квентіна, в який включено багатосторінковий, без пунктуаційних знаків діалог із Кедді (через який герой дошукується правди, хто ж звабив сестру), є своєрідним доповненням фрагментарних спогадів Бенджі про подію, драматизм якої посилено через алогічність потоку свідомості Квентіна. Однак варто зазначити, що коло спогадів другого оповідача вужче, і не кожне слово чи явище може викликати асоціації: «Там, де Бенджі буде цілий світ, Квентін плакає лише одну *idée-fixe*» [9, р. 223].

Через потік свідомості, де внутрішній світ людини, його ірраціональні злами показано без авторського втручання, Фолкнер доводить, що Бенджі й Квентін «не стільки розповідають про те, що сталося, скільки виливають змучену душу» [9, р. 225]. До такого висновку підводить порівняння оповідної манери в першій і другій частинах.

На противагу асоціативності мислення Бенджі й рефлексивності Квентіна, герой третьої частини роману – Джейсон – не схильний ні до розумувань, ні до переживань. Усі проблеми родини Компсонів отримують у нього просте розв'язання. Квентін для нього – «*слабкодухий невдаха*»; батько – алкоголік, який «*пияцтвом загнав себе в могилу*»; німого Бенджі він радить «*віддати взажиток у*

бродячий цирк» [10, с. 57]. Що ж до Кедді, падіння якої глибоко переживають старші брати, – то й на це в Джейсона лаконічна точка зору: «як удалася шльондрою, то шльондрою й вік звікує» [10, с. 52]. Ця речення, якою починається третя частина, датована на добу раніше від першої (**6 квітня 1928 року**), підкреслює контраст у характерах, думках і почуттях Джейсона й Квентіна.

У цій частині занепад родини Компсонів показано через сприйняття «найздоровішого» з її членів. Унаслідок цього виникає ще одне тлумачення чільного компонента в заголовку роману – «sound» – не лише як іменника «звук», а й як прикметника з широким асоціативним полем: «здоровий», «розумний», «неушкоджений», «спокійний», «доброякісний» і навіть «платоспроможний». Проте уважніший погляд на оповідь, яка є внутрішнім монологом «у його первісному вигляді, без тенденції переростання в потік свідомості» [4], виявляє різкий контраст між бездоганним формальним наповненням та зовсім недобррозумним змістом. Структура її, порівняно з першими двома, видається простою й виразною. Тут нема несподіваних поворотів від одного часового плану до іншого, все впорядковано, «все на своїх місцях». Але «істеричну непослідовність і суперечливість» у вчинки й слова Джейсона вносить «типово компсонівська» одержимість: якщо для Бенджі це – одержимість спогадами, а для Квентіна – думкою про те, що Кедді «зрадила» дім, то Джейсон одержимий ненавистю.

Розіграючи з себе зразкового господаря, який працює день і ніч, аби прогудувати стару матір, брата-ідіота, племінницю та ще й цілу кухню «чорнюків», герой водночас ненавидить їх усіх, часто пожираючи плоди своєї ненависті:

«Що вже є тут один чоловік, що й сам себе за пояс заткне, а ви й його круг пальця водите...»

– Хто ж він, той чоловік? – питаю Джоба.

– А містер Джейсон Компсон! – відказує...» [10, с. 74].

Послідовність, із якою Джейсон розставляє пастки, й оберненість їх проти його самого – співвідносяться з послідовністю та замкненістю оповіді. Але навіть такого логічного й тверезого монологу, де кожна подія має причину й наслідок, було не досить. Тому, пишучи четвертий розділ, Фолкнер мав на меті витворити з окремих фрагментів цілісну історію. Коли раніше життя Компсонів було показано зсередини, то тепер його подано через сприйняття стороннього спостерігача, яким став сам автор. Іншими словами, постає формальна відмінність від Четвероєванге-

лія – три частини оповідаються від першої особи, а четверта від третьої, – зі збереженням змістового наповнення (події та пов'язаних із нею колізій).

Відстороненість художника дала змогу побачити те, що минули перші три оповідачі. «Спіраль» розповіді отримує новий виток, – перед читачем виникають знайомі персонажі, але їх можна не лише почути, а й побачити:

1. *«Дебелий чоловік, чиє велике тіло немовби усе складалося з часточок, які чомусь чи не могли, чи й не хотіли злагоджено співпрацювати одна з одною, а чи бодай з кісткою, на якому сиділи. Шкіра його була земисто-мертвотна, безволоса; весь одутлуватий, він клишав ногами, подібно до вченого ведмеда. Біляве, тонесеньке волосся гладенькою гривкою було зачесане на лоб, немов на старовинних дитячих світлинах-дагеротипах. Очі – чисті, ніжно-волошкові, а товста спідня губа одвисла»* [10, с. 80]. Це – Бенджі.

2. *«Він – холодний і гостропроникливозорий, із карими очима-крем'яшками в чорній обляміці, з коротко підстриженим чубом, що хвалився прямим проділом та двома жорсткими каштановими кучериками, бараноріжно на чоло спущеними, немов у того бармена з карикатури»* [10, с. 82]. Це – Джейсон.

Ці деталі стосуються здебільшого зовнішнього образу героїв – таких, якими їх бачить Ділсі, – але в сукупності з тими враженнями, які читач отримав раніше, вони є «останнім штрихом, який оживлює мертву картину» [18, р. 313]. Образи героїв очуднено – читач бачить їх уперше, а настанову на пізнання, властиву епічній оповіді, дано в порівняльних зворотах «немов на старовинних дитячих світлинах-дагеротипах», «як у бармена з карикатури».

Кульмінацією четвертого розділу – «частини Ділсі», за Фолкнером, – є сцена великодньої відправи Божої в негритянській церкві, куди Ділсі приходить разом із Бенджі, – своєрідний апофеоз любові, милосердя та єдності в світі зла та насильства: *«Я бачу годину останнього суду, чую сурми золоті, що сурмлять славу з небес, я чую, як повстають із мертвих ті, хто зберіг пам'ять про Агня й пролиту кров Його!»* [10, с. 87].

Однією з найскладніших і найважливіших у наративістиці роману «Шум і лють» є проблема часу. Час постає як складова хронотопу; як чинник, який визначає поведінку й відповідно манеру оповіді героїв; як лейтмотив другої частини, закладений у наскрізному символі *годинника*.

Розімкненість хронології оповіді виявляється в співіснуванні минулого й теперішнього в межах

однієї доби, яка є висхідним часовим виміром кожної частини. Особливо складною в цьому плані є перша частина, в якій дослідники вирізняють від 7 до 13 часових рівнів: смерть бабусі (1898 р.); зміна імені Бенджі (1900 р.); весілля Кедді (1910 р.); епізод зі школярками (1910 р.); і так далі аж до дати оповіді – 7 квітня 1928 року [5, с. 577; 17, р. 242; 18, р. 311].

Від багатоплановості оповіді в першій частині відбувається перехід до двовимірності в другій – тут увагу приділено реальним подіям і нескінченній розмові про Кедді та її заміжжя, яку веде сам із собою Квентін.

Продовжуючи порівняння перших двох частин, варто звернути увагу на категорію часу: для першого оповідача вона є структуротворчим компонентом оповіді (суміщення різних часових планів), для другого ж – водночас і нагальною проблемою людського існування. Для Бенджі час зупинився десь у 1898 році: «Якраз тридцять літ, як йому три роки» [10, с. 7]. Для Квентіна, який ламає стрілки годинника, «час уже помер, а воскресне він, аж як годинник зупиниться» [10, с. 25]. Від ранку 2 червня 1910 року час набуває ознак видимої реальності: дзвін курантів, цокання годинника, рух сонця, тіні, які стають довшими, – все це викликає в героя майже фізичні відчуття миттєвостей, які відходять у безвість. І з годинником порівнюються абсолютно всі предмети довкілля:

«Високо, десь аж у сонці, виріс у небі наді мною годинник, і я подумав, як це так, що от надумався відкинути прикру звичку, а м'язи твої, все тіло самі, силоміць, ніби поза свідомістю твоєю, так і стараються знову затягти тебе в отой, вже ж начебто відкинутий непотріб. Я відчував, як напружилася шия, аби таки крутнути голову до того годинника, але тут я вчув свого годинничка в кишені й його цоканням витіснив усю решту. То я круть і притьмом назад, до тієї вітрини годинникової. А за нею за столом годинника сидить, працює. На тім ї лисина. А в оці – луна, руркою металевою, в обличчя йому вкрученою» [10, с. 25]

На відміну від першої частини, кількість часових планів другої скорочено, а занурення в минуле мають характер цілісних подій (весілля Кедді, зустріч із Дальтоном Еймсом, розмова з Гербертом Гедом). Власне, весь другий розділ, порівняно з рештою трьома, є суцільним екскурсом у минуле, яке «пов'язано з тією золотою порою дитинства, яка навки закарбувалася в серцях братів» [21, р. 275].

Третя частина повертає до фабульного часу – квітня 1928 року. Джейсон, який розповідає її, до

минулого звертається лише у зв'язку з невдалою кар'єрою, але в основному живе теперішнім.

Відповідно можна вивести закономірність, як саме час зумовлює поведінку героїв та стиль їхнього мовлення:

1. Бенджі не усвідомлює плину часу, причиново-наслідкових зв'язків між подіями, для нього минуле неможливе без теперішнього й навпаки. Манера його оповіді – потік свідомості, заснований на digressive method [22, р. 353].

2. Квентін настільки переймається ідеєю часу як застиглого минулого, що намагається або втекти, або зупинити його. Оповідь у нього – всуціль ретроспективний потік свідомості.

3. Джейсон намагається встигати за часом, але постійно запізнюється. Оповідь – внутрішній монолог, у якому «показано наслідки трагедії Компсонів» [21, р. 279].

4. Ділісі знає теперішній час, як і теперішнє життя; в її оповіді час повертається в свої нормальні межі.

Висновки. Оповідну манеру «Шуму і люті» науковці порівнювали з євангельськими книгами, акцентуючи на відмінності принципів оповіді у четвертій частині від трьох попередніх. Однак цю аналогію можливо розглядати під протилежним кутом зору: останній, «синоптичний» масив повісткування, який належить служниці Ділісі, у зіставленні з трьома розділами «від першої особи» (відповідно Бенджі, Квентін і Джейсон), котрі, своєю чергою, різняться між собою за мовою, тропікою, синтаксисом, але суголосні у ключі проблематики (заміжжя сестри Кедді та її від'їзду). Відтак доцільно семантику заголовка роману інтерпретувати не лише як алюзію до шекспірівського “story told by an idiot,” а й як бінарну опозицію *fury* (лють) та *sound*: адже, окрім іменника «звук», останнє слово має значення прикметника «розумний, розважливий», а у поєднанні з артиклем воно стає збірним поняттям (the sound – «розумні»).

З другого боку, така «розумність» виступає ще одним чинником контрасту у повістувальній структурі Фолкнерового архітвору. Бездоганна літературна мова Джейсона, оповідача розділу третього, відтінює «ненормальність» успішного ділка у ставленні до людей, які його оточують, нездатність персонажа знайти добре слово для іншого. Тим часом плутана, подекуди переважана образними конструкціями мова Квентіна, а тим паче Бенджі, цілком вірогідно знаменує пошук обома братами відповідей на животрепетні питання, опрідечені у звуках довкілля та реаліях.

Деталі-лейтмотиви, навколо яких організовано оповідь перших двох розділів (дерева, дощ, дім, дорога), складають широку концептосферу людини та її місця у мінливому часопросторі, яким для В. Фолкнера була Америка першої чверті ХХ століття. Чільне місце в цій концептосфері посідають осмислення героями часового плину, задалегідь приречені на невдачу спроби його прискорити, уповільнити або й зовсім зупинити. Цей аспект особливо виразний в оригіналі першого розділу, де головною часовою парадигмою оповіді є граматична конструкція Past Progressive, іншими словами – побудова великої картини з сукупності

точкових моментів у минулому, що є безсумнівною новизною у структурі «Шуму і люті».

Подальші дослідження у царині епічних творів доби модернізму та наступних періодів літературного процесу передбачають виявлення специфіки сюжетобудови у романі, зокрема суміщення кількох точок зору, окреслення ролі формозмістового експериментування у становленні індивідуального стилю прозаїка та простеження його еволюції, а також зіставне вивчення української та зарубіжної романістики задля утвердження неперервності та взаємодії традицій створення панорамних полотен доби.

Список літератури:

1. Боднар О.Б. Проза Вільяма Фолкнера і Валерія Шевчука: типологічні паралелі, художня своєрідність: дис. ... канд. філол. наук (10.01.05). Тернопіль, 2010. 199 с.
2. Верба Л.Г., Верба Г.В. Граматика сучасної англійської мови : довідник. Київ : ТОВ «ВП Логос-М», 2016. 352 с.
3. Денисова Т.Н. Південна школа в літературі США. *Історія американської літератури ХХ століття*. Київ : Вид-во «Довіра», 2002. С. 90–102.
4. Дзюбенко В. Книга дня: «Шум і лють» Вільяма Фолкнера [Електронний ресурс]. URL: <https://plomin.club/book-of-the-day-sound-and-the-fury-by-william-faulkner/> (дата звернення 10.03.2024).
5. Кеба О.В. Вільям Фолкнер. *Зарубіжна література межі ХІХ-ХХ та ХХ століття: підручник / за заг. ред. С.К. Криворучко*. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2023. С. 577–587.
6. Лазаревич Н.Ю. Специфіка персонажів у романах-метафорах «Процес» Ф. Кафки, «Галас і шаленство» В. Фолкнера та «Сто років самотності» Г.Г. Маркеса: порівняльний аналіз. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія Філологічна*. Вип. 59. С. 113–115.
7. Пекар В. Різнобарвні світи. Популярне введення в спіральну динаміку [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ar25.org/article/riznobarvni-svity-populyarne-vvedennya-v-spiralnu-dynamiku.html> (дата звернення 18.03.2024)
8. Castille, P.D. Dilsey's Easter Conversion in Faulkner's *The Sound and the Fury*. *Studies in the Novel*. Vol. 24 (4). P. 423–433.
9. Faulkner in the University: Class Conferences at the University of Virginia. 1957-58. Charlottesville: University of Virginia Press, 1995. 294 p.
10. Faulkner, W. *The Sound and the Fury* [Electronic resource]. URL: <https://knigoed.club/9171-shum-i-ljut-viljam-folkner.html> (access date 09.03.2024)
11. Howe, I. *William Faulkner: A Critical Study*. New York: Random House, 1952. xiii, 203 p.
12. Naumenko, N. Continuous Tenses Functioning in the Song Lyrics by Sting. *Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Linguistics)*. № 20, 2023. P. 35–41.
13. Rome, A. The Necessity of Benjy as an Opening Narrator in *The Sound and the Fury* [Electronic resource]. *Center for Faulkner Studies*. URL: <http://www.semo.edu/cfs/teaching/45455.html> (access date 10.03.2024)
14. Sartre, J.-P. *We Have Only This Life to Live: The Selected Essays of Jean-Paul Sartre, 1939–1975* / ed. by R. Aronson and A. van den Hoven. New York: New York Review Books, 2013. 592 p.
15. *Selected Letters of William Faulkner*. New York: Vintage Books, 1978. 488 p.
16. Shakespeare, W. *The Tragedy of Macbeth* by William Shakespeare [Electronic resource] / ed. by B.A. Mowat and P. Werstine. URL: https://folger-main-site-assets.s3.amazonaws.com/uploads/2022/11/macbeth_PDF_FolgerShakespeare.pdf (access date 12.03.2024)
17. Slatoff, W. *Quest for Failure*. Ithaca: Cornell University Press, 1960. 275 p.
18. Szydłowska, I. William Faulkner as a Philosophical Writer. *Kultura i Wartości*. 2018. P. 305–325.
19. 'The Sound and the Fury.' *The Study Guide*. URL: <https://www.coursehero.com/lit/The-Sound-and-the-Fury/things-you-didnt-know/> (access date 17.03.2024).
20. 'The Sound and the Fury.' *The New Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/The-Sound-and-the-Fury-novel-by-Faulkner> (access date 18.03.2024).
21. Vickery, O.W. *Language as Theme and Technique. The Novels of William Faulkner: A Critical Interpretation*. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1964. P. 266–282.

22. Volpe, E.L. A Reader's Guide to William Faulkner. New York: Syracuse University Press, 2003. 448 p.
23. Wellek, R., Warren, A. Theory of Literature. New York: Harcourt, Brace & Company, 1949. 403 p.
24. Widiyantari, Yu., Annaningtyas, C. Comprehending the Modern Psychological Novel 'The Sound and the Fury' by William Faulkner. *Orientasi dan Pendekatan Belajar Berbahasa Inggris*. 2015. P. 57–66.

**Naumenko N. V. SPECIFICATIONS OF NOVEL NARRATION IN WILLIAM FAULKNER'S
*THE SOUND AND THE FURY***

The novel, from the very moment of its emergence and throughout the entire development period, is distinctive for its tendency to the experiment, which is evident in viewpoint juxtaposition, sometimes unpredictable interweaving of plot lines, retrospectives of the past and visions of the future within one written work, combination of linguistic massifs and imagery dimensions in creating an image of a character and one's environment.

*The author of this article followed the formation of the novel narrative specifications and the experimental traits in William Faulkner's *The Sound and the Fury* (1929). What was confirmed as the novelty of the novel's structure is that the writer evolved an actually simplex plot in four narrative paradigms differing by their form-and-substance: primarily, to show the same event and the collisions connected with it from the viewpoints of three brothers – Benjy, dumb but sensitive insane; Quentin, a typically neo-romantic neurasthenic student; Jason, a 'sober' businessman, successful for the time being; Dilsey, an Afro-American servant woman. Each of the characters has one's own consciousness, temper and worldview, perfectly noticeable in the form-and-substance of the work which is the use of various speech and conceptual constructions in order to show the same event.*

*Along with that, three parts of the novel out of four are built on the 'stream of consciousness,' hence it is a priori difficult to trace the certain consequence and logicity in the characters' speech. However, the closer reading would allow a researcher to outline their attitude to the environment and the people around, thereafter affirming the essential linguostylistic means to display it. In turn, the author of this article confirmed that the specific features of Faulknerian 'stream of consciousness' used in *The Sound and the Fury* are not only spontaneity, typical for this method (Parts 1 and 2), but also the presence of certain mental concepts (Part 3), which, together with Part 4 contrasting to three previous, created the broad picture of America of those times.*

Key words: *novel, American literature, W. Faulkner's works, 'stream of consciousness', image, language, narration.*

UDC 821.111-312.2Лес7Уше.09
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/15>

Proskurina N. Yu.

V. N. Karazin Kharkiv National University

Kravets O. M.

V. N. Karazin Kharkiv National University

FEATURES OF THE TEMPORAL-SPACE DIMENSION IN DORIS LESSING'S NOVEL "THE CLEFT"

The article analyzes the novel of the English writer of the 20th and 21st centuries. Doris Lessing. It was determined that the novel «The Cleft» fits into the general paradigm of the subject of artistic texts of the late period of the writer's creativity, in which the author explores the historical process of the development of humanity. It was found that in «The Cleft» the focus of attention is on the study of the historical past. It is proved that the writer's novel reproduces the author's myth about the origins of human history. In the novel «The Cleft» there is a mythological model of the world, which is realized on different artistic levels of the text (mythological space, mythological time, mythological images). The writer «rewrites» the patriarchal narrative, giving primacy to the female gender and returning humanity to its matriarchal origins. It was revealed that in D. Lessing's novel «The Cleft» two traditions, «feminine» and «masculine», interact with each other and enter into a kind of dialogue. Feminine (matriarchal) tradition is closely connected with the space of the Cleft and the coast of the nameless ocean – a topos in which women have lived since time immemorial. Masculine (patriarchal) tradition prevails in the Valley and, later, in Ancient Rome. It is proved that in the chronotope of the novel «The Cleft», the artistic space appears as a defining component, thus, the topos prevails over the chronos. Artistic time also reveals its peculiarities: the novel lacks an accurate division of time and time experienced by the characters. Space-time is «spatialized», time acquires a spatial dimension, extensifying. In the spatial dimension of the novel, the space of the Cleft, in which the female tribe lived, acquires an important significance. It was determined that the temporal dimension in the novel is subordinated to the spatial dimension. The chronoplane of the Cleft is characterized by a mythological confluence: women exist in a fantastical dream, as it were. The women of the Cleft have a «mythological worldview»: they subordinate their existence to lunar rituals, «enact the events of the mythological era» and reproduce the cosmogony. The spatial component of the chronotope is manifested in the juxtaposition of the topos of the female space of the Cleft and the male topos of the Valley, which until a certain moment are separated from each other by the threshold space of the Killing Rock. Slowly, the boundaries between the two topos are partially leveled, causing their interaction.

Key words: Doris Lessing, novel, neomythologism, time-space, chronoplane, gender, mythological time, mythological space.

Problem setting. The name of the English writer Doris Lessing (Doris Lessing, 1919–2013) is iconic for world literature of the 20th – 21st centuries. The Nobel Prize for Literature (2007) only confirmed the literary value of the writer's work that had lasted for more than half a century. Acute gender issues, neo-mythological and post-apocalyptic trends were reflected in the artist's work. In particular, D. Lessing's novel «The Cleft» (2007), which belongs to the late period of the author's creativity, is of particular interest. The text reinterprets the origin of humanity and the primacy of the male gender.

Analysis of recent research and publications. The critical reception of D. Lessing's novel «The Cleft» was covered in foreign literature in several articles

[5, 6, 7, 8]. The general outline of study of D. Lessing creativity was focused on the material of her better-known novels («The Golden Notebook», «Shikasta», «Children of Violence», etc.). Separate aspects of the novel «The Cleft» were studied by Ukrainian scientific researchers such as L. Miroschnychenko [2, 3], I. Bura [1, 4], O. Tykhovska [4]. However, the problems of the temporal-spatial dimension of the work remained out of the attention of research interests.

Task statement. Taking into account the growing interest of scientists in the study of the problem of neomythology and its inherent space and time, there is a need to study the texts of modern foreign writers, in whose works the neomythological chronotope functions implicitly or explicitly.

An overview of the main material. D. Lessing's novel «The Cleft» is consistent with the previous works of the writer of the late period, in which she creates an emphatically mythological world. D. Lessing uses the artistic method «novel within a novel»: the text of «The Cleft» includes two storylines. The first is the story of a historian named Transit, who studies ancient manuscripts. The second line of the story relates directly to the content of these manuscripts, which talk about the «authentic» history of the origin of mankind – these are the chronicles of the area called «The Cleft», where the first creatures of the universe lived – women.

The beginning of the series of events «The Cleft» is temporally uncertain: «*When was then? I don't know. Then was a very long time ago, that's all I know*» [9, p. 8]. The life of the inhabitants of the Cleft was like an endless dream, a state of «timelessness». The artistic time of the Cleft is not clearly defined, the flow of time is associated in the inhabitants of the Cave with the oppositions «day and night». The counting of time is carried out by the time of day or in general, it is not defined: «it is already noon», «from time to time», «for a long time», or «in ancient times». Historian Transit characterizes the artistic time of the events of the Cleft as «timelessness».

According to literary experts, the space-time continuum can «influence» the behavior of the characters. The time-space of the area of the Cleft exists as if in a fantastic dream of its inhabitants, however, it fully adheres to the cosmic rhythms of the universe. Nothing can shake the old order: «*Why was it? Because that's how it has always been, and we never thought to change things*» [9, p. 12].

The water space (the tides of the sea), the Cleft, and everyday life of women (conducting various rituals, the birth of new representatives of the tribe) of this topos are connected with the lunar cycle. The time of the monthly ritual performed by the women of the Cleft is symbolically called «the time of the red flower». Women plucked red flowers that grew in the cave and threw the petals into the stream so that the red water from the flowers would «set off» their female cycle: «*When the moon is at its biggest and brightest we climb up to above The Cleft where the red flowers grow, and we cut them, so there is a lot of red, and we let the water flow from the spring up there, and the water flushes the flowers down through The Cleft, from top to bottom, and we all have our blood flow*» [9, p. 9].

Thus, the women of the Cleft perceive the surrounding world through the prism of a mythological worldview. For the female inhabitants of the Cleft, traditions, and rituals become «a sacred vault not only of prototypes but of magical and spiritual powers». Women of the Cleft conduct monthly rites and «continue to maintain the established order in nature and society». During the ritual, the inhabitants of the Cleft «enact the events of a mythical era and include the recitation of creation myths» [10, p. 208].

The inhabitants of the Cleft do not feel the passage of time, they do not even need to allocate a certain period of time: «*How old are you, as a people? with bland, blind enquiry: 'What do you mean?' They believed that a Fish brought them from the Moon. When was that? Long, slow, puzzled stares*» [9, p. 31]. Women of the Cleft do not separate time periods: «yesterday» and «tomorrow», but exist in the eternal present: «*They lived in an eternal present. For how long? Useless to ask*» [9, p. 31].

However, the existence in the eternal present, which was perceived by the women of the Cleft as «golden times», is interrupted by an unexpected event – the first boy is born in the female tribe. This event provokes the «starting» of a new countdown and «tears out» women from their everyday dream like life. The women of the Cleft perceived the baby boy as an anomaly, a «monster» that contradicted the social order of the tribe. Since the birth of the first boy was presumed by the inhabitants of the Cleft as a deviation from the norm of the social life of the Cleft and as a threat to the further peaceful existence of the female tribe, this baby is killed. However, the killing of the first man did not solve the gender problem, because more and more often, instead of new Clefts, as the women called themselves, new male babies, monsters, were born. Violation of the cosmogony was perceived by women as a return to chaos, emotions of surprise slowly transformed into anger, disgust, and fear of all manifestations of masculinity: «*They hated the Monsters, and now they were afraid*» [9, p. 15].

The women of the Cleft tried to get rid of all mentions of the existence of «monsters» and to «cleanse» the exclusively female space of the cave from the presence of men and their further influence. These circumstances forced women to leave the boundaries of the world they knew, to leave the familiar closed and controlled space to the «open and foreign». When it became impossible to silence the more than isolated cases of the birth of boys in the tribe, they were taken to the Killing Rock, where the babies were sacrificed to the claws of huge eagles. From this moment in the Cleft, the division of the world into two parts begins: the traditional feminine and the modern masculine. Such a «split» of the known universe contributes to the birth of a new worldview: «*Perhaps a new kind of thinking began like everything else when the Monsters started being born*» [9, p. 8].

Before the appearance of the first «mutants», the time of the Cleft was unchanged, segments of time did not stand out and did not differ from each other: «*That was how things had always been. Nothing changed, could change, would change*» [9, p. 31]. From the moment a male child appears in the female tribe, this cycle breaks, and the chronology steps towards linearity. However, the time of the Cleft is still characterized by a mythological monolithic:

«*What need had there ever been to define time? It was such a time ago, we did this then ... when ... but everybody knew the times of the moon, sometimes large and round, or like a slice*» [9, p. 79].

The mythological nature of the time of the Cleft is contrasted with the clarity and chronological sequence of the time-space of Ancient Rome. Transit criticizes the way of the ancient female tribe, and their reluctance to master time: «*We Romans have measured, charted, taken possession of time, so that it would be impossible for us to say, 'And then it came to pass' <...> for we would have the year, the month, the day off pat, we are a defining people*» [9, p. 101]. So, for Transit, as a historian and a representative of the male gender, the chronological accuracy of events and counting the passage of time is correlated with the study and mastery of the chronoplane. The syncretism and mythological unity of the female chronotope contrasts with the divided space-time of Ancient Rome and the male world system in general.

The opposition of two traditions and time-spaces: the chrono-plane of the Cleft and Rome is gender-marked. The chronotope of the Cleft (the Women's Cave) is purely feminine: such definitions as «the time of the full moon», «the time of the round, narrow», «the time of the red stream» are used to denote this time. The time of the Cleft at the beginning of the story is emphasizedly mythological. Space is limited to an unspecified area near an unnamed ocean. Residents of this topos do not need to specify and systematize knowledge about their living space. Over time, masculine tendencies break into the feminine time-space, modify it, and incorporate it into an exclusively male system.

Transit does not attempt to give geographical precision to the events of the Cleft, to tie them to a specific locus. For Transit, as a scientist, it is not the very fact of the existence of the Cleft, its authenticity, that is important, but the history itself and its interpretation, which has subsequently changed. The historian, depicting the contemporary chronotope of Rome, gives a more or less exact point in time: the era of Emperor Nero's reign. In a dialogue with his wife Julia, the scientist mentions political unrest, repression, and confiscation of the property of nobles and prisoners in Rome (approximately 61–63 AD): «*Do you really want to lose this house to Nero? Nero is worse, worse every day*» [9, p. 175].

The main topos – an estate near Rome are reproduced in detail. Transit provides comprehensive descriptions of his estate and social system, while briefly presenting his biography. Modern realities and the correlation of the two genders are represented through memories of Transit's marital relationship, relations between the historian's daughter and son, and everyday situations.

So, the chronotope of the Cleft reveals certain features: the spatial component prevails over the temporal one. In the spatial dimension of the novel,

the central place is occupied by the Cave, the Cleft, which is a feminine topos. It should be noted that the title of the novel «The Cleft», correlates both as a word for a topos and as a vulgarism. In the novel, the inhabitants of the cave call themselves «Cleft» before the appearance of the division based on the gender principle. Ancient female representatives of the tribe (The Old Shes) didn't separate themselves from the Cleft topos, existing according to the principle: «*We are The Cleft, The Cleft is us*» [9, p. 9–10].

In the text of the novel «The Cleft», it is stated that the name «The Old Shes» was used by the male historians of Rome to denote only the oldest female representatives of the tribe of the Cleft, who were capable of parthenogenesis (birth without male fertilization). It was these residents of the Cleft who initiated the tradition of killing male infants. «The Old Shes» felt threatened both by the male tribe in general and by the children of a new generation, born from the union of the female inhabitants of the Cleft and the men of the Valley. The old inhabitants of the Cleft tried to destroy this new generation and restore the ancient harmonious state, get rid of the prevailing chaos. However, their attempt was defeated, and «The Old Shes» slowly disappeared, and new generations of the Cleft and the Valley began to be born only from the union of a woman and a man.

The disappearance of the ability of the original inhabitants of the Cleft to parthenogenesis marks the final extinction of the old tribe of the Cleft and its traditional organization: «*There is no mention at all of the Old Shes, the Old Females, and from this we have agreed to believe that they had died out, and that none of the young ones had grown into the status and stature of the Old Ones*» [9, p. 140].

The topos of the cave, where generations of women live (from women capable of parthenogenesis, the Old Shes, to the more modern generation of Maronna's time), is characterized for them, according to the mythological worldview, as «their», i.e. safe, overtaken space: «*Our caves are warm, with sandy floors, and dry*» [9, p. 8], «*But why should we have moved about and looked for new things, or wondered about the eagles? What for? We have everything we want on this part of the island*» [9, p. 13–14].

For women, leaving the space of the Cleft marked the transition from a safe space to a foreign and hostile topos and was equated to death: «*Away from the sea, her element, her safety*» [9, p. 109]. The peaceful existence of women was spent resting on the rocks, on the shore, and on the waves of the sea: «*They lay on rocks, the waves splashing them, like seals, like sick seals*» [9, p. 29]. The sense of security and isolation that prevailed in the cave affected the structure of the tribe, and their reluctance to leave the already occupied safe space. The functioning of the mythological space determines the need for a sacred center, the main point of the universe. Such a center is

the space of the Cleft and the Cave located in it, which is the cradle of life: «*The Cleft it is the most important thing in our lives. It has always been so*» [9, p. 9].

However, the space of the Cleft is a safe space for women only. For the male part of the tribe, this female space has a negative impact and is dangerous for their lives. The space of the Cleft suggests to men memories of ancient times, when their existence was under threat from the moment they were born: «*We knew we hated the Clefts though we did not remember anything of our earliest days, of being put out on the Killing Rock*» [9, p. 29]. So, this hatred and the opposition of the feminine and masculine principles were rooted in the consciousness of all the inhabitants of the Cleft and the Valley and were passed down from generation to generation.

The feminine space of the Cleft is contrasted with the topos of the Valley, which is a refuge for the male tribe. The ancient representatives of the tribe, in contrast to the active male nature, had a rather passive disposition, but this passivity was a continuation of natural harmony. The life of the women of the Cleft was in harmony with the rhythms of nature: «*Impulses and rhythms we may hardly guess at governed their lives*» [9, p. 34].

The fundamental leisurely nature of women is opposed by the active nature of men: «*Not only were they unused to fighting, or even aggression, they were unused to physical activity. They lay around on their rocks and they swam. That was their life, had been for – ages*» [9, p. 22]. Men have an inherent urge to study the unknown and master someone else's space, conquests, they strive for travel, to go beyond «their» space: «*To get somewhere, find something, to discover, take possession*» [9, p. 205]. However, the novel states that men try not to cross the boundaries of the female tribe: «*Most females lived in the caves, because they did not like the valley, and most males lived in their valley*» [9, p. 145]. The men of the Valley travel to master a qualitatively new space that would not be «feminine». The valley is surrounded by thickets, which become a kind of obstacle for crossing the defined space. The complex, tangled internal structure of the caves is contrasted with the «lowland» and «openness» of the Valley.

The opposition Cleft-Valley is realized in the binary pair «top-bottom». Between the two juxtaposed topos, there is a threshold space of rock, the place of killing, where the first boys of the female tribe were taken to die. This space becomes a barrier separating the female and male space. Guardians of this threshold space are eagles, who embody masculine characteristics and are the protectors of the male tribe.

Transit, researching the chronicles of the Cleft, calls this space an island from which there is no way out. Men, residents of the Valley, set out on an expedition to expand their own space: «*All they wanted was to land their flimsy craft, <...> and then a new life*

would begin <...> this place was altogether better, richer, more beautiful than their own» [9, p. 214]. The men of the Valley went on an expedition to explore new lands near the coastline of the Cleft, but many obstacles awaited them: the death of comrades, a rebellion of teenagers who refused to obey the will of the leader of the expedition named Horsa and for fun blew up and burned the environment, etc. Therefore, the expedition did not bring the men from the tribe the expected results: the helmsman of the tribe and the leader of the expedition, Horsa, could not go beyond the topos of the Island, so he was forced to return to the already occupied space of the Cleft and the Valley.

The artistic space of the novel *The Cleft* is built on binary oppositions, in particular the «open-closed» space. The topos of the Cave, in which women live, are endowed with the characteristics of a closed space. The feminine space of the Cave and Cleft is initially opposed to the «open» masculine space of the Valley, which, in fact, also turns out to be limited. The members of the men's expedition, exploring the unexplored foreign space, are defeated and forced to return to the ascending point – the Cleft. However, after returning to the mastered space, the young men, who found an incendiary substance during the expedition, reveal their destructive nature and blow up the Cleft.

Conclusions. Therefore, in D. Lessing's novel «*The Cleft*» two traditions, «feminine» and «masculine», coexist and interact with each other and enter into a kind of dialogue. Feminine (matriarchal) tradition is closely connected with the space of the Cleft and the coast of the nameless ocean – a topos in which women have lived since time immemorial. Masculine (patriarchal) tradition prevails in the Valley and, later, in Ancient Rome. The collision and opposition of two different traditions lead to the presence of two time-spaces in the novel: feminine and masculine, which conflict with each other, entering into a kind of dialogue. Such dialogism of the two chronotopes determines their close relationship and interpenetration, which leads to the supplanting of the feminine space-time and narrative beyond traditional history by the masculine chronotope.

In the chronotope of the novel, it is the artistic space that appears as a defining component, the topos prevails over the chronos. Artistic time also reveals its peculiarities: the novel lacks precise time division and time experience. Space-time is spatialized, time acquires a spatial dimension, extensifying. In the spatial dimension of the novel, the space of the Cleft, in which the female tribe lived, acquires an important significance. The temporal dimension in the novel is subordinated to the spatial dimension. The exposition of plot situations related to the history of the Cleft, on the one hand, is linearly oriented, and chronologically consistent, but, on the other hand, this temporal dimension lacks the accuracy of the exposition.

Bibliography:

1. Бура І. Специфіка художнього вияву образу богині в казці-есе Д. Гуменної «Благослови, Мати!» та романі Д. Лессінг «Ущелина». *Філологічний дискурс*. 2019. № 9. С. 24–36.
2. Мірошніченко Л. Я. Іронічний переказ у романі Доріс Лессінг «Ущелина» та «Альфред та Емілі». *Мова і культура*. 2012. Вип. 15, Т. 3. С. 403–410.
3. Мірошніченко Л. Я. Скептицизм Сократа і сучасний англійський роман. *Від бароко до постмодернізму: збірник наукових праць*. 2013. Том.17. № 2. С. 119–125.
4. Тиховська О., Бура І. Міфологізм роману Доріс Лессінг «Ущелина». Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. 2015. Вип. 20. С. 136–140.
5. Baysal K. Rewriting Herstory Through Nature: Doris Lessing's The Cleft. *Jass Studies. The Journal of Academic Social Science Studies*. 2021, 14 (86), P. 171–180.
6. Brevet A.-L. The Multiple Meanings of The Cleft (2007) by Doris Lessing. *Études britanniques contemporaines*. 2009. No. 36. P. 119–124.
7. Catana E. S. 2017. The Voices of Gender Reconstructing History in Doris Lessing's The Cleft. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Philologia*, No 1. P 23–34.
8. Eren Z. Doris Lessing's in Cleft. *Adli romanında ataerkil içerimler. selçuk üniversitesi edebiyat fakültesi dergisi*. 2016. No. 36. P. 415.
9. Lessing D. *The Cleft*. London: Harper Perennial, 2008. 260 p.
10. Meletinsky E. M. *The Poetics of Myth*. Translated by Guy Lanoue and Alexandre Sadetsky. New York: Routledge. 516 p.

Проскуріна Н. Ю., Кравець О. М. ОСОБЛИВОСТІ ТЕМПОРАЛЬНО-ПРОСТОРОВОГО ВИМІРУ У РОМАНІ ДОРІС ЛЕССІНГ «УЩЕЛИНА»

У статті аналізується роман англійської письменниці ХХ–ХХІ ст. Доріс Лессінг. Визначено, що роман «Ущелина» вписується в загальну парадигму тематики художніх текстів пізнього періоду творчості письменниці, в яких авторка досліджує історичний процес розвитку людства. Виявлено, що в «Ущелині» фокус уваги зосереджено на дослідженні історичного минулого. Доведено, що у романі письменниці відтворено авторський міф про витоки історії людства. В «Ущелині» наявна міфологічна модель світу, що реалізується на різних художніх рівнях тексту (міфологічний простір, міфологічний час, міфологічні образи). Письменниця «переписує» «патріархальний» наратив, надаючи «першість» жіночій статі й повертаючи людство до його «матріархальних» витоків. Виявлено, що у романі Д. Лессінг «Ущелина» співіснують дві традиції «фемінна» й «маскулінна», що взаємодіють між собою та вступають у своєрідний діалог. Фемінна (матріархальна) традиція тісно пов'язана з простором Ущелини та узбережжям безіменного океану – топосом, у якому споконвік мешкали жінки. Маскулінна (патріархальна) традиція превалює у просторі Долини і, згодом, у Давньому Римі. Доведено, що у хронотопі роману «Ущелина» саме художній простір постає визначальною складовою, таким чином топос превалює над хроносом. Художній час також виявляє свої особливості: у романі відсутній точний часоподіл і часопереживання персонажами. Часопростір «спеціалізується», час набуває просторового виміру, екстенсифікуючись. У спеціальному вимірі роману важливого значення набуває простір Ущелини, у якій мешкало жіноче плем'я. Визначено, що темпоральний вимір у романі підпорядковано просторовому. Хроноплощині Ущелини притаманна міфологічна злитість: жінки існують у неможливі фантастичному світі. Жінкам Ущелини притаманно «міфологічне світосприйняття»: вони підпорядковують власне існування лунарним ритуалам, «інсценують події міфологічної епохи» та відтворюють космогонію. Спеціальна складова хронотопа оприявнюється в протиставленні топосів жіночого простору Ущелини і чоловічого топосу Долини, які до певного моменту відокремлені один від одного пороговим простором Скелі Вбивств. Поволі кордони між двома топосами частково нівелюються, зумовлюючи їх взаємодію.

Ключові слова: Доріс Лессінг, роман, неоміфологізм, часопростір, хроноплощина, гендер, міфологічний час, міфологічний простір.

Sadikhova R.

Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli
of the National Academy of Sciences of Azerbaijan

THE ROLE OF HEYDAR ALIYEV IN THE DEVELOPMENT OF LITERATURE AND CULTURAL LIFE IN THE SOUTHERN REGIONS OF AZERBAIJAN

The aim of the article is to consider issues of concern for the literary traditions of the southern regions of Azerbaijan, especially the development of literary culture in 1969–2003, when Azerbaijan was led by the Heydar Aliyev. Based on the facts, attention was brought to the regional branches of the Azerbaijan Writers Union, especially to poets and writers, about the role of the national leader as the head of state.

Methods and methodology. During the study, biographical and formal literary methods were used to analyze literary works based on facts.

Novelty of the article. For the first time in domestic scientific literature, based on the cultural policy of the world-famous politician Heydar Aliyev, the positive influence of the attention and care of the head of state on representatives of the literary activities of the region is shown.

Conclusions. Today, throughout Azerbaijan, especially in the southern region of our then independent republic, we have witnessed the role of the Great Leader Heydar Aliyev once again being confirmed. The economic development laid down by Heydar Aliyev and successfully continued and developed by his worthy follower Ilham Aliyev, in many ways raises Azerbaijan to the heights that it deserves in the world community. From this height, not only the economy of Azerbaijan is clearly visible, but also the rich literary culture, which serves to raise the image of our nation, making it the owner of respect and authority among the civilized peoples of the world.

It is gratifying that in the southern regions, which is one of the charming corners of the republic, based on ancient and rich cultural traditions, enjoying the best, advanced cultural and literary-spiritual traditions of the modern world, we have. The article touches on only one aspect: a multifaceted cultural and spiritual life is rapidly developing here. In this case, we must once again note that the basis of this development is the attention and care of the state. There is no doubt that respected literary and cultural figures of the southern regions played a historical role in the further enrichment of Azerbaijani literature as a whole.

Key words: literature, Southern region of Azerbaijan, Heydar Aliyev, dynamics of development of poetic heritage.

Introduction. National Leader, Great Leader Heydar Aliyev, who holds one of the leading places among the greatest personalities created by the Azerbaijani people throughout their ancient and rich history devoted his entire profound phenomenal life and his inexhaustible energy to the tireless struggle for the development of our people to the promotion of literary heritage and taking the high position it deserves in the world community until his last breath.

During a period of nearly 35 years, from the time he came to power in Azerbaijan in 1969 until his death in 2003, The great leader in his public speeches, he always quoted prominent representatives of Azerbaijani literature and promoted his native language. His skill in the field of oratory has become the language of all over the world, and the right path

defined by Heydar Aliyev for the development of our national literature was of exceptional importance.

Indeed, as a result of faithfully following the course set by the great leader Heydar Aliyev, our Azerbaijan President Ilham Aliyev is leading our country and people from victory to victory in the field of literature and culture. Among these victories, it is can not be deny the exceptional importance of post-war peace-building and culture-building.

The main factors of Heydar Aliyev's cultural policy. During Heydar Aliyev's leadership of Azerbaijan, continued and developed of the ancient and rich cultural traditions of the Azerbaijani people within the requirements of the new era and the new global geopolitical conditions. Without this factor, it makes no sense to talk about the peculiarities of the

national mentality and national image of any nation and people. Thanks to God's grace and the wisdom of our people, we have enough cultural and moral values that define our national identity and make us stand out among other ethnic groups.

The great leader used to say that, "the nation is known, considered and distinguished among the nations of the world by its many characteristics. The highest and greatest of these features is culture". That is why the great leader always focused on the development of the people's culture during all the periods he was in power" [1, p. 5].

In the classical literature of Azerbaijan, which draws strength from the ancient culture of Azerbaijan and the rich oral literature of people, the cultural development of the people was highly valued, and Heydar Aliyev, who is deeply familiar with this literature, brought his own idea with quotes from this rich treasure whenever he had the opportunity and strengthened his conclusions.

The immortal legacy of Dede Gorgud, Nizami Ganjavi, Muhammad Fuzuli, Molla Panah Vagif, Huseyn Javid, Samad Vurgun and many other classical artists, as well as the creativity of contemporary poets and writers, who are the authors of the rare pearls that Azerbaijan has given to the treasury of world literature, as well as the creativity of contemporary poets and writers, is always the care and attention of the Great Leader, the promotion of these unique values not only among our people, but throughout the world has always made him think.

It is not by chance that academician Teymur Karimli in his book "Heydar Aliyev and classical heritage" used the famous couplet of the immortal Nizami Ganjavi, "If you ask after 100 years: "Where is he?" Everything sounds: "It's here, it's here!" improvising in the form, he continues: Indeed, if you look at any sphere of life in the independent Republic of Azerbaijan, you will see a trace of Heydar Aliyev, a result of activity, a perfectly realized work, a cultural-spiritual monument, and in this regard, of course, the great activity of the National Leader in connection with the classical heritage cannot be excluded. Because this activity is directly related to the ideology of Azerbaijanism, which Heydar Aliyev formed, systematized and turned into a social-political-historical concept and it is known that the National Leader attached great importance to the promotion of this ideology and its transformation into an action incentive that every Azerbaijani would be proud of and should turn into a means of national existence" [2, p. 3-4].

The National Leader who cherished even the most ordinary parts of his Motherland, loved every corner of it, became an example to generations by focusing

his struggle for the whole Azerbaijan and the ideology of Azerbaijanism on the development of the regions, especially on their cultural and spiritual development.

The role of Heydar Aliyev in the development of the literature of the Southern region of Azerbaijan.

The Southern region of Azerbaijan was no exception in terms of national leader Heydar Aliyev's concern for national literature. Sabuhi Aran, who highly appreciated the great attention and care shown to Lankaran region by Heydar Aliyev since the first period of his rule, wrote:

"The development of the Lankaran region has always been a special focus of the national leader Heydar Aliyev. He came to Lankaran 6 times (in 1973, 1974, 1979, 1992 and 1998) took a close interest in the life of the region, studied the problems of the population and took appropriate measures on the spot. The visits of the leader, who held meetings in factories and other enterprises and communicated directly with the workers in the fields, became a significant event in the socio-economic and cultural life of Lankaran, and had a strong impact on the general progress" [3, p. 15].

Of course, Heydar Aliyev was first of all an enlightened leader, a patron of science and art, a patron of creative people, and precisely in this respect, unlike other leaders of the former Soviet republics, during his visits to the regions, he meets and talks not only with hard-working people, but also with intellectuals, people of words and arts, worries about various spiritual and moral problems, and reveals the aspects that hinder the rise of cultural development in the places showing ways to correct them. It can be thought that the following verses of the genius Azerbaijani poet and thinker Nizami Ganjavi, whose work he knows by heart, and whose 880th anniversary was named the "Year of Nizami" by the Decree of the President of the Republic of Azerbaijan Mr. Ilham Aliyev on January 5, 2021, are for a moment the phenomenal of the Great Leader did not leave his memory:

He ordered that such a decree be issued:
 "A scientist is the dearest person in my eyes!
 With science, with art, no one else
 Can't give preference to anyone!
 Among the ranks, one is selected –
 The place of the scientist is higher than all!" [4, p. 37]

Academician Isa Habibbeyli, in his famous article on Heydar Aliyev and literature, highly appreciates the role of literature in the formation of this great personality and writes:

"Heydar Aliyev is one of the rare statesmen in the world who has extensive and systematic knowledge

of literature. The factor of literature occupied a special place in the formation of the worldview of Heydar Aliyev, who was distinguished by his extraordinary reading ability from his youth, and who bravely appeared on stage alongside professional theater actors even at a young age. This historical figure himself acknowledged the great role of fiction in his personal destiny:

“Personally, I am a person who loves literature very much and I have loved literature since my youth, even since I was a child, when I read the first examples of literature in school... literature and culture had a great role in my formation as a person, in my education, morals, and spirituality. When I was in high school, I read all the works of Azerbaijani poets and writers with pleasure... In those years, in those years of childhood and youth, they influenced me so much that I have not forgotten them. These words "I have read, I have not forgotten" are not just an opinion. In other words, they influenced me, I benefited from them, I received spiritual food” [5, p. 4].

Heydar Aliyev, who highly appreciates the role of museums where material culture samples are collected and preserved in the formation of the national image of the people, while visiting the city of Lankaran in 1979, the history-local history museum, which he met with great interest, made a great impression on him and recommended the spread of this advanced example to the whole country. This fact itself is a clear proof of how much attention Heydar Aliyev paid to the cultural development of the regions and the importance he gave to the spread of advanced practice. Again, let's turn to the source:

“On December 8, 1979, Heydar Aliyev, who got acquainted with the museum (Lankaran City History – Geography Museum – R.S.) was satisfied with what he saw and wrote the following notes in the memorial book with his signature:

“The Lankaran History-Geography Museum creates a broad idea of Lankaran. The exhibits here provide an opportunity to get acquainted with the achievements of workers and hardworking people. I thank the employees of the museum for their activities. I hope that the museum will always be a temple to which working people will turn...”

It was after getting acquainted with this museum that the head of the country issued an order the creation of local history museums in all regions that will keep local history alive. This process started in 1980. The Lankaran History-Geography Museum preserves and displays the notes signed by Heydar Aliyev like hundreds of exhibits of the special corner named after him. This signature is a permanent confirmation of

the attention and love that Heydar Aliyev has always shown to Lankaran, rich in local culture, traditions, and history” [3, p. 15].

It's no secret that in places with fascinating nature, poets and artists with fine taste and nature are born. The Southern region of our country has inspired poets since ancient times not only with its beautiful nature, but also with its open-hearted and sincere people, encouraging them to write and create. However, as a creative organization, the Union of Writers in the Southern region was formed during the reign of Great Leader Heydar Aliyev and continues its activities successfully today. Prominent Azerbaijani journalist Flora Khalilzadeh writes while investigating the history of the Lankaran branch of the Azerbaijan Writers' Union:

“The Lankaran branch of the Azerbaijan Writers' Union was established at the end of 1978. The division covers Astara, Lankaran, Lerik, Yardimli, Masalli and Jalilabad regions. At that time, the branch was called the Lankaran branch of the Azerbaijan Union of Writers. The first head of the branch was the writer Mammadhuseyn Aliyev. When the branch was newly established, there were only 6 members of the Union of Writers in 6 districts. A literary meeting was held every Sunday. The writers of the region would read their works for the first time in this assembly. Mammadhuseyn Aliyev, the head of the department, would make sacrifices for the further development of literary life in the southern region. He led the department for 14 years” [6, p. 7].

Attention and care of Heydar Aliyev to the Lankaran branch of the Azerbaijan Writers' Union. Since the revitalization of literary life in the regions, then in the Southern region, was one of the factors that spurred the cultural and spiritual development as a whole, it could not remain unnoticed by Heydar Aliyev, who highly valued the role of literature in the life of the society, and the Lankaran branch of the Azerbaijan Writers' Union also developed from a small organization and established its own role in contemporary Azerbaijani literature its transformation into an institution that speaks its word was possible as a result of the attention and care of the National Leader. So, in the following years, the section, which started its activity with only 5–6 members, has become a number of prominent representatives, among them, along with the chairmen of the section after Mammadhuseyn Aliyev, Shakar Aslan and Iltifat Saleh, there are more than 50 members, many of whom are already well-known writers like Baku, the capital of Azerbaijan, they operate in a lively literary environment. Among them are Ahad

Mukhtar, Zulfugar Godmanli, Novruz Ibadoglu, Azad Talishoglu, Allahverdi Mammadli, Firudin Agayev, Agaddin Mansurzade, Bahlul Abdulla, Zeydulla Agayev, Ayaz Vafali, Maarif Teymur, Azade Musayeva, Jamal Yusufzade, Sevda Aliyeva, Aslan Guliyev, Fakhreddin Ziya, Zohrab Zovunlu, Mammad Kazim, Alisa Nijat, Sahib Aliyev, Etibar Ahadov, Aliye Seyidgizi, Agafar Hasanli, Kardashkhan Aziz and others are possible to mention the names of well-known artists who have effective literary activity. The published books of Ilham Ilhamin, Hafiz Mirza, Ahmet Hagever, Mehman Karakhanoglu, Meykhosh Abdulla, and Kardash Alishoglu, among the members of the section, are well known to the readers.

It is also clear that literature and culture in itself, as a phenomenon of a superstructure, are developed and enriched in a state with a strong economy, where the welfare of the people is improving day by day, and where household concerns are relatively light, and there is an ideological-aesthetic demand for it among the people, especially among the representatives of the growing younger generation increases. With this in mind, the Great Leader put forward a very popular programmatic idea: "A state with a strong economy is capable of everything!"

Today in all of Azerbaijan, in the Southern region of our then independent republic, we see the truth of this brilliant idea of the Great Leader Heydar Aliyev, which has the nature of a program, once again found its proof. The economic development, which was founded by National Leader Heydar Aliyev, and successfully continued and developed by Ilham Aliyev, the worthy follower of the Great Leader, the President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev, in many ways, raises Azerbaijan to the heights it deserves in the world community. Looking from that height, not only the economy of Azerbaijan, but also the rich culture is clearly visible, it serves to raise the image of our nation, to make it the owner of respect and authority among the people of the world.

It is gratifying that in the Southern region, which is one of the charming corners of our paradise-like Motherland, based on ancient and rich cultural traditions, benefiting from the best, advanced cultural and spiritual traditions of the modern world, and which we have only touched on one aspect of here, the multifaceted cultural and spiritual life is developing vigorously. We feel obliged to mention once again that the basis of this development is the attention and care of our state, our powerful heads of state like Heydar Aliyev and Ilham Aliyev. There is no doubt that the respected cultural figures of the Southern region will also respond to this care and attention, and will play their historical role in the further enrichment of Azerbaijani culture in general.

Conclusions. Today, throughout Azerbaijan, especially in the southern region of our then independent republic, we have witnessed the role of the Great Leader Heydar Aliyev once again being confirmed. The economic development laid down by Heydar Aliyev and successfully continued and developed by his worthy follower Ilham Aliyev, in many ways raises Azerbaijan to the heights that it deserves in the world community. From this height, not only the economy of Azerbaijan is clearly visible, but also the rich literary culture, which serves to raise the image of our nation, making it the owner of respect and authority among the civilized peoples of the world.

It is gratifying that in the southern regions, which is one of the charming corners of the republic, based on ancient and rich cultural traditions, enjoying the best, advanced cultural and literary-spiritual traditions of the modern world, we have. The article touches on only one aspect: a multifaceted cultural and spiritual life is rapidly developing here. In this case, we must once again note that the basis of this development is the attention and care of the state. There is no doubt that respected literary and cultural figures of the southern regions played a historical role in the further enrichment of Azerbaijani literature as a whole.

Bibliography:

1. Əlikram Əliyev. Milli mədəniyyətimiz Heydər Əliyev ideyalarından güc alır // Xalq qəzeti. 6 may 2010-cu il. s.5.
2. Kərimli, T. Heydər Əliyev və klassik irs / T.Kərimli. – Bakı: Elm və təhsil. 2023. 188 s.
3. Səbuhi Aran. Lənkəran: unudulmaz xatirələrin melodiyası. // Mədəniyyət qəzeti. 9 may 2009-cu il. s. 15.
4. Nizami Gəncəvi. İskəndərnamə. İqbalnamə / tərc. ed. M.Rzaquluzadə – Bakı: Lider. 2004. 256 s.
5. İsa Həbibbəyli. Heydər Əliyevin dövlətçilik təlimində ədəbiyyat siyasəti və müasir dövr // Azərbaycan. 27 aprel 2010-cu il. s.4.
6. Flora Xəlilzadə. Cənub bölgəsinin ədəbi həyatı // Azərbaycan. 2 oktyabr 2009-cu il. s.7.

Садіхова Р. РОЛЬ ГЕЙДАРА АЛІЄВА У РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРИ ТА КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ У ПІВДЕННИХ РЕГІОНАХ АЗЕРБАЙДЖАНА

Метою статті є розгляд питань, що хвилюють літературні традиції південних регіонів Азербайджану, особливо розвиток літературної культури в 1969–2003 роках, коли Азербайджан очолював Гейдар Алієв. На основі фактів доведено увагу про роль загальнонаціонального лідера як глави держави до регіональних відділень Співки письменників Азербайджану, особливо до поетів та письменників.

Методи та методологія. У ході дослідження при аналізі літературних творів за фактами було використано біографічний та формально-літературний методи.

Новизна статті. Вперше у вітчизняній науковій літературі на основі культурної політики всесвітньо відомого політика Гейдара Алієва показано позитивний вплив уваги та турботи глави держави представникам літературної діяльності регіону.

Висновки. Сьогодні у всьому Азербайджані, особливо у південному регіоні нашої тоді незалежної республіки, ми були свідками, роль Великого Вождя Гейдара Алієва вкотре знайшла своє підтвердження. Економічний розвиток, закладений Гейдаром Алієвим і успішно продовжений і розвинений його гідним послідовником Ільхамом Алієвим, багато в чому піднімає Азербайджан на ті висоти, на які він заслуговує у світовому співтоваристві. З цієї висоти добре видно не лише економіка Азербайджану, а й багата літературна культура, яка служить підняття іміджу нашої нації, робить її володарем поваги та авторитету серед цивілізованих народів світу.

Втішно, що в південних регіонах, який є одним із чарівних куточків республіки, заснованої на стародавніх та багатих культурних традиціях, що користується кращими, передовими культурними та літературно-духовними традиціями сучасного світу, і які ми маємо. У статті порушено лише один аспект: тут бурхливо розвивається багатогранне культурне та духовне життя. І тут повинні вкотре наголосити, що основою цього розвитку є увага і турбота держави. Немає сумніву, що шановні діячі літератури та культури південних регіонів відіграли історичну роль у подальшому збагаченні азербайджанської літератури загалом.

Ключові слова: література, Південний регіон Азербайджану, Гейдар Алієв, динаміка розвитку поетичної спадщини.

УДК 82.09:82-21:792.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/17>**Соколовська С. Ф.**

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Тараба І. О.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ЛЕССІНГ І ТЕАТР: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТІЛЕСНОСТІ У ВИКОНАВСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ

У статті запропоновано наукову інтерпретацію драматичного літературного твору, театральної вистави як способу його існування, вивчення теоретичних праць Готгольда Ефраїма Лессінга, що спрямовують дослідницьку увагу на пошук релевантних складників драми.

Мета роботи полягає у виокремленні та аналізі основних концепцій типової для епохи тілесності. Вважасмо за доцільне визначити, як відбувалися, випробовувалися, підтверджувалися чи спростовувалися на сцені у XVIII столітті зміни театральної естетики. На цьому тлі буржуазна драма Лессінга та його проєкт Національного театру постають як грандіозна ідейно-естетична спроба ініціації «загальнонаціонального катарсису». Завдання запропонованої розвідки – пошук герменевтичного ключа для цієї спроби, вивчення театральної концепції Лессінга, дослідження категорії тілесності та її релевантності в контексті культурних трансформацій XVIII століття, ідентифікація змістових репрезентативних елементів цієї категорії.

Драма Лессінга «Емілія Галотті» слугує прикладом для того, щоб сфокусувати увагу й розкрити семантичний потенціал тексту, з одного боку, і роль тексту у формуванні культури, з іншого. Методи дослідження – герменевтичний, історико-літературний, культурно-історичний та метод контекстуального аналізу.

Результат наукового пізнання драматичного літературного твору – запропоновані взаємозалежні моделі: аналітична модель тексту та синтетична модель твору. У процесі інтерпретації встановлено, що літературно-театральна презентація типової для епохи тілесності робить видимими соціальні та економічні порядки й потрясіння. Те, що «троянду зривають перед бурею», як свідчить метафора «Емілії Галотті», можна переконливо втілити на сцені, але як пластична вистава вона сприймається не одразу, можливо, не сприймається взагалі. Актуальність п'єси Лессінга полягає в цій амбівалентності: у тому, що антифеодальний протест, а разом із ним і буржуазна свідомість розуміють власні імплікації та власну обмеженість. Театр представляє людину цілісною, з її мовою й тілом, а тому тілесність, зокрема жіночих персонажів, стає іманентним протиріччям драматичній алгебрі інтриги та сюжету.

Ключові слова: теорія драми, театрально естетика, поетика, буржуазна трагедія, тілесність, акторське мистецтво.

Постановка проблеми. Дослідження сучасної літературної ситуації, зокрема змін традиційного драматичного тексту, функцій драми в новому драматургічному дискурсі, не можна уявити без теоретичних ідей Лессінга. Український літературознавець Є. Васильєв підкреслює необхідність звернення до різних драматургічних традицій, подолання кордонів і розширення театрального простору, адже це «дає можливість поглянути на світову драматургію як на єдиний потік (що, безумовно, складається з окремих національних потоків)» [1: с. 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Готгольд Ефраїм Лессінг має беззаперечну й

незмінну пошану від часу написання його творів й до сьогодні. На думку багатьох дослідників, як для автора, так і для його рецепції саме ця пошана стала проблемою. Вона не вписується в образ письменника-критика, безкомпромісного самостійного мислителя й одинака. У цьому переконують праці Б. Асмута, Є. Васильєва, М. Гофмана, Т. Кальке, Г. Кіндерманна, Г.-Т. Лемана, Г. Нісбера, М. Пфістера, М. Фік, Е. Фішер-Ліхте, В. Фрідріха, Г. Хега, Ф. Шлегеля.

Як зазначає відома німецька дослідниця творчості Лессінга Моніка Фік, ця дихотомія стає очевидною вже за його життя [4: с. 9]. З 1960-х років ХХ століття вчені намагалися

вирішити цю дилему, усвідомлюючи неоднозначну рецепцію творчого доробку Лессінга. Сьогодні дослідницька ситуація позначена плюралізмом підходів, а також дедалі більшою різноманітністю щодо предмета дослідження. За цим стоїть тенденція до історизації. Лессінг – у дискусії та інтелектуальні дебати свого часу, що підкреслює «плюралізм» тем і сфер, якими він займався [4: с. 10].

На думку німецького літературознавця Вольгарда Фрідріха, творчості Лессінга бракує інтегративного моменту [6: с. 16]. Розмаїття літературних форм, памфлетів і полеміки, досліджень давньої історії та трактатів із філософії релігії складно осягнути. До цього варто додати багато нереалізованих планів і чернеток, а також твори, які були надруковані, але залишилися фрагментами. Новітні дослідження намагаються осягнути цю багатомірність за допомогою термінів «плюралізм» і «перспективізм», завдяки чому твори набувають несподівано сучасних рис [6: с. 16]. Моніка Фік розробила власну дослідницьку програму, про основні засади якої вона зазначає в «Довіднику Лессінга»: «Кожна літературний твір, кожна п'єса, кожна критика, кожне філологічне дослідження, за яке брався Лессінг, розмірковуючи над іншими точками зору, є дзеркалом істини, що відображає не лише його час, а й майбутнє, і як таке має бути зрозумілим або поясненим» [4: с. 10].

Постановка завдання. Мета роботи полягає у виокремленні та аналізі основних концепцій типової для епохи тілесності. Вважаємо за доцільне визначити, як відбувалися, випробовувалися, підтверджувалися чи спростовувалися на сцені у XVIII столітті зміни театральної естетики. На цьому тлі буржуазна драма Лессінга та його проєкт Національного театру постають як грандіозна ідейно-естетична спроба ініціації «загальнонаціонального катарсису». З огляду на мету завдання запропонованої розвідки – пошук герменевтичного ключа для цієї спроби, вивчення театральної концепції Лессінга, дослідження категорії тілесності та її релевантності в контексті культурних трансформацій XVIII століття, ідентифікація змістових репрезентативних елементів цієї категорії.

Драма Лессінга «Емілія Галотті» (1772) слугує прикладом для того, щоб сфокусувати увагу й розкрити семантичний потенціал тексту, з одного боку, і роль тексту у формуванні культури, з іншого. Німецький дослідник Бернхард Асмут переконаний, що «ця буржуазна трагедія дає підстави робити припущення щодо наявності зв'язків між традиційною та сучасною драмою. Крім того,

вона ілюструє теорію драми, про яку навряд чи хтось із німецьких драматургів висловлювався докладніше ніж Лессінг» [3: с. 7]. Для реалізації поставленої мети та розв'язання задекларованих завдань застосовано такі методи дослідження: герменевтичний, історико-літературний, культурно-історичний та метод контекстуального аналізу.

Виклад основного матеріалу. В основі п'єси «Емілія Галотті» лежать події, описані давньоримським істориком Титом Лівієм у праці «Історія Риму від заснування міста». Ідеться про вбивство римським воїном, плебеєм-простолюдином Луцієм Віргінієм своєї доньки, щоб позбавити її від ганьби стати наложницею патриція Аппія Клавдія, який обіймав високу посаду децимвіра. Ображені беззаконним зазіханням Клавдія на їхню свободу й гідність, плебеї підняли повстання проти патрициїв і повалили владу децимвірів. Ця широко відома історія стала символом суворості чесноти древніх римлян епохи Республіки. Убивство Віргінієм своєї дочки мало політичний ефект, оскільки цей акт став сигналом до усунення аристократичного правління. Художньо освоєні й осмислені події з історії Давнього Риму зображені драматургом XVIII століття відповідно до його естетичної концепції дійсності.

На сюжетному рівні п'єса може слугувати зразком буржуазної трагедії: принц здійснює свавілля, без вагань підписує смертні вироки й домагається тіла підданої, щоб потурати своїм нахилам. Придворний Марінееллі – втілення безпринципного та аморального інтригана. Батько Емілії – взірць республіканської чесноти й суворості моралі. Емілія добродісна та не бажає чуттєвої пристрасті до чоловіка, який не стане її судженням. Мати Емілії виявляється набагато прагматичнішою, ніж її чоловік, який у своєму ригоризмі отримує проблематичні риси. Графиня Орсіна, відкинута фаворитка принца, набуває переконливої гідності, розкриваючи механізми свавільного феодального правління.

Сюжет і зав'язка конфлікту дуже прозорі та структуровані (Фрідріх Шлегель говорив у цьому сенсі про «драматичну алгебру») [14: с. 125]. Однак у центрі дискусій про п'єсу, як зазначає М. Гофман, перебуває її розв'язка [8: с. 105]. За схемою буржуазної трагедії та «ортодоксальною» інтерпретацією п'єси, Одоардо Галотті своїм актом насильства рятує честь доньки й так викриває аморальність панівної системи. Передбачено, що глядач ідентифікує себе з буржуазними героями (точніше, з дворянином, який керується буржуазною мораллю) і через співчуття до них набуває антифеодальної налаштованості. Такій

інтерпретації суперечить, однак, той факт, що Емілія вимагає свого вбивства насамперед тому, що боїться, що через свою «гарячу кров» вона може відчувати чуттєвий потяг до принца й добровільно піддатися на його залицяння. У цій перспективі п'єса ілюструвала б антигуманність морального ригоризму та показувала б антигуманність етики, яка приносить життя й чуттєві потяги в жертву абстрактному ідеалу.

Отже, п'єса – одночасно і кульмінаційний, і переломний момент в історії буржуазної трагедії: протест проти свавілля аристократично-феодальної дії та влади залишається, але саморефлексія буржуазної ментальності вимагає жертв моральної свідомості, яка виявляється ворожою до життя. Буржуазна трагедія стає трагедією буржуазії, чия антифеодальна зброя – моральна свідомість – обертається проти її носія, спричиняючи антропологічну редукцію та зубожіння, що призводить до втрати життя.

З одного боку, поняття тілесності тісно пов'язане з поняттям матеріальності, оскільки тілесність – основний вимір матеріальності вистави. З іншого боку, поняття тілесності виходить за межі поняття матеріальності, має категоріальну автономію й набагато ширшу концептуальну історію та генезис, ніж матеріальність [9: с. 19]. Необхідно підкреслити центральний аспект цього поняття, який особливо виділяється в дискусіях з теорії перформативності та театральної естетики. Це стосується подвійного значення тіла, яке можна описати разом із Гельмутом Плесснером як «тіло-буття» і «тіло-володіння» [13: с. 43]. Під «тілом-буттям» мають на увазі феноменальне, відчутне тіло, тоді як «тіло-володіння» означає тіло як об'єкт, конструкт або метафора. «Людина має тіло, яким вона може маніпулювати та інструменталізувати, як і іншими об'єктами, – каже німецький театрознавець Еріка Фішер-Ліхте, – але в той же час вона є цим тілом, є тілом-суб'єктом» [5: с. 129].

Щодо театру подвійність людського тіла означає, що тіло акторки / актора можна розуміти як знак, як репрезентацію персонажа («тіло-володіння»); водночас кожна акторка / кожен актор є дуже особливим, феноменальним тілом («тіло-буття»). На цьому тлі віддаленості, тобто певної дистанції людини до самої себе, за Г. Плесснером, акторка / актор здатна / здатний показати та символізувати *conditio humana* особливо [13: с. 44].

Цікавим і складним видається питання про те, наскільки драма відповідає теорії трагедії самого Лессінга. Чи є Емілія «середнім» персонажем, із яким глядач може ідентифікувати себе, бо він зро-

блений «з того ж матеріалу», що й вона? Чи вона, зрештою, стає своєрідною мученицею буржуазної свідомості й тим самим викликає захоплення? Або ж глядач дистанціюється від її позиції та замислюється над можливими обмеженнями ригористичної буржуазної моралі? У першому випадку драма тяжіла б до стоїцизму, у другому – наближалася б до епічних тенденцій театру в тому сенсі, що дистанція глядачів до дії та персонажів активізує свідомість і спонукає до критичного осмислення зображених подій. Той факт, що драма Лессінга демонструє й уможливорює цю відкритість інтерпретації, а отже, і театральної практики, – одна з її сильних сторін.

Завдяки театральної постановці драма переростає характер суто літературного твору й стає змішаною формою літератури та інших мистецтв. Про важливість і необхідність театральної постановки Лессінг висловлюється в передмові до журналу «Трактати про історію та сприйняття театру»: «Хто не знає, що драматична поезія лише у своєму сценічному втіленні набуває того надзвичайного сяйва і тільки тоді якнайповніше вражає своєю істиною красою? Так, вона зачаровує нас, коли ми читаємо. Але вона здатна заповнити нас до кінця, коли ми її чуємо й бачимо [...]. Отож, хіба це неочевидно, що постановка – необхідна складова драматичної поезії?» [12: с. 360]. Лише в сценічному втіленні драма реалізується повною мірою. Ідея єдності драматичного тексту й тіла, авторського смислу та театральної форми, що органічно виростає зі співпраці драматурга й актора, відповідає теорії «втілення смислу» на рівні театральної практики. Цей ідеал єдності теорії та практики визначає концепцію взаємовідносин між драматургічною моделлю й акторською грою.

Г. Кіндерманн розглядає зустріч Лессінга та Екгофа як щасливий випадок для розвитку драматургії та акторського мистецтва. Дослідник бачить «унікальну взаємодію в німецькій інтелектуальній історії між геніальним драматургом і не менш геніальним актором» [10: с. 503]. Однак «Емілія Галотті» дистанціюється від подібного розуміння їхньої співпраці. Відмінність між автором драми та актором полягає в різних підходах до тексту. Екгоф бачить у ньому модель, у яку актор вдихає життя через своє втілення, натомість Лессінг повертає фантазм тіла, отриманий від театрального вираження природної форми, назад у текст, де він набуває мови, неспівмірної з акторською діяльністю. Драматичний текст Лессінга зрештою вислизає від акторського мистецтва, заснованого на «природній експресії» та «втіленні смислу» [7: с. 211].

Характер стосунків між Лессінгом та Екгофом засвідчує, що хоча уява Лессінга залежить від «правильної» творчості акторів – про це свідчить його бачення власної діяльності як критика («Я не актор і не поет») наприкінці «Гамбурзької драматургії» – він бере з неї лише те, що може використати для своїх власних постановок [12: с. 505]. У цьому світлі «Гамбурзьку драматургію» можна розглядати як приклад мистецтва й театральної логіки критика, який в образі драматурга та теоретика акторського мистецтва розвивав власні художньо-естетичні ідеї.

На початку діяльності гамбурзької трупи обидва (актор і драматург) відкидають беззмістовність тіла, «лише» його декоративність і красу саморепрезентації. Коли Лессінг та Екгоф зустрілися в Гамбурзі, «втілення смислу» не було загальноприйнятою парадигмою драматичного мистецтва. Вони стикаються «ще» з віршованою драмою та акторським мистецтвом, яке «ще» передбачає декламацію.

Лессінг вирішує зробити *tabula rasa* й починає зменшувати тілесне красномовство: «Красива фігура, чарівний вираз обличчя, очі, що говорять, гарна хода, приємна інтонація, мелодійний голос – це те, що неможливо передати словами. Але це не єдині і не найбільші досконалості актора. Цінні дари природи дуже необхідні для його професії, але далеко не вичерпують її. Він повинен скрізь думати разом з поетом; а коли з поетом сталося щось людське, він повинен думати за нього» [12: с. 193]. Це програмне твердження виявляє незацікавленість конкретною матеріальністю та тілесністю «носіїв експресії». Для Лессінга важливі саме слова, вербальна мова, повністю орієнтована на смисл. Екгоф стає в нагоді під час «роботи з очищення і переоцінювання», яку Лессінг розпочинає в Гамбурзі, адже у своїй грі Екгоф дуже сильно редукував тіло, зробивши акцент на вербальному виконанні. Важливою в цьому сенсі є неможлива біографічна мотивація Екгофа шукати свою силу в майстерності слова й використовувати свій «надзвичайно універсальний орган», щоб стати найвидатнішим театральним оратором нації, а контраст між тілесним та ораторським виконанням.

Зосереджений на смислі драматург знаходить в Екгофі свій рятівний якір. У «Гамбурзькій драматургії» Лессінг зізнається, що своїми «відступами» у викладі моральних пасажів він завдячує «тільки прикладам пана Екгофа», майже повністю відмовляючись від власної участі в них: «Я не прагнув нічого, крім того, щоб правильно абстрагуватися від них (прикладів)» [12: с. 29]. Ці пасажі

– стрижень акторського мистецтва, що дотримуються принципу «втілення смислу». У Німеччині ця концепція знаходить велику кількість прихильників дотепер. Пояснення щодо театрального оформлення моральних пасажів не лише розгортають програму «втілення смислу», але й викривають її апорії. Через переоцінювання тіла торує шлях нова максима театрального простору – «розум створює тіло».

Вихідна теза Лессінга щодо вивчення нового буржуазного акторського мистецтва здається банальною, проте вона далекосяжна: актор повинен розуміти сенс того, що він говорить. «Жоден фальшивий акцент не повинен змусити нас запідозрити, що актор говорить те, чого не розуміє. Він повинен переконати нас найправильнішим, найпевнішим способом, що він проникнув у весь зміст своїх слів» [12: с. 200]. Лессінг віддає перевагу зображенню, повністю орієнтованому на розуміння, яке він вважає найвищим. Зовнішній вигляд повинен бути пронизаний смислом, щоб адекватно виражати «відчуття істини». Для того, щоб досягнути це, актор повинен знати, який шлях проходить смисл: його вираження починається з розуміння в голові й веде звідти через голос, позу, жести та рух до трансформації всього тіла зверху донизу. Вирішальну роль у цьому процесі відіграє голос як досконалий інструмент «актора думки».

Важливим є питання поведінки з цим інструментом. Можна уявити собі підхід, який прагне звільнити тілесне та звукове від включення до закону форми і так повернути суб'єкту щось від його пристрасності, так би мовити, у сирому вигляді, – шлях, яким намагається йти театр «Бурі і натиску». Лессінг не йде цим шляхом. У нього голос стає безпосередньо «чистим» голосом Логосу. Це процес одухотворення, який спочатку вимагає від суб'єкта омертвіння плоті. У цьому стосунку духовний голос, що промовляє з «мертвого» тіла артикуляції, схожий на *volonté générale* Руссо: він прагне перетворити живу людину на громадянина, який має вбити в собі егоїстичного буржуа.

До основної моделі театральної постановки належить, за Лессінгом, окрім «одухотвореного голосу», жест. Одразу зрозуміло, що драматург визнає лише «значущий жест» у стилі редукаціонізму [12, с. 200]. Гравюри, які фіксують гру Екгофа, зупиняючи її в жесті, надають уявлення про цей стиль. На перший погляд, можна розчаруватися, тому що на цих гравюрах мало що можна побачити. Немає розмашистих жестів, що привертають увагу. Постава домінує над жестом, при цьому вона завжди орієнтована на перпендикулярну лінію, що надає персо-

нажам чогось застиглого й статичного. Здається, що їх зтягнули в залізний корсет, у якому вони ледве можуть поворухнутися. Мінімальні відхилення від цієї жорсткої «вертикальності», наприклад, випнутий живіт, згорблені плечі, злегка нахилена голова тв верхня частина тулуба, позначають основну позицію або характер персонажа. Ця характерна відмінність супроводжується певним жестом: незалежно від того, чи він є зображувальним, вказівним або експресивним, на гравюрах він ніколи не порушує простору персонажа. Ідеться про гармонійне поєднання окремих частин із природною формою, адже жест повинен не лише підпорядковуватися значенню, він має індивідуалізувати персонажа, його відповідність певній моралі та світогляду.

Жести дублюють конвенційні мовні знаки, щоб зробити їх більш виразними. Лессінг наголошує, що паралелізація *vox* і *motus* як знак самототожності – невід’ємна частина буржуазного акторства. Тільки те, що тотожне самому собі, має сенс. Саме тому, що тотожність тіла та смислу не є гарантованою, її потрібно постійно віднаходити заново. Це відбувається в ланцюгу заміщень, у якому один орган засвідчує інший і діє від його імені: «чистий» голос виявляє смисл вербальної мови, «одухотворений» голос – голос Логосу, постава – «одухотворений» голос, а жест – поставу. Всі вони працюють разом, щоб «дати істину і життя мертвому смислу» [12: с. 149]. Однак весь процес був би невдалим, якби мові тіла не було притаманне щось таке, чого бракує мові слів. Лессінг називає жести «природними знаками речей», підкреслюючи умовність мовних знаків. Їхнє завдання полягає в тому, щоб «надати холодним символічним ідеям дещо від тепла і життя природних знаків» [12: с. 149]. Ідея природних знаків протиставляється абстракції поняття, саме тут природні знаки мови тіла повинні повернути життя, яке витіснила абстракція смислу.

Щоб зрозуміти особливість цього ключового поняття XVIII століття, доречним є вивчення драматичної мови Лессінга, яка характеризується парадоксом пристрасного розуму (або раціонального афекту). У драмі «Емілія Галотті» тіло актора повертається в мову, яка в такий спосіб набуває самостійності як літературний текст. Тіло актора задає темп діалогу, а «чуттєвому образу» фізичного зображення передує уявна чуттєвість мовного втілення. «Емілія Галотті» категорично заперечує інтерпретаційні спроби поєднати мову драматурга та тіло актора в єдине ціле за принципом взаємного доповнення й вбачати в цьому модель «природного» виконання. Оскільки акторське

мистецтво є також «видимим живописом» тіла, воно підпорядковане закону краси. Актор присвячує себе вираженню мовного смислу, контролюючи жести й рухи, його тіло при цьому виявляє взаємопов’язані афекти. З іншого боку, акторська гра як тимчасове мистецтво пов’язана із законом істини, отже, образ тіла може потрапити під вплив «чуттєвості», стати «потворним» і викликати огиду. Визначення Лессінгом акторського мистецтва як «минушого живопису» покликане протистояти такому сприйняттю, забороняючи затримувати на тілі адекватний образу афект.

Те, що віднімається від тілесного зображення, додається до драматичної мови: про спробу зваблення в соборі ми дізнаємося з розповіді Емілії, у драмі немає сцени між Емілією та принцом, яка б показувала нам небезпеку спокуси. Автор не дозволяє нам стати свідками «останніх слів графа, який умирає» на сцені, також не показує нам світу Грімальді в плоті. Перша поява Емілії на сцені – це її образ. Ідеться не про картину, принесену художником Конті, а про образ, який викликає опис картини, зроблений Принцом і Конті в традиції барокового жіночого звеличення:

«*DER PRINZ: Lieber Conti, – (Die Augen wieder auf das Bild gerichtet) wie darf unser einer seinen Augen trauen? Eigentlich weiß doch nur allein ein Maler von der Schönheit zu urteilen.*

CONTI: Dieser Kopf, dieses Antlitz, diese Stirne, diese Augen, diese Nase, dieser Mund, dieses Kinn, dieser Hals, diese Brust, dieser Wuchs, dieser ganze Bau, sind, von der Zeit an, mein einziges Studium der weiblichen Schönheit. [...]» [11: с. 244–245].

Цей опис нагадує художньо-теоретичну дискусію про предмет і межі живопису, у процесі якої Конті наголошує на ідеальності художнього зображення:

«*CONTI: [...] Die Kunst muß malen, wie sich die plastische Natur; – wenn es eine gibt – das Bild dachte: ohne den Abfall, welchen der widerstrebende Stoff unvermeidlich macht; ohne das Verderb, mit welchem die Zeit dagegen ankämpft»* [11: с. 242].

За таким високим художнім ідеалізмом образ Емілії мав би зникнути, якби межі мистецтва не були мимоволі визначені Конті на початку неоднозначно:

«*CONTI: Ich bitte, Prinz, daß Sie die Schranken unserer Kunst erwägen wollen. Vieles von dem Anzüglichsten der Schönheit liegt ganz außer den Grenzen derselben»* [11: с. 241].

Якщо для Конті межа мистецтва полягає в інерції матерії, яка чинить опір проникненню ідеалу («*Auf dem langen Wege, aus dem Auge durch den Arm in den*

Pinsel, wie viel geht da verloren!» [11: с. 244]), для принца «найпривабливіше в красі» – це бажання, яке її притягує. Це стосується уявлення, «*ein anderes Bild, das mit andern Farben, auf einem andern Grund gemalt ist*» [11: с. 241]. Це уявлення виникає через опис меж образу в системі заміни і відсилань. Тіло Емілії замінюється намальованим образом, який, ледь описаний, змінюється рефлексією про ідеальний образ. Це відсилає нас до «чуттєвого образу» Емілії, який драма представляє через діалог. З опису ідеального художнього образу драматична мова запозичує зображення бездоганної постаті, непідвладної смерті та тліні. Однак переривання естетичного дискурсу інтересом принца, плавна інтеграція розриву в діалог, який майже непомітно переходить від образу до відсутнього уявного, створює коливання мови між описуванним і невимовним. Так з'являється «чуттєвий образ» тіла й виявляється фантазмагоричний характер чуттєвості.

Уявне, у розумінні Жака Лакана, пов'язане з візуальною й реальною присутністю того, що сприймається, стає приматом символічного порядку для суб'єкта в іншому місці – у мові [2: с. 28]. Залежність уявного від мови, тобто специфічне переплетення слова та образу, передбачає, щоб тіло актора, його жести та рухи розглядали не як щось «природне», позамовне, а як метафора відкритого смислу поезії.

Теоретик Лессінг не займався риторикою образу тіла, але в драматичному тексті «Емілії Галотті» він урахував небезпеку фізичного дублювання смислу, тому «природний знак» перенесено з тіла на мову. Драматург намагається, опускаючи ефекти сцени, наділити мову безпосередньою переконливою силою та звуковим ефектом, які раніше приписували тільки «природним знакам» жестової артикуляції. У драматичній мові вони з'являються в переплетенні поняття з його «чуттєвим образом», тобто через знаки символічного порядку. Коли намальовані портрети Орсіні та Емілії замінюють відсутні драматичні персонажі, це свідчить про фундаментальне заміщення образу, що розкривається в мові. Тіло актора стає тілом у тексті, що вказує на примарність фізичної візуалізації.

Висновки і перспективи. З огляду на зазначене вище можна зробити такі висновки: у театральній концепції Лессінга естетична проблематика пере-

плетена з поетологічною. Основне поетологічне поняття Лессінга відповідає його установці на динаміку, життєвий розвиток, це поняття – дія. Він прагне встановити універсальні закони словесного мистецтва з урахуванням їхньої відмінності від законів образотворчого мистецтва, тож його ідеї знаменують перехід від приписової поетики правил до «законодавчої» поетики. Лессінг здійснює перегляд аксіологічної парадигми поетики: він скасовує традиційне протиставлення досконалого / прекрасного і недосконалого / потворного та ставить на його місце протиставлення живого / динамічного і мертвого / статичного, підкреслюючи при цьому, що живому дозволено бути неправильним і потворним.

У своїй прихильності до ясності, істини, простоти Лессінг залишається яскравим представником просвітницької епохи. Літературно-театральна презентація типової для епохи тілесності робить видимими соціальні та економічні порядки й потрясіння. Вистава може зосереджуватися на перформансі тіла, яке приносять у жертву заради ідеалів, але яке все ж вимагає своїх прав. Те, що «троянду зривають перед бурею», як свідчить метафора «Емілії Галотті», можна переконливо втілити на сцені, але як пластична вистава вона сприймається не одразу, можливо, не сприймається взагалі. Актуальність п'єси Лессінга полягає в цій амбівалентності: антифеодальний протест, а разом із ним і буржуазна свідомість розуміють власні імплікації та власну обмеженість. Театр представляє людину цілісною, з її мовою й тілом, а тому тілесність, зокрема жіночих персонажів, стає іманентним протиріччям драматичній алгебрі інтриги та сюжету. Два різні виміри тіла виконавиці / виконавця супроводжуються двома різними способами впливу на публіку: якщо тіло як феноменальне тіло більше стосується чуттєвого досвіду, також у сенсі уявлення, враження або енергії, то вплив тіла як знака більше стосується ментального процесу інтерпретації та тлумачення. Обидва виміри тілесності наявні в акторці / акторі. У подальшому вивченні драматургічного дискурсу заслуговують на увагу присутність і репрезентація тіла, які завжди виступають разом, але в різному співвідношенні, залежно від історичного етапу, акторського стилю татейатрального жанру.

Список літератури:

1. Васильєв Є. М. Сучасна драматургія: жанрові трансформації, модифікації, новації : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2017. 532 с.
2. Рус А. Лакан. Вступ до структурного психоаналізу. Київ : Вид-во Комубук, 2022. 220 с.

3. Asmuth B. Einführung in die Dramenanalyse. Stuttgart : J. B. Metzler und C. E. Poeschel Verlag GmbH, 2009. 240 S.
4. Fick M. Lessing Handbuch. Leben – Werk – Wirkung. Stuttgart : B. Metzler Verlag GmbH, 2016. 594 S.
5. Fischer-Lichte E. Ästhetik des Performativen. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 2004. 378 S.
6. Friedrich V. Gotthold Ephraim Lessing. Epoche und Werk. Göttingen: Wallstein Verlag, 2018. 490 S.
7. Heeg G. Das Phantasma der natürlichen Gestalt. Körper, Sprache und Bild im Theater des 18. Jahrhunderts. Frankfurt am Main und Basel : Stroemfeld Verlag, 2000. 488 S.
8. Hoffmann M. Drama. Grundlagen – Gattungsgeschichte – Perspektiven. Paderborn : Wilhelm Fink Verlag, 2013. 208 S.
9. Kahlcke Th. Lebensgeschichte als Körpergeschichte. Studien zum Bildungsroman im 18. Jh. Würzburg : Verlag Königshausen & Neumann GmbH, 1997. 360 S.
10. Kindermann H. Theatergeschichte Europas. IV. Band. Von der Aufklärung zur Romantik (1. Teil). Salzburg : Otto Müller, 1972. 855 S.
11. Lessing G. E. Gesammelte Werke in zehn Bänden. Hg. von P. Rilla. 2. Band. Dramen. Dramenfragmente. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1968. 578 S.
12. Lessing G. E. Gesammelte Werke in zehn Bänden. Hg. von P. Rilla. 6. Band. Hamburgische Dramaturgie. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1968. 550 S.
13. Plessner H. Philosophische Anthropologie. Lachen und Weinen. Das Lächeln. Anthropologie der Sinne. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1970. 370 S.
14. Schlegel F. Ästhetische und politische Schriften. Berlin: Edition Holzinger, 2014. 224 S.

Sokolovska S. F., Taraba I. O. LESSING AND THE THEATRE: CONCEPTUALISATION OF CORPOREALITY IN THE PERFORMING ARTS

The article proposes a scientific interpretation of a dramatic literary work, a theatrical performance as a way of its existence, and a study of the theoretical works of Gottfried Ephraim Lessing, which directs research attention to the search for relevant components of drama.

The purpose of the work is to identify and analyze the main concepts of corporeality typical of the era. We consider it appropriate to find out how changes in theatrical aesthetics took place, and were tested, confirmed, or refuted on the stage in the eighteenth century. Against this background, Lessing's bourgeois drama and his project of the National Theater appear as a grandiose ideological and aesthetic attempt to initiate a "national catharsis." The tasks of the proposed study include finding a hermeneutical key for this attempt, studying Lessing's theatrical concept, investigating the category of corporeality and its relevance in the context of cultural transformations of the eighteenth century, and identifying the semantic representative elements of this category.

Lessing's drama "Emilia Galotti" (1772) serves as an example to focus attention and reveal the semantic potential of the text, on the one hand, and the role of the text in shaping culture, on the other. Research methods include hermeneutic, historical and literary, cultural and historical, and contextual analysis.

The result of the scientific cognition of a dramatic literary work is the proposed interdependent models: the analytical model of the text and the synthetic model of the work. In the process of interpretation, it is established that the literary and theatrical presentation of physicality typical of the era makes social and economic orders and upheavals visible. The fact that "a rose broken in the bud before the storm scattered its petals," as the metaphor of "Emilia Galotti" says, can be convincingly embodied on stage, but as a plastic performance, it is not perceived immediately, perhaps not at all. The relevance of Lessing's play lies in this ambivalence: in the fact that anti-feudal protest and bourgeois consciousness understand their own implications and their own limitations. The theater presents a person as a whole, with their language and body, and therefore, the corporeality of female characters, in particular, becomes an immanent contradiction to the dramatic algebra of intrigue and plot. The idea of the unity of the dramatic text and the body, of the author's meaning and theatrical form, which organically grows out of the collaboration between the playwright and the actor, corresponds to the theory of "expression of meaning" at the level of theatrical practice. This ideal of the unity of theory and practice defines the concept of the relationship between the dramaturgical model and acting.

Key words: *drama theory, theatrical aesthetics, poetics, bourgeois tragedy, corporeality, acting.*

Khankshiyeva Z. A.

Azerbaijan University of Languages

THE JOANNE KATHLEEN ROWLING PHENOMENON IN CONTEMPORARY ENGLISH CHILDREN'S LITERATURE

The article examines the creativity of the globally acclaimed contemporary English author J.K. Rowling and the genre specificity present in her oeuvre, particularly focusing on her renowned "Harry Potter" series. Works within the fantasy genre are deeply entrenched within popular culture. Numerous scholars posit that this genre is subordinate to realism. Simultaneously, the significant contributions made by the English writer J.K. Rowling to English children's literature through her "Harry Potter" series are underscored. "Harry Potter" has emerged as a contemporary literary icon within both general and children's literature. Many scholars classify Rowling's "Harry Potter" series as bildungsroman or coming-of-age novels. Her predilection for the fantasy genre in her creative output, the perspectives of distinguished authors on this matter, and their analyses of her works are also discussed within the article. The array of genres and their distinct characteristics are particularly emphasized. According to literary critic U.H. Oden, although children's literature is primarily geared towards children, it would be fallacious to assert that solely children engage with it. It is imperative to recognize that children's literature captivates not only children but also adults. Literary masterpieces such as "Oliver Twist", "Alice in Wonderland", "Harry Potter", among others, are considered among the pinnacle of modern children's literature within British literary tradition. These works are regarded as those that cater to children's interests and preferences, and their unparalleled impact on shaping the spiritual, moral, and humanistic facets in children is indisputable. Children's literature has intermittently played a pivotal role in facilitating children's adaptation to the societal milieu, as well as in the cultivation of language, knowledge, taste, and worldview. Furthermore, the article delves into an examination of J.K. Rowling's "Harry Potter" series, which catapulted her to global prominence.

Key words: *Harry Potter; Rowling phenomenon, contemporary children's literature, bildungsroman, fantasy, literary work.*

Introduction. Children's literature, as a distinct domain within the broader literary landscape, began to flourish during the Victorian era of the British monarchy (1837–1901). Works produced and disseminated during this epoch, notably Lewis Carroll's "Alice's Adventures in Wonderland," along with the narrative poems in "Through the Looking-Glass," emerged as seminal pillars of English children's literature, offering insights into the idiosyncrasies of the juvenile realm during that period. Furthermore, within the subsequent Edwardian era (1901–1910), which corresponds to the reign of King Edward VII, the esteemed children's author Beatrix Potter's publication in 1902 of "The Tale of Peter Rabbit" attained the status of a cherished tome within children's literary canon. Over subsequent years, Potter authored a total of 23 children's books, including celebrated narratives such as "The Tale of Mrs. Tiggy-Winkle" and "The Tale of Benjamin Bunny."

Degree of Problem Elaboration. During the late 19th century, children's literature, emerging as a distinct subset of general literature, encapsulated

the physical, poetic, and dramatic reflection of the unique life realities of children, playing a pivotal and significant role in their personality formation. Both classical and contemporary exemplars of children's literature hold particular importance in shaping the worldview of young readers.

Selected from a diverse array of genres, children's literature serves as a conduit for the transmission of social, moral, and aesthetic values to successive generations. The scholarly investigation and analysis of the creative output of Joanne Kathleen Rowling, a renowned figure in English children's literature, contribute significantly to fostering interest and engagement with English children's literary works within Azerbaijani academic and intellectual circles.

Goals and objectives. The primary objective of this research is to identify and delineate the innovative phase represented by Rowling's literary contributions within the realm of English children's literature. Furthermore, the study aims to elucidate the scholarly foundations underpinning the parallels drawn between the author's creative endeavors, notably focusing on

the seven novels within the fantasy genre recognized in Azerbaijan as a transformative epoch in English children's literary tradition.

Methods. This research predominantly employs historical-comparative and typological approaches, grounding the analysis of Rowling's creative oeuvre on a comprehensive examination of literary-historical evidence and theoretical-aesthetic constructs within the broader context of global children's literature. The academic resolution of this inquiry involves rigorous theoretical analysis and scholarly synthesis, supplemented by contemporary research methodologies and literary-critical evaluations conducted in accordance with prevailing academic standards.

Main section

About Contemporary English Children's Literature

The titling of the first chapter of the encyclopedic publication "The Oxford Survey of Children's Literature," under the editorship of Julia L. Mickenberg and Lynne Vallone, as "Adults' and Children's Literature" is not coincidental. The inaugural scholarly investigation within this chapter is attributed to the distinguished specialist in children's literature, Professor Peter Hunt. Let us turn our attention to his assertion: "The majority of older and experienced readers engage with children's literature to contemplate the child's perspective and to ascertain its potential developmental benefits" [10, p. 40].

Professor Peter Hunt, noting that Lewis Carroll's narrative poems "Alice's Adventures in Wonderland" and "Through the Looking-Glass," written for children, are also avidly read by adults, attempted to address serious inquiries about children's literature in his research. Through his study, he aimed to uncover the impressions evoked by children's texts in adult readers and the influential power of these ideas and impressions on the reader. Delving into such fundamental questions, the researcher highlights the dilemma faced by the reader in discerning the genuine outcomes amidst the principles of "books for children" set forth in contrast to other literary works.

Indeed, a pertinent query arises as to whether a clear demarcation should be drawn between children's literature consumed by adults and literature intended for adults but read by children. In our estimation, if the discourse pertains to classic literary works that align with children's sensibilities and are age-appropriate, their consumption proves beneficial and commendable.

In this regard, there are sometimes children's literary works that are so complex that the necessity

arises for adults to provide further explanation or commentary to children.

Rafiq Yusifoghlu, a prominent representative of Azerbaijani children's literature, touches upon the multifaceted aspects of the creative endeavors of Jalil Mammadguluzadeh, a distinguished satirical writer of Azerbaijani literature, in his book "Children's Literature": "All of Jalil Mammadguluzadeh's works are for both children and adults" [3, p. 55].

Continuing his argument, the author recalls a brief anecdote from the book "Precise Moments from the Lives of Azerbaijani Writers" by the late literary scholar Kamran Mammadov. In that passage, we read: "One day, one of the young people who considered himself a writer and had just picked up a new pen turns to Jalil Mammadguluzadeh with excitement.

– Uncle Mullah, I want to publish a book for children, – he says with enthusiasm. Cəlil is not pleased with the young man's gushing:

– Son, I can't understand, are children supposed to write books for children? When the young man fails to grasp the subtle irony in Jalil's response, the writer reiterates his words" [3, p. 55].

Whether in the realm of adult literature or children's literature, there are moments in the world that may seem ordinary at first glance but are perceived and felt by writers and poets, shared with us, and cherished as thought-provoking instances and artistic masterpieces bestowed upon readers of literature throughout generations. In this context, the gifts that all writers, including classical authors, present to literature play a crucial role in shaping and educating individuals through the power of words in their true essence.

The English-American poet and critic Winston Hugh Auden expressed his critique, recalling an aphorism concerning children's literature as follows: "There are no exceptional children's literary works" [15, p. 106].

In reality, while children's literature has attained a degree of autonomy as a component of general literary discourse over approximately the past seventy years, it would be inaccurate to assert that it is exclusively tailored for children or consumed solely by them. Auden's aforementioned critique reiterates this assertion. Works designed exclusively for children cannot be scrutinized in terms of literary brilliance or grandeur. Hence, it is imperative to recognize that children's literature serves not only the younger audience but also adults.

About the Creativity of J.K. Rowling

In the realm of contemporary children's literature, what is the nature of J.K. Rowling's creativity, which has garnered the attention and affection of millions of

readers through her "Harry Potter" series of novels? To what extent is it appropriate to categorize her exclusively as a purveyor of children's literature? In one of her interviews, the author explicitly stated, "*I primarily wrote for my own satisfaction*" [15, p. 106].

When embarking on an investigation into children's literature, it is pertinent to note that comparing it to shoes or garments tailored to fit the proportions of children lacks logical coherence. Similarly, debating whether all children should speak and behave like adults from a young age is unwarranted.

The discourse revolves around genuine masterpieces of art that captivate and remain entrenched in the hands of readers, irrespective of age or stature. In this context, if instances of children's literature transcend their confines and integrate into the broader literary heritage, they genuinely ascend to the status of artistic masterpieces.

Concerning the demarcation between general and children's literature, the recognition of literary works as both artistic and literary artifacts in critical discourse accurately reflects the true essence and rationale of literature. The author articulates her viewpoint on this matter as follows: "*Certain individuals perceive children's literature as inferior to literature crafted for adults.*" Continuing his argument, she subsequently reveals that "*I am frequently asked, 'When do you plan to write your books about adults?'*" Again, the author generalizes her perspective by asserting that "*if a book resonates with the reader, then it is addressing each reader*" [15, p. 106].

In discussions about emerging trends and trajectories in children's literature, the primary assertion posited is that the appraisal of children's literature by adults has gained significant traction. This is predominantly ascribed to the "Harry Potter" phenomenon. In our assessment, the notion that the principal consumers of children's works in the contemporary milieu are adults does not constitute a "novel discovery." Throughout history, literature has frequently been disseminated to children through the initial interest of adult readers. Furthermore, it is worth emphasizing that when referencing children's literature, it is reasonable to construe this literature not solely as literature written exclusively for children but also as literature catering to both children and adults. Firstly, the consumption of such literature, often recommended by parents, in childcare settings, particularly in educational institutions, occurs under their supervision. Secondly, it is pertinent to underscore that regarding children's literature as literature for both children and adults would be more apt.

The second edition of the book "Introduction to Mythology: Contemporary Approaches to Classical and World Myths," published by Oxford University Press, includes an essay by researcher M. Catherine Grimes on "Harry Potter" [9, pp. 603–615]. In her essay, M. Catherine Grimes articulates a polemical stance on the interpretation of the meaning of the myth in the "Harry Potter" series, referring to the psychoanalytic theories of Sigmund Freud and Otto Rank. She contends that the psychological teachings of Freud and Rank are crucial tools for explaining the contradictions in the mythical images [9, p. 603].

In the researcher's essay, primarily based on Otto Rank's psychoanalytic teachings, on the fourth book of J.K. Rowling's popular seven-part series "Harry Potter," a logical conclusion is reached that the Harry Potter tales are a series of stories with a perfect descriptive mythological content, continuing to entertain people in modern society and providing them with images that express their fears, hopes, and desires [9, p. 604].

It is noteworthy that Harry Potter has been transformed into an extraordinary modern literary figure in both general and children's literature, becoming a mythical hero in popular culture.

In J.K. Rowling's "Harry Potter and the Deathly Hallows," we read: "*Of course, it is all happening inside your head, Harry, but why on earth should that mean that it is not real?*"

The author herself acknowledged in a subsequent interview that fantasy is not necessarily her preferred genre, although this revelation is not particularly astonishing. J.K. Rowling has prominently expressed her realistic inclinations within the fantasy genre in her "Harry Potter" series [15, p. 100].

The narrative of the wizard Harry Potter consists of seven volumes devoted to his exploits. The captivating literary style of the "Harry Potter" series, crafted over a decade (1997–2007), represents a creative pinnacle. This series of works has significantly reshaped both children's and adolescent literature, leaving enduring imprints on the collective consciousness. Indeed, the seven independently published volumes have attained the stature of a "one grand book," and this magnificent book effectively resembles a child's or adolescent's chronicle of life from the age of eleven to seventeen, focusing on the character development and maturation of the protagonist Harry Potter.

The seven-volume novel is dedicated to the evolution and maturation of Harry Potter's character from the age of 7 to 17. As a prominent genre in literary discourse, this work can be classified as a bildungsroman or a coming-of-age narrative.

Regarding the generic characteristics of the "Harry Potter" series, it is noteworthy that in literary discourse, it is demonstrated that the didactic novel embodies a synthesis of three genres. Across the series, a fusion and diversity of the three genres – fantasy, magical realism, and bildungsroman – are discernible.

In addition to the aforementioned points, divergent perspectives on the generic attributes of the series are also evident. Karin E. Westman, a contemporary British literature scholar at Kansas State University in the United States and the author of the study "J.K. Rowling's Library: In the Context of Harry Potter," delves into the intricacies of the genres found in the author's works, particularly in the "Harry Potter" series. While she identifies them as falling within the bildungsroman or didactic novel and fantasy genres, she posits in her research that the fourth genre emerging from such hybridity is "children's literature" [15, p. 94].

Researcher Johanna Ruf Brinkley Tomlinson posits in her dissertation entitled "Children's Voices in British Fantasy Literature from 1749–1906": "Which literary work from your childhood do you recall exerting a profound influence?" [13, p. 195].

Primarily, the scholar reminisces about her own childhood, retracing her literary encounters during that developmental phase and articulating the impressions and ruminations that lingered in her consciousness at the tender age of 10, particularly concerning the Nancy Drew series. Presently, she articulates her critical stance regarding those series as an adult.

It is worth noting that the Nancy Drew books, or series, spanning 56 volumes under the banner "Nancy Drew Mystery Stories," were serialized from 1930 to 2003. She elucidates her logical deductions as follows: "My formative years were significantly shaped by the act of reading, and the narratives therein profoundly influenced the trajectory of my life" [13, p. 195].

The author's investigation places significant emphasis on the literary landscape and its

ramifications on the cognitive development of juveniles within the Western sociocultural and literary milieu during a notable epoch spanning from 1749 to 1906, alongside its implications on various stages of psychological maturation. However, the salience of the study is equally underscored by the author's broad generalizations derived from the collegiate cohort's attitudes towards their childhood literary pursuits and the conducted surveys. The investigator observes that the subjects she interviewed confessed to the preference for the "Harry Potter and the Philosopher's Stone" series. Undoubtedly, these literary opuses enthralled the subjects' interest and kindled their enthusiasm for reading. Such predilections primarily correlate with the exigencies and dictates of contemporary times. Nonetheless, the researcher, discerning the historical continuum between antiquity and modernity in the realm of fantasy literature, posits that the established discourse between contemporary youths and the literary luminaries of yore serves as the quintessential conduit for a nuanced understanding of historical paradigms [13, p. 203].

Conclusions. The renowned author J.K. Rowling, acclaimed for her literary contributions that have captivated the hearts of innumerable readers worldwide, stands recognized as the architect behind the iconic character, Harry Potter. In the twenty-first century, this prominent figure in children's literature has bestowed upon British literature and culture unparalleled gifts through her rich and diverse creative output. The works under our scholarly scrutiny embody the realm of children's fantasy. These literary pieces, situated within this genre, not only encapsulate vivid portrayals of the childhood domain but also enthrall readers with vibrant dialogues and narratives tailored to the developmental stage and psychological nuances of children and adolescents, thereby ensnaring the attention of the new generation of readers with their distinctive thematic elements.

Bibliography:

1. Ağayeva, Nigar. Azərbaycan və İngilis uşaq folklorunun janr xüsusiyyətləri: /filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dis. Avtoreferatı. Bakı: 2021. 29 s.
2. Akimova, Elnarə. Uşaq ədəbiyyatının praktik imkanları: mətn və onun bədii təsir gücü. Ədəbiyyat qəzeti. 25 dekabr 2019-cu il. URL: edebiyatqazeti.az
3. Rafiq, Y. Uşaq ədəbiyyatı. Bakı: "Təhsil nəşriyyatı. 2002. 268 s.
4. Rowling, J.K. Harry Potter Series. Harry Potter and the Philosopher's Stone, Chamber of Secrets, Prisoner of Azkaban, Goblet of Fire, Order of the Phoenix, The Half-Blood Prince, and The Deathly Hallows. Published by Bloomsbury 1997-2007, London, 1997.
5. "Comic Relief Live Chat Transcript." Quick Quotes Quill. 1 June 2006. URL: <http://www.quick-quote-quill.org>.
6. Crippen, Martha. The value of Children's Literature. URL: <https://www.edu/oneota-reading-journal/archive/2012/the-value-of-childrens-litm/>
7. Eva M.Thury, Devinney M.K. (2009). Introduction to Mythology: Contemporary Approaches to Classical and World Myths / Fourth Edition. Oxford University Press, p. 603-619.

8. Fadiman, Clifton. Children's Literature. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/art/children's-literature>
9. Grimes, Katherine M. Harry Potter – Introduction to Mythology. Contemporary Approaches to Classical and World Myths. / Compiled by Eva M.Thiry, Margaret K.Devinney. Second Edition. – Printed in the United States of America: Oxford University Press. 2009. p. 603-615.
10. Hunt, P. (2011). The Fundamentals of Children's Literature Criticism: "Alice's Adventures in Wonderland" and "Through the Looking-Glass" The Oxford Handbook of Children's Literature Edited by Lynne Vallone and Julia Mickenberg. Published by Oxford University Press, p. 35-51.
11. Tolkien, J.R.R. The Hobbit – There ad Back Again. Fifth Edition. This New Edition is Based on the First Edition in 1991. Published in Great Britain: Harper Collins Publishers, 1995. 497 p. URL: <https://www.booksdrive.org/wp-content/uploads/2021/08/the-hobbit.pdf>
12. Tolkien, J.R.R. The Annotated Hobbit. Annotated by Anderson Douglas A. Boston: Houghton Mifflin Compnay, 2002. 426 p. URL: library.to/pdf
13. Tomlinson, J.R.B. (2014). "Playing with words: child voices in British fantasy literature 1749–1906" / PhD (Doctor of Philosophy) thesis, University of Iowa. URL: <https://doi.org/10.17077/etd.z68aojto>
14. Understanding Children's Literature. / Edited by Peter Hunt. Key Essays from the Second Edition of the International Companion Encyclopedia of Children's Literature. New York: Routledge, Tay;or & Francis Group. 2006 – 2012 p. URL: academia.edu/8689367/Un...pdf
15. Westman, E.K. (2011). "Blending Genres and Crossing Audiences: Harry Potter and the Future of Literary Fiction". The Oxford Handbook of Children's Literature. Ed. Julia Mickenberg and Lynne Vallone. Oxford: Oxford UP, p. 93-112.
16. Young Glynn. Poets and Poems: J.R.R.Tolkien and "Beowulf". URL: tweetspeakpoetry.com/2011

Ханкішиєва З. А. ФЕНОМЕН ДЖОАН КЕТЛІН РОУЛІНГ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглядається творчість всесвітньо відомого сучасного англійського письменника Дж. Роулінг та жанрову специфіку, присутню в її творчості, особливо зосереджуючись на її знаменитій серії «Гаррі Поттер». Твори в жанрі фентезі глибоко вкоринилися в масовій культурі. Багато вчених стверджують, що цей жанр підпорядкований реалізму. Водночас значний внесок англійського письменника Дж.К. Роулінг до англійської дитячої літератури через її серію «Гаррі Поттер» підкреслено. «Гаррі Поттер» став сучасною літературною іконою як у загальній, так і в дитячій літературі. Багато вчених класифікують серію «Гаррі Поттер» Роулінг як романи про дорослішання. У статті також обговорюється її прихильність до жанру фентезі у творчому доробку, погляди на це питання видатних авторів та їхній аналіз її творів. Особливо підкреслюється різноманітність жанрів та їх відмінні характеристики. На думку літературознавця У.Г. Одене, хоча дитяча література в основному орієнтована на дітей, було б помилковим стверджувати, що нею займаються лише діти. Треба визнати, що дитяча література захоплює не лише дітей, а й дорослих. Такі літературні шедеври, як «Олівер Твіст», «Аліса в країні чудес», «Гаррі Поттер», серед інших, вважаються одними з вершин сучасної дитячої літератури в британській літературній традиції. Ці твори вважаються такими, що відповідають інтересам і вподобанням дітей, безперечним є їхній безпрецедентний вплив на формування духовно-моральних і гуманістичних граней дітей. Дитяча література періодично відіграла ключову роль у полегшенні адаптації дітей до суспільного середовища, а також у вихованні мови, знань, смаків і світогляду. Крім того, у статті розглядається Ж.К. Серія «Гаррі Поттер» Роулінг, яка принесла їй світову популярність.

Ключові слова: Гаррі Поттер, феномен Роулінг, сучасна дитяча література, bildungsroman, фентезі, літературний твір.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

УДК 82.09+130.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/19>**Герасимчук В. А.**

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

АНТРОПОЦЕНТРИЧНІ ТА СЦІЄНТИСТСЬКІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ У ГУМАНІТАРНОМУ ЗНАННІ

Текстоцентрична парадигма культури потребує вироблення нових параметрів дослідницьких орієнтацій, нових методологічних підходів. У статті з урахуванням попередніх загальногуманітарних надбань (герменевтики, феноменології, екзистенціалізму, рецептивної естетики тощо) і наукових (позитивізму, неопозитивізму, структуралізму, аналітичної філософії тощо) розглядаються антропоцентричні і сцієнтистські підходи до дослідження тексту в гуманітарному знанні. Антропоцентричні підходи актуалізуються в гуманітарних текстах (філософських, культурологічних), де згуртувалася найбільша кількість універсалій, які постають цілісним феноменом, що його можна тільки описувати, інтерпретувати за певною метаметодологією. Проте процес становлення метаметодології лише на наших очах започатковується, а дослідники поки що керуються кожний своєю «поліметодологією» – окремою сукупністю методологічних принципів, які вибірково вихоплюються з різних загальнотеоретичних, антропоцентричних і сцієнтистських надбань.

У статті підкреслюється і значення сцієнтистських методів. Якщо антропоцентричні підходи аналізують текст з погляду його розуміння, то сцієнтистські методи покликані в тексті вказувати на точне наукове знання.

Гуманітарне знання потребує метаметодології з виробленням відповідної метамови – мета-категорій, метапонять, а на шляху до цього у статті пропонується і обґрунтовується між-дисциплінарний підхід як варіант поєднання антропоцентричного і сцієнтистського підходів.

Приміром, культурологічне літературознавство (мистецтвознавство, мовознавство), коли власне культурологічна складова за допомогою своїх методів досліджує текст до тієї межі, за якою унеможлиблюється руйнація специфіки самого предмета дослідження – його жанрових контурів, формотворчих, структурних компонентів. Тому інша складова, приміром – літературознавча, мистецтвознавча, мовознавча тощо – стає запобіжником «неруйнації», збереження специфіки, сказати б, авторської канонічності досліджуваного тексту.

Ключові слова: антропоцентричні методи, сцієнтистські методи, міждисциплінарність, поліметодологія, гуманітарне знання, універсалія, текст культури.

Постановка проблеми. Хоча усі із дуалістичних методологічних підходів (і сцієнтистські, орієнтовані на істини-об'єкти, і так звані антропоцентричні, орієнтовані на істини-суб'єкти) скріплені певною єдністю, притаманною саме такому проекту мислення, хоч і використовуються в першому і в другому варіанті окремо, проте їх часто доцільно вживати в комплементарному режимі (доповнюючи один одного) як аналітична й інтерпретаційна практика водночас.

Пошук підходів до аналізу та інтерпретацій в різних сферах гуманітарного знання має вагоме

значення, адже залежно від дібраних до тексту дослідження методологій та методів виходимо на той чи інший результат, і не завжди всебічно обґрунтований у науковому сенсі. Відтак, теоретико-методологічні засади для аналізу та інтерпретації тексту в гуманітарному знанні хоча доволі розмаїті за своєю дисциплінарною структурою, проте актуалізуються перед вибором найоптимальнішого варіанту методології для конкретного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До розробки антропоцентричних методів в сенсі

мистецтва розуміння та інтерпретації тексту докладали зусиль знані філософи та культурологи: Ф. Шляєрмахер (шлях від розуміння тексту до його зрозуміння), Г.Г. Гадамер (акцент на історичному характері розуміння), М. Гайдеггер (онтологічна рефлексія на текст: «розуміти – це бути»), М. Бахтін («розуміння – комунікативно-діяльнісний акт») та інші. Сціентистські методи пропонували також відомі вчені Ф. де Соссюр («структурне мовознавство»), К. Леві-Строс («структурна антропологія»), «археологія знання» М. Фуко, конотативна семіотика Р. Барта та інші. Час від часу сціентистські методи піддавалися і піддаються критиці, проте незважаючи на це, без них будь-який аналіз на антропоцентричних засадах вважатиметься ненауковим. Тому пошук правильної кореляції дуалістичних методів залишається актуальним і відкритим для подальших досліджень. А поки що пропонується проміжний метод – міждисциплінарний підхід.

Постановка завдання. Мета статті – розгорнути аналіз у напрямку пошуків своєрідної методології із залученням напрацьованих класичною, неklasичною і посткласичною філософією теоретико-методологічних засад для добору більш-менш точних варіантів аналізу та інтерпретації тексту гуманітарного знання.

Виклад основного матеріалу. Методологічні пошуки детермінуються складністю самого предмета дослідження, більш-менш точним окресленням його інтелектуальної території, на якій шляхом аналізу та інтерпретаційних практик можна було б вибудувати і висувати адекватну до тексту і сформульовану в ньому проблеми систему умовисновків.

Сьогодні в гуманітарному знанні переважають антропоцентричні підходи (висувані з філософії життя, екзистенціалізму, феноменології, фрейдизму) та сформульовані рецептивною естетикою, теорією розуміння та герменевтичними практиками. Антропоцентричні підходи, які виражають переважно суб'єктно-суб'єктні відношення, часто виходять за рамки розуміння та інтерпретації конкретного предмета дослідження, конкретного тексту. Звужуючи або розширюючи межі дисциплінарного поля, антропоцентричні підходи почасти надають форми постмодерністської своєрідної гри, коли передбачуваність аналізу гарантується специфічним об'єктом зацікавлення, який є визначальним для тієї чи іншої методологічної моделі. Приміром так, як свого часу вітчизняний метод розуміння та інтерпретації тексту спонукав дослідника вбачати «класовий інтерес» навіть

там, де про нього не йшлося, так і сьогодні різноваріантні так звані волонтеративні підходи, зокрема гендерні, трансгендерні, психоаналітичні, виносять на поверхню дослідницьких інтерпретацій такі «глибинні» його смисли, як одвічну «боротьбу статей», «сексуальну орієнтацію» персонажів, проблему інцесту, «імпотентної неспроможності» тощо; міфопоетичні підходи скрізь і всюди по тексту реставрують міфологічні сюжети, виявляють архетипічні конструкти свідомості тощо. Накладання на предмет гуманітарного дослідження тих чи інших подібних інтерпретаційних матриць часто зводить рефлексивні практики нанівець, перетворюючи науку розуміння та інтерпретацію на беззмістовну «гру з варіаціями», отримуючи відповідні результати та інтелектуальне задоволення не стільки від авторського тексту і його замислу, скільки від своїх «реконструкцій», які спотворюють, а то й руйнують власне авторські інтенції. Заміряння на текст, якому приписується «саморуїнація», через «упередженість» і, сказати б, постійне притягування за вуха «тих, що треба» означальних значень означеного, його не наближають, а швидше віддаляють від сутнісних смислів тексту. За таких підходів розшматовуються, роздрібнюються такі конститутивні ознаки тексту – цілісність, почасти закладена в ньому інформаційність, авторська осмисленість, вирельєфлюються одні концептуальні складові, натомість інші, зокрема більш проблемні і проблематичніші, приглушуються, з використанням названих підходів відсуваються на периферію наукового пізнання.

У зв'язку з цим закономірно виникають питання. Яку ж із методологій щодо аналізу та інтерпретації тексту в гуманітарному знанні вважати найоптимальнішою? Яку ієрархію і з яких підходів вилаштувати, щоб інтенції тексту розпредмечувалися щонайповніше?

Питання надто складні, і не мають, та й не можуть мати, однозначної відповіді. Будь-якій, здавалося б, «найадекватнішій» інтерпретації того чи іншого гуманітарного тексту завжди притаманна модальність, а часто, як ми вже переконалися, і упередженість дослідника. Проблематизується і мета інтерпретації: смисли, що їх пропонує автор, творячи текст, смисли, апіорі наявні в тексті, смисли, що їх шукає дослідник, і смисли, що ними він увінчує свою інтерпретацію, – аж ніяк і не завжди є тотожними. Має рацію Умберто Еко, коли пише, що «в тексті є багато такого, над чим навіть не задумуються наші теоретики тексту. Але бувають випадки, коли в тексті немає такого, над чим вони задумуються» [4, с. 71]. Тим паче, що

різні теоретико-методологічні інтерпретаційні спрямування, що ними ми оперуємо, орієнтовані в тексті кожний на свій домінуючий смислотвірний об'єкт. Приміром, рецептивна естетика орієнтована на інтенції читача, постструктуралізм – на контекст (інтертекст), феноменологія «призначила» смислотвірним компонентом – інтенції інтерпретатора, і, звичайно ж, сам текст як текст культури, як текст гуманітарного знання має передовсім смислотвірним компонентом мовний дискурс (наратив) з його естетичною і когнітивною функцією. Тобто смисли тексту перебувають у різних його конструктах – це і властивість самого тексту, і авторська інтенція, і суб'єктивний досвід читача, і контекст, і інтертекст, і гіпертекст тощо. Причому всі названі смислотвірні компоненти, хоч як це парадоксально, обмежують самий смисл власне тексту, при цьому самі не обмежені нічим. Приміром, контекст, інтертекст, гіпертекст. Що їх може обмежити? Ніщо! Смисли, які творяться в їхньому проблемному полі, можуть існувати в модусі дурної нескінченності, якщо знехтувати важливим «обмежувальним» поняттям – поняттям презумпції текстуальності (умовне окреслення смислових меж саме цього авторського тексту). Здавалося б, маємо ситуацію мовленнєвого перебирання бісеру, але, з іншого боку, «мисленнєву» структуру дурної нескінченності, легко можна реконструювати в проєктовну «смисленнєву» модель нескінченності, надто спокусливу для її трансцендентного споглядання, що надає їй нової якості. Виходячи із такої експлікації думки, цілком можна припустити, а то й стверджувати, що нові або трансформовані смисли тексту, причаєні саме в цій нескінченності, де вони можуть творитися шляхом переосмислення або розширення позатекстових (контекстових, інтертекстових, гіпертекстових) структур смислів інтерпретованого тексту. Отже, уявно трансформована нескінченність у новій якості наділяється потенційною спроможністю вивести інтерпретаційні пошуки на інноваційні смислові відкриття.

Проблемою при аналізі текстів у гуманітарному знанні постають тексти, які оперують *універсаліями*. Філософські і культурологічні дискурси вербальних текстів рясніють метакатегоріями, що корелюють із загальнокультурними (інваріанти, граничні підстави, буттєві константи тощо). Адже всі вони безпосередньо пов'язані з людинознавчим аспектом (текст, людина, свобода, свідомість, самосвідомість, надсвідомість, підсвідомість, культура, життя, буття тощо) і не піддаються не тільки класичному визначенню за браком родо-

вого поняття, а й загалом не піддаються жодному (в поняттєво-логічному сенсі) визначенню. Сцієнтистські принципи на підставі логіки загалом обмежують аналітичний підхід до дослідження універсалій. Ясна річ, аналіз універсалій потребує і спеціальної «універсальної» методології. Особливі труднощі її функціонування виникають саме через її безпосередній предмет дослідження – через природу універсалій. Не випадково, що сьогодні методологія аналізу та інтерпретації гуманітарних досліджень, апелюючи до сфер, де згуртувалася найбільша кількість універсалій, передовсім до філософського та культурологічного знання, прагне стати метаметодологією з виробленням відповідної метамови – метакатегорій, метапонять. У зв'язку з цим актуалізується потреба такої метаметодології, яка, на слухну думку М. Савельєвої, враховувала б специфіку дослідження власне подібних універсалій. Адже маємо ситуацію, де «подібне народжує подібне... культура народжується з культури, а не з природи, свобода народжується зі свободи, а не із необхідності; свідомість народжується свідомістю, а не корою головного мозку» [6, с. 9]. Тому гранично широкі поняття можуть охоплюватися метатеорією, основні положення якої будуть зводитися до того, що не можна розглядати універсалії як проблеми (що й так зрозуміло), а як цілісний феномен, тому можна їх «тільки описувати, інтерпретувати» як щось таке, що усвідомлюється як «досвід». Універсалії, не лише осмислюються, але й переживаються; мова інтерпретації культурного досвіду – це дещо інша інтерпретація предметної мови (тобто інтерпретація культури як «іншого» стосовно культурних цінностей). З огляду на таку метатеоретичну аргументацію, культура та її універсалії постають не даними раз і назавжди, а даними в «процесі самовизначення внаслідок безперервного саморозгортання» [6, с. 10–11]. Подібна метаметодологія, «метатеоретичний підхід», звичайно, міг би стати і згодом, безперечно, стане евристичним ключем до багатьох культурних явищ, зокрема до текстів культури, до текстів у гуманітарному знанні. Проте процес становлення метаметодології на наших очах тільки започатковується, а дослідники поки що керуються кожний своєю «поліметодологією» – окремою сукупністю методологічних принципів, які вибірково вихоплюються з різних загальнотеоретичних надбань антропоцентричних і сцієнтистських, і структуралістського, і постструктуралістського, і рецептивної естетики, і герменевтичного тощо. Ця ситуація детермінується тим, що сучасна культура, як жодна

досі, складалася водночас з відточенням розмаїтого теоретико-методологічного інструментарію її дослідження, інакше кажучи, різновекторність підходів до текстів культури і різновекторність самих текстів культури взаємообумовлюються. Ясна річ, ми свідомі того, що різнодисциплінарні рефлексії, навіть подані *in concreto*, призводять до еклектичного тлумачення проблеми дослідження. Зняти цю потенційно закладену до методу дослідження еклектичність ми пропонуємо формуванням, сказати б, на шляху до «метатеорії» чи «наддисциплінарності» міждисциплінарного, але системного, підходу, де б інституційно, з огляду на предмет і проблему такого дослідження, закріпилися б теоретичні вимоги та окреслилися б більш-менш жорсткі методологічні межі «міждисциплінарності» як науковості. Оскільки предметом нашого дослідження є текст гуманітарного знання, то, зважаючи на конститутивні особливості предмета – як тексту культури і як тексту літератури (мистецтва, мистецтва слова тощо), на наш погляд, найоптимальнішим методом аналізу та інтерпретації такої моделі тексту може бути метод, який би поєднав універсальні філософсько-культурологічні та специфічні літературознавчі (мистецтвознавчі, мовознавчі) методологічні настанови (умовно назвемо його культурологічним літературознавством, мистецтвознавством, мовознавством), і який, з одного боку, враховував би і загальногуманітарний (філософський і культурологічний аспект аналізу), з іншого – сприяв би розкриттю жанрової специфіки тексту через літературознавчий (мистецтвознавчий, мовознавчий) аналіз із широким залученням сциєнтистських структурних методів.

Зрозуміло, що такий поліметодологічний підхід, який потребує обґрунтування вищого порядку, метарівня дослідження, тільки формується, перебуває у стані «неусталеності» як науки і поки що не входить до системи теоретичного знання, проте аналітична практика (зокрема, у царині філософської антропології, філософської герменевтики тощо) засвідчує, що багато хто, навіть не вказуючи на міждисциплінарність свого методологічного інструментарію, щедро ним користується, включаючи водночас різні підходи. Ми свідомі й того, що просте поєднання категорійно-поняттєвого апарату двох і більше підходів, навряд чи може дати очікуваний плідний позитивний результат в повному обсязі, тому ми розглядаємо міждисциплінарність не тільки в логічному зв'язку, як поєднання таких компонентів, що доповнюють один одного, але й намагаємося, залишаючи атрибути

міждисциплінарності, все ж надати цьому методу тенденції до наддисциплінарності, до системності бодай на рівні теоретичних рефлексій.

Філософська та культурологічна складова окресленого нами підходу формує метанауковий категорійно-поняттєвий апарат, за допомогою якого можна інтегрально осмислити антропологічні універсалії (які репрезентують людину в іпостасі головної діючої особи культури), онтологічні (буття людини і культури у системі різних модусів буття – найзагальніші буттєві домінанти і детермінанти), аксіологічні (система ідеалів і цінностей), тобто полісутнісні аспекти людини в тексті, а також різні нарративні типи філософування в текстах культури, обумовлені трансцендентальною, діалогічною та неоміфологічною філософією. Літературознавча (мистецтвознавча, мовознавча) складова занурює нас в глибинні пласти тексту, аналізує, відтворює модуси існування культури в тексті, окреслює граничні жанрові форми, визначає власне різні інваріанти тексту.

Антропоцентричні підходи передбачають осмислення та інтерпретацію тексту в культурологічній парадигмі, яку вважають традиціоналістською, адже ґрунтується вона на константах, які відбивають традицію, в якій гніздиться передовсім інтуїтивне розуміння культури як чогось довершеного, досконалого і людського (звичайно, в межах розуміння тієї чи іншої архаїчно- чи патріархально-звичаєвої культури). Цілісний образ культури (її онтологічні, естетичні, аксіологічні, морально-етичні універсалії) вдосконалювався і шліфувався багатовіковим досвідом людства. Смыслова єдність культури (на противагу, приміром, цивілізації) неможлива в антилюдському її спрямуванні (звичайно, при цьому повинні враховуватися етнозвичаєві особливості конкретної традиції). Тому й відчуття культури, що складалося і склалося на емпіричному інтуїтивному рівні свідомості, часто буває глибиннішим, ніж ті, що засвоюються різними поняттєво-категорійними схемами.

Поєднання дуалістичних підходів постає на практиці як варіант, приміром, культурологічного літературознавства, культурологічного мистецтвознавства, культурологічного мовознавства – своєрідний метод пізнання, «переживання» і перетворення всього, що є сферою людської діяльності, в текст, який надає можливість у межах об'єднаного категорійно-поняттєвого апарату здійснити аналіз тексту, з одного боку, як тексту культури, з іншого – як специфічного тексту певної жанрової модифікації. Можна висловити й таке герменевтичне уточнення,

що культурологічне літературознавство (мистецтвознавство, мовознавство) використовує власне культурологічну складову у дослідженні тексту до тієї межі, за якою унеможливується руйнація специфіки самого предмета дослідження – його жанрових контурів. Тому інша складова, приміром – літературознавча, мистецтвознавча, мовознавча тощо – стає запобіжником «неруйнації», збереження специфіки, сказати б, авторської «канонічності» досліджуваного тексту.

На сьогодні в гуманітарному знанні антропометричні підходи в методології досліджень преваюють.

Сцієнтистські підходи час від часу також активно застосовуються [5, с. 53–64]. Їх щедре використання пов'язане, зокрема, з філософією неопозитивізму і з аналітичною філософією. Широке зацікавлення і використання цих методів започаткував виданий на початку 20-х років «Логіко-філософський трактат» Л. Вітгенштайна, який, на слухне зауваження Б. Рассела, став теоретичним підґрунтям усіх спрямувань сцієнтистської філософії [2, с. 250–257, с. 448–506]. Були запропоновані методичні прийоми перевірки тексту на істинність, так звану «верифікацію». Верифікація мала значення для надання текстам наукового підтексту, позаяк «Трактат» визначав реальність у тексті як сукупність фактів та подій. Вони підлягали верифікації, за якою, спочатку в тексті виокремлюються визначальні тези, які надалі зводяться до простих, неподільних «атомарних суджень»; у реальності водночас виокремлюються такі ж «атомарні факти» і, у висновку, хибність чи істинність наукових результатів, доводиться шляхом порівняння «атомарних суджень» із «атомарними фактами». У разі неможливості їх зіставлення, виокремлені окремі тези оцінювалися як безглузді. Особливо підкреслювалося, що вагоме значення для точності знання і в гуманітарному знанні також має точна мова (мова наукової термінології). Проте з часом представники сцієнтистських теорій почали часто стикатися з думкою, що стрункі сцієнтистські теорії в гуманітарному знанні не спрацьовують, його не можна звести до фактів та логіки. Цю суперечність намагалися зняти новими ідеями: послабленої верифікації, фальсифікації (коли наукове знання визначали як таке, що не є завершеним, а тому може бути спростованим; а ненаукове знання спростувати неможливо). За ідеєю конвенціональності («конвенція»–угода), наукові положення вважаються такими, якщо їх приймає переважна більшість науковців.

Висновки. Текстоцентризм як парадигма гуманітарного знання ХХ ст. призвів не тільки до появи множинності методологічних сцієнтистського та антропоцентричного спрямування концепцій і підходів до тексту як феномена культури, а й цілих філософських систем, які теоретично проблематизували специфіку розуміння та тлумачення тексту. Впродовж ХХ ст. взаємодія сцієнтистських та антропоцентричних підходів набувала різних модусів їх співіснування. Вони то існували автономно, то як жорстке протистояння, надто ж у модерністському дискурсі, і зрештою, в постмодернізмі окреслилася тенденція до їхнього зближення, до взаємодоповнюваності. Детермінована ця ситуація тим, що сцієнтистські підходи у всіх своїх спробах віднайти для літературних явищ «незалежний, науковий і «неметафізичний» знаменник» приводили до невтішного результату: цей знаменник завжди виявлявся «у точці, яка або впритул наближається до нескінченної дискретності, або до абсолютної єдності» [1, с. 348]. Тому вичерпно осягнувши систему тексту (формалізм), його структуру (структуралізм), оповідні схеми (нараторологія), відчувши при цьому брак філософських узагальнюючих умовисновків, сцієнтизм постійно і ревно заходив на територію антропоцентричних принципів підходу до тексту, багато які з них були, сказати б, закономірним «алогічним» продовженням його (сцієнтизму) «логічних» систем.

Визначальним аспектом несцієнтистських напрямів є властива лише їм процедура розуміння. Вона передбачає неоднозначність інтерпретацій одного й того самого тексту, що впливає з плюралістичної природи світу і людини. Антропоцентричні концепції маючи «ненауковий статус», якимось об'ємніше і рельєфніше розгортають експліцитні і особливо імпліцитні смисли тексту, часто навіть емпіричний опис їх виглядає переконливіше в інтерпретаційному сенсі, ніж «наукове» структурне (аналітичне) пояснення.

На шляху до творення метаметології, що її, поза всяким сумнівом, потребує наш предмет дослідження, ми запропонували як інновацію так званий міждисциплінарний, поліметодологічний підхід, який надає можливість побачити текст ніби одразу зусібіч, в різних вимірах. Міждисциплінарність підходу реалізується у такій логічній (інтелектуальній) схемі: культурологічна складова застосовується в процесі аналізу тексту до тієї межі, за якою гарантується збереження його специфіки як певного жанру, структури, форми.

Список літератури:

1. Баршт К.А. Постструктуралізм у світлі відкриття А. Потебні (Нариси про ракурси філологічного буття). *Літературознавство як проблема*. 2001. С. 347–375.
2. Бертран Рассел. Людське пізнання: його сфера та межі. Київ, 1997. 560 с.
3. Вітгенштайн Людвіг. *Tractatus Logico-Philosophicus*; Філософські дослідження. Київ, 1995. 311 с.
4. Еко Умберто. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів. Львів, 2004. 383 с.
5. Кримський С.Б. Місце пізнання в багатоманітності форм освоєння світу. *Філософсько-антропологічні читання '98*. 1999. С. 53–64.
6. Савельєва М.Ю. Лекції з міфології культури. Київ, 2003. 270 с.

Herasymchuk V. A. ANTHROPOCENTRIC AND SCIENTISM RESEARCH METHODS OF HUMANITIES

Text-centric paradigm of culture requires the development of new parameters of research orientations and new methodological approaches. In the article, taking into account the previous general humanitarian heritage (hermeneutics, phenomenology, existentialism, receptive aesthetics, etc.) and scientific (positivism, logical positivism, structuralism, analytical philosophy, etc.) are considered anthropocentric and scientism approaches to the study of a text in humanities. Anthropocentric approaches are actualized in humanitarian texts (philosophical, cultural), where the largest number of universals have accumulated, which appear as a complete phenomenon that can only be described, interpreted according to a certain metamethodology. However, the process of formation of metamethodology is just starting before our eyes, so researchers are still guided by their own «polymethodology» – a separate set of methodological principles that are selectively extracted from various general theoretical, anthropocentric and scientism assets.

The article also emphasizes the importance of scientism methods. If anthropocentric approaches analyze a text from the point of view of its understanding, then scientism methods are designed to indicate accurate scientific knowledge in a text.

Humanities requires metamethodology with the development of a corresponding metalanguage – metacategories, metaconcepts, and on the way to this, the article proposes and substantiates an interdisciplinary approach as a combination of anthropocentric and scientism approaches.

For example, cultural literary studies (art studies, linguistics), when the cultural studies component itself with the help of its methods, examines a text to the limit beyond which becomes impossible the destruction of the specifics of the subject of research – its genre contours, form-forming and structural components. Therefore, another component, for example – literary criticism, art history, linguistic, etc. – becomes a safeguard of “non-destruction”, preserving of specificity, so to speak, author’s canonicity of the studied text.

Key words: *anthropocentric methods, scientism methods, interdisciplinarity, poly methodology, humanities, universal, text of culture.*

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК [398:17.022.1.035.3](477.41-054.73)

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/20>

Коваль Г. В.

Інститут народознавства Національної академії наук України

МІЖ ПАМ'ЯТТЮ ТА ЗАБУТТЯМ: РОЛЬ ФОЛЬКЛОРУ В ЗБЕРЕЖЕННІ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ЗОНИ

У статті аналізується вплив усної традиції на процеси збереження культурної ідентичності серед переселенців з Чорнобильської зони. Особливу увагу зосереджено на календарно-обрядовому фольклорі, що акумулює колядки, щедрівки, русальні, які інформують про культурну спадщину та допомагають зберігати зв'язок з втраченим домом. Дослідження базується на польових записах авторки, зроблених під час експедицій на місця переселення.

Важливість календарної пісенності розглядається крізь призму особливого значення мотивів та образів, характерних для цього виду фольклору. Втім, звертається увага на проблематику збереження цілісних текстів, оскільки переміщення носіїв традицій в інші географічне середовище часто спричиняло втрату цих традицій. Фрагментарне пригадування текстів для респондентів зумовлене різними факторами, зокрема стресові ситуації. Зроблено акцент на важливості процесів запам'ятовування та відтворення фольклорних елементів у змінних соціокультурних умовах. Вказується також на різницю в процесах запам'ятовування тексту між безпосередніми учасниками обрядів та тими, хто отримує інформацію від носіїв традицій, висвітлюючи при цьому комплексність та багатогранність цих механізмів.

Підкреслено складність відтворення обрядових дій та пісень, здебільшого серед людей старшого віку, які дистанціюються від свого дитинства та простору, де ці традиції відбувалися. Попри це, фіналізація сеансу записування сприймається як форма психотерапії, де кожне слово та образ, що задається, сприяє психологічному піднесенню інформаторів. Це дослідження підтверджує не лише культурну та історичну цінність обрядових традицій, а й їхній вплив на психологічний стан учасників, розкриваючи важливість фольклору у сучасному соціокультурному контексті.

Такий підхід має значення як для ідентифікації особистості з його унікальними здібностями оповідача, співця, так і для наукових проєктів, дозволяючи краще зрозуміти адаптацію культурних практик у житті переселенців. Усе це дає підстави констатувати, що народні традиції, перенесені в нове середовище, виступають як стержень, який сприяє збереженню зв'язків із корінням, з минулим, що набуває особливого значення в умовах кризи.

Ключові слова: фольклор, пам'ять, переселенці, культурна ідентичність, традиція.

Постановка проблеми. Чорнобильська катастрофа відокремила поліську землю, перенесла в іншу, «відчужену» реальність. Проте традиції, культура цього краю завжди були в об'єктиві уваги науковців, яким доводилося заново збирати все втрачене в експедиціях на місця переселених полісян, у яких авторка статті двічі брала участь (1998, 1999). Тому зацентруємо увагу на одному з векторів духовної культури – фольклорі переселенців із Чорнобильської зони. Цей матеріал став особливо актуальним під час воєнної агресії,

оскільки респонденти свого часу були вивезені на Київщину, зокрема у Макарівський, Бородянський та інші райони, де вони пережили ще й сучасне повномасштабне вторгнення російських військ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про поняття фольклорної пам'яті досить мало досліджень. Маємо незначні напрацювання у цьому напрямі. У контексті народної прози розглядав це питання В. Сокіл [7, с. 163–168]. В «Українській фольклористичній енциклопедії» цей термін використовується у розумінні традиційності

народної творчості і рис її репродукції на основі стабільності та динамічності [6, с. 575–576]. Вказану проблему авторка статті висвітлила на матеріалі календарно-обрядової традиції [4, с. 234–248]. Те, що пам'ять є ресурсом уяви, формується спогадами, «вкорінена в конкретному – просторі, жести, образі об'єкті» так трактує П. Нора [5, с. 202]. У фольклорі об'єктом пам'яті вважаються образи. Тому К. Фролова у своїх студіях дійшла до висновку, що «в джерелах мудрості народжується, твориться емоційно-образний каркас ментальності народу, той духовний код неповторного світосприйняття, який передається з покоління в покоління» [8, с. 10]. А. Киридон вважає, що пам'ять влаштована подібно до гіпертексту: нелінійна, фрагментарна і довільна у виборі маршрутів. Образи, звуки, запахи, смисли та інші елементи її неосяжного вмісту пов'язані між собою системою гіперпосилань – «асоціацій» [2, с. 8]. Дослідниця має рацію, що запам'ятовуються здебільшого яскраві слова, колоритні образи, неординарні події, місця.

Постановка завдання. Мета роботи – проаналізувати фольклор переселенців, показати роль традиції, пам'яті особистості, що пережила екстремальні умови, стресові ситуації, зберігши при цьому власну культурну ідентичність; представити пріоритетність виконавця, що полягає в його здатності формувати поетичну структуру фольклорного твору. В цьому контексті важливе значення має взаємодія з інформаторами, їхня готовність ділитися особистим досвідом та емоціями. Крім того, застосування сучасних технологій для запису (у конкретному випадку перезапис із касет на цифрові носії) та архівування фольклорних текстів забезпечить їхню доступність та сприятиме подальшим дослідженням. Важливим аспектом є використання інноваційних технологій для збору та аналізу даних, що надалі сприятиме формуванню цифрового фонду фольклористики та дасть змогу залучити ширшу аудиторію до вивчення та збереження культурної спадщини.

Дослідження вимагає комплексного підходу, що містить не тільки лінгвістичні та етнографічні аспекти, але й психологічні. Особлива увага надається впливу традиційних обрядів та пісень на емоційний стан респондента. Для цього застосовують методи якісного аналізу, зокрема глибинні інтерв'ю та етнографічні спостереження, які дозволяють виявити індивідуальні емоційні реакції.

Виклад основного матеріалу. Вивчення усної традиції переселенців з Чорнобильської зони

надає унікальну можливість зберегти важливу культурну спадщину, яка перебуває під загрозою зникнення в умовах кризи та трансформації. В контексті переселення ці традиції набувають особливого значення, оскільки допомагають утримувати зв'язок із втраченим домом та сприяють психологічній стійкості людини після катастрофи та наслідків евакуації.

У статті для аналізу використано власні польові записи від переселенців із Чорнобильської зони (1998–1999 рр.) [1]. Географія фіксацій: с. Липівка, Плахтянка, Макарівського району Київської області, Нові Варовичі, Плесецьке, Луб'янка Васильківського району Київської області із сіл Переяслав-Хмельницького р-ну та інших. Записи здійснено від респондентів, які були переселені з Чорнобильського району – Річиці, Буряківки, Товстого Лісу, Корогоду, Опачич, Залісся, Куповатого та деяких сіл Поліського району.

Якщо подивитися на фольклорні записи, то помітно, що чіткий пріоритет займає зимова обрядова традиція. У ній брали участь різні вікові категорії: як діти, так і дорослі. З певних фрагментів пропонуємо реконструкцію обряду колядування: *«І, значить, перед колядами, це перед сьомим январа, вот, це були у нас коляди – називались так, вот. Ну, і дівчора, взрослиє мало ходілі...»*. Важливо зробити акцент на процесі згадування фольклорного твору: спочатку відтворювалась обрядова дія, після чого фіксувалась пісня. Для людей старшого віку всі ці етапи давались нелегко. Проте фіналізація фольклорних сеансів сприймалась як певна психотерапевтична практика.

Для аналізу залучено лише календарно-обрядову традицію, у якій статистично домінують колядки та щедрівки, а з весняного циклу – русальні пісні. Серед текстів зимового циклу переважають ті, які адресовані господареві («Чи дома, дома наш господар», «Господару, славний пахару», «Пане господару, шо в цьому двору»); господині («У хазяїна умная жона»). Особливе місце посідають пісні для парубка («Маладий Іванко хваліца конем»); для дівчини («В саду вишенька розвивалася», «Пасла донечка чотирі воли», «Малада Маруся пшеницю жала»).

У пам'яті інформаторів збережено обряд ходіння з «Козою», що виступає одним із найбільш колоритних елементів зимової обрядовості та поєднує в собі театралізоване дійство, фольклор та вірування. В цих діях поєднуються виконання ролей, танці та інтерактивні елементи, що дозволяють глибше зануритися в культурний контекст та відчутти зв'язок із традиціями переселенців.

Варто зазначити, що при відтворенні обрядової гри з Козою, зафіксовано досить цілісні тексти пісень «Каляду, коляду, я Казу веду», «Ого, Каза, огого, сера». Етнографічний контекст у повній синергії з фольклорним: «*Два кажухі наदेвають на хлопця, рогі поставят колесом таких із розових. Приходить каза і так уже співають же ж: «– Пустите спявать? – Пустим! Заходьте». Заходять та й зразу ж спявають:*

*Та ви панове, гаспадарове
Поставте в ряду, я казу веду
На гарі каза з казенятамі
Вдалині вавчок з вавчинятамі
Як взявся вавчок за казу «чок-чок» ...
А ти, міханоша, пуджігни казу
Шоб наша каза разхадилася
Пану хазяїну пакланилася*

Берут казу прихилиють. А она ходіт і кланяється. А хазяїн їм заплотіт опісля, а ввечі зборня. Да зносятса хлопці, шо там шо зарабілі...». Свідомо наводимо повний запис від переселенки Омельченко Ганни Василівни, 1929 р.н. зі села Куповате Чорнобильського р-ну Київської обл. Це дає змогу створити певну картину, відновити окремі етапи дійства. Такі збережені матеріали від переселенців набувають особливого значення «живого» свідчення. Вагомими вони стають і для наукових досліджень, оскільки допомагають краще зрозуміти адаптацію культурних практик до певних змін життя, їхнє відродження чи трансформацію. Мусимо констатувати, що здебільшого обрядова традиція залишається на цифрових носіях.

Фрагментарно зафіксовано колядку, яку співали бджолам («Пан гаспадару, шо в цяму двару»). Збережено й досить архаїчну пісню «Ой летіт стрела», проте з утраченим обрядовим контекстом. Подібний запис надруковано в збірнику Зоріана Доленги-Ходаковського.

Отже, виявлено широкий спектр колядок, кожна з яких має свою виняткову тему й адресата (від господаря дому до молодих дівчат і парубків), відображає різноманіття соціальних ролей та відносин у суспільстві. Ці колядки не тільки виконують функцію побажань добробуту, але й відіграють важливу роль у збереженні та передаванні культурних цінностей.

Поширеним явищем, безумовно, були проводи русалок: «Проведу я русалочки до бору», «Проведу я русалочки за гору», «Проведу я русалочки аж до ямочки», «Проведу я русалочку в темний бор». Цікаво, що у всіх цих текстах різні просторові об'єкти, кожен з яких має стосунок до світу предків:

*Праведу русалку да грабу,
Сама вернусе дадому.
Праведу русалку да ямки
Сама венусе да мамкі
Праведу русалку, праведу.*

А діти кричать, саміє даросліє йдуть і муціни на кладбіца. **У нас йдуть** на кладбіца, **праводілі дома**: заходім у кладбіца, перекульдукуємося через могілки, через голову дак переверичаємося дагарі спіною, на магілу, шоб лягла спіна, шоб уже як будем жать жіта, калісь серпамі жалі все в калгоспі, шоб спіна не боліла. До тоді вже беру, там гармошка заході туду, тоді вже пагуляем на могилках на кладбіцах: калі свого гроба, маї біля свайх. Таді йдуть дадому, музика вже грає, туду правелі, мари грають, як ідом туду провідіть, а назад ідом уже з песнямі, а маладьож, такіє хлопчікі, дак хавають, да панабірают вади, да 'блівають старіх людеї, шо йдем вже з могилок, да й маладьожі багато. Дак калісь же жізнь була...

Наведений фрагмент переносить респондента у минулий час та простір. Ключовими у тексті є виділені фрази: «**у нас**» – указує на приналежність до певної групи або спільноти, на цінність колективної (локальної) ідентичності; «**праводілі дома**» – підкреслює практику вшанування та пам'яті предків, що проявляється через конкретні дії й обряди, демонструє, як культурні норми та вірування впливають на традиційні обрядодії громади, а також як пам'ять минулого; «**дак калісь же жізнь була**» – висловлює ностальгію за минулим, у науковій перспективі ця модель може бути трактована крізь призму психології пам'яті.

Вербальний рівень передається через локативні детермінанти (далеко). У русальній пісні наявне таке просторове поняття, як «сірий бір»: «*Проведу я русалочки в сірій бор, А сама вернусе в татков двор*» [1]. Домінантним об'єктом тут виступає бір – сосновий ліс, характерний для поліського ландшафту. У конкретному випадку він вважається неосвоєним, небезпечним. Образ «сірого бору» пов'язується зі світом мертвих, оскільки русалку зараховували до потойбічних сил, тому й виганяли, «проводжали» її у «той» конкретно відведений простір. Основу пісні становить предикативна форма «проведу» – шлях через непрохідний ліс, болота, моря, озера, ріки. Зазначимо, що в розмовах з респондентами з'ясувалась одна з причин, яка вплинула на припинення цього обряду – «Тут такого лісу нема який був дома».

Аналізований матеріал підтверджує, що календарна пісенність із характерними для неї мотивами та образами мала особливе значення в цьому

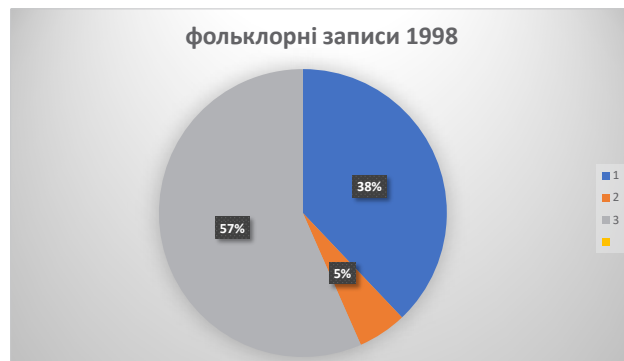
регіоні. Проте фіксація цілісних текстів не завжди була можливою, оскільки носії традиції, переміщені в інше географічне середовище, поступово втрачали їх і намагалися пригадати або цілісну пісню, або її фрагменти. Очевидно, що на відтворення фольклору впливають різноманітні фактори, зокрема стресові ситуації. Цей аспект вимагає окремого наукового дослідження, зокрема, виявлення механізмів: вплив негативних ситуацій на здатність людини згадувати фольклорні твори; огляд процесів запам'ятовування, що відіграє особливу роль у збереженні фольклорних елементів за мінливих соціокультурних умовах.

Про стан пригадування, почасти фрагментарного відтворення того, чи іншого тексту, є коментар інформатора: «Ох, скільки знав цяго. Дак шо ж така жизнь, мамка...». Це можна аналізувати різноаспектно. Зокрема, особливо чітко відображається складність процесів пригадування та значення минулого досвіду в контексті особистісного.

Звісно, що в усній словесності пам'ять відіграє вагомий роль. На думку психологів, запам'ятовування власних дій чи власної присутності в обряді, відбувається завдяки моторній пам'яті. У конкретній ситуації важливим є те, що саме емоції відіграють важливу роль, а це визначає роботу пам'яті. Якщо події торкаються широких мас, зберігаються в пам'яті колективу, то твір викликає великі естетичні прояви, має більше можливостей для збереження. Особливого значення додає осмислення пережитого, побаченого, скажімо, того ж таки календарного обряду. Отже, інформатор у процесі згадування, відтворення тексту проходить увесь спектр емоцій.

Специфіка поширення усної словесності характеризується часовими межами, у яких передається народний твір. Суб'єкт, який згадує текст, обрядову дію, що його супроводжує, постійно перебуває в часовому русі, дистанціюючись від часу, про який згадує. Зрозуміло, що в цьому процесі особливу роль відіграє пам'ять виконавця (народу), його майстерність. Саме він є тим носієм, який формує поетику тексту, оскільки виконує функцію «зберігача» фольклорних тем, сюжетів, мотивів, образів [3, с. 96]. Така темпорально-просторова динаміка для інформаторів-переселенців має не лише інформативний, а й емоційний сенс.

Для візуалізації пропонуємо метод представлення текстових даних у графічній формі. Такий підхід дозволяє ефективно відобразити кількісну частину фольклорних записів, які зафіксовані від переселенців лише за 1998 рік.

Діаграма 1. Цифровий фольклорний фонд переселенців Чорнобильської зони (1998 р.)

1. Колядки та щедрівки – (38%)
2. Русальні – 5%
3. Інші – 57%

Наведені зображення дають змогу оцінити кількісне представлення фольклорних записів. Значну частину займає зимова обрядовість (колядки та щедрівки, водіння Кози). Констатуємо, що саме цей пласт народної творчості переселенці досить добре зберегли у своїй пам'яті. Звісно, що робота з усною народною творчістю є досить важливим вектором у галузі гуманітаристики, оскільки кризь його призму можемо розкрити українську ідентичність. Як бачимо, яку лише унікальну спадщину українців становлять колядки та щедрівки. Тому необхідність вивчення фольклору беззаперечна.

Висновки і пропозиції. Отже, усна традиція реалізує свою цілісність лише в контексті активного функціонування. Відсутність процесів повторення та трансляції традицій, як правило, спричиняє їхнє забуття, а то й узагалі зникнення. Тому існує необхідність у вивченні зафіксованих експедиційних матеріалів. Така діяльність дозволить не лише визначити масштаб проблеми збереження культурної спадщини, але й підкреслить значення людини та її культурного надбання. Ці зусилля стануть фундаментом для української культури, особливо в умовах російської агресії, яка загрожує знищенням духовної спадщини.

Список літератури:

1. Експедиційні фольклорні записи Г. Сокіл (Коваль), зібрані в 1998-1999 рр. від переселенців з Чорнобильської зони. Архів Інституту народознавства НАН України. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 453. 294 арк.
2. Киридон А. Гетеротопія пам'яті. Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2016. 320 с.
3. Коваль Г. Поетичний універсум календарно-обрядового фольклору українців. Львів, 2020. 440 с.

4. Коваль Г. Фольклорна пам'ять як процес організації та збереження етнокультурного досвіду (за матеріалами календарно-обрядової творчості). *Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини». (Ужгород, 26–27 червня 2015). Ужгород: Вид-во Гаркуші, 2016. Вип. 3. С. 234–248.

5. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / пер. із фр. А. Рєпи. Київ: ТОВ «Вид-во «Кліо», 2014. 272 с.

6. Сокіл В. Пам'ять. *Українська фольклористична енциклопедія*. Львів, 2018. С. 575–576.

7. Сокіл В. Пам'ять про голодомор 1932–1933 років. *Вісник Львівського університету*. 2010. Вип. 43. С. 163–168.

8. Фролова К. Естетичний код фольклорної пам'яті. *Збірник наукових праць*. Дніпропетровськ, 1997. С. 3–11.

**Koval H. V. BETWEEN MEMORY AND OBLIVION:
THE ROLE OF FOLKLORE IN PRESERVING THE CULTURAL IDENTITY
OF PERSONS DISPLACED FROM CHORNOBYL**

The article analyzes the influence of oral tradition on the processes of preserving cultural identity among immigrants from the Chernobyl zone. Particular attention is paid to the calendar and ritual folklore, which accumulates carols, shchedrivkas, and mermaids' songs that carry information about cultural heritage and help maintain a connection with the lost home. The research is based on the author's field notes made during expeditions to the resettlement sites.

The importance of calendar-dedicated songs is considered through the prism of the special significance of motifs and images characteristic of this type of folklore. However, attention is drawn to the problem of preserving complete texts, since the movement of tradition bearers to another geographical environment often led to the loss of these traditions. Fragmentary recalling of texts by respondents is caused by various factors, including stressful situations. The author emphasizes the importance of the processes of memorization and reproduction of folklore elements in the changing socio-cultural environment. The author also points to the difference in the processes of memorizing the text between the direct participants of the rituals and those who receive information from the bearers of traditions, highlighting the complexity and multifaceted nature of these mechanisms.

The difficulty of recreating ritual actions and songs is emphasized, mostly among older people who distance themselves from their childhood and the space where these traditions took place. Nevertheless, the finalization of the recording session is perceived as a form of psychotherapy, where every word and image recalled contributes to the psychological uplift of the informants. This research confirms not only the cultural and historical value of ritual traditions, but also their impact on the psychological state of participants, revealing the importance of folklore in the modern socio-cultural context.

This approach is important both for identifying individuals with their unique abilities as storytellers and singers, and for research projects, allowing for a better understanding of the adaptation of cultural practices in the lives of the displaced people. All of this gives grounds to state that folk traditions transferred to a new environment act as a core that helps preserve ties with the roots and the past, which is especially important in times of crisis.

Key words: folklore, memory, immigrants, cultural identity, tradition.

Шкляєва Н. В.

Луцький національний технічний університет

Николюк Т. В.

Луцький національний технічний університет

НАЙДАВНІШІ ТРАДИЦІЙНІ СТРАВИ НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ ТА ЗАХІДНОЇ ЧАСТИНИ ВОЛИНІ В НАРОДНИХ ОПОВІДАННЯХ ТА КУЛІНАРНИХ РЕЦЕПТАХ

Стаття присвячена кулінарним традиціям населення Західного Полісся та західної частини Волині. Визначено, що на Волині й Поліссі готували багато страв із борошна, зокрема, пекли хліб. Такі хлібини називалися «круглий хліб», «паляниці» та «бабки». Господині пекли пиріжки, що в текстах західноволинських та західнополіських рецептів називаються по-різному: пироги, пиріжки, пиріжки з різними начинками, «бобівники». Популярними на території Західного Полісся та західної частини Волині були кулінарні тексти-рецепти яблучних пирогів, а також було поширене печиво з заквашеного, рідше – пісного тіста, вони називалися «бухти», «гомбовці». Встановлено, що найпоширенішою стравою в регіоні були вареники з сиром. Тісто для вареників робили з пшеничного, житнього, гречаного борошна або з борошняної суміші. Готували й «затірки» – типові найдавніші страви, поширені на Західному Поліссі та західній частині Волині. З'ясовано, що локшина була улюбленою стравою поліщуків та волинян, але її готували у вихідний день, неділю.

Зафіксовано чимало рецептів із овочів. Зокрема, виявлено, що страви з картоплі витіснили багато борошняних страв. У поліських селах, де постійно відчувалася нестача зернових і хліба, картопля була другим хлібом. Обчищена та потовчена, картопля на Поліссі називалася «товмачі», «малах», «кришани», «толпачі». З товченої картоплі поліщуки та волиняни варили картопляні галушки, «пизи», «кльоцки», «кнедлики».

З'ясовано, що поліщуки та волиняни споживали багато капусти. Її тушкували, варили, смажили, квасили на зиму. Такі страви мали назви «горищики», «тушена капуста», «голубці», «засипана капуста», «печена капуста», «квашена капуста».

Встановлено, що морква була основою овочевих страв. Крім моркви та буряків волиняни та поліщуки використовували у приготуванні страв горох, біб, квасолю, брукву та інші овочі, а часник і цибуля були найкращими приправами для багатьох страв населення Західного Полісся та західної частини Волині.

Виявлено, що на Західному Поліссі та західній частині Волині часто готували гарячі страви. Були поширеними декілька видів овочевих борщів: «червоний», «зелений», «з бурякових пагонів», «капустяний борщ». Багато видів супів готували перед великими святами, коли кололи кабана, це були м'ясні супи, приправлені цибулею, часником, домашньою локшиною.

Значну роль у харчуванні населення Західного Полісся та західної частини Волині відігравали каші. Дуже популярними на Волині й Поліссі були гарбузові.

Ключові слова: кулінарія, традиційні страви, народні оповідання, рецепти, гарячі страви, щоденна, святкова їжа.

Постановка проблеми. Досліджуючи етнічність українців та етнічну історію України, відомий в Україні етнограф Анатолій Пономарьов зазначав, що «символіка народної матеріальної культури особливо насиченою була у сфері традиційної кулінарії і харчування» [16, с. 239].

Чимало рецептів давніх страв сьогодні втрачені, багато в сучасній кулінарії не готують, безліч цікавих традиційних назв не використовують, а це

національне надбання, важлива частина культурної спадщини України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До початку ХХ століття в українській фольклористиці та етнографії не було спеціальних праць, присвячених українській народній їжі та харчуванню. Спроби дослідити народні кулінарні рецепти з'являються у середині ХІХ ст. Серед них дослідження М. Маркевича, П. Чубинського, Хв. Вовка, де подано описи

народних рецептів і перші систематизації народних страв. Необхідно відзначити й книгу З. Клиновецької, де зібрано більше тисячі рецептів національної кухні. Уперше з'являються комплексні дослідження народної кулінарії у ХХ ст.

Постановка завдання. Сучасних досліджень про давні кулінарні традиції надзвичайно мало. Це поодинокі праці М. Дубної про страву як етнографічний маркер у культурі [1], С. Яценко про їжу як предмет етнографічного дослідження [19], А. Лавренюк досліджувала пісні страви народної кухні українців [17]. Зважаючи на це, варто дослідити особливості народної кухні українців. Тому мета статті – проаналізувати основні кулінарні вироби Західного Полісся та західної частини Волині.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що основою харчування населення України, а зокрема, Західного Полісся та західної частини Волині були продукти, що їх отримували господарі у власному господарстві. На Поліссі й на Волині вирощували жито, пшеницю, ячмінь, гречку, кукурудзу, картоплю, капусту, буряк, цибулю, часник, огірки, квасолю, горох, утримували корів, свиней, кіз, деколи овець, качок, гусей, курей. Велику роль у харчуванні відігравало молоко та молокопродукти: сир, сметана, рідше – масло. Продукти, що не зберігалися довго, сушили, солили, квасили.

У фольклорній та етнографічній спадщині Західного Полісся та західної частини Волині віднайдено чимало текстів народних рецептів, де описано безліч стародавніх рецептів із оригінальними назвами. На основі таких записів можна зробити висновок про те, що традиційні страви, напої та печиво населення Західного Полісся та західної частини Волині можна поділити на дві великі групи: щоденна і святкова. У щоденній їжі українців науковці виділяють рослинну (борошняна, круп'яна, овочева) та тваринну (молочна, м'ясна) [20].

У раціоні давніх українців дуже багато рослинної їжі. Важливу роль у традиційному харчуванні населення Західного Полісся та західної частини Волині відігравав хліб та хлібопродукти. На Поліссі й Волині хліб випікали на цілий тиждень, у суботу. Етнографи зазначають, що «хліб пекли переважно з житнього борошна, домішуючи до нього ячмінне, гречане або вівсяне. Пекли хліб у добре розпаленій печі, підкладаючи під хлібини сушене капустиане листя, і робили це раз на тиждень, розраховуючи, щоб хліба вистачило до нової випічки» [19]. Анатолій Пономарьов, говорячи про традиційно-побутову культуру українців, зазначив: «Хліб набував для українців сакрального значення... Для українців хліб становив також голо-

вний компонент харчування, позначений не лише особливостями їхньої господарської діяльності, а усталеними традиціями, спричиненими регіональною специфікою. Відповідно до регіональності хліборобських культур формувалося й меню, яке у всіх районах України в основному складалося з хлібних страв» [18, с. 239].

У народних переказах Волині й Полісся описано безліч рецептів приготування домашнього хліба. Дослідники давніх кулінарних текстів-рецептів стверджують, що основна маса поліщуків та волинян «...постійно відчувала нестачу хліба. Тому доводилось до хлібного тіста додавати картоплю, горох, квасолю. А в неврожайні роки та навесні – висівки, потовчені жолуді, лободу, кропиву та подорожник». А ще, як зазначають науковці, до борошна домішували «зелені кукурудзяні качани». Етнографи стверджують, що з хлібного тіста готували на сніданок круглі коржі [18, с. 170]. На Волині й Поліссі такі хлібини називалися «круглий хліб», «паляниці» та «бабки»: «Спочатку сіяли муку, потім мололи в млині, а потім сіяли муку в нецьки (сито, решето). Розчиняли на сироватці, давали дріжджі, коли воно підрухалося, то місили. Воно нарухалося, ми виробляли хліб. Випікали в п'езі (печі). Коли вигорало, ми коцюбою (згорталка) вигортали той жар. На бляхи, то пекли бабки, а на черені – то брали на лопатку і пекли круглий хліб. Якщо осталося тісто, то ще паланиці пекли» [14]. Перепічки готувалися так: «Тісто замішували так, як на хліб, але робили такі маленькі пиріжки, що жарились у печі. Їли їх зі шкварками або зі сметаною» [13]. Або ж: «Робили їх з тіста, але його не тримали кілька годин, як на хліб, а закваску робили швидко. Ліпили з тіста великі булочки, не чекаючи, поки тісто підійде декілька разів, і випікали. Перепічки були заміниками хліба» [20, с. 170].

У західноволинських та західнополіських кулінарних рецептах трапляються і описи галушок, невеликих булочок. «Їли їх з борщем; мастили олією, змішаною з часником...» [5]. Але у цих регіонах їх все одно називали перепічками. «Тісто замішували так, як на хліб, але робили такі маленькі пиріжки, що жарились у печі. Їли їх зі шкварками або зі сметаною» [5].

Дослідники народних кулінарних рецептів говорять про те, що «Із хлібного тіста селяни пекли великі пиріжки з різноманітною начинкою: картоплею, капустою, вареною квасолею, пшоняною кашею з сиром, маком. Улітку – з вишнями, сливами, калиною, а в поліських селах – з чорницею» [8]. Такі пиріжки у текстах

західноволинських та західнополіських рецептів називаються по-різному: пироги, піріжки, піріжки з різними начинками: «Пироги» – житня мука, вода. Начинка: сушена чорниця – зимою, а влітку – фрукти: яблука, груші, суниці, малина. Або: «Також пекли пироги з кашою пшоняною, зі сиром чи капустою»; «Пироги з сухими грушками – сушку з грушок варили, розтовкували її і солодили ще трохи ти грушки і пекли пироги з їми, ти пироги» [12].

Піріжки з бобом у текстах найдавніших рецептів називаються «бобівники». «Бобівники» з вареною капустою і м'ясом готували так: «розчиняли в дїжці дріжджове тісто, як на хліб. Одна половина цього тіста йшла на випікання хліба, а інша – на бобівники. Тісто готувалося обов'язково в дїжці, бо це старовинний рецепт. Попередньо на ніч замочувався біб, потім зранку варився і окремо варилася ще картопля. Бабця товкла біб та м'яла картоплю, потім з'єднували два цих пюре і робили зажарку із цибулі. До бобівників завжди готували варену капусту з м'ясом. Це була квашена капуста, що варилася з м'ясом і нічим не запарювалася. Це не був зовсім борщ і не тушена капуста, саме варена. На саме приготування бабця брала картопляно-бобову масу. Робила з неї великі кульки і обліплювала тістом. Бобівники ложилися на бляху і запікалися в печі, вони корисніші тим, що не смажаться в олії. І вони обов'язково подавалися з цією вареною капустою. Зараз бабуся рідше їх готує» [9].

Популярними на території Західного Полісся та західної частини Волині були кулінарні тексти-рецепти яблучних пирогів.

У різних регіонах України, а Полісся й Волинь не були винятками, «було поширене печиво з заквашеного, рідше пісного тіста: «резнічки», «книші», «баники», круглої чи трикутної форми, з начинкою (з картоплі, сиру, товченої коноплі) [7]. На Волині й Поліссі такі страви називалися «бухти», «гомбовці», «галушки з маком», «галушки з молоком»: «Бухти» – також готували «бухти» – булочки з конфітюрами, маленькі тістечка з крутого тіста з дірочкою, які перекладали джемом і оздоблювали засмаженими в цукрі вишеньками»; «гомбовці» – це парові булочки-кульки із дріжджового тіста. Всередину тіста я додавала солоні ягоди. Після приготування обвалювала їх у крихтах підсмажених сухарів із цукром» [19, с. 113]. В етнографічній літературі такі солодкі піріжки називають загальною назвою – «сластиони». «Сластиони – страва з пшеничного тіста, смажена в олії. Їх виготовляли на гостини, вечорниці, свята, на гостинці для дітей» [2].

Етнографи вважають типовою стравою для української кухні галушки. Ось як виглядає ця страва в описах народних рецептів: «Галушки з маком». Спочатку замішуємо круте тісто (мука, сіль, яйця, вода). Далі розкачуємо його качалкою і ріжемо дрібненькими шматочками. Кидаємо в підсолений окріп, щоб кипіло (3–4 хв.) і дістаємо друшляком, промиваємо холодною водою. Тоді беремо мак, запарюємо його, щоб він розм'як і тремо в макітрі. Потім солодимо його і перемішуємо з галушками» [19, с. 113]. Коли ж від тіста не відривали, а відрізали шматочок ножом, то це були різані

Найпоширенішою стравою в регіоні були вареники з сиром. Тісто для вареників робили з пшеничного, житнього, гречаного борошна або з борошняної суміші. Варили вареники у крутому окропі, потім виймали лозяним ополоником, склали в макітру та заливали засмажкою з олії або сала з цибулею. До вареників із сиром, фруктами чи ягодами додавали сметану або ряжанку.

Ще однією давньою борошняною стравою були «затїрки» – це типові найдавніші страви, поширені серед усіх слов'янських народів. Круте підсолоне пшеничне, замішане на яйцях тісто розтирають з борошном у дерев'яних ночовках дерев'яною ложкою, кописткою або рукою доти, доки не утворювалися кульки розміром з горошину чи квасолину. Їх варять в окропі або молоці, іноді у м'ясній юшці. Затїрка вважається готовою, коли тісто спливає. Страва має густу консистенцію. Споживають її, заправляючи олією, вершковим маслом, смальцем, із засмажкою та й без додатків. Затїрку (як і подібні за простотою виготовлення та високою калорійністю галушки) готували в Україні майже щодня.

Подібно до того, як варили «затїрки», готувалися і «мамаліги». Ці страви дещо подібні, але у «мамалігах» у киплячу рідину закидали не тісто, а борошно: «Мамаліга» – варили з кукурудзяної муки. Сипали на молоко і получалася така каша» [4].

Локшина була улюбленою стравою волинян та поліщуків. Її готували переважно у неділю. Тексти таких рецептів мають різні назви: «локша», «локшина», «макар». «Макар» – беремо яйце, муку, сіль і воду та замішуємо тісто. Розкачуємо дуже тонко. Тоді беруть подушку, на неї стелять рушник і зверху кладуть обережно тісто, щоб підсихало. Коли тісто підсохне, його кладуть назад на стіл, ріжуть тонкими полосками та кидають варити в підсолену киплячу воду й варять до готовності. Поки макарони варяться, робимо зажарку: масло або сало з морквою та цибулею. Зварені макарони відціджуємо та викладаємо разом із зажаркою на

змащену бляху (смальцем або маслом). Перемішуємо усе та вбиваємо туди декілька яєць і знову усе перемішуємо. Ставимо у піч і печемо до готовності» [18, с. 239].

Серед овочевих культур чи не найважливішою стравою була картопля. Страви з картоплі витіснили багато борошняних страв. У поліських селах, де постійно відчувалася нестача зернових і хліба, картопля була другим хлібом. Її варили, запікали. Могли варити почищену або в лущинні, вона мала назву «печениці». «Печениці» – «непочищеному картоплю кидали в піч, прямо на жар, да спечена вона, да почистим. І їли її з борщем чи вмочували в сало» [5] «Картопля з сиром» – помити картоплю і варити у воді до готовності. Домашній сир перемішати зі сметаною. Варену картоплю зцідити, обібрати картоплю і мачати в сир» [8]. Обчищена та потовчена картопля на Поліссі називалася «товмачі», «малах», «кришани», «толпачі». «З товченої картоплі поліщуки та волиняни варили картопляні галушки, «пизи», «кльоцки», «кнедлики». «Кльоцки», «кнедлики», «пизи» та «кльоцки» – це ті ж самі галушки, але осучаснені, складніші у приготуванні страви. «Кльоцки» – у варену потовчену холодну картоплю додати муки і замісити тісто. З тіста зробити круглу довгу паличку, трошки притиснути її і нарізати невеликими кусочками. Закип'ятити воду, вкинути кусочки, варити до готовності» [6].

Із тертої картоплі на території Західного Полісся та західної частини Волині смажили на олії млинці («деруни», «кмизлі», «беці»).

Поліщуки та волиняни споживали багато капусти. Її тушкували, варили, смажили, квасили на зиму. Такі страви мали назви «горщики», «тушена капуста», «голубці», «засипана капуста», «печена капуста», «квашена капуста».

Морква на Волині й Поліссі також була і є одним із найуживаніших овочів. Її завжди висіювали у великій кількості, збирали урожаї і готували із неї найрізноманітніші страви. Тексти народних рецептів ще раз переконують нас у цьому: «Морква з молоком» – моркву чистили та кришили кусочками, кидали в чивун, наливали водою і ставили в піч. В печі вода кипить і тоді лили молоко, трохи ще воно поварица, да і готове» [15]. «Морква з бобом» – біб замочували водою на часов 2–3. Моркву чистили, кришили кусочками, кидали в чавун, біб тож до моркви висипали, заливали водою, ставили в піч і варили, поки не зварила» [2].

Морква була основою й інших овочевих страв: «Волок» – молоде зілля лободи, бурячиння (молоде), морква, цибуля, спеції за смаком. Добре

промиваємо бурячиння та зілля лободи. Ріжемо на маленькі кусочки. Розігриваємо пательню та висипаємо все туди. Для смаку додаємо натерту моркву і цибулю. Додаємо спеції за смаком: сіль, перець. Смажимо до готовності. Також волок добре смакує із вареним яйцем» [6].

Крім моркви та буряків волиняни та поліщуки використовували у приготуванні страв горох, біб, квасолю, брукву та інші овочі.

Відомі також на західному Поліссі та західній частині Волині рецепти різноманітних борщів. Були поширеними декілька видів овочевих борщів: «червоний», «зелений», «з бурякових пагонів», «капустяний борщ». Основним компонентом борщів будь-яких типів і варіантів була капуста та буряк, а починаючи з XVIII ст. – картопля. Борщ обов'язково заправляли буряковим квасом, сироваткою або сметаною: квас розбавляли водою, кришили буряк, картоплю, капусту, моркву, квасолю, додаючи товченого сала з цибулею або олії, трохи м'яса, а під час посту – сушену рибу. Навесні віддавали перевагу зеленому та холодному борщам, виготовленим із щавлю, кропиви, лободи, кропу, петрушки, заправлених сметаною, яйцями, цибулею тощо. Рецепт типового червоного борщу в народному рецепті такий: «Борщ «Червоний» – відварити м'ясо протягом 1,5 год. Нарізати м'ясо кубиками, додати в каструлю цибулю, подрібнити, моркву натерти на тертці, буряк помити, відварити 30 хв., почистити від шкіри та нарізати соломкою, обсмажити. Нарізати картоплю, довести до кипіння і посолити, додати буряк і варити ще 10 хв. Потім цибулю і моркву почистити, видушити туди частину». Другий борщ – зелений, або весняний, «варили з молодим щавлем, кропивою, лободою, листям городнього буряка, засмачуючи юшку круто звареним яйцем і сметаною» [13]. Борщ «холодний» готували тільки влітку. У фольклорних записях цей борщ виглядає так: «Український борщ у післявоєнний період готували з гички (бурякових молодих пагонів) – весною та звичайного буряка в інші пори року. Також до нього входила картопля, рідше – капуста, ще рідше – м'ясо птиці і звичайна річкова вода. Готували борщ у великих залізних мисках у мурованій печі. Розпалювали соломою, часто краденою у панів, так як у бідних селян паїв не було» [18, с. 239]. «Борщ «Капустяний» – літом: свіжа капуста, морква, буряк, картопля, гриби, по-можливості додавали рибу або м'ясо. Зимом: квашена капуста і все, що було» [3].

Однією з найпопулярніших спецій до борщів та супів був часник. На Волині й Поліссі поши-

рений суп «Соломаха» з часником: «Потрібно в гарну жменю гречаної муки влити трохи і ложкою замісити рідке тісто. Додати в нього дрібку солі, дрібно порізаний кріп і петрушку. Перемішати і вилити в киплячу воду. При цьому воду потрібно помішувати ложкою. Коли тісто звариться (а це дві-три хвилини), в «Соломаху» потрібно додати трохи шкварок з м'ясом та часник. Цей густий супчик має давню історію, адже колись він був основною стравою козаків під час походів» [16].

Багато видів супів готували перед великими святами, коли кололи кабана. Це були м'ясні супи, приправлені цибулею, часником, домашньою локшиною. Вони мали різноманітні оригінальні назви, як-от кендюшник і пшоняник. «Кендюшник і пшоняник – назва супу походить від назви шлунка свині, який називали черево. Господиня, відваривши, очистивши від слизу шлунок, дрібно його ріже і кидає в каструлю, де вже майже готова порізана картопля. Поки суп вариться, замішується домашня локшина на яєчних жовтках і, підсушивши на печі, кидається в воду. Після кладе порізаний кріп, петрушку, терту моркву, спеції. Нехай хвилину покипить, пару хвилин постоїть, а потім – по тарілках. «Моїх рідних від цієї смакоти і за вуха не відтягнути» [5].

Значну роль у харчуванні населення Західного Полісся та західної частини Волині відігравали каші. Каші, кулеші та інші види круп'яних страв побутували на всій території Західного Полісся та західної частини Волині. Вони були круті або рідкі, на молоці. Приправляли олією чи салом, готували їх на обід. Каші мали різні назви: запечена каша, крупник. Це була повсякденна обідня страва, друга після борщу. Готували кашу і на сніданок, і на вечерю. Круту кашу засмачували смальцем, олією, маслом, молоком, заливали кисляком. Пшоняну або кукурудзяну кашу, запечену з молоком, цукром та яйцями, готували на родинні урочистості. Рідку кашу (розмазну) готували для дітей, хворих або навесні, коли закінчувалися записи продуктів, на молоці, сироватці, маслянці.

Дуже популярними на Волині й Поліссі були гарбузові каші. Принцип приготування всіх гарбузових каш однаковий, рецепти подібні: «Почистити гарбузу, дістати насіння і порізати невеликими кусочками й варити у воді до готовності. Яйце з мукою розтерти доти, поки не утворюватимуться кульки розміром з горошину. Варену гарбузу потовкти з молоком і додати затірку. Варити до готовності» [10].

На Волині готували й овочеві каші. Наприклад, густу кашу з овочів, яка називається «хамула», готували доволі часто. Її варили

улітку зі свіжих фруктів, а також вишень, черешень, агрусу, слив.

Особливе місце серед різноманіття поліських та волинських каш займали кулеші. Кулеш – традиційна страва козаків.

На території західного Полісся та західної частини Волині знайдено багато текстів класичних українських рецептів густої підливки – до вареників, налисників, галушок та інших страв. Одна з найпопулярніших із оригінальною назвою «маченка» походить від слова «вмочати», бо саме так і роблять – вмочають в соус ту чи іншу страву. Вона може бути солодкою і солоною. Усе залежить від того, яку страву будуть «вмочати». Ось тексти найпопулярніших рецептів маченки: «Колись моя мама готувала український рецепт густої смачної підливки – до вареників, налисників, галушок. У нашій сім'ї завжди робили її так: рубали ріпчасту цибулю на дрібненькі кубики, солили і клали на розігріту пательню з олією, щоб гарно засмажилася. Поки смажиться, розводили 100 мл у кухлі молока столову ложку з горбиком борошна. Гарно вимішували в однорідну масу. Можна додати улюблені спеції. Коли цибуля набуде золотистого кольору, виливали на пательню, завжди помішуючи розведену молочно-борошняну кашу. Помішували, щоб борошно не збилося в грудочки. При можливостях сучасної кухні навіть згрудковану «маченку» можна врятувати, гарно збивши вже готову міксером, що можна занурювати в гущу страви. Ми міксерів не мали і користувалися дерев'яними колотушками. То було таке кухонне причандалля, виготовлене з міцної палички, що мала багато гілочок. Ті гілочки обрізали, залишаючи у кінці палички невеличкі обрубки. Отим йоржиком і розколочувалася на пательні під час приготування «маченки». Ми були такими вправними газдинями, що тими колотушками збивали «маченку» в однорідну масу не гірше, а то й ліпше, ніж тепер то можна зробити за допомогою сучасної кухонної техніки. Під час посту до вареників з картоплею чи капостою «маченка» заколочувалася не на молоці, а на воді. «Маченку» можна готувати і м'ясну, і грибну. Для цього перед тим, як її заколочувати, можна підсмажити на пательні невеличкі шматочки м'яса з цибулькою або ж грибів з цибулькою. До сирників, солодких налисників, вареників з вишнями чи солодким сиром можна приготувати солодку «маченку». Розтопивши в посудині, що не пригорає, шматочок вершкового масла, залийте, помішуючи, суміш з кухля молока, двох ложок цукру та двох ложок без гірки борошна. Покращить смак такої «маченки» пачечка ванільного цукру. Можна додати ще какао, тоді отрима-

ете шоколадну «маченку». Головне, щоб вона була трохи рідшою за заварний крем, тоді нею можна поливати страву або ж вмочати» [11].

Яйця на Волині й Поліссі у будень вживали рідко. Яйця додавали переважно до тіста. З них робили печиво, каші, локшини. Але діти, гуляючи улітку на подвір'ї у селі, забирали їх із курників і вживали сирими.

Висновки. Отже, на Західному Поліссі і в західній частині Волині харчувалися продук-

тами, які господарі отримували у власному господарстві. Поліщуки готували багато страв із борошна: домашній хліб, пироги, галушки, вареники, затірки, мамалиги, локшину. Чимало кулінарних виробів готували з овочів. Основним овочем у стравах була картопля, з якою відомо безліч страв. Менше страв із капустою, морквою. Багате меню супів: кендюшник, пшоняник, соломаха, капуста, «зелений», «червоний», чимало рецептів каш.

Список літератури:

1. Дубна М. Страва як етнографічний маркер в культурі (на прикладі страв з борошна). URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/>
2. Записала Бродович Наталія від Ганни Шемшей, 1947 р.н. у селі Несвіч Луцького району Волинської області.
3. Записав Войтюк Олег від Сіжук Тетяни Андріївни, 1945 р.н. у селі Качин Камінь-Каширського району Волинської області.
4. Записала Дзенік Лілія Василівна від Дзенік Устини Григорівни та Романюк Ганни Павлівни у селі Черче Камінь-Каширського району Волинської області.
5. Записала Камзюк Олександра від Савчук Надії Григорівни, 1939 р.н. у селі Дольськ Любешівського району Волинської області.
6. Записав Карась Олег від Карась Олени Порфирівни, 1938 р.н. у м. Луцьк.
7. Записала Карась Олена від Карась Раїси, 1945 р.н. у селі Рокині Луцького району Волинської області.
8. Записала Клімук Софія від Федчук Оксани Феодосіївни. 1941 р.н. у с. Рудка Володимирецького р-ну Рівненської області.
9. Записала Козловська Ілона від Тарах Галини, 1957 р.н. у селі Мосир Любомльського району Волинської області.
10. Записано від Кривенюк Ольги Матвіївни, 1945 р.н. у селі Глухи Старовижівського району Волинської області.
11. Записав Луцюк Максим від Марчук Лідії Артемівни, 1945 р.н. у селі Мар'янівка Горохівського району Волинської області.
12. Записала Мішук Аріна від Пуць Тетяни Логінівни, 1956 р.н. у селі Лахвачі Любешівського району Волинської області.
13. Записала Мосійчук Богдана від Деревянчук Софії Никанорівни, 1958 р.н. у смт. Голоби Ковельського району Волинської області.
14. Записала Най Богдана від Никитюк Марії Антонівни, 1953 р.н. у м. Луцьк.
15. Записала Никитюк Надія від Денисюк Валентини Степанівни, 1946 р.н. у селі Туропин Турійського району Волинської області.
16. Записав Чубар Володимир від Надії Степанюк у селі Голоби Ковельського району Волинської області, 1968 р. н.
17. Лавренюк А. Піст та традиційні пісні страви народної кухні. URL:
18. Пономарьов А.П. Етнічність та етнічна історія України: курс лекцій. К.: Либідь, 1996. С. 239.
19. Рідна моя Україна / уклад. І.І. Сметана. Х.: Віват, 2019. С. 113.
20. Українознавство: посібник / Уклад.: В.Я. Мацюк, В.Г. Пугач. К.: Зодіак. ЕКО, 1994. С. 170.
21. Яценко С. Традиційна народна їжа як предмет етнографічного дослідження. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2018/>

Skliaeva N. V., Nykoliuk T. V. THE OLDEST TRADITIONAL DISHES OF THE POPULATION IN THE WESTERN FORESTS AND THE WESTERN PART OF VOLYN IN FOLK STORIES AND CULINARY RECIPES

The article is devoted to the culinary traditions of the population in Western Polissia and the western part of Volyn. It's determined that at Volyn and Polissia, many dishes were prepared with flour, in particular, bread was baked. Such a loaf was called "round bread", "palianytsia" and "babka". The housewives baked pies, which were called differently in the texts of Western Volyn and Western Polish recipes: pure cake, pie with

inclusions, "beans". Culinary texts-recipes for apple pies were popular in the territory of Western Polissia and the western part of Volyn, and cookies made from leavened, less often lean dough were also common, they were called "bays", "gombovtsi".

It's established that the most common dish in the region was dumplings with cheese. Dough for dumplings was made from wheat, rye, buckwheat flour, or a flour mixture.

They also prepared "zatirki" - typical oldest dish common in Western Polissia and the western part of Volyn.

It turned out that noodles were a favorite dish of the people, but they were prepared on a day off, or Sunday.

Many vegetable recipes have been recorded. In particular, it's been found that potato dishes replaced many flour dishes. In the villages, where there was a constant lack of grain and bread, potatoes were the second bread. Peeled and mashed potatoes in the Polissia region were called "tovmachi", "malakh", "kryshany", "tolpachi". From mashed potatoes, the people cooked potato dumplings, "pyzy", "klyutsky", "knedlyky".

It's been found that people consume a lot of cabbage. It was stewed, boiled, fried, and fermented for the winter. Such dishes were called "pots", "stewed cabbage", "cabbage rolls", "covered cabbage", "baked cabbage", "fermented cabbage".

It's established that carrots are the basis of vegetable dishes. In addition to carrots and beets, the people of Volyn and Poland used peas, broad beans, beans, rutabagas and other vegetables in cooking, and garlic or onions were the best condiment for many dishes of the people of Western Polissia and the western part of Volyn.

It's been found that hot dishes were often prepared in Western Polissia and the western part of Volyn. Several types of vegetable "borsch" are common: "red", "green", "from beet sprouts", "cabbage borsch". Many types of soup were prepared before the Great Holidays, when the boar was stabbed. These were meat soups flavored with onions, garlic, and homemade noodles.

Porridge played a significant role in the nutrition of the population of Western Polissia and the western part of Volyn. Pumpkin porridge was very popular in Volyn and Polissia.

Key words: *cooking, traditional dishes, folk tales, recipes, hot dishes, daily, holiday food.*

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

УДК 070:316.7(477):791.65.079"2024"

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/22>

Бабенко В. С.

доктор філософії за спеціальністю 061 – Журналістика

УКРАЇНСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ЦЕРЕМОНІЇ НАГОРОДЖЕННЯ «ОСКАР» У 2024 РОЦІ ЯК ПРОЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ В СВІТОВІЙ НАРАТИВНІЙ МАТРИЦІ

Стаття досліджує мас-медійний міф як концепт, якому наратори делегують місію представити в загальній наративній матриці українську оптику суспільно важливих подій та процесів. Автором здійснена спроба встановити символічно-знакове наповнення міфу, що репрезентує український досвід в межах бінарних опозицій правда/облуда, свій/чужий. Надані когнітивні характеристики мас-медійного міфу. Встановлено його зв'язок із такими категоріями як стереотип, метафора, домисел, пафос. Описаний спільний комунікативний простір міфу в мас-медіа та в соціальних медіа. Окреслена концептуалізація таких мас-медійних міфів як Третя світова війна, сигнальна емблематика одягу чорного кольору, світоглядне протиріччя бінарної опозиції свій/чужий на прикладі висвітлення 96-ї церемонії вручення нагородження «Оскар» у 2024 році.

Запропоновано розглянути модель світової наративної матриці у вигляді розгалуженого дерева, де ієрархія дискурсів вибудовується від центральних гілок, що формують стовбури, до гілок по краях крони. Для поширення своїх наративів дискурси, що претендують на провідні, спираються на ті матеріальні і символічні ресурси, які склалися історично. При цьому повномасштабна російсько-українська війна, що почалася у 2022 року, і ті виклики для світової безпеки, які виникли внаслідок цього, мотивують українських учасників та учасниць інформаційного процесу декларувати міфи із суб'єктивністю українського досвіду, на противагу ієрархічним процесам в загальній наративній матриці. Це дозволяє розглянути мас-медійні міфи як спосіб донесення в символічно-знаковому кодуванні історичної, національної та культурної ідентичності. Таким чином міф стає важливим інструментом формування суспільної пам'яті та процесів деколонізації, а використання міфу в межах світової наративної матриці покликано підвищити рівень української суб'єктивності.

Ключові слова: мас-медіа, медіареальність, медіадискурс, концепт, міф, міфологізація, наратив, дискурс, соціальні мережі, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну актуалізувало виклики для світової безпеки пов'язані із глобальною продовольчою кризою, новими хвилями міграції, змінами у регіональному лідерстві краї Європейського Союзу, кризою політичних еліт у демократичних державах та ін. Спираючись на внутрішньо американську ціннісну парадигму журнал The Time запропонував перелік з 10 пунктів, що описують найбільш глобальні ризики 2024 року. Першу позицію в списку посів політичний розкол в США під час виборчої кампанії, що послабляє міжнародні позиції цієї держави. Друга позиція описує військовий конфлікт

на Близькому Сході. В третьому пункті говориться про територіальну роздільність України внаслідок російського вторгнення [10].

Український інформаційний процес нашаровує на описані вище проблеми ряд власний контекстів, які формуються внаслідок суспільної пам'яті про історичні та поточні події. Важливу роль в цьому відіграють постколоніальна та постгеноцидна оптики.

Таким чином виникає складна багаторівнева наративна матриця, яка має свої ієрархічні структури поширення концептів та механізми стихійної актуалізації тієї чи іншої конкретної теми. Функціонування цієї матриці відбувається завдяки

мас-медіа, які дозволяють миттєво поширювати інформацію, адаптуючи її різними мовами та спонукаючи суб'єктів до акту співтворчості. Ця співтворчість полягає в тому, що суб'єкти не лише споживають і поширюють інформацію у її вихідній формі, а й створюють нові концепти інтерпретування та деконструюючи отримане повідомлення.

Одним зі структурних елементів процесу такої співтворчості є міф. Він постає засобом метафоризації реальних конкретних подій, надання їм емоційних оцінок та вибудовує моделі сприйняття фактів через художні сюжети, узагальнення, асоціації, домисел тощо. В стихійному і масовому поширенні інформації міф не цензурується учасниками комунікативного процесу, а також формує нові світоглядні концепти та інституалізується, оскільки сприймається важливою складовою колективного досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В світовій науковій думці міф, як складова мас-медійних процесів, отримав різні концепції осмислення. К. Дж. Тірні, К. Бевк та Е Куліговські звертають увагу на те, як мас-медіа формують міф про соціальну дезорієнтацію та зростання злочинності, що супроводжують природні катастрофи. На думку науковців такі наративні особливості відповідають переконанням про необхідність суворого соціального контролю та підсилюють політичний дискурс активного мілітарного впливу в усуненні наслідків катастроф [11, с. 57]. З. С. Алі говорить, що висвітлюючи катастрофу медіа займаються соціальним конструюванням цієї події. Від журналістського матеріалу залежить те, як громадськість оцінить масштаби і загрози катастрофи та яке емоційне тло мотивувати людей реагувати на цю подію. Як зазначає дослідник: «Згідно з власною міфологією, медіа першими встигають і рятують жертв стихійних лих, діляться новинами та останніми подіями на місці події з аудиторією» [1, с. 126]. Дослідження Дж. Луле звертається до мас-медійних міфів, що конструювали публікації *New York Times* після трагедії 11 вересня. Дослідження говорить, що журналістські матеріали, як і традиційні міфи звертаються до архетипічних фігур: «Висвітлюючи тероризм, корпоративну владу, політику, економічні питання, проблеми навколишнього середовища та інші теми, журналісти мають можливість створювати героїв, паплюжити злочинців, оплакувати жертв і принижувати цапів відбувайлів». Також ця праця ставить перед майбутніми дослідниками низку запитань, які потребують відповіді, ось кілька головних з них: з якою метою мас-медіа розповідають міфи? Які системні та корпоративні

обмеження у повідомлення, що сконструйоване як міфічне? Яка інформація залишається поза увагою мас-медійного тексту, якщо на перше тло виходять архетипічні ролі [6, с. 288]?

Проблематика міфу, як структурного елементу мас-медійних практик посідає одне з центральних місць в українських наукових роботах, що досліджують теми інформаційних війн, історичної пам'яті, постправди, мематики, мови ворожнечі. У своїй дисертаційній роботі «Комунікаційна модель медіапростору України» Л. Чернявська зазначає: «Міф стає медіатором уявлень про світ, легітимність яких нав'язується через зразки масової культури» [35, с. 310]. За словами науковиці, тиражуючи масову культуру мас-медіа формують так звану віртуальну реальність, в якій міф здійснює селекцію фактів через віру (переконання) та емоції (пафос) [35, с. 308–309]. Згідно із думкою дослідниці, за своєю семантичною природою міф близький до стереотипу та мему.

Дисертація Г. Микитів присвячена архетипній символіці в мас-медійному просторі окреслює спорідненість в тексті наративної ролі міфу та символу [25, с. 120]. Н. Дев'ятко зазначає, що робота мас-медіа здійснюється через кодування та декодування повідомлення, відповідно до міфологічного принципу передачі інформації [14, с. 31]. А. Зелененко розглядає ризики кластеризації аудиторії під впливом поширення міфів інформаційними технологіями [19, с. 26]. А. Рудченко описує міфологізацію як спосіб спотворення образу, в наслідок чого в український медіадискурс потрапляють наративи російської пропаганди [30]. В огляді тез наукової конференції «Деміфологізація історії та творення патріотичних міфів: виклики для України і Польщі» О. Салата зосереджує увагу на проблемі інтерпретації національної історії в мас-медіа під впливом ідеологічної кон'юнктури [31].

Аналізуючи функціонування міфів в медіареальності українська академічна думка зосереджує увагу переважно на деструктивних аспектах цього явища. В той час як маловисвітленим лишається зв'язок міфу із національним стратегічним наративом, колективною системою цінностей та деконструкцією колоніального світогляду.

Постановка завдання. Метою дослідження є встановити кореляцію українського мас-медійного міфу із символічно-знаковим кодуванням інформації про репрезентацію українського досвіду в світовій наративній матриці. Міф, що ми обрали для аналізу, є рефлексією українців в соціальній мережі Facebook на висвітлення вбрання учасників церемонії нагородження кінопремії «Оскар»

в 2024 році. Особливість цього міфу полягає у сприйнятті чорного кольору одягу як символічного втілення загроз Третьої світової війни і як невербальна комунікація українців про досвід російсько-української війни.

Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань: 1) означити основні символічно-знакові концепти обраного міфу; 2) встановити які актуальні інформаційні приводи суспільного значення впливають на формування цього міфу; 3) окреслити зв'язок міфу із дискурсами, що репрезентують український досвід в світовій нарративній матриці.

Основними методами дослідження є систематизація джерел відкритих даних, критичний аналіз, інтерпретація, абстрагування та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. 10 березня 2024 року в Лос-Анджелесі відбулася 96-та церемонія вручення нагород премії «Оскар» Академії кінематографічних мистецтв і наук. Під час заходу відзнаку в категорії «Найкращий повнометражний документальний фільм» отримала українська робота під назвою «20 днів у Маріуполі», що розповідає про російську облогу Маріуполя у лютому-березні 2022 року. У висвітленні церемонії концентрація світової медійної уваги зосередилася на фільмах, що отримали першість як найкращі стрічки та проекти із кращими акторами і акторками, оскільки протягом року навколо них в медіареальності сформувався потужний символічний капітал. Наративні практики конструювалися навколо іміджевої та репутаційної історії осіб, їхньої відповідності чи не відповідності актуальним етичним та естетичним парадигмам, а також концептуалізували їхній творчий доробок. Поруч із осмисленням перемоги «20 днів в Маріуполі» вітчизняні медіа відрефлексували той ж тематичний сектор, що і світові, але з урахуванням української оптики. Якщо традиційні мас-медіа дотримуючись формальних вимог до своєї роботи мали знижений реєстр кодифікації інформації на рівні домислів, припущень та метафоричного сприйняття фактів, то блогерський простір меншою мірою цензурував себе в цьому.

В нашому дослідженні ми звернули увагу на допис розміщений 10 березня 2024 року Яною Панюшкіною на платформі соціальної мережі Facebook. Цей вибір зумовили дві обставини. Перша полягає в тому, що Яна Панюшкіна є журналісткою, яка на час публікації допису працювала редакторкою в журналі «Marie Claire Ukraine», до цього впродовж кількох років готувала матеріали на тему культури та бізнесу для таких мас-медій як «New Voice», «The Page». Відтак, вона має

попередню репутаційну історію в журналістській професії і не належить до пересічних користувачів соціальними мережами, які стихійно та непрофесійно працюють із формулюванням тексту. Друга обставина полягала у покритті цим дописом аудиторії. За чотири доби, з часу своєї публікації, він зібрав 400 репостів від інших власників акаунтів у Facebook. Серед тих, хто поширили цей допис були медійні українські інтелектуали/інтелектуалки, представники/представниці журналістської професії.

На сьогодні вітчизняним журналістикознавством не напрацьовано чітких критеріїв оцінки аудиторії в соціальних мережах порівняно із кількісними та якісними показниками аудиторії офіційних мас-медіа. Для прикладу, враховуючи середню кількість переглядів матеріалів нішевих радіостанцій на платформі YouTube (скажімо, для «Радіо на дотик» цей показник становить 300–400 переглядів за місяць, залежно від актуальності теми), ми припускаємо, що таке розповсюдження тексту наближає його до роботи з аудиторією, яка за кількістю відповідає аудиторії певних мас-медіа.

Жанрова специфіка допису Яни Панюшкіної подібна до замальовки. Текст містив заголовок: «Оскар» у чорному і світ, який зрозумів, що прийшла війна». Далі журналістка висловила свої враження про велику кількість учасників церемоній, які були вбрані у одяг чорного кольору. За словами авторки, вона не пам'ятала такої концентрації цього кольору в одязі за всю свою історію переглядів трансляції «Оскара». Далі вона висловлює припущення, що блискітки на чорній сукні акторки Марго Робі покликані «підтримати святковий настрій», щоб врівноважити загальне враження, однак це створило «ще більш лякаючий вигляд». Цю думку Яна Панюшкіна пояснює фразою «Немов звичний світ розуміє, що війна вже поруч з ним, але хапається за минулий блиск». Після цього авторка описує тематику фільмів головних кінофаворитів премії: створення атомної бомби, концтабір Аушвіц, Друга світова війна. Свої міркування журналістка резюмує тезою: «Велика війна висить у повітрі – і це розуміють навіть у Голлівуді, хоча й бояться у цьому зізнатися самі собі» [27].

Поняття «Велика війна» має в українському науковому дискурсі широке трактування. Переважно під ним розуміють Першу світову війну [29], [38]. В новітній історії «Великою війною» називають військові дії після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році [13], [33, с. 75]. На нашу думку, Яна Панюшкіна вкла-

дає у це поняття значення Третьої світової війни. Доцільність використання цього концепту для поточних чи майбутніх подій у XXI залишається дискусійною. Про початок першої фази Третьої світової війни писав ще у 2011 році М. Сенченко, пов'язуючи її із військовими діями США в Іраці [32, с. 2]. В своєму дослідженні опублікованому в 2015 році В. Денисов говорить, що на думку аналітиків Третя світова вже почалася [15, с. 391]. У 2023 році нарратив «світ на порозі Третьої світової війни» увиразнюється в науковій думці вже під впливом не лише російсько-української війни, але й війни між Ізраїлем та ХАМАС. Додатково на це нашаровуються й осмислення події в інших країнах. Так О. Макарчук описує майбутню Третю світову війну, як множинність «регіональних конфліктів» спричинених такими державами як РФ та Іран з метою посилити кризу Західних демократичних країн [24, с. 185]. Напочатку 2024 року українські мас-медіа активно тиражують концепт «Третя світова війна» на прикладі заголовків до своїх матеріалів: «Україна, Захід і Росія: чи справді світ прямує до Третьої світової війни?» (Радіо Свобода, 2 січня 2024), «Третя світова війна вже давно розпочалася» (Главком, 14 січня 2024), «Світ вперто йде назустріч Третій світовій: у The Telegraph назвали ознаки» (ТСН, 30 січня 2024), «Загроза Третьої світової війни: західний аналітик насторожив прогнозом» (УНІАН, 31 січня 2024), «"Третя світова вже розпочалася": Лубінець пояснив, чому війни в Україні та Ізраїлі пов'язані» (Еспресо, 1 лютого 2024), «З'явився "сценарій" Третьої світової війни: у Зеленського сказали, чи реальна вона» (24 канал, 7 лютого 2024), «Третя світова війна вже почалася, Україна виграла для світу два роки, – експерт» (УНІАН, 29 лютого 2014).

Таким чином поняття «Третя світова війна» (із різноманітними своїми лексичними модифікаціями) вкорінюється у колективну нарративну матрицю і набуває міфологізації. Особливість міфу в тому, що він працює через образно-символічну систему і мотивує до емоцій. В описаних вище заголовках це простежується і в експресивній стилістиці, і у нагнітанні апокаліптичних настроїв певними стилістичними формулюваннями, і у створенні бінарних опозицій, що залишаючи у своїй основі базові контрарні пари добро/зло, життя/смерть трансформують їх до проявів свій/чужий, Україна/Росія. Як зазначає Л. Чернявська «Мас-медіа здійснюють міфологізацію реальності» [36, с. 69–70]. А на думку Н. Дев'ятко: «міфологеми і світоглядні коди найчіткіше фіксуються у текстах мас-медіа, які відображають стан

масової свідомості та базові світоглядні установки суспільства відповідно до історичного моменту» [14, с. 35]. Міф допомагає реципієнту заповнити прогалини у розумінні причинно-наслідкових зв'язків символічними структурами, що імітуючи факти звертаються до художньо-образного сприйняття дійсності із пафосною складовою. Саме це ми бачимо в дописі Яни Панюшкіної. Використовуючи міфологізований концепт «Велика війна» (Третя світова війна) вона проектує на нього виразну символіку чорного кольору в одязі.

Досліджуючи семантику кольору в сучасній англійській мові Ю. Гайденко та О. Сергеева говорять про те, що чорні барви символізують скорботу, ніч, каюття, порожнечу і тісно пов'язані із забобонами, що віщують людині щось недобре [12, с. 87]. До таких ж висновків приходять В. Корольова у значенні кольору в українській мові: «Чорний кольоратив пов'язаний у поетичних текстах із традиційно-символічною семантикою: втіленням темноти, порожнечі, смерті, біди, виражає негативні емоції» [20, с. 217].

Це той традиційний набір символів, який мотивує суб'єкта до емоцій по'язаних із відчуттями тривоги, приреченості, безвиході, загибелі. Однак, чи релевантний він до контексту подій на церемонії «Оскар»?

А. Лифар-Чавченко вважає, що сприйняття кольору не є сталим. Інтерпретація його семантики залежить від конкретної культурної традиції, що відповідає історичному, національному та ідеологічному (політичному) фактору. Науковця простежує семантичну мінливість чорного кольору упродовж усього ХХ століття. За цей час барва «проходять довгий шлях перевтілення від аристократичного, траурного, офіційного, богемного, протестного, категоричного та незалежного до «дизайнерського чорного» [23, с. 24]. Починаючи з 1990-х років на сприйняття цього кольору впливає промислових прогрес у створенні нових матеріалів та способах масового виробництва одягу. Концептуалізуються його численні відтінки. Внаслідок цього у XXI він перетворюється на один з найбільш затребуваних кольорів в індустрії моди [23, с. 26]. На цьому ж наголошує і О. Лагода: «Семантика кольору, притаманні йому символи та значення, які склалися історично, на сьогодні втратили здебільшого свій вплив, перевага надається змістовим, концептуальним значенням, які дуже різняться у самих дизайнерів» [22, с. 69].

Мас-медійний міф, який спрощує інформаційне повідомлення до стислого змісту, не може вміс-

тити таку широку мапу наративних особливостей. Він ігнорує одні факти, перебільшуючи значення інших і підштовхує людину до інтуїтивного розуміння, створюючи ефект інсайду від декодування «прихованої» інформації. Зокрема, міф про чорне вбрання на «Оскарі», як передчуття Третьої світової війни, нехтує попередньою традицією чорного одягу на церемоніях нагородження за досягнення в кінематографії, що проводяться в США. Так у 2018 році мас-медіа повідомляли, що чорні сукні на церемонії «Глобус» символізують солідарність жінок із ініціативою некомерційної організації Time's Up, яка збирала кошти для потерпілих від сексуального насилля [2]. Також зазначалося про зв'язок цієї ініціативи із масштабною соціальною акцією #MeToo, що покликана протидіяти зґвалтуванням і сексуальним переслідуванням. У своїй публікації для The New York Ванесса Фрідман наголошує, що головною концептуальною складовою у такому повідомленні є саме колір, а не дизайн, оздоблення чи супутні аксесуари вбрання. Журналістка описує одяг як спосіб маніфестації ідеї і наділяє його символічними якостями перформансистського жесту та озброєного гучного голосу. А також вдається до міфологізації, описуючи чорний одяг, як дерево, що падає у лісі і привертає цим увагу, або як предмет, що ставлять на середину столу. Підсумовується матеріал думкою, що повідомлення поширене в такий спосіб, матиме свій ефект лише якщо стане традицією і буде повторене кілька разів на інших публічних заходах [4].

Вбрання чорного кольору як виняткову деталь церемонії «Оскар» у 2024 році наводиться у публікаціях відомих мас-медіа США. The Cut, окремий сайт журналу New York присвячений моді згадує про акцію 2018 року, однак не бачить концептуальних причин для такого вбрання на щорічному заході [3]. В публікації від Harpers Bazaar висловлюється як доконаний факт припущення, що акторка Марго Робі (чию світлину як ілюстрацією до свого допису додала Яна Панюшкіна) вбралася у чорне у значенні «сукні помсти», щоб висловити невдоволення відсутністю себе у номінації як кращої акторки за фільм «Барбі». Матеріал від StyleCaster зосередив увагу на чоловічому одязі, говорячи про повернення до класичних чорних костюмів після експериментального барвистого вбрання на попередніх церемоніях, але не пояснює цей контрастний перехід на рівні ідеологічного чи символічно-образного кодування [5].

Поруч з цим мас-медіа оповідали про те, що свідомо позиція учасників/учасниць церемонії

«Оскар» в 2024 році не була позбавлена політичної активності у зовнішній саморепрезентації. Журналістські матеріали висвітлювали це на прикладі шпильком для одягу. Серед іншого це зображення червоних долонь від Artists4Ceasefire – ініціативи, що закликає до негайного і остаточного припинення вогню під час війни Ізраїлю та ХАМАС у Газі. Також були помічені люди із зображенням прапора Палестини [8]. Публікація на сайті BBC згадала про шпильки від руху Pay Equity Now, який звертає увагу на розбіжності в оплаті праці між чоловіками та жінками. Матеріал наводить інформацію і про шпильки від Bring Them Home – ізраїльської організації захисту прав заручників. Їхній пін на одязі символізує солідарність із заручниками, які перебувають у полоні ХАМАС після нападу на Ізраїль 7 жовтня 2023 року [7]. Попри український фільм в конкурсній програмі, що розповідає про російську окупацію – мас-медіа не згадає будь-яких проявів політичного висловлювання про Україну у вигляді одягу чи іншої невербальної комунікації.

В цей час український сегмент медіареальності проговорював концептуальність одягу режисера фільму «20 днів в Маріуполі» Мстислава Чернова, який він вдягнув на церемонію «Оскар». Це був чорний костюм від українського бренду Indposhiv, де всередині піджака на підкладці синього кольору розмістився жовтий напис зі словом «свобода» [34]. Українська редакція журналу Vogue підготувала окремий матеріал присвячений вбранню української делегації на «Оскарі», де зацитували засновницю бренду Indposhiv: «Перед нами стояла задача створити костюм, який би дотримувався дрескоду події, але також відображав те, що війна не закінчилася та наша боротьба триває» [26]. Учасниця науково-дослідницького історичного проекту «Локальна історія» Наталя Дмитренко у своєму дописі в Facebook формує традиційне символічно-знакове трактування одягу делегації фразою «чорний – колір жалоби, стриманості». А чорну сукню продюсерки «20 днів у Маріуполі» Василиси Степаненко вона трактує як «резистентність і необхідність відчувати життя». Наталя Дмитренко висловлює осуд мас-медіа, які відтісняють на периферію інформаційного ландшафту символічне наповнення одягу української групи на «Оскарі», натомість приділяючи виняткове значення шпилькам на підтримку Палестини [16].

Наведений вище приклад ілюструє дві наші думки. Перша полягає у тому, що така резонансна і суспільно важлива тема як церемонія «Оскар» є подразником для уяви у формуванні різнома-

нітних медійних міфів. Емоційна напруга проживання досвіду війни та потреба проартикулювати цей досвід світові стає додатковим фактором міфологізації подій. Суб'єктивне трактування побаченого мотивує Наталю Дмитренко поширити публічно оціночне сприйняття як доконаний факт. І це повідомлення декодується іншими реципієнтами через емпатичну спорідненість з нараторкою. За таким ж механізмом працює і міф, який транслює Яна Панюшкіна.

Друга наша думка припускає колективне невдоволення українців, що можна спростити до умовних формулювань «світ недостатньо цікавиться Україною», або «світ помилково цікавиться не тим, чим треба цікавитися в умовах російсько-української війни». Всередині українського інформаційного простору російська військова агресія сприймається глобальною проблемою найпершого порядку. Те, що світові мас-медіа активно обговорюють проблеми Палестини в контексті «Оскара» формує чергові бінарні опозиції на кшталт правда/кривда, істина/облуда, які є віддзеркаленням всієї ж універсальної контрарної пари добро/зло. І за таких умов мас-медійні міфи мають поживний ґрунт для свого зростання і поширення. Зокрема, користувачі соціальних мереж відчують потребу формулювати патетичні тексти, в яких українська проблематика поміщається в основу світової наративної матриці. Завдяки цьому виникають міфи про нерозважливих зірок голлівудського шоу-бізнесу над якими нависла загроза і лише українці можуть це побачити.

Така комунікативна стратегія може сприйматися як інфантильність, наївне розуміння дійсності, викривлення фактів. Однак, на нашу думку, доречно також оцінювати її як процес утвердження національної суб'єктності та декларування української оптики в медіареальності. Адже поруч із тлумаченням міфу як похибки у комунікативному процесі, існують й інші наукові погляди на нього. Зокрема його можна розглядати як сталу і невід'ємну складову пізнання (отримання і обробки інформації) та міжособистісного спілкування (коли міф допомагає ранжувати комунікантів за системою цінностей, що в різний спосіб корелюється із усередненими уявленнями про доцільність в інтерпретації фактів). Н. Дев'ятко зазначає: «люди, об'єднані на основі природного світоглядного міфу, відзначаються чіткою національною самоідентифікацією, небайдужістю до всього, що їх оточує, відповідальністю за свої дії й активністю в усіх сферах життя» [14, с. 35]. А на думку Г. Микитів міфологеми, як поєднані із міфами концепти, сприяють адаптуванню осо-

бистості до складних життєвих ситуацій та допомагають більш ефективно вирішувати повсякденні задачі [25, с. 124]. Розглядаючи стратегічний наратив ключовим елементом усієї інформаційної функціональності держави Г. Піскорська згадує міф у складі його структурних елементів [28, с. 251].

Вважаємо слушним погляд на модель світової наративної матриці у вигляді схематично зображеного дерева, що має розгалужену крону. Його основний стовбур (або стовбури) – це панівні дискурси. Їхня домінуюча роль зумовлена тим, що ці дискурси кількісно і якісно мають максимальний вплив на світогляд реципієнтів. Можна припустити, що формування стовбурів (дискурсів) беруть витоки в імперіалістичному потенціалі конкретних держав, що охоплює економічний, військовий, культурний та інші впливи. Скажімо, одним з таких провідних стовбурів може бути так званий «англомовний світ». За таких умов постколоніальні країни посідають роль бічних гілок, а їхні національні наративи мають менше ресурсів для репрезентації в загальній наративній матриці.

В межах цього загального шаблону наративне дерево, внаслідок певних потужних і глобальних впливів, має потенціал змін в ієрархії дискурсів. Так на сьогодні заходить мова про зміни в регіональному лідерстві у Європі, де все активнішу позицію займають Балтійські країни, оскільки «старі демократії» Європи не виправдовують очікувань, які має до них європейська спільнота. Зростає і рівень суб'єктності України у світі. Прикладом такого прояву слугує випадок навколо скороченої міжнародної телеверсії премії «Оскар» у 2024 році, з якої The Walt Disney Company Limited видала показ нагородження української делегації за фільм «20 днів в Маріуполі». Із офіційними вимогами повернути цей фрагмент звернулися Національна суспільна телерадіокомпанія України та Національна рада України з питань телебачення та радіомовлення [18], [21]. Ці звернення супроводжувала активність українських користувачів Facebook, які залишили під дописами офіційної сторінки The Walt Disney Company понад три тисячі гнівних коментарів. Внаслідок цього Американська академія кінематографічних мистецтв висловила, що перемонтує кінцеву версію запису, щоб повернути видалену частину із промовою українського режисера на нагородженні.

В українському сегменті медіареальності спроби концептуалізувати бінарну опозицію істина/облуда на прикладі світоглядних розбіжностей українців та представників союзних для України держав формувалися навколо інтернет-мему

«А я ж казала». Динаміка його розвитку простежується за мас-медійними висловлюваннями Оксани Забужко. В 2008 році у передмові до «Книга Буття. Глава четверта» письменниця вперше репрезентує вислів через сюжет про персонажку давньогрецької міфології Кассандру, яка була наділена даром правдивих пророцтв, яких ніхто не слухав, сприймаючи її за божевільну. Письменниця ідентифікує свою комунікативну роль у суспільно-політичній тематиці через цей античний сюжет [17]. В березні 2023 року Оксана Забужко наводить мем «А я ж казала» в контексті «старих демократій» та «колишніх імперій», які через свою зверхність відмовляються визнавати геополітичні зміни у Східній Європі [39]. В лютому 2024 року, як членкиня журі 74-го Берлінського міжнародного кінофестивалю письменниця обрала світшот із принтом тексту «Я ж казала» для свого фотопротрету у галереї зірок заходу. Розповідаючи про участь письменниці у фестивалі мас-медіа обрало як провідний наратив з прямої мови Оксани Забужко фразу «Ми розповідаємо світові, що таке Росія, а не вони нам» [37].

Висновки. Світова наративна матриця розбалансована не лише за ієрархічним принципом осмислення тем і проблем. Вона також кластеризована. Магістральні наративи не мають достатньої кількості сполучних ланок для обміну і взаємовпливу мас-медійними концептами зі спільнотами, які в силу багатьох обставин (історичних, мовних,

світоглядних тощо) віддалені і умовно герметичні у своїй ізольованості. В умовах цієї герметичності формуються власні міфи, які трактуються як універсальні для трактування не лише внутрішніх, але й світових процесів.

Українська наукова думка схильна розглядати сучасні міфи в мас-медіа як когнітивну помилку, що домислює факти, формує хибні висновки, мотивує до емоційних, а не раціональних реакцій на події. Однак, в умовах геноцидальної війни, що супроводжується як системними, так і стихійними процесами деколонізації міф стає концептуально важливим засобом суспільного діалогу про ідентичність, історичну пам'ять, національні травми, місце свого колективного досвіду на світовій мапі. Як мас-медійна практика міф каталогізує події в просторі медіареальності, а також утворює семантичні зв'язки між реальними конкретними ситуаціями та масштабними суспільними проблемами.

Міфи є активною складовою національних наративних практик в мас-медіа. Члени і членкині українського сегменту медіареальності вибудовують сучасні міфи в реакції на суспільно важливі події і поширюють їх і як індивідуальне волевиявлення в соціальних мережах, і в форматі журналістських матеріалів. Також вони мотивовані впливати своїми дописами, коментарями, нейтральними та емоційно забарвленими лайками на ієрархію дискурсів в світовій наративній матриці, з метою підвищити рівень української суб'єктності.

Список літератури:

1. Ali Z.S. Media myths and realities in natural disasters, *European Journal of Business and Social Sciences*. 2013. № 2(1). P. 125–133.
2. Dibdin E. Will Celebrities Wear Black on the Oscars Red Carpet?. *Cosmopolitan*. URL: <https://www.cosmopolitan.com/entertainment/movies/a18698575/will-celebrities-wear-black-to-oscars-red-carpet/> (дата звернення: 14.03.2024)
3. Fernandez C. Anything But Your Typical Little-Black Dress. *The Cut*. URL: <https://www.thecut.com/article/best-black-dresses-oscars-2024.html> (дата звернення: 14.03.2024)
4. Friedman V. Why Everyone is Wearing Black at the Golden Globes. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2018/01/07/fashion/black-red-carpet-golden-globes.html> (дата звернення: 14.03.2024)
5. Khan A.I. Oscars 2024 Men's Fashion: Black Is Back, With A Secret Hit Of Pink. *StyleCaster*. URL: <https://stylecaster.com/lists/oscars-mens-fashion-2024/> (дата звернення: 14.03.2024)
6. Lule J. (2002), Myth and Terror on the Editorial Page: The New York Times Responds to September 11, 2001. *Journalism and Mass Communication Quarterly*. 2002. № 79(2). P. 275–293.
7. Martin E. St. Oscars 2024: Protest pins worn on the red carpet and what they mean. *BBC*. 2024. URL: <https://www.bbc.com/culture/article/20240311-oscars-2024-artists-wear-protest-pins-ceasefire-equity-trans-children> (дата звернення: 14.03.2024)
8. Oscars red carpet: black, metallics, mermaids. *France24*. URL: <https://www.france24.com/en/live-news/20240310-oscars-red-carpet-black-metallics-mermaids> (дата звернення: 14.03.2024)
9. Sanchez R. Margot Robbie Wears a Striking Black Revenge Dress to the 2024 Oscars. *Harpers Bazaar*. URL: <https://www.harpersbazaar.com/celebrity/latest/a60079808/margot-robbie-red-carpet-photos-oscars-2024/> (дата звернення: 14.03.2024)

10. The Top 10 Global Risks for 2024. The Time. 2024. URL: <https://time.com/6552898/top-10-global-risks-for-2024/> (дата звернення: 14.03.2024)
11. Tierney K.J., Bevc, C., Kuligowski E. Metaphors matter: Disaster myths, media frames, and their consequences in Hurricane Katrina. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 2006. Vol. 604. P. 57–81. DOI: <https://doi.org/10.1177/000271620528558>
12. Гайденко Ю.О., Сергеева О.О. Феномен кольору та його відображення в сучасній англійській мові. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 25. Т. 1. С. 85–89. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.25.1.16>
13. Гринів Н.Т., Равліковська А.А. Перебудова логістики в умовах воєнного стану в Україні. *Академічні Візії*. 2022. № 13. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7411975>.
14. Дев'ятко Н.В. Міфологічні структури медійних текстів: основний зміст та специфіка впливу. *Мультитверсум*. 2020. Вип. 1. Т. 1. С. 31–42.
15. Денисов В.Н. Міжнародний правопорядок у світлі сучасних цивілізаційних викликів. *Правова держава*. 2015. Вип. 26. С. 391–400.
16. Дмитренко Н. Оскільки Оскар не лише про кіно, а й про зовнішній вигляд, то передивилася фото Best Dressed at the 2024 Oscars. Facebook. URL: <http://surl.li/rzszj>. (дата звернення: 14.03.2024)
17. Забужко О. Книга Буття. Глава четверта. Повісті. Київ: Факт. 2008. 164 с.
18. Звернення Національної ради до керівництва Walt Disney Company. 2024. URL: <http://surl.li/rztdo> (дата звернення: 14.03.2024)
19. Зелененко А.Р. Сучасне мас-медіа як середовище формування міфів. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2024. Т. 16 (Спецвипуск). С. 20–26. <https://doi.org/10.15421/352403>
20. Корольова В.В. Поетична семантика кольоративів у сучасній українській мові. *Мова і культура*. Вип. 15. Т. 1. 2012. С. 215–220.
21. Крайня В. Фрагмент з перемогою стрічки «20 днів у Маріуполі» повернуть до телеверсії «Оскара». Детектор медіа. 2024. URL: <http://surl.li/rzszq> (дата звернення 15.03.2024)
22. Лагода О.М. Колір в дизайні одягу: аспекти вивчення та особливості сприйняття. *Вісник ХДАДМ*. 2007. № 5. С. 61–69.
23. Лифар-Чавченко А.О. Індивідуально-концептуальне тлумачення кольору в дизайні одягу. *Вісник ХДАДМ*. 2011. № 1. С. 24–27.
24. Макаручук О.В. Сучасний світ і загрози нової війни: реалії сьогодення. Актуальні питання сучасного соціогуманітарного знання: матеріали ІХ Міждисциплінарної наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених (30 листопада–1 грудня 2023 р. Харків). Харків. 2023. С. 184–186.
25. Микитів Г.В. Феноменологічна концептуалізація архетипної символіки в масмедійному тексті: дис. ... канд. наук соц. комун.: 81.37.42.070 (043.5). Запоріжжя, 2021. 235 с.
26. Оскар-2024: як створювалися образи української делегації. Vogue. URL: <http://surl.li/rztck> (дата звернення: 15.03.2024)
27. Панюшкіна Я. «Оскар» у чорному і світ, який зрозумів, що прийшла війна. Facebook. 2024. URL: <http://surl.li/rzszs> (дата звернення: 14.03.2024)
28. Піскорська Г.А. Роль стратегічного наративу у вирішенні проблем безпеки держави. Економічний розвиток: теорія, методологія, управління: VI Міжнародна науково-практична конференція. Prague. 2019. С. 251–253.
29. Реєнт О.П., Янишин Б.М. Велика війна 1914–1918 рр. у сучасній українській історіографії. *Український історичний журнал*. 2014. № 3. С. 4–21.
30. Рудченко А. Російський наратив про «українських фашистів» у публікаціях українських медіа. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2020. Вип. 47. С. 171–178.
31. Салата О. IV Міжнародна наукова конференція «Деміфологізація історії та творення патріотичних міфів: виклики для України і Польщі». *Світ Кліо*. 2021. № 2(1). С. 94–95.
32. Сенченко М. Інформаційна агресія і суспільство. *Вісник книжкової палати*. 2011. № 10. С. 3–6.
33. Сідченко С.О., Залкін С.В., Хударковський К.І., Белімов В.В., Ревін О.В. Напрями розвитку інформаційної кампанії Російської Федерації в ході збройної агресії проти України у вересні-грудні 2022 року. *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2022. № 4. С. 64–79. DOI: <https://doi.org/10.30748/itps.2022.49.09>.
34. Челяк О. «Свобода»: костюм Мстислава Чернова для церемонії «Оскар» зробив український бренд. Суспільне культура. URL: <http://surl.li/rztbt> (дата звернення: 14.03.2024)
35. Чернявська Л.В. Комунікаційна модель медіапростору України: дис.... докт. наук із соціальних комунікацій: 27.00.01. Київ, 2020. 445 с.
36. Чернявська Л.В. Концептуалізований простір мас-медіа. *Молодий вчений*. 2016. № 3(30). С. 658–661.

37. Чиркова Л. «Ми розповідаємо світові, що таке Росія, а не вони нам»: Оксана Забужко про підсумки «Берлінале-2024». Суспільне культура. 2024. URL: <http://surl.li/rzszt> (дата доступу 15.03.2024)

38. Шевченко В. В. Велика війна 1914-1918рр. і Україна: Історична пам'ять та комеморація. *Проблема всесвітньої історії*. 2019. № 2. С. 133–139.

39. Шидловська Є. Забужко про долю російської мови, нобелівську премію, Жадана і ChatGPT. BBC News Україна. 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64972156> (дата звернення 13.03.2024)

Babenko V. S. UKRAINIAN REFLECTION OF 2024 “OSCAR” CEREMONY AS A MANIFESTATION OF NATIONAL SUBJECTIVITY IN THE GLOBAL NARRATIVE MATRIX

The article researches the mass media myth as a concept to which narrators delegate the mission of representation of Ukrainian optics of socially important events and processes in the general narrative matrix. The author made an attempt to establish the symbolic and emblematic content of the myth which represents Ukrainian experience withing the frame of binary oppositions truth/lies, familiar/foreign. Cognitive characteristics of mass media myth were provided. Its connection with such categories as stereotype, metaphor, speculation, pathos was determined. The common communicative space of myth in mass media and social media was described. The article outlines the conceptualization of such mass media myths as World War III, symbolic emblematic of black outfits, ideological contradiction of the binary opposition familiar/foreign on the example of coverage of the 96th Academy Awards (“Oscars”) ceremony in 2024.

It is suggested to examine the model of global narrative matrix as a branched tree where the hierarchy of discourses develops from central branches that join into the trunk towards the branches closer to the edges of the crown. For the sake of spreading their narratives, the discourses that claim to be leading, rely upon those material and symbolic resources that have developed historically. At this, the full-scale Russo-Ukrainian war that broke out in 2022 and the challenges for the global safety that emerged from it motivate Ukrainian participants of the informational process to declare myths that contain subjectivity of Ukrainian experience as opposed to hierarchic processes in the general narrative matrix. This allows examining mass media myths as a way of conveying historical, national and cultural identity in a symbolic and emblematic coding. Thus, the myth becomes an important tool of forming of social memory and decolonization processes, and the usage of the myth within the boundaries of the global narrative matrix is called to raise the level of Ukrainian subjectivity.

Key words: mass media, media reality, media discourse, concept, myth, mythologization, narrative, discourse, social media, Russo-Ukrainian war.

Косюк О. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

КУЛЬТУРА ЯК КОМУНІКАЦІЯ У КОНТЕКСТІ ПАЛЕСТИНО-ІЗРАЇЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ: ЧАСТИНА ПЕРША

У першій частині дослідження в широкому дискурсивному контексті постають юдейська, християнська та ісламська комунікації (на базі талмудичних праць Йозефа Флавія, Тіта Лівія, Тацита, Мохоса, Гесіода, Н. Хосрова, Р. Груссе, Е.-Г. Рея, Г. Доду, К. Каена, Р. Елленблома, наших сучасників В. Гури, В. Горбаня, А. Дашкевича, А. Захарченко, Ф. Бані-Насер, В. Рибалкіна та ін.). За допомогою системи культурологічних, раціоналістичних та постколоніальних методів (аналогії, моделювання, семіотичного, критичного та контент-аналізів) доведено, що минуле віддзеркалює сучасність й пропонує ключі до її розуміння та, принагідно, – інтерпретації перманентних збройних й інформаційних конфліктів.

У статті проаналізовано історію Палестини/Ізраїлю у вимірі міжкультурної комунікації від найдавніших часів до провадження ідеї розмежування юдейсько-ісламської держави. Зафіксовано, що одне з найконфліктніших "вогнищ цивілізації" Близького Сходу, колиська трьох релігій: іудаїзму, християнства та ісламу, постійно змінювало назви (Філістія, Ерець-Ізраїль, Ханаан, Обітована/Свята земля, Сіон, Північне царство Ізраїль, Південне царство Іудея, Елія Капітоліна, Сирія Палестинська, Левант, Латинське королівство Єрусалиму/Єрусалимське королівство, Королівство Акра, парламентська республіка Ізраїль і ПНА (Палестинська національна адміністрація)); варіювало оточення (сучасні Єгипет, Сирія, Ліван, Іран, Ірак, Туреччина, Йорданія тощо); переживало протекторати (авілонський, римський, перський, арабський, курдський, тюркський, романо-германський, радянський, американський), але визначальним лишилося його стремління до самоідентифікації й утілення сакральних місій.

З'ясовано, що, поневіряючись, євреї створили найбільшу й найвпливовішу діаспору світу, здатну "перезавантажувати" й "змінювати формат" глобалізованої семіосфери, в просторі якої започатковано сіонізм – рух за об'єднання євреїв на їх історичній батьківщині. Однак, за законами шаріату, територія Палестини – третій за значимістю топос ісламу, тому збройна й інформаційна боротьба за Святу Землю (до якої долучаються й християни) триває з перших століть нашої ери. Констатовано також, що врегулювання міжнародної комунікації покладалося на Світовий сіоністський конгрес та Лігу арабських держав які, починаючи з 1897, раз у кілька років провадять вирішення насутих проблем. Однак протистояння не зникають, трансформуючись за посередництвом медіа в гарячі й холодні війни, інтифади, переслідування, погроми, голокості, тероризм, спеціальні військові операції тощо. У статті доведено, що з плином часу культура втрачає свої органічні атрибутиви – лоск та естетизм – й постає як комунікація (з проєкціями й віддзеркаленнями минулого).

Ключові слова: комунікація, культура, Ізраїль, Палестина, сакральні джерела, релігія, конфлікт, масмедіа.

Постановка проблеми. 7 жовтня 2023 р. на Ізраїль із сектору Газа вкотре полетіли ракети й відео зі звірствами ХАМАС, моментально перекинувши війну в Україні, облетіли весь світ, що, на превеликий подив, виявився біполярно розділеним. Титульні сторінки засобів масової комунікації зарясніли повідомленнями про заяви відомих людей, акції протестів, звільнення з політичних та адміністративних посад тощо. Отже, видимість незаперечної агресії виявилася амбівалентною. Аби з'ясувати, чому саме так, ми вирішили погортати сторінки історії й окреслити комунікацію

народів Ізраїлю й Палестини у глобальній семіосфері культури, котра і є, на наше глибоке переконання, найточнішим передавачем інформації й ставлення до минулого і сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу найбільш ретроспективної частини розвідки становить фундаментальна праця юдейського історика й безпосереднього свідка окремих подій Йозефа Флавія "Єврейські старожитності" та "Єврейські війни або Зруйнування Єрусалима", що містять дискусії з Торою (Старим Заповітом), відомими працями Страбона, Полібія,

Тіта Лівія, Тацита, Гесіода та інших дослідників, тексти яких до нас не дійшли. Важливими стали й першоджерела теорії сіонізму як становлення державності в інтерпретаціях Теодора Герцля та Ахад-ха-Ама, з якими, в свою чергу, полемізують не лише речники шаріату й канонів християнства, а і Ян. Дж. Бікертон, Д. Гордіс, А. Кримський та ін.

Постановка завдання. Метою нашої розвідки стане репрезентація (за допомогою системи культурологічних, раціоналістичних та постколоніальних методів: аналогії, моделювання, семіотичного, критичного та контент-аналізів) історії й культури єврейського та палестинського народів як комунікації, що, у широкому міжцивілізаційному й міжнародному контекстах, сигніфікує й формує їх ментальність, а також "голосом" сакральних джерел проєктує ідеології і, як вислід, – перманентні конфлікти.

Виклад основного матеріалу. Питання історичного права на Палестину – наріжний камінь нескінченних суперечок та причина численних кровопролитних воєн. Палестиною, або Філістією чи землею філістимлян (на грецькій та івриті – загарбників) вважається територія, яка охоплює не тільки Ізраїль, включно із сектором Газа та західним берегом ріки Йордан, а й однойменну річці країну, Синайський півострів, частини Сирії та Лівану. Євреї та християни цю землю називають Ерець-Ізраєлем, Ханааном (обітованою або Святою землею), яку Всевишній, начебто, обіцяв дванадцяти колінам Якова/Ізраїля – патріарха, який не побоявся протистояти Всемогутньому Богові. Праєврейські племена, коріння яких губиться в міфічних текстах, відвоювали Ерець-Ізраєль у II тисячолітті до н. е. (вкупі з територіями "родючого півмісяця", які, окрім вищеназваних топосів, включали сучасні Ірак, Кіпр левові частки Ірану й Туреччини [13, с. 6] (тобто шумерську, єгипетську й індську цивілізації)). Очевидно, тоді вони теж постали як палестинці/завойовники. Власне філістимляни (репрезентанти "народів моря", васали єгипетських фараонів) проникають на узбережжя Ханаану десь у 1200 до н. е.). Релігійні джерела (приміром, Старий Заповіт, Книга пророка Єремії (47:4)) називає цих людей жителями острова Кафтора (Криту).

За сакральними й історичними (хоча й доволі дискусійними) даними, назва Святої Землі з'явилася в період завершення епохи суддів (бл. 1150 р. до н. е.) й фігурувала під час правління трьох царів: Сеула, Давида й Соломона (приблизно до 930 р. до н. е.). Величезну роль у становленні Ізраїлю відіграв Давид, що, згідно з канонічними

пам'ятками, був вправним полководцем. Саме він завоював євусеїв (разом з євеями, аморреями, гергесеями та хеттеями), перейменував їхнє місто Салім/Євус на Єрусалим, переніс в новостворену скинію Ковчег Заповіту й звелів синові Соломону збудувати там головну святиню. На поклоніння до Першого храму сходилася паства з усіх куточків соборного єврейського світу, а в лексиконі з'явилася ще одна назва країни – Сіон (вершина Храмової гори).

Перші царі належали до різних колін, тому 930 р. до н. е., після смерті Соломона, держава розпалась на два царства: північне Ізраїль (що об'єднало десять колін за лінією Саула) та південне – Іудея (землі Юди та його прихильників). Єрусалим став столицею Південного царства Соломонового сина Ровоама. Розпад могутньої держави нікому не пішов на користь: новостворені території постійно ворогували, активно задіюючи ресурси сусідніх держав. Як вислід – Північне царство у 721 р. до н. е. завоювала Асирія, Південне ще через століття – Вавилон (і тамтешній цар Навуходоносер повністю зруйнував святині Єрусалиму). Але, оскільки держава юдиного коліна протрималася довше й, потрапивши у вавилонський полон, розсіялася світом й стала активно поширювати монотеїзм серед язичників, євреїв нарекли іудеями, їх релігію – юдаїзмом [13, с. 9].

Через сімдесят років (коли перський цар Кір II відвоював Вавилон) юдеї змогли повернутися в Землю Обітовану й на місці зруйнованого звести Другий храм. Перська імперія, що включала Месопотамію, Малу Азію та Єгипет, не посягала на традиції автентичних народів [12] й дозволяла усім жити за власним правом (євреям – за Торою – у вигляді заповідей та законів, начебто, продиктованих Богом пророку Мойсею, що, за легендою, вивів народ з єгипетського полону). Однак до Ерець-Ізраєлю вже повернулися не всі – неймовірно розросталася юдейська діаспора, охопивши Північну Африку, Малу Азію, Сирію, Іран, Кавказ, Крим, Західне Середземномор'я тощо. Загалом, починаючи з XII ст до н. е. Священна Земля послідовно потрапляла під владу Асирії, Вавилону, Персії, Македонії, Єгипту, еллінських держав Птолемеїв і Селевкідів (які, до речі, звільнили її від данини (тобто – визнали незалежність) й дозволили правити хтонічній династії Хасмонеїв). З 63 р. до н. е. Іудея потрапляє під протекторат Риму, перетворившись в однойменну провінцію. Євреїв це ображало, як вислід – у 132–136 рр. (вже нашої ери) спалахнули повстання за відновлення державності – й були жорстоко придушені [2].

Римляни зруйнували Храм, влаштували голокост, заборонили юдеям селитися в Єрусалимі (на тоді вже Елії Капітолїні) й перейменували неспокійну провінцію у Сирію Палестинську. Однак у 395 р. стався розпад самої Римської імперії на Західну й Східну (Візантію – нову протекторку "Палестини"). А з 614 р. на 15 літ Свята Земля була навіть частиною доволі поміркованої перської імперії Сасанидів [7], в складі якої тиск на євреїв все одно посилювався – уже через конкурентну присутність християн, віра яких стрімко розвивалася, відштовхнувшись від постулатів Тори (акронім – Танах: закон, вчення). До початку Середньовіччя через вигнання й еміграції присутність євреїв на території Сирії Палестинської скоротилася до найнижчої за три тисячоліття межі.

У 636–640 рр. провінцію завоювали араби (важливо зауважити, що до цих пір адаптаторів вчень пророка Мухаммада в Ізраїлі не було) Відтоді в чотири етапи (за династіями Омейядів, Аббасидів, Фетимідів) розпочалися нові протистояння, тепер уже на перетині трьох "релігій Авраама" (їудаїзму, християнства та ісламу), котрі самі по собі мали доволі широкі розгалуження: в їудаїзмі присутні течії традиційні, їх більшість (ортодокси, хасиди, литваки, релігійні сіоністи тощо), реформістські та консервативні. Християни ще у найдавніші часи розкололися на західних (католиків) та східних (православних), однак там формувалися й ширші кола – протестанти: свідки Іегови, п'ятдесятники, харизмати та ін. Найбільш масивні гілки ісламу – суніти (90 відсотків) та шіїти (10 відсотків). Авраамічні релігії мають спільний хрономітологічний спадок та ідентичну картину світу. Їх особливості пов'язані переважно з вибором між буквальним наслідуванням чи алегоричними сприйманнями сакральних джерел, кривими або політичними зв'язками з намісниками Бога на землі, схваленням чи заборонаю іконографії, убранством храмів тощо.

Найдавніша релігія – їудаїзм – проповідує віру в єдиного Бога/Яхве й передбачає геуллу – позбавлення від гніту й духовне спасіння відданого народу та кожної віруючої людини. Перші християни Святої Землі (репрезентанти хронологічно наступної релігії) до легендарного пришествя Ісуса Христа (божого сина й спасителя людства від гріхів через спокуту) були євреями та поклонялися Яхве. Після того, як їудеї не визнали "псевдопомазаника з Назарету" й віддали римлянам на розп'яття, християни стали до них в опозицію, хоча Тора/Танах все одно лишилася їх витоковим сакральним джерелом (Старим Запові-

том, "поверх" якого творився Новий, утворюючи Книгу Книг – Біблію). Іслам/мусульманство/магометанство – наймолодша релігія – теж ґрунтується на Торі (арабською – Таурі), але в силу того, що посланник Мохаммад – останній пророк, який уздрів Яхве/Бога/Аллаха, мусульманські вчення проповідують очищення істини єдинобожжя від спотворень, внесених їудеями, християнами та політеїстами. Священна книга мусульман – Коран – більшу увагу звертає на політико-правові, аніж богословські аспекти. Якоюсь мірою, вона найбільш світська.

Даних про Ізраїль періоду халіфату обмаль, бо тоді переважала традиція усного транспортування інформації. Однак відомо, що араби називали територію Сирії, Палестини, Ізраїлю та Лівану Левантом й столицю зі знакового для тубільців Єрусалиму перенесли в Рамлу. Хоча полярні враження від провінції Арабського халіфату можна відтворити, приміром, з "Книги подорожей" мандрівного поета Насира Хосрова [9] чи спогадів численних християнських паломників. Однак на фактичність ця інформація явно не претендує.

Спорадично (1095–1291 рр.) з благословення римо-католицької церкви, Святу Землю у мусульман відвоювали християни, вірніше хрестоносці (лицарі, клірики та пересічні люди – учасники хрестових походів). Аби об'єднати у Леванті нових правителів та автентичні народи під егідою Святого престолу 1099 р. було створене Латинське королівство Єрусалиму (Єрусалимське королівство). Столицю з Рамли перенесли до Акри (хоч найбільш священним й знаковим місцем традиційно лишився Єрусалим, для всеохопного адміністрування він не підходив через скупчення паломників та вічні релігійні сутички). Впродовж двох хрестових походів державу йменували Першим єрусалимським королівством, потім, після зруйнування й відбудови, – другим (або Королівством Акра). Переважну більшість хрестоносців (у витоковому значенні – палестинців), котрі ставали новими володарями та васалами завойованих територій, становили французи та італійці (сукупно – франки) – чверть населення Святої Землі. І хоч окремі науковці (Р. Груссе, Э.-Г. Рей, Г. Доду [10]) вважають, що в Єрусалимському королівстві все було належно інтегровано й асимільовано, швидше за все ці французькі вчені – ідеологи колоніалізму, принаймні у їх напрацюваннях йдеться про нібито мирне співіснування виключно мусульман та християн, а як велося їудеям (навіть якщо їх можна було перелічити на пальцях однієї руки) – не відомо. Натомість К. Каен, Р. Елленб-

люм [10] стверджують, що хрестоносці жили відособлено й з місцевими не контактували. Настороженими були стосунки й з корінними грецькими та сиро-яковитськими християнами: широка сіть віровчень аж ніяк не сприяла об'єднанню навіть християн римського та грецького обрядів, не кажучи про шіїтів, сунітів, друзів, іудеїв тощо. Представникам релігій Мохаммада не дозволялося жити у Єрусалимі (там дислокувалися більш менш лояльні до влади містяни). Хоча, зважаючи на засилля работоргівлі, окремі тубільці переходили в католицизм: тоді вони не платили податків й звільнялися від численних повинностей. Окрім володінь короля та його васалів, на Святій землі з'явилися (й зростали в геометричній прогресії) "папські" наділи різноманітних рицарських братств воїнів Христових: військово-релігійних орденів тамплієрів, госпітальєрів тощо. Принагідно відбулися позитивні зміни у сферах науки, культури, звичаїв (зокрема європейці перебудували адміністративні будівлі та храми у готичному стилі й запозичили місцеву банну культуру). Діти від змішаних шлюбів грецького й турецького походжень, які здебільшого сповідували християнство (хоча були й мусульмани), отримали вільне право на вступ до регулярних військ хрестоносців. Кримінальні та адміністративні справи знаті розглядала Вища рада. Часткову юридичну владу на місцевому рівні здійснювали ісламські суди. Про відокремлену правову систему іудеїв інформація відсутня.

1187 р. знищено останню фортецю хрестоносців Акру і, після двох сотень літ протекторату, Єрусалимське царство капітулювало "під мечем" засновника династії Айюбідів, мусульманського полководця курдського походження – Саладіна (Салах ад-Діна), володаря Єгипту, Ємену, Сирії, Іраку та Хіджазу (частини Саудівської Аравії) [11]. Так закінчилася "християнська ера" Святої Землі й, вочевидь, розпочався Золотий Вік мусульманської "Палестини". Ще через триста років (1517) територію завоювали турки (суніти). Й залишились тут на чотири століття, аж до завершення Першої світової війни та падіння Османської імперії (це більше семи сотень літ магометанського панування – "відстань" від Середньовіччя до Постмодерну). Щоправда, ця епоха була для євреїв не найгіршою. Блискуча Порта охопила Малу Азію, Близький Схід, Північну Африку, частину Південно-Східної Європи. Ерець-Ізраель опинився в центрі імперії, це, щонайменше, рятувало його від посягань донедавна войовничих сусідів. Іслам став провідною (й доволі перспек-

тивною в плані можливостей реалізації), але не єдиною релігією – діяли інститути світської влади: євреї та християни отримували статус зими – немагометанського населення, що підкорялося законам шаріату (морально-етичного кодексу мусульман) й зобов'язувалося утримуватись від кровозмішування, користування зброєю та військовим реманентом, обіймання державних посад, надання судових свідчень, володіння землею поза межами дозволенних територій/гетто [8, с. 163–179] (саме це "несуттєве" обмеження згодом запускатиме "маховики" більшості конфліктів).

У підневільному стані євреїв густонаселених міст Єрусалима, Цфата, Хеврона, Тиверії, Яффи, Хайфи рятувала халука – допомога численної, переважно європейської, діаспори, котра вважала священним обов'язком підтримувати вартових святинь Землі Обітованої. Саме в діаспорі започаткувався сіонізм – рух за об'єднання євреїв на їх історичній батьківщині. Політичними ідеологами спільнот (котрих була чимала й доволі різношерста кількість) стали громадяни Російської (сучасної України) та Австрійської (теперішньої Угорщини) імперій Ушер Ісаєвич Гірш/Гинцберг (Ахад-ха-Ам) та Теодор Бен'ямін Зеев/Герцль. Ахад-ха-Ам сформулював філософську концепцію спадкоємності, в основі якої уявлення про те, що народ – живий організм, поєднаний органічним "духом" та наступністю поколінь. Національні цінності проявляються у мові, культурі й традиціях. "Національний дух" формується умовами життя й стає визначальним чинником історії. Гинцберг вважав, що палестинофільство (акцент на території) євреїв не врятує. І проповідував еміграцію (головно – до Америки) [3].

Теорія Герцля прописана у книзі 1986 р. "Єврейська держава. Досвід сучасного вирішення єврейського питання" [4, с. 3–7], де він, навпаки, наголошує, що єврейські проблеми слід вирішувати не за рахунок еміграцій чи асиміляцій, а шляхом створення єврейської держави (з відома й дозволу Європи та Америки). На погляд Т. Герцля, це мало бути демократичне соціалістичне новоутворення, що гарантувало політичну, трудову, майнову, релігійну та інші рівності. Планувалося, що початковий капітал можуть надавати власники престижних банків єврейського походження. Спершу теж йшлося навіть не про територію Палестини, а про будь-яке малозаселене місце на землі. Врегулювання інтересів та позитивне вирішення питання покладалося на Світовий сіоністський конгрес, який, починаючи з 1897, раз у кілька років збирав вповноважених євреїв світу для обговорення

насушних проблем. А приводів було чимало: фінансові афери, несправедливі судові рішення, переслідування тощо. Особливо частими стали погроми [6, с. 20] – масові акти насилля у вигляді вбивств, нищень приватних будинків, підприємств та святинь євреїв у європейських містах, в близькосхідному регіоні та Російській імперії (переважно на території сучасної України – легалізованого царизмом гетто: в Миколаєві, Києві, Одесі, Житомирі, Луцьку та ін. містах). "Вінцем" антисемітизму (ворожого ставлення до євреїв) став Голокост [6, с. 191–208] епохи нацистської расової політики, коли від рук фашистів, за офіційним вироком Нюрнберзького трибуналу, загинуло приблизно 6 млн. євреїв – мешканців Європи (припускають, насправді значно більше – повний поіменний список відсутній). Євреї називають Голокост "дрітер хурбн" – руйнування Третього Храму. Принагідно відповідальність лягла й на антигітлерівську коаліцію, через те, що напередодні Другої світової війни, через шалену алію/репатріацію (з кінця XIX ст. до по початку фашистського вторгнення до Європи відбулося п'ять масивних алій), вона видала так звану білу книгу статистичних обмежень, закрила кордони й заборонила виїзд євреїв у Палестину (що після розпаду Османської імперії 1922 р. перебувала під мандатом Великої Британії). Хоча ще під час Першої світової війни (Синайсько-Палестинської кампанії 1915–1918 рр.), міністр закордонних справ Великої Британії видав документ (Декларацію Бальфура), у якому зазначалося, що Британія не проти відновлення єврейської держави в Палестині [1].

Тим не менше, після Другої світової війни євреї становили вже третину населення Ерец-Ізраелю. І коли під тиском світової громадськості Англія відмовилась від мандату, зауваживши, що не здатна мирно врегулювати конфлікт, 29 листопада 1947 року Організація Об'єднаних Націй таки ухвалила план розділу Палестини на єврейську та арабську (з єдиною системою комунікацій, природних ресурсів, валюти тощо). Єрусалим та Віфлеєм отримали статус територій міжнародного контролю. Відверто кажучи, це більшою мірою задовольняло інтереси іудеїв та християн, адже йшлося не про Мекку чи Медину. Однак в старовинній частині Єрусалиму розміщена третя за значимістю мечеть аль-Акса, наче спеціально збудована на Храмовій горі (на місці двох зруйнованих найважливіших святинь іудаїзму). Аль-Акса й досі "заважає" іудеям та християнам (котрі в період середньовічних релігійних війн публічно "перформували" її в офіційну резиденцію королів).

Періодично мечеть руйнували стихійні лиха – і це сприймалося як знак. Однак мусульмани не реагують на "провокації" природи та культури й оперативно відновлюють та вдосконалюють храм – для них Єрусалим також священний...

Відразу після виведення британських військ арабські мілітарні угруповання стали закуповувати зброю та готуватися до війни. Керівниці політичного відділу Єврейського агенства Голді Меїр теж вдалося зібрати для війська дев'яносто мільйонів доларів (за підрахунками експертів – третину вартості війни). Загони Арабської визвольної армії прибували до Палестини із Сирії, Йорданії та Оману. Армія оборони Ізраїлю ще до початку бойових дій увійшла на території Тверії, Хайфи, Яффи, Сафадку, частини Єрусалиму. Згідно з планом ООН про розподіл Палестини Ізраїль мав отримати набережну Хайфи, безплідну землю пустелі Негев та Схід Галілеї (вже відомо, що Єрусалим та Віфлеєм отримали нейтральний статус). Загалом це п'ятдесят шість відсотків території Палестини (заселених переважно арабами). Однак рішення, покликане знаменувати завершення глобального конфлікту, навпаки спричинило його безпрецедентне нагнітання. Ліга арабських держав та Вища арабська рада виступили проти "розколу" (це, начебто, порушувало права демографічної більшості – шістдесяті семи відсотків неєвреїв). Буквально наступного дня Трансйорданія, Сирія, Єгипет, Ліван та Ірак оголосили війну новоствореній державі. Збройне протистояння тривало протягом двох літ і завершилося якщо не перемогою, то значною перевагою Ізраїлю, який відстояв виділені ООН та відвоював нові території (Західну Галілею, приморську рівнину, що вела до Єрусалима, і частину самого міста). Іншу половину столиці трьох релігій, разом з лівовою часткою Іудеї та Самарії, анексувала Трансйорданія, сектор Газа окупував Єгипет. Державу Палестина так і не створили. Шість сотень тисяч арабів (котрі й надалі називали себе палестинцями) емігрували до сусідніх мусульманських держав (без прав на громадянство). Після завершення війни їм не дозволили повернутися на конфісковану землю. Наче у відповідь, в Іраку, Ємені, Сирії, Лівії, Єгипті розпочалися великі погроми, що спричинили шосту алію: до Ізраїлю повернулося вісімсот тисяч репатріантів. Не припинявся потік вцілілих емігрантів і з Європи. Прихистити й мінімально забезпечити усіх засобами для існування допомогли репараційні виплати ФРН, що, очікувано, стали підставою для інших протестів – тепер уже ініційованих жертвами Голокосту [6, с. 191–208].

Наступні збройні конфлікти зосередились довкола контролю над Суецьким каналом. Початковими союзниками Ізраїлю стали Англія та Франція, супротивниками – США й СРСР. Спершу Ізраїль відступав, отримуючи лиш юридичні гарантії для виходу у Червоне море. Однак в результаті Шестиденної війни (5–10 червня 1967 р.) з Сирією, Трансйорданією (вже перейменованою у Йорданію), Іраком, Алжиром і Єгиптом відвоював ще частину "Ханаану": Синайський півострів, сектор Газа, Західний берег ріки Йордан, Голанські висоти, Східний Єрусалим [6, с. 223–243].

6 жовтня 1973 р. (у Судний день, за юдейським календарем) Сирія та Єгипет спробували взяти реванш. Незважаючи на ефект несподіванки, змішання й численні втрати, армії оборони Ізраїлю (скорочено – АОІ або ЦАГАЛБ) вдалося відбити наступ й перенести "театр війни" на бік ворога (це визначально, оскільки територія держави мізерна і для АОІ перший програний бій автоматично стає останнім). За жахливим вислідом ситуації під тиском громадськості прем'єр-міністр Ізраїлю Голда Меїр змушена була піти у відставку [5], а конфлікт перейшов на дипломатичний рівень: 1978 року з офіційним візитом до парламентської республіки прибув президент Єгипту Анвар ас-Садат. Це означало, що Єгипет першим серед мусульманських країн визнав новоутворення Ізраїль і виступив у його вищому державному законодавчому органі

(кнесеті) з планом створення самостійної палестинської держави. Незабаром прем'єр Ізраїлю Менахем Бегін здійснив зустрічний візит. І, незважаючи на розрив дипломатичних відносин Єгипту з більшістю арабських держав, у вересні 1978 р., в Америці, в присутності президента Джима Картера, Менахем Бегін та Анвар ас-Садат підписали мирну угоду, за якою Синайський півострів повертався Єгипту. У березні 1979 року Ізраїль вивів звідтіля війська й депортував цивільних єврейського походження. Півострів стали готувати під палестинську автономію, а прем'єр-міністри обох держав отримали Нобелівську премію миру.

Висновки. Проаналізувавши в об'ємному історичному контексті комунікацію Палестини й Ізраїлю, можемо констатувати, що з найдавніших часів до сучасності її визначальними інформаційними чинниками були медіа (у найширшому розумінні цього слова): спершу – культові та художні, згодом – науково-популярні (ідеологічні), і – зрештою – новітні (про які ще йтиметься). Ідея державності народжувалася у ситуаціях збройних конфліктів, до яких долучалися релігійні протистояння іудеїв, мусульман та християн. Поглиблював трагізм ситуацій акцент на сакральні цінності й заповіді, саме він свого часу стимулював повстання, війни, хрестові походи тощо, а тепер – інтифади та військові операції. Отже, культура не мовчить... Чи змінилася ситуація станом на сьогодні – побачимо у другій частині публікації.

Список літератури:

1. Bickerton By Ian J., Klausner Carla L. A History of the Arab–Israeli Conflict. *Taylor & Francis Group*. 2022. URL: <https://www.routledge.com/A-History-of-the-Arab-Israeli-Conflict/Bickerton-Klausner/p/book/9781032004853>
2. Flavius Josephus The wars of the jews or history of the destruction of jerusalem. Translated by William Whiston. *The Project Gutenberg EBook of*. 2009. URL: <https://www.gutenberg.org/files/2850/2850-h/2850-h.htm>
3. Ахад-ха-Ам. Держава євреїв і "потреби євреїв". Походження сіонізму. Основні напрямки в єврейській політичній думки. *Мости культури*. 2004. URL: <http://rua.pp.ua/ahad-gosudarstvo-evreev-nujda-evreev-36837.html>
4. Герцль Теодор. Єврейська держава. Пер. Іван Паславський: Априорі, 2020. 108 с.
5. Голда. Художній фільм. Uaserial.tv. 2024. <https://uaserial.tv/movie-golda/ab>
6. Гордіс Даніель. Ізраїль. Історія відродження нації / пер. з англ. Микола Климчук. – К.: Наш формат. 2021. 416 с.
7. Держава Сасанідів (Еран-шахр). Інформаційний центр Близький Схід. 2024. URL: <http://middleeast.org.ua/history/middle02.htm>
8. Кримський Агатангел Юхимович. Історія Туреччини : звідки почалася Османська держава, як вона зростала й розвивалася і як досягла апогею своєї слави й могутності. *Ін-т сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України*. – [2-ге вид., випр.]. Київ ; Львів: Олір. 1996. 287 с.
9. Насір-і Хусрай Книга подорожі. *Середньовічні історичні джерела Сходу і Заходу*. 2004. URL: https://www.vostlit-info.translate.google/Texts/rus10/Safar_name/frametext1.htm?_x_tr_sl=ru&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc
10. Рішар Жан. Латино-Єрусалимське королівство. *Середньовічна Європа*. 2024. URL: https://historylib.org.translate.google/historybooks/ZHan-Rishar_Latino-Ierusalimskoe-korolevstvo/19?_x_tr_sl=ru&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc

11. Салах ад-дін (Саладін), перший султан Єгипту з династії Айюбідів – християнство або іслам. Jak.bono. 2016. URL: https://jak.bono.odessa.ua/articles/salah-ad-din-saladin-pershij-sultan-egiptu-z.php#google_vignette
12. Таємниця Вавилону в книзі Об'явлення. Вавилон та апокаліпсис. Youtube. 2021. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=7kJcFKGssAs>
13. Флавій Йосип. Іудейські давнини. *Абетка віпу*. 2002. URL: https://azbyka-ru.translate.goog/otechnik/Istorija_Tserkvi/iudeiskie_drevnosti/?_x_tr_sl=ru&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc

Kosiuk O. M. CULTURE AS COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF ISRAELI-PALESTINIAN CONFLICT: PART ONE

The first part of the research deals with Jewish, Christian and Islamic communications in the broader discourse context (based on Talmudic works by Josephus Flavius, Titus Livius, Tacitus, Mochus, Hesiod, N. Khusraw, R. Grousset, E.-H. Ray, H. Dodo, K. Cain, R. Ellenblum, our contemporaries V. Hura, V. Horban, A. Dashkevych, A. Zakharchenko, F. Bani Nasser, V. Rybalkin and others). Using a system of cultural, rationalist and postcolonial methods (analogy, modeling, semiotic, critical and content analyses), it is proved that the past reflects the present and offers keys to understanding it and, in turn, to interpreting permanent armed and information conflicts.

The article analyses the history of Palestine/Israel in terms of intercultural communication from ancient times to the idea of the Jewish-Islamic state separation. It has been documented that one of the most conflicting "hotbeds of civilization" in the Middle East, the cradle of three religions: Judaism, Christianity and Islam, has constantly changed its name (Philistia, Eretz Yisrael, the Land of Canaan, the Promised/Holy Land, Zion, Kingdom of Israel, Kingdom of Judah, Aelia Capitolina, Syria Palaestina, Levant, Latin Kingdom/Kingdom of Jerusalem, Kingdom of Acre, parliamentary Republic of Israel and PNA (Palestinian National Authority)); it varied its neighborhood (modern Egypt, Syria, Lebanon, Iran, Iraq, Turkey, Jordan etc.); it experienced the protectorates (Babylonian, Roman, Persian, Arabic, Kurdish, Turkic, Romano-Germanic, Soviet, American), but its desire for self-identification and the fulfillment of sacred missions remained decisive.

It has been found that while wandering, the Jews created the largest and most influential diaspora in the world, capable of "resetting" and "changing the format" of the globalised semiosphere, in the space of which Zionism, the movement for the unification of Jews in their historical homeland, was founded. However, according to Sharia law, the territory of Palestine is the third most important topos of Islam, so the armed and informational struggle for the Holy Land (which also involves Christians) has been going on since the first centuries AD.

It is also stated that the World Zionist Congress and the League of Arab States were tasked with the regulation of international communication and since 1897 they have been addressing pressing issues every few years. However, confrontations do not disappear, transforming through the media into hot and cold wars, intifadas, persecutions, pogroms, holocausts, terrorism, special military operations, etc. The article proves that over time culture loses its organic attributes – gloss and aesthetics – and emerges as communication (with projections and reflections of the past).

Key words: communication, culture, Israel, Palestine, sacred sources, religion, conflict, mass media.

Косюк О. М.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ВІДЗЕРКАЛЕННЯ МИНУЛОГО У «П'ЯТОМУ ЕПІЗОДІ» ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ (2023–2024) МІЖ ГАЗОЮ ТА ІЗРАЇЛЕМ: ЧАСТИНА ДРУГА

У другій частині публікації наочно засвідчено, як історія та культура Ізраїлю/Палестини крізь призму масмедіа впливає на сучасність, виражаючись у назвах інтифад, спецоперацій, політичних ідеологій, пов'язаних з протистояннями релігійного права та діяльністю безлічі ультраортодоксальних рухів, течій, наукових концепцій тощо.

За допомогою проєкцій на релігійні канони, контент-аналізу, порівняння, зіставлення з історичними подіями тощо показано, як Ізраїль та Палестина в просторі масмедіа звинувачують один одного в обстрілах житлових масивів та використанні "живих щитів", знищенні лікарень, освітніх закладів, знущанні над святинями, використанні хімічної зброї та ін. Пакет звинувачень ХАМАСу поповнюють корупційні факти розграбування гуманітарної допомоги, репресії опозиціонерів, використання територій та ресурсів ООН для запуску смертоносної зброї. Аби засвідчити власні позиції, видатні політики роблять гучні заяви, ректори вишів звільняються з посад, релігійні діячі підносять конфлікт на сакральний рівень.

У статті констатовано – хоч усі арабо-ізраїльські протистояння дотепер завершувались риторично, бачимо невичерпні можливості "інформаційного фронту": уже під час спецоперації "Непорушна скеля" 2014 р., інститут вивчення медіа Близького Сходу оприлюднив інструкцію пропагандистів палестинської автономії, у якій чітко прописано, як висвітлювати збройний конфлікт на шпальтах арабських та опозиційних ЗМІ. Тоді ж на кількох каналах з'явилися медіафакти обстрілу цивільної структури у глибині секторального анклаву – і Держдепартамент США засудив дії ЦАХАЛ (які згодом виявилися підробленими). У відповідь Асоціація іноземних кореспондентів виразила протест ХАМАСу щодо застосування силових методів і тотальної цензури.

У публікації доведено, що, активно використовуючи покликання на офіційні джерела, експертизи, фото та відеофакти, масмедіа підносять конфлікти на якісно інший рівень, роблячи їх максимально прозорими й тим самим критично знижуючи можливості маніпуляцій масовою свідомістю. І хоч в плані футурології сучасні медіа не сягають рівня релігійних засобів комунікації, їх вплив сукупно перевершує (й принагідно – спотворює) можливості Тори, Нового Заповіту та Священного Корану.

Ключові слова: комунікація, культура, Ізраїль, Палестина, сакральні джерела, релігія, конфлікт, масмедіа.

Постановка проблеми. Арабо-ізраїльські конфлікти, як ми уже з'ясували в першій частині публікації, не припиняються головно тому, що тісно пов'язані з культурно-цивілізаційними факторами, протистояннями релігійного права й діяльністю безлічі ультраортодоксальних рухів і течій. У площині сіонізму безперервно тривають ідеологічні війни не лише з опозиційними арабськими й палестинськими національними угрупованнями та ісламськими й християнськими фундаменталістами, а й з лівими інтернаціоналістами, космополітами та лібералами, правими неонацистами тощо. Більше того – у структурі спільноти європейських євреїв вже два століття успішно функціонує інте-

гральний релігійний рух "Нетурей карта" ("Міська варта") [20], який виступає категорично проти сіонізму й створення іудейської держави. На думку "вартових", Тора проповідує звільнення Землі Ізраїлю виключно після пришествя справжнього Месії (а не "самозванців" на кшталт Ісуса чи Мохаммада). А до того не дозволено відвойовувати суверенітет, який не слідує законам Вічної Книги, й наближати політичну незалежність, бо це, на їх погляд – повстання супроти Всевишнього (розрив угоди між Богом та народом Ізраїлю). З окресленого погляду, руйнація двох храмів і Голокост – не спричинені кимось трагедії, а праведне покарання й спокута гріхів. "Нетурей карта" масштабно представлений

на Близькому Сході, у Європі та Америці. В разі загострення арабо-ізраїльського конфлікту він, як правило, "переходить" на бік палестинців (як і під час війни, що триває зараз).

Незважаючи на те, що шаріат (комплекс приписів та вчень про ісламський спосіб життя) можна вважати тотальніше, ніж сіонізм, поширеним на усі верстви мусульман, він теж не однорідний, бо ідейні джерела та алегоричні положення інколи потребують переведення в площину цивільної практичної поведінки. Цим займається фікґ (узгоджена з Кораном та вченнями Мохаммада юриспруденція). Позаяк шаріат містить як прозорі й зрозумілі, так і перспективні положення, розтлумачуючи вічні істини, численні правові школи (мазхаби) сприймають їх по-своєму й здатні приходити до кардинально різних рішень та формулювати правила поведінки, які не збігаються. Однак, на відміну від іудеїв, мусульмани за будь-яких умов підтримують одновірців (навіть якщо це інша світська чи релігійна течія) і ніколи не відстоюють юдейських позицій. Хоча все частіше воюють між собою – за зони впливу на території потенційної Палестини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан арабо-ізраїльського конфлікту досліджують В. Гура, В. Горбань, А. Дашкевич, Г. Батенко (в аспекті сіонізму), А. Захарченко активує релігійний фактор, О. Коппель звертає увагу на контекстуальні спалахи тероризму, Бані-насер Фаді розмірковує над миротворчими функціями міжнародних спільнот, зокрема ООН, І. Звягельська розглядає проблематику політичних ідентичностей на Близькому Сході, Р. Арон – повноваження наддержав, Є. Свец – утопічні візі ідеального устрою, М. Хатін – посередництво Єгипту тощо. За медійну площину поки не брався ніхто.

Постановка завдання. За допомогою проєкцій на канони, контент-аналізу, порівняння, зіставлення з історичними подіями та ін. методами ми спробуємо зафіксувати культурно-релігійний та ідеологічний підтексти палестино-ізраїльських інтифад та військових операцій (включно із тією, що триває зараз) на сторінках цифрових ЗМІ (переважно в мілітарних локаціях). Назва публікації перегукується з аудіопроектom "Правда і кривда. (Ні) коли знову? Епізод п'ятий: Ізраїль та Палестина" на Podcasts.apple [16], аби спроектувати проблему на світову мілітарну мапу.

Виклад основного матеріалу. Як ми уже пересвідчилися, паралельно до конфліктів та переговорних процесів на територіях арабських держав формуються палестинські національно-визвольні

сили. Одна із них (ОВП – організація визволення Палестини) стала 1982 р. причиною вторгнення Ізраїлю у Ліван, вигнання ОВП до Тунісу та створення буферної зони на південному кордоні Лівану. Однак терористичні акти не вщухали, бо ОВП була вже не єдиною організацією, яка закликала до насильства: її однодумцями й водночас – конкурентами стали ще радикальніші військові угруповання ХАМАС та "Палестинський ісламський джихад". Все частішими ставали зіткнення між цивільним населенням арабів та євреїв, посилювався економічний тиск на громадян "другого сорту" – християн та мусульман (котрі так і не отримали до 80-их років минулого століття ні ізраїльського, ні єгипетського чи йорданського громадянств). Усе це призвело до Першої палестинської інтифади (повстання супроти діючого режиму). За свідченнями палестинців, інтифада була протестом проти репресій: тортур, примусових переселень, убивств без суду й слідства, масових арештів, знищення майна тощо. Протести розпочалися 7 грудня 1987 р. Їх дислокаціями очікувано стали сектор Газа, Західний берег ріки Йордан та "арабські" поселення Єрусалима. І хоч ЦАХАЛу вдалося придушити повстання, увагу світової громадськості (і навіть значної частини євреїв) привернули застосовувані при цьому й оприлюднені в ЗМІ (зокрема й на сайті Historymar) методи [13]. Як вислід, у жовтні 1991 р. за участі США, СРСР та ООН відбулася Мадридська мирна конференція, на якій, як зазначає "Південний архів..." [10] уперше віч-на-віч (хоч і не вельми результативно) зустрілись ізраїльські та палестинські делегації та обговорили формулу "територія в обмін на мир". А 1993 р. прем'єр-міністр Ізраїлю Іцхак Рабин та палестинський лідер Ясір Арафат за результатами голосування кнесету з перевагою в один голос (вже під егідою Норвегії та у контексті негласних переговорів із забороненою терористичною ОВП, яку Ліга арабських держав, не зважаючи на статус, визнала єдиним й виключним репрезентантом палестинців), підписали бінарні Угоди "Осло" (які критикуються вже 30 років, зокрема – у матеріалах ВВС [22]). Відтоді ПНА (палестинська національна автономія) отримала можливість здійснювати самоврядування в галузях освіти та культури, охорони здоров'я, соціального забезпечення, оподаткування та ін. в поділених на три зони (дві національних, одну – змішану) етнічно заселених містах на Західному березі Йордану, секторі Газа та 450 селах. Друга частина угод декларувала захист єврейських меншин у царинах безпеки, охорони майна, виборчої системи, економіки та

права. Принагідно очолювана Ясіром Арафатом ПНА отримала дозвіл на створення поліції й отримала велику партію трофейної зброї. Звісно, на цьому етапі політики знову хотіли "як краще, а вийшло – "як завжди": 4 листопада 1995 р. релігійний та політичний екстреміст Ігаль Амір, "захищаючи народ Ізраїлю від угод в Осло", вбив прем'єр-міністра Іцхака Рабина; по-своєму "легалізувавшись", активувалась терористична діяльність ХАМАСу, Ісламського джихаду, Народного фронту звільнення Палестини та збройних формувань ФАТХ, натхненних подвійними стандартами Ясіра Арафата; у відповідь Ізраїль заблокував "вогнища тероризму" (міста і села), що призвело до їх критичного упадку; майже усі міжнародні організації перестали спонсорувати зруйновану й корумповану "автономію"; вбивство Іцхака Рабина призупинило вивід ізраїльських військ з територій ПНА; закрилося безліч територіальних кордонів; розпочалися нерегульовані міграційні процеси тощо.

Хоча позірно ізраїльські та палестинські політики намагалися закріпити здобутки із реалізації домовленостей та мирного врегулювання: приміром, в липні 2000 р. у США тривали надскладні переговори між прем'єр-міністром Ізраїлю Ехудом Бараком й головою ПНА Ясіром Арафатом, однак репрезентанти держав ніяк не могли вирішити проблеми біженців та "поділити" Єрусалим. Провідні ЗМІ писали про "підводні рифи" та подвійні стандарти [17]. У вересні Ізраїль вийшов з переговорного процесу й наступник Ехуда Барака Аріель Шарон публічно відвідав Храмову гору, де, як відомо, розміщена третя за значимістю мусульманська мечеть (символ перемоги нової віри). Наче у відповідь почалася Друга Інтіфада під "кодовою" назвою Аль-Акса (яку висвітлювали українські газети "День" [8] та "Дзеркало тижня" [19]): амністія засуджених терористів, численні погроми, акції смертників, вбивства дітей і мирного населення, знищення святинь (зокрема, могил міфічних Йосифа і Рахілі) тощо. В епіцентр оперативних подій потрапили Сектор Газа, Іудея та Самарія. 6 жовтня у Єгипет (Шарм-еш-Шейх) терміново вилетіли президент США Білл Клінтон, прем'єр Ізраїлю Ехуд Барак та очільник ПНА Ясір Арафат. І хоч вони намагалися підписати угоду про заходи щодо припинення конфлікту, зустріч знову виявилася марною. У грудні 2001 року, після численних терактів в торговельних центрах Єрусалиму та Хайфи, уряд Ізраїлю оголосив адміністрацію ПНА та рух ФАТХ організаціями, що підтримують тероризм і є стратегічними цілями

для військових дій. З 2003 до 2005 рр. ліквідовано лідера ХАМАСу шейха Ахмеда Яссіна та його замісників; у паризькій лікарні раптово помер Ясір Арафат. Це стало причиною притуплення інтіфади, в результаті якої на тоді вже загинуло близько 1200 євреїв та 5000 палестинців, та великого економічного спаду. Центром тероризму (не без відтінку знакової релігійності) стала Юдея, а на перші позиції вийшла "Хезболла", що, незважаючи на нищівний міжнародний статус, отримала абсолютну підтримку під час демократичних виборів до Палестинської законодавчої ради. Зважаючи на ймовірність чергової інтіфади, ЄС та США вкотре впровадили жорсткі економічні санкції супроти уряду ХАМАС.

А у липні 2006 р. на цивільні єврейські квартали знову впали ракети "Хезболли". ЦАХАЛ зайшов углиб території Лівану до берегів ріки Літані, однак, під тиском Ради Безпеки ООН, змушений був повернутися й віддати донедавна "буферну зону" "миротворцям". Через рік стався розкол між рухами ХАМАС і ФАТХ: перший у червні окупував сектор Газа, другий, в результаті війни за владу, опинився на західному березі ріки Йордан. Попри наполегливі намагання, створити бінарний орган виконавчої влади національної єдності так і не вдалося. А, оскільки наступник Ясіра Арафата – голова ПНА та лідер ФАТХ Махмуд Аббас мав значний вплив у наукових (завдяки дисертаційній монографії "Інше обличчя: секретні зв'язки між нацистами та керівництвом сіоністського руху") та політичних колах (почесний доктор Московського державного інституту міжнародних відносин та Дипломатичної академії МЗС РФ і, за не достатньо підтвердженими даними, – кремлівський агент), плацдармом подальших збройних атак ставав сектор Газа. Саме його у жовтні 2007 р. Ізраїль оголосив ворожим державним утворенням, увівши черговий режим економічної блокади. На кордоні із сектором збудовано міцні стіни й підземні фортифікаційні споруди. Однак це не гарантує захисту – ракетні обстріли продовжуються. Як вислід – у пікові моменти Ізраїль проводить "зустрічні" спецоперації: на початку 2009 р. "Литий свинець", 2012 "Хмарний стовп", 2014 "Непорушна скеля", перебіг яких активно фіксують та обговорюють масмедіа.

До того, як ВПС Ізраїлю завдали удару, розпочавши акцію "Литий свинець" [9], із Гази було випущено коло 200 ракет, що призвели до руйнації будівель, знищення цивільного населення. Пізніше, як повідомляв "Український тиждень", вже у ході бойових дій, з обох боків загинули десятки

тисяч громадян. І хоча Ізраїль констатував значну демілітаризацію сектора, контроль над його кордонами та підземними комунікаціями, думки й реакції світових співтовариств розділилися: крім Лівії, Сирії та Лівану, спецоперацію різко осудили Йорданія та Єгипет, заклики до негайного припинення вогню звучали і з боку Франції, Австрії, Росії, Туреччини, Пакистану, Абхазії, Малазії та Ради Безпеки ООН. Абсолютну підтримку дій Ізраїлю висловили більшість країн ЄС і США. А Катар, Мавританія Болівія та Венесуела пішли на розрив дипломатичних стосунків. Не знайшли спільної мови й найбільші палестинські рухи ХАМАС та ФАТХ (зокрема, Махмуд Аббас виступив за продовження "Литого свинця", вочевидь, сподіваючись взяти сектор Гази під надійний контроль ПНА). Тим часом Ізраїль та Палестина звинувачували один одного у "джентельменському наборі" військових злочинів: обстрілах житлових масивів та використанні "живих щитів", знищенні лікарень, освітніх закладів, знуцанні над святинями, використанні білого фосфору тощо. Пакет звинувачень ХАМАСу поповнили корупційні факти розграбування гуманітарної допомоги, репресії опозиціонерів з ФАТХ, використання територій та ресурсів ООН для запуску смертоносної зброї. Розслідування злочинів тривають...

Причини проведення мілітарної операції "Хмарний стовп" (14-21 листопада 2012 р.) ідентичні попереднім, однак цього разу обійшлося без територіального вторгнення – критичну інфраструктуру й очільників тероризму, як фіксувало "Дзеркало тижня" [18], нищили дистанційно. Серед факторів, які увійшли в історію: обстріл далеких від лінії вогню територій – численні руйнації та шоківий стан цивільних; живим щитом та підставою для шантажу ХАМАС стали 43 іноземні дипломати, яким не дозволили залишити сектор; бомбардування ізраїльських міст під час візиту єгипетського прем'єр-міністра Хішама Канділя та генсека ООН Пан Гі Муна; у розпал конфлікту Ізраїль відправив до Гази медикаменти та гуманітарну допомогу, прийняв арабів на лікування, продовжував забезпечування Гази електроенергією та паливом; ЦАХАЛ зірвав офіс французького інформаційного агентства АФР; ХАМАС продовжував воювати на власній території з опозиційним крилом ФАТХа; ракетні обстріли лунали з найбільш густонаселених районів сектора і таборів біженців; міністр внутрішніх справ Ізраїлю Елі Ішай зробив гучну опальну заяву, наголосивши, що мета операції "Хмарний стовп" – відправити Газу у середні віки, аби хоч на пів століття отримати спокій. І це тільки ключові події. У

листопаді, на переговорах під патронажем президента Єгипту Мурсі (за участі держсекретаря США Хілларі Клінтон), учасники конфлікту констатували припинення вогню; зняття блокади Гази; заборону на вбивство без суду й слідства; дозвіл селянам та рибалкам працювати впритул до секторальних кордонів. Для підсилення легітимності угоди духовний авторитет Гази, муфтії Сулейман Аль-Дайя, видав фетву (ісламський богословсько-правовий висновок) про обов'язковість її дотримання. І це, безумовно, вплинуло на мусульман... Але ненадовго. Після нових обстрілів й тортур, жертвами яких (з обох боків) стали підлітки, 7 липня 2014 р. на засіданні кабінету з питань безпеки Ізраїлю ухвалили рішення розпочати спецоперацію під кодовою назвою "Непорушна скеля", в ході якої ХАМАС показав, що здатен дистанційно обстрілювати усю територію противника. Натомість ЦАХАЛ продемонстрував неабияку оперативність в оголошенні тривоги та майже стовідсоткову ефективність комплексів "Залізний купол". Як засвідчує підбірка відеоматеріалів на Youtube [14], армія оборони Ізраїлю руйнувала тунелі, штаби, бункери терористів, індустрію озброєнь, тренувальні бази тощо. І навіть цивільні об'єкти, які (вже, на жаль, традиційно) використовувалися як укриття й топоси для ракетних обстрілів. Внутрішня напруга палестинської автономії знову зростала через зіткнення ФАТХу й ХАМАСу, 3 перших днів операції своє посередництво пропонували Єгипет, Туреччина, Катар. Ізраїль поставив на єгипетську ініціативу, сподіваючись принагідно вирішити проблему постачання ресурсів. І хоч спецоперація знову завершилася "риторично", вперше окреслились невичерпні можливості інформаційного фронту. Інститут вивчення медій Близького Сходу оприлюднив інструкцію пропагандистів палестинської автономії, у якій було чітко прописано, як висвітлювати збройний конфлікт на шпальтах арабських та "опозиційних" ЗМІ. На кількох каналах з'явилися медіафакти обстрілу цивільної структури у глибині секторального анклаву – і Держдепартамент США засудив дії ЦАХАЛу (які згодом виявилися підробленими). У відповідь Асоціація іноземних кореспондентів виразила протест ХАМАСу щодо застосування силових методів і тотальної цезури в офісах журналістів міжнародних масмедіа, жертв та фігурантів терору. Стало зрозуміло – інформаційні війни підносять спецоперації та збройні конфлікти на якісно інший рівень.

І ось "7 жовтня 2023 року Ізраїль вкотре прокинувся від великої кількості одночасно випущених ракет зі Сектору Газа. Бойовики ХАМАС взяли в

заручники десятки мирних жителів і увірвалися на територію країни. А відео зі звірствами терористів над заручниками облетіли весь світ [21]". Так почалося нове протистояння, яке триває й досі – вживу і на сторінках медій ("Українська правда" [15], "Укрінформ" [21]). Щоб максимально наблизитися до зони конфлікту, надалі перебіг подій фіксуватимем, покликаючись на сайти провідних ізраїльських та палестинських ЗМІ. Принагідно порівняємо, чи можна їх вважати незалежними в плані дотримання міжнародних мілітарних стандартів.

За повідомленням палестинської газети AlBawaba (авторства відомого британського журналіста Алі Усама), прем'єр-міністр Палестини Мохаммад Штайє під час брифінгу для засобів масової комунікації 27.12.23 звернувся до Міжнародного кримінального суду із заявою про необхідність негайного припинення "агресивних дій Ізраїлю в секторі Газа", принагідно вкотре підкресливши, що "сьогодні Ізраїль стикається з глобальним засудженням як злочинець, незаконна держава, відповідальна за навмисні вбивства, голод, зневоднення та насильницькі переміщення. Ті, хто колись підтримував Ізраїль, – зазначає М. Штайє, – тепер зрікаються його. І всі попередні схвалення викликають сором" [6]. Президент Палестини Махмуд Аббас, на думку Алі Усама, під час виступу на телебаченні пішов ще далі: він звинуватив прем'єр-міністра Ізраїлю Біньяміна Нетаньяху в планах "позбутися палестинців" як нації, зауваживши, що нинішній стан конфлікту "виходить за рамки катастрофи" [6]. Поряд (у новинному вікні) повідомляється про вбивство палестинського студента Мохаммада Бараката у Гамбурзі, нібито за те, що він засудив дії в секторі Газа й підтримав свій народ у соціальних мережах [5].

Натомість Ричард Кемп (полковник у відставці, який командував британськими військами в Афганістані та Іраку) опублікував 22.12.23 в ізраїльському виданні "Єрусалим Пост" великий проблемний нарис під назвою "Антисемітський вплив у ХАМАСу навіть більший, ніж у нацистів", у якому стверджує, що, воюючи тривалий час проти Ізраїлю, Рух ісламського опору успішно культивує несприймання євреїв і "надихає" ООН, ЄС, правозахисні організації, уряди й парламенти багатьох країн та світову (особливо – освітянську) громадськість на відвертий антисемітизм ("Усі танцюють під його згубну дудку: хтось із злості, хтось через невігластво, а хтось сліпо засакає на підніжку новоявленого добродесного фургону" [4]). Підстави успішної діяльності ХАМАСу, на погляд експерта, сягають Радянського Союзу, який

ще у 1950-х і 60-х роках (коли Ізраїль об'єднався із Заходом, а не з СРСР) вирішив підірвати американський та британський вплив на Близькому Сході, розпалюючи національно-визвольну війну проти Ізраїлю. "Москва винайшла палестинську національну ідентичність, щоб перетворити релігійну злість проти євреїв у боротьбу за землю" [4]. І це, на переконання Р. Кемпа, стало найуспішнішою обмовою в історії людства. Тепер Ізраїль звинувачують в окупації, незаконних поселеннях, викраденні землі, апартеїді тощо. І всі злочини антисемітів сприймаються як законний спротив ("коли пригноблені палестинці щось роблять, це виправдано й зрозуміло, якщо діє Ізраїль – нестерпно й неправильно [4]). Аби спровокувати обурення світу, ХАМАС, на погляд полковника, не гребує нічим: розміщує своє оснащення, засоби зв'язку, командні пункти в густозаселених районах (і переважно біля шкіл, лікарень, мечетей). Він не має військової могутності, щоб викоринити єврейську державу, тому перетворив її самооборону на власну зброю.

Подем найбільш нещадної інформаційної війни стали провідні вищі навчальні заклади світу. За повідомленням Israelhayom від 12.10.23, Елізабет Мегілл, президент Пенсільванського університету, пішла у відставку після того, "як не засудила риторику геноциду щодо євреїв як переслідування" [2] (це стосувалося й президентів Гарвардського університету та Массачусетського технологічного інституту, котрим усе ж вдалося вчасно "покаятись"). Тим не менше, на слуханнях у Конгресі було констатовано, що багато адміністраторів підвели єврейські громади – і, як вислід, антисемітизм активувався не лише в університетських кампусах.

Впливові політики, за даними ізраїльських ЗМІ, теж проводять антисемітську (позірно – антисіоністську) агітацію (можливо, й вимушено – щоб підтримати арабський електорат), зокрема президент США Джо Байден і прем'єр-міністр Великобританії Ріші Сунак вже не раз публічно закликали Ізраїль зважати на закони війни й належно ставитись до цивільного населення (хоч переважно, як уже зазначено, мирне населення – живий щит у стратегіях ХАМАСу). І це особливо небезпечно, оскільки їхні слова автоматично стають фактичним підтвердженням надуманих військових злочинів. Що розпалює ще більшу ненависті до євреїв.

На перших шпальтах палестинських ЗМІ інформація про руйнації й втрати чергується із закликами до світу зглянутися над позбавленим

дому народом та його мучениками. Перед очима читачів рухаються стрічки фотофактів із понівеченими будинками Гази, свіжими могилами, спотвореними обличчями тих, кому вдалося вижити [12].

Число Wafa за 17.12.23 презентує передовиця "Підозріла кампанія західних ЗМІ проти легітимності ОВП", у якій прес-секретар глави палестинської адміністрації Набіль Абу Рудейн заявляє, що нападки Нетаньяху і його край правого уряду на Палестинську національну адміністрацію і запобігання створенню незалежної палестинської держави є продовженням всеосяжної війни, яку ізраїльська окупація веде проти палестинського народу, його землі та святинь [24]. Пресекретар закликає американську адміністрацію взяти на себе відповідальність й чинити тиск на ізраїльську окупаційну владу, яка кидає виклик президенту Байдену та його позиціям щодо підтримки рішення про створення двох держав.

Того ж дня, за повідомленням медіа, палестинці хоронили як мучеників загиблих дітей [28], ізраїльська армія підірвала дім у місті Рафах, що призвело до загибелі французького дипломата (і міністерство закордонних справ Франції офіційно засудило злочин) [29], а Японія передала нову допомогу палестинському народу на суму 64 025 500 доларів (пакет включив ресурси для забезпечення продовольчої безпеки, покращення водопостачання та санітарії, охорони здоров'я, освіти. Передача здійснювалася через Агентство Організації Об'єднаних Націй для допомоги палестинським біженцям (БАПОР), Всесвітню продовольчу програму (ВПП). Міжнародний комітет Червоного Хреста, Міжнародну федерацію товариств Червоного Хреста та Червоного Півмісяця, Службу Організації Об'єднаних Націй з розмінування Японську платформу (ЯПФ), та коаліцію японських неурядових організацій [27].

Популярне видання Palestine Chronicle станом на 17.12.23 стало рупором війни та колектором звинувачень. На його сторінках – прохання про допомогу, сенсаційно-мілітарні передруки з місцевих та світових ЗМІ, підбірки свідчень мародерства і знущань над місцевим населенням і повідомлення про те, що "військові злочини віднині транслюватимуться на телебаченні" (відразу уточнено: йдеться про антигуманні відео ізраїльських солдатів із сектору Гази [11]).

У подібному руслі працює і Donia-AlWatan. Центральний неф сайту повідомляє, що "агресія проти Дженіна триває другий день поспіль: заарештовано 68 громадян, підірвано сім будинків [24]. Підбірка повідомлень світових ЗМІ (серед

яких чимало ізраїльських) змінюється кожні 5–10 хв. Серед повідомлень за 13.12.23 виділяються наступні: 10:54. Міністр закордонних справ Росії: "Ми не погодимося на врегулювання на Близькому Сході, яке торкається безпеки Ізраїлю, але не передбачає створення палестинської держави; 14:26. "Тисячі тонн гуманітарної допомоги для Гази накопичені на єгипетському боці контрольно-пропускного пункту Рафах, і ми вимагаємо, щоб їх було доставлено негайно"; 16:34. Білий дім: "Ми відкидаємо повторну окупацію Ізраїлем Гази або скорочення площі сектора, і майбутнє Гази має відбивати сподівання палестинців" [24].

Майже через два місяці (10.02.2024) ситуація на інтерфейсах провідних масмедій Ізраїлю та ПНА не міняється: палестинська газета Wafa повідомляє, що багато міст світу (Стокгольм, Мальме, Утрехте, Берлін, Саарбрюккен, Венеція, Париж, Лондон), стали центрами масових демонстрацій, які різко осуджують ізраїльську агресію [26]. 11.02.2024 єврейське видання Ynet (з покликанням на свої попередні матеріали) повідомляє, що США, Європа та Близький Схід (особливо – Єгипет) чинять тиск на Ізраїль, вимагаючи скасування завершальної в ході піврічного протистояння військової операції в розміщеному на межі ПНА та Єгипту місті Рафах, яке стало притулком для понад мільйона біженців. Однак прем'єр-міністр Ізраїлю Биньямін Нетаньяху заявляє: "Той, хто каже, що за будь-яких умов нам не дозволено увійти в Рафах, промовляє інші слова: ви прогнали війну. Залишіть ХАМАС там" [23]. Цю ж тему, оприлюднюють єврейський сайт Jerusalem Post, своєрідно заспокоюючи тим, що "Байден і Нетаньяху обов'язково виступлять перед вторгненням ЦАХАЛу у Рафах" [1] та палестинський Palestine Chronicle, зазначаючи, що ізраїльський "план вторгнення в Рафах готовий і армія чекає на зелене світло вже близько двох тижнів. А тим часом десятки палестинців у південному місті, де зібралось майже 1,4 мільйона людей, яким більше нікуди йти, вбито" [3].

Арабське видання Palestine Chronicle вкотре піднімає релігійний темарій у публікації "Шейх Аль-Багдаді: Захід розглядає іслам як загрозу своєму варварству та жадібності", де, зокрема зазначено: "Проблема Заходу у його віддаленості від релігії та розуму, і саме це здебільшого призводило до невдач. [...] У той же час не береться до уваги той факт, що іслам як новаторська віра активує розум і стає альтернативою ненависній політиці, штучним міфам та брехні" [3]. Кількість подібних амбівалентних публікацій нескінченна.

Висновки. Отже, як бачимо, з плином часу риторики не міняється: араби усіма можливими способами за посередництвом ЗМІ намагаються викликати співчуття до власних бідності, дискримінацій та бездержавності. Для цього вони використовують офіційні заяви релігійних та політичних лідерів, медіадіяльність молодіжної діаспори, відверту пропаганду. Ізраїль натомість ініціює переведення конфлікту у цивілізаційну площину (із залученням опозиційних поглядів та широкого синхронічного

та діахронічного контекстів у вигляді дискусійних вікон, підтримки палестинських ЗМІ у власному інформаційному полі, залучення якісної експертизи тощо). Однак він лишається непохитним у намірі знищити ХАМАС та не допустити створення палестинської держави (адже усі попередні поступки в цьому плані виявлялися фатальними). Власне така непохитність й породжує потужну хвилю антисемітизму, провідниками якої стали цифрові медіа. Але незаперечні висновки робити рано – війна триває...

Список літератури:

1. Biden, Netanyahu speak as Israel prepares for invasion of Gaza's Rafah/. *Jerusalem Post*. 2024. URL: <https://www.jpost.com/israel-hamas-war/2024-02-11/live-updates-786260>
2. Embattled Penn president resigns, board chair follows 'minutes' later. *Israelhayom*. 2023. URL: <https://www.israelhayom.com/2023/12/10/embattled-penn-president-resigns-board-chair-follows-minutes-later/>
3. Gaza live blog: 'Ready to Invade Rafah' | PRCS: Patients are Dying | Hezbollah Targets Espionage Equipment | Scores Killed in Rafah – DAY. *Palestinechronicle*. 2024. URL: <https://www.palestinechronicle.com/gaza-live-blog-israel-ready-to-invade-rafah-prcs-patients-are-dying-hezbollah-targets-espionage-equipment-scores-killed-in-rafah-day-128/>
4. Kemp Richard. Hamas's antisemitic influence is even bigger than the Nazis' – opinion. *Jerusalem Post*. 2023. URL: <https://www.jpost.com/opinion/article-779122>
5. Osama Ali. Jordanian student fatally Shot in Germany because of his support to Palestine. *Albawaba*. 2023. URL: <https://www.albawaba.com/news/jordanian-student-fatally-shot-germany-because-his-support-palestine-1546188>
6. Osama Ali. Palestinian prime minister strongly denounces Israel as an 'Unlawful State'. *Albawaba*. 2023. URL: <https://www.albawaba.com/news/palestinian-prime-minister-strongly-denounces-israel-unlawful-state-1546727>
7. Аббас Махмуд, голова Палестинської національної адміністрації. *LB.ua*. 2021. URL: https://lb.ua/file/person/2978_abbas_mahmud.html
8. Захарченко Алла. Чотирирічний рубіж інтифади. *День*. 2004. URL: <https://day.kyiv.ua/article/planet/chotyryrichnyu-rubizh-intyfady>
9. Кожинів Андрей Литий свинець. Український тиждень. 2009. URL: <https://tyzhden.ua/lytyj-svynets/>
10. Мицик Лариса, Долгоновська Людмила. Мадридська мирна конференція 1991 року у дзеркалі української, російської та білоруської історіографії. Південний архів. Історичні науки: Збірник наукових праць. Випуск 30. 2009. С. 178-183. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Pain_2009_30_24.pdf
11. Офіційний сайт Palestinechronicle. 2024. URL: <https://www.palestinechronicle.com/israeli-soldiers-circulate-dehumanizing-videos-from-gaza/>
12. Офіційний сайт WAFA. 2024. URL: <https://www.wafa.ps/Pages/Details/86540>
13. Перша інтифада. Gaza. *Historymars*. 2024. URL: <https://history-maps.com/uk/story/History-of-Israel/event/First-Intifada>
14. Підбірка матеріалів за покликанням "Непорушна скеля". *Youtube*. 2024. URL: https://www.youtube.com/results?search_query=%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F+%D0%BD%D0%B5%D1%80%D1%83%D1%88%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D1%8F
15. Пляцок Тетяна. Ефект дежавю. Перші дні війни в Ізраїлі очима українок. *Українська правда. Життя*. 2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/10/19/257102/>
16. Правда і кривда. (Ні) коли знову? Епізод п'ятий: Ізраїль та Палестина. *Podcasts.Apple*. 2023. [https://podcasts.apple.com/ua/podcast/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0-%D1%96-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B4%D0%B0-%D1%96-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B4%D0%B0/id1555216836](https://podcasts.apple.com/ua/podcast/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B0-%D1%96-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B4%D0%B0/id1555216836)
17. Путівник по мирному процесу. *Посольство Ізраїлю в Україні*. 2024. URL: <https://embassies.gov.il/kiev/AboutIsrael/the-middle-east/Pages/%D0%9C%D0%B8%D1%80%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%81.aspx>
18. Райхель Юрій. "Камені із глини, що спеклася" vs "Хмарний стовп". *Дзеркало тижня*. 2012. URL: <https://m.day.kyiv.ua/article/svitovi-dyskusiyi/kameni-iz-hlyny-shcho-speklasya-vs-khmarnyy-stovp>
19. Семиволос Ігор. На Західному березі без змін. *Дзеркало тижня*. 2002. URL: https://zn.ua/ukr/international/na_zahidnomu_berezi_bez_zmin.html

20. Туров Ігор. "Діяльність єврейського ортодоксального руху "Нетурей Карта" в контексті сучасного діалогу цивілізацій". *Наукові записки ІПіЕНД*. Випуск 3-4. 2018. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/turov_diialnist.pdf
21. У нападі на Ізраїль 7 жовтня взяли участь щонайменше 3000 бойовиків ХАМАС. *Укрінформ*. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3781609-u-napadi-na-izrail-7-zovtna-vzali-ucast-sonajmense-3000-bojovikiv-hamas.html>
22. Успенська Анастасія. 30 років норвезьким угодам: як вийшло, що палестинці та ізраїльтяни заплатили кров'ю за мирний процес. *BBC*. 2023. URL: https://www-bbc-com.translate.google.com/translate/gooq/russian/articles/ce524jpd26eo?_x_tr_sl=ru&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc
23. ועיגת אל מא: סאמחל מירצמ לש הרהזאה. *Y.net*. URL: <https://www.ynet.co.il/news/article/hkt8004isp#autoplay>
24. 68 نطولا ايند ىلع ديزملا لاقتع او يلاوتلا ىلع يناتلا مويلا لصاوت ي نينج ىلع ناودعلا 68 ... *Donia-AlWatan*. 2023. URL: <https://www.alwatanvoice.com/arabic/news/2023/12/13/1538518.html>
25. ةوبشمل ةيبرغلا ةيمالعالا ةلمحل عم قواسنت ةينيطسلف ةلود مايق عنم لوح وهاي ننت تاحيرصت: ةنيدر وب ريرحتلا ةمظنم ةي عرش دض. *Wafa*. 2023. URL: <https://www.wafa.ps/Pages/Details/86540>
26. ةزغ عاطق ىلع ناودعلا اب ادي ننت ةي بوروا مص اوغو ندم يف تاراهظت. *Wafa*. 2024. URL: <https://www.wafa.ps/Pages/Details/89797>
27. بعشلل ةنديج. *Wafa*. 2023. URL: <https://www.wafa.ps/Pages/Details/86538>
28. رمنلا وبأ ثيل ديشلا نامتاج غيشت ةريغ ري هاج: نينج. *Wafa*. 2023. URL: <https://www.wafa.ps/Pages/Details/86548>
29. حفر يف اينكس ىن بم فدهتسا يذلا يلى ئارسا ل فصقلا ني ننت اس نرف. *Wafa*. 2023. URL: <https://www.wafa.ps/Pages/Details/86547>

Kosiuk O. M. REFLECTIONS OF THE PAST IN EPISODE 5 OF INFORMATION WAR (2023–2024) BETWEEN GAZA AND ISRAEL: PART TWO

The second part of the publication clearly shows how the history and culture of Israel/Palestine through the prism of the media influences the present, being expressed in the names of intifadas, special operations, political ideologies related to confrontations of the religious right and the activities of many ultra-orthodox movements, currents, scientific concepts, etc.

Using projections on religious canons, content analysis, matching, comparisons with historical events, etc., the article shows how Israel and Palestine accuse each other in the media of shelling residential areas and using human shields, destroying hospitals and educational institutions, abusing holy sites, using chemical weapons, etc. Hamas package of accusations is complemented by corrupt facts of looting humanitarian aid, repression of the opposition, and the use of UN territories and resources to launch deadly weapons. In order to prove their positions prominent politicians make loud statements, university rectors resign, and religious leaders elevate the conflict to a sacred level.

The article states that although all Arab-Israeli confrontations so far have ended rhetorically, we see the inexhaustible possibilities of the "information front": during Operation Protective Edge in 2014 The Institute for Middle East Media Studies published a manual for Palestinian Authority propagandists that clearly describes how to cover the armed conflict in the Arab and opposition media. At the same time, several channels broadcast media reports of shelling of a civilian structure deep in the sectoral enclave – and the US State Department condemned the IDF actions (which later turned out to be fake). In response, the Association of Foreign Correspondents protested to Hamas over the use of force and total censorship.

The publication proves that by actively using references and links to official sources, expertise, photos and videos, the media raise conflicts to a qualitatively different level, making them as transparent as possible and thereby critically reducing the possibility of manipulating the mass consciousness. And although modern media do not reach the level of religious means of communication in terms of futurology, their influence in aggregate exceeds (and occasionally distorts) the capabilities of Torah, the New Testament and the Holy Quran.

Key words: communication, culture, Israel, Palestine, sacred sources, religion, conflict, mass media.

Літвінчук І. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»

ЕТИКА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У сучасному інформаційному суспільстві, де потоки інформації неперервно зростають, а засоби комунікації стають все більш розгалуженими і доступними, етика відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні ефективності та соціальної коректності цих процесів. Комунікація є ключовим аспектом життя сучасної суспільної та професійної взаємодії, впливаючи на кожен аспект нашого існування, від міжособистісних стосунків до глобальної політики та економіки.

Етика в комунікації визначає не лише те, що ми говоримо або як ми це робимо, але і як ми сприймаємо інших, як ми використовуємо інформацію та як ми впливаємо на інших через наші слова та дії. Вона допомагає визначити межі між відкритістю та приватністю, між свободою слова та захистом від дискримінації та образи. Без етичних норм комунікація може стати засобом маніпуляції, підризу довіри та навіть сприяти конфліктам.

Таким чином, розвиток та впровадження етичних принципів у комунікаційних практиках є важливою умовою для збереження соціальної стабільності, підтримки взаєморозуміння та сприяння конструктивній взаємодії у всіх сферах життя. Збереження цих принципів у сучасному інформаційному середовищі вимагає постійного аналізу та адаптації до нових технологій, культурних та соціальних контекстів, що стають викликом для всіх учасників комунікаційного процесу.

Стаття розглядає вплив етичних аспектів на якість і результативність комунікації у різних контекстах, включаючи бізнес, політику, медіа та особисті відносини. Висвітлюються проблеми, пов'язані з відсутністю етичного підґрунтя в комунікаційних процесах, такі як маніпуляція інформацією, порушення конфіденційності та поширення дезінформації.

Також надаються рекомендації щодо вдосконалення етичних стандартів у комунікаційній практиці з метою підвищення довіри громадськості до інформації та забезпечення якості взаємодії між учасниками комунікації. А також у роботі акцентується увага на необхідності постійного удосконалення етичних норм у відповідь на виклики, що виникають у сучасному інформаційному середовищі. Цей постійний процес вдосконалення стандартів етики є ключовим для збереження інтегритету та ефективності комунікаційних процесів у майбутньому. Це означає, що етичні норми повинні бути гнучкими і адаптивними до змін у суспільстві та технологічному прогресі. Зокрема, це включає в себе врахування нових можливостей і загроз, які виникають у зв'язку з розвитком інформаційних технологій, таких як штучний інтелект, соціальні мережі та цифрові медіа. Додатково, посилення свідомості та освіти у галузі етики комунікації серед різних верств населення є важливим кроком у підтримці цього процесу, щоб забезпечити сталість та адаптивність етичних стандартів до поточних та майбутніх викликів.

Ключові слова: комунікація, ефективна комунікація, етика в комунікації, етичні стандарти, інформаційне середовище.

Постановка проблеми. Зростання доступу до інформації та збільшення швидкості комунікації викликає ряд моральних та етичних дилем, таких як конфлікт між правом на приватність та свободою інформації, або між правдивістю та маніпуляцією в медійному висвітленні.

З розвитком інтернету та соціальних медіа зросла загроза поширення дезінформації та фейкових новин, що може значно підірвати довіру громадськості до інформаційних джерел та медійних платформ.

Високий рівень політичної та соціальної поліризації може ускладнити ефективну комунікацію між різними соціальними групами та сприяти поширенню ненависті та конфліктів.

Розвиток нових технологій, таких як штучний інтелект та розпізнавання образів, ставить під сумнів етичні принципи та стандарти в комунікації, особливо в контексті приватності та захисту даних.

Напруга між захистом права на свободу слова та необхідністю обмежень у випадках, коли кому-

нікація може завдати шкоди іншим, ставить під сумнів ефективність та етичність законодавчих механізмів регулювання.

Отже, проблема етики та ефективності комунікації в сучасному суспільстві вимагає серйозного аналізу та розв'язання для забезпечення збалансованої та етичної комунікації в сучасному інформаційному середовищі.

Тема є дуже актуальною у сучасному світі з багатьма соціальними, політичними, економічними та технологічними викликами. Ось деякі аспекти, які підкреслюють актуальність цієї теми:

1. Розмаїття медіа та інформаційний шум. У цифрову епоху доступ до інформації став надзвичайно широким, що породжує проблему від фільтрування достовірної інформації від фейкових новин, маніпуляцій та дезінформації.

2. Соціальні мережі та медіа. Платформи соціальних мереж перетворилися на основний канал комунікації для багатьох людей. Вони впливають на спосіб сприйняття інформації та взаємодії між людьми, що підкреслює необхідність розуміння етичних принципів комунікації в цьому контексті.

3. Політична комунікація та демократія. Ефективна комунікація в політичній сфері відіграє ключову роль у забезпеченні відкритості, прозорості та взаємодії між правлінням та громадянами.

4. Етика в бізнес-комунікаціях. Успішні підприємства розуміють, що етична комунікація зі зацікавленими сторонами, включаючи клієнтів, партнерів та співробітників, є важливою складовою стабільного бізнесу та підтримки позитивного образу бренду.

5. Спілкування в культурному контексті. Культурні різниці можуть впливати на спосіб, якими люди сприймають і реагують на комунікацію. Розуміння етичних аспектів комунікації в різних культурних середовищах допомагає побудувати ефективні та взаємно вигідні відносини.

Етика та ефективність комунікації в сучасному суспільстві залишається дуже актуальною і потребує постійного дослідження та обговорення у зв'язку з постійними змінами в медіа-ландшафті та суспільстві загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Е. Масуда, японський вчений, розглядає комунікацію не лише як елемент, що забезпечує обмін інформацією, але і як ключовий економічний чинник. Він вбачає її як суспільне благо, яке забезпечує не лише ефективну взаємодію між людьми, а й впливає на економічний розвиток та процвітання. Комунікація, на думку Е. Масуди, є необхідною для розвитку всіх сфер суспільного життя, вклю-

чаючи економіку, політику, культуру та науку. Її важливість полягає в тому, що вона сприяє обміну ідеями, розширенню знань, підвищенню ефективності виробництва та розвитку нових технологій. Таким чином, комунікація вважається важливим ресурсом для досягнення соціального і економічного прогресу [6].

Визначення поняття «комунікація» його трансформація та перспективи розвитку досліджуються такими вченими, як: В. Вакуленко, А. Гаврилук, В. Голубь, В. Гомольська, Н. Дацій, І. Дроб'язко, В. Козаков, В. Куйбіда, В. Рашковська, В. Ребкало, Є. Романенко, Є. Ронат, К. Романенко, А. Старостіна, В. Тимошук, І. Чаплай тощо.

Кожен з цих вчених мав свої унікальні внески у розуміння та вирішення етичних проблем у сучасній комунікаційній сфері.

Дослідники акцентують на важливості етики в комунікаціях як в особистих, так і в професійних контекстах. Вони вивчають, як етичні норми впливають на якість комунікації, сприяючи створенню довіри, розуміння та підтримки взаємовідносин.

В цілому, останні дослідження та публікації надають важливі уявлення про те, як етика та ефективність взаємодії в комунікаціях впливають на сучасне суспільство та як ці аспекти можна поліпшити для досягнення більш стійкого розвитку і добробуту.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у глибокому аналізі та розумінні етичних аспектів комунікації та їх взаємозв'язку з ефективністю в сучасному інформаційному та медійному середовищі.

Завдання дослідження:

- вивчення основних етичних принципів, які повинні керувати комунікаційними процесами у сучасному суспільстві, такі як справедливість, правдивість, повага до приватності тощо;
- вивчення та аналіз різних підходів до комунікації з точки зору їх етичності та ефективності, включаючи використання підходів до впливу, переконання та зміни поведінки.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі комунікація відіграє ключову роль у всіх сферах життя: від міжособистих відносин до бізнесу, політики та культури. Однак, разом зі зростанням значення комунікації виникають нові виклики та проблеми, пов'язані з її етичністю та ефективністю. Ця стаття присвячена вивченню етичних аспектів комунікації та їх впливу на її ефективність у сучасному суспільстві.

Етика комунікації визначається як набір принципів та цінностей, що регулюють міжособисту

взаємодію та передачу інформації. Вона включає в себе такі аспекти, як правдивість, повага до приватності, справедливість, відкритість та чесність. Недотримання етичних принципів може призвести до порушення довіри, конфліктів та негативного впливу на спільноту.

Ефективність комунікації полягає у досягненні мети передачі інформації та досягненні розуміння між учасниками комунікації. Вона вимірюється як здатність досягти поставленої мети, так і рівень задоволення та залучення учасників.

Етика та ефективність комунікації мають тісний взаємозв'язок. Дотримання етичних принципів сприяє підвищенню довіри та сприяє ефективності комунікації. Наприклад, правдива та відкрита комунікація сприяє зміцненню відносин та досягненню спільних цілей.

Дотримання етичних принципів у комунікації є важливим фактором для побудови довіри та досягнення спільних цілей.

– Довіра. Етична комунікація сприяє підвищенню рівня довіри між співрозмовниками. Люди більше довіряють тим, хто веде свою комунікацію правдиво, відкрито та чесно.

– Розуміння. Етична комунікація сприяє кращому розумінню іншої сторони. Коли співрозмовники відчують, що їхні погляди та позиції поважаються, вони більше схильні слухати та сприймати інформацію.

– Співпраця. Етична комунікація сприяє побудові позитивних та конструктивних взаємин. Вона створює атмосферу співпраці та взаємодопомоги, що сприяє досягненню спільних цілей.

– Вплив. Етична комунікація має більший вплив на аудиторію. Люди більше схильні приймати повідомлення та ідеї, коли вони представлені етично та відповідно до загальноприйнятих стандартів поведінки.

– Стабільність. Етична комунікація сприяє підтримці стабільності та гармонії у взаєминах. Вона допомагає уникнути конфліктів та непорозумінь, що може забезпечити тривалі та плідні відносини.

Дотримання етичних принципів у комунікації не лише покращує якість взаємин, але й сприяє досягненню успішних результатів у співпраці та спільних проєктах.

У сучасному світі зростає кількість викликів та тенденцій, які впливають на етику та ефективність комунікації. До них відносяться:

– Розповсюдження фейкових новин та дезінформація. Швидке поширення недостовірної інформації може підірвати віру у достовірність та об'єктивність засобів масової інформації, що при-

зводить до переконання, що інформація використовується для маніпуляції та формування певних переконань або поведінки. Це може порушити здатність громадськості аналізувати інформацію критично та призвести до загрози демократичним цінностям.

– Швидке поширення недостовірної інформації може підірвати довіру до засобів масової інформації та призвести до сприйняття інформації як засобу маніпуляції.

– Технологічний прогрес. Розвиток нових технологій, таких як штучний інтелект та розпізнавання образів, викликає нові етичні питання щодо захисту приватності та використання персональних даних.

– Спілкування у віртуальному середовищі. Сучасне суспільство зростає в застосуванні технологічних засобів комунікації, таких як соціальні мережі, месенджери, відеоконференції тощо. Зростання використання соціальних мереж та інших онлайн-платформ збільшує вплив віртуального спілкування на суспільство та підкреслює необхідність розвитку етичних норм у цьому середовищі.

У сучасному суспільстві, етика та ефективність комунікації є визначальними факторами успіху як у взаємодії між людьми, так і в діяльності організацій. Розуміння та дотримання етичних принципів в комунікації є важливим елементом для побудови довіри між сторонами, а також для збереження гармонійних відносин.

На сьогоднішній день, коли інформаційний потік надзвичайно великий і швидкий, а способи комунікації різноманітні, етичне поведіння стає ще більш критичним. Використання етичних принципів у комунікації дозволяє зберегти і підвищити довіру між співрозмовниками та сприяє позитивним взаємодіям.

Порушення етичних норм у комунікації може призвести до втрати довіри, конфліктів та негативного впливу на репутацію. Тому важливо дотримуватися етичних принципів, таких як чесність, відкритість, повага до інших, конфіденційність і правдивість інформації.

Крім того, використання ефективних стратегій комунікації допомагає досягнути більшого розуміння та взаєморозуміння між учасниками спілкування. Це включає в себе вміння слухати, враховувати точку зору іншої сторони, а також вміння виражати свої думки і ідеї чітко і зрозуміло.

Загалом, етика та ефективність комунікації є ключовими для побудови здорових відносин та досягнення спільних цілей як на особистому, так і

на професійному рівні. Вони є основою для побудови стабільного і гармонійного суспільства.

В сучасному суспільстві етика та ефективність комунікації стали не лише важливими аспектами, але й критичними складовими успішної взаємодії між людьми та організаціями. Розглянемо їхню важливість та взаємозв'язок більш детально:

– Розуміння етичних принципів. Етика в комунікації визначає правила та стандарти, які визнаються в суспільстві як прийняті для моральної та відповідальної поведінки. Дотримання цих принципів є основою для побудови довіри та збереження гармонійних відносин. Етична комунікація полягає в уникненні обману, вибаченні, повазі до приватності, а також відповідальному використанні влади та впливу.

– Ефективні стратегії комунікації. Успішна комунікація вимагає не лише етичного підґрунтя, але і вміння використовувати ефективні стратегії. Це включає в себе вміння слухати, виражати свої думки чітко та ввічливо, а також враховувати потреби та перспективи інших учасників. Крім того, важливо вміти адаптувати свій стиль комунікації до різних ситуацій та аудиторій.

– Побудова довіри. Дотримання етичних принципів та використання ефективних стратегій комунікації сприяє побудові довіри між учасниками спілкування. Довіра є важливим елементом для спільних цілей та результативної взаємодії.

– Досягнення спільних цілей. Якщо етична та ефективна комунікація забезпечена, це сприяє досягненню спільних цілей та розвитку взаємовигідних стосунків між сторонами. Вона сприяє обміну ідеями, роз'ясненню планів, вирішенню конфліктів та прийняттю рішень.

Етика та ефективність комунікації визначають успіх у будь-якій взаємодії та діяльності, будь то в особистому житті, професійній сфері чи в роботі організацій. Їх розуміння та використання є ключовими для побудови довіри та досягнення спільних цілей у сучасному світі.

Висновки. Етика та ефективність комунікації в сучасному суспільстві є ключовими аспектами взаємодії між людьми та організаціями. Розуміння та дотримання етичних принципів, а також використання ефективних стратегій комунікації, є важливими для побудови довіри та досягнення спільних цілей у сучасному світі.

В епоху швидкої інформації і глобалізації етичні принципи стають ще важливішими. Етична комунікація базується на повазі до інших, чесності, відкритості та взаєморозумінні. Соціальні мережі мають значний вплив на спосіб, яким ми спілкуємося. Вони можуть підвищити свідомість про етичні питання, але також можуть призвести до поширення дезінформації та нетолерантності.

Культурний контекст визначає, як ми сприймаємо та виражаємо етичні норми у комунікації. Розуміння культурних відмінностей допомагає покращити ефективність комунікації в різних культурних середовищах.

В умовах інформаційного перенасичення важливо розвивати критичне мислення для аналізу та оцінки інформації, що надходить. Це допомагає уникнути маніпуляцій та впливу недостовірної інформації на комунікаційні процеси. Ефективна комунікація вимагає відкритого діалогу, співпраці та взаємного розуміння. Зусилля з розвитку цих навичок сприяють побудові здорових стосунків і вирішенню конфліктів. Технології можуть полегшити комунікацію, але також можуть відокремити людей та знизити рівень емпатії. Важливо збалансувати використання технологій з особистою зустріччю та спілкуванням.

Ці висновки вказують на те, що етика та ефективність комунікації взаємозалежні та відіграють важливу роль у формуванні здорового та гармонійного суспільства.

Список літератури:

1. Бебик В. М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз: монографія К.: МАУП, 2005. 440 с.
2. Василенко Н.В. Публічне управління: діловий протокол фахівця. URL: <http://surl.li/butsf> (дата звернення: 25.03.2024).
3. Етика ділових відносин: навчальний посібник [Лесько О. Й., Прищак М. Д., Залюбівська О. Б. та ін.] Вінниця : ВНТУ, 2011. 309 с.
4. Етика ділового спілкування: / за редакцією Т.Б. Гриценко, Т.Д. Іщенко, Т.Ф. Мельничук: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
5. Крисько Ж. Л. Роль ділових комунікацій в управлінні організацією URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/221/212> (дата звернення: 25.03.2024).
6. Молоткіна В.К. Організація сучасної ділової комунікації: Навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2018. 267 с.

**Litvinchuk I. S. ETHICS AND EFFECTIVENESS OF COMMUNICATION
IN MODERN SOCIETY**

In the modern information society, where information flows are constantly growing and means of communication are becoming more widespread and accessible, ethics play an extremely important role in ensuring the efficiency and social correctness of these processes. Communication is a key aspect of life in today's social and professional interactions, affecting every aspect of our existence, from interpersonal relationships to global politics and economics.

Communication ethics is not only about what we say or how we do it, but also how we perceive others, how we use information, and how we influence others through our words and actions. It helps define the boundaries between openness and privacy, between freedom of speech and protection from discrimination and insult. Without ethical norms, communication can become a means of manipulation, undermine trust and even contribute to conflicts.

Thus, the development and implementation of ethical principles in communication practices is an important condition for maintaining social stability, maintaining mutual understanding and promoting constructive interaction in all spheres of life. Preservation of these principles in the modern information environment requires constant analysis and adaptation to new technologies, cultural and social contexts, which become a challenge for all participants in the communication process.

The article examines the influence of ethical aspects on the quality and effectiveness of communication in various contexts, including business, politics, media and personal relationships. Problems related to the lack of an ethical basis in communication processes, such as manipulation of information, breach of confidentiality and dissemination of misinformation, are highlighted.

Recommendations are also provided for improving ethical standards in communication practice in order to increase public trust in information and ensure the quality of interaction between communication participants. The work also emphasizes the need for constant improvement of ethical norms in response to challenges arising in the modern information environment. This ongoing process of improving ethical standards is key to maintaining the integrity and effectiveness of communication processes in the future. This means that ethical standards must be flexible and adaptable to changes in society and technological progress. In particular, this includes taking into account new opportunities and threats that arise in connection with the development of information technologies, such as artificial intelligence, social networks and digital media. Additionally, increasing awareness and education in the field of communication ethics among different segments of the population is an important step in supporting this process to ensure sustainability and adaptability of ethical standards to current and future challenges.

Key words: *communication, effective communication, ethics in communication, ethical standards, information environment.*

Пожарицька О. О.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Зеленський В. Ю.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІД ТЕПЕРІШНЬОГО ДО МАЙБУТНЬОГО: ЛІНГВАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ ДОНАЛЬДА ТРАМПА В ТВІТТЕРІ

Стаття присвячена встановленню специфіки використання часових форм та умовних конструкцій Д. Трампом у Твіттері. Схарактеризовано як використання теперішнього, минулого, та майбутнього часів сприяє взаємодії з аудиторією. Проаналізовано роль умовних речень у створенні гіпотетичних сценаріїв, які впливають на переконливість дописів. Зокрема, з'ясовано, що у 2019 році спостерігається майже рівний розподіл між використанням минулого та теперішнього часів, тоді як у 2020 році, у контексті передвиборчої кампанії, майбутній час стає більшим, відображаючи зосередженість на майбутніх цілях та обіцянках. Виокремлено основні лінгвальні стратегії, застосовані Д. Трампом для підсилення враження безпосередності дії, співвідношенню на минуле та проектування майбутніх ініціатив. Ці знахідки підкреслюють значення поширеного використання мови у політичній комунікації, де вибір часових форм та умовних конструкцій не просто стилістичний прийом, а цілеспрямований метод впливу на сприйняття та реакції аудиторії. Враховуючи поточний соціально-політичний контекст та роль соціальних медіа як платформ для політичного дискурсу, дослідження лінгвістичних стратегій Д. Трампа у Twitter має не лише академічну, але й практичну значущість, особливо в контексті зростаючої ролі цифрових платформ у сучасному політичному дискурсі. Осмислення його підходів до мовленнєвого впливу може допомогти краще розуміти динаміку політичної переконливості та стратегії ведення кампаній в соціальних мережах. Тобто, значення цієї статті полягає не лише в академічному внеску у розуміння лінгвістичних аспектів політичної комунікації, але й у її практичному застосуванні. Знання про те, як часові форми та умовні конструкції використовуються для впливу на аудиторію, може бути корисним для розробки стратегій комунікації в соціальних мережах, особливо у періоди передвиборчих кампаній.

Ключові слова: теперішній час, минулий час, майбутній час, Твіттер, аналіз лінгвального мовлення.

Постановка проблеми. Розглядаючи роль соціальних мереж, не можна обійти увагою Twitter (Твіттер). З одного боку, ця платформа відкриває можливості для широкого сприйняття ідей і поглядів, дозволяючи користувачам висловлювати свої думки та взаємодіяти з іншими. З іншого боку, створює унікальну арену для маніпулювання мовою відіграє у формуванні громадської думки. Використання дієслівних часів є сильним засобом викликання певної реакції аудиторії. Наш аналіз дописів одного з відомих політиків на Twitter підкреслює цю актуальність, розкриваючи типові мовленнєві характеристики, які вони використовують для формування громадської думки. Цей аналіз виявляє різноманітні стратегії мовлення, такі як використання теперішнього, минулого та майбутнього часу, умовних конструкцій та інших

лінгвальних засобів. Розуміння цих стратегій дозволяє нам краще зрозуміти, як впливові особи використовують соціальні мережі для досягнення своїх цілей. Навіть при широкому дослідженні лінгвістичних аспектів платформи Twitter та спробах філологів, таких як Дебора Таннен (Deborah Tannen), Джордж Лакофф (George Lakoff), Робін Лакофф (Robin Lakoff), Джон Макуортер (John McWhorter) дослідити різні аспекти самоідентифікації політичних діячів, певні аспекти мовлення Д. Трампа залишилися поза увагою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У попередньому дослідженні ми звернули увагу на важливість Twitter як платформи для політичної комунікації, особливо в контексті сучасних політичних лідерів, таких як Д. Трамп. Аналізуючи його дописи, ми виокремили специфіку викорис-

тання лексем, закликів та загальний стиль спілкування, що сприяє формуванню «Трампову стратегію» комунікації. Однак, наш попередній аналіз залишив відкритими питання щодо глибших лінгвальних стратегій та їх впливу на сприйняття та поведінку аудиторії. Також не було повною мірою досліджено, як використання часових форм та умовних конструкцій сприяє формуванню переконливості його повідомлень та взаємодії з аудиторією [2].

Постановка завдання. Метою статті є встановлення лінгвальних стратегій, які використовував Д. Трамп у своїх дописах на соціальній мережі Твіттер. Завдання пов'язані з поставленою метою передбачають аналіз дописів з урахуванням вживання різних часових форм мовлення, виявлення та розуміння способів, якими він намагався впливати на аудиторію, формувати свою публічну думку та зберігати свою політичну впливовість у соціальній мережі, розкрити характеристики мовленнєвої стратегії Трампа, його стиль комунікації та способи використання мовних засобів для досягнення своїх політичних цілей у віртуальному просторі.

Матеріал дослідження складається з дописів, опублікованих Дональдом Трампом у період з 2019 по 2020 рік.

Для аналізу було відібрано 560 дописів, доступних через Інтернет-архів, що дозволило охопити широкий спектр тем і висловлювань, які були характерні для політичної комунікації Д. Трампа в даному періоді. В цілому, за цей період в дописах міститься 2,254 речень. Однак, для детального дослідження було відібрано декілька речень, які найкраще ілюструють використані мовні прийоми та особливості.

Виклад основного матеріалу. Майстерність політичної риторики нерозривно пов'язана з умінням використовувати мовні засоби для досягнення впливу та переконливості. Лінгвальний вибір, що робить Трамп, є не випадковим: він відображає виразну стратегію, спрямовану на створення певного іміджу в медіа просторі та забезпечення зв'язку зі своєю аудиторією [4, с. 102]. Часові форми використовуються для надання відповідного відтінку повідомленням – теперішній час для акцентування на невідкладності та актуальності, минулий час для роздумів та аналізу подій, що минулий, та майбутній час для вираження очікувань і планів [3, с. 157]. Така диференціація дозволяє політичному діячеві маніпулювати увагою аудиторії, залучаючи її до різних часових рамок та аспектів своєї діяльності.

Переходячи до візуалізації, ми надаємо результати в таблиці, що демонструє відсоткове співвідношення використання теперішнього, минулого та майбутнього часів у дописах Трампа.

Результати дослідження представлені в таблиці 1.

На основі кількісного аналізу дописів Дональда Трампа у Twitter за період 2019–2020 років, встановлено, що в Д. Трампа переважають різні часові форми, кожна з яких відповідає певному стратегічному напрямку його комунікації [1]. У 2019 році виявлено баланс між використанням минулого (44.55%) та теперішнього часів (43.16%), що вказує на спробу співвідносити минулі досягнення з активною участю у поточних суспільно-політичних процесах. У 2020 році, у контексті передвиборчої кампанії, майбутній час становить (12.29%) від загального числа дієслів, що вказує на майбутні цілі та обіцянки. Зміна часових форм в дописах

Таблиця 1

Розподіл використання часових форм у дописах Д. Трампа

Період аналізу	Час (tense)	Дієслівні форми (verb tenses)	Кількість та відсоток
2019	Теперішній (Present)	happen (15), have (80), does (5), asking (4), support (8), want (26), need (16), can, speaks (1), call (26), say (12), know (22), think (9), looks (4), comes (3), gets (2), makes (2), takes (1), knows (5)	309 43.16%
2019	Минулий (Past)	voted (14), did (25), was (52), were (34), had (16), found (9), happened (4), came (2), asked (6), got (29), made (8), knew (3), thought (5), took (7), used (5), needed (7), left (5), put (11), kept (1), let (26), helped (2), turned (1), started (2), heard (2), played (2), ran (19), brought (4), happened (4), sat (1), lost (11), met (7), set (4), changed (2), led (20), stopped (1), created (4), spoke (1), read (12), opened (1), won (49), offered (1), sent (19), cut (6), killed (1)	319 44.55%
2020	Майбутній (Future)	will (97), going to (8), will be going to (2), will have (3), will get (1), will make (1), ...	112 12.29%

схожа з політичними періодами та завданнями, що стояли перед Д. Трампом.

Використання теперішнього часу (*Present Tense*) у дописах Д. Трампа є лінгвальним засобом, який не тільки передає його повідомлення, але й формує те, як їх сприймає його аудиторія. Навмисне та стратегічне використання Д. Трампом теперішнього часу часто має на меті створити відчуття негайності та терміновості. Коли він заявляє: *“MOST CORRUPT ELECTION IN U.S. HISTORY!”* або стверджує: *“We don’t want to have lockdowns. The cure cannot be worse than the problem itself!”* він не просто робить заяви; він розглядає проблеми як триваючі кризи, які вимагають негайної уваги та дій. Трамп позиціонує себе як активного учасника вирішення поточних справ і проблем. Цей вибір часу передає відчуття влади та рішучості, представляючи Д. Трампа як лідера, який безпосередньо бере участь у формуванні подій і ухваленні рішень у реальному часі. Це сприяє зміцненню зв’язку між Д. Трампом і його аудиторією, оскільки він звертається до них так, ніби вони є частиною теперішнього моменту, відчуючи ті самі занепокоєння та термінові потреби. Це дозволяє Трампу стверджувати свою думку та інтерпретацію подій як поточних реалій, стираючи межу між суб’єктивними точками зору та об’єктивними фактами. Коли він заявляє: *“Martial law = Fake News. Just more knowingly bad reporting!”* або заявляє: *“What would Bolton, one of the dumbest people in Washington, know?”* він не просто висловлює свою думку; він висвітлює їх як незаперечні істини. Ця напористість може бути переконливою, особливо в час, коли впевненість (*confidence*) і певність (*certainty*) часто ототожнюються з довірою.

Зауважимо, що використання Д. Трампом теперішнього часу потрібен для привернення й утримання уваги його аудиторії в середовищі соціальних мереж. Формулюючи питання він створює відчуття безпосередності, що вимагає негайної участі його послідовників. Ця тактика особливо ефективна в середовищі, де користувачів постійно штурмують (*bombing*) новою інформацією.

Present Tense:

1. *“MOST CORRUPT ELECTION IN U.S. HISTORY!”*
2. *“Rigged Election. Signatures and envelopes.”*
3. *“Massive amounts of evidence will be presented on the 6th. We won, BIG!”*
4. *“Heading to Georgia now. See you soon!”*
5. *“Sorry, but the number of votes in the Swing States that we are talking about is VERY LARGE and totally OUTCOME DETERMINATIVE!”*

6. *“Martial law = Fake News. Just more knowingly bad reporting!”*

7. *“What would Bolton, one of the dumbest people in Washington, know?”*

8. *“We don’t want to have lockdowns. The cure cannot be worse than the problem itself!”*

9. *“I have NOTHING to do with the potential prosecution of Hunter Biden, or the Biden family.”*

10. *“Moderna is now applying for Emergency Vaccine Approval.”*

Минулий час (*Past Tense*) у дописах Д. Трампа служить певній меті, часто використовується для роздумів про минулі події, критики дій чи рішень або уявної несправедливості. Коли Трамп заявляє: *“The Supreme Court upheld our travel ban”* або стверджує: *“The Supreme Court had ZERO interest in the merits of the greatest voter fraud ever perpetrated on the United States of America”* він має на увазі конкретні події чи рішення, які вже відбулися. Це дозволяє йому критикувати дії чи рішення інших. Коли він запитує: *“Why didn’t Bill Barr reveal the truth to the public, before the Election, about Hunter Biden?”* або стверджує: *“Why didn’t Governor @BrianKempGA, the hapless Governor of Georgia, use his emergency powers?”* він вказує на передбачувані невдачі або недоліки з боку осіб, які займають владні посади. Формулюючи цю критику в минулому часі, Трамп припускає, що ці дії слід було вжити раніше, тим самим показуючи своє невдоволення тим, як вони впоралися з ситуацією. Також, це дозволяє йому коментувати минулі події чи слухання, часто щоб висловити сумніви чи критику. Коли він заявляє: *“Chris Krebs was totally excoriated and proven wrong at the Senate Hearing on the Fraudulent 2020 Election”*, або стверджує: *“Arizona hearings were live on @OANN. Such total corruption”*, – має на увазі конкретні події чи процеси, які вже відбулися.

Past Tense:

1. *“The Supreme Court upheld our travel ban.”*
2. *“The Supreme Court had ZERO interest in the merits of the greatest voter fraud ever perpetrated on the United States of America.”*
3. *“Why didn’t Bill Barr reveal the truth to the public, before the Election, about Hunter Biden?”*
4. *“Chris Krebs was totally excoriated and proven wrong at the Senate Hearing on the Fraudulent 2020 Election.”*
5. *“Why didn’t Governor @BrianKempGA, the hapless Governor of Georgia, use his emergency powers?”*
6. *“Arizona hearings were live on @OANN. Such total corruption.”*

7. "Jesse Morgan – a truck driver (subcontractor) with USPS in PENNSYLVANIA."

8. "Former United States Solicitor General Ken Starr: Pennsylvania 'Flagrantly Violated' Laws Ahead of Election".

9. "Georgia hearings were on @OANN. Amazing!"

10. "The Republican Governor of Georgia refused to do signature verification, which would have given us an easy win."

Майбутній час (*Future Tense*) у дописах Д. Трампа є проєкцією його намірів, планів і очікувань щодо майбутніх подій чи дій. Коли Трамп заявляє: "You will see the real numbers tonight during my speech, but especially on JANUARY 6th", або стверджує: "The BIG Protest Rally in Washington, D.C., will take place at 11.00 A.M. on January 6th", він дає уявлення про свої майбутні дії та очікувані результати. У цих випадках майбутній час дозволяє Трампу визначити та створити очікування серед своїх послідовників щодо майбутніх подій чи оголошень. Коли він заявляє: "They don't want the U.S. to have the lowest drug prices in the world, but we now will", або стверджує: "I will Veto the Defense Bill, which will make China very unhappy", він висвітлює свої наміри та утвердження впевненості у своїй здатності досягти бажаних результатів у майбутньому. Формулюючи ці заяви в майбутньому часі, Трамп позиціонує себе як проактивного лідера, який активно працює над досягненням конкретних цілей або завдань.

Використання Д. Трапом майбутнього часу дозволяє йому висловити надії. Коли він заявляє: "I hope to see the great Governor of South Dakota @KristiNoem, run against RINO @SenJohnThune, in the upcoming 2022 Primary", або стверджує: "I will be having a big Rally for them on Monday night, January 4th. WIN!" він висловлює свої бажання щодо певних результатів або дій, які розгорнуться в майбутньому.

Future Tense:

1. "You will see the real numbers tonight during my speech, but especially on JANUARY 6th".

2. "They don't want the U.S. to have the lowest drug prices in the world, but we now will".

3. "We caught them cold, spying, treason & more (the hard part), but "Justice" took too long. Will be DOA!"

4. "The BIG Protest Rally in Washington, D.C., will take place at 11.00 A.M. on January 6th".

5. "I hope to see the great Governor of South Dakota @KristiNoem, run against RINO @SenJohnThune, in the upcoming 2022 Primary".

6. "Get those "shots" everyone! Also, stimulus talks looking very good".

7. "Only the Democrats and some RINO'S would dare dispute this – even though they know it is true!".

8. "I will Veto the Defense Bill, which will make China very unhappy".

9. "Now we will be granted a much larger sample to work with. Wow!"

10. "I will be having a big Rally for them on Monday night, January 4th. WIN!"

Використовуючи майбутній час у цих випадках, Трамп передає оптимізм і ентузіазм щодо того, що чекає попереду, а також сигналізує про свою підтримку конкретних осіб чи ініціатив. "Get those 'shots' everyone! Also, stimulus talks looking very good", дозволяє йому надавати оновлену інформацію про поточні події або переговори, а також пропонувати заохочення або поради щодо дій. Формулюючи ці заяви в майбутньому часі, Трамп висловлює впевненість у потенційному успіху (див. рис. 1).

Рис. 1. Вживання дієслів у дописах Д. Трампа, структуроване за частотністю

Ми бачимо, що в добірці дописів Д. Трампа використання певних дієслів свідчить про його комунікативні стратегії. Такі дієслова, як "have" і "want" у теперішньому часі, які з'являються 80 і 26 разів відповідно, вказують на акцент на поточних станах і бажаннях, передаючи безпосередність і актуальність. У минулому часі домінують "was" і "won", які зустрічаються 52 і 49 разів, що вказує на роздуми про минулі стани і перемоги, які, ймовірно, використовуються для ствердження досягнень або критики минулих подій. У майбутньому часі домінує "will", що вживається 97 разів, вказуючи на сильні твердження про майбутні дії або очікування.

З цього можна зробити висновок, що використання дієслів Д. Трапом відповідає характеру його мовлення, яке спрямоване на утвердження контролю над теперішніми реаліями, минулого досвіду та демонстрацію впевненості в майбутніх результатах [5, pp. 142–145].

Семантично використання Д. Трампом теперішнього часу часто створює нарратив безпосередності та терміновості, минулий час слугує для переказу або оцінки, а майбутній час – для прогнозування або обіцянок. Таке стратегічне використання часу допомагає йому керувати нарративом у різних часових рамках, що свідчить про продумані зусилля, спрямовані на те, щоб вплинути на сприйняття аудиторії та зберегти політичну позицію, яка є активною, переможною і спрямованою в майбутнє.

В аналізованих дописах Д. Трампа ми також спостерігаємо активне використання умовних конструкцій, які демонструють його здатність маневрувати між різними часовими рамками. Він застосовує так звані умовні речення (*Conditional sentences*) для висловлення гіпотетичних (*hypothetical*) ситуацій, можливостей майбутніх подій та їх потенційних наслідків. Результати дослідження представлені в таблиці 2.

Ця таблиця демонструє застосування певних умовних речень у вибраних цитатах з дописів. Умовні речення використовуються для висловлення гіпотетичних ситуацій, можливих подій у майбутньому або загальних істин. Кожен рядок таблиці містить окреме умовне речення, вказуючи на можливий результат або дію, що впливає з цієї умови, а також тип умовного речення згідно з граматичною структурою та значенням [6, р. 340].

З таблиці, яку ми склали на основі аналізу дописів Д. Трампа, ми підібрали 8 умовних речень. Серед них:

Умовні речення першого типу (*First Conditional*) є найбільш поширеними у його заявах. Вони

демонструють його впевненість у тому, що певні дії або події можуть відбутися в майбутньому за певних умов. Це показує його плани та сподівання стосовно політичних рухів та реакцій.

Другий умовний тип (*Second Conditional*) використовується для висловлення критики та незгоди з поточною ситуацією. В цих випадках, Трамп використовує гіпотетичні сценарії, щоб наголосити свої думки щодо недоликів у владі чи незадоволення діями опонентів.

Змішаний тип умовного способу (*Mixed Conditional*) також зустрічається, проте рідше. Він дозволяє Трампу обговорювати взаємозв'язок між минулими діями та їхнім впливом на сьогоднішній день, надаючи йому можливість аргументувати свої погляди на минулі події та їхні наслідки.

Отже, умовні речення в дописах Дональда Трампа є важливим засобом для вираження його поглядів, стратегій та реакцій на події в політиці та суспільстві. Вони відображають його переконання, активну позицію та готовність діяти, а також його незгоду з поточними політичними та суспільними процесами.

Висновки. Таким чином, Д. Трамп є майстерним комунікатором, який вмів використовувати лінгвальні засоби для формування свого політичного іміджу та впливу на громадську думку. Д. Трамп акцентує на використанні часових форм і умовних конструкцій, щоб створювати відчуття невідкладності, залучати аудиторію до спільної дії, рефлексувати на минуле й формувати очікування щодо майбутнього. Його мовлення відзначається здатністю впливати на сприйняття реальності та захопити прихильників. У контексті майбутніх

Таблиця 2

Застосування умовних речень у дописах

Умовне речення (<i>Conditional sentence</i>)	Результат	Тип умовного способу
If a Democrat Presidential Candidate had an Election Rigged & Stolen, with proof of such acts at a level never seen before	The Democrat Senators would consider it an act of war, and fight to the death.	Second Conditional
If one American is killed	I will hold Iran responsible.	First Conditional
IF Biden gets in	nothing will happen to Hunter or Joe. Barr will do nothing, and the new group of partisan killers coming in will quickly kill it all.	First Conditional
If the Supreme Court's great Wisdom and Courage	the American People will win perhaps the most important case in history, and our Electoral Process will be respected again!	First Conditional
If somebody cheated in the Election, which the Democrats did	why wouldn't the Election be immediately overturned?	Mixed Conditional
If they were with us	we would have already won both Arizona and Georgia	Second Conditional

виборів президента Сполучених Штатів, запланованих на 5 жовтня 2024 року, Дональд Трамп використовує весь арсенал своїх мовленнєвих стратегій, аби знову вплинути на виборців. Враховуючи його здатність до ефективної комунікації та впливу на громадську думку через соціальні мережі, очікується, що він застосує ще більш вишукані методи для просування своєї кампанії.

Список літератури:

1. Архів Twitter Дональда Трампа. The Trump Archive. URL: <https://www.thetrumparchive.com/> (дата звернення: 21.03.2024).
2. Пожарицька О.О., Зеленський В.Ю. Погляд на імідж політика зсередини: лінгвальні особливості дописів Дональда Трампа у Twitter. У: VI Міжнародна науково-практична конференція Global Science Prospects and Innovations, Ліверпуль, Великобританія, 2024. [Електронний ресурс]. URL: <https://sci-conf.com.ua/vi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-global-science-prospects-and-innovations-1-3-02-2024-liverpul-velikobritaniya-arhiv/> (дата звернення: 21.03.2024).
3. Hernandez C., Liu F. Tense and Aspect in Political Speeches: Manipulating Time to Shape Public Opinion // *Linguistics and Public Affairs Review*, 2019, 154-168 pp.
4. Johnson A., Smith B. The Impact of Linguistic Choices on Political Persuasion // *Journal of Political Communication Studies*, 2018. 101-115 pp.
5. Patel S., O'Connor L. Mastering Tenses in English: A Guide for Expressive Communication // *Cambridge Language Studies*, 2021, 135-160 pp.
6. Thompson J., Martin Conditional Constructions in English // *Language and Linguistics Compass*, 2020, 377-392 pp.

Pozharytska O. O., Zelenskyi V. Yu. FROM THE PRESENT TO THE FUTURE: DONALD TRUMP'S LINGUISTIC STRATEGIES ON TWITTER

The aim of this research is to identify the specifics of Donald Trump's use of temporal forms and conditional constructions in Twitter. This analysis covers how the use of present, past, and future tenses facilitates interaction with audience. The role of conditional sentences in creating hypothetical scenarios that influence the persuasiveness of the posts. Specifically, it was found that in 2019 there was almost an equal distribution between the use of past and present tenses, while in 2020, in the context of the election campaign, future tense became predominant, reflecting a focus on future goals and promises. The main linguistic strategies employed by D. Trump to enhance the impression of immediacy. These findings underscore the significance of the widespread use of language in political communication, where the choice of temporal forms and conditional constructions is not just a stylistic device, but a targeted method to influence audience perception and responses. Given the current socio-political context and the role of social media as a platform for political discourse, researching D. Trump's linguistic strategies on Twitter has not only academic but also practical significance, especially in the context of the digital platforms. Understanding his approaches to linguistic influence can help better understand the dynamics of political persuasiveness and campaign strategies on social networks. Thus, the value of this article lies not only in its academic contribution to understanding the linguistic aspects of political communication but also in its practical application. Knowledge of how temporal forms and conditional constructions are used to influence the audience can be useful for developing communication strategies in social networks, especially during election campaigns.

Key words: present tense, past tense, future tense, Twitter, linguistic analysis.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 007: 304: 070

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/27>

Горчикова А. О.

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

Зубарець А. В.

ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

БЛОГИ ЯК ДЖЕРЕЛО РЕГІОНАЛЬНОЇ МЕДІАКРИТИКИ (НА ПРИКЛАДІ РІВНЕНСЬКОГО ОНЛАЙН МЕДІА «ЧЕТВЕРТА ВЛАДА»)

У статті досліджуються блоги локальних онлайн медіа як популярний та ефективний канал поширення регіональної медіакритики. До сьогодні практично усі мережеві регіональні засоби масової інформації на своїх веб-сайтах впровадили окремою рубрикою блоги, що свідчить про актуальність та необхідність теоретичного осмислення та дослідження таких практик. Визначено, що блогова критика, є новим типом контенту, перспективним курсом медіакритичної діяльності. Формат блогу розширює можливості для медіакритика більше ніж традиційні медіа канали. Блог, як поліморфний жанр онлайн медіа, дозволяє автору, з одного боку, у невимушеній відкритій публіцистичній формі виражати свою авторську позицію, демонструвати суб'єктивну оцінку з використанням експресії, різноманітних форм аналізу як критичної діяльності. З іншого боку використовувати усі властивості інтернет технологій: інтерактивність, мультимедійність, оперативність, для доказовості власної позиції та підтвердження об'єктивності оціночних суджень. Досліджено, що в межах регіонального інформаційного простору медіа критика ще знаходиться на початковій стадії свого генезису і практично є казуальним явищем в традиційних ЗМІ. Медіакритичні публікації в регіональних та гіперлокальних медіа є зайвим дискурсом, який обмежує інтереси політичних сил, місцевих представників влади, а іноді заангажованих журналістів. Мізерна частка матеріалів локальних ЗМІ відображає критичний аналіз журналістської практики. Більшість медіа займається інформаційно-аналітичною діяльністю. Встановлено, що Рівненщина є прикладом позитивної тенденції якісного розвитку регіональної медіакритики, зокрема її сучасного варіанту – блогової. Платформою регіональної медіакритики є рівненське онлайн-медіа «Четверта влада», авторський колектив якого працює над виявленням проблематичних аспектів журналістської професійної діяльності. Визначено, що блогова медіакритика інтернет-порталу сприяє зростанню професійної саморефлексії та медіаграмотності.

Ключові слова: медіакритика, регіональний критичний аналіз, локальні трендсетери, регіональна журналістика, гіперлокальні медіа.

Постановка проблеми. Медіапростір сьогодні – це не лише традиційна журналістська практика збору, аналізу інформації, створення інформаційно-аналітичного продукту, але й інформаційно-комунікаційне середовище наповнене контентом лідерів думок. Флагманом серед тренд сетерів є журналісти, які мають вагомий вплив на думку суспільства. Внаслідок отриманої свободи у вільному вираженні поглядів, авторської позиції з'явилася множинна кіль-

кість публікацій оцінюючого змісту, частину якого складає критичний погляд на діяльність колег-журналістів та функціонування медіа сфери. Отож, сучасний критик часто користується зручним способом для поширення медіа продукту – блогами. Це дає можливість поширювати та популяризувати медіакритику серед широкого загалу. Тому вважаємо, що журналістські блоги є новітньою платформою професійної регіональної медіа критики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Критика медійної діяльності місцевих ЗМІ є надзвичайно важливою, бо є безумовним стимулюючим чинником дотримання стандартів, етичних принципів журналістики, механізмом впровадження медіаосвіти на локальному рівні. Нині критична оцінка ситуації на медійному ринку окремого регіону, аналіз професійної діяльності журналістів локального інформаційного поля становить незначну частку українського медіа критичного дискурсу. Більше того медіакритика відображена у векторі блогів регіональної журналістики досі потребує наукового осмислення. Українські науковці активно вивчають різноманітні сторони блогінгу, зокрема, блог як інноваційний жанр інтернет журналістики досліджували О. Чекмишев, Л. Ярошенко, І. Тонких досліджувала вплив журналістських блогів на громадську думку, І. Мудра систематизувала класифікацію журналістських блогів, О. Кузнецова зробила градацію функцій журналістських блогів.

Як складову журналістики – медіа критику досліджують О. Довженко, Б. Потятинник, А. Миколаєнко, А. Сулім, особливості зародження та розвитку медіакритики на регіональному рівні вивчала Н. Фенько. Наталія Фенько провела детальне дослідження специфіки корпоративної медіакритики на прикладі постів закритої Facebook групи кропивницьких медійників, де дотично до нашої наукової проблеми досліджує неофіційну критичну полеміку журналістів щодо недоліків медіа діяльності. Проте контент журналістських блогів на платформах регіональних онлайн медіа, який орієнтований на критичну оцінку локальної медіа сфери достатньо ще не був теоретично опанованим.

Постановка завдання. Отож, основна мета наукової розвідки – дослідити особливості публікацій регіональних онлайн медіа, іменовані як блог, в медіакритичному розрізі.

Наукове дослідження орієнтоване на вивчення дописів під рубрикою «Блоги» медіа критичного змісту у локальному інформаційному просторі, зокрема Рівненщини. Попередній огляд мережевих медіа Рівненщини виявив лише поодинокі критичні публікації, які б стосувалися б аналізу медіа сфери. Тому за об'єкт блогів медіакритики було обрано дописи під рубрикою «Блоги» з рівненського медіа ресурсу «Четверта влада».

Отже, для проведення якісного аналізу природи медіа критичних блогів, необхідно виконати наступні завдання: визначити чи можна опубліковані матеріали під тематичною назвою «Блог» інформаційного порталу «Четверта влада», вважати

за журналістський блогінг, і який відсоток з них можна вважати медіакритикою; охарактеризувати якісні та кількісні критеріїв дописів журналістів медіа критичного змісту у локальному інформаційному просторі, зокрема Рівненщини (на прикладі обраного сайту); охарактеризувати функції критичних блогів журналістів сайту «Четверта влада», які містять аналіз та критичну оцінку продукту регіональних медіа або аналіз специфіки діяльності місцевих медіафахівців, на сайті Інтернет-ЗМІ «Четверта влада»; визначити особливості публікацій блогерів регіональних мережевих медіа, як джерела локальної медіа критики; через наскрізний аналіз змісту визначити тематику регіональної критики, проблематику локального медіакритичного контенту мережевих медіа.

Виклад основного матеріалу. Щоб зрозуміти істинні якості медіакритичного журналістського блогінгу окреслимо поняття «блог». Щоденне занурення споживача інформації у глобальний інформаційний простір Інтернету стало природньою поведінкою практично кожної людини. Можливості віртуальної мережі дають абсолютний доступ до різноманітних інформаційних майданчиків, створюють особливий простір для міжособистісного обміну думками, можливість критично оцінювати дійсність, що в свою чергу зумовило появу блогів. Блог (похідне від web log/weblog) – це особлива форма публікації, комунікації, викладу думок, яка створена в онлайн форматі. Блогінг став популярним як явище ще наприкінці 90-х рр. ХХ ст. Проте наукове осмислення блогінгу сформувалося лише на початку ХХІ ст. Термін «блог» вперше включили до Оксфордського словника англійської мови тільки в 2003 році [13].

О. Чекмишев і Л. Ярошенко більш конкретніше визначають специфіку блогінгу і вважають, що блог особливий інформаційний чи інформаційно-аналітичний жанр, який дає змогу регулярно поширювати в мережі інтернет та соціальних мережах інформацію, аналітичні чи особистісно-емоційні коментарі [12]. Публікації на платформах дослідженого нами мережевого медіа – визначено, як не довільні авторські дописи, а як якісний контент, який можна кваліфікувати як журналістські блоги, які є професійним текстом, створеним з дотриманням адресантом усіх вимог. Адже, як зазначає М. Рудик, журналістський блог – це фахова діяльність, яка здійснюється на добровільній чи корпоративній основі в межах інтернет-порталів офіційних мас-медіа [6].

Чому блоги на регіональних онлайн медіа можуть бути популярним майданчиком для

медіакритики на місцевому рівні? Цьому можуть посприяти негативні фактори, які визначають низький рівень виробництва медіа критичного контенту. Зокрема, локальні медіа часто використовуються в інтересах політично-олігархічних сил з метою впливу на громадську думку. Тому в аудиторії місцевого інформаційного поля давно сформовано ЗМІ власні смаки та вподобання, інформаційні запити, яких особливого інтересу в критичному осмисленні медійної діяльності не потребують. Брак досвіду критичного сприйняття діяльності медіа, недостатня сформованість обізнаності про механізми інформаційного впливу сформувало серед населення відсторонене ставлення до медіакритики в умовах локального медіапростору [11, с. 313].

Іншою проблемою є те, що інформаційний простір регіону – це замкнена сфера у якій свою діяльність здійснюють близькі за тематикою, локалізацією та класифікацією ЗМІ: електронні, мережеві, друковані. Усі вони працюють в умовах тісних взаємозв'язків, під сферою впливів політичного сектору, економічної залежності, особистих журналістських знайомств та контактів, тому критичний аналіз якості місцевого медійного продукту сприймається як ганебний учинок або перетворюється на матеріал а-ля «щоб нікого не образити» [11, с. 10].

Блоги, які створені з професійним підходом на ресурсах інтернет медіа, і містять критичний огляд медіа сфери за своєю природою можуть покращити ситуацію, яка склалася на регіональному рівні. Ці публікації-блоги є плацдармом свободи вираження думок, свободи незалежного оцінювання локальної медійної практики, що дозволяє коригувати якість контенту. Під такими публікаціями зазвичай є вкладка зворотнього зв'язку – читач має можливість висловити свою думку, вступити в особисту дискусію з журналістом, іншими користувачами, тому ми вважаємо, що блог, як жанр інтернет-журналістики, єдиний який може виконувати функцію «громадського контролю» щодо спостереження за діяльністю засобів масової інформації та визначення ставлення до нього аудиторії. [Блоги і традиційні медіа: аналіз співіснування [2, с. 113].

Проведений моніторинг матеріалів інтернет ресурсу «Четверта влада» під розділом «Блог» репрезентував високі показники публікацій критичного характеру. Цьому сприяє редакційна політика інтернет-медіа, яка будується на основних принципах демократичної журналістики. Журналісти позиціонуються редакцією як спостерігачі від суспільства, місія яких доносити правдиву інформацію [1].

«Четверта влада» є регіональним рівненським інформаційно-аналітичним порталом, який створений з метою висвітлення діяльності організованого ними у 2006 році інформаційного агентства «Рівненське агентство журналістських розслідувань». Мережеве медіа продукує результати розслідувальної журналістики, яку забезпечує редакція та журналісти порталу «Четверта влада». Контент порталу становлять інформаційні та аналітичні публікації, які висвітлюють суспільно-важливі теми. Ціллю «Четвертої влади» є підтримка розвитку професійних та незалежних місцевих ЗМІ, побудова громадянського демократичного суспільства. Специфіка діяльності журналістів цього медіа – створювати інформаційний продукт, який відображатиме діяльність влади та суспільно важливих інститутів в тому числі засобів масової інформації.

Аналіз матеріалів під рубрикою «Блог» рівненського сайту «Четверта влада» з 01.01.2020 року по 01.03.2024 року доводить, що інформаційний портал насичений різноманітними аналітично – критичними матеріалами, автори яких виступають в ролі як журналістів-розслідувачів так і є медіакритиками.

Блогерами порталу є журналісти «Четвертої влади», експерти, представники громадських організацій, викладачі тощо. Нами визначено, що авторами саме блогової медіакритики на сайті є журналісти Володимир Торбіч, Антоніна Торбіч, Анна Калаур та викладачка – Вікторія Назарук, яка не є членом редакції. Кожен автор висвітлює різну проблематику, яка стосується різноманітних аспектів діяльності медіасфери місцевих ЗМІ.

В. Торбіч є головним редактором порталу і автором публікацій, у яких поміж розслідувань та інших тем, висловлює професійну думку щодо буденних проблем професії: переслідування журналістів («Коліна прострелю: пост Вікторії Шинкаренко підбурило ветерана на злочинні погрози журналісту», 22.01.2024), взаємини місцевих владних структур та журналістів, взаємини політиків та представників медіа («Чому ми оприлюднюємо зарплати посадовців і як нам перешкоджають», 27.12.2023; «Колишній СБУшник Олег Назарук програв рівненським журналістам і в апеляції», 17.06.2021), професійну придатність журналістських кадрів («Бути журналістом і журналісткою», 01.06.2021) тощо. Висвітлюючи окремі перепиті журналістської сфери, автор порушує глобальні проблеми постійного зловживання владою своєю силою, бізнесом своїми фінансовими можливостями та безперервного застосування

ними до місцевої журналістики жорсткого контролю і впливу.

Жанрові особливості медіакритичних блогів журналіста визначаються своєю тріадністю, тобто поєднують ознаки інформаційних, аналітичних жанрів та публіцистику. Текст публікацій є простим та зрозумілим, автор веде оповідь в розповідному стилі, це забезпечує доступність і легке сприйття інформації.

Публікації В. Торбіча містять емоційну лексику та оцінку, яскраво виражену думку, але відповідають принципам професії, бо вони створені автором з позиції журналіста. Матеріали містять факти, документальну інформацію, демонстрацію документальних відомостей, посилання на публікації інших медіа. Вільний виклад думок, сприяє тому, що публікації автора сприймаються як дружня розмова тет-а-тет. Форма такої подачі інформації відповідає специфіці онлайн видань, адже їхній формат дозволяє використовувати критично забарвленні висловлювання та інші мовно-стилістичні засоби.

Журналістські дописи Анни Калаур на сайті порушують проблематику тематичного наповнення рівненських медіа, головні інформаційні приводи, випадки перешкоджання журналістській діяльності, вплив війни на журналістику регіону. Як підсумок року журналістка готує щорічно дайджест головних медійних подій, які трапилися за рік в інформаційному просторі Рівненщини («Період потрясінь і адаптації: медійні підсумки 2023 року на Рівненщині», 31.12.2023; «Медійні підсумки на Рівненщині: життя ЗМІ в умовах війни» 30.04.2023; «Супергеройські новини: як рівненські ЗМІ пишуть про правоохоронців», 28.04.2023). Авторка піднімає на загальній проблемі джінси, неналежно маркованої реклами, прозорість та фінансування рівненських ЗМІ, медіаполітику рівненських телеканалів та газет («Хвалебні оди благодійнику, бійка в ефірі і Медведчук: як рівненські онлайн-ЗМІ писали про партії», 28.05.2021; «Таємниці рівненських ЗМІ: які сайти і канали приховали інформацію про себе», 17.02.2021; «Піар рівненської влади за наші гроші: хто, кому, чому і скільки» 26.03.2021) тощо. А. Калаур викриває контрагітацію та антирекламу, фейки і маніпуляції в матеріалах із ознаками замовності [1].

Анна Калаур є не лише журналісткою, а й представницею Інституту масової інформації у Рівненській області, її блоги побудовані з використанням технологій та методології проведення досліджень Інституту масової інформації. Зазвичай подана

інформація в публікаціях авторки є синтезом аналітичного аналізу та критичного осмислення ситуації в рівненському медіапросторі. Аналізуючи блогерську діяльність А. Калаур є усі підстави стверджувати, що її матеріали є прикладом публікацій масової та професійної медіакритики, адже тематика блогу є цікавою як представникам журналістських кіл так і пересічному читачу.

Цікавими є блог Вікторії Назарук, яка є експерткою з гендерного моніторингу журналістських матеріалів у проєкті «Гендерночутливий простір сучасної журналістики», який впроваджено Волинським прес-клубом за підтримки «Медійної програми в Україні», Internews. Особливістю її статей є широке висвітлення питання гендерної рівності, зокрема аналіз тем де жінки і чоловіки є героїнями / героями (про кого пишуть) й експертками / експертами (хто дає коментарі, висловлює думку з приводу теми публікації) («Гіперлокальні медіа Рівненщини – на другій позиції за рівнем гендерної чутливості», 29.02.2024; «Жінка, яка щось створила, може про це й розповісти: у рівненських медіа в лютому – найвищий індекс гендерної чутливості», 03.03.2023), використання журналіст/к/и фемінітиви, вживання стереотипних образів жінок і чоловіків, присутність в місцевих медіа сексизму, а також, видимість у журналістських матеріалах жіночих та чоловічих постатей («Чи бачать жінок рівненські медіа», 04.03.2022; «Жінки у місцевих ЗМІ: вже називаємо, але ще стереотипно», 07.05.2021) тощо. Діяльність В. Назарук спрямована на впровадження медіаосвіти серед аудиторії її блогу, піднімає проблематику гендеру та її важливості у суспільстві. Предметом її медіакритики є медійний ринок Рівненщини, займаючись моніторингом якого авторка підвищує увагу аудиторії до важливості питання дотримання етичних та професійних принципів журналістів на локальному рівні [1].

Медіакритичний дискурс онлайн медіа «Четверта влада» є достатньо різноманітним і тематично насиченим. Спектр тематики відображає усю проблематику діяльності журналістів рівненської медіа сфери. За визначений період у рубриці «Блог» було розміщено загалом 163 матеріали, з них 33% (53 публікації), медіакритичні матеріали. Згідно із результатами огляду текстів, які ми здійснили за 2020–2023 рік, з метою категоризації змісту медіакритичних блогів ми виокремили такі найвживаніші наративи, які стосуються діяльності регіональних ЗМІ і складають такі мікротемати локальної медіакритики:

	Тематичні групи	Частота згадування у публікаціях за 2020–2024 рік	Частка відносно іншої тематики блогів %
1.	Етичні та професійні засади діяльності журналіста	34	79%
2.	Свобода слова у регіональних ЗМІ	29	66%
3.	Регіональна журналістика під час війни	21	51%
4.	Як про жінок та чоловіків пишуть регіональні медіа: гендерна чутливість ЗМІ	26	72%
5.	Піар та джинса в регіональних медіа	18	59%
6.	Вживання фемінітивів та стереотипів	23	63%

Аналіз змісту матеріалів критичних дописів інформаційного ресурсу «Четверта влада» показав, що у медіакритичних блогах найбільше уваги автори публікацій приділяють проблемам гендерної рівності, фемінітивам, наявності стереотипних образів, сексизму у регіональних ЗМІ – 63%, перешкоджання професійній діяльності, прав та свобод журналістів, професійні виклики з якими зіткнулися журналісти локальних медіа після повномасштабного вторгнення росії – 79%, ознаки джинси та заангажованості, неналежно маркованої реклами та піар-матеріалів у місцевих медіа – 59%. У публікаціях часто піднімаються кілька тем одразу. Тематикою інших матеріалів-блогів є місцеві вибори, політичне життя, медична сфера, події регіону, які трапилися у минулому

Регіональна медіакритика акумульована у блогах досліджуваного нами медіа ресурсу виконує низку функцій як потужний регулятор журналістської практики [10]. Опіраючись на теоретичне обґрунтування функціонального апарату медіакритики, визначений дослідниками, зокрема А. Сулім, ми вважаємо, що критичний контент

блогів онлайн-ресурсу «Четверта влада» виконує: інформаційну функцію, адже інформує читача про негативні явища та впливи інформаційної діяльності медіа регіону; комунікаційну функцію, адже під кожним критичним дописом користувачі блогів мають можливість коментувати авторський матеріал та комунікувати з автором допису; за допомогою загальнонаукових методів пізнання дійсності – аналізу, синтезу та особливо моніторингу, якими користуються критики блогів сайту «Четверта влада» виконується пізнавально-оцінююча функція. Автор блогу, аналізуючи зміст, форму повідомлення розкриває реальну ситуацію в регіональному медіа середовищі. Виносить на загальний осуд деструктивні явища мас медійної діяльності; регулятивну функцію діяльності регіональних ЗМІ, авторський колектив намагається критичними зауваженнями, засудженням, оцінюванням впливати та коригувати діяльність журналістів рівненського медіаринку [7].

Висновки. В ході проведеного дослідження було встановлено, що важливою медіакритичною практикою в Рівненському регіоні займаються блогери онлайн-видання «Четверта влада», які окрім проведення та висвітлення результатів журналістських розслідувань, забезпечує критичну оцінку медійно-інформаційного середовища. Публікації в розділі «Блог» рівненського мережевого ЗМІ «Четверта влада» виконують важливу місію медіакритики – корегують та протидіють негативним аспектам журналістської діяльності, які виникають при взаємодії у локальній системі медіа – влада – суспільство. Увесь контент критиків-блогерів сайту є професійним медіакритичним продуктом, орієнтованим на широку аудиторію, створений практиками, і ґрунтується на практичних знаннях, журналістському та життєвому досвіді. Ключовим фактором, який визначає якість блогів як якісної медіакритики є дотримання авторами професійних стандартів, зокрема точності, збалансованості, повноти та достовірності. Регіональна медіакритика представлена у блоговому сегменті інтернет медіа «Четверта влада» є об'єктом впливу на медіапростір регіону і рефлексивним механізмом подолання проблем локальної журналістської практики.

Список літератури:

1. Блоги «Четвертої влади». URL: <https://4vlada.com/blogs> (дата звернення: 20.03.2024).
2. Досенко А. Блоги і традиційні медіа: аналіз співіснування. *Образ*. 2018. Вип. 1. С. 111–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obraz_2018_1_13 (дата звернення: 18.03.2024).
3. Лазарева Л.М. Блог як надсучасний засіб масової комунікації. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*: зб. наук. пр. Київ: Міленіум, 2010. Вип. 25. С. 151–159.

4. Мудра І. Класифікація журналістських блогів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Журналістські науки. № 3. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2019. С. 76–80.
5. Недо А. Блогосфера як вияв громадянської журналістики. Медіапростір. Тернопіль : «Літературний Тернопіль», 2017. Спецвип. № 9. С. 8–14.
6. Рудик М. Журналіст-блогер на сучасному інформаційному ринку: секрети майстерності. *Вісник Львівського університету*. Серія: Журналістика. 2017. Вип. 42. С. 267–272. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2017_42_38 (дата звернення: 16.03.2024)
7. Сулім А. А. Медіакритика в Україні: функції, тематика, проблематика : автореф. дис. канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Сулім А. А. ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. - Дніпропетровськ, 2015. – 18 с. 27.00.04/76. С. 89.
8. Тонкіх І. Ю. Журналістські блоги як форма впливу на громадську думку в українських Інтернет-ЗМІ. *Психолінгвістика*. 2012. Вип. 11. С. 290– 90 297. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2012_11_38 (дата звернення: 22.03.2024).
9. Фенько Н. М. Проблеми становлення регіональної медіа критики. URL: <https://bit.ly/2PWcmdG> (дата звернення: 18.03.2024).
10. Фенько Н. Регіональна медіакритика: в пошуках об'єкта. URL: <https://ms.detector.media/mediakritika/post/6608/2012-07-26> (дата звернення: 18.03.2024)
11. Фенько Н. М. Специфіка становлення і розвитку регіональної медіакритики в Україні/ Н. М. Фенько // Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми медіаосвіти в Україні та світі». – Запоріжжя, 2016. URL: [http://personal.pu.if.ua/depart/hanna.marchuk/resource/file/Zbirnik_Dorob_1\(1\).pdf](http://personal.pu.if.ua/depart/hanna.marchuk/resource/file/Zbirnik_Dorob_1(1).pdf) (дата звернення: 21.03.2024).
12. Чекмишев О.В., Ярошенко Л.А. Основи якісного блогерства // Асоціація «Спільний простір», Комітет «Рівність можли-востей» / Навчальний посібник. – К.: 2014, ФООП А. М. Рудницька. – 48 с.
13. Herring, Susan C., Dieter Stein, and Tuija Virtanen, eds. *Pragmatics of computer-mediated communication*. Vol. 94. Berlin: De Gruyter Mouton, 2013.

Horchikova A. O., Zubarets A. V. BLOGS AS A SOURCE OF REGIONAL MEDIA CRITICISM (THE CASE OF THE RIVNE ONLINE MEDIA OUTLET “CHETVERTA VLADA” (FOURTH ESTATE))

The statistics track blogs of local online media as a popular and effective channel for expanding regional media criticism. Until now, increasingly regional sources of mass information on their websites have introduced an adjoining section of blogs to highlight the relevance and necessity of theoretical understanding and research of such practices. It is clear that blog criticism is a new type of content, a promising course of media criticism. The blog format expands the possibilities for media critics beyond traditional media channels. A blog, as a polymorphic genre of online media, allows the author, on the one hand, in an undisturbed open journalistic form, to express his author's position, demonstrate a subjective assessment of vicarious expression, various forms of analysis. Because it is a critical activity. On the other hand, all authorities rely on Internet technologies: interactivity, multimedia, efficiency, to prove the authority's position and confirm the objectivity of evaluative judgements. It has been discovered that within the regional information space, media criticism is still at the embryonic stage of its genesis and is practically a casual phenomenon in traditional literature. Media critical publications in regional and hyperlocal media provide a distinct discourse that intersects the interests of political forces, local government representatives, and sometimes engaged journalists. A tiny portion of local ZMI materials reflects a critical analysis of journalistic practice. Most media are engaged in information and analytical activities. It has been established that Rivneshchina is an example of a positive trend in the development of regional media criticism, including the current version - blogging. The platform of regional media criticism and the regional online media “Fourth of Powers”, a team of authors working on identifying problematic aspects of journalistic professional activity. It has been shown that blogging media criticism of the Internet portal coincides with growing professional self-reflection and media literacy.

Key words: media criticism, regional critical analysis, local trendsetters, regional journalism, hyperlocal media.

Загороднюк В. С.

Херсонський державний університет

ТЕМАТИКА МАЗЕПІАНИ В ІСТОРИЧНІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ (НА МАТЕРІАЛІ ЖУРНАЛУ «ЛОКАЛЬНА ІСТОРІЯ»)

Стаття присвячена дослідженню і аналізу тематики образотворення українського гетьмана Івана Мазепи у журналі «Локальна історія», що ввійшов у інформаційний простір, використовуючи напрацювання історичної науки та історичної журналістики. Таке поєднання дає виданню можливість науково-популярного висвітлення найрізноманітніших історичних тем для широкого кола реципієнтів. Велика кількість досліджень про Івана Мазепу не стала перешкодою для цього журналу подати такі публікації, що дають новий імпульс розуміння і сприйняття цієї особистості, що внесла великий потенціал в українське державобудування. І він залишається актуальним і в сьогоденні. Дослідження Т. Таїрової-Яковлевої, В. Ляска, Є. Чернецького, В. Молодого, Н. Терамає, О. Ковалевської, С. Сегеди, С. Липовецького та інших учених і журналістів, які друкуються в «Локальній історії», підтверджують цю тезу.

У статті показано їхню різноматематичність, різножанровість. І це логічно пояснимо, адже таким чином окреслюється змістова наповненість друкованих матеріалів. З них постає образ гетьмана в діях, вчинках, планах, надіях. У дослідженні акцентується увага на теперішню мазепіану, її версії, вплив на сучасні державотворчі процеси. Вже назви рубрик: «Ексклюзив», «Геральдика», «Артефакт», «Пошуки», «Кіно», «Пам'ять», матеріали яких аналізуються у цій статті, дають уявлення про масштабний діапазон мазепіани.

У цьому дослідженні акцентується увага саме на тих публікаціях «Локальної історії» про Івана Мазепу, що спонукають до подальших наукових пошуків, стверджують на основі нових фактів раніше висунуті гіпотези, дають матеріали для нових краєзнавчих пошуків, публіцистичних дискусій, що сприяє розвитку історичної журналістики.

Ключові слова: історична журналістика, історія, журнал, тематика, мазепіана, факти, дослідження.

Постановка проблеми зумовлена дослідженням тематики матеріалів про гетьмана Івана Мазепу в журналі «Локальна історія», що в ньому представлена в одному номері різножанрово та різноматематично. Це видання інформаційно-історичної концепції, науково-популярне, вписується в русло історичної журналістики.

У цьому спрямуванні Марина Дорош констатує: «Повільно і невпевнено історична журналістика таки рухається вперед. Для успіху треба відповісти лише на кілька запитань: хто має писати, де це робити – і чи потрібен наук-поп узагалі?» [3]. На це зауважуємо, що історична журналістика попри всі складнощі – розвивається. А на питання «чи потрібен наук-поп узагалі?» однозначно відповідаємо ствердно. Адже пересічний реципієнт у переважній більшості буде читати науково – популярне видання, а не монографічне дослідження. Часопис «Локальна історія» подає якісний інформаційний продукт історичної тематики у якому переважає аргументованість на факти з мінімі-

зованою суб'єктивністю. Кольорові та чорнобілі світлини гармонійно доповнюють текстовий матеріал. Звичайно, тематика і проблематика мазепіани не вичерпується одним номером цього видання, її динаміка має потенціал, у цьому переконуємося коли читаємо його матеріали. Залишається проблема накладу цього журналу для найширших верств читачів. Та вона не є тільки видавничою проблемою, її продовження бачиться у розвитку загальної і політичної культури, потягу до читання, вихованні патріотизму, на що і спрямовується історична журналістика.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бібліографічно-джерельна база про життя та діяльність гетьмана України Івана Мазепи досить обширна. За нашими приблизними підрахунками становить близько 500 одиниць. У них всебічно висвітлюється історичні реалії тієї епохи, роль і місце у ній цієї особистості. Ми зупиняємося лише на кількох останніх з них, що сфокусовані в одному виданні, а саме в журналі «Локальна історія».

Для реципієнта це зручно, адже він із нього отримує стислу інформацію, що наявна у розширеному форматі у сотнях інших джерел. При цьому зберігається її академічна достовірність і водночас додається науково-популярне трактування і деякі нові погляди з цього питання. Дев'ятий номер 2021 року часопису «Локальна історія» відкриває дослідження Віталія Ляски «Мазепа Janus Макогін». У ньому простежується традиція мазепинського впливу на сучасні реалії, зокрема дії морського офіцера США українського походження Яків Макогон. В інтерв'ю Юрка Пуківського з Тетяною Таїровою-Яковлевою «Дітище Мазепи проіснувало до кінця XVIII століття» стверджується про «Мазепине правління як найуспішніший період в історії України» [14, с. 4]. Життєві реалії українського лідера тут висвітлюються у площині дипломатичній, військовій, також підприємницькій. Його система господарювання на той час була дуже ефективною, прибутковою. У матеріалі Христини Коціри «Батьківщина гетьмана Вані» не тільки порушується питання місця народження Івана Мазепи, а й в цьому вимірі проблеми національної свідомості, сучасного політичного життя. У геральдичній науці переважає інформація про гетьманський герб Мазепи, а про князівський герб Мазепи її менше. Євген Чернецький публікацією «Герб із багатьма невідомими» у якійсь мірі урівноважує цю інформацію. Доповненням інформацією про гетьмана як вірянину і мецената є матеріал Володимира Молодого «Поява і повернення арабського мазепинського Євангелія», що дає новий імпульс розвитку християнської віри в арабському світі. Інформація «Мазепинка» Святослава Липовецького дає розуміння еволюції форми одягу українських військових, вплив на неї мазепинських традицій і як реалізується вона в сучасних умовах, зокрема в головному уборі – мазепинці. У цих та багатьох інших дослідженнях про Івана Мазепу наявні чисельні факти, що підтверджують його потенціал лідера, який потрібно вивчати, осмислювати і найдоцільніше приміняти в сучасному державотворенні.

Постановка завдання. Мета дослідження – показати історичну змістову матеріалів про Івана Мазепу, її достовірність і відповідність фактам, впливу на події тогочасні і теперішні. При прочитанні мазепіани у «Локальній історії» застосовувався історичний метод, що дозволило науковий підхід у констатації надрукованих матеріалів, і це стало об'єктом нашого дослідження, а осмислення в них різних фактів, подій, дат, явищ його предметом. А біографічний метод забезпечив

розуміння світоглядних переконань головного персонажа і персонажів, їхніх дій та вчинків, освіченості, родинних зв'язків, морально-етичних питань, естетичних запитів, особистого життя, що вписується в курс історичної журналістики і реалізується у часописі «Локальна історія»

Виклад основного матеріалу. Поява в українському інформаційному просторі видання «Локальна історія» є підтвердженням того факту, що наповнюється ще одна сторінка нашої драматичної і трагічної історії, без знання якої унеможливаються націєтворчий і державотворчий процеси в Україні. «Метою створення журналу було дати суспільству зрозумілий та якісний продукт, який би показував, чому історія важлива, чому вона актуальна сьогодні та як може бути використана для проєкцій на майбутнє» [12].

Перший номер, «Локальної історії», що вийшов у листопаді 2018 р., і наступні номери дають відповідь на ці питання, науково-популярно та дотримуючись академічної достовірності, висвітлюють історичну тематику. Один із багатоможливих варіантів відповіді, як може минуле впливати на сучасне дізнаємося на прикладі публікації Віталія Ляски «Мазепа Janus Макогін». Відголос мазепинського питання появився в американському журналі «Time» за грудень 1941 р. Один із дописувачів, Яків Макогін, захищав свою честь, відповідаючи за наклеп на нього у попередньому номері журналу. Йдеться не про особисту образу, це питання національного значення: «Я не є ніяким квіслінгом чи маріонеткою Гітлера, не торгую антикваріатом та не отримую грошей від американських нафтовиків, – а майбутнє України лежить у площині національного самовираження українського народу» [9, с. 1]. Автор цієї цитати стверджував, що він з роду Мазепи і Розумовського. Довести правдивість цієї генеологічної тези не просто. Та суть в тому, що Яків Макогін народився в Україні та згодом став жителем США і з дружиною Сюзанною Фалон всіляко сприяв розв'язанню різних українських проблем: «Вони допомагали жертвам пацифікації, віддавали сотні тисяч доларів на еміграційні українські інституції, заснували Українське пресове бюро в Лондоні, фінансово підтримували УВО та ОУН» [9, с. 1]. Саме за такими і подібними справами народжувалася сучасна Україна. Якщо Яків Макогін і не був кровним Мазепиним потомком, то він духовно зріднився з ним, як і всі, хто буде і захищає Україну. Віталій Ляска підсумовує: «Підозрюю, щось мазепинське є у кожному з нас» [9, с. 1]. І гетьманська ідея про самостійну державу реалізовується

тими, хто солідарний з нею і в міру своїх сил, і можливостей вносить свою лепту у цей складний процес, як це робив Яків Макогін.

Журнал «Локальна історія» часто практикує висвітлення інформації за принципом: інтерв'юер – респондент. Це надає друкованим матеріалам стрункішої композиції, динамічності. А поставлені інтерв'юером питання до обраної теми свідчать про рівень його підготовки, обізнаності з нею. Відповідно це налаштовує і респондента на аргументовані та цікаві відповіді. Діалог між Юрком Пуківським і Тетяною Таїровою-Яковлевою на мазепинську тему підтверджує сказане. Із нього дізнаємося не тільки про традиційну негативну оцінку російських авторів діяльності Івана Мазепи, а й критичне ставлення до нього українських дослідників: Михайла Грушевського: Миколи Костомарова, Олександра Лазаревського. М. Грушевський пише: «Мазепа в дійсності не був ніяким яскравим репрезентантом українського автономізму» [2, с. 199]. На противагу йому він наводить приклади діяльності Петра Дорошенка і Пилипа Орлика. В інтерв'ю з Т. Таїровою – Яковлевою читаємо таку оцінку ученого – історика, наводячи «паралелі з тим, що відбулося з Україною в часи Мазепи, і з тим, що трапилося за життя самого Грушевського» [14, с. 4]. І коли гетьман прикладав зусилля для формування української армії, то голова Центральної Ради не вбачав у цьому актуальної потреби. Про це детальніше є у дослідженні В. Матяшук «Помилки військової політики М. Грушевського як голови Центральної ради» [11].

Чи не найдраматичнішим питанням в історії відносин між Мазепою і Петром I є події 1709 р. Перехід українського гетьмана до шведського короля, особливо в російській історії, трактується однозначною зрадою, не враховуються його намагання створення незалежної держави. Та є серед російських істориків й інші судження на цю проблему. Професорка Санкт-Петербурзького державного університету Т. Таїрова-Яковлева як респондент констатує: «Тоді відступництво й переходи зрадою не вважали. Сьогодні ти був з одним гетьманом, завтра – з іншим. Сьогодні твої союзники татари, завтра – москалі, післязавтра – ляхи, і так без упину. Це була така епоха, доволі страшна, дуже жорстока...» [14, с. 5]. Вона отримала назву – Руїна, що характеризувалася занепадом державності в Україні, у часовому періоді дослідники в основному говорять про рік 1657 – смерть Богдана Хмельницького і 1687 р. – початок гетьманства Івана Мазепи, який зумів

державотворчі процеси активізувати, надати їм новий імпульс розвитку. Тому Т. Таїрова-Яковлева продовжує: «Це епоха боротьби за владу і, звичайно, вона сформувала Мазепу як особистість» [14, с. 5]. Його політична концепція фокусувалася у запуску інвестицій на подолання Руїни. І як головне, дослідниця підсумовує: «Але саме він зумів вивести Україну з жаху Руїни, й у цьому головна його заслуга як політика» [14, с. 5]. Зрозуміло й цікаво пояснює респондентка родовід гетьмана і вплив цього чинника на його кар'єру.

Поєднання наукового і популярного, що наявні у матеріалі Христини Коріци «Батьківщина гетьмана Вані» сприяє читати його зацікавлено та водночас викликає закономірні питання, що залишаються на даний час без переконливої відповіді. Наведені у ньому історичні факти не дають її, а саме, де народився Іван Мазепа. Не дають її і перекази, припущення місцевих жителів. Водночас, в «Енциклопедії Українознавства» це місце подається однозначно: «... нар. в с. Мазепинцях на Білоцерківщині...» [4, с. 1430]. В енциклопедії «Українське козацтво» це також підтверджується: «Народився у с. Мазепинцях (тепер Білоцерківського р-ну Київської обл.) [16, с. 356]. Натомість, Самійло Величко пише: «W~тць его, Степань Мазепа, мешкаль тих временъ в Белоцерковщине, в маестности своей Мазепинцях» [1, с. 472]. Тобто, у літописця йдеться про те, що батько Івана Мазепи – Степан Мазепа жив у с. Мазепинцях, а не про те, що в цьому селі народився майбутній гетьман України. Хоча, ймовірність така дуже велика. Та проблема порушена, в обіг введені думки науковців, які спонукають до подальшої пошуково – дослідницької роботи. Дані археологічних розкопок, що проводилися у селі Мазепинцях Білоцерківського району Київської області 2006 р. не підтвердили наявності у ньому місця народження гетьмана. На рахунок встановлення точного цього місця, слушною є думка історика і краєзнавця Євгена Чернецького: «Але для цього треба розкопати все село. Обійти кожну садибу в Мазепинцях, кожен город, зібрати всю кераміку, оформити повний реєстр знахідок – і вже з цього робити висновки» [6, с. 17]. Цією публікацією і спрямовуються подальші дослідження. А її не наукова назва «Батьківщина гетьмана Вані» дає читачеві шанс прочитати про історичну проблему просто і зрозуміло. Євген Чернецький порушує ще одне питання мазепіани. У його дослідженні «Герб із багатьма невідомими» читаємо: «Імператор Священної Римської імперії Йосиф I (1678–1711) підписав резолюцію про надання Іванові Мазепі

титулу й герба імперського князя» [18, с. 22]. Це відбулося 1 вересня 1707 р. і свідчить про динаміку тодішніх політичних перипетій. Наступна теза пояснює їх: «Вважають, що Йосиф I підписав резолюцію на прохання царя Петра I. Той саме планував скасувати гетьманство, титул мав стати такою собі компенсацією для Мазепи» [18, с. 22]. Доречним є і наведення наступного факту, що пояснює дипломатичну позицію Йосифа I: «Що цікаво, того самого дня імператор уклав угоду зі шведським королем Карлом XII, який уже воював з Московією» [18, с. 22]. Виступ же Івана Мазепи з Карлом XII проти Петра I є логічним продовженням цього процесу. А використання Мазепою свого герба впродовж гетьманування є доведеним фактом. Один з них навіть має релігійно – арабське підтвердження. Володимир Молодий зазначає: «Року 1708 за гроші Івана Мазепи в Алеппо арабською мовою видали християнське Євангеліє» [13, с. 44]. Це видання має драматичну історію. Із сирійського міста Алеппо його доставляли до Батурина, але українське місто вже було зруйноване московським військом у листопаді 1708 р. і цю книгу доставили у Ніжин. 1893 року професору Олексію Дмитрієвському вдалося її знайти в ніжинському храмі і доставити до Києва, «... яку він потім описав як арабське Євангеліє з гербом Івана мазепи...» [13, с. 45]. Нині вже є факсимільне видання цієї пам'ятки, що сприяє налагодженню українсько-лівійським відносинам. Залишається відкритим питання про долю герба від Йосифа I і для науковців, і для історичної журналістики.

Висвітлення питання Ольгою Ковалевською про анатему українському гетьману дає розуміння того, що в релігію вплелася і політика. Наводимо кілька тез на протиположності анатемі російської православної церкви: «Вселенський патріархат ніколи не визнавав анатемі українського гетьмана – вважав, що вона накладена не за провину перед Церквою, а з політичних причин» [5, с. 46]. Собором єпископів Української греко-католицької церкви у Канаді 1959 року прийнята постанова: «Анатему вважаємо недійсною та неіснуючою, а самого гетьмана визнаємо за одного з найбільших церковно-державних мужів» [5, с. 49]. «У 1994 році УПЦ Київського патріархату назвала зняття анатемі актом офіційним та остаточним» [5, с. 49]. «Року 2008 тодішній президент Віктор Ющенко, перебуваючи з візитом у Росії, попросив патріарха Алексія II підтвердити цей факт. Відповіді не надійшло» [5, с. 49]. З наведеного можна робити висновок, що дана проблема є не тільки об'єктом історичної журналістики, а й політичної та релі-

гійної. Вона ще більше є вагомим при дослідженні питання про поховання Івана Мазепи, подальшу долю його могили і праху. У часописі «Локальна історія» і це актуалізується, дається аргументований матеріал та одночасно і питання без аргументованої відповіді.

Спроби образотворення Івана Мазепи у кінематографічному мистецтві увінчалися вісімнадцятьма фільмами [17]. З них постає особистість енергійна, вольова, суперечлива, амбітна, здатна на рішучі дії та вчинки. Чи не найпереконливіше це відтворено у фільмі «Молитва за гетьмана Мазепу» режисера Юрія Іллєнка. У «Локальній історії» матеріал Наталії Терамає «5 причин ще раз подивитися «Молитву за гетьмана Мазепу» дається оцінка та аналіз цьому творові, мотивація подивитися його по-новому. Перелік цих 5 причин: пророцтво, актори, художник, інтелектуальний квест, вивчити свою історію – дає реципієнтові бачення обрамлення цієї стрічки, подивитися її очима не колоніального глядача: «Так Іллєнко безжально розставляє акценти. Він показав, «колонія» мала право на бунт. Підніс Мазепу до рівня монархів – шведського короля і московського царя» [15, с. 63]. Така концепція фільму, який знімався 2001 року не була сприйнята уже незалежною державою: «Після прем'єри в Україні фільм зник – його не було ані в кінотеатрах, ані на телебаченні, ані в інтернеті» [15, с. 63]. Уже цей факт дає вагомий підстави ще раз привертати увагу до цього фільму, адже він втілює українську державотворчу ідею, має свої художні особливості, що виходять за традиційні рамки українського кіно і це вирізняє його з поміж інших фільмів цієї тематики. Наведена інформація Наталією Терамає спонукає до роздумів. П'ять причин зазначених авторкою на рахунок ще раз подивитися цей фільм, вдумливий реципієнт може збільшити. В анотації до її публікації зазначено: «Треба було досвідчити війну з Росією, щоб сприйняти його по-новому» [15, с. 63]. Ця війна спонукає і академічну історію, й історичну журналістику до об'єктивності, до висвітлення фактів правдиво, як давно минулих, так і теперішніх. Фільм «Молитва за гетьмана Мазепу» у наш час «можна легально подивитися онлайн» [15, с. 65].

Для масового читача чи не найцікавішим відношення між Іваном Мазепою і дочкою генерального судді Василя Кочубея. У мазепіані часто це описується, посилаючись на почуття чоловіка до жінки або жінки до чоловіка. Не заперечуючи цей вагомий аргумент, звертаємося до дослідження О. Криштопа «Найдраматичніший роман в історії України: був чи не було?». За ним на початку даємо

одну із характеристик Івана Мазепи, що дозволяє робити припущення про нього, як чоловіка, здатного закохуватися: «Гетьман ще за життя здобув слави героя-коханця» [7, с. 37]. Далі автор посилається на дипломатичні свідчення: «Року 1707 французький дипломат у Варшаві Франціс Бонак писав: «Як я чув, гетьман Мазепа, поза іншими своїми прикметами, приваблює легко до себе своїми чарами жінок, як хоче цього». Зрештою, такі чутки вплинули на відомий романтичний образ Мазепи» [7, с. 37]. О. Криштопа наводить основний доказ цих відносин, посилаючись на донос Василя Кочубея Петрові І про зраду Івана Мазепи. Однозначно можна стверджувати, що у цих перипетіях державницьке і особисте перепліталось. При цьому посилаються ще на листи гетьмана до Мотрі, які деякі дослідники не вважають автентичними. На що О. Криштопа коментує: «У буд-якому разі листи, які начебто Мазепа писав Мотрі, – прекрасні. Якщо це навіть підробка, то її варто було вигадати» [7, с. 39]. Беручи до уваги тільки цей аспект у цій історії, розуміємо, що дослідження для історичної журналістики є.

Тематика мазепіани закорінена у минуле, постає у сучасному в різних виявах. Не є виключенням і

форменний одяг. Головний убір для українських військових, що отримав назву мазепинка, почали масово носити в 1914 році. «Першу шапку пошив генеральний писар українського січового союзу Дмитро Катамай... Пізніше поширилася назва «мазепинка». 28 червня 1914 року тисячі січовиків із різних місцевостей Галичини прокрокували центром Львова в одностроях і мазепинках» [8, с. 94]. З часом цей головний убір набув офіційного визнання: «17 січня 1917 року мазепинки почали шити державним коштом» [8, с. 94]. А під час Другої світової війни її носили воїни Української повстанської армії. Вона еволюціонувала і в наш час: «20 квітня 2015 року Міністерство оборони затвердило мазепинку як польовий кашкет Збройних сил України» [8, с. 95].

За результатами цього дослідження, яке базувалося на матеріалах журналу «Локальна історія» і присвячене мазепинській тематиці, робимо висновок, що українська історична журналістика є і має потенціал для розвитку. А співпраця журналістів та істориків дає нові наукові й публіцистичні бачення уже дослідженої тематики чи проблематики, відкриває перспективи нових досліджень і пошуків.

Список літератури:

1. Величко Самійло Літопис Київ.: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2020, 1016 с.
2. Грушевський Михайло Сергійович "Мазепинство" і "богданівство" : На українські теми / Твори: у 50 т. / М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.. – Львів: Видавництво "Світ". – 2005. – Т. 2. – С. 199–206.
3. Дорош Марина Історичний наук-поп – шанси на виживання <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/7334/2012-04-30-istorychnyy-nauk-pop-shansy-na-vyzhyvannya/> (29.10 .2023 р.)
4. Енциклопедія Українознавства Львів 1994.- Т.4. – 1600 с.
5. Ковалевська Ольга Безвинно проклятий // Локальна історія № 9 2021 р. С. 46–49.
6. Коціра Христина Батьківщина гетьмана Вані // Локальна історія № 9 2021 р. С. 14–21.
7. Криштопа Олег Найдраматичніший роман в історії України: Був чи не було? // Локальна історія № 9 2021 р. С. 36–39.
8. Липовецький Святослав Мазепинка // Локальна історія № 9 2021 р. С. 94–95.
9. Ляска Віталій Мазепа Janus Макогін // Локальна історія № 9 2021 р. С. 1.
10. Мадей Анна Історико – культурний контент інформаційно – аналітичного тижневика «Дзеркало тижня. Україна» (2004–2019 pp.) 27.00.04 – теорія та історія журналістики, дисертація Київ – 2020, 278 с. https://scc.knu.ua/upload/iblock/2d8/q9j9fx46b44d702gqbcet8d5ydba87xi/Madei_dis.pdf
11. Матяшук В. П. Помилки військової політики М. Грушевського як голови Центральної Ради https://vlp.com.ua/files/17_7.pdf (30.10. 2023 р.)
12. «Метою створення журналу було дати суспільству зрозумілий та якісний продукт...» https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F
13. Молодий Володимир Поява і повернення арабського мазепинського Євангелія // Локальна історія № 9 2021 р. С. 44–45.
14. Пуківський Юрко Мазепине правління як найуспішніший період в історії України // Локальна історія № 9. 2021 р. С. 4–11.
15. Терамає Наталія 5 причин ще раз подивитися «Молитву за гетьмана Мазепу» // Локальна історія № 9 2021 р. С. 62–65.
16. Українське козацтво: Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф. Г. Турченко. – Вид. 2-ге, доп. І перероб. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. – 672 с.

17. Фільми, що присвячені Івану Мазепі <http://www.mazepa.name/biograph/mazepa16.html>
18. Чернецький Євген Герб із багатьма невідомими // Локальна історія № 9 2021 р. С. 22–23.

Zagorodnyuk V. S. MAZEPIAN TOPIC IN HISTORICAL JOURNALISM: PROBLEMS AND PROSPECTS (on the material of the magazine “Local History”)

The article is devoted to the research and analysis of the subject of the portrayal of Ukrainian Hetman Ivan Mazepa in the magazine “Local History”, which entered the information space, using the achievements of historical science and historical journalism. This combination gives the publication the possibility of scientific and popular coverage of a wide variety of historical topics for a wide range of recipients.

A large number of studies about Ivan Mazepa did not prevent this magazine from submitting such publications that give a new impetus to the understanding and perception of this personality, who contributed great potential to Ukrainian state-building. And it remains relevant even today. The research of T. Tairova-Yakovleva, V. Lyask, E. Chernetskyi, V. Molodoy, N. Teramae, O. Kovalevskaia, S. Segeda, S. Lypovetskyi and other scientists and journalists published in “Local History”; confirm this thesis.

The article shows their variety of topics and genres. And this can be explained logically because this is how the content of printed materials is outlined. From them emerges the image of the hetman in actions, deeds, plans, and hopes. The study focuses attention on the current Mazepian, its versions, influence on modern state-building processes. The names of the sections: “Exclusive, Heraldry”, “Artifact”, “Searches”, “Cinema”, “Memory”, the materials of which are analyzed in this article, give an idea of the large-scale range of Mazepian.

In this study, attention is focused on those publications of “Local History” about Ivan Mazepa, which encourage further scientific research, confirm previously put forward hypotheses based on new facts, and provide materials for new local history research, journalistic discussions, which contributes to the development of historical journalism.

Key words: historical journalism, history, magazine, subject, Mazepiana, facts, research.

Лаврик О. В.

Національний університет «Одеська політехніка»

Гнатенко С. А.

Національний університет «Одеська політехніка»

«ВІЙСЬКОВА» / «ВОЄННА» ЖУРНАЛІСТИКА: ОСОБЛИВОСТІ ПОТРАКТУВАННЯ ПОНЯТЬ У СУЧАСНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

Розглянуто особливості потракткування понять «військова журналістика» і «воєнна журналістика». Наголошено на етимології лексем «військовий» і «воєнний», а відтак – зроблено розрізнення термінів «військовий журналіст» і «воєнний журналіст», «військова журналістика» і «воєнна журналістика». Зокрема, підкреслено, що військовий журналіст – це насамперед фаховий військовий з додатковим фахом журналіста. Тобто військовий журналіст переважно є комбатантом – особою, яка входить до складу збройних сил країни, яка перебуває у стані збройного конфлікту, і має право безпосередньо брати участь у бойових діях. Комбатанти зазвичай носять відмітну форму або знаки розрізнення (некомбатанти не носять такої форми), можуть носити і використовувати зброю (некомбатанти – ні), можуть перебувати на лінії фронту або в зонах активних бойових дій (тоді як некомбатанти, як правило, знаходяться поза межами цих зон), комбатанти вважаються «законними цілями» згідно з міжнародним гуманітарним правом (некомбатанти є «особами, що перебувають під захистом») тощо.

Цивільних журналістів, які висвітлюють війну, правильно називати воєнними журналістами, а медіасферу, яка зосереджена на висвітленні воєнної тематики і проблематики – воєнною журналістикою.

Воєнна журналістика фокусується переважно на воєнних конфліктах, воєнних діях та їхніх наслідках, може охоплювати репортажі з місця подій, інтерв'ю з учасниками конфлікту, аналітичні матеріали про тактику та стратегію війни тощо.

Військова журналістика більше спрямована на інформування про військову справу в цілому. Вона охоплює широкий спектр тем, пов'язаних із армією, збройними силами, оборонною стратегією, військовими технологіями тощо. Військова журналістика може також включати в себе аналіз військової політики, військової доктрини.

Ключові слова: військова журналістика, воєнна журналістика, медіасфера, інформаційний простір, війна.

Постановка проблеми. На сучасному етапі журналістика є не лише засобом інформування, а й потужним інструментом боротьби за інформаційну безпеку, достовірність та об'єктивність інформації. В умовах воєнного стану в Україні питання військової/воєнної журналістики видаються особливо актуальними. Наслідки війни відчутні у всіх сферах суспільства, а роль медіа в цьому процесі є критично важливою: актуалізується потреба в об'єктивному висвітленні подій, підтримці журналістів, які працюють на передовій, боротьбі з дезінформацією та пропагандою з боку ворога тощо. Саме тому розуміння особливостей військової/воєнної журналістики в умовах воєнного конфлікту стає ключовим завданням для об'єктивної оцінки стану сучасного українського інформпростору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До окремих аспектів дослідження військової/воєн-

ної журналістики в Україні вже зверталися такі вчені, як В. Безсмертний, О. Позняков, І. Копотун, І. Коропатнік, М. Микитюк, О. Павлюк, С. Пасіка, С. Петков та інші, які зосереджувалися на становленні і розвитку української військової/воєнної журналістики, місці цього сегменту журналістики в медіапросторі в період воєнного стану, правових підставах діяльності військових/воєнних журналістів під час воєнних дій.

При цьому доводиться констатувати, що серед журналістикознавців, та й часто серед самих медійників сьогодні все ще немає одностайної точки зору щодо потрактувань ключових понять – «військова журналістика» та «воєнна журналістика». Так, у праці «Українська журналістика та її воєнний сегмент: учора, сьогодні, завтра» В. Безсмертний зазначає: «Військова (воєнна) журналістика – жанр журналістики, який спрямований

на пряме висвітлення бойових і конфліктних дій: війн, релігійних та етнічних зіткнень, контртерористичних операцій» [4, с. 101]. При цьому визначення військового і воєнного журналіста у праці подано таке: «Військовий журналіст – це військовослужбовець кадрового складу Збройних сил України, який має освіту за відповідним фахом, військове звання і виконує завдання редакції засобу масової інформації силової структури» [4, с. 101]. «Воєнний журналіст – це цивільний або військовий журналіст, який висвітлює хід бойових дій. Як правило, він безпосередньо знаходиться у зоні збройного конфлікту, спілкується з його учасниками. Військовий журналіст – це не журналіст для армії, а передусім той, хто може розповісти суспільству про армію... Військовим журналістом може стати будь-який журналіст, якщо він досконало знає свій предмет» [4, с. 101].

Постановка завдання. На нашу думку, ці твердження видаються дискусійними, оскільки поняття «військова журналістика» і «воєнна журналістика» в зазначеному контексті є досить розмитими і вживаються як взаємозамінні. З іншого боку, очевидно, що даючи визначення «військовій/воєнній журналістиці», доцільніше говорити не про жанр (як змістово-формальну єдність), а про сегмент чи напрям сучасних медіа з відповідною тематикою і проблематикою. Відтак бачимо необхідність у прозорому термінологічному підході щодо «військової» журналістики та «воєнної» журналістики як цілком офіційних, узаконених понять, закріплених на законодавчому та іншому рівнях.

Виклад основного матеріалу. Розмитими постають ключові визначення «військового журналіста» і «воєнного журналіста» і у праці «Військова журналістика: український аспект» (автори – І. Копотун, І. Коропатнік, М. Микитюк, О. Павлюк, С. Пасіка, С. Петков) [5]. Зокрема, з одного боку, в дослідженні наголошено, що «існує дві категорії журналістів, які можуть працювати в зоні збройного конфлікту та які перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права: журналісти, прикріплені до військової частини; оперативні військові кореспонденти» [5, с. 3]. З другого боку, зазначається, що «військовим журналістом може стати будь-який фахівець, якщо він досконало вивчить свій предмет та пройде спеціальну підготовку» [5, с. 6]. У зазначеному виданні «військова журналістика» трактується і як жанр [5, с. 5], і як напрямок [5, с. 3], і як спеціалізація [5, с. 6], і як сукупність матеріалів про збройні конфлікти [5, с. 8]. При цьому автори від «звичайної журналістики» виокремлюють так звану «мілітарну інформа-

ційну діяльність», яка потребує особливих знань та вмінь, що не притаманні цивільним працівникам мас-медіа, а термін «військова журналістика», на їх думку, був уведений, аби уникати «відповідальності за посягання на журналістські стандарти та свободу слова», оскільки тривалий час вважалося, що військова журналістика сильно тяжіє до пропаганди. Часто такий тип журналістики ще називали «вмонтованою» [5].

Структурованішим поняття «військова журналістика» і «воєнна журналістика» постають у навчальному посібнику Костя С. «Журналістика і війна» [7]. Зокрема, «воєнну журналістику» автор визначає як комплекс медіазасобів та інструментів, які фокусуються довкола висвітлення тематики і проблематики війни. Цікавими видаються і думки дослідника щодо так званого «воєного дискурсу» українських медіа, який досі не позбавлений недоліків, але мислиться автором як багатокомпонентне явище.

У цьому контексті слушною є думка авторів праці «Військова журналістика: український аспект», що сучасна військова (а від себе додамо – і воєнна) журналістика «нині постає суперечливим явищем, навіть науковці не дають їй однозначного визначення» [5, с. 6]. Поняття «військовий» та «воєнний» в сучасному українському інформпросторі доволі часто вживаються в тому чи іншому контексті – військовий стан, воєнний стан, стан війни; воєнні та військові злочини; воєнний і військовий конфлікт; військовий обов'язок і воєнний квиток тощо.

Проте звернімо увагу на те, що хоча лексеми «воєнний» і «військовий» і закріплені у словниках [10], однак мають різне значення. Так, прикметник «воєнний» походить від іменника «війна» (і відповідно – має з ним спільний корінь). Отже, «воєнний» насамперед стосується війни (воєнні дії, воєнна загроза, воєнний стан, складний воєнний період, воєнні злочини, воєнні роки, воєнна журналістика – та медіасфера, яка висвітлює війну в проблемно-тематичній площині).

Прикметник «військовий» походить від іменника «військо». А отже, «військовий» стосується насамперед війська (військова частина, військовий поїзд, військова академія, військова топографія, військова присяга, військові медіа – ті, які утворені при військових підрозділах тощо) [10].

Таким чином, коли йдеться про «військового журналіста», то передбачаємо насамперед, що це має бути фаховий військовий з додатковим фахом журналіста. Так, ще декілька десятиліть тому в Україні була потужна база підготовки військових

журналістів, яка з різних причин була втрачена (як і у випадку з багатьма іншими військовими спеціальностями). Вторгнення Росії в Україну змусило освітян повернутися до відновлення військової журналістики в «умовах, коли збройний конфлікт уже тривав, а системних змін у сфері підготовки відповідних спеціалістів все ще не відбувалося» [6]. Після закриття спеціальності «військова журналістика» в Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (за радянських часів – Львівське вище військово-політичне училище) підготовку таких фахівців в Україні було взагалі припинено. «Однак 2006 року в складі Військового інституту КНУ імені Т. Шевченка було створено кафедру інформаційно-психологічного протигорства, в межах якої спробували надолужити втрачене. У листопаді 2012 року її трансформували в кафедру військової преси та інформації, а 2013-го – в кафедру зарубіжної воєнної інформації як структурного підрозділу військового гуманітарно-лінгвістичного факультету» [6].

Таким чином, сьогодні підготовка військових журналістів здійснюється в рамках співпраці між освітянами двох напрямків, а як у випадку КНУ імені Т. Шевченка – то двох вузів: викладачі Військового інституту читають курсантам військові дисципліни, а викладачі Інституту журналістики дають курсантам базові знання і вміння з медіасфери. При цьому кількість навчальних годин між цими блоками зазвичай розподілена порівну. Фахові військові журналісти працюють у найрізноманітніших інформаційних структурах Збройних сил України, прес-службах численних силових відомств, численних прес-центрах. Це великий апарат, який потребує в сучасних умовах війни ефективної роботи і – відповідно – високо кваліфікованих фахівців.

Про історію становлення і розвитку військової журналістики (насамперед пресової) сьогодні вже є чимало праць [4, 5, 9]. Згодом цей масив періодики був тісно інтегрований у загальну мережу видань і посів чільне місце в інформаційному просторі України. Водночас військові медіа зуміли витворити власну інформаційну структуру в межах медіапростору. На сучасному етапі до військових медіа належать насамперед «Інформаційне агентство Міністерства оборони України «Армія INFORM», «Військове телебачення України» (ЦТРС Міністерства оборони України), «Військове радіо «Армія FM» (ЦТРС Міністерства оборони України), «Телерадіостудія Міністерства оборони України «Бриз» та інші.

«Репортажі військових журналістів з передової, їхні розповіді про мужніх українських вої-

нів, про руйнування українських міст російською артилерією, страждання мільйонів українців через агресію Росії – це документування російсько-української війни для сьогодення світу та історії. Рівень довіри до військових журналістів як до представників ЗСУ надзвичайно високий із перших днів війни. Сьогодні військові журналісти не лише ефективно відповідають на інформаційні атаки противника, але й глибоко аналізують історичні й геополітичні причини нинішніх подій, природу російських маніпуляцій і діють на випередження в медіаполі. Для системного опору й перемоги над загарбником критично важлива стратегічна комунікація війська із суспільством. І тут знову ж таки величезна відповідальність лежить на військових журналістах» [1].

Військова підготовка у військових журналістів дуже серйозна. Часом можна почути навіть думку, що такі фахівці спочатку військові, а вже потім журналісти. Вони несуть військову службу поряд з іншими у військових підрозділах і добре знають систему зсередини. Фактично вони є комбатантами – тобто такими особами, які входять до складу збройних сил країни, яка перебуває у стані воєнного конфлікту, і мають право безпосередньо брати участь у бойових діях. Комбатанти зазвичай носять відмітну форму або знаки розрізнення (некомбатанти не носять такої форми), можуть носити і використовувати зброю (некомбатанти – ні), можуть перебувати на лінії фронту або в зонах активних бойових дій (тоді як некомбатанти, як правило, знаходяться поза межами цих зон), комбатанти вважаються «законними цілями» згідно з міжнародним гуманітарним правом (некомбатанти є «особами, що перебувають під захистом») тощо.

У цьому контексті зрозуміло, що журналістико-комбатанти і журналісти цивільних медіа, які висвітлюють війну, потребують зовсім різної підготовки. Комбатанти часто проходять військову підготовку і володіють спеціальними навичками. Некомбатанти, як правило, такої підготовки не мають. Для цивільних журналістів сьогодні зазвичай організують короткотермінові курси (2–3 тижні) з основ безпеки життєдіяльності в умовах ведення бойових дій.

Відтак військовими журналістами в Україні є Олександр Гайн, Тарас Грень, Віктор Гурняк (загинув 19 жовтня 2014 року), Віктор Дудар (загинув 2 березня 2022 року), Дмитро Лабуткін (загинув 16 лютого 2015 року), Олександр Махов (загинув 4 травня 2022 року), Владислав Селезньов, Юрій Тимошук, Олексій Чубашев (загинув 10 червня 2022 року) та багато-багато інших. Як зазначає

О. Гайн, сьогодні «військові журналісти максимально інтегровані в Збройні сили України і мають ексклюзивний доступ до подій, пов'язаних із опором українського народу російській агресії» [3].

Відповідно – воєнними журналістами є Марина Баранівська, Юлія Кочетова, Мар'ян Кушнір, Леонід Логвиненко, Євген Малолетка, Роман Мельник, Наталя Нагорна, Андрій Цаплієнко, Мстислав Чернов, Артем Шевченко та величезне коло інших осіб.

Зрозуміло, що з огляду на сучасний стан повномасштабного вторгнення Росії в Україну і велику лінію фронту український інформпростір потребує великої кількості фахівців, які щоденно працюють з воєнною проблематикою. Хтось із медійників ще до початку російсько-української війни мав великий досвід подібної роботи (Андрій Цаплієнко, Артем Шевченко), хтось самотужки через власні помилки набрався цього досвіду.

Відтак військова журналістика в Україні може охоплювати висвітлення різних аспектів військової діяльності та підготовки армії (війська), в той час, як воєнна журналістика переважно спрямована на висвітлення конкретних подій, обумовлених війною, їх наслідків, впливу на життя громадян України тощо. Як слушно зазначає Мар'ян Кушнір, «військовий журналіст – це той, хто носить форму. Я – воєнний журналіст. Воєнний журналіст – це цивільний журналіст, що працює в умовах війни. Військовий журналіст – комбатант. Він у будь-який момент може взяти до рук зброю і вести вогонь» [3].

Отже, доцільно говорити, що військова журналістика спрямована на інформування про військову справу в цілому. Вона охоплює широкий спектр тем, пов'язаних із армією, збройними силами, оборонною стратегією, військовими технологіями тощо. Військова журналістика може також включати в себе аналіз військової політики, військової доктрини тощо. Воєнна журналістика фокусується переважно на воєнних конфліктах, воєнних діях та їхніх наслідках. Воєнна журналістика може охоплювати репортажі з місця подій, інтерв'ю з учасниками конфлікту, аналітичні матеріали про тактику та стратегію війни тощо.

Висновки. Таким чином, бачимо, що в сучасному медіапросторі України ще тільки розпочинається наукова дискусія щодо потрактувань термінів «військова журналістика» і «воєнна журналістика». На нашу думку, це спричинено низкою обставин. По-перше, Україна перебуває у стані війни не в традиційному розумінні цього поняття. Незважаючи на повномасштабне вторгнення Росії на територію України, офіційно Президент України підписав указ про введення воєнного стану, а не стану війни. Це впливає на специфіку та вимоги до журналістів, які пишуть про ці події. По-друге, зміна технологій та зростання впливу соціальних медіа також призводить до того, що традиційне розуміння «воєнної» та «військової» журналістики змінюється. Воєнні події можуть бути висвітлені широким колом медіа, включаючи цивільних журналістів, користувачів соціальних медіа та багатьох інших джерел інформації.

При цьому незмінним повинно залишатися те, що й військові журналісти, і воєнкори повинні дотримуватися головних медіастандартів: оперативності інформації, достовірності, точності, повноти, відокремлення фактів від коментарів, дотримання балансу думок тощо.

Зараз в Україні «триває війна, якої не було з часів Другої світової. І саме українські журналісти на війні здобувають досвід, який увійде в історію світової воєнної (і військової – *авт.*) журналістики. Можливо, з часом це дасть змогу побудувати новий підхід до підготовки тих людей, які будуть їхати на фронт, для того, аби вони могли не тільки активно працювати в зоні бойових дій, а й знати, як журналістам вижити на війні» [3]. А вітчизняній медіасфері доведеться ще неодноразово звертатися до вивчення підвалин військової та воєнної журналістики, їх тематики та проблематики, функціонального навантаження, жанрової специфіки, особливостей підготовки фахівців, концептуальних засад воєнного дискурсу в українському інформпросторі загалом. Відтак багато аспектів військової/воєнної журналістики ще потребуватимуть значно глибших і окремих досліджень.

Список літератури:

1. 16 лютого в Україні відзначають військових журналістів. Армія Inform, 16 лютого 2023. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/16/16-lyutogo-v-ukrayini-vshnovuyut-vijskovyh-zhurnalistiv/> (дата звернення: 19.02.2024)
2. Акоюн К. А. Медіаєтика воєнного часу: військова журналістика в українсько-російській війні. *Functioning of the ukrainian media during martial law in ukraine scientific monograph*. 2023. С. 5–18.
3. Баранівська М. Сьогодні в Україні відзначають День військового журналіста. Детектор медіа. 16 лютого, 2024. URL: <https://detector.media/infospace/article/223042/2024-02-16-sogodni-v-ukraini-vidznachayut-den-viyskovogo-zhurnalista/> (дата звернення: 19.02.2024)

4. Безсмертний В. Українська журналістика та її воєнний сегмент: учора, сьогодні, завтра. К., 2020. 200 с.
5. Військова журналістика: український аспект. Укл.: Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Пасіка С. П., Петков С. В. Київ. ВД «Професіонал», 2023. 676 с.
6. Гривінський Р. Як відродити військову журналістику? День. 2014. № 234. URL: <https://day.kyiv.ua/article/media/yak-vidrodyty-viyskovu-zhurnalistyku> (дата звернення: 19.02.2024)
7. Кость С. Журналістика і війна: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені І.Франка, 2016. 414 с.
8. Ларіна Д., Нестеряк Ю. «Мар'ян Кушнір: «Я не обираю тему, вона обирає мене». URL: <https://knu.ua/news/13090> (дата звернення: 19.02.2024)
9. Позняков О.П. Історія української військової журналістики (XIX-го – початку XX століття): навчальний посібник. К., 2023. 160 с.
10. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnuk.ua> (дата звернення: 19.02.2024)

Lavryk O. V., Hnatenko S. A. “MILITARY” / “WAR” JOURNALISM: FEATURES OF THE CONCEPT IN MODERN MEDIA SPACE

The peculiarities of interpretations of the concepts «military journalism» and «war journalism» are considered in the article. Emphasis is placed on the etymology of the word «military» and therefore the terms «military journalist» and «war journalist» are distinguished. In particular, it is emphasized that a military journalist is first and foremost a professional soldier with an additional specialty of a journalist. That is, a military journalist is mostly a combatant – that is a person who is part of the armed forces of a country that is in a state of military conflict and has the right to directly participate in military operations.

Combatants usually wear a distinctive uniform or insignia (non-combatants do not), may carry and use weapons (non-combatants do not), may be on the front lines or in active combat zones (whereas non-combatants are generally outside these zones), combatants are considered «legitimate targets» under international humanitarian law (non-combatants are «protected persons»), etc.

Civilian journalists who cover the war should be called war journalists, and the media sphere, which focuses on covering war topics and problems, should be called war journalism.

In this context, military journalism is more aimed at informing about the military affairs as a whole. It covers a wide range of topics related to the army, armed forces, defense strategy, military technology, etc. Military journalism may also include analysis of military policy, military doctrine. War journalism focuses mainly on war conflicts, war actions and their consequences. War journalism can include reports from the scene, interviews with participants in the conflict, analytical materials on war tactics and strategy, etc.

Key words: *military journalism, war journalism, media sphere, information space, war.*

УДК 070.4:004.738.5:323.2:94(477)"201(4/9)"
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/30>

Путрашик В. І.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Марчук Г. І.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Плеханова Т. М.

Запорізький національний університет

ЦИФРОВА ЖУРНАЛІСТИКА ТА ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОГО УЯВЛЕННЯ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ

У статті розглянуто проблему впливу цифрової журналістики та соціальних мереж на формування громадського уявлення про російсько-українську війну. У полі зору авторів як позитивні аспекти використання цифрових медіа для поширення інформації про збройне протистояння та події, що його супроводжують, так і зловживання, маніпуляції. Проаналізовано також роль соціальних мереж у поширенні численних наративів про війну. Особливу увагу приділено розвідкам вітчизняних та закордонних науковців, що стосуються інструментів і технологій цифрової доби, які сприяють впливу медіа на сприйняття подій воєнного часу.

Дослідження спирається на значну джерельну базу, зокрема наукові публікації в галузі журналістознавства, політології, соціології, педагогіки і психології та ін. Системний і об'єктивний підхід до аналізу дав змогу дійти логічних висновків стосовно впливу цифрової журналістики та соціальних мереж на громадське уявлення про війну, що підкріплені конкретними аргументами й можуть стати підґрунтям дальшого розвитку студій з цієї актуальної теми.

Крім того, дослідження дає матеріал для формування і розвитку стратегій інформаційної безпеки, медіаосвіти й міжнародних відносин. У висновках запропоновано й рекомендації для тих, хто відповідає за формування й регулювання інформаційного середовища, зокрема урядових органів, освітніх і медійних установ, міжнародних організацій.

Також результати аналізу можуть бути корисними для створення програм медіаосвіти, спрямованих на підвищення інформаційної грамотності громадян і формування навичок відрізняти достовірну інформацію від дезінформації та різного роду маніпуляцій; здатні сприяти розробкам ефективніших стратегій комунікації та дипломатичних підходів до вирішення суперечок у сфері міжнародних відносин; стати в пригоді у виявленні шляхів поліпшення якості інформаційного середовища.

Ключові слова: інформаційні війни, контент-аналіз соцмереж, вплив новин, маніпуляції в медіа, дезінформація, громадська думка, пропаганда в соцмережах, верифікація фактів, цифрові медіастратегії.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному середовищі цифрові медіа відіграють одну з ключових ролей щодо трансляції інформації та можливостей впливу на аудиторію. Тобто, крім функції основного джерела інформації для мільйонів людей, вони ще й незамінний інструмент для комунікації, спілкування і взаємодії. Серед найголовніших аспектів їхньої ролі варто виокремити такі:

Швидкість і доступність інформації: цифрові медіа забезпечують миттєвий доступ до новин з будь-якої точки світу в будь-який час, що дає

користувачам змогу бути поінформованими про події в реальному часі.

Різноманітність контенту: споживачі мають можливість обирати з різноманітних форматів контенту, як-от текст, відео, аудіо, графіка та ін. Це робить інформацію більш доступною й привабливою для різних аудиторій [8].

Інтерактивність і залучення аудиторії: соціальні мережі, блоги, форуми пропонують не лише споживати контент, а й активно взаємодіяти з ним, висловлювати свої думки, коментувати, «лайкати» й «репостити» матеріали [9].

Персоналізація та рекомендації: алгоритми пропонування допомагають користувачам знаходити контент, який відповідає їхнім інтересам і попереднім уподобанням, що підвищує ефективність сприйняття інформації.

Глобальний вплив та комунікація: цифрові медіа дозволяють взаємодіяти з людьми з усього світу без обмежень географії чи часу; вони пропонують поле для глобальної дискусії та обміну ідеями.

Цифрові платформи також значно впливають на зміну парадигми медіа. Технологічний прогрес і поширення інтернету відкрили нові можливості для споживачів і виробників контенту, змінивши традиційні підходи до медіа. Серед основних аспектів цього впливу:

Демократизація доступу до інформації: цифрові платформи розширили доступ до засобів масової комунікації, дозволяючи навіть невеликим видавництвам, блогерам та іншим незалежним виробникам контенту займати свою нішу в медіапросторі.

Зростання впливу соціальних медіа: соціальні мережі стали чи не основним каналом спілкування й споживання контенту для багатьох людей. Вони визначають тренди, формують громадську думку і впливають на споживчі вподобання [10].

Персоналізація контенту: цифрові платформи надають можливість користувачам отримувати контент відповідно до особистих зацікавлень, що змінює підходи до збирання, розповсюдження й споживання інформації.

Зміна бізнес-моделей медіа: цифрові платформи змушують традиційні засоби масової інформації переглянути свої бізнес-моделі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідейно-змістовий діапазон останніх досліджень і публікацій у галузі цифрової журналістики та впливу соціальних мереж на громадську думку, зокрема й щодо подій російсько-української війни, вирізняється значною широтою, засвідчуючи актуальність проблеми й бажання її глибше осмислити та запропонувати рекомендації до поступового розв'язання. Наведемо приклади таких студій, які привернули нашу увагу в контексті цього дослідження.

Джерелом розуміння загальних механізмів впливу цифрових медіа на громадськість є дослідження *Сінана Арала* «The Hype Machine: How Social Media Disrupts Our Elections, Our Economy and Our Health – and How We Must Adapt» [5], присвячене загальним питанням ролі соціальних мереж у сучасному житті, їх впливу на вибори, економіку, здоров'я тощо.

Аналіз того, як різноманітні цифрові ресурси, що забезпечують інформаційно-комунікативні потреби користувачів, здатні формувати суспільні уявлення, зокрема через персоналізовану масову персвазію, гіперсоціалізацію та економіку уваги, безумовно, помічний і в з'ясуванні того, як через соцмережі формується уявлення про війну. І хоч книга *Сінана Арала* не зосереджена на темі війни, проблеми поширення фейкових новин, маніпуляцій громадською думкою є вкрай актуальними і в контексті російсько-українського збройного протистояння. Ідеї автора можуть бути застосовані в питаннях протидії дезінформації та пропаганді під час війни.

Цінною для розуміння ролі соціальних медіа у політичних процесах є праця *Тіма Гайфілда* «Social Media and Everyday Politics» [1]. Автор пропонує, на нашу думку, важливий концептуальний апарат для аналізу явищ перетину приватного й публічного, особистого і політичного у сфері соціальних медіа. Зосереджуючись на описі статус кво, *Тім Гайфілд*, утім, не пропонує практичних рекомендацій, що спонукали б до розвитку громадянської активності.

Безпосередньо теми впливу цифрових медіа на формування уявлень про російсько-українську війну стосується стаття *Наталії Карпчук* «Медіа як невоєнний метод впливу в гібридній війні» [2], висвітлюючи один із важливих аспектів проблеми, зрозумілий із самої назви публікації. У гібридній війні паралельно з воєнними діями застосовуються технології створення псевдореальності – медіа формують у свідомості споживачів інформації картину дійсності, вигідну для агресора, – що стає потужною інформаційною зброєю. Докладно проаналізовано типові прийоми маніпуляції в медіа (маніпуляції соціологією, темами, часом, порядком, гостями тощо), які використовуються для дезінформації та впливу на громадську думку. Розгляд специфічних методів медіавпливу, характерних для різних етапів гібридної війни – від формування сприятливого інформаційного поля під час латентної фази до інформаційної підтримки відкритої агресії, опис таких інструментів, як медіавіруси, фейки, інформаційне шумування, та показ їх застосування на прикладі російської агресії проти України яскраво демонструють, як агресор здатний досягати своєї мети – дестабілізувати ситуацію, виправдовувати агресію, дискредитувати опонента тощо.

Стаття *Наталії Юган* «Наратив українсько-російської війни у навчальних подкастах» [11] також безпосередньо присвячена висвітленню

відображення повномасштабного російсько-українського збройного протистояння в цифрових медіа, адже розкриває роль новітніх дигітальних технологій (подкастингу) як елемента сучасної гібридної війни. Авторка аналізує контент українських і російських подкастів з початку військової агресії РФ проти України 24.02.2022. Навчальні подкасти розглядаються як засіб донесення інформації про війну до широкого загалу, висловлення позиції авторів, емоційного впливу на аудиторію. Емпіричний матеріал з конкретних подкастів, що висвітлює різні аспекти війни – від патріотичних меседжів до розвінчування фейків, ілюструє реальний вплив цифрових медіа на формування уявлень слухачів про війну.

Інформаційної агресії Росії проти України, зокрема поширення фейкових новин і маніпуляцій в контексті анексії Криму та збройного конфлікту на сході України, стосується дослідження Віталія Корнєєва, В'ячеслава Рябічева та Наталії Глушкової «Fake News and Content Manipulation under Russian Information Aggression» [3]. Автори приділяють значну увагу ролі соціальних мереж у поширенні дезінформації та маніпулятивного контенту; розглядають особливості соцмереж, які роблять їх вразливими до інформаційних атак; також наводять приклади фейків, що поширювалися через соціальні медіа. У статті проаналізовано конкретні кейси маніпулятивного висвітлення подій російськими ЗМІ, що демонструє практичний вплив дезінформації на формування громадського уявлення про війну. Висновки авторів щодо необхідності протидії російському інформаційному впливу через підвищення медіаграмотності й забезпечення доступу до надійних джерел інформації цілком логічні й закономірні. Адже дезінформація, фейкові новини, маніпулятивний контент стають серйозною проблемою в соціальних мережах, що здатні спотворювати сприйняття подій. І це при тому, що дослідження останніх часів вказують на зменшення довіри до традиційних ЗМІ на користь соціальних мереж.

Значний інтерес в контексті порушеної проблеми становить дослідження Дена Чюр'яка (*Dan Ciuriak*) «The Role of Social Media in Russia's War on Ukraine» [7]. Автор розглядає російське вторгнення в Україну як першу повномасштабну «війну соціальних медіа», підкреслюючи ключову роль цифрових платформ у висвітленні та сприйнятті цього конфлікту. У статті, зокрема, проаналізовано, як соціальні мережі використовуються обома сторонами конфлікту: Україною – для поширення інформації про перебіг війни та мобі-

лізації підтримки, Росією – для дезінформації та пропаганди. Показано відмінності між повністю підконтрольним інформаційним середовищем в Росії і відносно відкритим – у західних країнах. Автор пропонує концептуальні узагальнення, підкріплені конкретними прикладами, і робить важливі висновки щодо впливу цифрових платформ на громадську думку в умовах відкритого і закритого інформаційного простору. У статті розглянуто конкретні приклади використання соцмереж для формування громадської думки про війну – як через поширення реальних свідчень очевидців, так і через кампанії з дезінформації.

Цікавими є висновки, в яких Ден Чюр'як підсумовує вплив соціальних медіа на формування сприйняття війни: там, де держава має т. зв. «ринкову владу» в інформаційному просторі (як Росія), соцмережі є потужним інструментом формування громадської думки; там, де інформаційний простір є конкурентним, відбувається боротьба нарративів з невизначеним поки що результатом [7, с. 5].

Загалом, наведені останні дослідження пропонують важливий інсайт у з'ясуванні механізмів впливу цифрових медіа на формування громадської думки, дають чіткіше розуміння специфіки алгоритмів соціальних мереж у їх спрямованості на показ вигідного замовникам ракурсу сприйняття інформації та розуміння подій і вказують на потребу дальших досліджень у цій галузі.

Мета цієї статті – проаналізувавши особливості впливу соціальних мереж на громадську думку щодо російсько-української війни, запропонувати стратегії для забезпечення об'єктивності інформації й гарантування інформаційної (і не тільки) безпеки.

Постановка завдання. Постановка завдання. Конкретні завдання нашої розвідки випливають із аналізу актуальних досліджень і публікацій із зазначеної тематики, а саме: встановлення тенденцій у використанні цифрових медіа для поширення інформації про воєнний конфлікт; розгляд наявних нарративів та специфіки їх розповсюдження через цифрові медіа; вивчення реакції громадськості на інформацію про війну; визначення факторів, що впливають на сприйняття відомостей про події з полів збройного протистояння через цифрові медіа, і формулювання рекомендацій стосовно оптимального використання цифрових медіа для збалансованого й об'єктивного подання інформації про воєнні події.

Виклад основного матеріалу. Ключове значення цифрових медіа та соцмереж у формуванні громадської думки, зокрема щодо воєнних

конфліктів, полягає в їхній здатності впливати на переконання, уявлення й установки громадян. Ці медіа забезпечують доступ до широкого спектру інформації та дозволяють швидко розповсюджувати новини й погляди інфлюенсерів щодо воєнних подій [2].

У цифровому просторі створюються платформи для взаємодії та обміну думками між користувачами стосовно воєнних конфліктів. Соціальні мережі, форуми, блоги та інші інтерактивні середовища не просто інформують, а й дозволяють громадянам обговорювати воєнні події, висловлювати свої погляди та реакції на них.

Таким чином, цифрові медіа впливають на формування громадської думки щодо воєнних конфліктів шляхом поширення інформації, створення наративів і сприяння взаємодії між громадянами. Їхня роль у формуванні уявлення суспільства про воєнні події стає дедалі суттєвішою в сучасному інформаційному суспільстві, де доступ до об'єктивної інформації є ключовим для усвідомлення ситуації та вирішення проблем, зокрема й військових [6].

Проте варто зауважити, що цифрова журналістика, яка стрімко розвивається в останні десятиліття, має низку переваг і недоліків, як порівняти з традиційними формами журналістики. Згрупуємо основні з них у формі таблиці.

Соціальні мережі стали неодмінною частиною сучасного інформаційного простору, впливаючи на формування громадської думки щодо різних аспектів життя, зокрема й уявлення про війну [5]. Тож дослідження впливу соціальних мереж на формування уявлення суспільства про російсько-українську війну є актуальним завданням. І не тільки в контексті конкретного протистояння України агресії північного сусіда, а й стосовно сучасних збройних конфліктів загалом.

Вплив соціальних мереж на формування громадської думки щодо російсько-української війни є, без сумніву, значущим і має як позитивні, так і негативні аспекти. З одного боку, соціальні мережі можуть допомагати в поширенні об'єктивної інформації, сприяючи усвідомленню громадянами реальних складнощів конфлікту і пошуку рішень для переможного його завершення. З іншого боку, вони можуть стати майданчиком для транслявання фейкових новин, маніпуляцій і пропаганди, що спотворюють образи сторін конфлікту й здатні поглиблювати поділ суспільства [3].

Розуміння цього впливу є важливим для ефективного управління інформаційними процесами під час російсько-української війни і забезпечення об'єктивності та різноманітності інформаційного простору.

Таблиця 1

Переваги та недоліки цифрової журналістики

Аспекти	Опис
Переваги цифрової журналістики	
Оперативність і доступність інформації	Цифрова журналістика надає можливість швидкого доступу до актуальних подій для аудиторії. Це дозволяє швидко збирати та розповсюджувати інформацію, зокрема й про воєнні події та їх наслідки.
Широке охоплення аудиторії	Цифрові медіа можуть залучити велику аудиторію з різних країн і соціальних верств. Завдяки соціальним мережам та іншим онлайн-платформам новин інформація про воєнні події може швидко поширюватися серед широкого кола користувачів.
Можливість взаємодії та залучення громадськості	Цифрова журналістика створює поле для активної участі громадськості у дискусіях та обміні думками щодо воєнних конфліктів. Користувачі можуть висловлювати свої погляди, коментувати новини та спілкуватися з іншими користувачами через соціальні мережі та інші онлайн-платформи.
Обмеження цифрової журналістики	
Ризик поширення дезінформації	Одним із головних негативних аспектів цифрової журналістики є ризик поширення дезінформації. Вірогідність появи фейкових новин і недостовірної інформації про воєнні події може підірвати довіру до медіа та спричинити паніку серед громадськості.
Залежність від алгоритмів	Функціонування цифрових медіа часто залежить від алгоритмів, які визначають, яка інформація буде відображатися користувачам. Це може створювати проблеми з доступом до об'єктивної та різноманітної інформації про воєнні конфлікти.
Небезпека цифрової втоми	Великий потік інформації про воєнні події та їх наслідки може призвести до цифрової втоми. Постійне занурення в інформацію та погляд на жахливі новини може викликати стрес і погіршити психічне здоров'я користувачів.

Джерело: власна розробка авторів

Вплив соціальних мереж на інформаційний простір під час російсько-української війни

Аспекти впливу соціальних мереж на війну	Опис
Розповсюдження інформації	Сприяє швидкому поширенню новин про події війни серед користувачів.
Формування наративів	Дозволяє різним групам користувачів створювати й поширювати власні інтерпретації воєнних подій.
Мобілізація громадськості	Сприяє організації волонтерських ініціатив, донатів, популяризації ідей рекрутингу, іншим формам активності у зв'язку з воєнними діями.
Вплив на психологічний стан	Може призвести до стресу й тривоги серед користувачів через поширення негативних новин і зображень війни.
Виклик фільтруванню інформації	Алгоритми соціальних мереж можуть впливати на доступ до об'єктивної інформації про війну, створюючи фільтри та обмеження.

Джерело: власна розробка авторів

Розуміння цього впливу може мати важливі наслідки для освітньої практики, зокрема складання навчальних програм з медіаграмотності для формування відповідних компетентностей у майбутніх журналістів. Важливо розглядати різноманітність підходів до представлення інформації про воєнні конфлікти у навчальних матеріалах, щоб забезпечити збалансований та об'єктивний погляд на ситуацію. Також слід стимулювати критичне мислення студентів та навчати їх аналізувати різні джерела інформації, щоб вони могли самостійно формувати свою точку зору і вловлювати різні перспективи на конфлікт.

Дослідження в згаданій сфері також переконують, що освітній контекст може впливати на те, як студенти сприймають інформацію про воєнний конфлікт. Тип навчальних матеріалів здатен визначати рамки для розуміння й інтерпретації подій війни, що може мати далекосяжні наслідки для формування молодого покоління.

Так, уже згадувана вище Наталія Юган [11] особливо підкреслює важливість уваги до змісту освітніх матеріалів та їх впливу на формування громадської думки щодо війни. Врахування цього впливу може мати велике значення для розробки ефективних освітніх програм і забезпечення об'єктивного розуміння важливих суспільних проблем.

Крім того, важливо розглядати освітній процес як можливість сприяти критичному мисленню та аналізу, надаючи студентам інструменти для самостійного оцінювання інформації. Це допоможе створити об'єктивніше і глибше розуміння таких складних проблем, як, зокрема, воєнний конфлікт, і сприятиме формуванню громадян, які спроможні критично мислити й приймати обґрунтовані рішення [1].

Висновки і пропозиції. За результатами наших спостережень можна сформулювали кілька висновків і пропозицій.

Цифрова журналістика й соціальні мережі відіграють одну з провідних ролей у формуванні громадської думки про російсько-українську війну. Вони є потужними засобами впливу, що можуть суттєво змінювати сприйняття подій конфлікту.

Переваги цифрової журналістики полягають у швидкому поширенні інформації й можливості висвітлення різних аспектів конфлікту. Однак обмеження припускають можливість появи фейкових новин, потрапляння в т. зв. інформаційну бульбашку й ризик розпалювання внутрішніх конфліктів через неправдиве відображення подій.

Соціальні мережі мають великий вплив на формування громадської думки через широке охоплення аудиторії та можливості взаємодії. Ці медіаплатформи не лише поширюють інформацію, але й визначають та формують наративи, які впливають на сприйняття конфлікту громадськістю. Проте їхній вплив також може бути негативним у разі поширення дезінформації та маніпуляцій.

На основі наведених загальних висновків можна висловити побажання щодо дальших досліджень впливу цифрової журналістики й соціальних мереж на громадську думку. Такий аналіз дозволить краще розуміти механізми формування уявлення суспільства про війну та сприятиме розробці ефективних стратегій управління інформаційним простором в умовах збройних протистоянь.

Соцмережі стають важливим майданчиком для висловлення різних поглядів і думок щодо воєнного протистояння. Вони дозволяють громадянам обмінюватися інформацією, обстоювати власні переконання й долучатися до дискусій, що сприяє розширенню граничних рамок сприйняття і розуміння проблематики.

Результати нашого аналізу засвідчують, що цифрова журналістика дозволяє широкому колу користувачів діставати доступ до різноманітних

джерел інформації про війну, зокрема й маніпулятивних, відверто пропагандистських чи й абсолютно неправдивих, що негативно впливає на формування об'єктивного уявлення про події.

Соціальні мережі, своєю чергою, виконують роль платформи для обміну інформацією та думками щодо воєнної відсічі окупантам. Вони можуть стимулювати дискусії та сприяти формуванню громадської думки, хоч також можуть стати й засобом поширення фейків та пропаганди.

У світлі отриманих результатів рекомендовано розвивати медіаосвітні програми, спрямовані на підвищення інформаційної грамотності громадян та поліпшення навичок розпізнавання дезінформації. Піднесення рівня медіаграмотності й адекватного ставлення громадян до інформації може сприяти ліпшому розумінню складних соціальних і політичних явищ, серед яких і воєнні конфлікти, та обговоренню цих питань. Навчальні матеріали мають великий потенціал для впливу на сприйняття подій війни, тому важливо враховувати їх зміст і наративи.

Також важливо звертати увагу на етичні аспекти використання цифрових медіа в контексті війни та конфліктів, щоб забезпечити об'єктивне та достовірне інформування громадськості.

Для дальших досліджень у цій галузі можуть бути запропоновані такі шляхи:

Глибший аналіз впливу конкретних цифрових платформ і алгоритмів на формування громад-

ської думки щодо війни; це допоможе краще зрозуміти механізми розповсюдження інформації та дезінформації через різноманітні медіаканали.

Дослідження ролі інфлюенсерів у поширенні інформації про війну та їх впливу на погляди громадськості. Це дозволить ліпше зрозуміти, як впливові особистості формують думку про конфлікт через соціальні мережі.

Створення і впровадження спеціальних медіаосвітніх програм, спрямованих на підвищення інформаційної грамотності громадян, особливо в контексті війни та конфліктів; це може передбачати розвиток критичного мислення, вмінь розрізняти правдиву інформацію й фейки та навичок аналізувати джерела інформації.

Розробка стратегій інформаційної безпеки, спрямованих на запобігання поширенню дезінформації та пропаганди через цифрові медіа. Це може включати співпрацю з медіаплатформами для виявлення та зупинки поширення шкідливого контенту.

Дослідження взаємозв'язку між інформаційними кампаніями у цифрових медіа й політичними процесами у контексті війни; це допоможе краще зрозуміти вплив медіа на політичні рішення й перебіг конфлікту.

Загальна мета таких досліджень і стратегій – забезпечити об'єктивне, достовірне та етичне інформування громадськості, сприяючи в такий спосіб зміцненню інформаційної безпеки.

Список літератури:

1. Graeff E. Tim Highfield, Social media and everyday politics [Book review]. *Academia.edu* — *Share research*. URL: https://www.academia.edu/33040476/Tim_Highfield_Social_Media_and_Everyday_Politics_book_review (date of access: 22.03.2024).
2. Карпчук Н. Медіа як невоєнний метод впливу в гібридній війні. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2018. № 2 (4). С. 41–49. URL: <https://doi.org/10.29038/2524-2679-2018-02-41-49> (дата звернення: 22.03.2024).
3. Kornieiev V., Ryabichev V., Glushkova T. Fake news and content manipulation under russian information aggression. *Przegląd strategiczny*. 2023. No. 15. P. 187–209. URL: <https://doi.org/10.14746/ps.2022.1.12> (date of access: 22.03.2024).
4. Martin Chris. A graphical comparison of Russian and Ukrainian military forces. *Defense News*. 24 February 2022. URL: <https://www.defensenews.com/global/europe/2022/02/24/a-graphical-comparison-of-russian-and-ukrainian-military-forces/> (date of access: 22.03.2024).
5. Singh I., Singh S. The hype machine: how social media disrupts our elections, our economy and our health- and how we must adapt. *Business and society review*. 2021. Vol. 126, no. 1. P. 101–104. URL: <https://doi.org/10.1111/basr.12225> (date of access: 23.03.2024).
6. The Discursive Power of Digital Popular Art during the Russo-Ukrainian War: Re/Shaping Visual Narratives / S. Kot et al. *Arts*. 2024. Vol. 13, no. 1. P. 38. URL: <https://doi.org/10.3390/arts13010038> (date of access: 26.03.2024).
7. Ciuriak D. The Role of Social Media in Russia's War on Ukraine. *SSRN Electronic Journal*. 2022. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4078863> (date of access: 26.03.2024).
8. Давидова Л. В. Особливості формування у майбутніх журналістів компетентностей з медіаграмотності. *Електронна бібліотека Житомирського державного університету*. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/34696/> (дата звернення: 22.03.2024).

9. Патрикаракос Д. Війна у 140 знаках. Як соціальні медіа змінюють конфлікти у XXI столітті. Yakaboo Publishing, 2019. 352 с.

10. Сич А. С. Вплив інформаційно-пропагандистської війни на ціннісно-сміслову сферу особистості. *Institutional Repository of Polissia National University*. URL: <http://ir.polissiauniver.edu.ua/handle/123456789/14629> (дата звернення: 22.03.2024).

11. Юган Н. Л. Наратив українсько-російської війни у навчальних подкастах. *Електронний архів КНУТД*. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20253/1/Dialog_2022_P025-030.pdf (дата звернення: 22.03.2024).

Putrashyk V. I., Marchuk H. I., Plekhanova T. M. DIGITAL JOURNALISM AND THE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON SHAPING PUBLIC PERCEPTIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

The article examines the issue of the impact of digital journalism and social media on shaping public perceptions of the Russian-Ukrainian war. The authors focus on both the positive aspects of using digital media to disseminate information about the armed conflict and the events that accompany it, as well as the abuses and manipulations. The authors also analyse the role of social media in spreading numerous narratives about the war.

Particular attention is paid to the research of domestic and foreign scholars on the tools and technologies of the digital age that contribute to the influence of the media on the perception of wartime events.

The research is based on a significant source base, including scientific publications in the fields of journalism, political science, sociology, pedagogy and psychology, etc. The systematic and objective approach to the analysis allowed us to draw logical conclusions about the impact of digital journalism and social media on public perceptions of war, which are supported by specific arguments and can serve as a basis for further development of research on this topical issue.

In addition, the study provides material for the formation and development of strategies for information security, media education and international relations. The conclusions also offer recommendations for those responsible for shaping and regulating the information environment, including government agencies, educational and media institutions, and international organizations.

The results of the analysis can also be useful for creating media education programmes aimed at improving citizens' information literacy and developing skills to distinguish reliable information from disinformation and various kinds of manipulations; they can contribute to the development of more effective communication strategies and diplomatic approaches to resolving disputes in international relations; and they can help identify ways to improve the quality of the information environment.

Key words: *information wars, content analysis of social networks, influence of news, media manipulation, disinformation, public opinion, propaganda in social networks, verification of facts, digital media strategies.*

Сазонова Ю. О.

Заклад вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

МЕДІАТИЗАЦІЯ СПОРТУ ЯК КАТАЛІЗАТОРА ГУМАНІЗМУ, МИРУ ТА ДРУЖБИ В УКРАЇНСЬКІЙ СПОРТИВНІЙ ПРЕСІ

У статті розглянуто висвітлення парадигми спорту як вісника миру та дружби в українській спортивній пресі із застосуванням діахронічного та синхронічного зрізів. Окреслено трансформацію образу спорту з імплементацією методу соціокультурного та герменевтичного контент-аналізу на матеріалі українських спортивних видань «Динамо» (1928–1933, Харків), «Футбол» (2009–2022, Київ), «Футбол Style» (2010–2013, Київ), «Шахтёр» (2006–2014, Донецьк, з 2014 р. – Київ), «Гол» (2002–2020, Харків). Розкрито функціональний діапазон та виявлено провідні топоси репрезентації спорту як вісника миру та дружби в спортивних мас-медіа радянської епохи в УРСР та в період незалежності. Визначено конституційні вектори відображення парадигми спорту як каталізатора гуманізму, миру та дружби в українській спортивній пресі: 1) інтеграція/консолідація спортсменів та вболівальників різних країн завдяки тому, що спорт має унікальну здатність розривати кордони, об'єднувати людей з різних культур, країн та політичних систем та сприяє створенню атмосфери єднання та солідарності; 2) руйнування бар'єрів завдяки тому, що спорт допомагає подолати стереотипи та упередження, що існують між різними групами людей, коли спортсмени з різних країн грають в одній команді, що дає їм можливість налагодити зв'язки та краще зрозуміти культури й традиції напарників; 3) культивування спорту як дієвої мови дипломатії, коли мас-медіа медіатизують спортивні заходи, спрямовані на формування солідарності та покращення міжнародних відносин, зокрема товариські матчі/матчі дружби між зарубіжними командами та спортсменами; 4) підвищення інформованості про культури та традиції народів через медіатизацію спорту, у ситуаціях, коли спорт дозволяє вболівальникам з різних країн ділитися своїми культурними та традиційними особливостями); 5) популяризація спорту як інструменту позитивного соціального впливу, механізму формування та поширення емпатії, чинника створення атмосфери товарищескості та підтримки.

Ключові слова: спорт, парадигма, гуманізм, мир, дружба, спортивна преса України.

Постановка проблеми. Актуальність нашого звернення до спорту як соціокультурного феномену зумовлюється тим, що спорт сьогодні виступає мікромоделлю соціальної системи, у якій концептуально важливими поняттями є гуманізм, мир та дружба. Як наголошує М. McLuhan у своїй праці «Understanding Media: The Extensions of Man» ігри виступають засобом комунікації в суспільстві» [11], таким чином йдеться про спорт як засіб комунікації (зокрема про мир, дружбу) та потужний механізм популяризації провідних гуманістичних цінностей та принципів. Сьогодні як ніколи актуальним представляється розгляд спорту як каталізатора миру, дружби та гармонізації світу, інструменту запобігання/вирішення конфліктів. Медіатизовані спортивні змагання яскраво виявляють себе як фактор встановлення міцних міжнародних зв'язків, чинник інтеграції та гуманізму, що актуалізує важливість багатогранного аналізу зазначеної концепції спорту на прикладі публікацій української спортивної преси в різні історичні епохи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема концептуалізації спорту як каталізатора миру та дружби фрагментарно порушувалася в працях В. Басараба [1], де здійснюється соціокультурний аналіз спорту в різних сферах життя суспільства, С. Бацунова [2], де аналізується функціональна палітра та завдання спорту, М. Житарюка [4], де науковець розглядає етимологію поняття «спорт», генезу його розвитку та висвітлення в ЗМІ, С. Кулика [5] та Л. Шеремета [9], де дослідники свідчать про величезний аксіологічний, гуманістичний потенціал спорту з акцентом на такі фундаментальні цінності як мир, дружба, взаєморозуміння, взаємна повага та трактують спорт як медійну картинку сучасності. Аналізу цієї концепції спорту також присвячені праці міжнародних комунікативістів, зокрема іспанського автора J. Mora [12], де провадиться глибинний аналіз змагань – ігор дружби народів в СРСР як вияв патріотичної екзальтації. Разом з тим соціокультурний пласт українських спортивних медіастудій

загалом і зокрема парадигма спорту як каталізатора гуманізму, миру та дружби в спортивних ЗМІ України, незважаючи на нагальну актуальність теми, залишається одним з найменш досліджених ракурсів медіасфери.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити діахронічний та синхронічний аналіз медіатизації спорту як посланця гуманізму, миру й дружби на шпальтах української спортивної преси в різні історичні періоди.

Виклад основного матеріалу. Спорт як соціокультурний феномен має потужну спроможність об'єднувати людей на гуманістичних засадах через свій аксіологічний потенціал вісника миру та дружби між націями, спортсменами, вболівальниками. Концепція спорту як каталізатора миру та дружби ще з епохи античності є досить поширеною та важливою. Як свідчить у своїй праці С. Філь, серед досягнень давньогрецької цивілізації, пов'язаних з Олімпійськими іграми, варто назвати екіхерію – традицію, яка забороняла всім містам-державам вести війни в період проведення ігор, коли кращі спортсмени Стародавньої Греції мирно змагалися в Олімпії [8]. Одним з провідних концептуальних аспектів Олімпійської хартії, прийнятої П. де Кубертеном наприкінці XIX ст., є визначення таких завдань спорту – служити миру і взаємопорозумінню народів, сприяти створенню мирного суспільства, сприяти об'єднанню спортсменів світу, нести в суспільство Олімпійський дух (дух дружби і солідарності, незалежно від расових, релігійних, політичних та гендерних мотивів). Концепція спорту як посланця миру і дружби чи не вперше була уведена у IX частині «Оди спорту» (1912) П. де Кубертена [10], що мала назву «О, спорт! Ти – мир», де зокрема йшлося: «Несеш ти радість, щастя й мир, Немов ріка — весняні води; Під покривалом твоїх крил Племена дружать і народи». Ця частина «Оди спорту» як найкраще відповідала інтенціям радянської влади щодо об'єднання республік, і головною інтеграційною ланкою для цього було обрано саме спорт як провідний механізм впровадження в життя державної політики. Як свідчить С. Кулик, «У політичному лексиконі традиційно вживають вислів: «спорт – це посол, символ миру, дружби та єдності у всьому світі. Спортивна дипломатія діє в інтересах миру, встановлення взаєморозуміння та довіри, вона об'єднує держави на тлі суперечностей, які існують між урядами відповідних країн, спортивні зустрічі, переважно, вносять політику розрядки між ними» [5].

Особливої актуалізації концепція спорту як посланця миру і дружби набула в спортивній

пресі УРСР, коли спорт розумівся і медіатизувався переважно як загальнолюдська духовна цінність. Головними топосами при цьому були: підкреслення значущості фактору дружби робітничих спортсменів різних країн та висвітлення спортивних змагань як ідейного гвинтика встановлення/зміцнення дружби між націями, спортсменами, вболівальниками на засадах мультикультуралізму. На цьому зокрема наголошує автор харківського часопису «Динамо» у замітці «У гостях у льотчиків-динамівців» (№ 15-16, 1933): «Дружба СРСР та Туреччини вже не раз скріплювалася дружніми зустрічами турецьких та радянських спортсменів. Спортивна делегація Турецької народної республіки, яка гостювала цього року в СРСР, 10 серпня прибула до Харкова».

Концепцію спорту як посла миру й дружби обстоюється і Б. Семибратським (цит. за Сазоною Ю. О. [8]), зокрема автор наголошує: «Спорт є засобом зміцнення миру, дружби і взаємодопомоги між молоддю різних країн [8]. Спортивні журналісти, користуючись фактами спортивного життя, розповідають про великі завоювання народів, про їх животворчу дружбу, про те, як діє нерушимий закон дружби у взаємовідносинах спортсменів різних національностей» [8].

Про парадигму спорту як посланця миру і дружби в СРСР та УРСР свідчить іспанський комунікативіст Х. Мора у праці «La URSS aprovecha la inauguración oficial de Amistad-84 para una nueva exaltación patriótica» («Офіційне відкриття в СРСР Дружби-84 для нової патріотичної екзальтації») [12]. Автор стверджує, що в СРСР засуджувалися війни як фактор стагнації та регресу та пропагувався мир як цінність «в інтересах прогресу суспільства», і акцентує на тому, що в СРСР частотно проводилися ігри дружби народів, прикладом чого є «Дружба-84». За свідченням Х. Мори, головне гасло СРСР – «За спорт, дружбу і мир», під яким проводилися усі спортивні змагання. Пропагувати та реалізовувати цю ідею покликані були ігри на зразок «Дружби-84», підтвердженням чому є цитата Павлова, голови комітету радянського спорту: «Олімпіада 84» – це свято спорту, оскільки тут взяло участь 47 країн, було 125 чемпіонів світу. Спорт в СРСР є зразковим, доступним для всіх, не має національних обмежень. Спорт призначений, щоб бути посланцем миру між народами» [12]. Цю концепцію активно реалізовували у спортивній пресі УРСР репортажі з «Ігр Доброї Волі» 1986 р. у «Спортивній газеті» (Київ) та журналі «Старт» (Київ) із заголовками: «Від дружби у спорті – до миру на землі!».

Після здобуття Україною незалежності в 1991 році концепція спорту як каталізатора миру й дружби висвітлюється в українській спортивній пресі як в сучасному, так і в історичному контекстах. Зокрема в матеріалі Б. Талиновського «Футбол під свастикою» («Футбол», № 1, 2009), де зазначається: «5 березня 1933 р. у Берліні повинен був відбутися матч між збірними Німеччини і Франції. Вперше «Екіп трикоleur» належало виступити на німецькій землі. Гра була запланована заздалегідь, згідно правилу, що тоді формувалося у футбольному побуті, – після зустрічі збірних в одній країні обов'язково приблизно за рік «віддати борг» і провести гру на полі колишнього гостя. Матч відбувся в Берліні 19 березня на заповненому під зав'язку «Гроневальдштадіоне». Ніякого свисту під час виконання французького гімну, ніяких образливих вигуків, навпаки доброзичливі оплески ... Матч закінчився внічию 3:3 під оплески, французи, розм'якшені доброзичливим прийомом, вирушили додому». У цій публікації наявний аксіологічний аспект, формується толерантне, гуманістичне ставлення до суперника, демонстрація поваги до нього та вияв гостинності, про що свідчить сам факт того, що збірна з футболу мала віддячити іншій збірній за минулорічний гарний прийом і на знак поваги запросити своїх суперників до себе в гості, влаштувавши аналогічний дружній прийом. Отже, спорт в такому випадку позиціонувався як вісник миру та дружби народів, меседж толерантності, визнання однією нації інших.

Спорт як каталізатор миру і дружби відіграє важливу роль у встановленні дружніх зв'язків і поліпшенні взаєморозуміння між людьми. Можна говорити про те, що завдяки реалізації цього образу спортивна журналістика виконує інтегруючу (і також націєтворчу, мультинародотворчу) функції. Це виявляється в тому, що спортивні змагання об'єднують людей незалежно від їх релігії, політичних переконань, національної і расової приналежності. Реалізацію цього образу спорту можна простежити і в матеріалі журналу «Шахтёр» (№ 8, 2008) під назвою «Бразилія фанатіє «Шахтарем»»: «У бразильському місті Кампо Бом організувався справжній фанатський рух з числа уболівальників... ФК «Шахтар»! Призвідниками виступили хлопці з місцевого мініфутбольного клубу, чіми кумирами давно і безповоротно є донецькі бразильці. Юні футболісти навіть свою команду назвали на честь донецького клубу – «Шахтар»!». У цьому матеріалі простежується реалізація інтегруючої функції, оскільки у публікації робиться акцент на тому, що за «Шахтар» активно вболіва-

ють навіть на інших контентах світу, зокрема у Бразилії. Сам факт уболівання за український футбольний клуб «Шахтар» зближує, об'єднує українських та бразильських фанатів незалежно від їх расової та національної приналежності, віросповідання, і в цьому плані спорт виступає в образі потужного каталізатора дружби та встановлення міжнародних/інтернаціональних зв'язків.

Ще одним яскравим прикладом реалізації цієї концепції спорту виступає матеріал «Олександр Алієв: «Київ – моє рідне місто» у журналі «Футбол Style» (№ 2, 2011), де футболіст «Локомотиву» О. Алієв зазначає: «Часто підходять уболівальники інших клубів, говорять, мовляв, вболіваю за ЦСКА, або за «Спартак», «Динамо», але просять автограф. Розпитують, як грається, як живу. Нехай вони навіть вболівають за інший клуб, але з повагою до тебе ставляться». Таким чином, у матеріалі наголошується, що незважаючи на запеклі протистояння між клубами, спорт виступає послом/вісником миру і дружби, оскільки об'єднує вболівальників клубів та спортсменів різних національностей.

Про концептуалізацію спорту як каталізатору миру йдеться в публікації К. Байдуліна «Григорій Суркіс: про нагальне» у газеті «Гол» (№ 16, 2010), де автор відзначає: «Футбол єднає. Про миротворче значення спорту відомо дуже давно. На цю тему Григорій Суркіс також говорив. Саме зараз футбол має об'єднати навколо спільної мети національного значення всі гілки влади». Автор підкреслює, що спорт інтегрує людей в єдине ціле, виконуючи так звану миротворчу функцію, тобто виступаючи посланцем миру задля консолідації.

Говорячи про концептуалізацію спорту як каталізатора миру і дружби, варто зазначити, що на шпальтах спортивної преси часто відбувається засудження світових, загарбницьких, громадянських війн, містяться заклики до їх припинення з боку спортсменів, тренерів. Таким чином, спорт завдяки глобальній медіатизації в інформаційному просторі стає важливим механізмом для врегулювання конфліктів.

Проведений комплексний аналіз українських спортивних видань різних регіонів України та різних історичних епох, зокрема «Динамо» (1928–1933, Харків), «Футбол» (2009–2022, Київ), «Футбол Style» (2010–2013, Київ), «Шахтер» (2006–2014, Донецьк, з 2014 р. – Київ), «Гол» (2002–2020, Харків) демонструє, що концепція спорту як каталізатора миру та дружби медіатизується через висвітлення на шпальтах мас-медіа міжконтинентальних кубків, міжнародного турніру з греко-римської боротьби «Спорт без кордо-

нів», матчів за участю команди збірної Світу, міжнародної естафети «Всесвітній біг заради гармонії» (як фактору пропаганди здорового способу життя, соціальної активності, промоції ідеалів дружби й гармонійного співіснування народів у світі) тощо.

Висновки. Отже, у результаті проведеного дослідження простежено медіатизацію парадигми спорту як вісника гуманізму, миру та дружби на шпальтах української спортивної преси. Проведений контент-аналіз української спортивної преси в діахронічному та синхронічному зрізах дозволяє визначити конституційні вектори відображення парадигми спорту як каталізатора гуманізму, миру та дружби, зокрема: 1) інтеграція/консолідація спортсменів та вболівальників різних країн завдяки тому, що спорт має унікальну здатність розривати кордони, об'єднувати людей з різних культур, країн та політичних систем та сприяє створенню атмосфери єднання та солідарності; 2) руйнування бар'єрів завдяки тому, що спорт допомагає подолати стереотипи та упередження, що існують між різними групами людей, коли спортсмени з різних країн грають в одній команді, що дає їм можливість налагодити зв'язки та краще зрозуміти культури й традиції напарників; 3) культивування спорту як дієвої мови дипломатії, адже мас-медіа медіатизують спортивні заходи, спрямовані на формування солідарності та покращення міжнародних відносин, зокрема товариські матчі/матчі дружби між закордонними командами та спортсменами; 4) підвищення інформованості про культури та традиції народів через медіатизацію спорту, адже спорт дозволяє вболівальникам з різних країн ділитися

своїми культурними та традиційними особливостями; 5) популяризація спорту як інструменту позитивного соціального впливу, механізму формування та поширення емпатії, чинника створення атмосфери товариськості та підтримки.

Таким чином, концепція спорту як каталізатора гуманності, миру та дружби підкреслює та актуалізує потужний експліцитний та імпліцитний потенціал спорту як засобу консолідації, солідарності та толерантності між націями та розвитку позитивних міжнародних відносин. Засоби масової інформації, медіатизуючи парадигму спорту як посланця миру і дружби, впливають на формування/посилення позитивного іміджу певних команд, клубів, спортсменів, країн, що сприяє встановленню міжнародних відносин та розширенню можливостей для співпраці. Розробка цієї парадигми та інших образів спорту (зокрема як бізнесу [6], як засобу етнопонаціональної ідентифікації [7]) дозволяє краще зрозуміти потужну роль спорту в сучасному світі, його вплив на соціокультурні параметри суспільства, варіювати висвітлення різних модусів спорту в мас-медіа, посилювати дієвість та ефективність спортивних публікацій та здійснювати різноманітні комунікативні впливи на реципієнта.

Перспективи подальших досліджень полягають у ґрунтовному дослідженні соціокультурних параметрів спортивної журналістики, що передбачає виявлення парадигм спорту, які висвітлювалися українською спортивною пресою в різні історичні епохи та прогнозування шляхів видозміни/модернізації образів спорту в сучасних спортивних ЗМІ.

Список літератури:

1. Басараб В. Ю. Спорт як соціальний вектор розвитку суспільства. *International scientific journal*. 2015. № 4. С. 33-36.
2. Бацунов С. Спорт як соціокультурний феномен: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Запоріжжя, 2012. 20 с.
3. Житарюк М. Великий спорт і мас-медіа: навч.-метод. посіб. Львів: Світ, 1997. 84 с.
4. Кулик С.М. Спорт і дипломатія – у пошуках спільного. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11223/1/Kulyk%20S.%20%D0%9C..pdf> (дата звернення: 10.12.2023).
5. Сазонова Ю. О. Концептуалізація спорту як бізнесу в українській спортивній пресі ХХ-ХХІ ст. *Вісник Книжкової палати України*. 2021. № 8. С. 24-29.
6. Сазонова Ю. О. Парадигма спорту як засобу етнопонаціональної ідентифікації в спортивній клубній пресі. *Вісник Книжкової палати України*. № 8. 2023. С. 29-33.
7. Сазонова Ю. О. Спортивна преса України: особливості становлення та сучасне функціонування: дис. ... канд. наук із соц. ком: 27.00.04. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2016. 221 с.
8. Філь С. М. Історія фізичної культури: навч. посіб. Харків : ОВС, 2003. 160 с.
9. Шеремет Л. Спорт і цінності гуманізму: основні проблеми та суперечності. *Нова парадигма*. 2015. Вип. 128. С. 111-121.
10. Coubertin P. *Olympism: selected writings*. Lausanne, IOC, 2000.
11. *McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man*. N.Y.: McGraw Hill. 1964 p.
12. Mora J. La URSS aprovecha la inauguración oficial de Amistad-84 para una nueva exaltación patriótica : URL: https://elpais.com/diario/1984/08/19/deportes/461714401_850215.html (дата звернення: 05.11.2023).

Sazonova Yu. O. MEDIATIZATION OF SPORTS AS A CATALYST OF HUMANISM, PEACE AND FRIENDSHIP IN THE UKRAINIAN SPORTS PRESS

The article examines the portrayal of the paradigm of sport as a harbinger of peace and friendship in the Ukrainian sports press using diachronic and synchronic approaches. It outlines the transformation of the image of sport through the implementation of socio-cultural and hermeneutic content analysis based on materials from Ukrainian sports publications such as «Dynamo» (1928-1933, Kharkiv), «Football» (2009-2022, Kyiv), «Football Style» (2010-2013, Kyiv), «Shakhtar» (2006-2014, Donetsk, since 2014 – Kyiv), and «Goal» (2002-2020, Kharkiv). The functional range and leading topics of representing sport as a messenger of peace and friendship in the sports mass media of the Soviet era in Ukraine and the period of independence are revealed. The constitutional vectors of reflecting the paradigm of sport as a catalyst for humanism, peace, and friendship in the Ukrainian sports press are identified as follows: 1) integration/consolidation of athletes and fans from different countries due to sport's unique ability to break down barriers, unite people from different cultures, countries, and political systems, fostering an atmosphere of unity and solidarity; 2) breaking down barriers as sport helps overcome stereotypes and prejudices existing between different groups of people, when athletes from different countries play on the same team, enabling them to build connections and better understand the cultures and traditions of their teammates; 3) cultivation of sport as an effective language of diplomacy, where mass media mediatize sporting events aimed at fostering solidarity and improving international relations, including friendly matches/games between foreign teams and athletes; 4) increasing awareness of cultures and traditions of nations through the mediatization of sport, in situations where sport allows fans from different countries to share their cultural and traditional peculiarities; 5) popularization of sport as a tool for positive social impact, a mechanism for forming and spreading empathy, and a factor in creating an atmosphere of camaraderie and support.

Key words: *sport, paradigm, humanism, peace, friendship, Ukrainian sports press.*

UDC 021.61(100):070:654.195:78
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/32>

Synieokyi O. V.

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Vorobyov A. V.

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Synieokyi A. O.

Zaporizhzhia National University

CLASSIC ROCK MAGAZINES IN HISTORICAL MEDIA-DISOURSE (BASED ON THE MATERIAL OF FOREIGN SPECIALIZED MUSIC PUBLICATIONS OF THE 1960S AND 1980S)

In the contemporary world of rock music, rock journalism has played a significant role in shaping the cultural discourse surrounding rock music. This study aims to analyze the historical context of classic rock journalism based on specialized international music publications from the 1960s and 1980s. Various scientific methods, including historical analysis, media analysis, and musicology, were employed in this research. Historical analysis allowed for a retrospective examination of the evolution of rock journalism from its inception in the 1960s to the present, considering significant changes in societal attitudes, technological progress, and media trends. Media analysis meticulously examined changes in formats and methods of rock journalism, considering the transition from traditional print publications to online platforms and social media. Musicological approaches helped explore the impact of rock journalism on shaping musical preferences and cultural orientations of readers, as well as the music creation process itself. The formulation of research goals and objectives underscores both the theoretical and practical significance of the publication, presenting it as a comprehensive, multi-level study with clearly defined research vectors. The current state of rock journalism is examined, analyzing both classic and contemporary approaches in music journalism. Significant attention is paid to the historical development of rock magazines, from early publications in the 1960s to the significant expansion of the genre in the 1980s. The influence of these publications on shaping musical preferences and cultural orientations of readers, as well as the development of rock music itself, is discussed. Special emphasis is placed on the role of rock journalism in cultural dialogue between musicians and their audience, as well as the analysis of changes in rock magazine formats in response to technological developments and changes in societal attitudes. Additionally, the significance of using various sources such as archives, interviews, and modern online platforms in rock journalism research is highlighted. In conclusion, the article underscores the importance of further research in this direction to enrich our understanding of the role of rock journalism in the contemporary world of music and culture. The research findings are of significant importance to the academic and professional community, serving as a basis for further research in this area and for improving the practice of rock journalism as a mass communication tool.

Key words: Rock Music, Rock Journalism, Classic Rock Magazine, Music Criticism, Reviewing, Album, Editor-in-chief, Fanzine.

Statement of the problem. Rock journalism, occupying a significant place within the realm of music journalism, emerged thanks to the initiatives of amateurs and enthusiasts of rock music who sought to reach beyond a narrow circle of insiders and address a broader audience. This movement from the underground to the masses not only helped to expand the horizons of music journalism but also made it more multifaceted and profound. The issue of reaching a wide range of readers, including both

fans and professionals, presents rock journalism with a series of unique challenges and tasks. The transformation from collecting records and exchanging tapes to publishing analytical reviews and critical articles in specialized publications reflects the evolution of this direction in music journalism as an important component of cultural dialogue, enriching the music scene and providing the audience not just with news, but also with a deep analysis of trends in the world of rock.

Established in the late 1960s, rock journalism plays a key role in interpreting and developing rock as a social, informational, and communication phenomenon, shaping the discourse around musical works, performers, their concerts, and albums.

Today, rock journalism, which includes written, audio, and visual content, continues to be a key element of music journalism, creating articles, reviews, interviews, and analyses related to performers, albums, concerts, and cultural impact.

In this context, rock journalism transforms not only into a chronicler but also into an analyst capable of uncovering complex social and cultural processes through the lens of the music industry.

Analysis of recent research and publications.

Rock journalism, occupying a unique position among the realms of music journalism, is recognized as a significant phenomenon both within the academic community and among professionals. In this context, Hanif Kureishi, in the preface to «The Faber Book of Pop», underscores the inseparable link between journalism and pop music, emphasizing the former's role as a constant companion and source of the latter's development [1].

Works by scholars such as Simon Frith, a leading theorist of popular music culture, Robert Christgau, often referred to as the «dean of American rock critics», and Greil Marcus, renowned for his profound analytical works on rock music and American culture, deserve particular attention in the context of studying rock journalism [2–5].

Additional contributions to understanding this topic have been made by researchers such as J. DeRogatis, whose books and articles delve into the analysis of rock music's influence on society, and Alice Echolls, whose works focus on examining the relationships between pop culture and social movements [6–7].

It is important to note that despite the extensive literature on this subject, questions regarding rock journalism still remain open to new research and interpretations. The sphere of rock music and rock culture as a whole continues to evolve, demanding researchers to be ready for constant updating of approaches and analytical methods. In this context, examining the latest works in the field of rock journalism allows not only to trace the evolution of this genre but also to identify new trends and research directions in music journalism.

Task statement. The objective of this article is to conduct a multifaceted study of rock journalism, particularly its role and significance within the contemporary musical and cultural landscape.

Our tasks encompass not only an analytical review of the genre's historical development and its impact on musical tastes and cultural perceptions but also include the following key directions:

1) Defining the conceptual boundaries of the «Classic Rock Journal» and its key characteristics that allow differentiation within the broad field of music journalism.

2) Analyzing the evolution of rock journalism through the lens of leading foreign publications from the 1960s and 1980s, including evaluating their contribution to the formation and development of rock culture.

3) Taking a comprehensive look at rock journalism as a multifaceted phenomenon, encompassing textual content (articles, reviews, interviews), as well as visual aspects (design, photography), and its interaction with the reader audience and the music industry.

This research aims to create a kaleidoscopic image of the global history of rock journalism, reflecting the complexity, dynamics of development, and diversity of forms of this socio-communicative phenomenon. Through this study, we aspire to contribute to the understanding of how rock journalism, as a cultural and social phenomenon, affects the perception of music and cultural preferences of the audience, as well as how it adapts and transforms in response to changes in the music industry and society.

Outline of the main material of the study.

Music journalist and publisher Sean O'Mahony, who previously worked at «Pop Weekly», founded his own magazine «Beat Monthly» at the end of 1962 (later renamed «Beat Instrumental»). In early 1963, Sean heard «Please Please Me» and asked Brian Epstein if he could publish a magazine dedicated to the Beatles. Epstein and the band agreed, and in August 1963, the first issue of «The Beatles Book» was released with a circulation of 40,000 copies. Following the Beatles' triumphant visit to the United States in April, a unique report was published in the April issue. The monthly circulation reached around 300,000 copies. The fanzine lasted for 77 issues and was closed in December 1969.

Photographer Leslie Bryce had unprecedented access to the group, traveling the world and taking thousands of photos. O'Mahony, under the pseudonym Johnny Dean, acted as the editor with full support from Epstein and the band. In early 1967, he launched the parallel magazine «Monkees Monthly», and in 1979, he was involved in the inception of «Record Collector». «The Beatles Book» was revived in 1976 but was finally closed in 2003.

«Time» and «Newsweek» were among the first American publications to cover Beatlemania in

England. Both magazines printed articles in mid-November 1963 about the Beatles' performance in London in front of members of the royal family. On February 7, 1964, 200 reporters and photographers greeted the members of the «Fab Four» at John F. Kennedy Airport. In January 1964, «Teen Screen» had been published in the United States, targeting a teenage audience with materials about popular musicians of the time. The first issue included a detailed guide to the popular «Beatles Dance». This issue became the first American media entirely dedicated to the Beatles. In the February issue of «Daily Mirror», it was reported about the Beatles' first visit to the United States and the beginning of «Beatlemania».

Leading world researchers on the Beatles cannot be overlooked, such as Mark Lewisohn, Hans Osterwald, Gary Tillery, Ian MacDonald, Hunter Davies, Philip Norman, Lew Cassel, Steve Turner, Walter Everett, Alan Pollack, Patrick Humphries, John Robertson, Peter McCabe, Robert D. Schonfeld, Kennet Womack, Keith Elliot Greenberg, and Peter Doggett, etc. In total, Beatles journalists have created a wide range of seminal works and made an invaluable contribution to understanding the creative legacy of the Beatles in the context of global culture. These outstanding works have become an integral part of the journalistic canon on the greatest band in the history of rock music.

Reflecting the growing sphere of collecting in the 1970s, over time, advertisements in magazines began to dominate rare vinyl records, unrelated to THE BEATLES. In September 1979, an appendix was released for «The Beatles Book» aimed at record collectors, which was successful among phonophiles, and in 1980.

O' Mahony launched «Record Collector» as a separate publication. Early issues, geared towards the collector's market, were mainly dedicated to the music of collectible performers from the 1950s, 1960s, and 1970s. With the arrival of Peter Doggett, who worked at the magazine for almost 20 years, «Record Collector» began to take shape and acquire its own identity. The materials included discographies of their British releases with catalog numbers, release dates, and distinctive features of the records and covers. The structure of «Record Collector» includes specialized sections such as «Collector's Corner» (materials on collecting rare vinyl records, CDs, posters, and other musical artifacts), «Rare Record Price Guide» (about market prices for rare collectible recordings), «Memorabilia Madness» (dedicated to posters, autographs, and other memorabilia items), «Interview

Archives» (archival interviews with legends of the music industry), and others.

Fiona Sturges, in her article «From Weekly to Weekly» (2002), which provides an overview of music periodicals in the second half of the 20th century, wrote: «It was in the 1970s that writing about music became a serious business».

In the mid-60s, science fiction enthusiasts Paul Williams and Greg Shaw, sensing a growing interest in new music, became editors of the first small-circulation amateur rock publications. Using the methodology of a science fiction fanzine, Greg Shaw explored the history of music, attempting to identify similar patterns across different time dimensions. Rock writers such as John Ingham and Mark Perry saw punk as a fragment of one of the loops in the context of a circular spatio-temporal continuum. The most important fanzines of the early rock era were «Crawdaddy!» (1963), «Mojo-Navigator Rock and Roll News» (1966), and «Who Put The Bomb» (1970). «Crawdaddy!» quickly moved from amateur origins to leading positions in professional publications. Notable fanzines include «Denim Delinquent» (1971) edited by Jim Parrett and «Flash» (1972) by Mark Shipper, who later wrote for «Phonograph Record Magazine» and edited «Radio & Records» (an independent magazine on radio and music industry news from 1973–2006).

As rock gained mass popularity, there was a growing need for comprehensive coverage and analysis. Among the small-circulation periodicals of the 60s and 70s were such publications as «Billy Fury», «Hullabaloo Magazine», «Beatwave», «Beetle», «Impetus Magazine», «Fat Angel», «Living Blues», «Mirabelle Magazine», «New Sounds New Styles», and occasional issues dedicated to individual musicians. One of the iconic works of rock journalism was Mark P's article «This Is Another» in his punk fanzine «Sniffing Glue».

In 1966, American college student Paul Williams, influenced by the growing development and cultural influence of the new popular music direction, founded «Crawdaddy!» – «the first magazine to take rock and roll seriously» (The New York Times). Preceding magazines like «Rolling Stone» and «Creem», «Crawdaddy!» became a training ground for many authors who found their style in describing rock. The magazine launched the careers of Sandy Pearlman, Peter Knobler, and Richard Meltzer. Some rock historians consider Meltzer to be the first rock analyst and credit him with inventing 'Rock Criticism'. Despite its short existence from October 1967 to May 1968, the American countercultural publication

«Cheetah» left a notable mark in the history of rock journalism. Jules Siegel, co-author of several songs for THE BEACH BOYS, served as the first editor, later replaced by Larry Dietz, with assistance from Ellen Willis, who became the first rock critic for «The New Yorker» and later wrote for «Rolling Stone», «Village Voice», and other publications.

Rock spread across countries like through the bloodstream, delivering oxygen, nutrients, and hormones to the cells of the planet's body. The structure of rock publications changed drastically. Music journalism attempted to understand how to allocate attention and resources to different sectors of record consumers. The newspaper «New Musical Express» (NME), founded in 1952, made a significant contribution to the popularization of rock. In the 1960s and 1970s, it became one of the most influential platforms for analysis, interviews, and reports about artists.

Independent rock press emerged as a reaction to the trends of leading music periodicals, which set the agenda. Fan magazines, often run by music enthusiasts with minimal or no writing experience, represent low-budget byproducts created according to the principle of autonomous operation. While the 1960s are considered the decade that gave birth to rock journalism, it was in the 1970s that it reached its golden age. In his review of rock press in «Creem» magazine, Greg Shaw called «Crawdaddy» «the first true rock fan magazine». The magazine, launched by a group of like-minded individuals in response to the growing influence of mainstream music, was opposed to the majority of existing music periodicals.

Moving from mimeographed fanzines to leading music periodicals, publications like «Crawdaddy» and «Rolling Stone» set the standards for revival in the USA. However, neither in the music itself nor in most publications on the subject was there any longer a spirit of rebellion against the mainstream. The changing nature of storytelling demanded the search for new rock heroes. The early 1970s became a time when individual journalists began to understand popular music as a historical process. In the USA, this change in approaches occurred slightly earlier than in Britain. In the 1970s, the official British music press was represented by three main music weeklies: «Melody Maker», «NME», and «Sounds». There was also «Record Mirror» although it was slightly less popular. Operating on a much more global level than rock fanzines, the publications addressed to a broader audience in the aforementioned media created templates for public perception of culture.

Professional music periodicals such as «Rolling Stone», «New Musical Express», «Melody Maker»,

«Record Mirror», and «Sounds» had a significant economic component and followed the principle of heteronomous production. Of the four British publications, «Melody Maker» was the oldest. Launched in January 1926, the newspaper reached a circulation of 250,000 copies in the 1970s.

«NME» achieved a cult status that «Melody Maker» could not surpass due to its somewhat conservative stance. Founded in 1952, this music periodical was dubbed «rock ink» – a nickname referring to freshly printed newspapers that left stains on readers' fingers (Simon Reynolds). Like other British music weeklies, NME, being a rare source of music news, enjoyed demand among its regular readership. Covering the «British Invasion», the newspaper reached an extraordinarily high circulation, peaking at 306,881 in 1964. In the review of periodic rock publications «Worth Their Wait», British music critic Simon Reynolds emphasizes the role of advertising revenues in the relationship between periodicals and large corporations. Commercial pages achieved increased profitability for music media, allowing them to avoid interference in editorial affairs by the media conglomerates that owned them. Financial stability and other factors contributed to strengthening the institution of the British rock press. And «NME» confidently saw itself at the helm of musical progress. By 1973, «NME» had hired the most insightful and bold writers from the underground press. These were authors of magazines «IT» and «Oz», which were created in the late 60s to cover the counterculture movement.

In a review of periodic rock publications titled «Worth Their Wait», British music critic Simon Reynolds emphasizes the role of advertising revenue in the relationships between periodicals and major corporations. Commercial pages increased the profitability of music media, allowing them to avoid interference in editorial affairs from media conglomerates that owned them. Financial stability and other factors contributed to the strengthening of the British rock press institution. And «NME» confidently saw itself at the helm of musical progress. By 1973, «NME» had hired the most insightful and daring writers from the underground press. These were the authors of magazines «IT» and «Oz» which were created in the late 1960s to cover the countercultural movement.

Can a text about a new album or song create music in your head before you even buy the record? For example, Greg Shaw described the ending of THE WHO' s song «My Generation» in 1966 in «Mojo Navigator» as follows: «A minute or so of furious vandalism, as all the instruments kick back in, the amps and speakers blowing right and left, conjuring up

images of lightning bolts flashing through electrodes in some Frankenstein lab, and all the while this manic rhythm is pounding away like eight baboons with heavy sticks in a tiny booth with walls of taut drum skins, drummers fighting for their lives to get out of there». Later, this style of rock journalism was derided as «Cathedrals of Sound». David Toop was one of the music journalists who transcended his time and culture and placed rock in a broader context.

The American weekly music industry magazine «Cashbox» was published from July 1942 to November 1996. Its most well-known competitors were «Billboard» and «Record World» (known as «Music Vendor» until April 1964). In 2006, the publication was transformed into the online magazine Cashbox Magazine. At the end of 2021, the magazine's management, Sandy Graham and Bruce Elrod, decided to return to print.

American journalist and music critic Lester Bangs published his first article in 1969 in «Rolling Stone» magazine. His reviews were sharp and critical. In the early 1970s, he was fired from «Rolling Stone», with the reason given that he spoke disrespectfully about musicians. Lester moved to «Creem» magazine. Several important concepts were introduced on its pages.

The term «punk rock» was introduced in an article by Dave Marsh about QUESTION MARK & THE MYSTERIANS. The phrase «Heavy Metal» was first used by STEPPENWOLF in «Born To Be Wild» (1969).

On May 19, 1979, the advent of NWOBHM (New Wave of British Heavy Metal) was boldly announced, giving the music a completely different face. This had far-reaching consequences for rock. The term heavy metal appeared in an article by Mike Saunders about SIR LORD BALTIMORE. The magazine was supported by ROXY MUSIC, BLONDIE, and THE NEW YORK DOLLS. It was the first to praise «metalheads» like MOTÖRHEAD, JUDAS PRIEST, and VAN HALEN. The publication was suspended in 1989.

Many consider «Smash Hits» to be a pioneer in publishing hit song lyrics, but in reality, this direction was pioneered by the magazine «Disco 45» (notably, there was no term «disco» or «discotheque» at the time), which started printing pop song lyrics, articles, and music crosswords in November 1970. In 1972, a subsidiary edition called «Pop Ads 500» was released. Later, the main magazine's name was changed to «Disco 45 Songbook». The chief editor and main author was Russell Johns. The last 153rd issue was released in July 1983.

Founded in 1967 by John Abbey, the British music magazine «Blues & Soul» rivaled «NME» and «Q». In 1979, DJ Pete Tong began working as a journalist

at «Blues & Soul», becoming the editor-in-chief the following year. By 2006, 1,000 issues had been published. In 2011, «Blues & Soul» was relaunched as a vintage edition under the leadership of editor Lee Tyler and longtime author Pete Lewis.

The magazine «HIT» was a popular British teenage pop music magazine of the 1970s, similar to «FAN». Its pages were mainly filled with photographs of pop and glam rock stars of that era, such as Marc Bolan, David Bowie, Gary Glitter, ROXY MUSIC, SLADE, SWEET, MOTT THE HOOPLE...

«Popfoto» was a German edition of the Dutch magazine of the same name, founded in 1966. Issues in German began in January 1968. After merging with the Dutch magazine «Teenbeat» in February 1969, the magazine was renamed «Popfoto Teenbeat». From 1971 to 1980, the magazine was again called «Popfoto». Then, after merging with the magazine «Pop», the issues were titled «Pop/Popfoto». The next merger occurred with the magazine «Rocky», and until 1998, printed copies were released under the brand «Pop-Rocky mit Popfoto». In addition to stories about current stars, there were reports on cinema and fashion, as well as youth topics (love, sex, and experiences). Contests, music charts, and horoscopes were part of the regular content. The magazine also featured posters and stickers.

The first British album chart was published in 1956 in the weekly music newspaper «Record Mirror», which was published from 1954 to 1991 for pop music fans and record collectors. In this publication, DJ James Hamilton wrote about American soul and R&B from 1964.

In 1975, he began to write a «disco» column, and in 1979, he developed his own onomatopoeic style of describing records. In the 1980s, «Record Mirror» was the only mainstream music publication containing British SP and LP charts used by the BBC for Radio 1 and Top of the Pops, plus Billboard US charts.

The magazine titled «Kerrang!» first appeared in 1981 as a one-off «Heavy Metal Special» of the newspaper «Sounds». Due to the popularity of this issue, the magazine became a monthly publication, and then from 1987, it became a weekly. Initially dedicated to NWOBHM, the musical priorities changed several times – punk, grunge, glam metal, nu-metal, post-hardcore, alternative rock. The term «thrash metal» was first introduced by «Kerrang!» journalist Malcolm Dome, who wrote about hard rock and heavy metal for «Record Mirror», «Metal Hammer», and «Classic Rock» since 1979. In 2001, «Kerrang!» became the best-selling British music weekly, surpassing «NME».

Operating for 9 years – from May 1983 to February 1992 – the British magazine «Number One» (initially called «No. 1») was dedicated to pop music and mainly targeted the teenage market. It was conceived as a direct competitor to «Smash Hits», which was at the peak of its popularity at the time. The single and album charts in «Number One» were updated weekly. In addition to the charts, the magazine included interviews with pop stars, lyrics of pop hits, reviews of singles and albums, contests, and a readers' letters page. One of the magazine's features was that regular writers were published under pseudonyms («Lola Lush», «Snabber»).

The monthly magazine «Metal Hammer» first appeared in West Germany in 1984, and over time, its own versions emerged in England and some other European countries.

The British music magazine «Q» was founded in 1986 by Mark Ellen and David Hepworth. In contrast to the popular music press («NME», «Melody Maker»), the magazine was primarily aimed at middle-aged and older music lovers and was modeled after the early «Rolling Stone». Initially, the publication was called «Cue» (from «Cueing A Record» – «preparing a record for playback»), but soon the title was changed to avoid confusion. The «Q» magazine featured an extensive section of album reviews, published compilation lists («The 100 Greatest Albums,» «50 Bands to See Before You Die»...). The last issue of «Q» magazine was released on July 28, 2020.

Independent rock press emerged as a counterreaction to the tendencies of leading music periodicals setting the agenda. Fan magazines, often led by music enthusiasts with minimal or no writing experience, represent low-budget byproducts created in accordance with the principle of autonomous operation.

Providing an overview of the rock press in the magazine «Creem», Greg Shaw referred to «Crawdaddy» as the «first true magazine for rock'n'roll fans». A publication released by like-minded individuals in response to the growing influence of mainstream music, it was opposed to the majority of existing music periodicals.

Transitioning from mimeographed fanzines to leading music periodicals, publications such as «Crawdaddy» and «Rolling Stone» set the standards for revival in the United States. However, neither in the music itself nor in the majority of publications on the subject, was there no longer a spirit of rebellion against the mainstream. The changing nature of storytelling necessitated the search for new rock heroes. The early 1970s became a time when

individual journalists began to conceptualize popular music as a historical process. In the United States, this change in approaches occurred slightly earlier than in Britain. In the 1970s, the official British music press was represented by three main music weeklies: «Melody Maker» «NME» and «Sounds». There was also the «Record Mirror», although it was slightly less popular. Operating on a much more global level than rock fanzines, publications addressed to a broader audience in the aforementioned media outlets created templates for public perception of culture.

Such professional music periodicals as «Rolling Stone», «New Musical Express», «Melody Maker», «Record Mirror», and «Sounds» had a significant economic component and adhered to the principle of heteronomous production. Among the four British publications, «Melody Maker» was the oldest. Launched in January 1926, the magazine reached a circulation of 250,000 copies in the 1970s.

The history of rock journalism reflects the key features of rock music. Late 60s rock was a countercultural force, a home for genuine self-expression. Rock writers aimed to become the spokespersons of their generation's values. Since then, we have seen rock music fragment into many genres, subgenres, and directions. And the rock press responded to this by increasing the number of specialized publications.

However, recently, some radio stations and magazines have begun to remove the word rock from their names, claiming that the term has ceased to be attractive to advertisers [8]. Digital platforms offer new opportunities for analysis and communication, continuing the legacy laid down by the masters of rock interpretation. However, in recent decades, the rock press has declined, losing both its authority and commercial appeal, but this topic is for our further research.

Conclusions

Let us summarize the key findings of our review. Classic rock magazines can be classified according to a number of criteria: time period (e.g., the 1960s, 1970s, 1980s, etc.), musical direction (rock-n-roll, hard rock, heavy metal, punk, progressive rock, and others), and geographical region (America, Europe, the UK, Scandinavia, and so on). Publications also vary across many other parameters: structure, audience age, level of expertise, circulation, design, format, paper and print quality, volume, frequency of issues, the presence or absence of special inserts (e.g., flexi-discs, floppy disks, CDs, DVDs, posters, etc.), and thematic special issues.

Each rock magazine possesses a unique atmosphere and focus, providing readers with

extensive information on various aspects of rock music and art. The typical structure of a classic rock magazine usually includes the following key sections:

1) Reviews and Critiques – analysis of new and classic rock albums, concerts, books; includes critics' opinions and ratings.

2) Interviews and conversations with musicians, producers, and other key industry figures, revealing the creative process and success stories.

3) Historical retrospectives – analysis of periods, recollections, and overviews of key events in rock history.

4) In-depth articles dedicated to specific themes, genres, eras, or personalities, offering unique research.

5) Columns and sections – regular sections on specific topics or event overviews.

6) Photographs and illustrations – archival photos, drawings, posters, and other visual materials.

7) Event calendar – announcements of upcoming concerts, releases, and other significant events.

8) Reader forum – letters from readers, collection reviews, opinions, and discussions.

9) Announcements and advertising – information on new products, concerts, and services in the music industry.

10) Specialized sections – for example, the Vinyl Spotlight section in the German magazine «Mint», led by Dennis Plauk, focuses on vinyl releases, their reviews, and sound analysis, while the Hidden Gems section unveils unknown or forgotten musical works.

This detailed examination of the structure and content of classic rock magazines underscores their significance and contribution to preserving and popularizing rock culture.

If we consider the 1990s as a watershed between the eras of rock publications, it's evident that the «Reissue» section in «new generation» magazines like «Classic Rock», «Prog», «Rock Candy», «UK R'n'R Magazine», and «Vintage Rock Magazine» holds a pivotal position, offering comprehensive

reviews of album reissues from the golden age of classic rock. These reviews not only recreate the context and history of each recording but also provide assessments of sound quality and additional materials. Each publication has its own unique approach to presenting material. For instance, the «Good Times» magazine stands out with its attention to the technical aspects of music – from recording technology to the musical instruments that played their part in creating the unique sound of rock from that period.

Based on this, rock music information resources can be classified into several main groups:

1) Authoritative music magazines;

2) Specialized small-circulation fanzines targeted at specific niches within the rock genre;

3) Official discographies, encyclopedias, reference books, catalogs;

4) Monographs, scholarly articles, dissertations, and autobiographies that expand the context and understanding of the history and characteristics of rock performers;

5) Specialized archival and library collections, including photos, films, video, and television and radio materials;

6) Online platforms and music aggregators, such as AllMusic, Consequence;

7) Media formats, including podcasts and video content on YouTube;

8) Social networks and forums, such as Reddit and Twitter;

9) Local sources, including local music blogs and publications;

10) Official websites of bands, performers, and fan clubs.

Classic rock magazines fulfill enlightening, educational, and informational functions. In conclusion, it's important to emphasize that the combination of traditional and interactive sources creates a multifaceted representation of the rock world, accessible to the modern audience.

Bibliography:

1. Kureishi, H. & Savage J. (eds.) *The Faber Book of Pop*. Faber & Faber, London, 1995, 896 p.
2. Frith S., Cloonan M. & Williamson J. (eds). *Made in Scotland: Studies in Popular Music*, New York, Routledge, 2024, 204 p.
3. Marshall L., Laing D. *Popular Music Matters: Essays in Honour of Simon Frith*. Ashgate Publishing, Ltd., Oct 28, 2014, 242 p.
4. Christgau R. *Book Reports: A Music Critic on His First Love, Which Was Reading*. Duke University Press, 2019, 416 p.
5. Marcus G. *Folk Music: A Bob Dylan Biography in Seven Songs*. Yale University Press, 2022, 288 p.
6. DeRogatis J. *Soulless: The Case Against R. Kelly*. Abrams Press, 2019, 320 p.
7. Echols A. *Hot Stuff: Disco and the Remaking of American Culture*. W. W. Norton & Company, 2011, 368 p.
8. Synieokyi O., Sizova K., Khmil-Chupryna V. & Synieokyi A. *Media Interpretation and The Digital Reimagining Of Music Broadcasting*. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 34 (73), № 5 2023. С. 222-231.

Синсокий О. В., Воробйов А. В., Синсокий А. О. КЛАСИЧНІ РОК-ЖУРНАЛИ В ІСТОРИЧНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ЗАРУБІЖНИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ МУЗИЧНИХ ВИДАНЬ 1960-Х – 1980-Х)

У сучасному світі рок-журналістика, як один із напрямків музичної журналістики, зіграла важливу роль у формуванні культурного дискурсу навколо рок-музики. Дослідження та аналіз цього жанру допомагають краще зрозуміти його історію та значення в сучасному світі. Стаття присвячена аналізу історичного контексту класичної рок-журналістики на матеріалі зарубіжних спеціалізованих музичних видань 1960-х та 1980-х років. У роботі використані різноманітні наукові методи, такі як історичний аналіз, медійний аналіз та музикознавчий підхід. Історичний аналіз дозволив ретроспективно розглянути еволюцію рок-журналістики з часів її виникнення в 1960-х роках до сучасності, враховуючи значні зміни в суспільних настроях, технологічному прогресі та медійних трендах. Медійний аналіз дозволив ретельно проаналізувати зміни у форматах та методах рок-журналістики, враховуючи перехід від традиційних паперових видань до онлайн-платформ та соціальних медіа. Музикознавчий підхід допоміг розглянути вплив рок-журналістики на формування музичних уподобань та культурних орієнтирів читачів, а також на сам процес створення музики. Формулювання цілей та завдань підкреслює як теоретичну, так і практичну значимість публікації, а також виставляє її як комплексне, багаторівневе дослідження з чітко визначеними дослідницькими векторами. Досліджено сучасний стан рок-журналістики, аналізуючи як класичні так і новітні підходи в музичній журналістиці. Значна увага приділена історичному розвитку журналів про рок, від ранніх публікацій 1960-х років до значного розширення жанру в 1980-х. Розглянуто вплив цих видань на формування музичних уподобань та культурних орієнтирів читачів, а також на розвиток самої рок-музики. Особлива увага у статті приділена аналізу зміни форматів рок-журналів у відповідь на технологічний розвиток і зміни в суспільних настроях. Також висвітлено, як спеціалізовані рок-журнали відіграли ключову роль у документуванні історії рок-музики, зберігаючи розповіді про найбільш важливі виконавців та події у цьому жанрі. Крім того, відзначено значення використання різноманітних джерел, таких як архіви, інтерв'ю, а також сучасні онлайн-платформи, у дослідженні рок-журналістики. В заключенні статті підкреслюється важливість подальших досліджень у цьому напрямку для збагачення нашого розуміння ролі рок-журналістики у сучасному світі музики та культури. Результати дослідження мають важливе значення для наукового та професійного співтовариства. Отримані результати можуть послужити основою для подальших досліджень у цьому напрямку та для вдосконалення практики рок-журналістики як засобу масової комунікації. Зазначена анотація містить вичерпний огляд публікації, відображаючи її ключові положення та дослідницькі цілі.

Ключові слова: рок-музика, рок-журналістика, класичний рок-журнал, музична критика, рецензування, альбом, головний редактор, фензин.

Теленков Д. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Катеринич П. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МІЖ ІНТЕРАКТИВНІСТЮ ТА ІНФОРМАЦІЙНИМ: УКРАЇНСЬКІ ТЕЛЕВІЗІЙНІ НОВИНИ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

У статті здійснено аналіз адаптації українських телевізійних новин до сучасних вимог цифрової ери, з особливим фокусом на інтеграції інноваційних форматів та верстки новин, що спрямовані на збільшення залученості та розширення аудиторії. Висвітлюючи стратегії використання соціальних мереж для оперативного оновлення інформації, розвиток мультимедійних форматів, особистісного зв'язку з ведучими, а також гармонійне поєднання інформаційного та розважального контенту, автори підкреслюють важливість адаптації до змінних уподобань аудиторії. Значна увага приділена аспекту верстки новин, що включає ефективне оформлення контенту для забезпечення його доступності та привабливості на різних платформах – від десктопних версій до мобільних застосунків та адаптації для планшетів і розумних годинників. Особливість «медіаквінкету» як моделі цифрової еволюції медіа, розкривається через п'ять основних компонентів, кожен з яких вимагає унікального підходу до верстки та презентації новин, щоб відповідати специфічним очікуванням та потребам різних сегментів аудиторії. В статті обговорюються виклики та переваги, пов'язані з реалізацією медіаквінкету в контексті технічних аспектів та необхідності комплексного управління контентом. У дослідженні зацентровано на важливості балансу між інформативністю та розважальною цінністю контенту, інтеграції новітніх технологічних рішень для персоналізованого та інтерактивного досвіду аудиторії. Медіа, які успішно адаптуються до швидкозмінних вподобань та впроваджують ефективні стратегії верстки новин, здатні зберегти релевантність та популярність у сучасному інформаційному просторі.

Ключові слова: телевізійні новини, цифрова трансформація, медіаквінкет, інтерактивність, персоналізація контенту, моделі верстки, верстка новин.

Постановка проблеми. У сучасному світі телевізійні новини переживають справжню революцію. Зміни, які відбуваються у медійному просторі України, є яскравим прикладом того, як глобальні тенденції впливають на формати подачі новин та інтерактивність з аудиторією. Ця еволюція відображає не тільки зміни в технологіях та бізнес-моделях медіа, але й переосмислення ролі новин у житті сучасної людини.

Важливим фактором, що впливає на трансформацію телевізійних новин, є зміна уподобань аудиторії. Сучасні глядачі прагнуть не лише отримувати актуальну інформацію, але й хочуть бути залученими в процес її створення, вимагаючи більш динамічного та інтерактивного контенту.

Особливістю сучасного медійного ландшафту є інтеграція цифрових технологій, які відкривають нові можливості для взаємодії з аудиторією. Соціальні мережі, онлайн-платформи та мобільні

застосунки стають невід'ємною частиною новинного процесу, забезпечуючи миттєвий доступ до інформації та можливість активного діалогу між ЗМІ та глядачами.

Українські телеканали активно адаптуються до цих викликів, розробляючи нові формати новин, які враховують як зміни в технологіях, так і очікування аудиторії. Вони поєднують традиційні методи журналістики з інноваційними підходами, створюючи новинні продукти, здатні задовольнити запити найвимогливіших глядачів.

Ці зміни в медійному ландшафті вимагають від журналістів та телевізійних продюсерів нового рівня креативності та гнучкості у виборі форматів подачі новин, а також розуміння нових тенденцій споживання медійного контенту. Впровадження цифрових технологій та розвиток соціальних мереж надає унікальну можливість для залучення аудиторії та створення більш персоналізованого медійного продукту.

Розвиток медійного простору в Україні демонструє важливість адаптування до змінних уподобань аудиторії й розвитку технологій, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку. Телевізійні новини, що поєднують інформативність з елементами розваги, інтерактивність та глибину аналізу, стають новим стандартом якісних медійних продуктів.

Враховуючи ці тенденції, можна з упевненістю сказати, що майбутнє телевізійних новин в Україні та у світі формуватиметься під впливом постійної взаємодії між технологічними нововведеннями, змінами в культурі споживання медіа та необхідністю задовольняти різноманітні запити глядачів. Саме тому інновації, інтерактивний та креативний підхід до створення новинних програм відіграватимуть ключову роль у розвитку телевізійної журналістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цифрову епоху ландшафт телевізійних новин змінився, включивши елементи інтерактивності та інфотейнменту. Традиційні телевізійні новини характеризуються низьким рівнем інтерактивності, лінійним форматом і сильними аудіо- та візуальними атрибутами [3]. З іншого боку, інфотейнмент – поєднання інформації та розваг – під впливом ринкових сил і змін у медіаполітиці посів чільне місце у виробництві телевізійних новин по всій Європі [1]. Цей зсув у бік інфотейнменту кинув виклик традиційним уявленням про телевізійну журналістику, поєднуючи інформування, розважання, політичну та популярну культуру [2].

У дослідженні медійного простору та трансформації телевізійних новин в Україні особлива увага приділяється аналізу як внутрішніх, так і міжнародних джерел. Вивчення моделей верстки телевізійних новин, представлених у роботі Теленкова, Крайнікової та Єжижанської [10, 120], показує глибокий підхід до розуміння маркетингових наративів у контексті медійних змін в Україні.

Окрім того, значний вплив на сферу медіа мають технологічні інновації та зміни в споживчих уподобаннях. В роботі Валь-Йоргенсен і Ханіч (2009), «Довідник з журналістських студій» (The Handbook of Journalism Studies), надається комплексний аналіз сучасного стану журналістики та медіа, який може бути застосований для розуміння тенденцій розвитку телевізійних новин в глобальному контексті [12].

Дослідження впливу соціальних мереж і цифрових платформ на формати телевізійних новин відображені в роботі Отто, Глоггера і Букс (2017), де розглядається феномен інфотейнменту, який

стає щоразу вагомішим у контексті залучення аудиторії [9].

Важливість медіаграмотності та критичного сприйняття медійного контенту аудиторією підкреслюється в дослідженні Детектора медіа, де аналізується російська пропаганда та її вплив на громадську думку в Україні. Цей аспект є критично важливим для розуміння динаміки медійного ландшафту та формування відповідальних медійних практик [5].

Деякі сучасні дослідники надають огляд глобальних трендів у споживанні новин у цифрову епоху, підкреслюючи зростання важливості соціальних мереж та мобільних платформ для доступу до новин [8]. Поняття медіаквінтету надає важливу інформацію щодо можливості персоналізації досвіду споживання контенту через різні платформи [7], [6].

У книзі «Опосередковане конструювання реальності. Форма правління» («The Mediated Construction of Reality. Polity») пропонується глибокий аналіз суспільних змін, що відбуваються під впливом медіа, з особливим акцентом на процеси медіації та їх вплив на суспільну реальність [4]. В інших дослідженнях розкривається концепція «логіки соціальних медіа» та її вплив на публічний дискурс та суспільні взаємодії [11]. Порівняння основних концептів у межах дослідження представлено у таблиці 1.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз процесу трансформації телевізійних новин в Україні в умовах глобальних цифрових змін, ідентифікація ключових стратегій, які українські мовники використовують для адаптації до уподобань аудиторії, залучення та розширення аудиторії через інтеграцію цифрових технологій та розвиток нових наративних форматів.

Для аналізу трансформації телевізійних новин в Україні в контексті глобальних цифрових змін було обрано кілька ключових методологічних підходів. По-перше, проведено описативний аналіз сучасного стану українських новинних медіа, зосереджуючись на інтеграції цифрових технологій, адаптації контенту до уподобань аудиторії та розвитку інтерактивних та персоналізованих форматів. Другий підхід включав вивчення вторинних даних та літературного огляду наукових робіт і публікацій, які займаються питаннями цифрової трансформації медіа, для забезпечення теоретичної основи аналізу.

Завдяки цим методологічним підходам ми можемо розкрити як можливості, так і виклики, які стоять перед сучасними медіа в епоху цифрової трансформації.

Порівняння основних концептів

Автор (и)	Рік	Основні теми
Теленков Д. та ін.	2022	Моделі верстки телевізійних новин в Україні, маркетингові наративи
Детектор медіа	2019	Вплив російської пропаганди, медіаграмотність
Валь-Йоргенсен К. та Ханіч Т. (Wahl-Jorgensen & Hanitzsch)	2009	Глобальні тенденції в журналістиці, медійні дослідження
Ньюман Н. (Newman) та ін.	2021	Тренди споживання цифрових новин у світі, вплив соцмереж
Калдрі Н. і Гіпп А. (Couldry & Hepp)	2017	Медіація суспільної реальності, вплив медіа на суспільні зміни
Ван Дейк Х. і Поелл Т. (Van Dijck & Poell)	2013	Логіка соціальних медіа, її вплив на публічний дискурс і суспільні взаємодії
Катеринич П.	2021	Медіаквінтет
Аленкар, А., Круйкемайер, С. (Alencar, A., Kruikemeier, S.)	2016	Інфотейнмент в аудіовізуальній сфері

Виклад основного матеріалу. Сучасний медійний простір України демонструє значну трансформацію у підходах до структурування та подачі новин. За період з 2004 по 2020 рік, відбулася помітна зміна в логіці представлення новинних матеріалів на провідних українських телеканалах. Традиційна ієрархія, що апелювала до політичного та економічного порядку денного, поступово доповнюється форматами, що висвітлюють соціальні проблеми, історії з життя людей та залучають аудиторію через емоційне зв'язування. Нижче наведені причини змін.

Технологічний прогрес. Новітні технології, зокрема широке розповсюдження інтернету та мобільних пристроїв, змінили спосіб, в який аудиторія споживає новини. Цифрові платформи та соціальні мережі дозволяють глядачам вибирати, коли та як вони хочуть отримувати новини, спонукаючи ЗМІ до адаптації їхніх форматів.

Зміна уподобань аудиторії. Сучасні глядачі бажають більше, ніж просто звіт про події; вони прагнуть до контенту, який би розповідав історії, викликаючи емоції та співпереживання. Це спонукало медіа включати більше історій з життя та соціальних питань у свої новинні сітки.

Соціальні зміни. Україна пережила ряд значних соціальних змін, включаючи Революцію Гідності, АТО, зараз – повномасштабне вторгнення. Ці події вплинули на суспільні настрої та збільшили інтерес до глибших аналітичних матеріалів та особистих історій, які відображають складність та багатогранність суспільного життя.

Нижче наведені наслідки змін.

Більша взаємодія з аудиторією. Використання емоційно заряджених історій та залучення соціальних питань сприяє глибшій взаємодії з глядачами.

Медіа стають не просто джерелом інформації, а платформою для обговорення та співпереживання. В сучасному медійному просторі, де користувачі звикли до швидкого доступу до інформації та мають можливість вибору серед маси контенту, взаємодія з аудиторією стає ключовим аспектом утримання їх уваги. Використання «емоційно заряджених» історій та залучення соціальних питань є ефективним способом підвищення глибини взаємодії з глядачами. Медійні компанії, які інтегрують такі історії у свої новинні сітки, перетворюються з простого джерела інформації на платформу для обговорення та співпереживання. Це дозволяє аудиторії не лише споживати контент, але й брати активну участь у формуванні громадської думки, висловлювати своє бачення та обговорювати важливі питання з іншими користувачами. Окрім того, прямі ефіри, інтерактивні інтерв'ю, та можливості коментування в соціальних мережах роблять новинний контент більш доступним для взаємодії, створюючи відчуття безпосередньої участі аудиторії у новинному процесі.

Розвиток медіаграмотності. Зі збільшенням доступу до різноманітного контенту аудиторія стає більш критичною та вимогливою до якості новин. Це спонукає медіа не тільки адаптуватися до нових форматів, але й підвищувати стандарти журналістики. Паралельно з розширенням доступу до різноманітного контенту та посиленням взаємодії з аудиторією, в суспільстві спостерігається зростання вимог до якості новин. Глядачі стають більш критичними до перевірки фактів та аналізу джерел інформації, що сприяє розвитку медіаграмотності. З одного боку, це ставить перед медіа нові виклики, адже тепер вони повинні не тільки адаптуватися до нових форматів,

але й забезпечувати високу точність та об'єктивність подачі інформації. З іншого боку, це надає медійним організаціям можливість підвищити свій авторитет і довіру серед глядачів, впроваджуючи стандарти перевірки фактів, відкритості джерел та балансу поглядів. Освітні програми, спрямовані на розвиток критичного мислення та медіаграмотності, можуть сприяти формуванню більш освіченої аудиторії, здатної самостійно аналізувати отриману інформацію та розрізнити якісний контент від маніпулятивного.

Особливо актуальним це стає в контексті поширення фейкових новин та інформаційних операцій, які можуть мати як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні мотиви. Розвиток медіаграмотності не лише зміцнює демократичні інститути, але й сприяє формуванню стійкості суспільства до інформаційних викликів.

Медіа своєю чергою можуть і повинні брати активну участь у розвитку медіаграмотності, інтегруючи освітній контент у свої платформи, організовуючи тренінги та воркшопи для різних груп аудиторії, а також співпрацюючи з освітніми та громадськими організаціями. Це не лише допоможе зміцнити довіру до медіа як до надійного джерела інформації, але й сприятиме формуванню відповідального споживання медійного контенту.

Враховуючи виклики сучасного медійного простору, поглиблення взаємодії з аудиторією через «емоційно заряджені» історії та висвітлення соціальних питань, а також розвиток медіаграмотності серед глядачів, є ключовими елементами, які визначатимуть успіх медійних організацій. Медіа, що здатні адаптуватися до цих тенденцій та водночас підтримувати високі стандарти журналістики, зможуть не лише утримати свою аудиторію, але й сприяти формуванню більш освіченого та відповідального суспільства.

Реальні кейси та зміни в наративі українських телевізійних програм свідчать про стратегічне реагування на вимоги сучасної аудиторії, яка прагне не лише до інформативного, але й емоційного зв'язку з контентом. Телевізійна служба новин (ТСН) на каналі 1+1 – приклад того, як традиційна новинна програма може еволюціонувати, інтегруючи соціальні теми та особисті історії з життя українців. Акцентується не лише на подачі актуальної інформації, але й на висвітленні емоційного досвіду героїв репортажів. Це стосується, наприклад, розповідей про людей, які змогли подолати значні життєві виклики, такі як втрата близьких, боротьба з хворобами чи важкі життєві обставини. Такий підхід не тільки збільшує емо-

ційний зв'язок з аудиторією, але й сприяє формуванню глибшого розуміння суспільних проблем.

«Сніданок з 1+1» – цей ранковий шоу-формат, який транслюється на «1+1», є яскравим прикладом змішування новин, розважального контенту та історій з життя. «Сніданок з 1+1» прагне забезпечити глядачів різноманітним контентом, що включає огляд актуальних новин, інтерв'ю з цікавими особистостями, кулінарні сегменти, поради щодо здорового способу життя та інший інформаційно-розважальний контент. Цей формат залучає аудиторію, яка цінує не лише оперативне оновлення новин, але й позитивний емоційний досвід від перегляду програми.

Як приклад медійного проєкту, базованого на принципах громадського мовлення, «Громадське телебачення» відіграє важливу роль у висвітленні соціальних питань. Програми «Громадського» зосереджені на детальному аналізі важливих тем, які впливають на суспільство, включаючи зміни в законодавстві, права людини, екологічні виклики... Шляхом глибокого залучення в тему «Громадське» надає аудиторії не лише інформацію, але й стимулює критичне мислення та особистісну взаємодію з висвітлюваними питаннями.

Ці кейси ілюструють, як зміни в наративі та інтеграція різноманітних форматів здатні впливати на сприйняття аудиторією, збільшуючи залученість та розширюючи вплив медіа у цифрову епоху.

В дослідженні Д. Теленков та ін. наголошують на важливості розвитку наративів, які спроможні створити емоційний зв'язок з глядачем, інтегруючи елементи драми та сенсаційності. Це не лише допомагає залучити увагу аудиторії, але й підвищує рівень її взаємодії з контентом [10].

Згідно з доповіддю «Звіт про цифрові тенденції 2021» («Digital News Report 2021») від Інституту Рейтер (Reuters Institute), зростає роль соціальних мереж як каналів поширення новин спонукає медійні організації адаптувати свої наративи до більш візуальних та емоційно заряджених форматів. Це необхідно для забезпечення вищої взаємодії з аудиторією у соціальних мережах, де користувачі швидше реагують на контент, який викликає емоційну реакцію.

Проєкт «Голос Америки» у своїх репортажах часто включає персональні історії та інтерв'ю з людьми, чий життя були безпосередньо пов'язані з подіями. Це дозволяє глядачам не лише отримати фактичну інформацію, але й побачити особистісний вимір таких подій, сприяючи глибшому розумінню та емоційному зв'язку з темою.

Зміна в сітці та наративі телевізійних новин в Україні відображає глобальні тенденції та відповідає на чимраз вищі вимоги аудиторії до більш динамічного, інтерактивного та емоційно багатого контенту. Інтеграція соціальних проблем, людських історій та емоційного залучення у формати новин є важливим кроком у розвитку медійної галузі, який допомагає підвищити соціальну значущість новин і зміцнити зв'язок між медіа та аудиторією.

У сучасному світі цифрові платформи стають невіддільною частиною новинної екосистеми, надаючи мовникам додаткові канали для досягнення аудиторії. Впровадження соціальних мереж, інтерактивних функцій та мультимедійного контенту в програми новин не лише розширює доступність новин, але й дозволяє використовувати більш витончений та багатогранний підхід до сторітелінгу. Це поєднання традиційних та цифрових медіа обслуговує різноманітну аудиторію, від «цифрових тубільців» до тих, хто більше звик до традиційних форматів телевізійних новин.

Соціальні мережі, такі як «Facebook», «X» та «Instagram» стають важливими платформами для розповсюдження новин, дозволяючи швидко поширювати інформацію та залучати аудиторію до обговорення актуальних тем. Вони надають медіа можливість безпосереднього зв'язку з глядачами, збирання зворотного зв'язку та адаптації контенту під потреби аудиторії.

Інтерактивність стає ключовим елементом сучасних новинних програм. Опитування, онлайн-чати з журналістами та експертами, а також можливість коментування новинних статей у реальному часі стимулюють аудиторію до активної участі в новинному процесі, перетворюючи пасивних споживачів на активних учасників.

Використання відео, аудіо, інфографіки та інших мультимедійних елементів дозволяє розкривати теми новин з різних кутів, надаючи глядачам повніше розуміння подій. Це не лише покращує загальне сприйняття новин, але й допомагає висвітлювати складні теми більш доступною мовою.

Цифрові медіа дозволяють задовольнити потреби широкого спектра глядачів. Для «цифрових тубільців» або ж «аборигенів», які звикли до швидкого споживання контенту в інтернеті, новинні медіа розробляють короткі, динамічні відеоролики та інтерактивні історії, які досить добре зчитуються через мобільні пристрої. Для тих, хто віддає перевагу більш традиційним форматам телевізійних новин, медіа створюють

детальніші аналітичні матеріали та документальні фільми, які можна переглядати онлайн або через застосунки для смарттелевізорів.

Окрім формування новин, цифрові платформи відкривають нові можливості для освітнього контенту. Це може містити детальні пояснення складних новинних тем через інфографіку та інтерактивні елементи, які допомагають глядачам краще зрозуміти контекст та значення подій.

Інтеграція штучного інтелекту та алгоритмів аналізу даних дозволяє медійним компаніям пропонувати персоналізований досвід для кожного користувача, адаптуючи новинний потік до індивідуальних переваг. Це забезпечує високу релевантність контенту та збільшує лояльність аудиторії.

Інтеграція цифрових медіа в новинну екосистему не тільки розширює можливості для мовників у досягненні та залученні аудиторії, але й відкриває нові шляхи для глибшого, багатограннішого висвітлення новин. Це поєднання традиційних та цифрових підходів створює динамічне, інтерактивне та «включене» медійне середовище, яке задовольняє потреби широкого кола глядачів і сприяє формуванню відкритого та інформованого суспільства.

Адаптація до уподобань аудиторії є ключовим фактором, що впливає на еволюцію стилів представлення новин. Сучасна аудиторія вимагає не лише оперативного оновлення інформації, але й глибокого аналізу подій, а також створення особистісного зв'язку з ведучими новин. Це призвело до виникнення інноваційних форматів, які поєднують інформативний контент з елементами розваг. Такі зміни відображають ширший тренд до «інфотейнменту», де грані між новинами та розвагами стираються з метою утримання уваги глядачів у висококонкурентному медійному ландшафті.

Усвідомлюючи, що значна частина аудиторії споживає новини через мобільні пристрої, медіа активно оптимізують свій контент під мобільні платформи. Це включає створення коротших новинних сюжетів, оптимізацію інтерфейсів під сенсорні екрани та розробку застосунків для спрощення доступу до новин.

Розвиток технологій дозволяє медіа не лише надавати новинний контент, але й адаптувати його під інтереси конкретного користувача. Використання алгоритмів рекомендацій, опитувань та персоналізованих новинних стрічок допомагає підвищити залученість аудиторії, пропонуючи їм саме той контент, який їх найбільше зацікавить.

Термін «медіаквінтет», впроваджений в українське журналістикознавство дослідником П.

Катериничем, описує п'ять основних компонентів цифрової еволюції сучасних онлайн-медіа, необхідних для збільшення залученості та розширення аудиторії: десктопна версія, мобільна версія, мобільний застосунок, версія для планшета, адаптація для використання в розумних годинниках [7]. Ось як ці елементи можуть бути застосовані:

Десктопна версія

Це традиційний формат, оптимізований для перегляду на комп'ютерах. Він забезпечує повний спектр функціональності сайту, включаючи доступ до розширеного контенту, мультимедійних елементів та інтерактивних функцій.

Мобільна версія

Мобільна версія сайту для користувачів, які переглядають контент на смартфонах. Вона зазвичай має спрощений дизайн і навігацію для зручності користувачів на менших екранах.

Мобільний застосунок

Мобільні застосунки дозволяють медіа встановлювати більш тісний зв'язок з аудиторією, надаючи можливість швидкого доступу до контенту, персоналізованих повідомлень та інших інтерактивних функцій.

Версія для планшета

Оптимізована для планшетів версія забезпечує зручний перегляд і навігацію, враховуючи більший розмір екрана та можливості мультитачу, що робить її ідеальною для глибокого занурення в контент.

Адаптація для використання в розумних (смайт) годинниках

Це включає розробку спеціалізованих застосунків або повідомлень для розумних годинників, що дозволяє користувачам отримувати оновлення та сповіщення в режимі реального часу, зберігаючи зв'язок з актуальними новинами навіть на ходу.

На рисунку 1 зображена структура медіаквінтету.

Впровадження медіаквінтету є важливим для забезпечення широкого охоплення та високої залученості аудиторії в епоху цифрових технологій. Це дозволяє медіа створювати гнучку та різноманітну стратегію контенту, яка задовольняє потреби користувачів різних платформ, забезпечуючи їм зручний доступ до інформації, незалежно від того, де вони знаходяться або який пристрій використовують.

Переваги впровадження медіаквінтету:

- Збільшення охоплення аудиторії: наявність контенту в різних форматах і для різних пристроїв

Медіаквінтет

описує п'ять основних компонентів цифрової еволюції сучасних онлайн-медіа, необхідних для збільшення залученості та розширення аудиторії: десктопна версія, мобільна версія, мобільний застосунок, версія для планшета, адаптація для використання в розумних годинниках

Рис. 1. Застосування медіаквінтету у медійній сфері

забезпечує максимальне охоплення, залучаючи користувачів з різними перевагами.

- Підвищення залученості: Адаптація контенту під специфіку різних платформ і пристроїв допомагає підтримувати високий рівень залученості, оскільки користувачі отримують оптимальний досвід взаємодії.

- Гнучкість у виборі контенту: Користувачі можуть обирати, як вони хочуть споживати медіаконтент – чи то переглядаючи новини вранці на смартфоні, чи читаючи детальні статті на планшеті чи десктопі ввечері.

- Персоналізація досвіду: Цифрові технології дозволяють збирати дані про контент, якому користувачі надають перевагу, і адаптувати контент відповідно до їхніх інтересів, підвищуючи таким чином лояльність аудиторії.

- Миттєве оновлення: Використання цифрових платформ забезпечує можливість швидкого оновлення інформації та миттєвого сповіщення користувачів про важливі події, зберігаючи актуальність медіаконтенту.

Виклики впровадження медіаквінтету:

- Технічні та фінансові ресурси: Розробка та підтримка різних версій вебсайтів і мобільних застосунків вимагає значних технічних та фінансових інвестицій.

- Управління контентом: Створення унікального та адаптованого контенту для кожної платформи вимагає часу та зусиль, а також ефективної стратегії управління контентом.

- Захист персональних даних: Збір та аналіз даних користувачів для персоналізації контенту має відповідати законодавчим вимогам щодо захисту персональних даних.

Адаптація до уподобань аудиторії в сучасному медійному просторі є неодмінною частиною стратегії розвитку кожного медійного ресурсу. Виклик полягає в знаходженні балансу між інформативністю контенту та його розважальною цінністю, а

також в інтеграції новітніх технологічних рішень для забезпечення персоналізованого та інтерактивного досвіду для глядачів. Медіа, що успішно адаптуються до швидкозмінних вподобань своєї аудиторії, здатні не лише утримати наявних глядачів, але й залучити нових, відповідаючи на їхній попит створенням якісного та релевантного контенту.

Висновки й пропозиції. Еволюція телевізійних новин в Україні відображає глобальний перехід до більш динамічних, інтерактивних та орієнтованих на глядача медіа. Обіймаючи інтеграцію цифрових технологій, адаптуючись до уподобань аудиторії та досліджуючи нові формати наративу, українські мовники перевизначають способи надання та споживання новин. Ця трансформація підкреслює адаптивність медіа та їхнє неперервне прагнення інформувати, залучати та встановлювати зв'язок з аудиторією в значущий спосіб.

Використання медіаквінтету як необхідного компонента цифрової еволюції сучасних онлайн-медіа є ключовим фактором для збільшення залученості та розширення аудиторії. Це не лише дозволяє медіа охоплювати ширший спектр користувачів, але й надає можливість для глибшого залучення аудиторії через персоналізований і багатогранний підхід до висвітлення новин.

Однак, разом з перевагами, пов'язаними з інтеграцією цифрових технологій та розвитком медіаквінтету, приходять і виклики, включаючи потребу в технічних та фінансових ресурсах, управління контентом, а також питання захисту персональних даних.

Завдяки своїй адаптивності та інноваційному підходу, українські медіа продовжують розвиватися, забезпечуючи аудиторію актуальним контентом – використовують технології «залучення» та інтерактиву. Це не лише сприяє розвитку інформованого суспільства, але й відіграє важливу роль у формуванні відкритого та демократичного інформаційного простору в Україні.

Список літератури:

1. Alencar, A., Kruikemeier, S. Audiovisual infotainment in european news: a comparative content analysis of dutch, spanish, and irish television news programs. *Journalism*. 2016. 19(11). P. 1534-1551.
2. Alonso, P. Peruvian infotainment: from fujimori's media dictatorship to democracy's satire. *Bulletin of Latin American Research*. 2018. 35(2). P. 210-224.
3. Beaudoin, C. E. The internet's impact on international knowledge. *New Media & Society*. 2008ю 10(3), P. 455-474.
4. Couldry, N., Hepp, A. The mediated construction of reality. 2018. John Wiley & Sons.
5. Detector Media. Джерела інформації, медіаграмотність і російська пропаганда: результати всеукраїнського опитування громадської думки. 2019. URL: <https://detector.media/infospace/article/164308/2019-03-21-dzherela-informatsii-mediagramotnist-i-rosiyska-propaganda-rezultaty-vseukrainskogo-opytuvannya-gromadskoi-dumky/>
6. Katerynych, P. Diverse News For Young Minds: Scandinavian Perspectives. *Obraz*. 2023. Vol.1 (41). P. 77–88.

7. Katerynych, P. Educational journalism in Ukraine (results of content analysis). *Синopsis: текст, контент, media*. 2021. 27(2). P. 86-95. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2021.2.7>
8. Newman, N., Fletcher, R., Schulz, A., Andi, S., Robertson, C. T., Nielsen, R. K. *Reuters Institute digital news report*. 2021.
9. Otto, L., Glogger, I., Boukes, M. The Softening of Journalistic Political Communication: A Comprehensive Framework Model of Sensationalism, Soft News, Infotainment, and Tabloidization. *Communication Theory*. 2017. 27(2). P. 136-155.
10. Telenkov, D., Krainikova, T., Yezhyzhanska, Models of TV news layout: Different types of marketing narrative. *Innovative Marketing*. 2022. 18 (1). P. 117-130.
11. Van Dijck, J., Poell, T. Understanding social media logic. *Media and communication*. 2013. 1(1). P. 2-14.
12. Wahl-Jorgensen, K., Hanitzsch, T. *The Handbook of Journalism Studies*. 2009. New York: Routledge.

**Telenkov D. V., Katerynych P. V. BETWEEN INTERACTIVITY AND INFOTAINMENT:
UKRAINIAN TV NEWS IN THE DIGITAL AGE**

This paper explores the adaptation of Ukrainian television news to the evolving preferences of digital-age audiences, with a focus on the implementation of innovative formats that blend informative content with entertainment elements. By analyzing the use of social media for up-to-date information, the development of multimedia formats, the fostering of a personal connection with news anchors, and the combination of informative and entertaining content, the paper underscores how these strategies cater to the demands of contemporary audiences. Particular attention is given to the concept of the "media quintet", comprising desktop and mobile site versions, mobile apps, tablet adaptations, and smartwatch applications, which contribute to increased audience reach and engagement. The adaptation to mobile consumption, interactivity, and personalization of news content are identified as crucial factors in securing high audience engagement and loyalty. The implementation of the media quintet is not only a chance for audience growth but also a challenge that demands significant technical, financial resources, and comprehensive content management. The paper highlights the importance of versatile media strategies in the face of rapid technological advancements and shifting audience preferences, understanding media success as contingent upon its ability to adapt and innovate.

Key words: TV news, digital transformation, media quintet, interactivity, content personalization, layout models, TV layout.

УДК 007 : 304 : 659.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/34>**Шульська Н. М.**

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Зінчук Р. С.

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Гундерук О. О.Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка

ОБРАЗ ЛЮДИНИ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРИ: ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАЦІЇ І ЖУРНАЛІСТСЬКА ЕТИКА

У статті досліджено особливості зображення людей з інвалідністю в сучасному медіапросторі. Звернуто увагу на специфіку висвітлення образу особи, що має інвалідність, у ЗМІ. Проаналізовано номінації осіб у чутливому медіаконтенті, схарактеризовано приклади порушення журналістської етики в матеріалах про людей цієї вразливої групи. Зауважено, що упродовж останніх років у ЗМІ зростає кількість публікацій, пов'язаних з особами, що мають інвалідність. Це зумовлено найрізноманітнішими причинами, головна з яких – російсько-українська війна. Спостережено, що журналісти, наслідуючи стереотипи, а також задля сенсаційності публікацій і привернення читачької уваги не завжди коректно зображують тих, хто має інвалідність: надмірно їх жаліють або ж навпаки – занадто героїзують. Наведено рекомендації з Кодексу етики українського журналіста щодо коректного висвітлення в медіа людини з інвалідністю. Установлено, що головне завдання ЗМІ у зображенні таких осіб – уникати стереотипів і писати про них, як про повноцінних членів суспільства. На прикладі моніторингу журналістських матеріалів чутливої тематики диференційовано основні неточності, які допускають медійники у висвітленні осіб з інвалідністю: 1) вдаються до написання дуже жалібних текстів; 2) зображають таких людей як тягар для родичів; 3) надмірно героїзують; 4) особливо акцентують на інвалідності; 5) показують чоловіка / жінку / дитину з інвалідністю як пацієнта; 6) характеризують особу з інвалідністю в негативному контексті. На основі проаналізованих заголовків масмедійних текстів акцентовано увагу на тих фразах і висловлюваннях, які не варто вживати в матеріалах чутливої тематики. Запропоновано поради щодо вдалої комунікації журналістів з особами цієї соціальної групи й коректних медіаномінацій, які передбачають актуалізацію на людиноцентризмі, етичних і мовних нормах, професійних стандартах.

Ключові слова: людина з інвалідністю, медіа, чутливий контент, номінація, журналістська етика.

Постановка проблеми. Український медійний простір початку ХХІ століття вирізняють стрімкий розвиток і модернізація, що, з одного боку, ставить перед авторами різноматематичних та різножанрових текстів сучасних ЗМІ нові завдання й виклики, а з іншого – передбачає творення якісного матеріалу з дотриманням професійних стандартів, серед яких оперування перевіреними фактами, об'єктивність, точність і повнота інформації, неупередженість та незаангажованість у передаванні новинного, зокрема й чутливого контенту. У цьому аспекті важливо пам'ятати, що в центрі

журналістського тексту завжди перебуває людина. Медійні матеріали сьогодні часто фіксують історії про долі людей, інформують про особисті цінності та проблеми вразливих груп населення, що зобов'язує автора вміти емпатійно співпереживати, керуватися нормами суспільної моралі, намагатися не завдати шкоди та психологічної травми як читачеві, так і тому, про кого йдеться в статті. В умовах війни часто доводиться писати про людей із невиліковними хворобами, інвалідністю, про інші соціально незахищені верстви населення, які не можуть без сторонньої допомоги подбати про

себе. Важливо, аби в боротьбі за сенсаційність і яскравість не вийти за межі журналістської толерантності й за допомогою коректної лексики та термінології донести до читача потрібний меседж.

Проблемі соціально чутливої журналістики присвячено чимало наукових праць, автори яких зосереджують увагу на важливості формування правильних цінностей, необхідності уникати некоректних і маніпулятивних висловлень, послуговуватися етичною лексикою, а також подають конкретні рекомендації щодо мови медійних матеріалів. Із цього приводу Я. Пукало зауважує, що «слова, значення яких здається очевидним, можуть бути недоречними й упередженими. А медіа, які пишуть на соціально важливі теми, створюють ілюзію толерантності та популяризують лексику, яка підтверджує стереотипні уявлення про різні верстви населення» [11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям номінацій і проблемі висвітлення осіб з інвалідністю присвячені переважно розвідки медіаекспертів, що мають зазвичай рекомендаційний характер. Такі матеріали публікують на сайтах Інституту масової інформації (О. Голуб [4], Я. Машкова [7; 8] та ін.) чи на інших ресурсах. Важливі для журналістів-практиків рекомендації І. Виртосу про те, як правильно називати людей з інвалідністю [2]. Позитивною тенденцією є поява комплексних видань-порадників щодо коректного висвітлення медіачутливого контенту на позначення різних вразливих груп, зокрема людей, які мають інвалідність. Цінним у цьому аспекті є видання О. Голуб та Є. Кузьменко «Порадник висвітлення соціальних прав та вразливих груп в українських медіа» [5].

Порівняно менше наукових досліджень, спрямованих на докладне вивчення теми висвітлення людей з інвалідністю в ЗМІ. У сучасній науковій парадигмі виявляємо студії З. Гаджук і О. Тараненко про образ людини з інвалідністю в сучасному медіаполі [3]; Н. Шульської, Н. Костусяк та ін. про некоректні номінації осіб різних соціальних груп у медіачутливому контенті [16]; О. Фудорової про роль масмедіа у формуванні толерантної громадської думки щодо людей з інвалідністю [14]; М. Рожило і П. Заболотної про особливості роботи журналіста із соціально чутливими темами в медіа під час війни, зокрема щодо людей із порушенням слуху [12]. У цьому контексті варто згадати працю С. Баранової та Д. Міщенко, у якій визначено стилістичні засоби вираження політкоректності в журналістських текстах, зацентровано на важливості уникнення виразів, образливих для

людей з обмеженими фізичними та розумовими можливостями тощо [1]. Близькою за тематикою є і стаття Л. Петрунькіної, у якій авторка пропонує перелік коректних номінацій на позначення осіб із фізичними вадами, назв людей за національністю, соціальним статусом та ін. [10]. Про важливість дотримання професійних стандартів у висвітленні людей з інвалідністю зауважує О. Михайлова [9], а О. Соловійова звертає увагу на основні аспекти цієї проблеми [13].

Попри наявність різних за тематичним і жанровим діапазоном публікацій, що виявляють стосунок до соціально чутливої журналістики, нині бракує наукових праць, присвячених дослідженню специфіки зображення людей з інвалідністю в українському інформаційному полі. Порушену проблему вважаємо актуальною, оскільки вона скеровує до надважливих проблем сьогодення, серед яких – формування поваги до героїв публікацій, дотримання професійних стандартів та етичних норм.

Постановка завдання. Мета статті – на матеріалі чутливого контенту дослідити особливості зображення осіб з інвалідністю в сучасних ЗМІ з огляду на коректність номінацій і журналістську етику; диференціювати основні неточності, які допускають журналісти у висвітленні цієї вразливої групи; указати на некоректні номінації і запропонувати релевантні відповідники, що корелюють із правилами медійного етикету; систематизувати поради щодо вдалої комунікації в ЗМІ з особами, які мають інвалідність.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до суспільної моделі сприйняття інвалідності журналісти часто вдаються до написання дуже жалібних текстів про таких осіб. Поширені висловлювання, що особи з інвалідністю потребують постійної опіки, неспроможні до самостійного життя і їм потрібно постійно допомагати. Про це свідчать такі журналістські матеріали: «У Сумах жінка з інвалідністю не може оформити закордонний паспорт та виїхати на лікування» («Суспільне. Новини», 20.10.2023); «Деякі жінки з інвалідністю за все життя жодного разу не були у гінеколога» («Високий замок», 23.09.2022); «На Житомирщині незрячий чоловік два роки не отримує допомоги соціального працівника» («Суспільне. Новини», 29.09.2020); «Луцькі патрульні допомогли незрячому чоловіку перейти дорогу (відео)» («Конкурент», 10.04.2023); «Незрячий батько-одинак з Вінниці отримав допомогу від волонтерів» («24 Вінниця», 18.05.2022); «На Харківщині школяр з інвалідністю відстоює право на безкоштовний проїзд» («Факти. Відео», 10.05.2019).

Інший тип висвітлення історій таких людей – героїзація. Матеріали про те, як чоловік чи жінка без ніг водить машину або особа без рук малює картини, породжують сприймання особистостей через їхню інвалідність. Героїчний контекст таких історій небезпечний і тим, що від усіх людей цього статусу суспільство чекає нереалістичних учинків. З іншого боку, героїчне досягнення може сприйматися таким, що компенсує інвалідність. Не варто акцентувати на унікальності того, що особа з інвалідністю, наприклад, вступила в університет, адже в такий спосіб реалізовано її конституційне право на освіту. Але якщо людина з порушенням слуху вивчає іноземні мови, то це заслуговує на увагу, оскільки ця справа потребує значних зусиль. Приклади перебільшеної героїзації людей з інвалідністю відшукуємо в таких медійних матеріалах: «На Вінниччині незрячий чоловік «озвучує» ноутбуки і телефони» («Вінниця. Інфо», 11.09.2022); «45 щасливих років у парі з ... незрячим чоловіком» («Вісник+К», 18.05.2020); «На Черкащині незрячий масажист лікує пацієнтів навпомацки (відео)» («Вичерпно», 10.02.2019); «Хлопчик з інвалідністю заліз на сцену до Папи Римського. Понтифік дозволив йому залишитися» («New Voice», 30.11.2020).

Журналістам у публікаціях необхідно відмовитися від стереотипного зображення особи з інвалідністю як «на виставці». Коли медійники пишуть, що дівчинка з порушенням зору видала збірку поезій, то в цьому випадку інвалідність стає інформаційним приводом, що теж порушує закони журналістської етики. Не варто акцентувати на хворобі, потрібно показати, що героїня зробила щось вартісне. Некоректними в цьому аспекті є такі журналістські матеріали: «На Кіровоградщині жінка з інвалідністю стала працівником однієї з топових агрокомпаній України» («Державний центр зайнятості», 09.10.2023); «У Львові жінка з інвалідністю народила здорову донечку» («Galinfo», 12.10.2022); «Волонтери подарували швейну машинку дівчинці з інвалідністю» («Суспільне. Новини», 26.10.2020); «Мене відмовляли дуже багато людей»: лучанка взяла під опіку дитину з інвалідністю» («ВСН», 01.06.2023); «На Волині рятувальники допомогли хлопчику з інвалідністю, який зачинився на балконі» («Волинські новини», 11.11.2022).

Неодноразово медійники зловживають медичною моделлю зображення людей з інвалідністю, адже у своїх матеріалах пишуть про чоловіка / жінку / дитину, що мають інвалідність, як пацієнта. Зважаючи на те, що не всі захворювання сьогодні

вдається вилікувати, краще не спекулювати в ЗМІ такими висловлюваннями. Висвітлюючи історії героїв, що мають інвалідність, найперше потрібно пам'ятати про людиноцентризм і морально-етичні орієнтири. У «Кодексі етики українського журналіста» зауважено про важливість утримання від «від натяків або коментарів, що стосуються фізичних недоліків чи хвороб людини», уникання «вживання образливих висловів, ненормативної лексики» [6].

У сучасному масмедійному просторі негативний контекст мають матеріали, у яких інвалідність розглядають як неправомірний шлях уникнення мобілізації або виїзду за кордон. Про це свідчать такі заголовки публікацій: «Новий бізнес в Україні: одружитися на жінці з інвалідністю, щоб уникнути мобілізації» («Главком», 12.07.2023); «Врятую від мобілізації»: скільки коштує «купити» жінку з інвалідністю, аби «відкосити» від служби» («Радіо Трек», 20.07.2023); «Дружина напрокат: як чоловіки намагаються виїхати з України. Ті, хто ухиляється від мобілізації, "виходять заміж" за жінок з інвалідністю» («Апостроф», 28.07.2023); «Шукаю дружину... для чоловіка. Як інвалідність перетворили на прибутковий бізнес під час війни» («Telegraf», 13.07.2023); «Одружився зі старшою на 24 роки жінкою з інвалідністю, щоб виїхати за кордон: молодят викрили» («Українська правда», 11.07.2023); «Військовий з Волині одружився зі значно старшою жінкою з інвалідністю» («Вісник+К», 23.06.2023); «На Львівщині жінка з інвалідністю уклала шлюб з родичем, щоб вивести його за кордон» («Твоє місто», 23.11.2023); «"Врятую від мобілізації". Українки з інвалідністю масово шукають чоловіків для фіктивних шлюбів та заробітку» («РБК – Україна», 19.07.2023); «На Львівщині затримали жінку з інвалідністю за фіктивний шлюб з військовозобов'язаним родичем» («Lviv.media», 23.11.2023).

Розказуючи про людей з інвалідністю, недоречно використовувати фразу «страждає на», адже вона передбачає, що людині, про яку ви говорите, постійно боляче, погано. Герої в таких матеріалах, де їх надмірно жаліють, виглядають безнадійними. Також не варто казати і писати «прикутий / прикута до візка», адже людина за допомогою візка пересувається, але він її не приковує.

Дослідники зауважують, що інвалідність означає лише те, що хтось робить те саме, що й ви, тільки в інший спосіб. Зважаючи на це, радять не боятися незрячим людям говорити: «Радий / рада тебе бачити» чи «Побачимось!». Також людину

на візку можна запросити на прогулянку фразою «*йдемо прогуляємося*», аби вона почувала себе повноцінною, такою, як усі.

Говорячи про безбар'єрність у журналістському тексті, керуємося таким правилом, що спочатку говоримо про людину, тобто ставимо її на перше місце в матеріалі, а вже потім пишемо про її особливість. Тому й більш коректні номінації «*людина з інвалідністю*» чи «*людина із синдромом Дауна*», адже терміни «*інвалід*» чи «*даун*» знеособлюють людину, зводять її особистість до характеристики лише хвороби. Невиправданими також є номінації «*людина з особливостями*», «*людина з особливими потребами*», «*каліка*», «*людина з нюансами*», «*особлива людина*», «*неповноцінний*», «*неповносправний*», «*страждає на інвалідність*», «*інклюзивні люди*».

Важливим аспектом під час розповідей про людей з інвалідністю є використання коректних та необразливих слів. Зважаючи на те, що лексема «*неповносправні*» вказує на опис, а не на групу людей, тому її потрібно уникати. Натомість неодноразово в ЗМІ натрапляємо на це помилкове явище. Некоректні номінації демонструють такі заголовки: «*Проблеми неповносправних під час виборів обговорили за круглим столом*» («*Львівський портал*», 26.10.2019); «*На думку прем'єрки, справедлива держава не повинна однаково підтримувати тих громадян, які можуть працювати, і тих, що не можуть (неповносправних, осіб похилого віку, багатодітних одиноких матерів тощо)*» («*Високий замок*», 01.08.2023); «*Невинні люди гинуть: десятки тисяч були вбиті лише тому, що це – жінки, неповносправні чи геї, або якщо вони належать до іншої гілки ісламу*» («*ВВС*», 07.12.2020); «*У Львові діятиме Агенція з працевлаштування неповносправних осіб*» («*Zaxid.net*», 21.01.2018). Такі означення фіксуємо й безпосередньо в текстах: «*Неповносправна жінка з Нововолинська не є соціально небезпечною, не виявляє агресії, дає собі раду у побуті. Підстав для примусового обстеження й лікування – жодних*» («*ВолиньPost*», 09.02.2019).

Недопустимими в сучасному медіапросторі є такі номінації, як «*інвалід*», «*каліка*», «*колясочник*», «*візочник*», «*психічно хворий*», «*сліпий*», «*глухий*», «*дитина-даун*», «*аутист*», «*епілептик*», «*децепешник*», «*контужений*». Натомість виправдані в медійному етикеті конструкції «*людина з інвалідністю*», «*людина, що для пересування використовує візок*», «*людина з розладами психіки*», «*особа зі слабким зором*», «*незрячий*», «*людина зі слабким слухом*», «*сонячна дитина*», «*дитина*

з синдромом Дауна», «*дитина з аутизмом*» або «*дитина з розладами аутистичного спектра*», «*людина з епілепсією*», «*людина з ДЦП*», «*людина з контузією*», оскільки певні ознаки стану здоров'я не мають ставати характеристикою безпосередньо людини. Незважаючи на те, що в Україні існують товариства сліпих та глухих (УТОС і УТОГ), лексеми «*глухий*» та «*сліпий*» однозначно мають негативне забарвлення. Попри те, що медіаексперти радять уживати в текстах лексеми «*слабобаччий*» чи «*слабочуючий*», усе ж уважаємо їх анормативними з погляду мовної культури, адже дієприкметники на *-уч-* (*-юч-*) / *-ач-* (*-яч-*) не є виправданими в українській мові, тому варто надавати перевагу конструкціям: «*незрячий*», «*людина зі слабким зором*», «*людина зі слабким слухом*».

Порушують мовленнєву етику такі заголовки регіональних і всеукраїнських ЗМІ, у яких:

1) сказано загалом про людину з інвалідністю: «*Люди з обмеженими можливостями перебувають в інтернатних закладах у серйозній небезпеці*» («*Дзеркало тижня*», 09.09.2022); «*У Сумах дітей з обмеженими можливостями навчають карате*» («*ТСН*», 22.10.2020); «*Як проживають війну люди з особливими потребами*» («*УНІАН*», 13.12.2022); «*Одне інваксі на Черкаси: як пересуваються містом люди з особливими потребами*» («*Суспільне. Черкаси*», 15.05.2023); «*В Ірані жінка створила ідеальний транспорт для інвалідів*» («*ТСН*», 07.05.2018); «*В Одеській області чоловік-інвалід зарізав молодшого брата через пульт від телевізора*» («*УНІАН*», 26.11.2019); «*У Луцьку інвалід грабував школи і садочки*» («*Конкурент*», 06.02.2019);

2) зображено незрячу людину: «*У Дніпропетровську сліпі вийшли на протест заради роботи*» («*ТСН*», 12.08.2018); «*Ізраїльські вчені створили диво-окуляри для сліпих*» («*ТСН*», 19.08.2020); «*Сліпий чоловік прозрів, поцілувавши фотографію дружини*» («*ТСН*», 18.02.2019);

3) мова йде про людину на візку: «*Депутати ВР зробили колясочників учасниками дорожнього руху*» («*Varta1*», 03.12.2019); «*У Луцьку волонтер-візочник відремонтував сотні автомобілів для ЗСУ: це наш фронт для хлопців, які зараз перебувають на передовій. Відео*» («*Obozrevatel*», 24.12.2022); «*Узимку українські інваліди-візочники задля виживання перетворюються на суперменів*» («*ТСН*», 17.12.2018);

4) розповідають про людину зі слабким слухом: «*Глухий хлопчик з Волині терміново потребує грошей для пересадки кісткового мозку*» («*ВолиньPost*», 24.10.2018); «*Як глухі живуть в*

умовах війни: інтерв'ю з перекладачкою жестової мови з Полтави Наталією Московець» («Суспільне», 25.06.2022); «“Тихі” таксі: в Києві глухі водії створюють серйозну конкуренцію на ринку перевезень» («ТСН», 28.10.2019);

5) показують людей із розладами психіки: «На Волині розшукують небезпечного **психічно хворого хлопця**» («Волинь24», 17.12.2018); «В Одеській області **психічно хворий** чоловік вбив та випатрав власну матір» («УНІАН», 11.04.2023); «У Луцьку **психічно хворий** чоловік порізав собі обличчя» («Конкурент», 05.02.2022). Спорадично в медійних текстах натрапляємо на одночасне поєднання двох некоректних лексем: «**Глухий і сліпий** чоловік оштрафований за перевищення швидкості» («РБК-Україна», 24.10.2019).

Висновки та пропозиції. Отже, дослідження особливостей висвітлення історій про людей з інвалідністю в ЗМІ є актуальною проблемою, адже часто медійники, наслідуючи соціальні стереотипи, гіперболізовано жаліють таких осіб,

показуючи їх «іншими», надто вразливими, тобто тими, хто постійно потребує підтримки. З іншого боку, аналізуючи сучасний вітчизняний медіапростір, натрапляємо також на журналістські публікації, у яких занадто героїзують таких осіб, указуючи на їхню особливість і цим роблячи акцент на хворобі. Важливо пам'ятати, що на сьогодні етично коректна номінація «людина / особа з інвалідністю», оскільки вона передбачає людиноцентризм, на відміну від застарілого медичного штампа «інвалід». Порушують мовленнєву етику конструкції «людина з особливими потребами», «людина з обмеженими можливостями», яких також потрібно уникати в журналістських текстах.

Аналізована тема буде й надалі актуалізуватися в суспільстві. Особливо гостро це питання постане, коли з фронту повернуться українські військові з пораненнями. Зважаючи на це, на журналістів сьогодні покладена відповідальна місія – створити в медіа образ людини з інвалідністю як повноцінного члена суспільства.

Список літератури:

1. Баранова С., Міщенко Д. Стилистичні засоби позначення політкоректності в масмедійному дискурсі. *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*. 2022. № 49. С. 11–16.
2. Виртосу І. Як розповідати про людей з інвалідністю : поради для журналістів. *Детектор медіа* : сайт. URL : <https://ms.detector.media/profstandarti/post/14167/2015-09-11-yak-rozpovidaty-pro-lyudey-z-invalidnistyu-porady-dlya-zhurnalistiv/>.
3. Гаджук З. В., Тараненко О. В. Образ людини з інвалідністю у сучасному медіаполі. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Том 1 / Ред. кол. Хаджинов І. В. (голова) та ін. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2019. Вип. 11. Т. 1. С. 54–59.
4. Голуб О. Поради журналістам: як висвітлювати людей з особливими потребами. *Інститут масової інформації* : сайт. URL : <https://imi.org.ua/advice/poradi-jurnalistam-yak-visvitlyuvati-lyudey-z-osoblivimi-potrebami-i2377>.
5. Голуб О., Кузьменко Є. Порадник висвітлення соціальних прав та вразливих груп в українських медіа. Рада Європи, 2020. 20 с.
6. Кодекс етики українського журналіста. *Комісія із журналістської етики* : сайт. URL : <https://cje.org.ua/ethics-codex/>.
7. Машкова Я. Інвалідність та ексклюзивність по-українськи. Як провалити тест на толерантність. *Інститут масової інформації* : сайт. URL : <https://imi.org.ua/monitorings/invalidnist-ta-inklyuzyvnist-po-ukrayinsky-yak-provalyuty-test-na-tolerantnist-i58901>
8. Машкова Я. Українські медіа вживають некоректну лексику щодо людей з інвалідністю – дослідження ІМІ. *Інститут масової інформації* : сайт. URL : <https://imi.org.ua/news/ukrayinski-media-vzhyvayut-nekorektnu-leksyku-pro-lyudey-z-invalidnistyu-doslidzhennya-imi-i58907>
9. Михайлова О. П. Стандарти відображення проблем людей з інвалідністю в теленовінах. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2014. Т. 57. С. 46–51.
10. Петрунькіна Л. Інвалід чи людина з інвалідністю : нова мовленнєва етика, яку слід пам'ятати. *Depo.ua* : сайт. URL : <https://www.depo.ua/ukr/life/invalid-chi-lyudina-z-invalidnistyu-nova-movlenneva-etika-yakuslud-zapamyatati-202201271411626/>.
11. Пукало Я. Журналістика толерантності: як медіа зловживають мовними стереотипами. *Медіакритика* : сайт. URL : <https://www.mediakrytyka.info/standarty-yakisnoi-jurnalistyky/zhurnalistyka-tolerantnosti-yak-media-zlovzhyvayut-movnymy-steriotypamy.html>
12. Рожило М. А., Заболотна П. С. Особливості роботи журналіста з соціально-чутливими темами в медіа під час війни (на прикладі людей із порушенням слуху). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2023. Т. 34 (73). № 2. Ч. 2. С. 141–145.

13. Соловйова О. В. Героїзація чи жалість до людей з інвалідністю в журналістських матеріалах. *Засоби масової інформації та комунікації: історія, сьогодення, перспективи розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Міленіум, 2019. С. 83–85.

14. Фудорова О. М. Роль мас-медіа у формуванні громадської думки щодо осіб з обмеженими можливостями: експертні оцінки. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія : Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2019. № 993. С. 117–125.

15. Як називати людей з інвалідністю. *Інститут масової інформації* : сайт. URL : <https://imi.org.ua/advice/yak-nazyvaty-lyudej-z-invalidnistyu-i2384>

16. Shulska N., Kostusiak N., Pykaliuk R., Sypchenko I., Bondarenko O., Dubetska O., Yevdokymenko I., Zyma O. Incorrect Nominations of Persons as Violations of Journalistic Ethics in Modern Materials of Sensitive Media Content (On the Materials of Ukrainian Media). *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 2023. Vol. 13, Issue 2, Spec. Issue XXXVII. P. 63–70. URL : https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130237/papers/A_10.pdf

Shulska N. M., Zinchuk R. S., Hunderuk O. O. THE IMAGE OF A PERSON WITH A DISABILITY IN THE UKRAINIAN MEDIA SPACE: PECULIARITIES OF NOMINATION AND JOURNALISTIC ETHICS

The article studies peculiarities of the image of a person with a disability in the modern media space. Attention is drawn to the specifics of media coverage of the image of a person with a disability. The article analyses the nominations of people in sensitive media content and describes examples of violations of journalistic ethics in materials about people of this vulnerable group. It was noted that the number of publications related to persons with disabilities has increased in the mass media in recent years. This is due to a variety of reasons, the main one being the Russian-Ukrainian war. It has been observed that journalists, following stereotypes, as well as for the sake of sensationalism and attracting readers' attention, do not always correctly portray people with disabilities: they pity them too much or, on the contrary, heroise them too much. The article provides recommendations from the Code of Ethics of Ukrainian journalists on the correct coverage of a person with a disability in the media. It is established that the main task of the media in portraying such persons is to avoid stereotypes and write about them as full-fledged members of society. Using the example of monitoring of journalistic materials on sensitive topics, the main inaccuracies made by the media in covering persons with disabilities are differentiated: 1) they resort to writing very pitiful texts; 2) they portray such people as a burden for relatives; 3) they over-heroise them; 4) special emphasis is placed on disability; 5) they show a man/woman/child with a disability as a patient; 6) they characterize a person with a disability in a negative context. Based on the analyzed headlines of media texts, attention is focused on those phrases and expressions that should not be used in materials on sensitive topics. Several pieces of advice are offered for successful communication of journalists with people of this social group and correct media nominations, which include an emphasis on human centrism, ethical and linguistic norms, and professional standards.

Key words: a person with a disability, media, sensitive content, nomination, journalistic ethics.

ПРИКЛАДНІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 930.253–028.26:070–025.12

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/35>

Бондаренко О. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕНОЦИДНА РИТОРИКА РФ У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

У статті досліджено особливості геноцидної риторики рф у роSSійському інформаційному просторі на матеріалах виступів високопосадовців, а також публікацій у засобах масової інформації, що фінансуються з федерального бюджету.

Аналіз висловлювань президента роSSії та інших високопосадовців дав підстави для висновку, що в них наявна геноцидна риторика, що репрезентована передусім через ідеї щодо невизнання національної самобутності українців, проголошення українських земель споконвічною російською територією, твердження про штучність української мови; заперечення права українців на власну ідентичність та державу через спотворення історичних фактів, їхнє тлумачення в руслі імперської ідеології; дегуманізація українців шляхом використання щодо них негативно забарвлених лексем та обвинувачень у симпатіях до ідеології нацизму, а також через порівняння з терористичними організаціями. Метою цих матеріалів є виправдання та раціоналізація геноциду українців у процесі російсько-української війни та знищення української держави.

Медіа, що фінансуються з федерального бюджету, ретранслюють офіційну позицію роSSії, а отже, розвивають ідеї в. путіна і д. медведева, вони регулярно публікують антиукраїнські матеріали, пов'язані із виправданням та раціоналізацією воєнних злочинів і злочинів проти людяності, містять заклики до «денацифікації» українців і «відновлення історичної справедливості». У проаналізованих матеріалах запропонована система заходів щодо «денацифікації» українського народу, які пов'язані із ідеологічним тиском, встановлення цензури, знищенням політичної еліти, фізичною розправою над захисниками української державності тощо.

Системність цих публікацій, а також функціонування певних наскрізних ідей у них дає підстави говорити не про окремі прояви, а про послідовну політику роSSії щодо України та українців, а також про наявність у виступах і публікаціях офіційних осіб і медіа ознак геноцидальних намірів. Доведено, що пропаганда геноциду в роSSійському політичному наративі має сугестивний характер, а відповідно, формує в роSSійському суспільстві певне ставлення до українського народу, заохочує до фізичної розправи над ним, виправдовує вчинені роSSійськими солдатами злочини щодо українських військових і цивільного населення.

Ключові слова: український народ, геноцид, риторика, висловлювання, публікації, наратив.

Постановка проблеми. Напередодні та під час повномасштабного вторгнення роSSії в Україну в публічних заявах в. путіна, опублікованих від його імені текстах, заявах інших роSSійських високопосадовців, а також у матеріалах офіційних видань органів влади, публікаціях федеральних медіа, які підпорядковуються уряду й фінансуються ним, з'являється контент, що містить елементи геноцидної риторики. На думку С. Жукова, аналітика Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки, під це визначення потрапляють публічні заклики до вбивства людей, їхнього незаконного переміщення, вивезення та

нанесення фізичних і психічних ушкоджень [1]. У цьому контексті варто констатувати, що геноцидна риторика російських високопосадовців і ЗМІ має сугестивний характер, відповідно, її безпосереднім наслідком є прояви насильства з боку російських солдат на тимчасово окупованих територіях щодо українських військових і цивільного населення, які певною мірою легітимізуються через ідеологічні концепції роSSійської держави.

Факт наявності елементів геноцидної риторики у виступах роSSійських політиків і матеріалах ЗМІ визнаний на міжнародному рівні, зокрема 25 вересня 2023 року в Незалежній міжнародній

комісії з розслідування порушень в Україні заявили, що деякі висловлювання у російських державних та інших ЗМІ можуть становити злочин підбурювання до геноциду. Комісія також висловила занепокоєння «наявністю подальших численних доказів воєнних злочинів, скоєних російськими збройними силами в Україні» [2].

Це питання перебуває у фокусі уваги українських політичних і громадських діячів, представників ЗМІ, результатом чого стають їхні дії з протидії маніпулятивним технологіям російських політтехнологів. Наприклад, постійний представник України при міжнародних організаціях у Відні Є. Цимбалюк під час чергового засідання Постійної ради ОБСЄ закликав представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ Терезу Рібейро зробити внесок у розслідування Комісії ООН фактів підбурювання до геноциду українців в російських ЗМІ [2]. Водночас варто констатувати, що порушена проблема має спиратися на ґрунтовні й системні дослідження, передусім мовознавчі, адже вони пов'язані з аналізом семантики й контексту висловлювань, а також вивченням їхнього впливу на свідомість реципієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні порушена проблема стає предметом дослідження широкого кола діячів – психологів, соціологів, політологів, мовознавців тощо. у цьому контексті передусім варто згадати проект Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки на тему «Геноцидна риторика російського режиму» [3; 1], у якому проаналізовано нормативно-правові акти, що містять дискримінаційні щодо українців норми та створюють базу для здійснення геноциду; досліджено риторичку представників влади та державних медіа, а також особливості висвітлення «українського питання» в шкільних підручниках у РФ. Цікавими є й матеріали авторської колонки у мережі Twitter Оксани Романюк, директорки ГО «Інститут масової інформації» «Геноцидна риторика: переосмислення та покарання» [4]. З-поміж наукових досліджень у контексті зазначеної теми на особливу увагу заслуговують статті А. Багінського, В. Лініченко [5], А. Рудченко [6], М. Рябчука [7], Т. Снайдера (T. Snyder) [8]. Проте зазначене питання потребує більш детального дослідження, що стане основою для розроблення механізмів протидії російській пропаганді, у якій є ознаки геноцидної риторики щодо українського народу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей пропагування геноциду українського народу в російському політичному

наративі (на матеріалі виступів та публікацій російських високопосадовців, а також матеріалів офіційних інформаційних видань).

Матеріалом для дослідження стали публічні виступи й опубліковані статті та інтерв'ю президента російської в. путіна, дописи заступника голови Радбезу російської д. медведева, які він публікує в соціальних мережах: у власному Telegram-каналі та на сторінці у Twitter. Їхні ідеї поширюють російські медіа, які належать до інформаційних холдингів «Всеросійська державна телерадіокомпанія», «Перший канал», «Росія сьогодні», ТАСС, які фінансуються безпосередньо з федерального бюджету. Чимало подібних матеріалів оприлюднено на телеграм-каналі «Хроніки російського нацизму», який публікує геноцидні, агресивні та кровожерливі висловлювання російських пропагандистів і представників влади (<https://t.me/mllegion>).

Виклад основного матеріалу. У процесі аналізу особливостей пропаганди геноциду в російському історичному наративі орієнтуємося передусім на положення Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [9], а також спираємося на формулювання з обвинувального акта щодо Фелісьєна Кабуґи – руандійського олігарха, засновника Радіо тисячі пагорбів, якого прокурори Міжнародного кримінального суду звинувачують у використанні геноцидної риторики. Зокрема в цьому документі виокремлено такі основні ознаки геноцидної риторики, як-от: прямі заклики до вбивств та інших дій, що є складовими геноциду; використання евфемізмів для пом'якшення сприйняття злочинів та їх приховування; використання евфемізмів для дегуманізації групи, що зазнає геноциду; сакралізація злочинів, спекуляція релігійними поняттями для виправдовування злочину геноциду; схвальне або нейтральне висвітлення вчинених діянь, що містять ознаки злочину геноциду; ігнорування закликів до геноциду в заявах посадовців [4].

У контексті порушеної теми варто звернути увагу і на поняття «наратив» (англ. и фр. narrative – розповідь, повідомлення), яке було запозичене з історіографії, у межах якого історична подія, яка мала місце, виникла не в результаті закономірних історичних процесів, а в контексті розповіді про ці процеси і нерозривно пов'язано з інтерпретацією цієї події» [10]. Як зазначає А. Рудченко, у сфері комунікації наратив – це розповідь про певні події, що характеризується історичною й соціальною зумовленістю, логічністю викладу, обґрунтованістю. Водночас дослідниця наголошує, що наратив може не відповідати дійсності, а підмі-

новати, спотворювати або перекручувати її [6]. Отже, наратив у сфері комунікації може існувати як міф і призводити до виникнення міфологічного сприйняття дійсності.

Відповідно, представники Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки наголошують, що концептуальною основою історичної риторики РФ є наратив про три братські народи – російський, український, білоруський (або його інваріант – про них як про складові єдиного народу), який пропагувався ще в часи російської імперії, а потім набув нового звучання в СРСР [3].

Аналіз численних виступів та інтерв'ю в. путіна дає підстави для висновку, що він фактично отожднює російську імперію, радянський союз та російську федерацію, а відповідно, території, які на різних етапах перебували в складі цих державних утворень, вважає територією роSSiї. Наприклад, в інтерв'ю інформагенції ТАСС у 2020 році путін виводив назву українського народу від російського слова «окраина»: «українцями називали людей, які жили на рубежах Російської держави» [11].

У своїй статті «Про історичну єдність росіян і українців», опублікованій на офіційному сайті Кремля 12 липня 2021 року, президент РФ у першому абзаці стверджує, що «росіяни та українці – це один народ, єдине ціле» [12], далі в тексті він зазначає, що «історичної основи для уявлень про окремий від російського український народ не було і не могло бути» [12]. Як зазначає О. Лашенко, у висловлення в. путіна бачимо масові факти присвоєння історії України, зокрема віднесення князів, хрещення Русі та загалом історичних фактів, пов'язаних із давньоруською державою, до історії роSSiї [13]. Зокрема під час зустрічі з ветеранами Другої світової війни в. путін зазначив: «Це наші історичні території, як я вже говорив після розвалу Радянського Союзу». Він додав, що всі дії роSSiйських військових в Україні, зокрема і «спеціальна військова операція», це – зусилля, спрямовані на припинення війни [14]. Аналіз подібних висловлювань дає підстави для висновку, що в. путін заперечує національну самобутність українців та їхнє право на розбудову самостійної незалежної держави. Маємо підстави констатувати, що подібні твердження слугують для виправдання російської агресії щодо України: адже оскільки українські землі нібито є історично російськими територіями, то роSSiя має право їх повернути до свого складу або принаймні взяти під контроль і визначати державну політику України, а «спеціальна військова операція» спрямована на відновлення історичної справедливості.

Зазначена ідея у висловлюваннях президента роSSiї набуває розвитку у прагненнях пов'язати державницькі прагнення українців зі «спекуляціями» польських та австрійських еліт, а також із «помилками» національної політики радянської влади (інтерв'ю путіна для ТАСС у 2020 році) [11]. У цьому контексті він наголошує на «штучності» української ідентичності та української мови, зокрема у вже згаданій статті «Про історичну єдність росіян і українців» [12] він демонструє нерозуміння різниці між російською, давньоруською, церковнослов'янською мовами, таким шляхом формуючи в громадян уявлення про російську мову як спадкоємицю писемної церковнослов'янської мови Давньої Русі, пов'язуючи формування української мови з польськими впливами.

Третьою засадничою ідеєю роSSiйської анти-української риторики є заклик до «денацифікації» і «боротьби з неонацизмом»: у висловлювання російських високопосадовців і ЗМІ поняття «націоналісти», «радикальні націоналісти», «бандерівці», «(нео)фашисти», «(нео)нацисти» стосовно українців є взаємозамінними синонімами. Усі вони вживаються на позначення представників українства, що є прибічниками державної незалежності України. Відповідно, термін «денацифікація» отожднюється з «деукраїнізацією». У цьому контексті А. Багінський, В. Лініченко наголошують, що нацизм як ідеологія є забороненим на рівні українського законодавства, а ультраправі партії в сукупності на парламентських виборах набрали лише 2,15% голосів [5]. Отже, таврування українців як носіїв злочинної ідеології шляхом змішування понять є частиною політики з дегуманізації українського народу в російському політичному дискурсі.

Під час засідання Ради безпеки рф 3 березня 2022 року путін пояснив опір українців російському вторгненню тим, що багато хто з них «обдурений нацистською націоналістичною пропагандою, а хтось свідомо пішов шляхом «бандерівців» – поплічників нацистів, які в роки Великої Вітчизняної війни воювали на боці Гітлера» [15]. Своєю чергою, метою подібної дегуманізації українського народу є виправдання фізичного винищення українців. Ідею про «український нацизм» президент роSSiї активно просував у відеозверненнях 21 лютого (про «визнання» «ЛНР» і «ДНР») [16] та 24 лютого 2022 року (про оголошення «спецоперації») [17] для виправдання повномасштабного вторгнення та порушення суверенітету і територіальної цілісності України.

Варто констатувати, що тезу про «український нацизм» активно виголошують також інші дер-

жавні діячі роSSiї, зокрема д. медведев у своїй статті «Чому не мають сенсу контакти з нинішнім українським керівництвом», що була опублікована на сайті видання «Коммерсант» 11 жовтня 2021 року [18]. У своєму дописі в Telegram від 20 листопада 2022 року д. медведев порівняв українців з тарганами та комахами, а в дописі від 6 січня 2023 року – зі свинями, назвавши міжнародних партнерів України «західними свинопасами» [19]. У дописі від 5 квітня 2022 року д. медведев назвав представників української влади «виродками», а військових – «оскаженілою звіриною», звинуватив їх у нацизмі та схвально відгукнувся про позасудові страти і теракти проти «націоналістів» [19]. Подібні заяви спрямовані на виправдання злочинних дій російських солдатів щодо українських військових і цивільного населення, для полегшення сприйняття російським народом інформації про скоєні російськими в Україні вбивства та інші злочини.

У дописі від 5 квітня 2022 року медведев стверджує, що український героїчний пантеон складається «лише з зоологічних нацистів, душолюбів і колаборантів», а також називає «зміну свідомості» українців «найважливішою метою» «спеціальної військової операції» [19]. Це дає представникам Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки підстави для висновку, що цей роSSiйський високопосадовець системно просуває ідеї щодо фізичного знищення частини українців та примусової зміни національної ідентичності решти на російську [3]. Отже, заяви д. медведева можна розглядати як безпосередні заклики до геноциду та етноциду українців..

Державні медіа ретранслюють офіційну позицію роSSiї, а отже, поширюють і розвивають ідеї путіна та медведева, зокрема сайт «Украина.ру», що є частиною холдингу «Росія сьогодні», регулярно публікує антиукраїнські матеріали, зокрема тексти із виправданням та раціоналізацією воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Такі журналісти, як косянтин кеворкян, ростислав іщенко, захар виноградов у своїх статтях пишуть про необхідність знищення української держави в її сучасному варіанті та про дискримінацію і фізичне винищення незгодних із цим українців, витіснення української мови з медіа, освіти та інших публічних сфер. У цьому контексті доцільно згадати статтю р. іщенка «Як покарати Україну» [20], що має маніпулятивний характер, адже заохочує до покарання українського народу, зокрема наголошує на необхідності ліквідації Збройних сил України і системи управління державою, а також рекомендує швидкими темпами створити нову українську дер-

жаву, яка б відповідала інтересам рф і фактично б стала її маріонеткою. У статті к. кеворкяна «Тиха війна. Про переформатування України» [21] описано систему необхідних дій, спрямованих як на фізичне знищення, так і на примусову зміну ідентичності українців. Зокрема йдеться про кримінальне переслідування противників роSSiйської окупації та прибічників незалежності України за «розпалювання національної ворожнечі», їх «перевиховання» на примусових роботах, організацію відкритих судових процесів над «військовим злочинцями», відкриття архівів СБУ, заборону на професійну діяльність тощо.

Сайт «РІА Новини» теж систематично друкує подібні матеріали, зокрема 26 лютого 2022 року було оприлюднено текст о. караваєвої «Повна й остаточна денацифікація України: Росія знову допоможе Європі» [22]. Авторка проводить паралелі з Другою світовою війною, під час якої європейські держави нібито звернулися до москви з проханням врятувати їх від нацистів, і відповідно, наголошує, що тепер роSSiя має повторити денацифікацію, але вже в сучасній українській державі. Вона тлумачить поняття «денацифікація» як знищення української держави та вживає вислови, спрямовані на дегуманізацію українців.

3 березня 2022 року на сайті «РІА Новини» було опубліковано статтю в. нікіфорової «Яквилікувати українців від стокгольмського синдрому» [23]. Авторка називає українців «психічно нездоровим народом» та пише про необхідність жорсткими методами «рятувати українців від самих себе...», не сюсюкаючись із пацієнтом та не звертаючи увагу на «міжнародну спільноту» [23]. Дослідники наголошують, що таврування певної групи людей як «хворої» є прийомом з її дегуманізації та виправдання злочинів проти неї необхідністю «лікування» [3]. Подібні заклики є очевидним зразком геноцидної риторики, оскільки вони виправдовують скоєні роSSiйськими солдатами злочини неможливістю «перевиховання» певної частини українського народу.

3 квітня 2022 року на сайті «РІА Новини» було опубліковано статтю російського політтехнолога т. сергейцева «Що Росія має зробити з Україною» [24], яку Т. Снайдер влучно схарактеризував як «посібник із геноциду» – «чітку програму повної ліквідації української нації як такої», «один із найвідвертіших геноцидних документів, які я будьколи бачив» [8]. т. сергейцев закликає до ліквідації української держави і постулює, що «більшість населення» України є «нацистами». Він оперує специфічно російським визначенням поняття

«нацист» – це українець, який відмовляється визнати себе росіянином [24]. Зазначена стаття містила заклики до знищення української держави, етнічних чисток та геноциду українців.

У цьому контексті варто також процитувати російського пропагандиста с. карнаухова, який у передачі «Лабіринт Карнаухова» на телеканалі «Соловйов Live» (ефір від 30.11.2023) порівнює сучасну Україну з терористичними організаціями ПІЛ та Аль-Каїдою, ставлячи риторичне запитання, чи потрібна роSSії така загроза під боком, і підводячи глядачів до думки про необхідність її знищення. Фрагменти його виступу оприлюднені на телеграм-каналі «Хроніки російського нацизму» [25].

Отже, у риторичі російських пропагандистів чітко прослідковується ідея необхідності боротьби з неонацизмом в Україні, зокрема, на думку т. сергейцева, денацифікація має тривати щонайменше одне покоління, яке має народитися, вирости і досягти зрілості під час цього процесу. Весь цей час країна має залишатися під окупацією, оскільки процес вимагає повного й постійного контролю. На думку автора, «денацифікована країна не може бути суверенною. Денацифікуюча країна – Росія – не може практикувати ліберальний підхід. Винна сторона, яка піддається денацифікації, не може оскаржувати денацифікаційну мету» [24]. Зокрема він закликає до «перевиховання» населення, «ідеологічних репресій», «жорсткої цензури в політичній сфері, сфері культури та освіти» та «деукраїнізації», яку він тлумачить як «відмову від... штучного роздування етнічного компонента самоідентифікації населення територій історичних Малоросії і Новоросії» і взагалі відмову від самого терміна «Україна» [24]. Автор статті наголошує на необхідності фізичного винищення українського політичного класу та військових, проведення масових репресій та етнічних чисток.

Подібні ідеї й заклики містяться у відеоматеріалі «10 хвилин ненависті: російські пропагандисти говорять про Україну», з яким можна ознайомитися на телеграм-каналі «Хроніки російського нацизму» [25]. У цьому матеріалі зібрані висловлювання російських телеведучих, військових, політичних діячів про Україну, наприклад, депутат державної думи рф о. журавльов стверджує, що за статистикою в Україні лише 5% громадян підтримують ідеї неонацизму, це приблизно 2 мільйони населення, тому для розв'язання проблеми необхідно позбутися їх – вони мають виїхати або будуть «денацифіковані», тобто знищені [25]. п. губарев, військовий, характеризує українців як російських людей,

у яких «вселився біс», тому їх потрібно або вилікувати, або вбити. Вживаючи займенник ми, він нібито виголошує думку всіх російських солдатів чи загалом росіян: «Ми вб'ємо їх стільки, скільки потрібно: мільйон, п'ять мільйонів, хоч усіх знищимо» [25]. Отже, заклики до фізичного знищення українців він пояснює необхідністю, про що свідчить прислівник «потрібно». Також є. нікіфоров, директор православного радіо «Радонеж», вважає, що українці безнадійно хворі на нацизм, тому ніякі вмовляння й перемовини не допоможуть, потрібні радикальні методи – «хірургія» чи «випалювання». Висловлюючись афористично, він вдається до порівнянь із біблійними подіями, вважаючи фізичну розправу над українцями благородною справою, що спрямована на досягнення високої мети [25]. У висловленнях багатьох інших пропагандистів із цього відео лунають заклики до фізичної розправи з населенням, зокрема з українськими дітьми, які говорять, що Росія окупувала українські території («утопити в Тисі», «спалити в смерековій хаті»), до руйнування («зачищення») певної території, зокрема Харківської області чи Києва [25].

На телеграм-каналі «Хроніки російського нацизму» розміщені також фрагменти виступу о. паніної, експедатки Державної думи, директора Інституту міжнародних політичних та економічних стратегій. У передачі «Вечір з Володимиром Соловйовим» на державному каналі «Росія 1» (ефір від 13 грудня 2023 року) вона зазначає, що в росіян має бути лише одне розуміння поняття «перемога»: це повне знищення нацистської держави України [25], вона наголошує, що російський народ не прийме так званого корейського варіанту, тобто часткової окупації України, і закликає російську армію і президента до рішучих подальших дій.

Узагальнюючи зміст проаналізованих матеріалів, можемо констатувати, що російські пропагандисти стверджують, що ідентифікувати себе українцем – це не норма, а відхилення, відхиленням вони також вважають прагнення українців мати власну державу, самостійно визначати своє майбутнє, захищати й розвивати власну культуру й мову. Вони вважають завданням роSSії виправлення цих відхилень будь-якими засобами, зокрема шляхом фізичного знищення. Створення уявлення про українців як про нацистів або неповносправних спрямоване на позбавлення їх базових прав у свідомості аудиторії, є складовою дегуманізації з метою виправдання всіх злочинів проти українського народу.

Загалом аналіз виступів та публікацій російських пропагандистів дав змогу виділити такі

складові антиукраїнського нарративу, що просуваються державними медіа рф: 1) Україна – штучне державне утворення, українські землі – це історично російські території; 2) української нації, а також української культури й мови не існує; 3) носії української ідентичності та прибічники незалежності України є «нацистами», «жертвами пропаганди» або «хворими»; 4) рoSSia має знищити українську державу, переформатувати Україну на власний розсуд, денацифікувати її населення за допомогою системи жорстких заходів.

Висновки. Отже, дослідження особливостей пропаганди геноциду українського народу в російському політичному нарративі шляхом аналізу геноцидної риторики у висловлюваннях президента рф та інших високопосадовців дали підстави для висновку, що в них наявні ідеї щодо невизнання національної самобутності українців, твердження про штучність української мови; заперечення права українців на власну ідентичність та державу; дегуманізація українців шляхом використання щодо них негативно забарвлених евфемізмів та обвину-

вачень у симпатіях до нацизму. Метою цих матеріалів є виправдання та раціоналізація геноциду українців у процесі російсько-української війни та знищення української держави.

Медіа, що фінансуються з федерального бюджету, ретранслюють офіційну позицію рф, а отже, розвивають ідеї в. путіна і д. медведева, вони регулярно публікують антиукраїнські матеріали, пов'язані із виправданням та раціоналізацією воєнних злочинів і злочинів проти людяності, містять заклики до «денацифікації» українців і «відновлення історичної справедливості».

Системність цих публікацій, а також функціонування певних наскрізних нарративів у них дає підстави говорити не про окремі прояви, а про послідовну політику рф щодо України та українців, а також на наявність у діях Кремля ознак геноцидальних намірів.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в порівняльно-зіставних студіях, присвячених геноцидній риторичі у висловлюваннях російських високопосадовців та ЗМІ щодо інших народів.

Список літератури:

1. У Києві презентували дослідження «Геноцидна риторика російського режиму». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3787274-u-kievi-prezentovali-doslidzenna-genocidna-ritorika-rosijskogo-rezimu.html>. (дата звернення: 13.02.2024).
2. Україна закликала ОБСЄ розслідувати підбурення до геноциду в російських ЗМІ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3767238-ukraina-zaklikala-obse-rozsliduvati-pidburennja-do-genocidu-v-rosijskih-zmi.html>. (дата звернення: 12.02.2024).
3. Геноцидна риторика російського режиму. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/genocide.pdf>. (дата звернення: 12.02.2024).
4. Романюк О. Геноцидна риторика: переосмислення та покарання. URL: <https://twitter.com/imiukraine/status/1729887005449068763>. (дата звернення: 06.02.2024).
5. Багінський А.В., Лініченко В.В. Ознаки геноциду в російсько-українській війні. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2023. Вип. 2(58). С. 29-40. DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.2\(58\).285595](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.2(58).285595).
6. Рудченко А. Російський нарратив про «українських фашистів» у публікаціях українських медіа. Вісник Львівського університету. Серія журналістика. 2020, №47. С. 171-178.
7. Рябчук М. Називаючи речі своїми іменами. Російська пропагандистська риторика як вірогідний доказ геноцидних намірів. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2023-2-7>.
8. Snyder T. Russia's genocide handbook [blog]. Apr 8. 2022. URL: <https://snyder.substack.com/p/russias-genocide-handbook>. (дата звернення: 12.02.2024).
9. Конвенція ООН про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide.shtml>. (дата звернення: 12.12.2023).
10. Ре-візія історії. Російська історична пропаганда та Україна. Київ: К.І.С., 2019, 99 с.
11. Об Україне (інтерв'ю ТАСС). URL: <https://web.archive.org/web/20231030102952/http://kremlin.ru/events/president/transcripts/interviews/62835>. (дата звернення: 12.02.2024).
12. Путин В. Об историческом единстве русских и украинцев. URL: <https://web.archive.org/web/20210713090608/http://www.kremlin.ru/events/president/news/66181>. (дата звернення: 11.02.2024).
13. Лащенко О. Десять заяв Путіна про Україну та українців. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-pro-ukrajintsiv-10-zajav/30881618.html> (дата звернення: 24.12.2023).
14. Путін В. «Росіяни та українці – один народ, я ніколи від цього не відмовлюсь». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-putin-ukraina-narody/31734825.html>. (дата звернення: 07.02.2024).
15. Степурок Н. Путін назвав регіони України "історично" російськими і багато наговорив про війну (відео). URL: <https://www.unian.ua/war/putin-nazval-regiony-ukrainy-istoricheski-rossiyskimi-i-mnogo-nagovoril-o-voynе-video-12113769.html>. (дата звернення: 12.02.2024).

16. Звернення президента РФ від 21 лютого 2022 року. URL: <https://web.archive.org/web/20231030103248/http://kremlin.ru/events/president/news/67828>. (дата звернення: 22.01.2024).
17. Звернення президента РФ від 24 лютого 2022 року. URL: <https://web.archive.org/web/20231030103418/http://kremlin.ru/events/president/news/67843>. (дата звернення: 02.12.2023).
18. Медведєв Д. Чому не мають сенсу контакти з нинішнім українським керівництвом. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5028300>. (дата звернення: 12.02.2024).
19. Медведєв Д. Телеграм-канал. URL: https://t.me/medvedev_telegram. (дата звернення: 08.02.2024).
20. Ищенко Р. Как наказать Украину. URL: <https://web.archive.org/web/20231030104809/http://ukraina.ru/20171102/1019472124.html>. (дата звернення: 12.02.2024).
21. Кеворкян К. Тихая война. О переформатировании Украины. URL: <https://web.archive.org/web/20231030105008/https://ukraina.ru/20220314/1033509900.html?in=t>. (дата звернення: 14.02.2024).
22. Караваева Е. Полная и окончательная денацификация Украины: Россия вновь поможет Европе. URL: <https://web.archive.org/web/20231030104435/https://ria.ru/20220226/denatsifikatsiya-1775160162.html?in=t>. (дата звернення: 12.01.2024).
23. Никифорова В. Как вылечить украинцев от стокгольмского синдрома. URL: <https://web.archive.org/web/20231030104703/https://ria.ru/20220302/ukraina-1775974455.html?in=t>. (дата звернення: 02.02.2024).
24. Сергейцев Т. Что Россия должна сделать с Украиной. РИА Новости. 3 апреля 2022. URL: <https://ria.ru/20220403/ukraina-1781469605.html>. (дата звернення: 15.02.2024).
25. 10 хвилин ненависті: російські пропагандисти говорять про Україну. URL: <https://t.me/mllegion> (дата звернення: 11.01.2024).

Bondarenko O. O. GENOCIDAL RHETORIC OF RUSSIAN FEDERATION IN THE MODERN INFORMATION SPACE

The article examines the peculiarities of the propaganda of the genocide of Ukrainians in the ruSSian political narrative based on the materials of the speeches of high-ranking officials, as well as publications in mass media financed from the federal budget.

Analysis of the statements of the President of the ruSSian Federation and other high-ranking officials gave grounds for the conclusion that they contain genocidal rhetoric, which is primarily represented by ideas about the non-recognition of the national identity of Ukrainians, the declaration of Ukrainian lands as original ruSSian territory, and claims about the artificiality of the Ukrainian language; denial of the right of Ukrainians to their own identity and state due to the distortion of historical facts, their interpretation in line with imperial ideology; dehumanization of Ukrainians through the use of negatively colored euphemisms and accusations of sympathy for the ideology of Nazism. The purpose of these materials is to justify and rationalize the genocide of Ukrainians in the process of the ruSSian-Ukrainian war and the destruction of the Ukrainian state.

The media, financed from the federal budget, relay the official position of the ruSSian Federation, and therefore develop the ideas of v. putin and d. medvedev, they regularly publish anti-Ukrainian materials related to the justification and rationalization of war crimes and crimes against humanity, contain calls to "denazification" of Ukrainians and "restoration of historical justice". The analyzed materials proposed a system of measures for the "denazification" of the Ukrainian people, which are related to ideological pressure, the establishment of censorship, the destruction of the political elite, etc.

The systematicity of these publications, as well as the functioning of certain cross-cutting ideas in them, gives grounds to speak not about individual manifestations, but about the consistent policy of the ruSSian Federation towards Ukraine and Ukrainians, as well as about the presence of signs of genocidal intentions in the speeches and publications of officials and the media. It has been proven that the propaganda of genocide in the ruSSian political narrative has a suggestive character, and accordingly, forms a certain attitude in the ruSSian society towards the Ukrainian people, encourages physical massacre against them, and justifies the crimes committed by the ruSSian soldiers against the Ukrainian military and civilian population.

Key words: Ukrainian people, genocide, rhetoric, statements, publications, narrative.

Бондарчук А. О.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ У ФОКУСІ СПРИЙНЯТТЯ МЕШКАНЦІВ ГРОМАД

Зосередження уваги на соціальній проблематиці Івано-Франківщини через її сприйняття мешканцями є важливим кроком на шляху до створення здорового, збалансованого суспільства. Соціальна проблематика Івано-Франківщини, особливо у контексті двох років війни в Україні, відзначається низкою особливостей та викликів, які важливі для розуміння загальної ситуації в регіоні. Незважаючи на те, що Івано-Франківськ знаходиться далеко від активних бойових дій, вплив конфлікту відчувається в різних сферах життя громади. Мета дослідження – визначити особливості сприйняття місцевими громадами Івано-Франківщини ключових соціальних проблем, пов'язаних із сьогодишніми викликами. За результатами дослідження виявлено, що соціальна динаміка Івано-Франківщини у період війни характеризується складною та багатогранною структурою. Особливу увагу привертають індивідуальні проблеми мешканців, серед яких – втрата близьких внаслідок воєнних дій, зниження рівня доходів та погіршення психологічного стану. На загальному соціальному рівні досліджено, що війна спровокувала низку викликів, що впливають на всю громаду. Однією з ключових проблем є інтеграція внутрішньо переміщених осіб, що зазнає як підтримки, так і опору з боку місцевого населення. Однак, з часом спостерігається покращення ставлення до ВПО, що свідчить про зростання громадської свідомості. Також встановлено, що війна впливає на розподіл бюджетних коштів. Населення Франківщини усвідомлює необхідність фокусування на військових потребах, однак, це ставить під загрозу фінансування важливих соціальних програм та інфраструктурних проєктів. Ефективний діалог та взаєморозуміння між громадою та владою можуть значно поліпшити прийняття та реалізацію політичних рішень. Загальний рівень довіри до місцевого уряду залишається високим, хоча виявлені нові виклики та проблеми, пов'язані з війною, призвели до деякого зниження довіри в останні три роки. Результати дослідження показують, що соціальні проблеми Івано-Франківщини відображають не тільки виклики, а й великий потенціал для подальшого розвитку, адаптації та зміцнення соціальної згуртованості в регіоні.

Ключові слова: соціальна проблематика, аудиторія, громади, мас-медіа, інтернет-видання.

Постановка проблеми. Соціальна сфера будь-якого регіону є дзеркалом його історичного розвитку, культурних особливостей, економічного стану та політичного устрою. Івано-Франківська область, яка має свої унікальні традиції та ідентичність, стикається з низкою соціальних проблем, що вимагають уваги як з боку місцевої влади, так і громадськості.

Розгляд соціальних проблем через призму її сприйняття мешканцями громади є ключовим для розуміння реального стану речей та формування ефективних стратегій розвитку. Саме персональне сприйняття мешканців є індикатором того, наскільки ефективно реалізуються соціальні програми, як вони впливають на повсякденне життя людей, а також, які сфери потребують більшої уваги та вдосконалення.

Аналіз соціального сприйняття важливий не лише для оцінки поточної ситуації, але й для про-

гнозування майбутніх трендів та викликів. Він дозволяє виявити потенційні точки зростання та зони ризику, спланувати цілеспрямовані заходи на користь громади, вибудувати міцну платформу для діалогу між владою та населенням.

Сучасні дослідження соціальної проблематики Івано-Франківщини, які базуються на її сприйнятті мешканцями, покликані визначити ключові аспекти, що впливають на добробут та якість життя в регіоні. Це включає розгляд таких питань, як економічна стабільність, соціальна справедливість, доступність медичних та освітніх послуг, умови праці, екологічні проблеми, а також вплив політичних та військових конфліктів на повсякденне життя людей.

Ключовим моментом у дослідженні є не лише фіксація статистичних даних, але й глибинне розуміння емоційних, психологічних та культурних

аспектів, що впливають на сприйняття людьми реалій свого життя. Це дозволяє отримати більш об'єктивну картину, на основі якої можна розробляти стратегії для покращення умов життя громади та вирішення актуальних соціальних проблем.

Зважаючи на це, зосередження уваги на соціальній проблематиці Івано-Франківщини через її сприйняття мешканцями є важливим кроком на шляху до створення здорового, збалансованого суспільства, здатного ефективно реагувати на виклики сучасності, забезпечуючи стабільний розвиток та високу якість життя для своїх громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Через відсутність спеціалізованих наукових досліджень, опрацьовано останні публікації, що стосуються соціальної проблематики Івано-Франківщини, зокрема матеріали, розміщені у засобах масової інформації та регіональних друкованих виданнях. Для оцінювання суспільно-політичних настроїв мешканців Івано-Франківської ОТГ використано рейтинги за 2020 та 2023 роки. Ці матеріали дають цінну інформацію для розуміння поточного стану соціальних проблем в Івано-Франківську та ролі громадської думки у формуванні місцевої політики та розвитку.

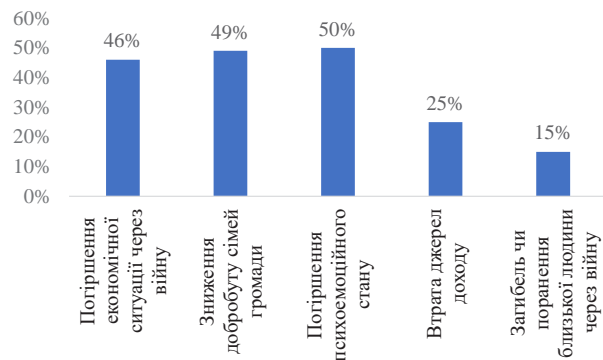
Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей сприйняття місцевими громадами Івано-Франківщини ключових соціальних проблем, пов'язаних із сьогоdnішніми викликами.

Виклад основного матеріалу. Соціальна проблематика Франківщини, особливо у контексті двох років війни в Україні, відзначається рядом особливостей і викликів, які важливі для розуміння загальної ситуації в регіоні. Незважаючи на те, що Івано-Франківськ знаходиться далеко від активних бойових дій, вплив війни істотно відчувається у різних сферах життя громади. Перш за все, жителі Франківщини активно беруть участь у бойових діях, а тому 15% населення вже зіткнулися із втратами близьких людей, що, безумовно, є найбільшим горем.

Війна спричинила значне зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які прибули на Франківщину. Це, у свою чергу, породило додаткове навантаження на соціальні служби, медичні установи, систему освіти та інфраструктуру регіону. Наразі актуальним є питання інтеграції ВПО у місцеві громади, забезпечення їх житлом, роботою, доступом до соціальних послуг. Економічна ситуація також зазнала значних змін через війну. Зростання цін та зниження загального рівня життя викликає занепокоєння серед місцевих жителів. Війна призвела до перерозподілу бюджет-

них ресурсів з акцентом на підтримку оборонних потреб, що обмежує фінансування інших важливих сфер, таких як освіта, охорона здоров'я та благоустроїв. Психоемоційний стан населення також постраждав внаслідок тривалої війни. Є випадки стресу, тривожності та інших психологічних проблем, пов'язаних з невизначеністю та постійним відчуттям загрози. Особливо це стосується сімей, які безпосередньо постраждали від військових дій.

За результатами соціологічного дослідження, яке у Івано-Франківську оприлюднила Громадянська мережа ОПОРА 31 жовтня, із зазначених вище проблем найбільш актуальною є пригнічений психоемоційний стан, який виявлено у 50% населення. Зниження добробуту населення зафіксовано також у 49% населення. При цьому 25% населення взагалі втратили джерело власних надходжень (див. рис. 1).

Рис. 1. Ключові індивідуальні проблеми жителів Івано-Франківщини, виявлені в 2023 році

Примітка: за матеріалами [2].

Загалом, соціальна ситуація на Франківщині в умовах війни потребує комплексного підходу та спеціальних програм підтримки. Важливо враховувати не лише фізичні та економічні аспекти, а й психологічну підтримку населення, а також сприяння швидкій та ефективній адаптації ВПО у нових громадах [2].

Попри велику кількість індивідуальних проблем, у жителів Франківщини існує низка соціальних проблем, які також здебільшого стосуються військових дій.

Ставлення мешканців Івано-Франківська до внутрішньо переміщених осіб. Загалом як мешканці Івано-Франківська, так і ВПО відчувають високий рівень безпеки, що є важливим чинником їхньої здатності до самореалізації та розвитку [4; 5]. Що стосується ВПО, то серед них існує різне бачення перспективи проживання в Івано-Франківську. Хоча менше половини ВПО вислов-

люють бажання залишитися у місті, це може бути пов'язано з їхніми індивідуальними планами та обставинами.

Місцева влада отримує позитивну оцінку від мешканців, які висловлюють задоволення її діями. Це свідчить про ефективну роботу керівництва міста у відповідь на потреби як постійних жителів, так і ВПО. Такий підхід міської влади сприяє створенню позитивної атмосфери в місті та зміцненню взаємодії між різними групами населення.

В цілому, ситуація у Івано-Франківську щодо ставлення до ВПО є позитивною, з високим рівнем прийняття та інтеграції, що створює оптимістичну перспективу для майбутнього міста у контексті вирішення соціальних проблем [1].

Визначення пріоритетів розподілу бюджетних коштів, зокрема вибір між фінансуванням оборонних потреб та розвитком інфраструктури. У 2023 році з бюджету Івано-Франківська виділено 38 мільйонів гривень на підтримку бригад Територіальної Оборони (ТРО), у той час як на благоустрій міста спрямовано 561 мільйон гривень.

Загальні надходження від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), що відносяться до «військового» бюджету, склали 600 мільйонів гривень. Важливо відзначити, що ця сума включає не лише безпосереднє фінансування бригад ТРО, але й інші витрати, пов'язані з обороною та безпекою, такі як мобілізаційна підготовка населення, соціальне забезпечення та лікування ветеранів, а також відновлення від наслідків агресії, будівництво укриттів, фінансування муніципальних формувань із охорони порядку.

Ситуація в Івано-Франківську відображає складний вибір між важливістю підтримки оборонних потреб країни та необхідністю забезпечення розвитку місцевої інфраструктури. На одному боці, є очевидна необхідність у зміцненні обороноздатності та підтримці військових, особливо в умовах триваючого конфлікту. На іншому – важливість інвестицій у благоустрій міста, що є ключовим для підвищення якості життя мешканців та привабливості регіону як для туристів, так і для потенційних інвесторів.

Цей вибір є предметом обговорення не лише серед органів місцевого самоврядування, але й серед громадськості, демонструючи складність балансування між нагальними потребами національної безпеки та довгостроковими перспективами розвитку [10].

У вересні 2023 року Український центр вивчення громадської думки «Соціоінформ» провів опитування серед мешканців Івано-Франків-

ської громади. Опитування було зосереджене на визначенні ставлення громадян до розподілу бюджетних коштів та впливу війни на їхнє повсякденне життя. Опитування проводилось методом стандартизованого інтерв'ю «обличчям до обличчя» за допомогою САІ (Computer-Assisted Personal Interviewing), що гарантує точність та надійність даних. Загалом опитано 400 респондентів, серед яких 9,4% були внутрішньо переміщені особи. Вибірка була репрезентативною за статтю та віком респондентів з похибкою для значень близьких до 50% +/- 3,46% (див. рис. 2).

Рис. 2. Ставлення жителів Івано-Франківська до необхідності розподілу бюджетних коштів

Примітка: за матеріалами [2]

Ці дані свідчать про високу пріоритетність питань оборони та безпеки серед мешканців Івано-Франківська. Також вони відображають значний вплив війни на економічний стан та психоемоційне благополуччя населення. Важливо зазначити, що ситуація вимагає збалансованого підходу до бюджетування, враховуючи як нагальні потреби у захисті країни, так і необхідність підтримки соціальної сфери та інфраструктури [2].

Що стосується розвитку міста, то його потрібно здійснювати. На думку місцевої громади, розвиток Івано-Франківська повинен здійснюватися у напрямку туристичного центру, культурного вузла, а також сфери ІТ-технологій. Ці напрямки відіграють важливу роль у створенні нових можливостей для мешканців та ВПО, сприяючи їх інтеграції та включенню в життя громади [2].

Доцільно згадати й про важливу соціальну проблему не тільки жителів Івано-Франківська, але й інших регіонів. За даними звіту «Комунікаційна стратегія міста Івано-Франківськ» виявлено, що існує проблема недосконалих комунікацій між громадою та владою. Ключові проблеми в комунікаційній діяльності Івано-Франківського міськвиконкому, які впливають на ефективність взаємодії з громадою:

- *відсутність інструментів відстеження громадської думки:* міськвиконком не проводить власних соціологічних досліджень і не має доступу до зовнішніх даних, що обмежує здатність органу адекватно реагувати на потреби та думки громадян;

- *недостатня координація комунікаційної діяльності:* різні відділи міськвиконкому діють ізольовано у плані комунікацій, що призводить до відсутності єдиної стратегії та неефективного використання ресурсів;

- *обмежений моніторинг ЗМІ:* існуючий моніторинг ЗМІ фокусується переважно на діяльності міського голови, а не на ширшому спектрі діяльності міськвиконкому, що упускає важливі аспекти комунікації;

- *відсутність прямих бюджетних коштів:* недостатнє фінансування обмежує можливості для реалізації довгострокових та ефективних комунікаційних кампаній;

- *недоліки в обговоренні рішень з громадою:* відсутність відкритих дискусій з громадою та експертами перед прийняттям рішень призводить до невдоволення та конфліктів з цільовими аудиторіями [3; 6].

Для оцінювання впливу війни на зміну соціальних настроїв жителів Івано-Франківська ми провели порівняльний аналіз результатів опитування місцевої громади за 2020 рік та 2023 рік (таблиця 1).

Зміни у сприйнятті соціальних проблем Івано-Франківщини за період між 2020 та 2023 роками відображають значні коливання у поглядах мешканців на місцеві та національні питання. У 2020 році мешканці відчували більшу впевненість щодо місцевого управління, але були критичні до національного керівництва. Проте у 2023 році відбулися суттєві зміни у ставленні до діяльності міської та обласної влади, які отримали нижчий відсоток задоволеності.

Водночас в Івано-Франківську спостерігається стабільна підтримка міського мера та міськради, хоча їхня популярність знизилася. Громадський

транспорт та місцеві комунальні служби продовжують залишатися предметом незадоволення громадян. Незважаючи на певне напруження у відносинах з ВПО, мешканці стали більш позитивно ставитися до них. Важливою темою є безпека та самореалізація громадян.

Зміни у сприйнятті соціальних проблем свідчать про адаптацію громади до сучасних викликів та зміни умов життя. Зросла увага до питань безпеки, соціальної підтримки та інтеграції ВПО. Позитивні зміни у сприйнятті діяльності міського мера та місцевого самоврядування вказують на ефективність управління містом, особливо в контексті вирішення місцевих питань та взаємодії з громадою. Однак, національний політичний контекст у 2020 році оцінений негативно, що відображається у низькій довірі до вищих органів влади. Це може бути пов'язано з невдоволенням загальнодержавними рішеннями або політичною ситуацією в країні загалом.

Підвищена увага до безпеки і самореалізації у 2023 році може свідчити про зміни у пріоритетах громади, зумовлені зовнішніми чинниками, такими як геополітичні події або соціально-економічні виклики.

В цілому, спостерігається певна динаміка у сприйнятті соціальних проблем та діяльності місцевої влади, що відображає зміни у потребах і очікуваннях мешканців Івано-Франківська відповідно до змінюваних умов життя. Ключові проблеми виокремлені у трьох сферах: економіка, соціальний захист населення та сфера громадянського суспільства [7].

Висновки. Соціальна динаміка Івано-Франківщини, особливо в умовах триваючої війни, відзначається комплексністю та багатогранністю. На індивідуальному рівні, мешканці стикаються з глибоко особистими випробуваннями, зокрема втратою близьких на війні, зменшенням доходів та пригніченим психологічним станом. Ці проблеми потребують не лише матеріальної, а й психологічної підтримки, а також забезпечення доступу до якісних соціальних послуг.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця ставлення населення Івано-Франківщини до соціальних проблем

Категорія	2020 рік	2023 рік
Стан справ у місті	73% позитивно	70% позитивно
Оцінка діяльності міського мера	90% позитивно	70% позитивно
Робота міськради	61% задоволені	46% задоволені
Головні проблеми міста	Комунальні послуги, стан доріг	Стан доріг, проблеми з ВПО, проблеми довкола війни
Довіра до політиків	Низька	Низька
Ставлення до ВПО	-	70% позитивно

Примітка: за матеріалами [8; 9]

На більш широкому соціальному рівні, конфлікт породив складнощі, котрі впливають на всю громаду. Однією з основних проблем є інтеграція внутрішньо переміщених осіб. Цей процес має як своїх прихильників, так і опонентів серед місцевого населення, але загалом спостерігається покращення ставлення до ВПО. Це свідчить про зростання соціальної свідомості та готовності до підтримки тих, хто опинився в скруті.

Іншою значущою проблемою є розподіл бюджетних коштів, особливо в контексті забезпечення оборони країни та задоволення потреб місцевого розвитку. Війна вносить корективи в пріоритети фінансування. Попри потреби у розвитку соціальних програм та благоустрою, населення Франківщини впевнене у тому, що ці ресурси повинні бути спрямовані на війну, зокрема підтримку

воїнів з Франківщини, що захищають територіальну цілісність на Сході та Півдні України.

Комунікація між громадою та владою є ще одним важливим аспектом, що вимагає уваги. Ефективний діалог та відкритість можуть значно покращити реалізацію політичних рішень та їх прийняття громадянською.

Незважаючи на ці складнощі, загальний рівень довіри до місцевого уряду на Франківщині залишається високим, що свідчить про задоволеність населення діями влади. Проте, у зв'язку з виявленням нових викликів та проблем, спричинених війною, за останні три роки відбулося певне зниження рівня цієї довіри. Загалом соціальна проблематика Івано-Франківщини у фокусі сприйняття мешканців громад відображає не тільки виклики, але й потенціал для розвитку, адаптації та зміцнення соціальної згуртованості в регіоні.

Список літератури:

1. 70% місцевих та 80% ВПО задоволені станом справ в Івано-Франківську. *Місцеві новини*. 2023. URL: <https://www.mvk.if.ua/news/60057> (дата звернення: 27.03.2024).
2. 75% франківців вважають, що витрати з бюджету мають скеровуватись на військові цілі. *Блиц Інфо*. 2023. URL: <https://blitz.if.ua/Новина/75-frankivtsiv-vvazhayut-shcho-vitrati-z-byudzhetu-mayut-skerovuvatis-na-viyskovii-tsili> (дата звернення: 27.03.2024).
3. В Івано-Франківську обговорили вплив медіа на комунікацію реформ у країні. *Національна сітка журналістів*. 2023. URL: <https://nsju.org/novini/v-ivano-frankivsku-obgovoryly-vplyv-media-na-komunikacziyu-reform-u-krayini/> (дата звернення: 28.03.2024).
4. Дослідження соціального імпаку в громаді Івано-Франківська. *Тепле Місто*. 2021. URL: https://warm.if.ua/project/doslidzhennya_sotsialnogo_impaktu_v_gromadi_ivano_frankivska/ (дата звернення: 28.03.2024).
5. З обмеженим правом впливати на зміни в громадах і без місцевих пільг: в Івано-Франківську презентували дослідження щодо життя ВПО. *SSS*. 2023. URL: <https://sss-ua.org/news/z-obmezhenym-pravom-uplyvaty-na-zminy-v-gromadah-i-bez-misczevyh-pilg-v-ivano-frankivsku-prezentuvaly-doslidzhennya-shhodo-zhyttya-vpo/> (дата звернення: 27.03.2024).
6. Коник Д., Сусленко А. Комунікаційна стратегія міста Івано-Франківськ. *Проміс*. 2017. URL: <http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/IF-Communication-Strategy.pdf> (дата звернення: 27.03.2024).
7. ОПОРА обговорила результати дослідження суспільного запиту мешканців Івано-Франківської громади щодо подолання наслідків воєнних дій. *Опора*. 2023. URL: <https://www.oporaua.org/samovriaduvannia/opora-obgovorila-rezultati-doslidzhennia-suspilnogo-zapitu-meshkantsiv-ivano-frankivskoyi-gromadi-shhodo-podolannia-naslidkiv-voieniikh-dii-24556> (дата звернення: 27.03.2024).
8. Суспільні настрої в Івано-Франківську: містяни та переселенці (20-30 жовтня 2023 року). Рейтинг. 2023. URL: https://ratinggroup.ua/research/regions/suspilninastryy_v_vano-frank_mistyani_ta_pereselenci_20-30_zhovtnya_2023_roku.html (дата звернення: 27.03.2024).
9. Суспільно-політичні настрої мешканців Івано-Франківської ОТГ. Рейтинг. 2020. URL: https://ratinggroup.ua/research/regions/obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_zhiteley_ivano-frankovskoy_otg.html (дата звернення: 27.03.2024).
10. Тро чи благоустрій: скільки грошей витратила влада Івано-Франківська на військових. *Інформатор*. 2023. URL: <https://if.informator.ua/2023/11/20/tro-chy-blagoustrij-skilky-groshej-vytratyla-vlada-ivano-frankivska-na-vijskovykh/> (дата звернення: 26.03.2024).

Bondarchuk A. O. SOCIAL ISSUES OF IVANO-FRANKIVSK REGION IN THE FOCUS OF COMMUNITY RESIDENTS' PERCEPTION

Concentrating attention on the social issues of Ivano-Frankivsk Oblast through its perception by the residents is an important step towards creating a healthy, balanced society. The social problematic of Ivano-Frankivsk, especially in the context of the two-year war in Ukraine, is characterized by a range of features and

challenges that are important for understanding the overall situation in the region. Despite Ivano-Frankivsk being far from active combat zones, the conflict's impact is felt in various spheres of community life. The aim of the research is to identify the peculiarities of perception by local communities in Ivano-Frankivsk of key social problems associated with contemporary challenges. The research results revealed that the social dynamics of Ivano-Frankivsk during the period of war is characterized by a complex and multifaceted structure. Individual problems of residents, such as loss of relatives due to military actions, income reduction, and deterioration of psychological state, draw particular attention. At the general social level, it has been studied that the war has provoked a series of challenges affecting the entire community. One of the key problems is the integration of internally displaced persons, which faces both support and resistance from the local population. However, over time, there is an improvement in the attitude towards internally displaced persons, indicating a growth in public awareness. It has also been established that the war affects the allocation of budgetary funds. The population of Ivano-Frankivsk realizes the necessity of focusing on military needs; however, this jeopardizes the funding of important social programs and infrastructure projects. Effective dialogue and mutual understanding between the community and the authorities can significantly improve the adoption and implementation of political decisions. The overall level of trust in the local government remains high, although new challenges and problems related to the war have led to some decrease in trust over the past three years. The research results demonstrate that the social problems of Ivano-Frankivsk reflect not only challenges but also significant potential for further development, adaptation, and strengthening of social cohesion in the region.

Key words: social issues, audience, communities, mass media, online publications.

Гайкова А. Р.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Дніпровська Т. В.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

МОВА МЕДІА У НОВОМУ ТЕЛЕБАЧЕННІ: ЯК ЖУРНАЛІСТИ ЗАХОПЛЮЮТЬ УКРАЇНОМОВНИЙ YOUTUBE

Кожен час обирає свою адекватну форму комунікації та свою мову, здатну висловити накопичений досвід, особливості інтелектуального та емоційного переживання соціальної дійсності, нові обставини життя. Такою сьогодні є мова медіа, яка, з одного боку, відображає культурні практики сучасної людини, її світогляд, ідеологію, стиль життя, її моральні та естетичні уподобання, а з іншого – формує культурні канони та їх світоглядні принципи, створює традиції та норми, прокладаючи людині шлях як до висот культури, так і до її низів.

Стаття присвячена появі інтернету, розвитку техніки та нових технологій, які надали істотний вплив на багато сфер людської діяльності. Розглянуто, які зміни торкнулися і медіа, зробивши їх невід'ємною частиною життя кожної людини. В ході технологічного розвитку утворилося цифрове середовище, яке змінило канали комунікації та способи спілкування між людьми, за якими людина отримує інформацію. Визначено, нове медійне середовище трансформувало й журналістику, позначивши вектор її розвитку у бік трансмедіа. Журналістські матеріали, що розповсюджуються по всіх каналах комунікації, окрім головного свого завдання – інформування аудиторії – виконують ще й аксіологічну функцію: формують моральні, соціальні та етичні норми.

У статті розкрито, що із різноманітністю можливостей для виробництва контенту, журналістський YouTube все більше нагадує телебачення. YouTube найближчими роками отримає всі ті формати, які свого часу отримало телебачення 90-х років, тобто ток-шоу, міні-серіали, розважальні шоу. За великим рахунком, ми отримаємо телебачення «on demand».

Доведено, відеохостинги стають новим засобом комунікації, у яких формується особлива культура інтернет-спілкування, що має власну мову. Найбільший інтерес представляють відеоблогери, вони особливо популярні у молодіжній аудиторії та мають багатомільйонних підписників. З'ясовано, що блогери застосовують різні комунікативні тактики, створюють власні бренди, завдяки чому легко пізнавані аудиторією. Наприкінці робляться висновки щодо основної концепції роботи, показано подальші перспективи дослідження.

Практична значущість дослідження передбачає можливість використання його положень та висновків у навчальній, науковій діяльності студентів та аспірантів медіанавчальних закладів. Спостереження, зроблені в процесі аналізу YouTube каналів, можуть бути враховані спеціалістами-практиками різних напрямів.

Ключові слова: YouTube, відеоблогінг, журналістика, комунікація, мова медіа, контент, ЗМІ.

Постановка проблеми. Дане дослідження представляється сьогодні актуальним вивчення з тієї причини, що значення слова та ставлення до нього перебувають у постійному перетворенні. Динамічна онлайн-інформація, будучи відображеною в передачах, програмах, фільмах, залишається втіленням думок і надій суспільства протягом довгого часу після їх створення, а мова медіа при цьому є безпосереднім знаряддям відображення явищ і настроїв у суспільстві. Саме тому дослідження ролі, значення, особливостей україномовного контенту актуальне сьогодні як у науковому, так і практичному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Журналісти переосмислюють свої компетенції. Якщо раніше чіткий поділ на радіомовлення, телебачення та пресу давав змогу зосередитися лише на певних навичках, то сучасна журналістика вимагає «вміння виробляти мультимедійний контент, поширювати інформацію через соціальні мережі, мобільні програми тощо», – зазначає В. Шевченко [11, с. 11]. Використання журналістської діяльності YouTube дозволяє розширити аудиторію. Про це пише І. Тонкіх, згадуючи три різновиди присутності журналістів на цьому майданчику: корпоративні канали ЗМІ, персональні канали співробітників

ків ЗМІ та відеоблоги (влоги), які представляють громадянську журналістику [9, с. 85].

Незважаючи на високі рейтинги цієї соціальної мережі в Україні, не всі традиційні ЗМІ поспішають використовувати її у своїй діяльності. Якщо говорити саме про паперову пресу, навіть репости чужих матеріалів з YouTube багатьом, мабуть, здаються занадто важким, чи то зайвою справою. Так, В. Садівничий у статті за 2017 р. нарікає на те, що «не вдалося знайти жодної газети районного масштабу, на сайті якої більш-менш регулярно подавалися дійові відеосюжети» [8, с. 44]. Ряд сайтів обласних друкованих видань містить окремі рубрики з відеоматеріалами, але ролики належать переважно пресслужбам чи телеканалам.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є знаходження спільних для україномовного сегменту YouTube комунікативних тактик відеоблогінгу. Провести аналіз сучасного стану української мови в інформаційному середовищі, виявити особливості та виробити рекомендації для підвищення її культурного рівня. Досягнення поставленої мети сприяє вирішення наступних завдань:

- проаналізувати основні форми комунікативної взаємодії;
- виявити стилістичну специфіку сучасної інтернет-комунікації;
- визначити функціональні особливості комунікації адресата та адресанта в рамках відеохостингу YouTube.

Реалізації зазначених завдань сприяють такі методи:

- метод моніторингу та комплексного аналізу інформаційного поля;
- метод контекстуального аналізу;
- метод жанрово-стилістичного зіставлення.

Виклад основного матеріалу. Соціальні медіа є інтернет-майданчиками, на яких, використовуючи онлайн-засоби, широка група людей має можливість спілкуватися, а також створювати інформаційний контент.

Відеохостинг YouTube є популярною соціальною мережею. Він поєднує у собі можливість масової та міжособистісної комунікації. Функціональні та структурно-змістовні зміни, що відбуваються в комунікативній взаємодії в рамках соціальних медіа, зачіпають усі ключові елементи комунікації: адресанта, адресата та повідомлення. Передача інформації реалізується через різні інформаційні канали та технології подання інформації. До простору міжособистісної комунікації можна віднести середовище, яке створене у спілкуванні двох

людей. У ролі співрозмовника виступає індивід, людина, а не його уявний заміник. Такий простір стає соціальним. Далі за зростаючою кількістю учасників спілкування можна виділити публічну комунікацію, яка передбачає активну область спілкування та пасивних реципієнтів. Простір масової комунікації включає внутрішньо-особистісну та міжособистісну комунікації.

Однією з причин високої популярності YouTube у світі (відповідно і в Україні) служить те, що ця соціальна мережа найменш небезпечна для психічного здоров'я молодого покоління. Такого висновку дійшло Королівське товариство охорони здоров'я Великобританії, яке провело опитування 1479 осіб у віці від 14 до 24 років про те, як YouTube, Instagram, Snapchat, Facebook і Twitter впливають на їхнє щастя та самопочуття (оцінювання проходило по 14 критеріям, у тому числі депресія, самотність, булінг). Негативні показники належать Instagram, тоді як YouTube – позитивні [13].

Важливою особливістю користувача в соціальних мережах є можливість відслідковувати реакції на розміщене ним повідомлення в режимі онлайн, а також стежити за кількістю лайків, дизлайків, репостів, змістом коментарів фоловерів, які змінюються або залишаються на колишньому рівні після розміщення користувачем нового відео.

За даними компанії «Kantar Україна», на YouTube заходять частіше, ніж на Facebook; за частотою звернень попереду лише Google, що є беззмінною трійкою лідерів серед сайтів) [13]. Щоб дослідити YouTube як феномен комунікативного взаємодії, слід насамперед встановити кілька першорядних положень.

По-перше, майже будь-яке сказане чи написане слово завжди має якусь мету. На сьогодні перетворення брендів в український формат медіа стало основним підґрунтям до самоідентифікації українців. Як на доказ, у праці викладачів КрНУ ім. М. Остроградського підтверджується, що «Медіа мають бути єдиним продуктом, а не поділитися на контент та рекламу» [2, с. 15].

По-друге, стратегія може передбачати корекцію своєї поведінки, якщо реакція слухача не влаштувала того, хто говорить. Це дозволяє активно адаптуватися до змінних умов та ефективно взаємодіяти з аудиторією.

Таким чином, в основі комунікативної стратегії лежить усвідомлена чи підсвідомо мета, для досягнення якої використовуються вербальні та невербальні засоби. Комунікант здійснює певну послідовність мовних актів. Але дійти мети,

використовуючи лише один комунікативний хід неможливо, тому необхідно вибудувати складний ланцюжок різних комунікативних тактик.

Далі ми маємо заглибитись у теорію мовних актів і дати визначення деяким поняттям: мовний акт, комунікативний хід, фрейм.

Джон Ленгшо Остін – засновник теорії мовленнєвих актів зазначив, що «Мовленнєвий акт є конкретним проявом мовленнєвої діяльності та мінімальною одиницею нормативної для даного суспільства соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації» [3]. Одним із елементів мовного акту є комунікативний хід. Це функціонально-структурна одиниця, яка в основі містить ряд організованих стратегій навколо цільової домінанти. За допомогою нього учасники комунікації намагаються у різний спосіб просунути спілкування. І тому і вибираються певні типи мовної тактики.

Саме для вирішення цього питання звернемося до теорії структури переконань Р. П. Абельсона – американський психолог з Єльського університету.

Фрейм – це підсвідома модель поведінки, яка диктує нам, як зреагувати або що зараз потрібно сказати. Наприклад, коли ми зустрічаємо когось, наш фрейм включає в себе соціальні норми та очікування, що накладаються на нас у такій ситуації. Таким чином, фрейм визначає, як ми вітаємо людину: чи посміхаємося, вживаємо формальні слова, або можливо обмежуємося привітальним жестом.

Треба відзначити, що відеоблогінг відноситься до медіакомунікації, тому основна мета того, хто говорить у такій мовній ситуації, – вплинути на картину світу глядача або співрозмовника. Комунікативні прийоми відеоблогерів (у разі йдеться про них, як учасників спілкування) різноманітні і використовуються для домінування над аудиторією. Дійсно, єдина їх мета – підштовхнути глядача на певні реакції, вигідні для того, хто говорить. Трансляції відеоблогів, каналів у соціальних мережах ведуться з метою збільшення кількості передплатників, лайків. Блогер напрацьовує контент, не замислюючись у тому, що цікаво йому самому. Першочерговим завданням є зацікавити реципієнта та отримати матеріальну вигоду у вигляді підписки чи можливості розміщувати рекламу. Мас-медіа стають об'єктом для маніпулювання. Відбувається заміна дійсності, виробляються елементи комунікативної стратегії, тобто комунікативні тактики.

Специфіка побудови відеоблогу сприяє залученню до «таємного кола» друзів. Це маніпулятивний прийом, за допомогою якого підписникам

вселяють, що вони є обраними. Їх нібито посвячують у подробиці особистого життя блогера. Відповідно, мета учасників – потрапити до цього кола. Для цього вони у різний спосіб готові матеріально підтримувати свого кумира. Зазвичай у цій групі домінують підлітки до 18 років.

Таким чином, можна виділити три основні комунікативні стратегії: вплив на картину світу слухача/глядача, залучення нових глядачів та підтримка у вже наявної аудиторії відчуття обраності. Щодо комунікативних тактик, то основним аспектом можна назвати тактику селфбрендингу. У центрі уваги відеоблогера знаходяться особистість, власний образ. Блогер – це медіа, що виробляє культурний, розважальний контент зі свого особистого життя.

Влог як нова форма комунікації схожий на літературний твір, зокрема, на драму. Формується погляд на твір як на комунікативну подію спілкування автора, героя та читача, що призводить до усвідомлення читача імпліцитного та експліцитного. Так, з одного боку, виникає уявлення про читача як творця естетичної події, носія «формулової активності».

Відеоблогінг знаходить свою цільову аудиторію. За теорією імпліцитного читача, навпаки, цільова аудиторія знаходить відеоблогера. Відео такої тематики робиться для людей, яким був б цей контент цікавий. Таким чином, зміст відеоролика так само, як сенс літературного твору не сприймається як готовий, а зчитується тільки в акті сприйняття.

Ведення відео контенту про своє життя та особистість, досить схожий з літературознавчою концепцією життєтворчості, що набула свого поширення на початку 20 століття. Життєтворчість постає як свідоме структурування власного життя, процес її формоутворення та стилізації в задалегідь обраному напрямі, коли людина постає автором-героєм своєї життєвої розповіді. Автор-герой – слово, яким можна описати відео блоги.

Інша особливість тактик, на яку хочеться звернути увагу, – це поєднання ритуалізованої промови, запланованої з імпровізацією чи видимістю її.

Почнемо із вітання. Цікава риса привітання у відеоблогінгу – це те, що воно, будучи одночасно ритуалом, у цей момент створює і підтримує публічний образ блогера. Привітання кожного україномовного контентмейкера у чомусь унікальне. Розберемо з прикладів.

Найвідоміше привітання блогера на україномовному YouTube – це традиційне привітання: «Доброго дня, ми з України!» Голови Миколаїв-

ської обласної державної адміністрації Віталія Кіма [1]; «Всім доброго ранку!», «Слава Україні!», «Вітання українській спільноті!» журналістів «Української правди» – цифрове медіа в Україні, яке активно розвиває напрямки відеорозслідувань. Більшість розслідувань «Української правди» є ексклюзивними для українського медіа-ландшафту [16].

Набирає масштабної популярності новий формат ведення україномовного контенту youtube-shorts. Там зібрані найкращі та найгарячіші моменти з усіх інтерв'ю, шоу та новин. Так, наприклад, Анна Олицька, багато хто знає, як журналіста і телеведучу Нового каналу [14]. За останні п'ять років журналістка об'їздила 50 країн світу із програмою «Заробітчани». На каналі «Олицька» ви побачите успішних, багатих та популярних, яким вистачило сміливості визнати свої найслабші та найбільш болючі сторони. Це не просто інтерв'ю із зірками, блогерами, популярними особистостями, це щира розмова про все найважливіше. Також контент про життя біженців та переселенців у США, ставлення до українців, емігрантську хворобу, став віддушиною для людей з України [3].

Не можливо не звернути увагу на YouTube канал журналістки Раміни Есхакзай, яка завдяки своїм випускам: «Чергування з бойовими медиками на нулі, як рятуються життя військових», «Життя біля лінії фронту», «Це наш дім! Стоїмо до перемоги», «Бахмут», інформує весь світ справжньою правдою, мотивує людей підтримувати ЗСУ та об'єднує український народ все робити для української перемоги [7].

Тепер для більшості журналістів стає принциповим створювати та вести саме україномовний контент, аби все більше розвивати національну свідомість та усвідомлювати своє підґрунтя ідентичності. Адже інформаційний фронт одна із найважливіших напрямів у сучасній війні. Інформаційна війна відрізняється тим, що її специфіка має комбінований характер. Основні військові операції проводять у всіх сферах життя суспільства.

Мова медіа українських ЗМІ надає гідну відсіч брехливим публікаціям, заявам, оголошенням, відео, котрі лунають з «боліт». Сьогодні інформаційний простір захопили корисні канали на YouTube з фактчекінгом, що розвінчують криваву російську пропаганду. Варто приділити увагу історії, адже саме тут маса фейків та брехні згенерованої росіянами, які дуже люблять видавати бажане за дійсне та зручно підтасовувати історичні факти.

Канал «Історія без міфів» розповідає про важливі історичні події без прикрас та фальсифікацій.

Тематика відео різноманітна та охоплює не лише історичні періоди відомі нам зі шкільних підручників, а й історію економіки, культури, спорту та навіть біографії видатних особистостей [4].

Кожен випуск ретельно підготовлений та подається професійними істориками та експертами. Часто автор акцентує увагу на російських фейках, викриває їх та пояснює ті чи інші історичні факти.

Ще одним яскравим прикладом нового формату мови медіа став YouTube канал «Stopfake.org», де українські ЗМІ спростовують та висміюють ворожнечу пропаганду про нашу країну. Журналісти стверджують, що діяльність організації спрямована на збереження України як незалежної держави та підвищення рівня медіаграмотності громадян [15].

Більш художньо висвітлює українські та світові історичні події журналіст В'ячеслав Гармаш у своєму каналі «У пошуках істини» [10]. Розвінчування ідеального життя в СРСР. «Дико, жахливо, але це правда. Ідея була у створенні суперсильної армії, без жодних моральних якостей. Вони такі і є зараз без моральних сподівань і совісті» – пишуть в коментарях українці під одним з випусків YouTube каналу.

На 2024 рік популяризується можливість прослуховування ефірів радіостанцій онлайн. А саме, почали з'являтися офіційні сторінки в соціальних мережах, на веб-сайтах стали активно функціонувати блоги, подкасти, а також збільшилася кількість контенту, створеного користувачами. Таким чином із мономедійного ЗМІ, радіо перетворилося на повноцінний мультимедійний ресурс, що пропонує користувачеві безліч складних мультимедійних медіапроектів.

Сьогодні радіоконтент, як і інших ЗМІ, створюється з урахуванням каналів його поширення. Окрім звичних радіоматеріалів, аудиторія може споживати контент за допомогою відео, а також матеріалів у соціальних мережах. Як зазначають дослідники, радіо має розширювати свої платформи та канали розповсюдження, бути не лише FM, але бути і подкастами, бути YouTube, бути соціальними мережами, тобто спрямовувати вектор розвитку у бік створення українського контенту. Літературознавиці Тетяна Огаркова та філософ Володимир Єрмоленко, викладачі Києво-Могилянської академії створили Ютуб канал «Kult: Podcast», де висвітлюється теми про культуру, літературу та філософію українською мовою. Певний простір для думання та освіти [12]. Своїм прикладом щомісяця їздять на прифронтові території з допомогою для військових та цивільних.

Мільйонні перегляди набирає відеоролики Міши Кацурина про національні страви різних міст у подорожі Україною [5]. Люди бачать нашу багату спадщину, національні страви, дивовижні пейзажі, гори та ландшафти.

Для задоволення потреб аудиторії багато традиційних ЗМІ, зокрема телеканалів, обирають поширення інформації через цифровий майданчик YouTube. Дослідники наголошують, що відеоматеріали, створені за канонами класичного телебачення, механічне дублювання телевізійного контенту не мають попиту серед аудиторії відеохостингу. Щоб бути цікавими для аудиторії, телевізійні канали мають адаптувати контент, робити його інтерактивним. На платформі YouTube затребувані аж ніяк не класичні телевізійні сюжети новин, а скоріше популярні інтернет-формати «лікнеп/лайфхак», «відеоогляд», «кавер-блог», «фітнес-блог», «б'юті-блог», «розіграш», «скетч-шоу», інтерактивні стрими та ін. Новинний інтернет-сюжет має прагнути динаміки, бути змонтованим з урахуванням кліпового мислення, з використанням мем-вставок. Правильна подача контенту в мережі забезпечує не лише нарощування аудиторії, а й є зразком, який демонструє правила самопрезентації ЗМІ, компанії, бренду, журналіста у мережі, а це є важливим аспектом мови медіа у новому телебаченні.

Потужний вплив інтернету, домінування візуального контенту, розвиток відео майданчиків, висвітлення правди, можливість інтерактивного спілкування з аудиторією, спілкування не тільки ведучих, а й гостей каналу, коментуючих українською мовою зробили YouTube новим телебаченням та одним з популярних сьогодні джерел інформації.

Дослідники медіа відзначають поступовий відтік глядацької та професійної журналістської аудиторії від телебачення до відеохостингів. Спочатку вони виступали як джерело, що надає розважальний контент, сьогодні ж багато відомих українських тележурналістів перейшли на відеохостинг, започаткувавши формування такого явища, як YouTube-журналістика, яка сьогодні формується жанрово, стилістично і фінансово.

Наступна особливість цифрового україномовного контенту – збільшення частки матеріалів, створених для задоволення потреб конкретної аудиторії. Ця тенденція й у всіх видів ЗМІ, але переважно її можна простежити на радіо та телебаченні, про що свідчать зростання популярності стрімінгового мовлення та постійне збільшення тематичних каналів. Це дає можливість аудиторії

вибирати матеріал, а також брати активну участь у його створенні.

Використання контенту, який адресований аудиторії, у журналістських творах є відмітною рисою, яка робить цифровий трансмедійний контент унікальним у порівнянні з контентом традиційних ЗМІ. Це також важливий аспект нового телебачення, що базується на взаємодії з аудиторією у мережі та відповідних правилах використання контенту.

Ще одна особливість цифрового контенту полягає в тому, що підготовлений в умовах цифрової реальності журналістський твір перестає бути просто текстом, радіопрограмою або телевізійним сюжетом. Він стає складним мультиплатформним, багатокомпонентним журналістським витвором, транслявання якого відбувається за допомогою трансмедійного сторітелінгу. Безперечно він збагачений цілісними багатоплановими історіями, які найчастіше належать до змісту традиційних ЗМІ (телебачення, газет, журналів, радіо тощо), що розгортаються на неспецифічних мультимедійних платформах. Ці історії є цілеспрямовано змодельованим контентом, локалізованим зі сфери кіно, реклами, зв'язків з громадськістю, телебачення та ін. Однак основним у ньому залишається сам процес розповідання історії та її вбудовування в комунікативне середовище, яке характерне для тієї чи іншої платформи.

Висновки. Україномовний YouTube є феноменом комунікативної взаємодії та новим телебаченням мови медіа. Сучасна журналістика, що опинилася під впливом цифрових технологій, зазнала серйозної трансформації. Причому зміни торкнулися мовного аспекту, сформувавши проблему контенту нового телебачення як одну з ключових у галузі гуманітарних та техніко-технологічних знань.

Проаналізувавши основні форми комунікативної взаємодії, дійшли до висновку, що канал має бути яскраво та зрозуміло оформлений. Відеоролики повинні відповідати загальному характеру інформаційного простору соціальних мереж – бути помітними, легкими для сприйняття, із сильною комунікативною складовою, тобто викликати емоційний відгук, бажання дискутувати. За часом – не обов'язково короткими, але довгі ролики повинні мати динамічний сюжет, дотримуватися актуальних питань, зустрічі з цікавими людьми. Не можна не враховувати якість зйомки, монтажу, редагування матеріалів.

Виявили стилістичну специфіку сучасної інтернет-комунікації. Через те, що становище друкованих ЗМІ в сучасному інформаційному цифровому

просторі у всьому світі найслабше, саме на їх прикладі найкраще видно, які професійні рішення в медіа сьогодні є найбільш вдалим. Тому має сенс безперервно вивчати досвід освоєння гібридних схем функціонування на медіаринку.

У дослідженні визначили функціональні особливості комунікації адресата та адресанта в рамках відеохостингу YouTube. Аналіз показав, для того, щоб викликати інтерес у аудиторії, матеріал повинен представляти собою трансмедійний сторітелінг, наділений рисами медіапроєкту, а саме створеного на основі передових технологій якісно нового продукту та передбачає його споживання з використанням кількох гаджетів, кількох цифрових платформ. Можна говорити про те, що середовищем для формування мови медіа у новому телебаченні є багатоконпонентний унікальний трансмедійний цифровий контент, створення

якого є визначальним вектором для розвитку ЗМІ у сучасному медіапросторі.

З огляду на постійну технологічну трансформацію контенту, питання формування мови медіа має перспективи для дослідження надалі. Аналіз, проведений у ході написання статті, дозволяє говорити про те, що для ефективної діяльності ЗМІ їм необхідний тісний зв'язок з цифровим середовищем, що виражається в появі та функціонуванні в сучасному медіапросторі мультиплатформних видань, що виробляють унікальний трансмедійний, тематичний контент, пристосований для споживання гаджетів. Такі матеріали повинні мати високу інтерактивність: можливість користувача брати участь у його створенні, тематичне розширення трансляваної ЗМІ історії. Вони будуть зразком з погляду комунікації з аудиторією, власного позиціонування в мережі.

Список літератури:

1. 8 канал – Український інформаційно-розважальний телеканал. Доброго дня, ми з України! Вітаю всіх зі святом! Віталій Кім. URL: <https://www.youtube.com/shorts/NDUDLJOXkj8> (дата звернення: 18.01.2024).
2. Гайкова А. Р., Гайкова Т. В. Мова медіа в просторі сучасної реклами. *Ідеї академіка Вернадського та науково-практичні проблеми сталого розвитку освіти і науки*: зб. матеріалів конференції. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2023. С. 15–16. DOI <https://doi.org/10.32782/2079-5009.2023.1.4>
3. Данильчук Д. В. Акт мовленнєвий. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/> (дата звернення: 18.01.2024).
4. Історія Без Міфів. URL: <https://www.youtube.com/@IstoriyaBezMifiv/videos> (дата звернення: 18.01.2024).
5. Міша Кацурін. URL: https://www.youtube.com/@misha_katurin/videos (дата звернення: 18.01.2024).
6. Олицька. URL: https://www.youtube.com/@anna_olitskaya/videos (дата звернення: 18.01.2024).
7. Раміна. URL: <https://www.youtube.com/@Raminaeshakzai/videos> (дата звернення: 18.01.2024).
8. Садівничий В. Типи, види та особливості подання контенту крос медіа. *Кросмедіа: контент, технології, перспективи*. Київ, 2018. С. 40–47.
9. Тонкіх І. Ю. Перспективи використання YouTube-каналів у журналістській діяльності. *Наукова школа Романа Іванченка*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: КПП імя Ігоря Сікорського, 2019. С. 82–86.
10. У пошуках істини. URL: https://www.youtube.com/@U_Poshukakh_Istyny/videos (дата звернення: 18.01.2024).
11. Шевченко В. Е. Конвергентність як основна ознака сучасних медіа. *Кросмедіа: контент, технології, перспективи*: моногр. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2018. С. 7–20.
12. Kult: Podcast. URL: https://www.youtube.com/@kult_podcast/videos (дата звернення: 18.01.2024).
13. MediaSapiens. Вчені назвали найнебезпечніші і найкорисніші соцмережі. URL: <https://bit.ly/2NWuKVL> (дата звернення: 18.01.2024).
14. Olitskaya_shorts. URL: https://www.youtube.com/@olitskaya_shorts2835 (дата звернення: 18.01.2024).
15. StopFake.org. URL: <https://www.youtube.com/c/StopFakeNews/videos> (дата звернення: 18.01.2024).
16. Ukrainska Pravda. URL: https://www.youtube.com/@pravda_com_ua/featured (дата звернення: 18.01.2024).

Haikova A. R., Dniprovskaya T. V. THE LANGUAGE OF MEDIA IN THE NEW TELEVISION: HOW JOURNALISTS CAPTURE UKRAINIAN-SPEAKING YOUTUBE

Each time chooses its own adequate form of communication and its own language capable of expressing accumulated experience, features of intellectual and emotional experience of social reality, new circumstances of life. Such is the language of the media today, which, on the one hand, reflects the cultural practices of modern man, his worldview, ideology, lifestyle, and his moral and aesthetic preferences. On the other hand, forms cultural canons and their worldview principles, creates traditions and norms, laying a person has a way both to the heights of culture and to its bottoms.

The article is devoted to the emergence of the Internet, the development of technology and new technologies have had a significant impact on many areas of human activity. It was considered what changes affected the media, making them an integral part of every person's life. The digital environment formed in the course of technological development has changed the ways of communication between people, the communication channels through which a person receives information. It has been determined that the new media environment has also transformed journalism, marking the vector of its development in the direction of transmedia. Journalistic materials distributed through all communication channels, in addition to their main task – informing the audience - also perform an axiological function: they form moral, social and ethical norms.

The article reveals that with a variety of opportunities for content production of journalism, YouTube increasingly resembles television. In the coming years, YouTube will receive all those formats that at one time received television in the 90s, that is, talk shows, mini-series, entertainment shows. Largely, we will get "on demand" television.

It has been proven that video hosting is becoming a new means of communication, in which a special culture of Internet communication is being formed, which has its own language. Video bloggers are of the greatest interest, they are especially popular among the youth audience and have millions of subscribers. It has been found that bloggers use various communication tactics, create their own brands, thanks to which they are easily recognized by the audience.

The practical significance of the research involves the possibility of using its provisions and conclusions in the educational and scientific activities of students and post-graduate students in media fields. Observations, which made in the process of analysing YouTube channels can be taken into account by practitioners in various fields.

Key words: *YouTube, video blogging, journalism, communication, media language, content, mass media.*

UDC 316.77 : 070 : 654.195 : 314.743
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/38>

Horchikova A. O.

Private Higher Education Establishment “Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities”

Smus A. H.

Private Higher Education Establishment “Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities”

FEATURES OF REALIZATION OF COMMUNICATIVE FUNCTION IN BLOGS OF UKRAINIAN JOURNALISTS

The article examines one of the most popular communication platforms – blogs. This aspect of information interaction is now actively used in Ukrainian practice. Journalists have a large number of followers, which allows them to promote their projects more and become opinion leaders. Also, popular bloggers have a great influence on perception and knowledge work. With this interdependence between topics and popularity, it is impossible to trace – now a variety of thematic content is in demand. The modern media sphere is in a new stage of the information process. Today, journalism has in its arsenal important components that predict a new level of its development: the mass audience acts as both consumers of information and its producers; the media space expands the boundaries of social communications; the public has the right to receive comprehensive information about real effectiveness. The development of such trends in mass media allowed public opinion to actively influence the modern media space. Among the many new phenomena of the “Web 2.0 era”, blogs are of particular importance as Internet communications, which have embodied their own technical and communicative capabilities of the modern interactive Internet environment. Under the blog, the work creates a “feed of messages, which is then updated, where the notes (posts) are arranged in reverse chronological order and can be commented on by the reader.” Today, it is commonplace to consider blogs as one of the essential sources of information that compete with traditional journalism, and blogging (blogging) as one of the new forms of information and communication activity. The saturation of today's blogosphere is extremely high, as content on social platforms provides an opportunity to grow yourself, your business and sustain real and virtual rewards from daily activities. The given classification of blogs provides a broad understanding of the possibilities of further development of the blogosphere and its influence on the creation of a communication environment of society. The influence of blog posts is reported as often as that of traditional media, and virtual diaries are consistently viewed by significantly more people than the contingent of consistent recipients of traditional media content.

Key words: *blogs, blogging, new media, social networks, communication.*

Statement of the problem. Obviously, blogs are a multidimensional phenomenon, but the extent to which they contribute to the solution of common and private journalistic problems has not been fully elucidated by researchers. The situation is exacerbated by the intensive development of the blogosphere and web technologies in general, which complicates the timely formulation of theoretical provisions that reflect the real state of global communication, in which journalists perform their professional functions.

Today, the audience is an important participant not only in obtaining information, but also in its creation and dissemination. The development of the Internet has significantly increased these opportunities: there

is a practice of open dialogue between producers and consumers of information products in cyberspace. Users of the global network run their own blogs, comment on messages, participate in various contests, promotions, flash mobs, etc. Due to the rapid increase in Internet users and the development of virtual technologies, such a phenomenon as “citizen” journalism has emerged. The relevance of the study is determined by the accelerated development of the media and “civilian” journalism in general, which has caused a lot of opinions, considerations, controversy over the functioning of popular journalism in the modern information space. The media is increasingly using links to various blogs, as they condense the best and most convenient features

of citizen journalism. At the same time, blogs provide a lot of space for authorial self-expression and the author's own disclosure of the topic.

Analysis of recent research and publications.

The most fully represented research direction in the scientific space, which underpins the conceptualization of blogging, is the analysis of Internet communications, presented in the works of M. Castells, G. Reingold, F. Webster and others. The works of foreign researchers D. Breckendridge, N. Carpentier, L. Manovich, L. Servet and others are devoted to the problems of "new" media (in particular, blogs).

Task statement. The main goal of the research is to find out the features of the information content of the modern domestic blogosphere in the context of their implementation of the communicative function and draw parallels with actual journalistic practice.

Outline of the main material of the study.

Journalist can use blog communication as a means of creating and maintaining his own reputation, keeping the audience's attention not so much to the content of his magazine, but to his own person, whose activities are presented not only in "traditional" media but also in "new media" space. In order to systematize the full range of possible strategies for using blogs in professional journalism, we need to turn to the analysis of the functionality of blogs in its relationship with the functions of professional journalistic communication. At the same time, there is an important methodological issue of delimiting the functions of blogs. On the one hand, we must pay attention to the communicative functionality of journalistic blogs, and in this context the key research question is "what bloggers do when communicating with the audience" [7]. On the other hand, the emphasis may be shifted to the professional status of the communicator – which bloggers do as journalists, interacting with readers. Our study was based on the following provisions. First, a journalist, while covering the facts by blogging in technical, communicative and social conditions that are not typical for traditional journalism, however, does not stop being a journalist. Using a blog as a non-trivial tool, it is able to remain, on the one hand, objective, socially responsible and effective, and on the other hand – to provide prompt, accurate and socially relevant information. In other words, a journalist as a blogger and blogger can continue to perform journalistic functions in a "non-editorial" environment, interacting directly with his audience.

Secondly, the main symbolic means of interaction between a blogger and an audience is language, a special code that is in many ways different from the means of interaction between traditional journalists

and readers. The language of blog communication is focused not so much on the representation of facts as on their interpretation in order to achieve a certain pragmatic effect. From this, as well as taking into account the technical features of blogs based on the principle of feedback, it follows the need to address the communicative issues of journalistic blogging. Thus, the second aspect of the study of functionality leads us to study the communicative functions of blogging. Third, solving professional tasks with the help of diary web entries and intensive communication with the audience involves the implementation of a kind of mental plan of journalistic interaction with the audience. The journalist, performing professional tasks in the specific communicative context of the blogosphere, plans (or "sees") a certain sequence of communicative actions, the implementation of which allows to achieve the intended professional goals [3, c. 72]. Goal setting, taking into account the specific communicative context, involves turning to the study of communication strategies implemented by a professional communicator in the blog.

To clarify the question of the functional aspect of the use of blogs in professional journalism should resort to the domestic theory of traditional journalism, in particular to the work of Miroshnychenko O.O. [4 c. 80]. The activity of mass media presupposes a clear awareness of all the possibilities of journalism as a social object, as a sphere of activity and as a sphere of creativity. Therefore, the journalistic functions of blogs need to be considered in detail. Functions (from the Latin *functio* – duty, purpose, role) in journalism is called a set of its responsibilities and tasks. Consider the system of functions of traditional journalism, identified by a number of leading domestic authors, and compare them with the functionality of "new media".

Communicative function, which is actually a function of communication, establishing contact, which called the original function of journalism. Blogs, by their nature, contain the ability to communicate technically through the ability to comment on diary entries. There is an interaction not only with the author, but also with other readers – consumers of information.

Journalists' blogs are becoming a great platform for readers to discuss and debate. Every journalist-blogger is aware that the information he publishes in his diary will be accompanied by comments from readers. The evaluation of journalistic content can be ambiguous – sometimes negative or critical, which the journalist must be prepared for in advance. The peculiarity of the communicative function of journalistic blogging is not only in direct interaction

with readers, but also in the responsibility for the text. The scheme of "subject-subject" communication in blogs creates conditions for the journalist in which he must meet the needs of specific readers, rather than an abstract audience. Every blogger journalist's post is always communicatively incomplete. In other words, comments on the text can be received after a long time, in contrast to traditional journalistic materials, which the journalist often forgets after publication [6].

In the information and communication aspect, a journalist-blogger has the opportunity to present objective information regardless of editorial policy and media format, express their own opinion, correct or clarify it during a discussion with the reader, clarify information from readers (indicating the priority of sub subject-subject relations with the audience in contrast to the predominantly subject-subject relations in the context of "traditional" media), directly focus on the requests and needs of readers, adjust possible and relevant interpretations of its material.

Unlike a professional "traditional" journalist, the author of a blog does not appear as a missionary of knowledge or an advisor on key socially important issues, not as a source of information whose legitimacy is determined by his professional affiliation, but as an interlocutor, authenticity, objectivity and completeness, during his interaction with the audience.

Discussing the attitudes of the press to interact with the audience, Riley and others. mention is made of journalists who are "terrified of the need to discuss the material with readers, instead of calmly starting to write new material" [5, c. 47]. These circumstances indicate that the author of a journalistic text faces different "risks" of interaction with the audience, depending on the type of media used – traditional or "new". On the one hand, these circumstances testify to the openness, democracy and flexibility of the blog communication system. But at the same time, being often deliberately deprofessionalized, blogosphere texts have such characteristics as heterogeneity, heterogeneity, diversity, and so on. The content of blogs is often determined not by the "external" norms of the institute of journalism, editorial office, professional community, etc., but by the internal norms of the participants, the very pragmatics of communication in the blogosphere. Let us repeat that communication in the blogosphere is based on slightly different bases than in the traditional journalistic media environment: the reader is involved in information and communication interactions, becomes part of their structure; it is integrated into the communicative event "first", at the time of the

author's communicative intention. Of course, this fundamentally affects the pragmatic tasks of the author of a journalistic text: not only to inform the reader, not just to convey certain meanings and meanings and offer a ready-made product to the audience, but rather to discuss information, jointly create interpretations and knowledge of events. This, significantly different from the traditional, journalistic position suggests that the author will focus his communicative actions not so much on the "typical" representative of his audience, not on the average reader, whose reaction is likely to be delayed or not empirically observed, but to specific users whose response to media text is much less likely to be passive. Moreover, the reader in the blogosphere is seen not as an "object of education", but as a subject of "joint construction of knowledge."

One of the communicative strategies of such interaction with the audience is the "aestheticization" of communication: in journalistic blogs (diaries of professional journalists, corporate blogs of journalists and diaries of "citizen journalists") such content and form of information is quite common. kind of aesthetic pleasure from working with text. The main task of the blogger is to create a situation of communication in which it would be possible not only to provide readers with information and their version of its interpretation, but also in a sense to provoke dialogue, discussion. Obviously, this can hardly be achieved without provoking interest from readers through the use of "attractive form" of records.

One of the key features of the blogosphere is the professional affiliation of the first bloggers to literary and journalistic activities. Thus, even in its infancy, the Russian blogosphere has acquired the features of "media" and not "diary", as around the world. Eventually, this specific feature managed to break the common stereotypical opinion of citizens about the affiliation of blogs to the form of entertainment for young people. It will be recalled that such a "naive" idea of this form of communication dominated the public consciousness 10–15 years ago, during the period of mass distribution of blogs on the Internet. To identify the characteristics of the communication strategies of professional journalists' blogs, one should pay attention to the phenomenon of self-presentation in blogs. Most researchers refer to the work of D. Bell, M. Castells and other influential representatives of communicative studies. Analysis of the works of the presented authors allows us to draw a basic conclusion about the motives of bloggers: catharsis." [1].

In terms of origin, capabilities, functions and content, the Internet is an information environment. However, the rapid development of Web 2.0 has led

to changes in the communication environment. The possibilities and principles of the second version of the Internet have led to the transformation of socio-psychological attitudes of the Internet user. Creating a network identity (virtual self-presentation) that is different from the real one can be explained by the fact that people do not have the opportunity to express all aspects of their multifaceted "I" in real communication, while network communication gives them such an opportunity. There are 2 levels of self-presentation in blogs – communicative and communicative, noting the following about the first level: accompanying the diary entries and comments of the user, which serves as his symbol), the name of the diary, a list of interests / antires, the so-called "status" (signature) or motto, the design of the diary. Through verbal means of self-presentation – choosing the name, title of the diary and status – the author's nominative ability is revealed and the line of language behavior planned by him is realized, as well as the main features of the virtual image we expect to see in diary texts" [2].

When studying the empirical material, we took into account the factor of pre-communicative self-presentation, based on data in the profile, blog design, nickname, domain and avatar (userpic – from the English. Userpic – user image).

Internet culture has created a space where people can be represented under pseudonyms. A nickname in the virtual world is called a nickname (translated from English – nickname, nickname), simply put – "nickname". Nickname is the name by which a person is known on the Internet. The nickname is chosen by the user voluntarily and based on personal preferences. As a rule, the nickname in the network is chosen for the specific purpose of self-presentation. With the active development of the phenomenon of Web 2.0, Internet culture began to lean towards the principle of deanonymization. In other words, recently there has been a tendency to use the nickname as a tracing paper of the real name or with the use of minor modifications (adding prefixes, abbreviations, puns). Based on the analysis of empirical material, we came to the conclusion that the vast majority of bloggers (about 90%) use their real name or its modification as a nickname. This phenomenon is largely due to the fact that the journalist, like any popular person, "feeds his name." The journalist's name becomes a kind of brand, and the nickname begins to be associated with this brand.

In general, the principle of minimalism in the design of blogs was formed in the early 2000s, when the speed of Internet connection (especially Dial-Up technology – dial-up remote access via telephone line) was low and therefore the loading time of the web page was long. To reduce this time, bloggers hide large texts and illustrations "under the executioner" (from the English. Cut). However, by the end of the 2000s, the average connection speed provided by ISPs had increased significantly, and blog minimalism remained a sign of good manners. The blog's domain name, like the blogger's nickname, plays an important role in pre-communicative self-presentation. A domain is a symbolic name that is used to identify an Internet site. Thanks to domain names, the user does not need to remember complex IP addresses consisting of a number of numbers.

Typically, popular blog sites (such as livejournal.com or blogger.com) provide a third-level domain name for free. However, some journalists use a second-level domain name (plushev.com or idiot.fm) for their blog. Such domains are faster to remember, significantly reduce the number of characters in the address bar and give the blog credibility. Second-level domains are mostly used by bloggers, who are commonly called standalone – stand-alone blogs that are based on software that is completely controlled by an individual. The owner of the standalone blog has full technical and informational control, but he does not have the opportunity to be part of the online community.

Conclusions. The development of the blogosphere gives an idea of the field of online journalism as a separate activity, in which the audience plays an active role, creates, analyzes and disseminates important information. There is knowledge about the basic standards of "people's" journalist. The blogosphere has become an active sphere of society. Bloggers are creating new media directions that determine the further functioning of blogs in the information space. After all, the blogosphere is used not only for self-expression of the author, but also for professional purposes. Becoming an integral part of "civilian" journalism, the blogosphere carries important information from society, conveys the mood or atmosphere of events, draws attention to them. Blogs are a special kind of author's material that reports on the event in the same way as a full-fledged text by a professional journalist. Due to its interactivity and open dialogue with the audience, the blogosphere has a special impact on readers.

Bibliography:

1. Castells M., Parks M., Van der Haak B. The future of journalism: network journalism. URL: https://www.researchgate.net/publication/265964583_The_Future_of_Journalism_Networked_Journalism_Rethinking_Journalism_in_the_Networked_Digital_Age (application date: 12.02.2024)

2. Horton J.L. PR and Blogging – How To Think About It. URL: <http://www.online-pr.com/Holding/PRandBloggingarticle.pdf>. (application date: 23.01.2024)
3. Kozenko O. They want to put the Internet on the counter / O. Kozenko // Kommersant. 2008. № 22. 404 p.
4. Miroshnychenko O.O. Adaptation of media. Explosive release of authorship, viral editor of the Internet and the death of newspapers // Sociological Journal. 2011. № 3. p. 71–87.
5. Nosik A. Blogs against the media: notes of a barbarian / O. Nosik // Online magazine Webplanet. 2015. 50 p.
6. Wallace J. Modelling Contemporary Gatekeeping. Digital Journalism 6 (3): 274–293. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21670811.2017.1343648> (application date: 12.02.2024)
7. Kolesnichenko A.V. Criteria for selecting news in modern Ukrainian media // Mediaskop. 2018. Ed. 3. URL: <http://www.mediascope.ru/2467> (access date: 11.02.2024)

Горчикова А. О., Смуць А. Г. ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ФУНКЦІЇ У БЛОГАХ УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІСТІВ

У статті досліджується одна з найпопулярніших комунікаційних платформ – блоги. Цей аспект інформаційної взаємодії зараз активно використовується в українській практиці. Журналісти мають велику кількість підписників, що дозволяє їм більше просувати свої проекти та ставити лідерами думок. Також великий вплив на сприйняття та роботу зі знання мають популярні блогери. При цій взаємозалежності між темами та популярністю простежити неможливо – зараз затребуваний різноманітний тематичний контент. Сучасна медійна сфера перебуває в новому етапі інформаційного процесу. Сьогодні журналістика має у своєму арсеналі важливі складові, що передбачають новий рівень її розвитку: масова аудиторія виступає як споживачами інформації, так і її виробниками; медичний простір розширює межі соціальних комунікацій; громадськість має право на отримання всебічної інформації про реальну дієвість. Розвиток таких тенденцій у ЗМІ дозволив громадським думкам активно впливати на сучасний медійний простір. Серед багатьох нових феноменів «епохи Web 2.0» особливе значення мають блоги як інтернет-комунікації, які втілили у собі власних технічних і комунікативних можливостей сучасного інтерактивного інтернет-середовища. Під блогом у роботі створюється «стрічка повідомлень, що потім оновлено, де замітки (пости) розташовуються у зворотному хронологічному порядку і можуть бути прокоментованими читачем». Сьогодні стає спільним місцем розглядати блоги як одне із суттєвих джерел інформації, що становлять конкуренцію традиційній журналістиці, а ведення блогів (блогінг) – як одну з нової форми інформаційно-комунікативної діяльності. Насиченість сучасної блогосфери надзвичайно висока, оскільки контент на соціальних платформах дає можливість розвивати себе, свій бізнес та підтримувати реальні та віртуальні премії від щоденної діяльності. Наведена класифікація блогів дає широке розуміння можливостей подальшого розвитку блогосфери та її впливовості на створення комунікаційного середовища життя суспільства. Вплив опублікованих у блогах повідомляється часто не менше, ніж у традиційних медіа, а віртуальні щоденники стабільно переглядає значно більше людей, якщо порівнювати з контингентом стабільних отримувачів контенту традиційних медіа.

Ключові слова: блоги, блогінг, нові медіа, соціальні мережі, комунікація.

Досенко А. К.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

КРОСМЕДІЙНІСТЬ ЯК ОЗНАКА МУЛЬТИМІДІАТИВНИХ МЕДІА

У статті піднімається питання кросмедійності як феномену в галузі прикладних соціально-комунікаційних технологій та журналістикознавства. Аналізуються провідні складові створення та просування мультимедійного контенту.

Подано існуючі наукові погляди на кросмедіа, проаналізовано основні їх риси, фактори існування, запропоновано погляди на кросмедійну комунікацію як механізм існування медіа у XXI столітті.

Проаналізовано рейтинг популярних медіа, які мають досить високий кредит довіри серед споживачів контенту. Наводяться дані проведених раніше опитувань соціологами. Запропоновані таблиці з результатами за 2020, 2022 та 2023 роки.

Мета наукової роботи полягає у вивченні та описі кросмедійності як ознаки мультимедіа.

Серед методів дослідження були описовий (застосовувався для опису теоретичних складових базового поняття); порівняльний (для порівняння існуючих наукових точок зору, теоретичних та методологічних концептів окресленого поняття); аналіз контенту кросмедійних платформ.

Наукова новизна полягає у аналізі контенту на сторінках 213 кросмедійних платформ та запропонована існуюча низка обов'язкових та необов'язкових характеристик змісту.

Практична цінність отриманих результатів полягає в тому, що матеріали статті можуть бути використані для подальших наукової розвідок; для викладання теоретичних блоків навчальних дисциплін у закладах вищої освіти та фахових коледжах для студентів галузі «061 Журналістика».

Ключові слова: кросмедійна журналістика, мультимедіа, медіавиробництво, журналістська майстерність, прикладні соціально-комунікаційні технології.

Постановка проблеми. У часи існування глобального інформаційного суспільства кросмедійні видання стали потужним інструментом прикладних соціально-комунікаційних технологій. Трансформації медіа сприяли створенню та поширенню нових форм та моделей в медіа полі. Разом з тим, виникла гостра потреба у напрацюванні механізмів співпраці з аудиторією. Інтерактивність та персоналізація інформаційних ресурсів уже не задовольняли вибагливу аудиторію повністю, тому кросмедійність контенту посіла чільне місце через властивість демонстрації ресурсу та великий обсяг охопленої аудиторії. Просування контенту на одній платформі стало принципово неможливим для медіа, що стало поштовхом до розвитку мультимедіа як обов'язкової складової. «Мультимедіа розвивається спільно з такими ознаками, як кросмедійність, конвергентність, інтерактивність. Всі ці процеси впливають на трансформацію традиційних типів ЗМІ України, але залишаються недостатньо вивче-

ними» [3, с. 51–52]. Саме тому вибрана тематика є актуальною для дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові кола активно опрацьовують питання кросплатформності та мультимедіа як прикладної галузі в комунікаційному процесі XXI столітті. Наприклад праці Бета Зігнера, Крістіана Якубетца, Мартіна Шнайдера, Євгена Цимбаленко, Вікторії Шевченко, Анжеліки Досенко, Олексія Ситника та багатьох інших.

Варто виокремити *невирішені частини загальної проблеми*, що віддзеркалюють необхідність глибшого вивчення кросмедійності як феномену сучасних інформаційно-комунікаційних процесів.

Постановка завдання. Мета наукової роботи полягає у вивченні та описі кросмедійності як ознаки мультимедіа.

Завдання: проаналізувати контент сучасних кросмедійних платформ.

Методи дослідження: описовий (застосовувався для опису теоретичних складових базового

поняття); порівняльний (для порівняння існуючих наукових точок зору, теоретичних та методологічних концептів окресленого поняття та надання власного визначення хмарним сервісам); аналіз контенту кросмедійних платформ.

Виклад основного матеріалу. Вчені-теоретики трактують кросмедіа по-різному. Нижче запропоновано кілька визначень терміну. Дж. Єрдал зазначає: «Крос-медіа – це ресурси, контент яких виробляється для двох і більше медіа-платформ, які складають комплексну основу видання [6, с. 4]. У своїй праці «Нові медіа» О.Стінс визначає кросмедіа як «...ресурс, який ретранслює через мультимедійні канали одне і те саме повідомлення у різноманітних формах [1, с. 74]. Г. Дженкінс пропонує таке визначення: «Крос-медіа – це медіа-продукт, поширений через медіаплатформи, через використання різних медіаінструментів [7, с. 110]. М. Женченко у статті «Поняття «мультимедіа», «крос-медіа», «трансмедіа» у науковому дискурсі цифрової доби» наводить наступне визначення: «Крос-медіа – це дистрибуція інтелектуальної власності, сервісу, історії або досвіду через різноманітні медіаплатформи з використанням різних медіаформатів» [1, с. 73]. Учена просуває думки про те, що кросмедіа позначають не продукт виробництва ЗМІ, а модель створення та реалізації контенту, що адаптується під низку платформ використовуючи різні стилі та візуальні компоненти. Вона зазначає: «Терміни «крос-медіа», «трансмедіа» позначають не конкретний медіапродукт, а модель медіавиробництва, орієнтовану на створення медіаконтенту, який можна адаптувати та розповсюджувати через численні медіаплатформи з використанням різноманітних медіаформатів, або ж вид комунікації із залученням різних ЗМІ, різних авторів та з використанням різних стилів» [1, с. 74]. Тобто, кросмедійна комунікація є феноменом, що визначає алгоритмом існування медіа у XXI столітті. Саме використання в діяльності ЗМІ кросмедійних платформ стало трендом у сучасній журналістиці. Сучасні науковці розподіляють кросмедійну активність практиків за формами, що становлять чотири групи. А саме: мультиплатформна журналістика, інтра-платформне координування, інтра-платформне продукування і вінчестерна журналістика. Кожна із зазначених форм уже описана медіазнавцями та має свої специфічні ознаки, що різнять їх між собою. Але, усі ці форми передбачають діяльність журналістів у мультимедійних редакціях, які змінили практичний вектор роботи медіа.

Враховуючи зовнішньополітичну ситуацію в Україні, вітчизняна споживацька аудиторія, від

24 лютого 2022 року, надає перевагу новинним сайтам для отримання інформації щодо подій. Соціологи та інформаційні джерела пропонують рейтингові дослідження щодо авторитетності різних типів ЗМІ. Наприклад, видання «Marketer.ua» надає до уваги рейтинг загальнонаціональних медіа, а наведені дані їх опитування розміщені у таблиці, що демонструє рейтинг інформаційних сайтів за три роки. В інфографіці наведено компаративний аналіз, де у відсотковому співвідношенні наводяться інформаційні смаки аудиторії та динаміка їх змін. Чимала кількість українців втратила довіру до офіційних джерел інформації та переключилась на альтернативні джерела. У 2020 році цей показник становив 41% для месенджерів та 66% для соціальних мереж. Далі ми бачимо динаміку змін на зменшення відвідування, особливо офіційних джерел. Пояснюється це тим, що аудиторія все більше і більше втрачає довіру до влади та офіційних джерел інформування, дотримуючись думки, що влада «бреше». Інформаційні веб-ресурси в часи повномасштабного звернення третє рейтингове місце та не перевищують 34%, що є мене від третини споживацької аудиторії. Телебачення та радіомовлення мають ще менший відсоток показника довіри, а саме 30%. Вищеописані та інші показники рейтингів наведені у інфографіці нижче.

Разом з тим, з кожним місяцем війни змінюються показники рейтингів медіа, через кредит довіри аудиторії. Вивчаючи питання новинного середовища «Kantar Україна» рейтинг має наступні показники: «Українська правда», 7-е місце, охоплення аудиторії 32,4% ТСН, 10/28,3 «Обозреватель», 14/25,1 УНІАН, 15/25,0 НВ, 18/23,4 24tv.ua, 19/21,3 «Укрінформ», 20/20,3 ВВС, 22/19,0 «Фокус», 25/17,0 [4]. За даними видання «Forbes» найпопулярнішими сайтами з новинами серед користувачів у 2023 році є: ТСН, УНІАН та РБК-України.

Також, автори-дослідники пропонують цікаву інфографіку щодо використання соціальних мереж як новинного середовища. 74% користувачів довіряють соціальним мережам, 42% новинним сайтам, 36% телебаченню, 11% радіо, 3% преса.

На думку О. Мороз «Людяв життєво важлива оперативна інформація, а ТБ, сайти, медіа не можуть конкурувати з Telegram-каналами, у яких одна мета – опублікувати інформацію першими» [2]. Тобто, довіра до соціальних мереж вища ніж до медіа, адже там інформація надається користувачами мережі безпосередньо.

Шевченко Г. вважає, що: «Медійні платформи, на яких відбувається публічна комунікація

Рис. 1. Суспільно-політичні новини за 2020, 2022, 2023 роки

Джерело: <https://marketer.ua/ua/top-news-channels-and-sites-or-where-ukrainians-read-the-news/>

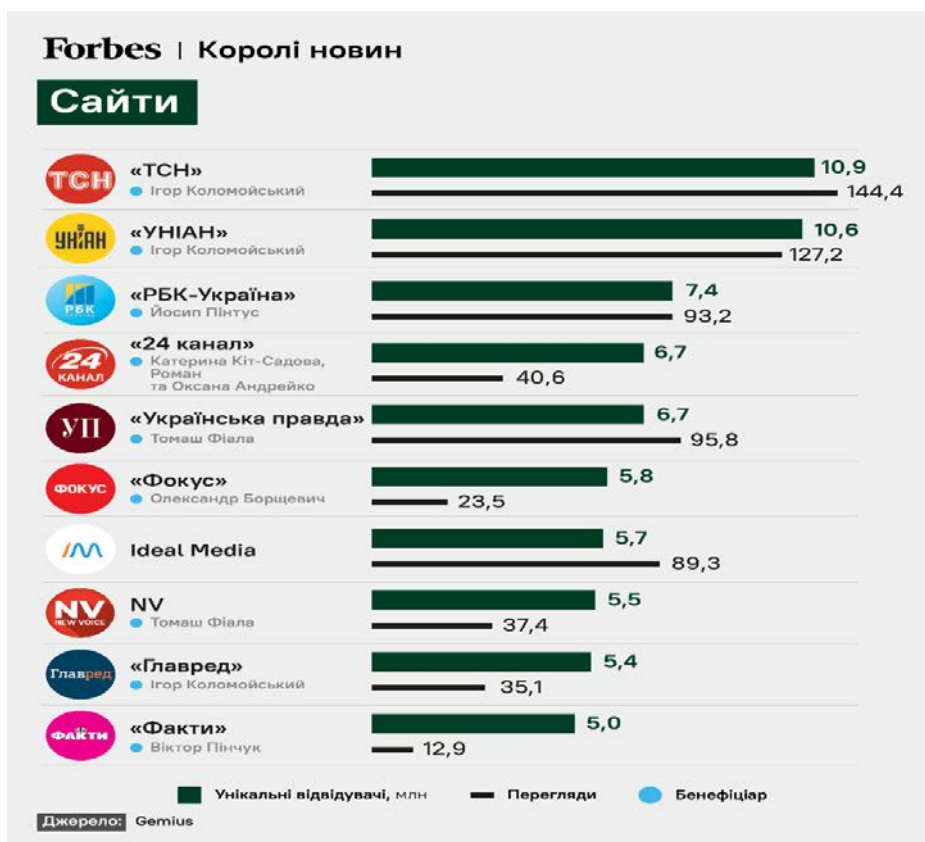

Рис. 2. Найпопулярніші сайти новин серед користувачів у 2023 році

Джерело: <https://forbes.ua/money/koroli-novin-khto-stoit-za-naybilshimi-novinnimi-media-v-ukraini-cayti-telegram-youtube-facebook-15052023-13651>

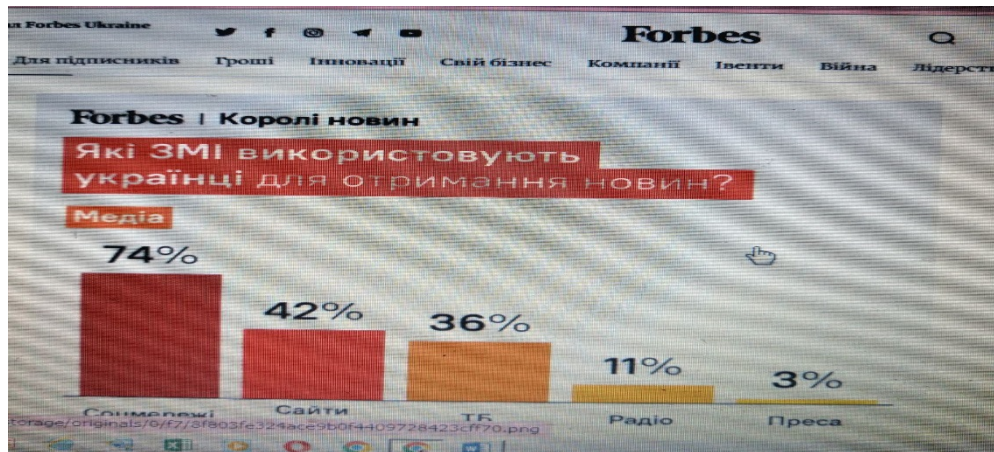

Рис. 3. Загальний рейтинг медіа та платформ

та формується суспільна думка, зсуваються назустріч одна одній. Преса, радіо, телебачення, Інтернет та сучасний мобільний телефон зближуються технічно, економічно, продуктивно, змістовно та функціонально. Завдяки такій технологічній конвергенції ми бачимо, як раніше несумісні медіа сьогодні успішно поєднуються» [5, с. 160]. Отже, можна стверджувати, що кросмедійність не що інше як комплекс дій націлений на синтез найпотужніших особливості медіа різних типів на декількох рівнях: функціональному, структурно-логічному, змістовному, тематичному, контентотворчому тощо. Однією із провідних задач є створення довгострокових та стійких контактів зі споживацькою аудиторією. Шевченко Г. дотримуються думки, що надзвичайно важливим є аби: «... контент, розміщений на кожній з платформ, обов'язково містив посилання – лінки – на усі інші платформи з аналогічним змістом, реалізуючи, таким чином, зміст префіксу крос-. Така практика м'яко і ненав'язливо спонукає реципієнта дістати необхідну інформацію з усіх доступних йому джерел. А обов'язкова наявність зворотного каналу зв'язку створює ілюзію причетності до створення новин, закріплює позитивні асоціації з конкретним медійним виробником» [5, с. 161]. Процес конвергенції мав певне підґрунтя: технічні прогеси та розвиток телекомунікацій, що синтезували підходи до створення контенту нового формату. Журналістикознавці наголошують, що процес розвитку комп'ютерної техніки та телевізійної галузі обумовив процес виникнення телематика, яка розпочавши співпрацю з традиційними медіа сприяла утворенню нової сфери – медіаматики, яка стала пращуркою кросмедіа як окремої галузі інформаційної діяльності в Європі наприкінці ХХ століття.

Сьогодні кросмедійна журналістика посідає чільне місце в українському медіа просторі та активно розвивається, адже тут вона має не таку давню історію як в ЄС та світі, але це жодним чином не характеризує її стрімкий розвиток. Уже понад 10 років (особлива увага цьому питанню була приділена до війни з РФ) Україна має спільні проекти у галузі кросмедійного платформінгу з низкою країн ЄС: Австрія, Румунія, Німеччина та інші. Подібна колаборація допомагає розвитку конвергентних зв'язків з партнерами у різних галузях на світовій арені. Полегшує налагодження контактів не тільки у політичній сфері, але й побутовій, освітній, культурній, спортивній тощо. На думку Р. Хольфельда на подібні аспекти у розвитку конвергенції медіа треба зважати ще й з точки зору споживацької аудиторії. У своїй науковій статті «Журналістська якість у нових публіках» він писав: «З позиції користувача, медіаконвергенція корисна, зручна та своєчасна в усе більш мобільному світі. Реципієнт виграє. З позиції медіаеконіміки та привернення уваги конвергенція комунікаційних платформ та урізноманітнення каналів є не лише раціональними, але й абсолютно необхідними. Медіапідприємець виграє» [8, с. 21]. Одночасно з подібною тезою, автор наголошує, що виникає нова проблема – втрата унікальності журналістами, на другий план відходить журналістська майстерність і саме тому журналістська спільнота програє медіавласникам, адже втрачається авторитетність фахівця, його професійне обличчя. Автор пише наступне про журналістів: «...гублять власну унікальність як творців новин та іншого журналістського матеріалу, це «суцільна катастрофа» [8, с. 22]. Тому одним із ключових питань існування кросмедійної журналістики лишається напрацювання

механізму збереження унікальності журналістської майстерності сучасним практиками, які мають йти в ногу з часом, але й не втрачати свого таланту. Мультифункціональність журналіста-практика вимагає від нього володіння великим спектром умінь та навичок виробництва та просування контенту, співпраці з аудиторією з урахуванням її бажань, задовольняти інформаційні потреби великої кількості аудиторії та інше.

Крос-медійна журналістика стала феноменом сучасного інформаційного суспільства. Крос-платформінг є популярним та затребуваним способом у комунікаційних процесах. Провідним нині в інформаційно-комунікаційних технологіях є явище формування мультиплатформного виробництва контенту, що має певні характеристики. Тут варто виокремити обов'язкові та не обов'язкові. До першої групи належать: інформативність, візуалізація, посилання на інші платформи, швидке надання інформації, мультимедійність, клікбейтинг, редирект на ніші джерела. Друга група є не менш важливі ніж перша (на думку авторки статті), але не усі платформи дотримують запропоновані характеристики: індивідуальний підхід до читача, посилання на джерело, якісний та цікавий контент.

Під час написання наукової статті було проведено не велике дослідження щодо аналізу кон-

тенту на сторінках кросмедійних платформ. До уваги було взято 213 одиниць.

Критеріями до проведеного аналізу виступили основні складові мультиплатформності та вимоги до мультимодальних платформ. Запропоновано схематичне бачення базового переліку, який може бути доповнений іншими складовими на думку журналістикознавців під час проведення їхніх наукових розвідок.

Висновки. Кросмедіа є феноменом ХХІ століття, що мають низку переваг, виступають рушійною силою в інформаційному полі, забезпечують інформаційні потреби суспільства. Зазначений тип медіа апелює до усіх вікових груп споживачької аудиторії, дає змогу журналістам побачити інформаційні бажання читачів, налагодити зворотній зв'язок та багато іншого.

Авторкою кросмедійність вбачається як комплекс дій націлений на синтез найпотужніших особливостей медіа різних типів на декількох рівнях: функціональному, структурно-логічному, змістовному, тематичному, контентотворчому тощо.

Для проведення дослідження було взято до уваги контент 213 кросмедійних платформ. За їх допомогою проаналізовано існуючі групи характеристик крос-медіа які нині є найбільш затребуваними та впливають на рейтингові позиції платформи в медіапросторі.

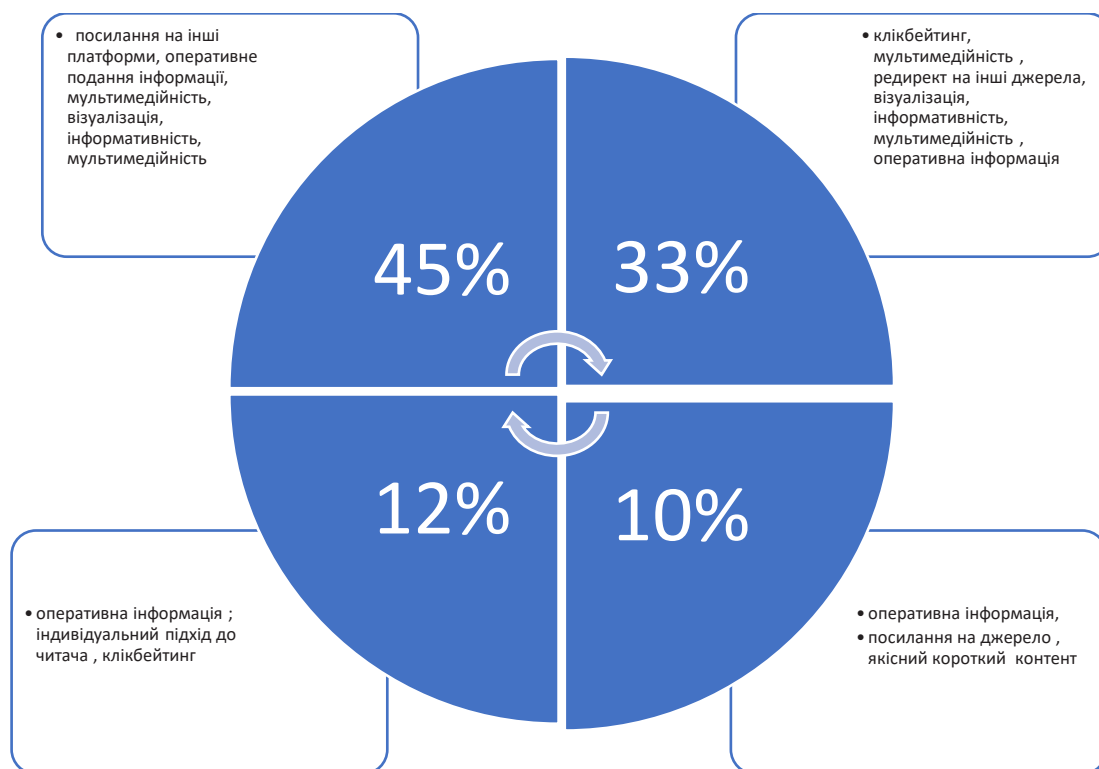

Рис. 4. Дотримання крос-медійними виданнями обов'язкових та необов'язкових вимог

Список літератури:

1. Женченко М. Поняття «мультимедіа», «крос-медіа», «трансмедіа» у науковому дискурсі цифрової доби. *Наукові записки інституту журналістики*. Том 52, № 13 С. 72-75.
2. Королі новин. Хто стоїть за найбільшими новинними медіа в Україні: сайти, Telegram, YouTube, Facebook. URL: <https://forbes.ua/money/koroli-novin-khto-stoit-za-naybilshimi-novinnimi-media-v-ukraini-sayti-telegram-youtube-facebook-15052023-13651>
3. Лепка Я. І. Кросмедійність аудиторії інформаційної агенції «112.ua». *Інтегровані комунікації*, 2017. С. 51-55.
4. Топ новинних каналів та сайтів або де українці читають новини. *Marketer* URL: <https://marketer.ua/ua/top-news-channels-and-sites-or-where-ukrainians-read-the-news/>
5. Шевченко Г. Особливості функціонування крос-медіа в контексті конвергенції ЗМІ. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Соціальні комунікації»*, 2016. Вип. 16, С. 155-164.
6. Erdal I. J. Cross-Media News Journalism: Institutional, Professional and Textual Strategies and Practices in Multi-Platform News Production : Doctoral thesis submitted for the degree of PhD, Oslo, 2008, 382 p.
7. Jenkins H. *Convergence Culture: Where old and New Media Collide*. New york : NyU Press, 2006. 308 p.
8. Hohlfeld R. *Publizistische Qualität in neuen Öffentlichkeiten*. Crossmedia. Wer bleibt auf der Strecke? Berlin: Lit, 2010. S. 20-36.

Dosenko A. K. CROSSMEDIA AS A SIGN OF MULTIPLATFORM MEDIA

The article raises the question of cross-media as a phenomenon in the field of applied social and communication technologies and journalism. The leading components of creation and promotion of multimedia content are analyzed.

The existing scientific views on cross-media are presented, their main features, factors of existence are analyzed, views on cross-media communication as a mechanism of media existence in the 21st century are proposed.

The rating of national media, which have a fairly high credit of trust among content consumers, was analyzed. The data of previously conducted polls by sociologists are given. Proposed tables with results for 2020, 2022 and 2023.

The purpose of the research work is to study and describe cross-media as a feature of multi-platform media.

Among the research methods were descriptive (used to describe the theoretical components of the basic concept); comparative (to compare the existing scientific points of view, theoretical and methodological concepts of the defined concept and to provide one's own definition of cloud services); content analysis of cross-media platforms.

The scientific novelty consists in the analysis of the content on the pages of 213 cross-media platforms and the suggested number of mandatory and optional characteristics of the content.

The practical value of the obtained results is that the materials of the article can be used for further scientific research; for teaching theoretical units of educational disciplines in institutions of higher education and professional colleges for students of the field "061 Journalism".

Key words: *cross-media journalism, multi-platform, media production, journalistic skills, applied social and communication technologies.*

Ільченко О. А.

Національна академія Національної гвардії України

РОЛЬ ЗМІ У ФОРМУВАННІ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ ТА КОЛЕКТИВНОЇ СВІДОМОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АНКЕТУВАННЯ)

У цій статті визначено роль ЗМІ у формуванні і масової свідомості, і колективної свідомості військовослужбовців. Аналіз виконано на матеріалі анкетування, участь у якому взяли 239 респондентів.

ЗМІ – важливий і потужний засіб формування масової свідомості. Та інформація, яка потрапила в поле зору медійників, неминуче вплине на процеси когнітивної обробки інформаційного масиву суспільно-політичної, культурної тематики.

Професійна спільнота як частина мас неминуче потрапляє під інформаційні, інтерпретаційні, прагматико-оцінні впливи медіа, а отже, медіапотоки зачіпають своїм впливовим потенціалом процеси формування колективної свідомості військовослужбовців.

Мета цього дослідження – визначити роль ЗМІ в процесі формування і масової свідомості, і колективної свідомості військовослужбовців.

Простежується тенденція: загальнонаціональна, морально-етична чи вузькоспеціалізована інформація відображається в інтелектуальній системі цінностей людей (українців) доти, доки вона потрапляє в інформаційну обробку ЗМІ; втрата відповідним інформаційним темарієм ролі важливого контенту (або заміщення його іншим) нівелює здатність конкурувати з більш «модним» на певний період інформаційним наповненням медіапростору.

Високий рівень загальнонаціональної компетентності масової свідомості й колективної свідомості військовослужбовців варто не тільки підтримувати, а й доповнювати актуальною новою інформацією. Роль ЗМІ в цьому аспекті безумовна.

Український кінематографічний і літературний фонд із військової тематики варто поповнювати й популяризувати, зокрема в медіапросторі, відкривати до нього доступ для масового реципієнта, чим підвищувати статусність військової професії, впливати на їхню колективну свідомість підтримкою й шанобливим ставленням за їхній професійний подвиг перед народом і державою.

Подальші наукові розвідки з проблематики дослідження дадуть змогу здійснити когнітивно-прагматичний аналіз впливового потенціалу ЗМІ стосовно формування масової й колективної свідомості професійних груп, зокрема військовослужбовців.

Ключові слова: масова свідомість, колективна свідомість, ЗМІ, військовослужбовець.

Постановка проблеми. Засоби масової інформації (далі – ЗМІ) – важливий і потужний засіб формування масової свідомості. Та інформація, яка потрапила в поле зору медійників, неминуче вплине на процеси когнітивної обробки інформаційного масиву суспільно-політичної, культурної тематики.

Професійна спільнота як частина мас неминуче потрапляє під інформаційні, інтерпретаційні, прагматико-оцінні впливи медіа, а отже, медіапотоки зачіпають своїм впливовим потенціалом процеси формування колективної свідомості військовослужбовців.

Тож актуальність теми цього дослідження зумовлена необхідністю визначення впливової ролі ЗМІ на формування масової свідомості і колективної свідомості військовослужбовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «масова свідомість» у проєкції на соціальні угруповання різного типу обґрунтовано в праці професорки Л. М. Пелепейченко [5]; І. О. Лисичкіна й О. О. Лисичкіна потрактували термін «когнітивна війна», відмежувавши його від суміжних понять [1], й окреслили лінгвістичний інструментарій когнітивної війни [2]; висвітлили значущість і роль нарративу у мотивації, формуванні ідентичності, спільних цілей і дій, зміцненні психологічної стійкості, співробітництві та інших важливих аспектах успішної військової діяльності, обґрунтувавши важливий потенціал нарративу у формуванні корпоративної культури та внутрішнього іміджу військової організації через здатність нарративу створювати спільне бачення, визначати цінності та норми поведінки [3]; визна-

чили роль пропаганди у формуванні масової та колективної свідомості військовослужбовців [4].

Визначення ролі ЗМІ у формуванні масової свідомості та колективної свідомості військовослужбовців предметом наукового дослідження не було.

Постановка завдання. Мета цього дослідження – визначити роль ЗМІ в процесі формування і масової свідомості, і колективної свідомості військовослужбовців.

Реалізація мети передбачає вирішення таких завдань:

1) виявити рівень знань, уявлення, ціннісні пріоритети щодо незалежної України й про видатних українців;

2) описати поведінкові норми й стереотипи військовослужбовців;

3) узагальнити норми комунікативної поведінки військовослужбовців;

4) визначити джерела комунікативного впливу в процесі формування колективної свідомості військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. Методом добору інформації для опису результатів дослідження було обрано анкетування. Усього опрацьовано 239 відповідей респондентів. 94,6% із них – військовослужбовці Національної гвардії України, 1,3% – військовослужбовці Збройних Сил України, 0,8% – представники інших військових формувань України, 2,1% не є військовослужбовцями (див. рис. 1). Віковий ценз зумовлений, очевидно, професійною діяльністю: 89,5% анкетованих – молоді люди 18–30 років, 7,9% – 31–40 років, 1,7% – 41–50 років, 0,8% – більше 50 років (див. рис. 2). Гендерна прерогатива належить чоловікам – 75,1% респондентів (див. рис. 3).

Ви є військовослужбовцем?
239 ответов

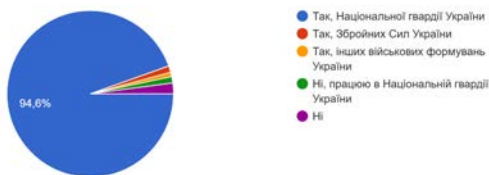

Рис. 1

Ваш вік:
239 ответов

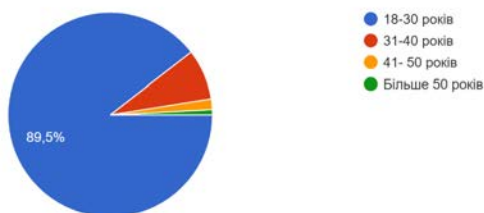

Рис. 2

Ваша стать:
237 ответов

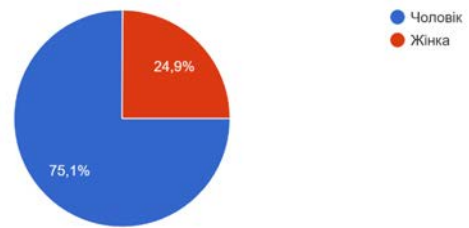

Рис. 3

Загальнонаціональні знання, уявлення, ціннісні пріоритети про Україну у мас формують зокрема через посередництво ЗМІ: саме ЗМІ задають «моду», формують «смак», підтримуючи увагу до тієї чи тієї загальноукраїнської події, актуалізуючи відповідну історико-національну тенденцію шанувати «своє», «рідне».

Відсутність популяризації важливих загальнонаціональних дат у інфопросторі ЗМІ породжує обмеженість мас у цілому і військовослужбовців зокрема, наприклад, на запитання, коли відбувся Всеукраїнський референдум, на якому громадяни висловилися за підтримку незалежності, відповіді респондентів розділилися між трьома запропонованими варіантами – 59,2% дали правильну відповідь (1 грудня 1991 року), 38,7% – обрали дату 24 серпня 1991 року, 2,1% – 18 липня 1991 року (див. рис. 4).

1. У 1991 народжується нова незалежна держава – Україна. Громадяни висловились за підтримку незалежності на Всеукраїнському референдумі. Цей референдум був...
238 ответов

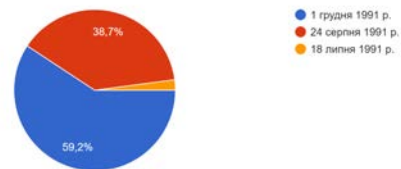

Рис. 4

Обізнаність із загальноукраїнськими концептами в цілому демонструє високий рівень. На запитання про грошову одиницю, яка замінила радянський рубль, більшість респондентів продемонстрували належний рівень ерудиції – 57,3% правильних відповідей. Запитання про перший мобільний дзвінок, який здійснив Леонід Кравчук, отримало 76,1% правильних відповідей (1993 рік).

Геополітична картина цікавить українське суспільство в цілому, військових зокрема, не тільки в синхронному подієвому зрізі, а і в діахронічному. Респонденти з належним пієтетом вивчають дипломатію України, розвиток зарубіжних

держав, які мають потужний провладний потенціал у світі.

Історична царина продемонструвала високий рівень ерудиції: українські військові обізнані з авторством першої у світі Конституції (Конституції прав і свобод війська Запорізького 1710 року). Як видається, це зумовлено не роллю ЗМІ в формуванні масової свідомості, а професійним інтересом відповідною тематикою, тобто формуванням колективної свідомості військовиків сектору безпеки й оборони.

Культурний дискурс у ЗМІ в 90-х роках почав займати менше інформаційного простору (хоча українська музична індустрія активно розвивалася, набуваючи обертів слави не тільки на українському, а й на міжнародному рівні), а стрімкий розвиток шоу-бізнесу змусив забути молодь, яка переважає серед анкетованих респондентів, про популярні гурти, які зникли із сучасної української сцени, й перші хіт-паради кліпів, що мали шалений успіх на тогочасній естраді. Прогалини демонструє й знання класичної музики, видатних музичних діячів, зокрема засновників української національної композиторської школи.

ЗМІ відіграють важливу роль у формуванні музичних смаків українців і в цілому й військовослужбовців зокрема. Серед воєнно-патріотичних пісень, за результатами анкетування, популярності набули «Дике Поле», «Фортеця Бахмут», «Буде весна», «Ой у лузі червона калина», «Моя країна не впаде на коліна», «Чути гімн», «Ворога поборемо», «Народна», «Марш нової української армії» та деякі інші.

Кінематографічна галузь активно й регулярно висвітлюється в медіапросторі. Обізнаність у цій царині наочно демонструють відповіді респондентів щодо питань про всесвітньо відомих акторів. У відповідях анкетованих трапляються й імена українських артистів, й імена зарубіжних діячів кіномистецтва.

Відповіді респондентів, як видається, вказують на кінематографічний «голод» саме на твори українського виробництва на військову тематику. Те ж саме стосується й художньої літератури з відповідної теми. Сюжетна канва, яка би зацікавила опитаних респондентів, має ґрунтуватися на реальних життєвих подіях, що описують буденність війни й тактику бойових дій; репрезентувати продумані глибокі образи воїнів, їхню мужність і відвагу; зображати мислення й почуття людей, які пережили жахи війни; виховувати почуття патріотизму, поваги до учасників бойових дій.

Літературна ерудиція репрезентує достойний рівень знання української класики: анкето-

вані добре обізнані із творчим доробком відомої поетеси Ліни Костенко, пригадали й імена Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Григорія Квітки-Солов'яненка та багатьох інших.

Науковий дискурс, що в ЗМІ адаптується під інтелектуальні запити мас, демонструє стійкий інтерес до відповідних досягнень, наприклад, 71,1% анкетованих знають про першого космонавта незалежної України Леоніда Каденюка, який у 1997 році здійснив політ у космос на американському БТКК «Колумбія» з метою вивчення впливу невагомості на здатність рослин фотосинтезувати.

Професійний інтерес зумовлює високий рівень ерудиції військових у відповідній сфері – вони обізнані із винахідниками вертольотів, літаків, бомбардувальників. Прогалини у їхніх знаннях стосуються наукових досягнень у галузі фізіології та медицини, досліджень імунології, хірургії, зокрема зварювання у відкритому космосі та зварювання живих тканин.

Спортивний дискурс – постійна рубрика ЗМІ, що зумовлює інтерес до відповідних досягнень в Україні та світі. Так, 60,7% опитаних пам'ятають Оксану Баюл – колишню українську фігуристку, першу олімпійську чемпіонку незалежної України, дворазову срібну призерку чемпіонатів Європи, чемпіонку світу. Результати опитування констатують призабутість спортивних успіхів і досягнень Альони Савченко – фігуристки, яка виступала у парному спортивному фігурному катанні (25,6% відповідей), Ірини Мовчан – української фігуристки, яка виступала у жіночому одиночному фігурному катанні, чемпіонки і призерки Чемпіонатів України з фігурного катання, учасниці першості Європи і світу, інших міжнародних турнірів із фігурного катання (13,7% відповідей). 59,7% анкетованих згадали історію українського футболу – перший матч української збірної з угорцями, що відбувся в Ужгороді 29 квітня 1992 року. Не забуте ім'я Валерія Лобановського – видатного тренера, який створив власну систему тактики гри і якого у 2013 році видання World Soccer включило до десятка найкращих тренерів в історії футболу.

Вплив ЗМІ нерідко помічаємо й на рівні норм поведінки. Формуються не тільки поведінкові стереотипи, а й розуміння загальнонародських (масових) і професійних (колективних) моральних понять. Це помічаємо у відповідях на питання: «Як Ви розумієте поняття «добросесність»?», «Як Ви розумієте значення словосполучення «пріоритет службових інтересів»?», «Як Ви розумієте значення словосполучення «неупередженість у діяльності офіцера»?», «Як Ви розумієте значення

словосполучення «прозорість у діяльності офіцера»?», «Як Ви розумієте значення словосполучення «компетентність і сумлінність у діяльності офіцера»?», «Як Ви розумієте значення словосполучення «зловживання офіційною посадою»?».

Комунікативна поведінка вирізняє військовослужбовців у медіапросторі. Сама професійна спільнота в 90,9% усвідомлює ці особливості, професійно позиціонуючи себе через відповідну термінологію, професіоналізми, мовленнєві формули ввічливості. Мова військових, на думку самих респондентів, має бути грамотною, багатозначною, виразною, не надто образною й емоційною, чіткою, лаконічною, логічною, переконливою, впевненою, зрозумілою і конструктивною. Комунікативну поведінку військовослужбовців у більшості випадків контролює Статут.

Вплив ЗМІ на формування масової свідомості й колективної свідомості військовослужбовців, безперечно, потужний. Але не варто його переоцінювати: головним джерелом формування морально-етичних професійних якостей, популяризації патріотичної ерудованості завжди була і є сім'я (52,3% відповідей), яка розставляє пріоритети в інтелектуальній системі, формує ціннісний апарат виміру, задає інтерпретаційний тон інформаційному медіапотокі.

Висновки і пропозиції. Простежується тенденція: загальнонаціональна, морально-етична чи вузькоспеціалізована інформація відображається в інтелектуальній системі цінностей людей (українців) доти, доки вона потрапляє в інформаційну обробку ЗМІ; втрата відповідним інформаційним темарієм ролі важливого контенту (або заміщення його іншим) нівелює здатність конкурувати з більш «модним» на певний період інформаційним наповненням медіапростору.

Високий рівень загальнонаціональної компетентності масової свідомості й колективної свідомості військовослужбовців варто не тільки підтримувати, а й доповнювати актуальною новою інформацією. Роль ЗМІ в цьому аспекті безумовна.

Український кінематографічний і літературний фонд із військової тематики варто поповнювати й популяризувати, зокрема в медіапросторі, відкривати до нього доступ для масового реципієнта, чим підвищувати статусність військової професії, впливати на їхню колективну свідомість підтримкою й шанобливим ставленням за їхній професійний подвиг перед народом і державою.

Подальші наукові розвідки з проблематики дослідження дадуть змогу здійснити когнітивно-прагматичний аналіз впливового потенціалу ЗМІ стосовно формування масової й колективної свідомості професійних груп, зокрема військовослужбовців.

Список літератури:

1. Лисичкіна І., Лисичкіна О. Когнітивна війна: нові спроможності чи новий термін? *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи: IV між-нар. наук.-практ. конф.*, 27 верес. 2023 р.: тези доповідей / Міністерство оборони України, НУОУ. К.: НУОУ, 2023. С. 66-68. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/18536/1/2_5300948988634084300.pdf
2. Лисичкіна І., Лисичкіна О. Лінгвістичний інструментарій когнітивної війни. *Актуальні проблеми філології та методики викладання іноземних мов у сучасному мультилінгвальному просторі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 18 жовтня 2023 р., ВДПУ імені Михайла Коцюбинського / гол. ред. О.М. Ігнатова. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ». 2023. С. 42-44. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/55470/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%92%D1%81%D0%B5%D1%83%D0%BA%D1%80.%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84._%D0%92%D0%94%D0%9F%D0%A3_2023_%D0%B3%D0%BE%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B8%CC%86_27.10%20%281%29.pdf
3. Лисичкіна І., Лисичкіна О. Наратив як інструмент формування колективної свідомості військовослужбовців. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*. Вип. 2 (42). С. 58-62. URL: <http://znp.nangu.edu.ua/article/view/293345>
4. Лисичкіна І.О., Лисичкіна О.О. Роль пропаганди у формуванні масової та колективної свідомості військовослужбовців. *Актуальні проблеми діяльності складових сектору безпеки і оборони України в умовах особливих правових режимів: поточний стан та шляхи вирішення: тези Всеукраїнської науково-практичної конференції* (30 березня 2023 року). Харків: Вид-во НАНГУ, 2023. С. 746-747.
5. Пелепейченко Л. М. Поняття «масова свідомість» у проекції на професійне угруповання військовиків. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*. Вип. 2 (42). С. 94-100. URL: <http://znp.nangu.edu.ua/article/view/293387/286210>

Pchenko O. A. THE ROLE OF THE MEDIA IN THE FORMATION OF MASS CONSCIOUSNESS AND COLLECTIVE CONSCIOUSNESS OF MILITARY SERVICEMEN (based on survey materials)

This article defines the role of mass media in the formation of mass consciousness and collective consciousness of military personnel. The analysis was performed on the questionnaire material, in which 239 respondents took part.

Mass media is an important and powerful means of forming mass consciousness. The information that got into the field of view of the media will inevitably affect the processes of cognitive processing of the information array of socio-political, cultural topics.

The professional community, as part of the masses, inevitably falls under the informational, interpretive, pragmatic and evaluative influences of the media, and therefore, media streams affect the processes of formation of the collective consciousness of military personnel with their influential potential.

The purpose of this study is to determine the role of mass media in the process of formation of mass consciousness and collective consciousness of military personnel.

A trend can be observed: nationwide, moral-ethical or highly specialized information is reflected in the intellectual value system of people (Ukrainians) until it enters the information processing of mass media; the loss of the role of important content (or its replacement by another) with the corresponding information topic reduces the ability to compete with the information content of the media space that is more "fashionable" for a certain period.

The high level of nationwide competence of the mass consciousness and collective consciousness of military personnel should not only be maintained, but also supplemented with relevant new information. The role of mass media in this aspect is unconditional.

The Ukrainian cinematographic and literary fund on military topics should be replenished and popularized, in particular in the media space, open access to it for a mass recipient, thereby increasing the status of the military profession, influencing their collective consciousness with support and respectful attitude for their professional feat before the people and the state.

Further scientific research on the issues of the research will make it possible to carry out a cognitive-pragmatic analysis of the influential potential of mass media in relation to the formation of mass and collective consciousness of professional groups, in particular, military personnel.

Key words: *mass consciousness, collective consciousness, mass media, military serviceman.*

УДК 316.77+81.23

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.2.2/41>**Мельничук Я. Г.**

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Григораши Ю. В.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Ганцюк Т. Д.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ У КІНЕМАТОГРАФІІ (НА МАТЕРІАЛІ КІНОСТРІЧКИ «SPANGLISH»)

Комунікація є невід'ємним елементом сучасного життя, а швидкоплинні глобалізаційні процеси виводять її на новий міжкультурний рівень. Така міжкультурна комунікація передбачає взаємодію з представниками інших культур, де власне культура має значний вплив на манеру спілкування та взаємодії.

У роботі висвітлено особливості формування мовленнєвого етикету в різних культурах та відзначено, що мовленнєвий етикет є результатом століть вивчення та аналізу різноманітних методів спілкування представників окремих культур, і ці методи базуються на особливостях мови, релігії, традицій та історії цих культур. На основі цього визначено доцільність вивчення впливу культури на мовленнєвий етикет задля підвищення ефективності міжкультурної взаємодії.

Мета дослідження полягає у визначенні особливостей реалізації мовленнєвого етикету різних культур та його відображення у сучасному комунікативному медіапросторі на основі аналізу кінофільму «Spanglish» (2004 р.).

Порівняльний аналіз проявів національно-культурного впливу на мовленнєвий етикет та їх відображення у медіапросторі, зокрема, у кінофільмі «Spanglish», вказав на відмінності між культурними нормами Мексики (мексиканський мовленнєвий етикет) та США (американський мовленнєвий етикет). Зокрема, для здійснення аналізу мовленнєвого етикету цих двох культур, було взято за основу основні категорії мовленнєвого етикету, серед яких звертання, вітання, прохання, скарга, втішання тощо.

Проведений аналіз вказує на те, що національні та культурні відмінності безпосередньо впливають на стиль мовлення, експресивність, емоційність та невербальне спілкування, та підтверджує важливість вивчення впливу культури на мовленнєвий етикет для покращення міжкультурного спілкування.

Ключові слова: американський мовленнєвий етикет, мексиканський мовленнєвий етикет, міжкультурна комунікація, мовленнєвий етикет, національно-культурні чинники, стійкі мовні вислови.

Постановка проблеми. Комунікація є невід'ємним елементом сучасного життя, а швидкоплинні глобалізаційні процеси виводять її на новий міжкультурний рівень. Така міжкультурна комунікація передбачає взаємодію з представниками інших культур, де власне культура має значний вплив на манеру спілкування та взаємодії. Тож, для ефективною взаємодії з представниками інших культур важливо враховувати культурно-спричинені відмінності, зокрема, у цінностях, віруваннях, традиціях, патернах поведінки, мовленнєві особливості.

Важливо також враховувати, що впродовж століть людство вивчало та аналізувало різноманітні методи ведення діалогу та правила поведінки під час бесіди, а кожна культура впроваджувала свої правила, що ґрунтувалися на особливостях їхньої мови, релігії, ставлення до батьків і друзів, історії регіону та зв'язків з сусідніми країнами. Такі заходи дозволяли покращити процес комунікації та створити певну сталість в формуванні реплік, що в свою чергу призвело до розвитку суспільства аж до його теперішнього стану.

З часом правила утворили загальну збірку – етикет, який спочатку вивчали привілейовані вер-

стви населення, щоб показати своє відношення до вищого класу. Згодом знати правила етикету стало загальноприйнятим явищем в суспільстві, яке позиціонувало себе як розвинуте. Зараз теж існують згадані норми, хоча й дещо видозмінені через розвиток технологій та загальне покращення якості життя.

Зараз світова спільнота намагається стандартизувати певні правила етикету, зокрема мовленнєвого та сформувати їх однаковими для всіх культур. Проте ця ідея не може бути успішною через наявність великої кількості країн з різним рівнем прив'язаності та вірності своїй культурі, для яких така зміна стане складною для сприйняття. Тому потрібно вивчати вплив культури на мовленнєвий етикет задля кращого розуміння його проблеми в міжкультурній комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мовленнєвого етикету в умовах сучасної комунікації зараз жваво обговорюється як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками. Особливості формування та дотримання мовленнєвого етикету стають предметом дослідження практиків та фахівців різних галузей, таких як соціальні комунікації, журналістика, психологія, лінгвістика, комунікативістика та мовознавство. Дослідженнями різноманітних аспектів мовленнєвого етикету займалися науковці О. Антоненко, К. Галаган, Н. Зайченко, М. Копчак, О. Паламарчук, О. Шумейко та інші. Проте питанням відображення у мовленнєвому етикеті національно-культурних особливостей, зокрема, у медіапросторі, приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Мета дослідження – визначити особливості реалізації мовленнєвого етикету різних культур та його відображення у сучасному комунікативному медіапросторі на основі аналізу кінофільму «Spanglish» (2004 р.).

Виклад основного матеріалу. Гармонійне існування у суспільстві вимагає від індивіда дотримання правил поведінки – етикету. Як визначає енциклопедія сучасної України, етикет (франц. *étiquette* – ярлик, етикетка) – установлені правила ввічливості і норми поведінки в суспільстві чи в якому-небудь товаристві відповідно до певних обставин [2]. Мовленнєвий етикет є важливою складовою міжкультурної комунікації, а розуміння його особливостей сприятиме забезпечення взаєморозуміння та налагодженню ефективної комунікації між комунікантами.

Культура мови чи мовленнєвий етикет є важливим показником загальної культури особистості, а мирне і плідне співіснування у соціумі часто

передбачає поєднання невербальної та вербальної комунікації. Мовленнєвий етикет розглядають як синергетичну кластерну систему, де кожен кластер – це окрема комунікативно-семантична група на позначення тематично-комунікативної ситуації, зокрема базових фігур звертання, привітання та прощання, з відповідним лексико-семантичним ранжуванням одиниць мовленнєвого етикету, а також із характеристиками, властивими синергетичним системам: складністю, динамічністю, відкритістю, гнучкістю, нелінійністю, фрактальністю й здатністю до флуктуацій [4].

Щоб полегшити процес спілкування існують мовні формули – вироблені віками стереотипи ввічливості [7]. Для реалізації формул мовленнєвого етикету потрібні відомості про співрозмовників, які науковиця О. Шумейко називає «координатами». Мовленнєва ситуація відбувається за безпосередньої участі мовця – «я» та адресата-співрозмовника – «ти» (чи співрозмовників, адже їх може бути кілька: етикетна ситуація завжди діалогічна, бо передбачає спілкування навіть якщо її учасники (мовці) розділені часом чи простором). Дія здебільшого відбувається «тут» і «тепер» (якщо йдеться про усне спілкування) [8].

Відбором етикетних мовних формул у кожній ланці мовного контакту створюється та чи інша тональність спілкування, тобто така соціальна якість ситуації спілкування, яку можна визначити як ступінь дотримання етичних норм взаємодії комунікантів, як показник культурності, інтелігентності співрозмовників. Дослідниці З. Мацюк та Н. Станкевич виділяють п'ять видів тональностей спілкування, притаманних європейському культурному середовищу, серед яких виокремлюють високу, нейтральну, звичайну, фамільярну та вульгарну [5]. В той же час, дослідники О. Антоненко, Н. Зайченко та О. Паламарчук вказують на те, що мовленнєвий етикет вирізняється серед інших видів спілкування сукупністю певних ознак, а саме:

1) ситуативністю: певне ставлення мовця до співрозмовника виражається тільки в конкретній ситуації, тільки стосовно конкретного співрозмовника, в певний час і в певному місці;

2) регулятивністю: мовленнєвий етикет регулює відносини між людьми, які беруть участь у спілкуванні;

3) узгодженістю: мовленнєвий етикет передбачає, що етикетні норми виконуються узгоджено всіма учасниками спілкування, що в етикетній ситуації має відбуватися обмін етикетною інформацією;

4) наявністю комунікативної рамки: наявність обов'язкових елементів, які організують акт етикетного спілкування в тих чи інших ситуаціях [3].

Проте, варто розуміти, що окрім описаних загальних категорій мовленнєвого етикету, кожна окремо взята культура має свої особливості його вираження. Кількість країн у світі перевищує позначку в двісті й кожна з них має свою ідентичність, тож складно описати всі тонкощі їхньої самобутньої культури спілкування. Тому вважаємо за доцільне взяти до уваги фактор національно-культурного впливу на мовленнєвий етикет.

З метою аналізу проявів національно-культурного впливу на мовленнєвий етикет у комунікативному просторі та його відображення у медіапросторі, нами було обрано кінострічку «Spanglish» [10] та відображені у ній культури Мексики (мексиканський мовленнєвий етикет) та США (американський мовленнєвий етикет). Для здійснення аналізу мовленнєвого етикету цих двох культур, було взято за основу п'ятнадцять видів стійких мовних висловів, запропонованих Н. Полтавською та А. Колядою, серед яких: звертання, вітання, знайомство, запрошення, прохання, вибачення, згода, незгода, скарга, втішання, комплімент, несхвалення, побажання, вдячність, прощання [7]. Нижче розглянемо деякі із цих категорій.

Уже на етапі звертання, помітні деякі відмінності у американському та мексиканському мовленнєвих етикетах. Зокрема, у мексиканському комунікативному просторі вербальні звертання є коротшими і часто складаються тільки з імені.

Американський мовленнєвий етикет	Мексиканський мовленнєвий етикет
<i>Hey, Dad!</i>	<i>Cristina!</i>
<i>Hey, Mom.</i>	<i>Evelyn.</i>
<i>Arlene, what a surprise.</i>	

Вітання частіше є менш формальним у американському комунікативному просторі:

Американський мовленнєвий етикет	Мексиканський мовленнєвий етикет
<i>Yeah, hi.</i>	<i>Hello.</i>
<i>Morning, Flor. See you up there.</i>	<i>Good morning, Ms. Folsom.</i>
<i>Hi there.</i>	

Мовні вислови знайомства теж мають свої особливості. Так, американський мовленнєвий етикет передбачає менший рівень формальності, проте тактильний контакт, що може включати обійми та поцілунки, є менш поширеним, ніж у мексиканській культурі.

Американський мовленнєвий етикет	Мексиканський мовленнєвий етикет
<i>Flor, this is Georgie and this is John.</i>	<i>Flor Moreno.</i>
<i>John, this is Flor.</i>	<i>Hello, it is a pleasure to meet you, Ms. Folsom.</i>
<i>I'm Mike.</i>	
<i>How you doing? I'm John.</i>	
<i>I'm Deborah and this is my daughter, Bernice. Here's Georgie and my mother, Evelyn Wright.</i>	

Певні культурно-спричинені відмінності також можна відзначити у мовленнєвому етикеті щодо вираження прохань. Американський мовленнєвий етикет передбачає висловлення прохань переважно у формі запитальних речень із використанням низки допоміжних слів, часто це *could, would*. У той же час, у мексиканській культурі використовуються більш ввічливі форми виразу прохань і у проханнях частіше використовують формулювання зі словом *please*.

Американський мовленнєвий етикет	Мексиканський мовленнєвий етикет
<i>Flor, will you come with me, please? –</i>	<i>Just try it on.</i>
<i>So could you stop being so stark raving calm?</i>	<i>May I talk with you, please?</i>
<i>Would you please help me?</i>	<i>Can we have a table for two, please? –</i>
<i>Will you translate for me with her?</i>	<i>Is it okay if we don't leave right away, please?</i>
<i>Could you hold for one minute?</i>	
<i>Will you keep an eye on the kids?</i>	
<i>Would you be willing to hang out with me for a while?</i>	

Наступною категорією є вибачення. У американському комунікативному просторі після вибачення часто слідує коротке пояснення, за що саме вибачається мовець. У мексиканській культурі важливо саме виразити жаль, при цьому не обов'язково додавати пояснення до вибачень.

Американський мовленнєвий етикет	Мексиканський мовленнєвий етикет
<i>I'm sorry about the way the place looks.</i>	<i>Very sorry.</i>
<i>Sorry, I didn't even help you with the door.</i>	
<i>I really am sorry that this is happening.</i>	
<i>Sorry to call you so late.</i>	

Щодо вираження скарг героями кінострічки, бачимо, що в обидвох культурах тон

висловлювання може бути виразним та емоційним, однак, американський мовленнєвий етикет все ж передбачає дещо менше емоційне навантаження, ніж цього дозволяють мексиканські норми спілкування.

Американський мовленнєвий етикет	Мексиканський мовленнєвий етикет
<i>Flor, never do fetch to Chum! Never!</i>	<i>Did you give this money to my daughter?</i>
<i>Oh, my God. Don't do the calm thing.</i>	<i>No, that's not fair. You can't do this to me.</i>
<i>Just don't go there. Don't do that thing.</i>	<i>You ruined everything. This ruins my life! You've ruined everything!</i>
<i>Mom, it's not even noon.</i>	<i>I will never forgive you.</i>
<i>For Christ's sake, why are you screaming?</i>	<i>No, it'll never be all right.</i>
<i>Why won't she learn English?</i>	<i>You're wrong.</i>
<i>A whole daughter you've never mentioned?</i>	<i>I will never be able to forgive you!</i>
<i>When is anyone in this damn house, in this damn life gonna consider my feelings?</i>	<i>Not right now. I need some space.</i>
<i>What am I lately, a recycling bin?</i>	

Майже така ж така ж ситуація і із проявами втішання, що мають місце у кінострічці. Мексиканський мовленнєвий етикет у вираженні втішання передбачає більший рівень емоційної залученості мовців, що часто має тактильний супровід у вигляді обіймів або інших фізичних дотиків для вираження підтримки, у той час, у американському комунікативному середовищі підтримка також проявляється шляхом надання пропозицій щодо вирішення проблеми та часто мають місце поради.

Американський мовленнєвий етикет	Мексиканський мовленнєвий етикет
<i>Everything's okay.</i>	<i>No, please. Don't worry about it.</i>
<i>If you're nervous, take a walk.</i>	<i>You really don't have to pay me.</i>
<i>Don't worry.</i>	
<i>I understand how you feel.</i>	
<i>He'll be back.</i>	
<i>We're still gonna see each other at school.</i>	

Звернемо увагу на такий різновид мовних висловів, як компліменти. Манера формування компліментів є досить схожою в обидвох культурах, однак, якщо мовленнєвий етикет США, як однієї із низькоконтекстних культур, часто передбачає прямі та конкретні компліменти, то мовленнєвий етикет більш високої за контекстом мексиканської культури приділяє ввічливості більше уваги та обережніше відноситься до підбору слів

у висловлюваннях загалом та при висловлюванні компліментів зокрема.

Американський мовленнєвий етикет	Мексиканський мовленнєвий етикет
<i>You're gorgeous.</i>	<i>It's beautiful. It's fabulous.</i>
<i>My God. This is amazing!</i>	<i>Perfect.</i>
<i>Dad, this is so great.</i>	<i>Very perfect.</i>
<i>It's just you are drop-dead, crazy gorgeous.</i>	<i>Beautiful.</i>
<i>You are fantastic, Bernie.</i>	<i>You're great.</i>
<i>You are a beauty.</i>	

Розглянемо також мовні вислови вдячності. Американський мовленнєвий етикет пряме висловлювання вдячності, у той час як мексиканський мовленнєвий етикет зобов'язує мовця добирати більш ввічливі форми вираження вдячності та приділяти більше уваги словам та виразам, які власне і виражають вдячність.

Американський мовленнєвий етикет	Мексиканський мовленнєвий етикет
<i>Thank you.</i>	<i>Gracias.</i>
<i>Thank you, Mom.</i>	<i>Thank you so much. I'm thrilled to be here.</i>
<i>Thanks. Thanks a lot.</i>	<i>Thank you so much for this opportunity.</i>

Національно-культурні чинники визначають також підбір мовних засобів для вираження несхвалення. Хоча США є низькоконтекстною культурою із переважно прямим стилем спілкування у щоденній комунікації, американський мовленнєвий етикет передбачає саме непрямий негативний зворотній відгук. А на шкалі культур із прямим негативним відгуком та непрямим негативним відгуком США та Мексика знаходяться майже поруч [9], що і знаходить своє відображення у висловах героїв аналізованої нами кінострічки.

Американський мовленнєвий етикет	Мексиканський мовленнєвий етикет
<i>You work here and you don't speak any English at all?</i>	<i>Who do you think you are?</i>
<i>Not the best place to stand, fella.</i>	<i>Can't you see I'm with my daughter, for God's sake?</i>
<i>What're you doing? We're still moving.</i>	<i>No, don't translate asides.</i>
<i>So you gave away 20 % of the restaurant without even talking to me about it?</i>	
<i>Did you ask her if she could live in?</i>	
<i>You can't just take someone else's kid and then make them over.</i>	

Висновки із дослідження. Таким чином, провівши аналіз особливостей мовленнєвого етикету двох культур бачимо, що мовленнєвий етикет часто визначається національно-культурними чинниками, що і знаходить своє відображення у медіапросторі, зокрема, у кінофільмах. На прикладі аналізованого кінофільму «Spanglish» можемо помітити, що незважаючи на відмінності, спричинені культурними розбіжностями учасники комунікативного процесу змогли порозумітися та налагодити діалог, хоча й з певними труднощами. Найменше розбіжностей було в таких видах стійких мовних висловів як звертання, вітання, знайомство, запрошення, вибачення, згода, втішання, побажання, вдячність на прощання. Розбіжності сильно помітні при проханні – американський мовленнєвий етикет часто передбачає

використовують багато допоміжних слів, а для мексиканської культури допустимо ввічливо перейти до суті питання, додавши *please*. При незгоді мексиканці різкіші. Коли скаржаться американці стримують гнів, тоді як мексиканці часто більш емоційні. Мовне вираження компліментів у мексиканській культурі часто коротке та лаконічне, в той час як американський мовленнєвий етикет передбачає вираження захоплення за допомогою більшої кількості слів. Несхвалення в мексиканців категоричне і доволі грубе, а в американців воно скоріше як гостре зауваження.

Національні й культурні відмінності безпосередньо впливають на стиль мовлення, експресивність, емоційність, невербальне спілкування зокрема та на формування мовленнєвого етикету окремо взятої культури загалом.

Список літератури:

1. Галаган К. Український мовленнєвий етикет. *Всеукраїнська наукова конференція професорсько-викладацького складу і студентів ХДАДМ за підсумками роботи 2016/2017 навчального року: Збірник статей*. 17 травня 2017 р. Харків: ХДАДМ, 2017. С. 91-92. URL: <https://ksada.org/doc/confer-17-may-2017.pdf>
2. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-18042>
3. Зайченко Н. Ф., Паламарчук О. Л., Антоненко О. В. Чесько-український і українсько-чеський мовленнєвий етикет: зіставний аналіз. *Грааль науки: міжнародний науковий журнал*. К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2021. № 9. С. 277-287. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.22.10.2021.47>
4. Копчак М. М. Хаотизація та дисипація синергетичної системи мовленнєвого етикету у фактурі художнього текстовпростору. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Т. 32 (71). № 2. Ч. 1. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. С. 121-127. URL: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-1/21>
5. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спрямування : Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Л., 2005. 245 с. URL: <https://cutt.ly/dw3niLKu>
6. Пащук Р. І., Васильєва Г. Й., Максименко О. В. Мовний етикет як вияв національної культури. *The World of Science and Innovation : Abstracts of the 4th International Scientific and Practical Conference*. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2020. Pp. 628-635. URL: <https://cutt.ly/Pw3QURCu>
7. Пославська Н., Коляда А. Формули мовленнєвого етикету в текстах українських народних казок. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка*. 2019. С. 69–82. URL: <https://doi.org/10.24919/2522-4557.2019.44.187338>
8. Шумейко О. А. Мовленнєвий етикет як складова естетичної культури особистості. *Modern science: innovations and prospects. Proceedings of the 9th International scientific and practical conference*. SSPG Publish. Stockholm, Sweden. 2022. Pp. 507-511. URL: <https://cutt.ly/8w3QFID4>
9. Meyer E. *The Cultural Map. Decoding how people think, lead, and get things done across cultures*. New York, 2015. 278 p.
10. Spanglish (2004) : Movie / directed by James L. Brooks; screenplay by James L. Brooks. 2004. URL: <https://www.imdb.com/title/tt0371246/>

Melnychuk Ya. H., Hryhorash Yu. V., Hantsiuk T. D. REFLECTION OF THE SPEECH ETIQUETTE NATIONAL AND CULTURAL SPECIFICITY IN CINEMATOGRAPHY (ON THE MATERIAL OF THE MOVIE “SPANGLISH”)

Communication is an integral element of modern life, and rapid globalization processes bring it to a new intercultural level. Such intercultural communication involves interactions with representatives of other cultures, where the culture itself has a significant influence on the communication and interaction manner.

This work highlights the peculiarities of the speech etiquette formation in different cultures and notes that speech etiquette is the result of centuries of study and analysis of various communication methods of individual cultures representatives. These methods are based on the peculiarities of language, religion, traditions and history of these cultures. Based on this, the expediency of studying the influence of culture on speech etiquette in order to increase the effectiveness of intercultural interaction is determined.

The purpose of the study is to determine the peculiarities of the different cultures' speech etiquette implementation and its reflection in the modern communicative media space based on the analysis of the film «Spanglish» (2004).

A comparative analysis of national and cultural influence on speech etiquette and its reflection in the media space, particularly in the movie "Spanglish", indicated differences between the cultural norms of Mexico (Mexican speech etiquette) and the United States (American speech etiquette). In particular, to analyze the speech etiquette of these two cultures, the main categories of speech etiquette were taken as a basis, including appeals, greetings, requests, complaints, consolations, etc.

The conducted analysis indicates that national and cultural differences directly affect speech style, expressiveness, emotionality and non-verbal communication, confirming the importance of studying the influence of culture on speech etiquette to improve intercultural communication.

Key words: American speech etiquette, intercultural communication, Mexican speech etiquette, national-cultural factors, speech etiquette, stable language expressions.

Погрібна О. О.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Надточій О. Л.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМНО-ПРОМОЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІТЕРАТУРНИХ АГЕНЦІЙ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено вивченню особливостей діяльності літературних агенцій в Україні. На основі аналізу наукової літератури й джерельної бази дослідження потрактовано сутність поняття «літературна агенція» – це організація, яка є посередником між авторами й видавцями та організаторами книжкових форумів/фестивалів. Встановлено, що літагентами є фахівці, які розуміють тенденції видавничого ринку, обізнані зі спеціалізацією окремих видавництв за різними критеріями (жанровими, віковими та ін.), знають вимоги до авторських оригіналів і синопсису, правила оформлення супровідних документів для видання книги з урахуванням дотримання авторських прав. Особливо актуальними ці питання є для просування молодих авторів і для співпраці з іноземними видавництвами.

У статті проаналізовано історію виникнення й розвиток літературних агенцій «Acris», «БараБука», «Зілля», «OVO», «Ліпа» та діяльність окремих літературних агентів. На їхньому прикладі виокремлено низку функцій, які вони виконують: пошук видавця для автора на найбільш вигідних для обох сторін умовах, рецензування і за потреби вдосконалення разом із письменником авторського оригіналу, пошук видавництва та комунікація з ним, реклама й промоція книги. Акцентовано, що крім названих основних функцій, літературні агенції пропонують низку інших додаткових послуг: літературне редагування, переклад, макетування, верстання, видання і продаж книг, створення текстів за ідеями замовників та ін.

Також стаття репрезентує етапи співпраці автора, літературної агенції та видавництва: написання письменником тексту і звернення до літературної агенції, рецензування й удосконалення авторського оригіналу, пошук видавництва й укладання з ним угоди, участь літературних агенцій у рекламі й промоції книги. Окреслено перспективи розвитку літературних агенцій в Україні порівняно із закордонним видавничим ринком і підготовку фахівців для цієї діяльності.

Ключові слова: літературна агенція, літературний агент, автор, видавництво, реклама, промоція.

Постановка проблеми. У світовій практиці літературні агенції є не просто популярною, а обов'язковою ланкою в комунікації між автором і видавцем. Літературні агенції не тільки допомагають письменнику знайти видавництво, а й беруть активну участь у рекламі й промоції книги. В Україні інститут агентування є не таким популярним, однак поступово впроваджується у видавничу практику, про що свідчить поява на книжковому ринку декількох літературних агенцій та успішна діяльність окремих літагентів, до послуг яких все частіше звертаються сучасні автори (особливо початківці). Це спричинено тим, що молодим письменникам все важче зорієнтуватися на книжковому ринку, де існує багато видавництв різного спрямування. Водночас літературні агенти значно полегшують роботу видавцям, адже

беруть на себе функцію читання численних авторських рукописів і відбору серед них якісних, що зазвичай роблять редактори у видавництвах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність літературних агенцій в Україні є недостатньо розробленою темою в сучасній українській науці. Маємо лише декілька окремих публікацій, присвячених цьому питанню. Так, у 2007 р. В. Хоню [24] проаналізувала причини недостатнього поширення професії літературного агента на українському книжковому ринку початку XXI ст. У 2016 р. Л. Шендерівська виступила на Міжнародній науково-практичній конференції в Києві з доповіддю про агентську діяльність у видавничо-поліграфічному комплексі [26]. У 2019 р. О. Левчук [8; 9] дослідила закордонний досвід роботи літагентів і перспективи впрова-

дження цієї редакторської спеціалізації у видавничий ринок України. М. Тимошик [22, с. 223] називає посередництво літературних агентів одним зі шляхів потрапляння авторських оригіналів до видавництва, О. Левицька [7] описує співпрацю автора, літературного агента і видавця на прикладі видання роману Джона Фаулза «Колекціонер».

Із метою вивчення особливостей діяльності літературних агенцій в Україні авторками статті проаналізовано публікації в медіа (насамперед тих, що спеціалізуються на питаннях книжкового ринку, книговидання й сучасної літератури) [5; 10; 19; 20; 21; 27] та інтерв'ю з літературними агентами, оприлюднені на різних платформах [1; 3; 4; 6; 16; 17; 18; 23; 25].

Джерельною базою дослідження стали сайти й сторінки в соцмережах українських літагенцій [10; 11; 12; 13; 15].

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування особливостей рекламно-промоційної діяльності літературних агенцій, виокремлення їхніх функцій та визначення тенденцій розвитку на видавничому ринку України.

Виклад основного матеріалу

Визначення поняття «літературна агенція»

Автори «Енциклопедії для видавця та журналіста» поняття «літературний агент» трактують так – це «фахово підготовлений посередник між автором та видавцем, який виконує менеджерські, маркетингові функції просування авторських творів на ринку» [2, с. 180].

Однак в Україні функції літературних агенцій по суті виконують безпосередньо видавництва, які здійснюють весь цикл виробництва книги від редагування авторського рукопису до реалізації продукції. Ідеться насамперед про пошук автора й промоцію видань на етапах додрукарської підготовки та після виходу книги. Є й такі видавництва, що в офіційній назві позиціонують себе як літературні агенції («Піраміда», «Картуш», «Страхана», «Час читати»). Літагенціями називають себе й інші компанії, наприклад видавництво «Discursus», що є співорганізатором різноманітних літературних заходів (книжкових презентацій, фестивалів, конкурсів, літературних резиденцій для письменників), «Літературна агенція Марини Кузьменко», яка створює літературні мобільні застосунки та ін.

Предметом нашого дослідження стали власне літературні агенції, головною функцією яких є виконання посередницької ролі між авторами з одного боку і видавництвами, організаторами літературних форумів/фестивалів і покупцями книг з

іншого. Це задовольняє інтереси всіх учасників редакційно-видавничого процесу (особливо на підготовчому та маркетинговому етапах): автори мають змогу зосередити свою увагу на створенні текстів і не витратити час на пошук видавництва, комунікацію з ним і промоцію книги, а видавці отримують від літагенців якісні авторські оригінали. Саме так розуміють призначення літературних агенцій за кордоном, де інститут агентування є високорозвиненим. Однак варто наголосити, що функції літагенцій в різних країнах можуть мати свої відмінності залежно від особливостей розвитку книжкового ринку.

Історія виникнення й розвитку літературних агенцій в Україні

На відміну від світової практики, в Україні літературні агенції є досить новим явищем, хоча ще з кінця 90-х рр. минулого століття деякі українські письменники (Тарас Прохасько, Наталка Сняданко, Марина і Сергій Дяченки, Наталія і Олександр Шевченки, Андрій Курков, Любка Дереш, Оксана Забужко та ін.) мали досвід співпраці з західними агентами (більш докладно це описав О. Кінь у статті «Наша агентура» [5]).

Протягом останніх років в Україні з'явилися й зникли літературні агенції, і головна причина цього явища – фінансова (невеликий дохід автора з письменницької діяльності, зокрема з продажу книг, яким треба ділитися з літературним агентом).

На початку 2000-х рр. існувала єдина «Українська літературна агенція» («УЛА»), діяльність якої описано в праці В. Хоню [24, с. 131]. Сьогодні ця компанія припинила своє існування, її вебсторінка недоступна.

У 2016 році створено першу літературну агенцію «Acris». Її засновниками стали менеджер проектів у сфері культури і літературний агент Макса Кідрука Марк Оплачко та літературознавиця Любов Кривуца, які позиціонували себе як «літературну агенцію за західним зразком, що працюватиме помічником автора та видавця» [20], а метою своєї діяльності визначали пошук перспективних авторів, комунікацію з видавництвами й просування книг. Ця подія стала настільки знаковою і важливою, що про неї написали всі популярні видавничі портали і пабліки в соцмережах: «LITCENTR» [20], «Читомо» [10], «Друг читача» [19], «Інтерв'ю з України» [4] та інші. У розмові з медійниками [4] засновники зазначили, що чимало авторів надсилали свої рукописи в «Acris», а це свідчить про затребуваність агентської діяльності. Літературна агенція працювала з відомими письменниками (наприклад, Максом

Кідруком), продюсувала молодих авторів, а також на своїх сторінках у соцмережах розміщувала чимало корисних практичних порад щодо вдосконалення текстів. Однак у 2018 році призупинила свою діяльність на невизначений термін через проблеми зі здоров'ям Марка Оплачка, про що він зазначив на сторінці агенції у фейсбуці в пості від 3 вересня 2018 року [11].

У 2017 році відомий ще з 2013 року професійний інформаційний ресурс про видання для дітей і юнацтва «*БараБука*» спільно з видавництвом «Ранок» створили літературну агенцію, яка спеціалізується на дитячій літературі й «допомагає якісним рукописам сучасних українських авторів стати взірцевими книжками» [12]. Серед експертів «БараБуки» – літературознавці, критики, професори й викладачі провідних ЗВО, книгознавці, редактори, організатори книжкових подій та ін., які відслідковують тренди ринку дитячої книги, організовують презентації книжкових новинок та інші літературні події з метою промоції письменників і популяризації читання.

У 2017 році поетом Василем Кузаном засновано ще одну літературну агенцію «*Зілля*», метою якої є видання й популяризація українських книг, організація та проведення літературно-мистецьких івентів, фестивалів, перфомансів, презентацій, творчих турів [27].

У 2019 році літературні менеджери Вікторія Матюшина (Вікторія Ма), Остап Микитюк і маркетолог Олена Одинока заснували літагенцію «*OVO*». За словами співзасновниці й виконавчої директорки Вікторії Ма, агенція працює за трьома напрямками: відбір талановитих авторів і рукописів та влаштування їх у видавництво, промоція українських авторів за кордоном, промоція автора (докладно про це – в інтерв'ю Вікторії видавництву «*Mamino*» [3]). Нині «*OVO*» на своїй сторінці у фейсбуці позиціонує себе як рекламна агенція, є найпотужнішою у видавничій галузі країни і працює на українському й міжнародному книжкових ринках.

У 2021 році організаторка літзаходів в Україні Юлія Бузикіна заснувала літературну агенцію «*Luna*» і, зважаючи на особливості українського книжкового ринку, пропонує такі послуги: пошук видавництва для автора, просування цього автора та його творів, маркетинг і менеджмент продажу книг, організація книжкових презентацій та авторських турів. Юлія зазначає, що головним її завданням є допомога авторові у виданні його творів: продаж прав автора, видання його книги різними способами, зокрема й «самвидав». Насамперед «*Luna*» працює з тими авторами, які готові

видавати свої книги за власний рахунок, відповідно – оплачувати і послуги літагента (докладно про це – в інтерв'ю ютуб-каналу «Пішли писати» [6]). Наразі (від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну) не приймає замовлень.

Варто відзначити діяльність окремих літагентів: *Марка Оплачка* (літературний агент Макса Кідрука), *Вікторії Ма* (літературна агентка Тамари Горіха-Зерня, Катерини Бабкіної, Сергія Демчука, Роксолани Сьоми, Павла Матюші), *Юки Гаврилової* (літературна агентка Андрія Кокотюхи, братів Капранових, Юрія Іздрика, Ірени Карпи, Олександра Красюка, Маріанни Маліної, Андрія Котлярчука, Сергія Лободи, Наталії Юницької), *Юлії Бузикіної* (літературна агентка Олени Кузьміної, Тати Снігур, Анни Морозової), *Євгенії Чуприни* (літературна агентка Василя Усатенка, Михаїла Гранда).

Функції літературних агенцій

Здійснивши комплексний аналіз сайтів літературних агенцій та їхніх сторінок у соціальних мережах [10; 11; 12; 13; 15], а також інтерв'ю з літагентами [1; 3; 4; 6; 16; 17; 18; 23; 25] та публікації в медіа про діяльність літературних агенцій [5; 10; 19; 20; 21; 27], можемо виокремити такі функції та послуги, які вони надають:

1) рецензування авторського оригіналу й допомога з його вдосконалення;

2) кваліфікований пошук видавництва для письменника, комунікація з цим видавництвом і продаж йому авторського рукопису;

3) пошук бетарідерів і збір відгуків про книгу;

4) промоція й реклама автора та його твору з використанням традиційних PR-технологій: підготовка, організація й проведення презентацій і турів; публікація в медіа різножанрових матеріалів, зокрема новин в інтернет-виданнях і літературних порталах, інтерв'ю з письменником, «ТОП» та ін.; співпраця з книжковими блогерами й літературними оглядачами; модерування сторінок автора в соціальних мережах; домовленість із організаторами міжнародних та українських книжкових фестивалів і форумів про участь в них автора; подання книги на різноманітні конкурси, премії, кінопітчінги, літературні резиденції; створення буктрейлерів та ін.;

5) співпраця з іноземними видавництвами, укладання з ними угод: пошук видавців за кордоном для українських авторів, комунікація з ними, зокрема про продаж майнових авторських прав на переклад книги; представлення інтересів іноземних видавців в Україні; пошук іноземних авторів для перекладу їхніх творів українською мовою й видання цього перекладу в українському видавництві; домовленість про проведення презентацій

книг українських письменників за кордоном; співпраця з іноземними літературними агентами на міжнародних книжкових форумах і фестивалях з метою пошуку закордонних авторів для видання їхніх творів в Україні; подання заявок на гранти на переклад українських книг та ін.;

б) низка додаткових послуг, які не надають літературні агенції за кордоном, де робота видавництва і літагенцій чітко розмежована: коректура і редагування авторських рукописів, переклад творів, дизайн, ілюстрування, макетування, верстання і друк книги, її реклама, промоція та продаж.

Етапи роботи літературної агенції з книгою

Інститут агентування передбачає тісну співпрацю автора, літературного агента й видавця, що проходить у декілька етапів:

1) автор пише твір і звертається до літературної агенції, яка рецензує рукопис;

2) якщо відгук рецензента є позитивним або напівпозитивним, але письменник адекватно реагує на конструктивну критику й погоджується на доопрацювання тексту, агенція і автор укладають угоду про співпрацю (із письменниками-початківцями – разову, з перспективними – довготривалу), на основі якої представляє інтереси автора;

3) агенція за потреби робить письменнику зауваження та вносить пропозиції щодо покращення авторського оригіналу;

4) літагент пропонує відредагований рукопис тим видавництвам, яким цей твір найбільше підходить за жанровою специфікою, віком читачької аудиторії та іншими критеріями;

5) із видавництвом, яке погодилося друкувати книгу, літагенція узгоджує всі юридичні аспекти;

6) літагенція разом із автором і видавництвом планує, розробляє і проводить рекламну кампанію книги та здійснює її промоцію.

Перспективи діяльності літературних агенцій в Україні

В Україні інститут агентування поки є малорозвиненим, а ті літагенції, які виникали до повномасштабного вторгнення росії в Україну або призупинили свою діяльність, або стали менш активними. Проте на українському видавничому ринку є кілька потужних літературних агенцій (насамперед «OVO» і «БараБука») та окремих літературних агентів, а автори все більше розуміють, що самотужки шукати потрібне видавництво для своєї книги та здійснювати рекламно-промоційну діяльність стає все важче. На нашу думку, літературні агенції мають перспективи стати більш популярними за умов, які поступово реалізуються в Україні:

– Розвиток видавничого ринку, зокрема підтримка державою книговидання, адже, як слушно зауважує О. Левчук, «літературний агент – спеціалізація для лібералізованого і зрілого ринку видань» [8, с. 70]. Відзначимо, що сьогодні українські літературні агенти отримують свій прибуток по-різному. Так, «OVO» бере свій гонорар, що складає орієнтовно третину від заробітку автора після реалізації книги (тоді як за кордоном ця цифра становить 10%), а «Luna» надає свої послуги за ставкою, заздалегідь визначеною сумою [6].

– Співпраця українських та іноземних видавництв, адже вихід на міжнародний книжковий ринок неможливий без літературного агента.

– Є автори, зокрема молоді початківці, які готові оплатити і видання своїх книг, і їхню промоцію, зокрема послуги літературного агента.

Літературний агент не є публічною чи медійною людиною, однак повинен популяризувати себе, щоб отримувати більше клієнтів. Так, «OVO» співпрацює з книжковими блогерами, літературними порталами (наприклад, спільно з «Читай» започаткувала річний челендж «Читай з «OVO» [14]), активно долучилася до акції «Національний тиждень поезії» на своїх сторінках у соціальних мережах тощо.

Наразі в Україні не існує ЗВО, які б готували літературних агентів (на відміну від закордонного видавничого ринку). Фахівці, що працювали/працюють у цій галузі, здобувають знання самотужки або навчаючись на різноманітних курсах (насамперед ідеться про школу сучасної літературної індустрії та комунікацій «Litosvita», яка постійно проводить курси з видавничого бізнесу й книжкової промоції із залученням практиків-піарників провідних видавництв). Також літературними агентами можуть працювати випускники освітніх програм «Менеджмент» і «Реклама та PR» та інших економічних і комунікативних спеціальностей.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави сформулювати таке визначення поняття «літературна агенція» – це організація, яка є посередником між авторами, видавцями та організаторами книжкових форумів/фестивалів і читачами. Сьогодні в Україні функції літературних агенцій часто виконують видавництва, але за останні роки було створено декілька літагенцій західного зразка, найпопулярнішими з яких є «OVO» і «БараБука». Крім того, на видавничому ринку в різні роки працювали/працюють окремі фахівці-літагенти, наприклад: Марк Оплачко, Любов Кривуца, Юка Гаврилова, Вікторія Ма, Юлія Бузикіна, Євгенія Чуприна та інші.

В Україні літературні агенції виконують дуже багато функцій, окремі з яких виходять за межі типових обов'язків таких компаній за кордоном. Крім основної посередницької ролі між різними учасниками видавничого процесу літагенції пропонують послуги (як додаткові) звичайного видавництва: редагування авторських оригіналів, переклад з української мови іноземними й навпаки, коректура, ілюстрування, дизайн, макетування, верстання і друк книг, їхній продаж, написання матеріалів для медіа

та ін. У такий спосіб літературні агенції розширюють свої функції, підлаштовуючись під потреби українського книговидавничого ринку.

Формування глобального інформаційного простору призводить до того, що і письменникам, і видавництвам неможливо буде обходитись без допомоги посередників. Це означає, що послуги літературних агентів стануть затребуваними, їхню кількість зростатиме, що відкриває перспективи для подальших наукових студій.

Список літератури:

1. Бліндюк М. Що таке літературна агенція та як вона працює – інтерв'ю з Вікторією Ма. *Суспільне*. 2022. 18 січня. URL: <https://suspilne.media/culture/198727-so-take-literaturna-agencia-ta-ak-vona-pracuje-intervu-z-viktorieu-ma/> (дата звернення: 27.03.2024).
2. Бондар Ю., Головатий М., Сенченко М. Енциклопедія для видавця та журналіста. Київ: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010. 400 с.
3. Вікторія Матюша розповідає про те, як працює літературна агенція. URL: <https://is.gd/eoNEA9> (дата звернення: 27.03.2024).
4. Завара С. Марк Оплачко: «Незмінним критерієм успішної книги є те, щоб вона захоплювала від першої і до останньої сторінки». *Інтерв'ю з України*. 2016. 26 вересня. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2016/10/05/mark-oplachko/> (дата звернення: 27.03.2024).
5. Кінь О. Наша агентура. LB.ua. 2010. 13 вересня. URL: https://lb.ua/culture/2010/09/13/64821_nasha_agentura_.html (дата звернення: 27.03.2024).
6. Кубай Ю. Інтерв'ю з літературною агенткою Юлією Бузикіною. *Пішли писати*. 2024. 7 березня. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fC0g2fbFhCA> (дата звернення: 27.03.2024).
7. Левицька О. Історія видання одного бестселера: співпраця автора, літературного агента і видавця (на матеріалі роману Джона Фаулза «Колекціонер»). *Поліграфія і видавнича справа*. 2014. № 4 (68). С. 78–83.
8. Левчук О. Літературний агент для сучасного українського видавництва. *Технологія і техніка друкарства*. 2019. № 1 (63). С. 70–79.
9. Левчук О. Перспективи спеціалізації “літературний агент” на українському видавничому ринку. *Медіапростір*. 2019. Випуск 12. С. 41–47.
10. Літагенція «Acris» приймає рукописи творів. *Читомо*. 2016. 31 серпня. URL: <https://archive.chytomo.com/calendar/litagenciya-acris-prijmaje-rukopisi-tvoriv> (дата звернення: 27.03.2024).
11. Літературна агенція «Acris». URL: <https://www.facebook.com/acris.agency> (дата звернення: 27.03.2024).
12. Літературна агенція «BaraBooka». URL: <https://www.barabooka.com.ua/literaturna-agenciya-barabooka/> (дата звернення: 27.03.2024).
13. Літературна агенція «Luna». URL: <https://www.facebook.com/luna.lit.agency/> (дата звернення: 27.03.2024).
14. Літературна агенція «OVO» оголошує конкурс рецензій. *Національна спілка письменників України*. 2020. 25 листопада. URL: <https://nspu.com.ua/novini/literaturna-agenciya-ovo-ogoloshuie-konkurs-recenzij/> (дата звернення: 27.03.2024).
15. Літературна агенція «OVO». URL: <https://litagencyovo.com/> (дата звернення: 27.03.2024).
16. Навіщо в Україні створили літературну агенцію: інтерв'ю з засновниками «OVO». *Yakaboo*. 2020. 28 лютого. URL: <https://blog.yakaboo.ua/lit-agent-ovo/> (дата звернення: 27.03.2024).
17. Неборак Б. Віолена Фоко, Trames: Частина роботи агента – знати правильне місце і правильний час. *Читомо*. 2021. 2 серпня. URL: <https://export.chytomo.com/violen-foko-trames-chastyna-roboty-agenta-znaty-pravylnie-misce-i-pravylnuj-chas/> (дата звернення: 27.03.2024).
18. Ніжнік Л. Юлія Бузикіна: «Літературних агентів має стати більше». *Національна спілка письменників України*. 2022. 15 лютого. URL: <https://nspu.com.ua/novini/juliya-buzikina-literaturnih-agentiv-maie-stati-bilshhe/> (дата звернення: 27.03.2024).
19. Нова літературна агенція «Acris» шукає талановитих авторів. *Друг читача*. 2016. 5 серпня. URL: <https://vsiknygy.net.ua/news/46013/> (дата звернення: 27.03.2024).
20. Оплачко М. В Україні засновано літературну агенцію «Acris». *LITCENTR*. 2016. 4 серпня. URL: <https://litcentr.in.ua/blog/2016-08-04-123> (дата звернення: 27.03.2024).

21. Расулова О. Як видати свою першу книжку в Україні: радять письменники, видавці, літагенти та культурні менеджери. *Українська правда*. 2021. 26 липня. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2021/07/26/245480/> (дата звернення: 27.03.2024).
22. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця: практич. посібник. Київ: Наша культура і наука, 2010. 560 с.
23. Хмельовська О. Юка Гаврилова: «Наявність літературного агента не додає митцеві таланту, проте значно полегшує життя». *Читомо*. 2011. 4 листопада. URL: <https://archive.chytomo.com/interview/yuka-havrylova-nayavnist-literaturnoho-ahenta-ne-dodaye-myttsevi-talantu-prote-znachno-polehshuye-zhyttya> (дата звернення: 27.03.2024).
24. Хоню В. Літературна агенція: чи знадобився нам світовий досвід. *Поліграфія і видавнича справа*. 2007. № 2 (46). С. 129–136.
25. Цьомик Г. Від яйця до жар-птиці: як працює літературна агенція «OVO». *Gwara Media*. URL: <https://info.gwaramedia.com/litagencziya-ovo.html> (дата звернення: 27.03.2024).
26. Шендерівська Л. Агентська діяльність у видавничо-поліграфічному комплексі. *XXII Міжнародна науково-практична конференція з проблем видавничо-поліграфічної галузі: тези доповідей*. Київ, 2016. 27 квітня. С. 119.
27. Шкіря В. Від газети «Нове життя» – до літературної агенції «Зілля». *Нове життя*. 2022. 3 червня. URL: <https://nz-ir.com/2022/06/03/vid-hazety-nove-zhyttia-do-literaturnoi-ahentsii-zillia/> (дата звернення: 27.03.2024).

Pohribna O. O., Nadtochii O. L. FEATURES OF ADVERTISING AND PROMOTIONAL ACTIVITIES OF LITERARY AGENCIES IN UKRAINE

The article focuses on studying the peculiarities of literary agencies in Ukraine. The essence of the “literary agency” concept is interpreted based on the analysis of scientific literature and the source base of the research; namely, it is an organization that acts as an intermediary between authors and publishers and organizers of book forums/festivals. It has been established that literature agents are specialists who understand the trends of the publishing market, are familiar with the specialization of individual publishing houses according to various criteria (genre, age, etc.), know the requirements for author’s originals and synopsis, the rules for drawing up accompanying documents for publishing a book considering copyright compliance. These issues are especially relevant for the promotion of young authors and for cooperation with foreign publishing houses.

The article analyzes the history of the emergence and development of the “Acris”, “BaraBuka”, “Potion”, “OVO”, “Luna” literary agencies and the activities of individual literary agents. A number of functions they perform were determined on their example, namely, finding an author for a publisher on the most favourable terms for both, reviewing and, if necessary, improving the author’s original together with the writer; searching for a publishing house and communicating with it, advertising and promoting the book. It is emphasized that in addition to the mentioned main functions, literary agencies offer a number of other services: literary editing, translation, layout, typesetting, publication and sale of books, creation of texts according to the ideas of customers, etc.

The article represents the stages of cooperation between the author, the literary agency and the publishing house: writing the text by the writer and applying to the literary agency, reviewing and improving the author’s original, finding a publishing house and concluding an agreement with it, the participation of literary agencies in the advertising and promotion of the book. The prospects for the development of literary agencies in Ukraine compared to the foreign publishing market and the training of specialists for this activity are outlined.

Key words: literary agency, literary agent, author, publishing house, advertising, promotion.

Федоренко О. Д.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Ковтун Н. О.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОГО ІМІДЖУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

У статті здійснено спробу дослідити один із ключових складників іміджу політичного лідера, зокрема зовнішній образ Президента України, що є комунікативним інструментом впливу на цільову аудиторію як усередині країни, так і у світі. Зосереджено увагу насамперед на трансформації одягу та фізичних рис Володимира Зеленського до і під час повномасштабного вторгнення росії в Україну на платформі «YouTube» та на сторінці лідера в соціальній мережі «Facebook». У розвідці окреслено ключові зовнішні маркери, що є засобами важливих меседжів громадянам нашої країни та всьому світу.

Створення позитивного іміджу є нині важливим для політика, оскільки це зумовлює його взаємодію з аудиторією. Сформований образ відтворює інтереси як людей, так і лідера, і намагається поєднати їх. Окреслене питання є нині актуальним, оскільки грамотно створений імідж допомагає політику здобути довіру електорату та увійти у владні кола з метою управління державою. На особливу увагу заслуговує питання формування успішного образу політичного лідера в українських реаліях. Зовнішній імідж лідера країни робить шлях до електорату простішим і зрозумілішим, оскільки він отримує найбільш виразні аспекти такого образу, зокрема через зовнішню атрибутику. Основна комунікативна функція іміджу – полегшити аудиторії сприйняття інформації про політика, проєктуючи ті його характеристики, що вважаються найкращими в конкретному середовищі й часі, та надалі підготувати підґрунтя для формування установки вибору саме цього лідера. Побудова успішного іміджу полягає здебільшого не в наділенні політика неіснуючими характеристиками та створенні ідеального образу, а в розвитку його реальних особливостей і позитивних якостей, на які очікують маси. Вдало сформований зовнішній імідж політичного лідера є дуже ефективною саморекламою, оскільки допомагає йому порозумітися з людьми, завоювати їхню довіру в непростий час, надіслати світу важливі меседжі.

Ключові слова: імідж, різновиди іміджу, політичний імідж, зовнішній образ, складники зовнішнього іміджу.

Постановка проблеми. Нині імідж є актуальним у різних галузях суспільного життя: економічній, соціальній, духовній, політичній та ін. Він відіграє визначальну роль у популяризації продукту, компанії, особистості чи країни. Саме образ людини є важливим чинником її позиціонування в соціумі. Насамперед зауважимо, що імідж (англ. image, від лат. imago – образ, вид) – цілеспрямовано сформований образ якої-небудь особи, явища, предмета, що покликаний збільшити емоційно-психологічний вплив на кого-небудь із метою популяризації реклами, пропаганди тощо. Так трактують поняття укладачі Словника іншомовних соціокультурних термінів [15]. Дослідниця А. Акаймова слушно зауважує, що «імідж

є стереотипним образом певного суб'єкта, який сформований у масовій свідомості» [1].

Зазначимо, що поняття «особистий імідж» тлумачать як сформований образ людини, що створює певний рівень довіри або ж недовіри до його носія, покликаний здійснювати емоційно-психологічний вплив на аудиторію з метою формування певного ставлення, уявлення, зокрема про особу, яка є предметом обговорення [9; 10; 14]. Дуже виразно із цього приводу написав літературний критик і публіцист Е. Гофман: «Імідж – це мистецтво керувати враженнями» [3, с. 91]. Однією з найважливіших його функцій є посередництво між суб'єктом (особою, організацією тощо) і масою людей; він надихає оточення, йому адресо-

вані надії та сподівання [16]. Саме тому формування іміджу є сьогодні надзвичайно актуальним для політичних лідерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць і практичних рекомендацій дає підстави констатувати, що питання формування зовнішнього іміджу українського Президента, попри його актуальність і теоретичну визначеність, потребує значного розширення, оновлення застарілих положень і формування нових підходів, які б ґрунтувалися на реаліях сучасної ситуації, зокрема повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Учені активно досліджують роль іміджу, особливості його формування, функції, різновиди тощо. Для нашої роботи вагомими є праці К. Носяр [9], Л. Ольшанської [10], М. Прищак, О. Лесько [13], Л. Хавкіної [17] та ін. Так, різновиди образу в наукових розвідках аналізувала дослідниця А. Акаймова [1]. Детальніше досліджували візуальний імідж такі науковці, як Ф. Барановський [2], А. Вайер [4], К. Носяр [9] та ін.

На особливу увагу заслуговує питання формування успішного іміджу політичного лідера в українських реаліях. Як стверджують Н. Лікарчук [7], І. Милосердна [9], О. Петров [11], О. Холод [18], універсального іміджу успішного політика не існує, кожен народ обирає ті характеристики, які найбільше відповідають його ментальним особливостям. Створення позитивних образів лідерів країни є цілеспрямованою професійною діяльністю іміджмейкерів і транслюється передусім через медійні канали за допомогою таких інструментів, як інформаційно-рекламні технології, PR та ін.

Малодослідженою є проблема трансформації іміджу українських політичних лідерів у телеєфірі та в соціальних мережах, зокрема у «Facebook», а також на платформі «YouTube». Окреслене питання вважаємо **актуальним**, оскільки добре сформований імідж допомагає політику здобути довіру громади й спиратися на її підтримку, зокрема в управлінні державою. Окрім того, продуманий зовнішній образ політичного лідера країни є комунікативним інструментом трансляції актуальних завуальованих повідомлень світовій спільноті. Присутність політичного лідера в медіа виникає як необхідна умова його позиціонування в політичному просторі. Формування політичного іміджу лідера під час війни сприяє не лише досягненню політичних цілей самого політика, а й впливає на хід бойових дій та наявність підтримки світової спільноти. У статті зроблено спробу проаналізувати зовнішній імідж Президента України

Володимира Зеленського під час повномасштабної російсько-української війни.

Постановка завдання. Вважаємо ключовою метою нашої розвідки – простежити специфіку трансформації аналізованого зовнішнього образу Президента України Володимира Зеленського під час повномасштабного вторгнення росії в Україну, окреслити його характерні іміджеві характеристики, з'ясувати найважливіші складники зовнішніх маркерів, що є засобами актуальних меседжів громадянам нашої країни та всьому світу.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль нині відіграє імідж, який створює політик як усередині своєї країни, так і у світовому контексті. Образ лідера – це сприймання, що він формує в людській свідомості через певні атрибути – зовнішній вигляд, одяг, аксесуари, жести, поставу та ін. Він є одним із джерел у формуванні авторитету й популярності політика, оскільки в громадян немає прямих контактів із цією людиною, але є, як слушно зауважує Ф. Барановський, «комплексна система вражень, які він створює за допомогою свого зовнішнього вигляду, одягу та манери поведінки» [2, с. 41]. Як відомо, зовнішні атрибути й одяг – це те, на що люди звертають увагу насамперед (усім знайоме українське прислів'я «Зустрічають по одягу, а проводжають по розуму»). Тож зовнішній імідж політика відіграє важливу роль у його популярності в соціумі.

Символічні уявлення людей (електорату) про лідерів формується через засоби масової комунікації, де транслюються бачення суб'єкта політики про себе та зафіксовані думки про нього інших. На думку Г. Трушевич [20, с. 85], присутність лідера в медіа є необхідною умовою його позиціонування в політичному просторі. Створення його доцільного іміджу під час війни сприяє не лише досягненню цілей самого політика, а й впливає на хід бойових дій і наявність підтримки світової спільноти. Тож важливу роль у політичній діяльності відіграє правильно сформований образ лідера країни.

Вибір ключового політичного лідера для нашого аналізу зумовлений рівнем його популярності в Україні. Спираючись на останнє опитування Київського міжнародного інституту соціології в лютому 2024 р. [5], варто зазначити зниження довіри українців до Президента В. Зеленського до 60 % (на відміну від 90 % станом на травень 2022 р.) Це зумовлено, як зазначено в соціопитуванні, останніми подіями в країні – відставкою Залужного, складною ситуацією на фронті, невизначеною позицією союзників України, продовженням корупційних скандалів.

«Однак більшість українців продовжують йому довіряти», – як зазначив заступник директора КМІС А. Грушецький [5].

Президент країни – це публічна особа, що є впізнаною не лише у своїй країні, але в усьому світі. Тим більше, за тих тяжких подій, які зараз відбуваються в Україні, повномасштабного вторгнення росії в Україну. Тому важливо враховувати всі аспекти формування його зовнішнього іміджу. «Людина може примусити свій одяг говорити те, що вона хоче сказати, або те, що від неї хочуть почути», – так образно зауважує американський письменник Д. Уоллес [13].

Цікаво, що цей імідж може бути як природним для носія, так і перебувати в конфлікті із його самоіміджем. Ми поділяємо думку тих дослідників [18], які стверджують, що лідер країни, зокрема Президент, має бути носієм органічного іміджу, який виокремлює його з-поміж інших політиків, засвідчує індивідуальність і викликає довіру до нього, відповідно й до трансльованої ним інформації. Основною метою формування іміджу, зокрема Президента України, є посилення позитивної громадської думки щодо керівника країни. Думка ж громади, що здатна підтримати чи не підтримати свого лідера, також зумовлює вплив на його образ. Тож ідеться про взаємопов'язаний процес: якщо політичний лідер не дбає про власний імідж, то знайдуться ті, хто робитиме це за нього. У такому випадку імідж формуватиметься стихійно, тож не є фактом, що він буде позитивним і успішним.

Нагадаємо, що складниками візуального іміджу людини, на думку К. Носяр [9], є вбрання (одяг, взуття, аксесуари); фізичні дані (зріст, фігура); зачіска; погляд і міміка. У нашій розвідці зосередимо більшу увагу на такому складникові, як одяг Президента України, оскільки він зазнав суттєвих трансформацій і транслює важливі для країни та для світу меседжі. Усі українці помітили, що 24 лютого 2022 року лідер нашої країни змінив діловий піджак на куртки, світшоти, худі, футболки. Це транслювали його щоденні відеозвернення до українців, як-от: «У нас війна. Я говоритиму з вами на Банковій за закритими шторами та барикадами. Вікна підперті мішками з піском, без світла, просто на сходах і максимально близько до вас». Вони давали відчуття контролю над ситуацією, оскільки підсумовували те, як минув день війни. Відтоді Президент Володимир Зеленський жодного разу не з'явився на публіці в костюмі чи якомусь іншому діловому одязі. Лише мілітарі-стиль: штани кольору хакі, флісові куртки, зелені та сірі футболки з тризубом та худі з написом «I'M UKRAINIAN».

Узявши до уваги дослідження науковців із порушеної теми, проаналізувавши фотографії та відеоматеріали на «YouTube», а також на сторінці лідера країни у «Facebook», ми виокремили кілька ключових меседжів, які Президент транслює українцям і всьому світу щодо зміни свого зовнішнього іміджу:

1. *Володимир Зеленський позиціонує себе як сильний керівник держави, що воює.* Стиль одягу є повсякденним і зручним для будь-якої ситуації (у кабінеті на Банковій, у поїзді в Бучу, Бахмут тощо, у записі відеозвернень до українців із різних локацій у столиці чи ін.) – це футболки й светри кольору хакі чи темних приглушених кольорів, армійські штани, кросівки або черевики спортивного типу. Він є очільником країни, що воює. Тож мілітарі-стиль в одязі це підкреслює, а поява президента із втомленим неголеним обличчям і щетиною із сивиною це увиразнюють. І такий образ буде незмінним доти, доки не закінчиться війна.

2. *В. Зеленський транслює себе як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України, що два роки поспіль захищає інші країни від російської агресії, тому здатний говорити «на рівних» із впливовими лідерами провідних країн.* Він змінив ділові костюми з краватками на спортивний одяг стилу мілітарі, і в такий спосіб вийшов за межі політичного етикету. Як слушно зазначила С. Кривенко [7], у такому одязі він не просить, а вимагає зброю, він критикує бездіяльність деяких політичних лідерів країн, акцентує на беспорядності світової безпекової системи. У такому образі він не має відповідати загальноприйнятим правилам «у світі костюмів і краваток», де політика завжди є компромісною. У період війни політика має бути безкомпромісною щодо захисту своїх територій і життя українців.

3. *Президента В. Зеленського зараз цікавить доля країни значно більше, ніж його власні потреби та інтереси.* Президент країни 24/7 перебуває в роботі. Тож одяг не вирізняється різноманітністю та є повсякденним. Він займається не своєю зовнішністю й не витрачає час на вибір стильного ділового одягу. Його зараз цікавить доля країни значно більше, ніж він сам.

Цікаво простежувати зовнішній імідж нашого Президента й лідерів інших країн (у порівняльному аспекті) на світлинах, що облетіли весь світ:

1) колишній прем'єр-міністр Великої Британії *Борис Джонсон приїхав до Києва в день других роковин повномасштабного вторгнення росії в Україну (24.02.2024).* Він опублікував фото із президентом Володимиром Зеленським поблизу його резиденції в українській столиці (див. URL:

<https://glavcom.ua/country/incidents/boris-dzhonson-pribuv-do-ukrajini-987579.html>) – ділова сорочка голубого кольору й краватка Джонсона та мілітарі-стиль нашого лідера – світшот на флісі темного кольору з нашавкою тризуба, сірі штани армійського фасону, а також зосереджений погляд без посмішки, неголене обличчя, щетина із сивиною;

2) офіційна зустріч Володимира Зеленського у Вільнюсі з Президентом Литви (10.01.2024) – діловий стиль одягу Гітанаса Науседи – пальто класичного стилю, шарф, сорочка й краватка, а також звичайна куртка темно-коричневого кольору з великими кишнями, штани й черевики кольору хакі, – образ Президента країни, що перебуває в стані війни (див. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3811451-zelenskij-zustrivsa-u-vilnusi-z-prezidentom-litvi.html#>);

3) фотографії з чергового візиту Зеленського до США (11.12.2023). Серед ключових тем на переговорах у Вашингтоні були продовження оборонної співпраці України та США – світлина (і відео) його офіційної зустрічі в Білому домі з американським Президентом Джоозефом Байденом (див. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/denarodzhennja-zelenskoho-jak-minuv-rik-prezidenta-foto-982195.html>). Знову ж таки – ніякого офіційного костюму, а чорний світшот і світло-сірі штани поруч із діловим лоском дрескоду американського Президента. Зауважимо, що коментарі із цього приводу у фейсбуці були дуже різними: хтось схвально підтримував, а хтось жорстко критикував нашого Президента на кшталт, що він мав би одягнути костюм на зустріч такого рівня та проявити повагу до американського лідера, що він приїжджає до Білого дому з президентським візитом, а одягнений так, ніби збирається в похід та ін.

Про цікаву історичну паралель у зв'язку із окресленим візитом зазначає дослідниця А. Лукашевська у своїй публікації «Рік, закарбований на обличчі...»: «Багато іноземних оглядачів звернули увагу на те, що в 1941 році в подібному вбранні приїжджав до Вашингтона і прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль, який став людиною-символом Другої Світової війни – політиком, який згуртував Європу на боротьбу з нацистською Німеччиною. Метою його візиту також було залучити більше підтримки та допомоги від США» [8]. Недаремно прем'єр Великої Британії Борис Джонсон назва В. Зеленського «новим Черчиллем», а компанія «Lego» продає фігурки маленького Володимира Олександровича;

4) В. Зеленський у Великдень (16.04.2023 р.) наголосив на перемозі та вшанував загиблих

захисників – це фото, на якому В. Зеленський у темній українській вишиванці зі світло-зеленим українським орнаментом, що виконаний українськими майстрами. Аналогічним є зовнішній образ лідера 23 серпня 2023 р. на День державного прапора на урочистій церемонії підняття синьо-жовтого прапора – українська вишиванка приглушеного зеленого кольору й відповідного тону штани. 24 серпня 2023 р. глава держави привітав громадян із Днем Незалежності в сорочці кольору хакі з вишитим на грудях тризубом і чорним орнаментом на комірці. Подібні світлини (див. URL: <https://glavcom.ua/country/politics/denarodzhennja-zelenskoho-jak-minuv-rik-prezidenta-foto-982195.html>), за нашими спостереженнями, є єдиними винятками «порушення» традиційного мілітарі-стилю та увиразнюють українську ідентичність політичного лідера.

Позиція Президента чітка й принципова: він не планує змінювати мілітарі на офіційний костюм аж до перемоги України у війні. Про це він говорив уже неодноразово в інтерв'ю із закордонними журналістами.

Наведемо слухне спостереження дослідниці А. Лукашевської: «В. Зеленський фактично запустив світовий тренд на зручний кежуал кольору хакі із патріотичними принтами від українських виробників і став першим українським лідером, який повністю відійшов від офіційного дрескоду» [8]. Тож тактика президента щодо свого зовнішнього образу в період війни є вмотивованою, він є символом опору й героїзму українського народу.

Висновки із дослідження і перспективи в цьому напрямку. Зважаючи на здійснений науковий пошук щодо актуальності питання трансформації зовнішнього іміджу українського політичного лідера в критичний для українців час, варто зазначити, що він відіграє суттєву роль не лише в посиленні впізнаваності, популярності та впливовості Президента країни, а виконує насамперед присутню змістову функцію – передавати важливі смисли та меседжі своєму народу та світовій спільноті.

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що зовнішній образ Володимира Зеленського суттєво трансформувався впродовж останніх двох років президентства під час повномасштабного вторгнення росії в Україну, зокрема після 24 лютого – це не міг не помітити світ і всі українці.

Окреслений мілітарі-стиль українського Президента є не лише зручним і функціональним, це ще й чітка позиція та демонстрація світу важливих меседжів – у нашій країні триває війна, тож

інтереси й доля України є першочерговими як для українців та лідера країни, так і для всього світу; Президент держави, яка понад два роки захищає інші країни від російської агресії, здатний говорити з позиції лідера із впливовими очільниками провідних країн.

Предметом нашої уваги були питання, що достатньо простудійовані або ж ті, що спеціально

не порушувалися в сфері соціальної комунікації. Акцентуючи на них, ми спрогнозували тему для подальшого наукового пошуку, зокрема позиціонування образу першої леді, однієї з найвпливовіших людей 2023 р. за версією журналу «Time», засновницею українського благодійного фонду Олени Зеленської в сучасних телевізійних і соціальних медіа.

Список літератури:

1. Акайомова А. Комунікативні властивості іміджу та його класифікація. *Віче*. № 22. 2011. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2798/> (дата звернення: 12.02.2024).
2. Барановський Ф. В. Роль візуального іміджу політичного лідера в демократичному суспільстві. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. Вип. 2(58). 2023. С. 40–47.
3. Білик Т. М. Сутність поняття «імідж». *Науковий вісник молодих учених ХДУ: зб. наук. праць молодих учених*. Херсон: ХДУ, 2011. С. 90–93.
4. Вайєр А. Технологія створення політичного іміджу. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Sv. 5, Vyd. 1. С. 176–180.
5. Васьків О. Рейтинг Зеленського знизився після рішення про відставку Залужного – опитування. URL: <https://suspilne.media/685198-rejting-zelenskogo-znizivsa-pisla-risenna-pro-vidstavku-zaluznogo-opituvanna/> (дата звернення: 20.03.2024).
6. Кривенко С. «Мені потрібна зброя, а не евакуація». Як Зеленський став українцем, що рятує світ. *Твоє місто*. 25 січня 2023. URL: https://tvoemisto.tv/blogs/meni_potribna_zbroya_a_ne_evakuatsiya_yak_zelenskyu_stav_ukraintsem_shcho_ryatuie_svit_136976.html (дата звернення: 15.03.2024).
7. Лікарчук Н. Формування іміджу політичного лідера в процесі виборчої кампанії. URL: <http://protonet.ru/histiry/rubr/50/> (дата звернення: 15.03.2024).
8. Лукашевська А. Рік, закарбований на обличчі... URL: https://24tv.ua/volodimir-zelenskiy-yak-prezident-zminiv-sya-za-rik-viynifoto_n2242235 (дата звернення: 15.03.2024).
9. Милосердна І. М. Імідж політичного лідера як категорія PR-технології. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 64. С. 118–133.
10. Носяр К. Головні чинники створення позитивного іміджу телеведучого на вітчизняному телебаченні. URL: <http://naub.oa.edu.ua/2012/holovni-chynnyky-stvorennya-pozytyvnoho-imidzhu-televeduchoho-na-vitchyznyanomu-telebachenni> (дата звернення: 07.03.2024).
11. Ольшанська Л. Технологія формування іміджу. URL: <http://reklama.rezultat.com> (дата звернення: 25.02.2024).
12. Петров О. Стратегії політичних сил на парламентських виборах. *Політичний менеджмент*. 2006. № 1. С. 18–26.
13. Президент з народом: що носить Зеленський під час війни? УНІАН. 2022. URL: <https://www.unian.ua/politics/shcho-nosit-volodimir-zelenskiy-pid-chas-viyni-stil-y-odyag-zelenskogo-foto-novini-ukrajina-11778225.html> (дата звернення: 12.05.2023).
14. Прищак М. Д., Лесько О. Й. Етика та психологія ділових відносин: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2016. 151 с.
15. Скороденок Н. В. Поняття іміджу та його роль у діловому спілкуванні. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/209-553-1-PB.pdf>. (дата звернення: 05.03.2024).
16. Словник іншомовних соціокультурних термінів. URL: <http://slovo.org.ua/39/53382/260772.html> (дата звернення: 05.03.2024).
17. Функції й інструментарій іміджу. URL: https://studopedia.su/5_7397_funktsii-y-instrumentariy-imidzhu.html (дата звернення: 05.03.2024).
18. Хавкіна Л. М. Соціокомунікаційний феномен іміджу: параметри вивчення та викладання. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4297/1/Havkina.pdf> (дата звернення: 05.03.2024).
19. Холод О. Роль ЗМІ у формуванні парадигми психолінгвістичного інструментарію при іміджуванні політиків. URL: <http://www.atlant.ws/history/> (дата звернення: 05.03.2024).
20. Trushevych N. B. The role of language image in creating a favorable image of Ukrainian politicians: analysis of New Year's speeches of the Presidents. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 4. 2021.

Fedorenko O. D., Kovtun N. O. TRANSFORMATION OF EXTERNAL IMAGE OF THE PRESIDENT OF UKRAINE V. ZELENSKY IN THE CONDITIONS OF A FULL-SCALE INVASION

The article attempts to investigate one of the key components of the image of a political leader, in particular the external image of the President of Ukraine, which is a communicative tool for influencing the target audience both within the country and in the world. Attention is primarily focused on the transformation of Volodymyr Zelenskyi's clothing and physical features before and during the full-scale invasion of Russia into Ukraine on video materials on YouTube and on the leader's Facebook page. The article outlines key external markers that are means of important messages to the citizens of our country and the whole world.

Creating a positive image is important for politicians today, as it determines their interaction with the audience. The formed image reflects the interests of both people and politicians and tries to combine them. This issue is relevant today, as a well-crafted image helps a politician gain the trust of the electorate and enter the circles of power to govern the state. The issue of forming a successful image of a political leader in Ukrainian realities deserves special attention. The external image of the country's leader makes the way to his or her electorate easier and clearer, as he or she receives the most expressive aspects of such an image, in particular through external attributes. The main communicative function of an image is to make it easier for the audience to perceive information about a politician by projecting those characteristics that are considered the best in a particular environment and time, and to further prepare the ground for the formation of an attitude of choosing this particular leader. Building a successful image is not about endowing a politician with non-existent characteristics and creating an ideal image, but about developing his or her real features and positive qualities expected by the masses. A well-formed external image of a political leader is a very effective self-promotion, as it helps him to get along with people, win their trust in difficult times, and send important messages to the world.

Key words: *image, types of image, political image, external image, components of external image.*

Цапок О. М.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Коваль С. В.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ЗАПОБІГАННЯ ФІШИНГУ ЯК СКЛАДНИК ЦИФРОВОЇ БЕЗПЕКИ ОБЛІКОВИХ ЗАПИСІВ МЕДІЙНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті акцентовано на важливості цифрової безпеки в діяльності журналістів під час російської війни проти України, адже ворог здійснює активні кібератаки і в медійній площині. У цьому контексті вразливими можуть стати облікові записи (акаунти) журналістів, через що потрібно приділяти особливу увагу їхньому цифровому захисту. Однією з найбільш поширених форм цифрових загроз обліковим записам медійників є фішинг, за допомогою якого зловмисники зламують їхні акаунти, надсилаючи їм повідомлення зі шкідливими гіпертекстовими посиланнями.

У роботі описано різновиди активних форм фішингу проти облікових записів журналістів. До них належить зламвання їхнього акаунта для подальшого фішингу на інші акаунти, розсилання зловмисних повідомлень з небезпечними гіперпосиланнями, а також позначення сторінок журналістів у повідомленнях про нібито деактивування цих сторінок протягом 24 годин. Крім того, схарактеризовано два типи фішингу проти журналістів. Констатовано, що перший тип спричинений їхньою професійною діяльністю й спрямований проти неї, а другий становить комерційний фішинг, застосований для заволодіння коштами медійників й незаконним отриманням фінансових надходжень від інших користувачів через використання зламаних акаунтів журналістів.

Посутню увагу в публікації приділено шляхам запобігання пошкодження облікових записів журналістів. Їх диференційовано на психологічні та технічні. Наголошено, що з психологічного боку журналісти мають застосовувати правило «zero trust» (нульової довіри), виявляти уважність та обережність щодо отриманих повідомлень, які можуть містити шкідливі посилання, звертати увагу на адресанта та стиль отриманого сповіщення. З технічного боку цифровий захист облікових записів медійників від фішингу ґрунтується на правильному виборі пароля для акаунта, унікальності паролів для кожного з облікових записів журналістів, застосуванні двофакторної автентифікації. Розкрито алгоритм дій медійників у разі підозри та виявлення факту зламвання їхнього облікового запису. Теоретичні й практичні аспекти публікації ілюстровано прикладами із журналістської практики.

Ключові слова: акаунт, цифрова безпека, гіперпосилання, двофакторна автентифікація, кібератака, нульова довіра, обліковий запис, пароль, фішинг.

Постановка проблеми. Цифрова захищеність завжди була актуальною в діяльності журналістів з моменту її диджиталізації. Однак особливого значення їхня цифрова безпека набула під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну, коли ворожа сторона почала активно використовувати інформаційно-цифровий простір для ведення війни, зокрема, здійснюючи цифрові атаки на українських медійників. Так, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації у перші місяці війни загалом констатувала зростання кількості інформаційно-психологічних операцій, спрямованих у соціальних мережах та месенджерах на населення України. У цей період зафіксовано злам акаунтів військових та публіч-

них осіб, зокрема журналістів, шляхом фішингу для подальшого розміщення в них пропаганди та закликів до українців здаватися [5].

Станом на початок 2024 року зазначена організація вказала, що кібератаки здійснено за допомогою завчасного отримання зловмисниками доступу до комп'ютерних систем через використання скомпрометованих VPN-акаунтів, а також через виявлені недоліки налаштувань та вразливі місця програмного забезпечення. Шпигування з боку кіберзлочинців відбувалося з використанням модифікованого шкідливого програмного забезпечення [11]. У контексті названих цифрових загроз одним із поширених способів завдання шкоди медійникам, зокрема їхнім обліковим записам,

є фішинг. На те, що він становить невіддільний складник російсько-української війни, вказала також Незалежна медійна рада у своїх рекомендаціях щодо цифрової безпеки журналістів у воєнних умовах [9]. Тож питання цифрової захищеності медійників під час війни, зосібна захищеність їхніх акаунтів від фішингу, наразі становить особливу значущість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цифрова безпека журналістів неодноразово привертала увагу дослідників та фахівців-практиків. Так, В. Шевченко зазначила про важливість культури цифрової безпеки журналістів та підвищення обізнаності щодо неї завдяки участі у фахових тренінгах та семінарах [15, с. 113]. На актуальність цифрової безпеки як складника фахової діяльності журналістів вказали науковці Л. В. Давидова та Л. Я. Зайко [2]. Щодо фішингу, то в різних джерелах знаходимо певні аспекти його розкриття в контексті діяльності журналістів. Так, експерти із громадської організації «Лабораторія цифрової безпеки» спільно з медіаексперткою І. Земляною до початку повномасштабної війни розробили ряд цінних порад журналістам щодо їхньої цифрової безпеки, зокрема спрямованих на забезпечення надійності паролів облікових записів, безпечної роботи в браузерях та на персональних комп'ютерах [3, с. 102–106]. Також слухні поради щодо цифрової безпеки в зоні бойового конфлікту надали представники організації «Репортери без кордонів» у посібнику з безпеки для журналістів [8]. Медіаексперт І. Розкладай схарактеризував різновиди сучасного фішингу проти журналістів та дав окремі поради щодо його запобігання й подоланню наслідків від нього [6]. Попри наявні джерела, поки що немає цілісного викладу важливих теоретико-практичних відомостей щодо цифрової безпеки акаунтів медійників в аспекті фішингових атак на їхні облікові записи. Тож існує потреба більш детального аналізу та систематизованого розкриття особливостей фішингу на облікові записи медійників та цифрового захисту цих записів від нього, що й становить актуальність пропонованого дослідження.

Постановка завдання. Під час війни рівень цифрових загроз для медійників значно зріс. Улітку 2023 року громадська організація «Інститут масової інформації» провів опитування серед журналістів та блогерів про цифрові небезпеки, яких вони зазнали. З-поміж інших опитані виокремили злам акаунтів, спостереження і стеження за ними, зараження вірусами цифрового обладнання, викрадення інформації з комп'ютера [14]. Урахо-

вуючи зазначене, вважаємо за потрібне зосередити увагу на одній з найпоширеніших цифрових загроз у діяльності медійників – на зламі їхнього акаунта, зокрема з використанням фішингу як найпоширенішого способу реалізації цього кіберпорушення.

Мета нашої публікації – розкрити особливості цифрового захисту акаунтів журналістів в онлайн-сервісах та убезпечення від фішингу як поширеного способу атаки на облікові записи медійників. Доречно схарактеризувати специфіку фішингових атак під час війни та захисту від них особистих профілів медійників у соціальних мережах.

Поставлена мета передбачає вирішення в дослідженні таких завдань: 1) розкрити поняття фішингу, його мету, особливості застосування та наслідки від цього; 2) описати різновиди фішингових атак на акаунти журналістів; 3) схарактеризувати безпекові заходи, які мають вжити медійники для запобігання такій цифровій загрозі, та подальші їх кроки, якщо таку загрозу виявлено.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зазначимо, що облікові записи в різних онлайн-сервісах, як-от соціальні мережі, для зловмисників можуть становити цінні інформаційно-цифрові надбання, особливо в тому разі, якщо вони мають тривалу історію функціонування. Мета використання таких активів буває різною. Наприклад, кіберзлочинці можуть за допомогою одних зламаних профілів зламувати інші, розсилати через них віруси, використовувати для популяризації інших облікових записів у ботофермах.

Характеризуючи особливості цифрового захисту облікових записів медійників, доцільно подати визначення цього поняття. Тож обліковий запис – це частина сайту або сервісу, яка доступна лише конкретному користувачеві після авторизації. Він містить його особисту інформацію, а також відомості, що дають змогу його ідентифікувати під час підключення до системи. Щоб зловмисники не заволоділи обліковими записами користувачів, зокрема медійників, ці записи потрібно належно захистити від втручання сторонніх осіб. Такий захист варто вибудувати з урахуванням найпоширеніших способів злому акаунтів. До них фахівці із цифрової безпеки зараховують такі:

- фішинг (введення логіна та пароля на піддробленому сайті);
- скидання пароля через опцію «Я не пам'ятаю свій пароль»;
- повторне використання пароля (застосування однакових паролів для різних облікових записів);
- перехоплення смс-повідомлення [4].

Далі зосередимо нашу увагу на найпоширенішому способі зламу облікових записів журналістів й способах захисту від нього – фішингу. За своєю суттю це форма кібершахрайства, коли особа видає себе за когось іншого, щоб шляхом надсилання шкідливих листів незаконно отримати доступ до облікових записів особи, її персональних даних або отримати її кошти. Саме за його допомогою найчастіше кіберзлочинці пошкоджують облікові записи журналістів, котрі працюють із соцмережами та для котрих ці мережі становлять платформи спільного доступу до інформації, якою вони діляться та з якою працюють. Цей спосіб зламу акаунтів зловмисники активно використовували й до повномасштабного вторгнення Росії в Україну, у 2021 році, про що, наприклад, у своєму аналізі вказали експерти з «Лабораторії цифрової безпеки» [12]. Проте особливо така форма кібератак активізувалася під час війни. Так, за твердженням медіаюриста І. Розкладая, фішинг у соцмережах став негативним трендом 2023 року. За період з травня до листопада зазначеного року він подав до адміністрацій соціальних мереж компанії «Мета», зокрема «Фейсбуку», понад 30 тис. повідомлень про фішингові атаки [6]. На підставі аналізу цих атак І. Розкладай виокремив три різновиди фішингу. До першого різновиду належить таке втручання в акаунт, після якого зламаний обліковий запис використовують для подальшого фішингу на інші облікові записи.

Другий різновид фішингу, коли кіберзлочинці, розраховуючи на низьку пильність користувачів, зокрема медійників, розсилають їм зловмисні сповіщення і повідомлення, що імітують повідомлення сторінок адміністрацій соцмереж. У таких повідомленнях шахраї вказують, що сторінка користувача порушила правила соцмережі щодо розміщення контенту, і вона згодом буде видалена, і щоб цього не сталося, їм пропонують підтвердити доступ до сторінки шляхом переходу за розміщеним покликанням. Щойно користувач це зробить і введе свої логін та пароль, він відразу втрачає доступ до своєї сторінки, натомість доступ до неї отримують зловмисники. Для розсилання цих сповіщень вони використовують сервіс гостьових повідомлень. Наприклад, фейсбук дозволяє надсилати повідомлення, навіть якщо користувач не має в ньому свого акаунта. Гостьовий акаунт діє протягом доби й зникає, але в чаті адресата надіслане повідомлення залишається, тому важливо його не відкривати, а сам чат видалити.

Одним зі способів другого різновиду фішингу є тегання різних акаунтів та сторінок із повідо-

мленням, що ці сторінки деактивують протягом 24 годин за порушення. Зловмисники пропонують оскаржити таке рішення за покликанням, яке є фішинговим. Користувач, зокрема журналіст, хибно думає, що воно переводить його на фейсбук, і якщо він захоче за ним перейти, то йому потрібно залогінітись. Коли це відбувається – стається злам акаунта. Щодо цього фахівці з «Лабораторії цифрової безпеки» радять пам'ятати, що адміністрації соціальних мереж «Фейсбук» та «Інстаграм» ніколи не повідомляють про скарги через репости й теги, аби довести до відома користувачів про порушення. Якщо таке сталося, вони надсилають відомості про порушення через пошти чи сповіщення, крім того, цю інформацію можна переглянути у support inbox [12].

Ще одним різновидом фішингу, за спостереженням медіаюриста І. Розкладая, є злам облікового запису, через який поширюють дописи про можливість отримання соціальних виплат, наприклад від ООН, НАТО, «Червоного Хреста», застосунку «Дія». Необачні користувачі у такому разі самі надають дані шахраям. Вважаючи, що вводять логін у фейсбук, насправді вони вводять логін в інше місце, у якому крадуть їхні дані [7].

Варто зазначити, що зламування акаунтів журналістів шляхом фішингу відбувається як для перешкоджання їхній професійній діяльності, так і для комерційного шахрайства, пов'язаного із незаконним отриманням коштів від громадян за допомогою використання даних зі зламано акаунта. У першому випадку зловмисники ретельно вивчають дані конкретного журналіста, щоб потім сформулювати таке фішингове повідомлення, яке не викличе у нього підозри у неправдоподібності. Наприклад, так було у випадку із броварським журналістом Д. Карпієм, якому порушники надіслали повідомлення із псевдопропозицією співпраці із виданням «Тиждень». Для переконливості в тексті повідомлення вказано, що його автор нібито давно стежить за роботою журналіста у виданнях «Маєш право знати» та «Трибуна-Бровари», із якими він насправді співпрацював.

Комерційний фішинг, тобто незаконне отримання коштів чи банківських даних через зламаний акаунт, є однією із вагомих причин такого пошкодження акаунтів користувачів-медійників під час війни. Він спрямований на те, щоб через використання облікового запису відомої людини виманити в інших користувачів кошти, які нібито в них просить справжній власник акаунта на благодійність чи для інших потреб. Так, у 2023 році відома телеведуча каналу «1+1» В. Хамайко пові-

домила, що її обліковий запис в телеграмі зламали зловмисники й розсилали з нього повідомлення її друзям та знайомим з проханням позичити великі суми грошей. Щоб медійниця не змогла зайти у свій акаунт, вони змінили пароль до нього [10].

Щодо фішингу, також варто вказати на зламування акаунтів не лише окремих медійників, а й навіть облікових записів певних медіа, щоб надсилати з них зловмисні повідомлення підписникам цих медіа. Як приклад, наведемо історію із Суспільним мовником, яка трапилася у березні 2022 року. Тоді зловмисники, зламавши акаунт медіа, розсилали від нього повідомлення із покрововою інструкцією, як «допомогти вимкнути веб-сайти агресора». Інструкція містила спонукання розпакувати надісланий файл та запустити програму. На це відреагували представники Суспільного із закликом не відкривати листи й не переходити за посиланням, зазначивши, що жодних листів користувачам вони не надсилали. Працівники Суспільного також наголосили, що офіційна розсилка від мовника відбувається з їхньої офіційної пошти, повідомлення пресслужби Суспільного публікують на його офіційному сайті або на офіційних сторінках у фейсбуці та інстаграмі [13].

Щоб не стати жертвою фішингу, медійникам потрібно подбати про захист своїх акаунтів. Він може мати нетехнічний характер, тобто базуватися на психології мислення й правильній поведінці журналіста, а також мати технічне спрямування, пов'язане з цифровим захистом його облікового запису. Щодо першого аспекту, психологічного, то важливим правилом досягнення безпеки облікового запису є так звана «zero trust» – нульова довіра: медійникам потрібно не довіряти жодним лінкам у листах чи запитам від сторонніх осіб у директі, завантаженням контенту з незнайомих сайтів, вони мають все ретельно перевіряти.

З психологічного боку фішинг тісно пов'язаний з емоціями: шахраї у своїх повідомленнях використовують емоційно забарвлені конструкції, щоб вплинути на користувачів й спонукати їх до бажаних, необдуманих дій, що призведуть до зламу акаунта. Тож медійники мають бути уважними, якщо повідомлення впливає на їхній емоційний стан, викликаючи страх, сором, надію, обіцянку виграшу тощо. Журналістам потрібно бути особливо обачними з повідомленнями, які закликають їх зробити щось похапцем, нашвидкуруч або ж містять надто привабливі пропозиції, пов'язані із переходом за посиланнями чи завантаженнями доданих файлів. Вони мають уважно переглядати дані облікового запису відправника і сам вміст

повідомлення, щоб пересвідчитися у правдивості такого. Уважність допоможе їм помітити певні відхилення від звичних стилістичних конструкцій, орфографії, виявити певні зміни у розкладці клавіатури чи тоні основного повідомлення відправника. Наявність таких елементів свідчатиме про підробний чи зламаний обліковий запис, із якого було надіслане повідомлення медійникам.

Зазначимо, що журналістам під час війни не варто нехтувати безпекою зламу облікового запису в електронних скриньках, який може статися через фішинг. Насамперед їм слід уважно перевіряти адресу відправника, зазвичай у ній може траплятися помилка в одній літері чи в символі, на яку не звертають уваги (*noreply.ssupt@gmail.com*, замість *no-reply@accounts.google.com*). Також досить часто зловмисники застосовують неперсональне звернення («Шановний користувач», «Вітаємо», і далі подано скопійований e-mail користувача тощо) і занадто узагальнений підпис («Команда підтримки / Support team / Команда Google акаунтів» тощо).

Як «гачки» у фішингових атаках проти медійників кіберзлочинці використовують такі елементи: у темі листа вони акцентують на важливості надісланого повідомлення («Терміново!», «Ваш акаунт зламано!», «Увага! Ваш акаунт буде деактивовано!» тощо), а також розміщено заклик до термінової реакції медійників («У вас є 24 години!», «Терміново оновіть пароль!», «Терміново підтвердьте пароль!», «Терміново оновіть дані!» та ін.). У повідомленнях особливу увагу журналістам потрібно звертати на лінки, які можуть бути замаскованими й вести на фішингові сайти (їх можна перевірити в базі Google transparencyreport.google.com/safe-browsing/search). Скорочені покликання доречно перевіряти за допомогою сервісів *unshorten.it* чи *checkshorturl.com*. Якщо в листі до медійників є вкладення, то варто обережно відкривати архіви з паролем чи відеофайли. Це можна зробити через Google-диск або перевірити на сайті *virustotal.com*.

Щодо технічного цифрового захисту акаунтів медійників під час війни, традиційними є поради встановити для входу надійний пароль. Для цього він повинен відповідати таким вимогам: бути довгим й мати понад 12 символів; не містити особистої інформації, яку легко дізнатись (імена дружини/чоловіка, дітей, клички тварин, дату народження тощо); до нього обов'язково мають входити букви, цифри, спеціальні символи; унікальність (окремий пароль для кожного облікового запису). Унікальності пароля журналісти мають приділити особливу увагу: не можна

повторювати пароль від облікових записів у фейсбуці, інтернет-банкінгу, e-mail тощо, адже у разі витоку даних вони можуть втратити доступ до всіх облікових записів. Крім того, паролі варто змінювати хоча б раз на рік, за умови, що вони відповідають зазначеним вище вимогам і не були скомпрометовані. Перевірити, чи не було витоків паролів, пов'язаних з акаунтами журналістів у соціальних мережах, можна за допомогою сервісу <https://haveibeenpwned.com/>. Якщо їхній e-mail був зафіксований серед витоків баз даних паролів, то необхідно відразу його змінити.

Особливе місце в цифровому захисті облікових записів журналістів має подвійна, або двофакторна, автентифікація. Саме вона убезпечила Українського журналіста проекту «Схеми» Г. Шабаєва, коли зловмисники намагалися отримати доступ до його акаунта в телеграмі у лютому 2024 року. Невідомі змогли перехопити смс-повідомлення з кодом для входу в акаунт журналіста, проте саме двофакторна автентифікація завадила це зробити [1].

Подвійна, або двофакторна, автентифікація базується на використанні одразу двох різних способів підтвердження особи. У процесі такої авторизації сервіс щоразу пропонуватиме журналістам підтверджувати обома способами, що вони власники цього облікового запису. Зауважимо, що облікові записи без двоетапної перевірки не можна вважати повноцінно захищеними, однак також важливо правильно її налаштувати.

Під час входу через смартфон (через SMS, месенджер або push-повідомлення) після введення основного пароля журналістам необхідно також ввести одноразовий пароль, який буде надісланий на їхній смартфон. Якщо вони застосовують програму «Генератор кодів», після введення основного пароля їм потрібно ввести спеціальний код, який генерується у відповідному додатку на смартфоні або мобільному додатку сайту. Ці коди оновлюються кожні тридцять секунд. Резервні коди слугують як запасний варіант у разі втрати основного пароля. Їх рекомендовано зберігати в паперовому форматі, наприклад, у блокноті. Цей метод допоможе у випадку втрати доступу до SIM-карти або телефону.

Якщо у журналістів виникли підозри, що до їхнього акаунта хтось отримав доступ, то необхідно зробити такі важливі кроки. Насамперед якщо вони отримали повідомлення про новий вхід у їхній акаунт, хоч самі не логінілися на новому пристрої, то важливо не панікувати й не переходити за надісланим лінком. Краще перевірити в обліковому записі, з яких пристроїв здій-

снено вхід в обліковий запис журналіста. Якщо вони помітили пристрої, у яких не залогінені, то варто зробити їх скриншот для подальшого розслідування цього інциденту і вилогінітися з тих пристроїв, які їм не належать. Після цього одразу слід змінити пароль.

Про зазначену вище проблему обов'язково необхідно повідомити IT-фахівця редакції. Варто переглянути всі налаштування безпеки облікового запису та переконатися, що вони не були змінені (наприклад, способи відновлення облікового запису, авторизовані додатки, переадресація тощо).

У разі неможливості увійти в обліковий запис, тобто коли пароль до нього вже змінено, слід запустити процес відновлення пароля через кнопку «Я не пам'ятаю пароль». Залежно від типу облікового запису, можливо, медійникам необхідно буде підтвердження особи (так, фейсбук просить надіслати своє фото з офіційним документом). Процес відновлення доступу може тривати від кількох днів до кількох тижнів. Якщо один з облікових записів медійника було скомпрометовано, то варто перевірити безпеку інших акаунтів, а також попередити про це колег.

Висновки. Отже, цифрова безпека українських медійників під час повномасштабної війни набула особливого значення. Один із поширених видів кіберзагроз у їхній діяльності в цей період становить фішинг як спосіб зламу облікових записів (акаунтів) і незаконне заволодіння особистими даними медійників через надсилання їм повідомлень зі шкідливими лінками. Фішинг проти журналістів буває або професійно спрямованим, пов'язаним з їхньою фаховою діяльністю, або комерційним, щоб далі використовувати акаунти медійників для шахрайського заволодіння їхніми коштами та коштами інших користувачів. Щоб убезпечити себе від цього, журналістам слід застосовувати психологічні аспекти захисту (бути уважними щодо отриманих повідомлень та обачними щодо покликань у них, застосовувати правило нульової довіри, перевіряти акаунти адресантів), а також технічні аспекти цифрового захисту акаунтів (правильно обирати пароль, встановлювати двофакторну автентифікацію, застосовувати програму генерування кодів тощо).

Пропоноване дослідження здійснене в руслі аналізу однієї із кіберзагроз цифровій безпеці журналістів під час війни – фішингу. Надалі доречно буде детально з'ясувати особливості цифрової безпеки медійників у разі виникнення інших загроз, наприклад, смс-бомбінг, соціальна інженерія, шкідливе програмне забезпечення та ін.

Список літератури:

1. Герасименко Я. Журналіст-розслідувач «Схем» заявив, що його акаунт у Telegram намагалися зламати. Перехопили SMS для входу. URL: <https://is.gd/PfLubs> (дата звернення: 26.03.2024).
2. Давидова Л. В., Зайко Л. Я. Цифрова безпека як складник професійної діяльності журналістів. *Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 25–26 лист. 2021 р.). Рівне : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Ч. 1. С. 210–212.
3. Земляна І. Робота під Pressom. Посібник для безпечної повсякденної роботи медійників. Інститут масової інформації. Київ, 2020. 148 с.
4. Лабораторія цифрової безпеки: річний звіт за 2020 рік. URL: <https://dslua.org/publications/laboratoriia-tyfrovoi-bezpeky-richnyu-zvit-za-2020-rik/> (дата звернення: 26.03.2024).
5. Орлова В. Російські хакери дедалі більше атакують пересічних українців: як не стати жертвою. URL: <https://is.gd/tMEiEs> (дата звернення: 26.03.2024).
6. Поліковська Ю. Медіаексперт розповів, чому фішинг став негативним трендом у соцмережах. URL: <https://is.gd/2CIRoa> (дата звернення: 26.03.2024).
7. Поліковська Ю. Шахраї розсилають фішингові повідомлення адміністратором сторінок у фейсбуці. URL: <https://is.gd/IFFcal> (дата звернення: 26.03.2024).
8. Посібник з безпеки для журналістів. Посібник для репортерів у небезпечних зонах. Київ: НСЖУ, 2022. 151 с.
9. Рекомендація №20: Цифрова безпека журналістів (і не тільки) в умовах війни. URL: <https://is.gd/nDiVE1> (дата звернення: 26.03.2024).
10. Робейко О. Шахраї масово зламують Telegram-акаунти українців й вимагають гроші у їхніх контактів. URL: <https://is.gd/4jRaZC> (дата звернення: 26.03.2024).
11. Ситуація на кіберфронті станом на початок 2024 року: що потрібно знати? URL: <https://is.gd/Xd86uJ> (дата звернення: 26.03.2024).
12. Фішинг, паролі та sms-бомбінг: основні загрози 2021 року. URL: <https://is.gd/JT14wY> (дата звернення: 26.03.2024).
13. Фішингові листи приходять від нібито Суспільного. URL: <https://imi.org.ua/news/fishyngovi-lysty-pryhodyat-vid-nibyto-suspilnogo-i44199> (дата звернення: 26.03.2024).
14. Цифрові загрози для журналістів та блогерів літо 2023. URL: <https://imi.org.ua/infographics/tyfrovi-zagrozy-dlya-zhurnalistiv-ta-blogeriv-lito-2023-i55771> (дата звернення: 26.03.2024).
15. Шевченко В. Трансформація професії журналіста в цифровому середовищі. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2019. Випуск 45. С. 108–116.

Tsapok O. M., Koval S. V. PHISHING PREVENTION AS PART OF THE DIGITAL SECURITY OF JOURNALISTS' ACCOUNTS IN THE WARTIMES

The article highlights the significance of digital security for journalists during the Russian war against Ukraine, as the enemy is actively conducting cyberattacks in the media. In this context, journalists' accounts may become vulnerable, so their digital protection should be paid special attention. One of the most common forms of digital threats to media accounts is phishing, whereby attackers hack into their accounts by sending them messages with malicious hypertext links.

This paper describes the types of active forms of phishing against journalists' accounts. These include hacking into their accounts for further phishing to other accounts, sending malicious messages with dangerous hyperlinks, and marking journalists' pages in messages about the alleged deactivation of these pages within 24 hours. In addition, two types of phishing against journalists are characterized. It is stated that the first is caused by and directed against their professional activities. The second is commercial phishing, used to seize media outlets' funds and illegally obtain financial revenues from other users through hacked journalist accounts.

The publication focuses on ways to prevent damage to journalists' accounts. They are differentiated into psychological and technical ones. It is emphasized that, from a psychological point of view, journalists should apply the rule of zero trust. Journalists should be attentive and cautious about received messages that may contain malicious messages, and pay attention to the addressee and the style of the received notification. On the technical side, the digital protection of media accounts from phishing is based on the correct choice of a password for the account, the uniqueness of passwords for each of the journalists' accounts, and the use of two-factor authentication. The algorithm of actions of media professionals in case of suspicion and detection of the fact of hacking their accounts is revealed. Theoretical and practical aspects of the publication are illustrated with examples from journalistic practice.

Key words: account, digital security, hyperlink, two-factor authentication, cyberattack, zero trust, password, phishing.

Відомості про авторів

Анікіна І. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Бабенко В. С. – доктор філософії за спеціальністю 061 – Журналістика

Бондаренко О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри східнослов'янської філології та інформаційно прикладних студій Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Бондарчук А. О. – аспірантка кафедри журналістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка; викладач циклової комісії «Журналістика» Відокремленого структурного підрозділу ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Івано-Франківська філія

Василишин М. Б. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького Львівського національного університету імені Івана Франка

Волкова І. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Воробйов А. В. – асистент кафедри лінгводидактики та журналістики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Гайкова А. Р. – асистент кафедри лінгводидактики та журналістики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Ганцюк Т. Д. – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Гасанли М. М. – науковий співробітник Інституту літератури імені Нізамі Гянджеві Національної академії наук Азербайджану (Азербайджан)

Гахраман А. Ф. – доктор філологічних наук, доцент, Азербайджанський університет мов (Азербайджан)

Герасимчук В. А. – доктор філософських наук, професор кафедри української мови, літератури та культури Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Гнатенко С. А. – здобувач першого (бакалаврського) рівня освіти Інституту гуманітарних наук Національного університету «Одеська політехніка»

Горчикова А. О. – старший викладач кафедри теорії і методики журналістської творчості ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

Григораш Ю. В. – студентка за спеціальністю 175 – Інформаційно-виміррювальні технології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Гундерук О. О. – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри української філології та журналістики Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Дніпровська Т. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри лінгводидактики та журналістики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Досенко А. К. – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, завідувачка кафедри журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Дроздовський Д. І. – кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу зарубіжних і слов'янських літератур Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка Національної академії наук України

Жулавська О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету

Загороднюк В. С. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української і слов'янської філології та журналістики Херсонського державного університету

Зейналова Г. Е. – докторант програми кандидата філологічних наук Бакинського державного університету (Азербайджан)

Зеленський В. Ю. – магістр кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Зінчук Р. С. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та лінгводидактики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Зубарець А. В. – асистент кафедри соціальних комунікацій ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

Гльченко О. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології, перекладу та стратегічних комунікацій Національної академії Національної гвардії України

Катеринич П. В. – доктор філософії з журналістики, викладач кафедри кіно- і телемистецтва Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Коваль Г. В. – доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту народознавства Національної академії наук України

Коваль С. В. – старший викладач кафедри журналістики, реклами та PR-технологій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Ковтун Н. О. – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри журналістики, реклами та PR-технологій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Косюк О. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій Волинського національного університету імені Лесі Українки

Кравець О. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Лаврик О. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри інформаційної діяльності та медіакомунікацій Національного університету «Одеська політехніка»

Літвінчук І. С. – кандидат юридичних наук, асистент кафедри журналістики Національного університету «Одеська юридична академія»

Макаренков О. Л. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри історії і теорії держави та права, заступник декана з міжнародної діяльності юридичного факультету Запорізького національного університету, магістр філології (германські мови та літератури)

Марчук Г. І. – кандидатка філологічних наук, доцентка, кафедра журналістики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Масло О. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Мельник Т. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології, перекладу та зарубіжної літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Мельничук Я. Г. – студентка за спеціальністю 029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Мосівич Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Запорізького національного університету

Надточій О. Л. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики, реклами та PR-технологій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Науменко Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов професійного спрямування Національного університету харчових технологій

Николюк Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної та української філології Луцького національного технічного університету

Плеханова Т. М. – кандидатка філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри видавничої справи та редагування Запорізького національного університету

Погрібна О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики, реклами та PR-технологій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Пожарицька О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Проскуріна Н. Ю. – доктор філософії, старший викладач кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Путрашик В. І. – старший викладач кафедри журналістики ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Садіхова Рейхана – докторант Інституту рукописів імені М. Физулі Національної Академії Наук Азербайджану (Азербайджан)

Сазонова Ю. О. – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри журналістики, видавничої справи, поліграфії та редагування Закладу вищої освіти «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Сачковська Ю. І. – асистент кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Синеокий А. О. – аспірант кафедри журналістики Запорізького національного університету

Синеокий О. В. – доктор наук з соціальних комунікацій, професор, професор кафедри лінгводидактики та журналістики Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Скорофатова А. О. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови гуманітарного спрямування № 3 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Сливка Л. З. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови та перекладу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Смусь А. Г. – доцент кафедри соціальних комунікацій ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

Соколовська С. Ф. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури Житомирського державного університету імені Івана Франка

Тараба І. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури Житомирського державного університету імені Івана Франка

Теленков Д. В. – заслужений журналіст України, викладач кафедри кіно- і телемистецтва Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Федоренко О. Д. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики, реклами та PR-технологій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Ханкішієва З. А. – докторант Азербайджанського університету мов (Азербайджан)

Цапок О. М. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики, реклами та PR-технологій Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Шкляєва Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної та української філології Луцького національного технічного університету

Шульська Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій Волинського національного університету імені Лесі Українки

НОТАТКИ

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Журналістика

Том 35 (74) № 2 2024

Частина 2

Коректура • *Н. Пирог*

Комп'ютерна верстка • *Н. Кузнєцова*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Джона Маккейна, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 31,86. Ум. друк. арк. 34,41. Зам. № 0524/355

Підписано до друку 24.05.2024. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.